

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la lengua Vasca
Travaux et actes de L'Academie de la langue Basque

Zuzendaritzaren buru: Fr. Luis Villasante

Euskera XXVI (2. aldia)
(1981)-2
26
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Arbieto, 3 - Bilbo-8

ISSN. Euskera 0210-1564

ISBN 85479

Dep. Leg.: BI-2350-81

A. G. Elkar, S. Coop.

Autonomía, 71-Bilbo-12

**PATXI ALTUNA JAUNAREN
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA**

PATXI ALTUNA JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Luziano Lazkano

Azpeitiko Alkate jauna

Azpeitia, 1981-I-24

Ahaldun nagusi, euskaltzain ospetsu, azpeitiar eta erbesteko, jaun-andre guztioi nire eta gure Azpeitiko herriaren agurrik beroena eta gure ongi nahia.

Ez da erreza, gu bezelako batentzat, hain jende ospetsu eta jakintsuen aurrean hitz egitea, eta halako “konplejo” edo lotsa nabaritzea bidezko deritzat, une honetan nik sentitzen dudana bezela.

Hala ere, ezin naiteke ixilik egon, hemen, Azpeitian, gaur ospatzen dugun gertakizun honetan. Labur hitz egingo dut eta ondoren ni baino hizlari hobeagoak eta argiagoak hitz egingo digute.

Azpeitiko herriak ez du lehenbizikoa gaur ospatzen duen gertakizun berezi hau. Orain dela 55 urte beste azpeitiar jakintsu eta aipagarri bati eskaini zion Azpeitiko herriak omenaldi berezia, bere Euskaltzaindiko sarrera zuela-ta. Karmelo Etxegarai genuen, hain zuzen, gure herritar ospetsu hura.

Orain, 55 urtetara, beste azpeitiar zintzo, langile eta jakintsu bat iritsi zaigu Euskaltzaindiaren ateetara eta gaur berari gure ongi-etorria, gure omenaldia eta gure zorionik beroena.

Nik bezain ondo edo hobetoago dakizue gure Patxi Altuna “kanpaxaren” berri. Hementxe jaio zen, hemendik 20 bat metrotara, bere lehenbiziko pausoak gure herriaren barne-barnean eman zituen, bere lehenbiziko euskal-giroa, hementxe. Iturri txiki eta Elizkale artean tzastatu zituan. Eta hor, Iturri txiki eta Eliz-kale artean Azpeitiko herriak bere barnean erein zion hazia, gaur zuhaitz bikain eta aletsu bat heldu da. Hure Patxi Altuna, bere lanarekin, bere izardi eta nekeekin, bere buru hauste eta ahalegin guztiarekin batera Azpeitiko herriak bere barnean erein zuen hazi haren ondorioa da. Bere ahalegin guztiarekin batera, Azpeitiko herriaren fruitua da. Eta horregatik, gaur berari aho batez “zorionak” diogunean, gure herriari ere, era berean, “zorionak” esan beharrean gara.

Azpeitiko herriak, gaur pozik eta alai, eta zergatik ez?, harro ere, sentitzeko eskubidea ba du, bere seme jator bat Euskaltzaindiko maila haundi honetara iritsi delako.

Gaur-egun, sekula baino beharrezkoagoak ditugu era honetako gizonak. Gaurko momentu historiko honetan, Euskal Herriaren nortasuna eta ondorena hain gogor jokatzeko ari garen une historiko honetan, euskara nortasun honen sustrai eta oinarri izanik, euskal-arlo honetan, Patxi Altuna bezelako gizon asko behar ditugu: euskarari bere lekua emateko, eta euskararekin Euskadi egiteko.

Poz eta zorion gaitzen, baina aldi berean denok ahalegin guztiekin saia gaitzen gure herrietatik horrelako gizonak sarriago eta ugariago irten daitezkoen. Bakoitzak bere mailan, bakoitzak bere ahalmen eta argien arabera, euskarari eta Euskal Herriari ezertxo ete ukatu gaberik.

‘Ez dezagula beste 55 urte zain egon beharrik izan Azpeitian, horrelako gertakizun bat ospatzeko. Urte gutxi barru, berriro ere, Azpeitiko semeak ikusi eta txalo ditzagun Euskaltzaindian sartzean, eta hau honela izan dadin, denon artean behar den giroa sortzen saia gaitzen.

Zorionak, bada, herriko seme Patxi Altuna jaunari, eta zorionak baita ere bere herri Azpeitia osoari. Zorionak, baina baita, eskerrak ere Patxi Altunari, bere lana, Jakinduria eta bere distira bereziarekin Azpeitiko herria goraltzen duelako, Azpeitiko herriaren izena oso goian daramalako, jaiotzetikako Azpeitiko herriari zor ziona, oso ugari ordaindu diolako. Zorionak eta eskerrak Patxi Altuna jaunari.

Eta gainontzekoei, hemen inguruan bildu zareten guztioi, gure ongietorri xamurrekin batera, gure eskerrik beroenak. Eskerrik asko.

PATXI ALTUNA AITAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Azpeitia, 1981-I-24

Fr. L. Villasante

Euskaltzainburuaren Hitzak

Luziano Lazkano, Azpeitiko Alkatea,
Erramun Labaien, Kultur Kontseilaria,
Xabier Aizarna, Gipuzkoako Diputazioko buru,
Xabier Retegi, Hezkuntz Kontseilari ordea,
Udaletxeko jaunak
Euskaltzainak
Azpeitiarrak, eta hainbeste lekutatik etorri zareten guztiak
Jaun-Andreak: Agur eta arratsalde on!

Azpeitiko udaletxean biltzen da gaur Euskaltzaindia, eta biltzen da, hain zuzen, herriko seme baten Euskaltzaindian sartzea ospatzeko.

Ez da, noski, lehen aldiz. Eleizalde jauna hiltzean, haren hutsunea bete-
tzeko, azpeitiar bat, Karmelo Etxegarai jauna, hautatzen da. Eta honen sarre-
ra ere hemen, Azpeitiko udaletxe honetan, 1925. urtean, ospatu zen.

Kasto Orbegozo, orduko alkate jaunak, izan zituen hasierako hitzak. Ondoren Julian Elortza jauna mintzatu zen, Gipuzkoako Diputazioaren ize-
nean. Gero Karmelo Etxegarai jaunak egin zuen bere sarrera hitzaldia: “Mo-
geldarrak eta euskera”.

Azkenik, Eguzkitza-tar Jon euskaltzainak erantzun zion. Erantzunean
erabili zuen gaia haxe izan zen: Nondik etorri ote zaion euskarari gaur duen
ajea. Eguzkitzaren ustez goitik, gizarte goi-mailetatik datorkio, eta sendabi-
dea ere hortik beharko du. Ikus *Euskera* (1926), 1 z., 3-37.

Urte asko geroago, Euskaltzaindiaren urte ezteietan alegia, idatzi zuen
Artetxe jaunak ospaketa hari buruz. Ikus *Euskera* (1971), 85. Bospasei lerro
hartuko ditut Artetxeren hitzalditik:

“Zenbait urte gertakizun artatik? Berrogei ta bost, berrogei ta sei? Nere
jaioterrian zan. Azkar zabaldu zan berria. Bandua jo zuten. Erriko ezkiña

guzietan egin zuan alguazil edo meriyuak deadar eta aldi bakoitzean berri auxe:

Erritar ospetsu zan Karmelo de Etxegaray jaunak Euskaltzaindiko sarrera Errikoetxe gela nagusian egin bear zuala illunabarrian.

Alkate jaunak erritar guziei dei egiten zien. Alegia joan zitezela Ayuntamientura don Karmelori omenaldi egitera.

Mutil oso gaztea izanagatik ni ere joan nintzan Ayuntamentura”.

55 urte igaro dira ordutik. Bitartean zer eta zenbat gora-behera, etendura, urte txar, isilaldi luze, eta abar. Baina bizi nahiak indar gehiago izan du.

Gaur beste azpeitiar baten sarrera ospatzen dugu: Francisco Maria Altuna Bengoechea, Jesusen Lagundikoarena. Altuna jauna Euskaltzain urgazle da 1965. urtetik, eta igaz euskaltzain oso hautatua izan zen.

Salamanca Unibertsitatean egina du doktor mailako tesia Etxepare olerkariari buruz. Gure artean maila hori lortu dutenak uste dut eskuko behatzekin konta daitezkeela. EUTGn euskal irakasle da. Deustuko Unibertsitateko Euskal Ikaskuntzen Institutoko buru, eta abar.

Altuna jaunak aspaldidanik parte handia hartu izan du Euskaltzaindiaren lanetan, adibidez Aditzaren batzordean, Erakusleen batasunerakoan, Gramatika batzordean, etab.

Altuna jaunak egin dituen lanen zerrenda osoa ez noa ematera, hitz hauek ez luzatzeagatik. Titulu batzuk aipatuko ditut xoilki:

Euskera ire laguna
Mitxelena Idazlan Hautatuak
Euskal Aditza. Batua? Baturakoa?
Etxepareren edizio kritikoa.
Etxepareren hiztegia. Lexicón Dechepariano.
Versificación de Dechepare. Métrica y pronunciación.

Hau da tesis doktora “magna cum laude” Salamancan irakurria. Mitxelena jaunak hara zer dioten lan honi buruz:

“...la abundancia va unida al cuidado más minucioso, con un afán de rigor que no es demasiado corriente todavía en el campo de la filología vasca” (Prólogo, p. 10).

Oraindik argitara gabe, baina prestaturik dauka beste edizio kritiko bat: Ziburuko Etxeberrirena.

Horretaz gainera, eta euskarari eskeintzen dizkion eskola orduak eta ardurak alde batera utzirik (nahiz eta ez diren utzi behar), hamaika artikulua eta ikerketa lan atera ditu euskal aldizkarietan: *Euskera*, *Egan*, *FLV*, *Zeruko Argia*, etab.

Ettxepareri buruz aztertzeke eta argitzeke zeuden guztiak akitu zaizkionean Ettxeberri Ziburukoari lotu zaio. Sarrera hitzaldia ere XVII. mendeko euskal olerkari honi buruz egingo digu.

Guztiok dakiten bezala, euskaltzain berria jesuita da. Ez da hau une txarra euskarak Jesusen Konpainiari zor dionaz hitzerdi bat esateko. Basterretxea, Larramendi, Kardaberaz, Mendiburu, Gamiz guztion gogoan dira. Joan den mendean, berriz, Aita Arana. Eta gurean Lhande, Olabide, Mujika, Zavala, eta beste hainbeste eta hainbeste. Andima, Zaitegi eta Orixe, hirukote ahaztu ezinak ere, jesuiten artean izan zituela sustraiak, ez da ez dakienik. Eta berdin Lauaxetak. Zorionean hazi hori ez da ihartu, azkartu baizik, gaur ikusten dugunez. Eskerrik asko!

Akademietan ohitura denez, akademiko berriaren hitzaldiari akademiko zahar batek erantzuten dio. Altuna jaunaren aitabitxi edo aitaponteko izateko kargu hori Luis Mitxelena jaunak hartu du beregain, eta berak egingo du ihardespenezko hitzaldia. Bera izan zuen Altuna jaunak maisu gidari bere doktor lanean.

Eta besterik ez. Zorionak eta ongi etorria Euskaltzaindira eman nahi diot Altuna jaunari, nahiz eta aspaldidanik gure artean denari ongi etorria ematea zerbait bitxi den.

Azkenik, eskerrak Azpeitiko alkate eta Udaletxeari, ospaketa hau hemen ospatzeko aukera eman digulako.

ZIBURUKO IOANNES ETXEBERRIZ

Azpeitia, 1981-I-24

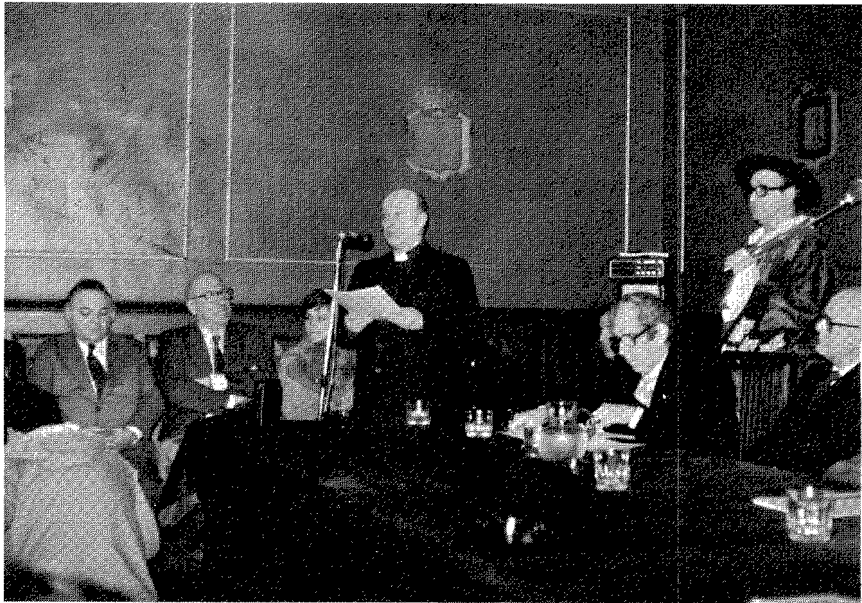
Patxi Altuna

Entre los asistentes al acto, observo la presencia de caras amigas, de personas para mí conocidas y entrañables, que, sin embargo, para desgracia propia y nuestra desconocen el euskera. No diré que les presento mis excusas, porque sé que comprenden de sobra las razones por las que mi discurso ha de ser pronunciado en euskara. Les ruego solamente paciencia, al tiempo que escuchan los sonos de una lengua, cuya sola música, pese a mi pobre interpretación, sé que producirá en sus oídos placer y agrado, porque aun ignorándola la aman, como lengua que fue de sus mayores.

Jaun andreok!
Azpeitiarrok!
Adiskideok!

Eta zuek batez ere, Euskaltzaindiko lagunok, zuekin bait dut nik gaur hemen egiteko larria garbitu eta zor astuna kitatu beharra. Utziko al didazue bertatik, aurrerago gogoeta hau berriz hedatuko badut ere, nere Maisu batek, eta ez nolanahikoak, behin esan zituen hitzak, aldatuz eta atzekoz aurrera ipiniz, zuei gaur esaten: “Vos me elegistis, non ego elegi vos”: zuek hautatu ninduzuen ni, ez nik zuek, alegia? Zuek zaretela bide eta kausa bait nago ni gaur hemen, Azpeitiak handikiro ospatzen duen San Sebastian festako irrintzi eta algaren oihartzuna herriko zeru-eguratsetan oraindik bizirik eta aski ozenik dagoen garaian etorria, Euskaltzaindian sartzeko egin ohi den mintzaldia egitera. Garai egokia iritzi diot honi herriko festak baino serioagoa den beste festa hau ospatzeko, hartara bataren seriotasuna beste herriko lagunen festa ondoko umore onak piska bat gozatuko eta alaituko zuelakoan.

Azpeitira etorri nahi izan dut zuen eskutik eginbehar hau betetzera eta ez dut uste luzaki ematen hasi behar dudarik erabaki hori hartzeko izan ditudan arrazoien kontu. Bi gauza bakarrik esango dut horrezaz: ni baino lehen Azpeitiko seme ospatsu batek ere, Don Karmelo Etxegaray jaunak, hementxe bertan irakurri zuen duela 55 urte, 1925garren urteko Ekainaren 25ean, Euskaltzaindian sartu zeneko mintzaldia, Kasto Orbegozo, orduan alkate zenak, eta Julian Elorza, Diputazioko Ahaldunak, ongi etorritzko hitzak egiten zizkiotelarik. Bestalde, bizi guztirako izango nukeen ximiko eta arrenkura, hark

Patxi Altuna Euskaltzaindian Sartze mintzaldian (Azpeitia, 1981-I-24)

bezala sortu nintzen herrian mintzaldi hau egin nezakeelarik, beste non edo non egin izan banu. Azpeitiarra naiz, izan ere, eta neure sorterria biziki maite dut, besteak beste —eta “beste” horiek banaka kontatu eta aipatzeko, denbora luzea beharko nukeenez gainera, alfer lanean aritzea izango litzateke, beren herriaz beti hain harro izan diren azpeitiarrek ongi ezagutzen bait dituzte—, besteak beste, diot, gaur oraindik Euskalerrian euskaraz gehientsuen hitz egiten den herrietarik bat Azpeitia delako. Nik ere esan ditzaket duela 55 urte Karmelo Etxegaraik hemen bertantxe esan zituen hitz haiek: “Emen, Azpeitian jaio nintzan; emen entzun nuen, itzegiten ikasi baño len, gure euskera zar maite maitagarria. Emen inguruan dauden mendiak, nik lenengo ikusi nituen mendiak dira. Aurtzaroko oroipenak Azpeitiko oroipenai itsatsita daude neretzat. Urte asko dira, emendik atera nintzala; ordea, urteak ez dute, nere biotzean Azpeitiarentzat sututa dagoen maitetasuna itzaltzeko indarrik. Eta Euskaltzaindian, zuek ala nai izan dezutelako, sartu behar dedanean, Azpeitira sarrera ori egiteko ni ekartzea, nere biotzarentzat oso pozgarria da”. Hala zioen hitzez hitz Karmelo Etxegaraik eta hala diot nik ere.

Ez dugu ezagutzen, damurik, San Ignazioaren garaian edo geroxeago Azpeitian egiten zen euskara, baina hori ez ezagutzearen errurik ez dute azpeitiarrek, Azpeitiko Junta Nagusiek onartu bait zuten 1609an Martin Yañez de Arrieta jaunak, Azpeitiko seme eta bere aita bezalaxe herriko maisu izanak, Azpeitiko euskaraz euskaratu zuen *Kristau Dotrina* argitaratzeko

eskatzen zuen dirulaguntza eta Ordiziako Juntak izan bait ziren gero, ez zuela merezi eta, behar ziren 200 dukatak ukatu zizkietenak. Haiek eskuratu balitu, gaurko euskara Azpeitian nolakoa den ez ezik, 450 urte lehenagokoa nolakoa zen ere jakiteko era izango genukeen.

Mintzaldia egin behar eta nik bi eratakoea baizik egiten ez dakidalarik, edota Elizan egin ohi diren predikuen gisakoea edota eskola ematean ikasleei egiten zaien jardun saioa, hemen agertu den jende motari eta bildu garen lekuari berari amore emanik, lehenari baino bigarren mintzaldi motari hobe iritzi diot eta Euskal Filolojiako eskolan banengo bezalaxe, antzineko gure idazle handi eta ospatsu batez arituko natzaizue: Ziburuko Ioannes Etxeberri.

Hona zerk eragin didan, Karmelo Etxegaray jaunak Mogel bezala, nik autore hau mintzagai hartzera. Lehenik, Etxepareren bertsoekin honenak erkatu nahiak eta haren bertsogintzaren lege eta arauak Etxeberrigan ere nabari diren ala ez begiemateko gogoak. Bigarrenik, idazle hau orain arte alde horretatik inork aztertu eta ikertu ez duela jakiteak. Hori, damurik, beste gehiagori ere gertatzen zaio euskal literaturan, gehientsuei esango nuke, egia; baina jardunaldi honetan zuei ikustarazi uste dudana bezala, Etxeberriri hori gertatu izanari hutsarte larriago deritzat, euskal literaturan izan ditugun idazle guztietarik bost edo sei hoberenatariko bat bait dugu, eta ugarienetariko, dudarik gabe, Ziburuko apaiz jauna. Eta horra hainbestez aipatua hirugarren arrazoia ere: apaiza zelako. "Beste gehiago ere bai, gehiegixko aukeran", esango dit agian norbaitek eta biziki poztuko nintzateke hori liostadana gazte balitz, horixe bait litzateke aitorrik hoberena apaizgizonok euskarekiko eta Euskalerrriarekiko zorra aski ongi kitatu dugula lau edo bost mende hauetan zehar. Eta uztazue, arren, honezaz bi hitz egiten.

Bestek, hiru lehenbiziko mendeetan batikbat, behar bezala zor hori kitatu ez badu, hor konpon, berek jakingo dute zergatik ez zuten euskararen alde lan gehiago egin. Euskal literaturarik gehiena apaizek egina bada, hori ez da apaizek behar zutena eginaren errua, izan ere, gainerakoek ez eginarena eta behar bezala ez jokatuarena baizik. Euskal literaturak ez du inondik gehiegizkoaren akatsik, gutxiegi, murriztegi eta urriegi izanarena baizik, eta hobe nahiz oparoagoa ez bada, ez da inola ere egin dena egin behar ez zelako, egin behar zen eta egin ez den gainerakoa egin ez delako baizik. Hor dago eta hor egongo da betiko, gaurko eta lehengo zenbait lagunen amorraziorako bada ere, elizgizonek egin dutena; ona ala txarra, ez da hori kontua, gainerakoen zitekeena eta ez dena ere ez bait zen nahitaez ezin hobe edo bikaina izango; hartuko genuke, halaz ere, bere akats, muga, zimur eta guzti beste horiena; ezin hartu, ordea, ez bait zuten egin, elizgizonek egin zuten bezala. Duela 450 urtetako euskara ezagutzen badugu, elizgizonei zor diegu ia osoro, Garibay kendurik; XVIIgarren mendeko euskararen lekukorik baldin badugu, elizgizonak ditugu ia lekuko bakarrak, Oihenart eta beste bakarren bat saiesturik. Eta bizi garen egunotan, Elizak Euskalerrrian eta Euskalerrriarekiko bete duen egingizuna zenbaitek dudana jarri nahi duen garai berri hauetan, hau ozenki

eta goraki aldarrikatzeari garrantzi handiko deritzat. Hori garbi utzi eta gero dioela nahi duenak nahi duena. Ziburuko Etxeberri ere apaiz zen eta inoiz Azpeitian eta Loiolan izana, gainera, San Ignaziori eskerrak ematera etorria, zerutik iritsi omen zion mesede handi baten alde, berak bertsotan dioskunez. Horra zergatik hartu dudan idazle hau mintzaldi honetarako aztergai.

Oso gauza gutxi dakigu haren bizitzaz, antzineko euskal idazlerik gehienaz bezalaxe. Noiz jaio zen ez dakigu, baina haren lehen liburua argitara zen urtea (1627) kontuan harturik, hamaseigarren mendearen bigarren erdian, 1575ean edo, sortu zela esan dezakegu. Paben ikasi zuen jesuiten ikastetxean, Oihenartek bezalaxe, eta honek baino urte batzuk lehenago, noski, Mauleko idazlea 1592an sortu bait zen. Goresmen eta laudorio handiak egiten ditu bere garaiko jesuitez: haiei zor omen die dakien guztia. Eta ez zen gutxi hark zekiena. Garai hartako lehen ikaskuntzak gutxi gorabehera nola-koak izaten ziren badakigu: *Humanitate* zirelakoak ikasi behar izaten zituzten, oinarrizko hazibide gisa, gero gainerako ixtudioetan (Filosofian, Teologian, Zuzenbidezkoetan eta abarretan) murgilduko baziren. Aski da Oihenarten *Notitia utriusque Vasconiae*-ri begiratu bat ematea, apaiz ez zirenek ere latina zenbatetaraino menderatzen zuten jabetzeko. Ez da batere harritzeko, beraz, apaizek —baita euskaldunek ere, edozeinek ez baina— latinezko bertsoak Virgiliok edo Ovidiok bezain biribilak eta hutsgabeak egin izana, geroxeago ikusiko dugunez. Etxeberrik Teolojia ikasi zuen gero; ez, ordea, edozein apaizek orduan eta geroago ikasi behar izaten zuen neurrian bakarrik, baizik hartan Dotore izatera iristeraino. Unibertsitatean ikasia zen, beraz, Axular eta Oihenart bezalaxe, eta hauek ez bezala Dotoratua eskuratua, gainera. Horrez gain badakigu bere garaikoek, baita jende ikasiek ere, oso gizon jakintsu, azkar eta argitzat zeukatela, bizi zen egunetan fama handiz inguratua eta beti gizon handitzat hartua izan zela. Aurreraxeago dastatuko ditugu ingurukoek zioten estimuaren ondar apurrak.

Hiru liburu heldu dira guganaino hark idatzirik, baina ez dira horiek idatzi zituen guztiak, Oihenartek aitortuko digunez. Hona hiruren tituluak eta argitara ziren urteak: *Manual Devotionezcoa edo ezperen oren oro escuetan erabilltceco liburutchoa*, Bordelen 1627an argitara emana. Berrogeitabi urte geroago berriro argitara zen eta bigarren argitaraldi honezaz baliatu dira berriki HORDAGOkoak, bere bildumaren lehen ale gisa eman digutenean. Bigarrenaren tituloa hau da: *Noelac eta berce canta espiritual berriac Iesus Christoren biciaren misterio principalen gañean eta sainduen ohoretan besta buruetaracotz*, hau ere Bordelen 1631ean inprimatua. Honen azken edizioa duela hamar urte atera zuen Aita Akesolok. Hirugarrena, *Eliçara erabilltceco liburua*, Bordelen beste biak bezalaxe 1636an argitaratua eta Axularrek bere GERO eskaini zion Bertrand de Etchhaus Arzapezpiku berari eskainia. Hiru-rotarik lehena aztertu dut nik bereziki eta harraz mintzatuko natzaizue gehienbat, baina esango ditudanek Etxeberriren lan guztietarako balio dutela uste dut. Lehen liburu horren lehen argitaraldiko alerik ez dut ezagutzen eta ez dakit inon denik ere; ni HORDAGOk atera zuenaz baliatu naiz. Dena den,

ez dut uste alde handirik izango luketenik; gehienez ere bigarren argitaraldi-koak dituen hutsegite eta bertso hankamotz batzuk osatzen lagunduko liguke lehenak, apika. Aita Akesolok ere lan hori bera hartu behar izan zuen bere gain *Noelac* argitaratzean, honen lehengo argitaraldi guztiak hutsez aski beteak omen bait zeuden. Lehen argitaraldiko aleak, inon balitz, beste puntu batean ere lagunduko liguke, behar bada: hots, 3438garren bertsoaren inguruan bigarren argitaraldi honek bertso batzuk falta dituen, nik uste dudana bezala, ala ez argitzen. Dena den, bizi al zen oraindik Etxeberri 1669an? Nik ezetz uste. Oihenarten *L'Art Poétique Basque* 1665ekoa da eta, laster ikusiko dugunez, Mauleko poeta lan horretan Etxeberriz hildakoaz bezala mintzo da.

Oihenartek personalki ezagutu zuen gure Etxeberri eta harekin inoiz mintzatu ere bai, dioskunez. Mauleko poeta dugu, bestalde, euskal literaturan izan dugun lehen kritikalaria, bera baino lehenagoko euskal poetez, haien bertsogintzaz batikbat, bere usteak eta iritziak eman dizkiguna. Zer zeritzan Etxeberriri eta zer diosku haren bertsolanez? Etxepareren bertsogintzari egotzi zizkion hutsegite berak topatzen dizkio Etxeberrirenari ere: inoiz inon egin ez diren hamabost silabatako bertsoak paratu dituela; euskal hitzek azken silabetan omen duten kantitatea bortxatzen duela, hitz emeak hartzak eta harrak emetzat harturik; maiz egiten duela poto, hitz beraz zentzu beraz baliaturik bertsoaren akaberan; bertsoaren hamabost silaba osatzeko, mugatzailea inoiz izenari eta adjetivoari, biei erasten diela; elisio-sinalefak gogoak ematen dionean bakarrik egiten dituela eta, esanak gutxi balira, “il se donne en plusieurs lieux d'autres licences exorbitantes”.

Ez dut hemen denborarik sei puntu hauek banaka aztertzeko; diodan laburkiro lehena ez dela egia eta bigarrena ere ez erabat, gehienez ere xuberez, Oihenarten sorterriko hizkeraz, bereiz bait daitezke hitz eme eta harrak eta, horrez gain, Zuberoko bertsolariek berek ez bait dute bereizkuntza hori kontutan hartzen bertsoak paratzean. Lau azken puntuak, aldiz, egiak dira, oraintsu prestatu dudana eta aurki argitaratuko den *Manual Devotionezcoa* honen edizio berrian erakusten dudanez. Azkenean honela mintzo zaigu Oihenart Etxeberriri buruz: “Il Est dommage que Cet Esprit aye mieux aimé s'appliquer a la poésie (pour laquelle il nouoit point de naturel) qu'a la prose, En laquelle Il auroit reussy Indubitablement; car (outre ses ouvrages Imprimés) ses Lettres familiaires, Escrites a aucuns de ses amys, son dictionnaire, Et ses conjugaisons (que Iay Ueus Escrits de sa main) rendent temoignage de sa suffisence en Cette langue”. Hona nondik dakigun Etxeberri, esan bezala, heldu zaizkigun hiru liburuez gain besterik ere egin zuela. Aurreraxeago beste bat ere aipatzen digu Oihenartek, “La façon de ses Noels, de son Egunoroscoa, Et de son Eliçara Erabilzecoa nest pas meilleure” dioskunean. *Egunoroscoa* delako hori ere ez ezaguna dugu. Al agure *Manual Devotionezcoa* bera ote da, honen titulu osotik Etxeberri *oren oro* dioena aldatu eta *Egun oro-scoa* izendaturik? Nik hala uste, beste biak (*Noelac* eta *Eliçara erabilltcecoa*) hor bait daude aipatuak. Akesolok, haatik, bestelako iritzia du: *Eliçara erabilltcecoa*-ren nahiz *Manual Devotionezcoa*-ren bigarren zatia

izendatzen duela hor Oihenartek. Nere ustez, ostera, *Manual Devotionezcoa* osorik dago hor bestela izendatua.

Eta orduko hila zela, horko “il nauoit” eta “il auroit reussy” horiek bere lehenaldizko adizkiz ez ezik, beste honako hitz hauek ere, eta ere garbiago, adierazten digute: ××Je lui ay ouy dire au temps qu’il composoit ses Vers qu’il trauaillait principalement pour les mariniers Lesquels les Chantoient sur la mer: Ce qui faict Iuger qu’il Escriuoit plus tots par Un motif de Charitté que par aucune ambition ou Vaineglorie”. Geroxeago itzuli beharko dugu berriro Oihenarten hitz hauetara.

Manual Devotionezcoa

Euskaraz inoiz idatzi den libururik lodien eta handienetakoa da, dudarik gabe; arnasaldi eta hegaldetarikoa. Handia neurritz, handia balioz eta edukiz. Bi zati nagusi ditu, aski desberdin elkarren artean; ez neurritz, baina bai balioz, ene ustez, lehenak bigarrenari alde handia daramaiolarik poesiaz eta goiargiz. Lehenak hiru mila zortzirehun eta hamalau bertsoan barrena Kristau Dotrinaren muina ematen digu aditzera, kristauak *jakin* behar duena, alegia, Etxeberriren beraren hitzez esateko. Bigarrenak ia beste lau mila bertsoan barrena kristauak *otoiztu* behar dituenak. Danera ia zortzi mila bertso ditu, beraz, Etxeberriren Manualak. Azkenean hitz lauz ematen ditu beste zenbait otoitz eta erregu. Nik lehen zatia bakarrik (3814 bertso) jaso dut lehenxeago agindu dizuedan eta aurki argitaratuko den neure liburuan. Lehen zati hau bere aldetik beste bi txikiagotan banatu du poetak: lehenaren lehenak kristauak sinetsi behar dituen egiak, katekisma, du gaia; lehenaren bigarrenak, ostera, gizonaren azken finak (herioa, iuiamendua eta abar) kantatzen ditu.

Hainbestez irudi dakioker inori Etxeberriren liburua ezin aspergarriagoa dakekeela, baina hala pentsaturik huts itzala egingo luke. Ez da inola ere tradatu antzu, lehorra; ez da ere egia eta sinesgaien azalpen elkor, aspergarria. Poesia dario zenbait aldetarik, batez ere lehen zatiaren bigarren parteari. Pasarterik ederrenak hautatu behar banitu, 980-1152 bertsoak, herioaz ari denekoak; 1153-1532, hiltorian dagoen kristauaren aldamenen aingeru onak eta gaiztoak, arima bereganatu nahirik, elkarrekin dituzten eztabaida eta hitz borrokak; 2130-2202, iuiatu ondoan salbatuek eta damnatuek esango omen dituzten hitzak; eta azkenik, zeruko atseginez eta zorionez ari delarik ematen dituen 3615-3814 bertsoak bereiziko nituzke.

Ez dut uste, egia esan, euskal literaturan horren bizi eta gartsuki, horren egoki eta zailuki, horrelako aisetasun eta dotoretasunez, euskara aberatsez, ugariz, etorri lasaiez eta oparoz orrialde askorik eiho denik. Hizkeraren ugartasuna dastatu nahi duenak irakur bitza 2733-2786 bertsoak eta poesia hurrupatu nahi duenak, aldiz, honako sei bertsook dasta bitza; herioaz ari da eta honela dio poetak:

Hi aguertu artean tuc gure hitzac handiac
 Baiñan aguertu eta hic ichilltzen tuc mihiac.
 Arranoa dathorreño choriac dic catatcen,
 Nauaritu duenean, ordean, duc ichilltzen.
 Hitzaz eta gutzaz berdin duc, herio cruela,
 Gure ahoa hersten duc, hi aguertu becala.

Aurreraegi joan naiz ustekabeen eta liburuaz mintzatu, atarikoak aipatu gabe utzirik. Atarian badu, izan ere, liburuak zenbait gauza jakingarri. Argitara al zitekeen ala gauza okerrik eta gaitzestekorik bere baitan zuen erabakitzeko eta iritzia emateko, Apezpiku jaunaren izenean Axular ageri da bat, Gillentena Itxasuko Erretore jaunaren ondoan, eta baietz diote biek aho batez, “gendea progotcha daitequela eta hartaracotz imprimaturik arguitara illkhi daitequela”. Gero elizbarrutiko Bikario Jeneral Oiharard jaunaren baimena dator latinez. Gillentena ondoren berriz ere, baina orain bertsoz, euskarazko bertsoz, Etxeberriri zorionak emanez. Horiei esker dakigu Etxeberrik anaia medikua izan zuela eta orduko hila zela; lurrean ezin irakurri izan zituen bertsoak zeruan irakurriko omen ditu. Ohar gaitezen bidenabar Etxeberriren bertsoetan hatzemango dugun zenbait bereizgarri bitxi hemen ere ageri dela: hala nola *çure artea* den sintagma printzaturik eta *baño guehiago* den hitz andana bi bertsoetan barreiatutik dator.

Beste bi lagunen bertsoak, hauek latinez paratuak, datoz ondoren. Distikoak dira, hexametroatik eta pentametroatik txandaka, alegia; Ovidiorenak bezalakoxeak eta, gorago esan bezala, batere hutsik eta errurik gabeak formaren aldetik. Zortzi bertso ditu lehenak eta hamar bigarrenak. Lehenak Heguyrenak dira, bigarrenak Hirigoytirenak, eta latinez baino euskaraz aiseago adituko dituzuelakoan, euskarara itzulirik eskaintzen dizkizuet hamabost silabatako bertsoetan, Etxeberrirenak bezalakoxeetan, bai bait dute hauek ere argibiderik Etxeberriri buruz. Hona lehenik Heguyrenak:

Zeure bihotz onak eta Jainkozko maitasunak
 eragin dizu euskaraz Kristau Fede bilduma.
 Kantauriko hatsez lehen zeruko izkutuak
 eman tuzu, zanpatuz ur bestek ez urratuak.
 Hazi zintuen lurrean erein duzu halaber
 zerutik ekarritako hazi jori eta eder.
 Zergatik ez zara, bada, inor bekaiztu arren,
 lehen seme izendatzen gure Euskalerraren?

Artean inork euskaraz burutu ez omen zuen lana, Kristau Dotrina, egin duela lehen sei bertsoetan aitortu ondoren, bi azkenetan bere herriaren lehen seme izendatuz gero, norbaiti bekaizkoz gibela lehertu, alegia? Geroxeago tzat, eta hori “rumpente iecur liuore”, bekaizkoak inori gibela leherreraiziko badio ere. Zer esan nahi dute azken hitzok? Etxeberri Euskalerriko lehen

seme izendatuz gero, norbaiti bekaizkor gibela lehertu, alegia? Geroxeago izango dugu sendogarririk; baina bertatik aitor dezakegu ezin ikusia, bekaizkoa diola norbaitek edo norbaitzuek Etxeberriri; ez duela Etxeberrri hain poeta ontzat jo nahi, dudarik gabe. Nork edo nortzuek?

Stephanus Hirigoytirenak are ederragoak dira eta mamiz joriagoak. *Doctor medicus*, mediku jaun dotorea, zelako honek honela dio gutxi gorabehera latinezko bertsoz, nik euskaraz ematen badizkizuet ere:

Ereinotzak du berriki zure burua ingura,
baina zedroa iaugirik itzuri zaizu hura.
Eder da, bai, ereinotza; areago zedroa,
zerua ere lurra baino denez ederragoa.
Zor handian daude zuri gure itsastariak,
egin dizkiezularik esku antzez ontziak.
Haiek Neptunoren herrak, lurak, ez itsasoak
bere ahal guztiez, ez gizonen bekaizkoak
ez ditu, ez, suntsituren. Ontzi haiek betiko
Etxeberriren izenaz batean dira biziko.

Ereinotza ala zedroa, zein da ederrago? Poeta izatea ala itsas ontzi berriak, zedroz edo beste zuhaitz zurez egin ohi zirenak, asmatu eta moldatu izana, zer da goragarriago? Horra Hirigoyti medikuak bertso zehatz eta doietan iruten duen gaia. Biak da Etxeberrri: poeta eta ontzi berri asmatzailea. Horrelakorik ez genekien beste inondik, Etxeberrri teologoak, teolojiaren ikaste-irakasteak uzten zizkion txolarteetan, itsas gizonentzat ontzi berririk eta hoberik asmatua zuenik, alegia. Baina gu gehien harritzen gaituen puntua zera da: liburu honen, guk dakigula Etxeberrrik ondu zuen lehenaren atarian, Hirigoytik aitortzea berriki edo arestian ("nuper") Etxeberrri koroatua izan zela poetaren ereinotzez, poetaren bonetaz, Oihenartek liokeenez. Liburu hau baino lehen ondu ote zuen Etxeberrrik beste bertso libururik? Nolanahi ere, euskal marinelei egin dien mesedeak poeta fama itzalerazi du Hirigoytiren ustez eta hark asmatu itsasontziek bizirik iraungo dute beti Etxeberriren ize-nari loturik.

Ohar gaitezen hemen ere berriro Neptunoren herraz eta lur itsasoan ahal beldurgarriez gainera —guzti hori irudi hizkera izan bait daiteke, itsasontzien sendotasuna adierazteko— "hominum liuor mordax" aipatzen zaigula: gizonen bekaizko galgarria, zizkagarria. Hau ez da inola ere halabeharra, hau ez da txulapaz gertatua. Bi adiskidek bere lagun apaizari liburu berria argitaratzera doala eta zorionak emateko bertsotan biek bekaizkoa aipatzeak, dudarik gabe, gauza bat esan nahi du: badela Etxeberriren bertsoak tolestatzeko era oso eta oro erdeinatzen eta gaitzesten duenik, Etxeberriri poeta ize-nik opa ez dionik. Eta ez edozein, noski, baizik hori esateko nor denik, idazle edo poeta bezala bere aldetik zerbait denik edo zerbait dakienik.

Nabarmenago oraindik: Etxeberrik berak Claudius de Rueil Baionako Apezpikuari liburua eskainiaz paratzen dizkion bertsoetan (49-82) *inuidiosen mihia* eta *gaisqui errailleac* aipatzen ditu. Hona haren bertsoak:

Hartaracotz obra hunen patroin çaitut hautetsi
Gaisqui errailleac ceren baititutçu gaitçtsi.
Çuri escaintcen darotçut othoi guarda eçaçun
Inuidiosen mihia licun eztieçaçun.

Eta hori gutxi balitz, *Manual*-aren bigarren zatian ere *Itsassoco biayeta-co othoitcen araldea* Miguel Oiharart Bikario Jeneralari eskaintzen dion bertsoetan, *invidia* eta *hitzquin mihia* datozkio berriro lumara:

Prestutassun eçagunac hauts deçan invidia
Eta ahoco hitz batec ichill hitzquin mihia.

Nor zaio horren etsai, horren gaitzi gure poetari? Lapurdiko garai hartako idazleak, Sarako eskolakoak, ez, noski; hor ageri dira liburuaren atarian, baita *Noelac* deritzanarenean ere, batzuk liburua argitara daitekeela esanez, besteak bertsoz zorionak emanez. Nor, hortaz? Ez dugu, nik dakidala, hori jakiteko bide segururik, baina ausardia bada ere, hona nere susmoa: Oihenart izan daitekeela iruditzen zait, edo Oihenart ere bai bederen. Gatozen horretarako berriro gorago aipatu ditugun Oihenarten hitzak eta Etxeberrirekiko iritziak ausnartzera eta ikusiko dugu, nik uste, egiantzeko samarra dela uste hau.

Oihenartek, jakina denez, trakets eta arlote deritza bera baino lehenagoko euskal poeten bertsogintzari; poeta baino gehiago omen dira “vulgares versificadores”; ez omen dituzte betetzen edozein hizkuntza landutako poetek betetzen dituzten legeak. Ez ditut hemen berresango Etxeberri eta gainerako poeta guztei, Etxepare ere artean delarik, egozten dizkien hutsegiteak; gora-xeago bildu ditut sei puntutan; ez eta euskal metrikak, behar bezalakoa izango bada, Oihenarten ustez nahitaez bete behar dituen kondizioak aipatuko; azken batean bi baizik ez dira: puntu aberatsa eta elisio-sinalefak beti egin beharra. Bai jasoko hemen, ordea, “Et il se donne en plusieurs lieux d’autres licences exorbitantes” delako hura eta gero, Etxeberri nolazpait goratu nahiz bezala, beste horiei erasten dizkienak: “Il est dommage...”: hobe zukeela, alegia, bertsoak ondu beharrean, hitz lauz idatzi balu, bertsoarako ez omen zuelako berezko etorririk (“point de naturel”); bai, aldiz, hitz lauz idazteko.

Hori dela eta, hona gogoeta batzuk, Oihenarten esanekin batera ez nato-rrera garbi agertuz:

1. Berezko etorria bertsoan aritzeko izugarria du Etxeberrik; ene ustez; hori gabe ezin daiteke inola zortzi mila bertsoetako libururik idatz eta, horrez gain, beste bi, bertso sail izugarriak dituztenak. Gauza bat gertatzen zaio: ez duela uste aho hizkeraren sintagmak eta hitz andanak bertsoan ari

denak ezin urra ditzakeenik; are gutxiago, noski, Oihenarten bi legeak nahitaez bete behar direnik, batez ere inor herri bertso gintzan ari denean.

2. Etxeberriren hitz lauz idatzitakorik gutxi irakurri dut, Oihenartek baino gutxiago, noski, nik ez bait ditut, guregana ez direnez gero, haren *Lettres familiaires* direlakoak eskupidean, eta hainbestez ez naiz Oihenart bezain egoki eta gai Etxeberriren hitz lauz idazteko trebetasuna baieztatzeko nahiz ukatzeko. Baina *Manual*-ak azken orrialdeetan dakartzan hitz lauzko *Othoitz dobleac*, *Kirieleisonac* edo *Litaniac* bai, eta horiek irakurri ondoan ozenki esan dezaket Etxeberri poeta Etxeberri prosalaria baino mila bider idazle trebeagoa dela alde guztietarik.

3. Halaz ere, *Othoitz dobleac*, *Kirieleisonac* edo *Litaniac* inoren idazkeraren gaitasun eta trebetasuna nabarmentzeko oso gai aukerakoak ez direnez gero, onartzen dut, eta oso pozik onartzen. Etxeberri hitz lauz ere "au-roit reussy indubitablement" delako hura. Baina nik ulertzen ez dudana hauxe da: hori porogatzeko nola esan daitekeen *Hiztegiak* eta *Konjugazioak* "rendement temoignage de sa suffisance en cette langue", ez bait dut uste inork egini-ko hiztegiaren eta aditzaren konjugabideen agerpenean prosaz idazteko trebetasunik ager eta nabarmen daitekeenik; gehienez ere, Kirieleisonetan bezalatsu, nik uste.

4. Bego gainera bertsoak ez direla Oihenarten gogokoak; hartzeko nahiz arbuiatzeko eskubide osoa du; baina, hori dela eta, *Manual*-ean Etxeberri "suffisance en cette langue" erakusten duela dudari, hori gehiegizkoa da eta ezin onartuzkoa. Gauza bat da, izan ere, eskola bateko nahiz beste poeta izatea eta horren arabera bertsoak tolestatzean erregela hauek edo haiek betetzea, eta bestea, guztiz bestea, hizkeraren jabetasuna izatea edo ez izatea. Euskararen jaun eta jabe ageri zaigu bete betean Etxeberri bertso erresekada luze hauetan barrena.

5. Arrantzaleentzat paratzen omen zituen batikbat bertsoak: Etxeberri berak esan omen zion. Hau ere Etxeberriren balioa gutxitzeko esana da, dudarik gabe, arrantzaleentzat gehienez ere *Manual*-aren bigarren zatian dagoen *Itsassoco biayetaco othoitcen araldea* izango bait da beregainki egina, baina gainerako bertsoak, Kristau Dotrinari eta gizonen azken finei dagozkienak eta beste bi liburuetakoak, ez dut uste arrantzaleentzat bereziki eginak direnik, euskaldun guztientzat baizik. Hona zer dioen berak:

Guiristinoa, eman diat escarazco versutan
Catholico Manuala neure asti ordutan,
Ikhussiric nola bainaiz iaiatcen escalduna
Gure natioa dela copla maite duena.

Oraino aipatu ditudan Oihenarten hitz guztiok haren *L'Art Poétique Basque*-tik, Lafitte jaunak 1967an argitara eman zuenetik, hartuak dira. Oihenarten esku izkribuak 1665ko fetxa darama; ez dakigu, ordea, damurik

esku izkribu hori bertan ageri den fetxan lehen aldiz eginiko txostena den ala zenbait urte lehenago idatzitako libururen baten borradore gisako zirriborroa den, gero atalburuan fetxa berria ezarri eta beste gabe inprentarako moldatua edo persona bati bidaltzeko prestatua. Txostena eskutitz gisa oratua dago, izan ere, eta —puntu harrigarria!— Lapurdiko apaiz bati zuzendua. Gainaldean daraman titulu osoak honela dio: *L'art Poétique basque, indiquée dans Une lettre Escrite a Un cure du pays de Labourt au mois de mai 1665*. Delako apaiz horrek galdetu omen zion —hala dio eskutitzaren hasierako lehen lerroetan— ea nola demontre ontzen era neurtzen zituen euskal bertsoak. Gogora gaitezen orduko, lehen esan bezala, Etxeberri hila zela, txosten honen azkenaldean, bera baino lehenagoko poeten berri ematean, lehenaldi urruneko adizkiz baliatzen bait da Etxeberriz mintzatzean.

Horiek horrela direla, hona nere susmoa eta hipotesia: Etxeberri hil berria da eta haren heriotzak ilaunetatik piztu du berriro antzineko eztabaida. Etxeberriren aldeko zen apaiz baten galderari erantzunez, edota inork galdetu gabe, hori aitzakia eta literatur jakera izan bait daiteke soilik, Oihenartek Lapurdiko apaizei, Etxeberri poeta handitzat daukatenei, erakutsi nahi die nola apaindu behar diren euskaraz bertsoak; zergatik ziren Etxeberri eta gainerako guztienak arlote eta aldrebesak, gehienez ere etxeko jendeari erakusteko onak, ez, ordea, beste hizkuntzetan ontzen zirenekin erkatzekoak, haiek betetzen zituzten lege eta kondizioak euskarazkoetan ere onartzen ez ziren bitartean; zergatik ez zuen, azkenik, poeta jatortzat, izen horren dinakotzat, hartzen eta esten Etxeberri. Ohar gaitezen bere liburuxkaren azken xoko horretan Oihenartek jorratzen dituen lau poetetarik luzaroen eta gehien Etxeberriz mintzo dela, honen hutsak aipatzen dituela besterenak ez bezala xeharo eta banaka, exenpluak liburutik harturik, ia denak *Manual*-etik hain zuzen, eta egiten duen goresmen bakarra dela apaiz zintzoa zela, arimen onerako ontzen omen zituelako erlijiozko bertsoak, eta ez, Etxeparek bezala —hau ez dio hitzez hitz, baina garbi dago hori esatean Etxepare duela gogoan—, arimen hondamendirako izan zitezkeen bertso lizun eta likitsak. Arrazoi guztio-gatik uste dut Oihenart dela, edo izan daitekeela bederen, Etxeberriri bekaizkoa diona; esteak eta gibela lehertuko zaizkiona, Heguyk nahi bezala, Etxeberri Euskalerriaren lehen seme izendatzen eta aldarrikatzen bada.

Baina aski bedi gaurkoz Etxeberriz, gehiago ikasi nahi duenak aurki izango bait du liburu berria, Euskaltzaindiaren *Euskararen Lekukoak* deritzan bilduman argitaratua, bere egartsua berdintzeko eta idazle garai honen euskara aberatsez asetzeko. Amaitzera noa, beraz, mintzaldi honen hasieran bezalaxe zuei, Euskaltzaindiko lagunoi, azken hitzak zuzendurik. Zuek hautatu nauzue, berriro esan, eta Euskaltzain oso izendatu, eta hori dela bide eskerrak zor dizkizuet eta nik hemen gaur lekuko guzti hauen aurrean bihoitzez ematen. Aukera hori egiteko izan dituzuen arrazoiak ez dakizkit eta ez dut ere jakiteko gogorik, zuek egina dela jakitea aski bait da nik gogo onez onartzeko. Gauza bat bai badakit, ordea; badakit ondotoxoz izendapen hau ez dela ordain eta sari; ondotoxo dakit ez dituzuela nik gaurdaino euskararen alde

irabazitako nola-halako merezimenduak sariztatu nahi izan; aitzitik, orain arte, alferkeriaz edo, egin nezakeen baino gutxiago egin dudala ikusirik, lan gehiago egitera deitu eta akuilatu nahi izan nauzuela. Ondotxo dakit izendapen hau ez dela inolako ohore, baizik bultzada eta zirikaldi. Ondotxo dakit Euskaltzaindiaren eginbehar eta helburu bakarra den euskararen indartze, hedarazitze eta ikertzeko zereginetara bakarrik erakarri nauzuela erakunde honetara.

Nik neure aldetik hitz ematen eta zin egiten dizuet, Jainkoak osasun eta indar eman nahiko didaino, eginahalean saiatuko naizela zuekin batean egiteko hori burutan ateratzen. Ez, ordea, eska neri, otoi, egin dezakedan eta ahal dudan baino goragoko lanik. Nere arloa ez da, dakizue, goi mailako Linguistikaren katramila zail eta ilunak argitzea; nere hesparrua Filologia da, autore zaharren hizkera aztertzea eta horrek Linguistikarekin zerrikusirik duen heinean murgilduko naiz ere Linguistikaren eremuko zoko nahasietan.

Diodan azkenik beste hau: Lojendio jaunak hiltzean hutsik utzi zuen aulkiaz jabetzera nakarzue eta honek ere nere egitekoa are astunago eta neketsuago bihurtzen du. Guztiok dakizue, izan ere, nolako zerbitzuak errendatu zizkion Lojendio jaunak Euskaltzaindiari, batez ere euskararen alde Madrilgo Hezikuntza eta Jakintza Ministeritzari egin zitzaion eskutitz hura izenpetuz eta 1966an Euskaltzaindiak bere Arautegia berritzatu zuenean, legegizon zenez bere jakinduria eta urte luzeetako jardunaren trebetasuna oso eta oro lan hartan ezarritik eta irauliz. Euskaltzainburu ere izan zen, denbora gutxi izan bazen ere, baina denbora labur hartan Euskaltzaindiari tankera eta jokaera berriak hartzen biziki lagundu zion. Hor daude horrez gain ixilik, baina xarraka xarraka, euskaraz egin zituen lanak eta artikuluak *Euskera*, *Egan*, *Aranzazu...* eta gainerako idazkarietan. Inoiz entzuna dut, ez naiz oroitzen nori, berari ala besteri, Aita Mendibururen idazlanak oso maite zituela; ohe ondoko mahai txikiaren gainean eduki ohi zituela Oiartzungo idazlearen liburuak eta ez zuela inoiz loak hartzen liburu haietako zenbait orrialde irakurri gabe. Haren aulkia jabe egin nauzue, gero, ez zait bidezko iruditu esku hutsik etortzea eta Lojendio jaunarentzat bezua edo opari txiki bat dakart, hark, bizi balitz, oso gogoko lukeena, ene ustez: datorren urtean Mendiburu hil zeneko 200garren urtemuga ospatzen denez gero, Mendibururen idazlan guztiak argitaratzeko asmoa eta lana hartu dut berriki neure gain eta orain-txetik bertatik Lojendio jaunari eskaintzen diot egiteko hori.

Eta besterik ez. Eskerrak berriz ere zuei eta hemen bildu zareten azpeitiar eta adiskide guztioi, eta batez ere Azpeitiko udaletxeko agintarioi jaialdi hau hemen ospatzeko baimena eta erraztasun guztiak Euskaltzaindiari eman dizkiozuelako.

PATXI ALTUNARI ERANTZUNEZ

Azpeitia, 1981-I-24

Koldo Mitxelena

Jaun-andreak:

Aita Altunaren Euskaltzaindiko sarrera-hitzaldiari nolazpait erantzun beharrean aurkitzen naizenez gero, biziki pozgarri zait erantzun hori Altunak berak eskatua izatea, non gainera eta bere jaioterrian, ia Euskal herriaren bihotz dirudien Azpeitia honetan, oroigarri zahar eta berriz inguraturik gaudela. Eta honako hau bidenabar bederen esan nahi nuke: ez naizela noski hautatua izan neuregan aurkitu duen baliakuntzaz baliaturik dagoelako orain Altuna dagoen aulkian jarria. Baliatzaileen premian izan balitz, bazukeen bazterretan baliatzaile sendoagorik.

Estreina baitut lanbide hauetan, bestetan entzuna beharko dut izan neure zentzuna. Eta, aditzea dudanez, ohiturazko eta are legezko omen da hone-lako okasio larrietan sartzen denaren merezimenduak banan-banan aipatzea eta goraiapatzea. Eta hortik hasiko naiz, prediku mota horietarako eztarri bajuxta badut ere.

Diodan, bada, jakina jakinaren gainean pilatuaz, hemen, Azpeitian, jaioa dugula Patxi Altuna 1927ko irailaren 8an. Jesusen Lagundian ere, bertatik bertara, Loiolan sartu zen, 1945ean. Hemen Nobiziadutza eta Humanitateak egin ondoan (1945-50), Oñan lizentziatu zen Filosofian (1950-53).

Salamanca burutu zuen gero (1953-57) Filosofi-Letretako lizentzia, Filologia klasiko sailean. Eta urtebete gehiago ere eman zuen han, ikasten eta irakasten, Dotoradutzakoak prestatzen zituen bitartean bere gain izan baitzuen, Tovar-en ordeaz, honek sortua zuen "Manuel de Larramendi" euskal ikaskuntza katadera, Pontifizian ere berebat linguistika irakasten zuelarik.

Han gelditi zitekeen, irakaslegoan, Martin S. Ruipérez-ek behin eta berriro, baina kexu beti, esan izan didanez. Teologia egin behar ordea, eta Oñara joan zitzaigun Altuna (1958-59), eta Innsbruck-era gero (1959-62), eta bitarte horretan egin zen hemen, Austrian, apaiz (1961). Eta Konpainiari dagozkionak buka ditzadan, "Hirugarren progantza" delakoa hartuko dut azkenik ahotan: hori Gandian egina du, 1962 eta 63en artean.

Argitara dituen liburuak izendatu behar ditut orain, baina hortan hasi baino lehenago, aitortu beharrean naiz ezin bestean baztertuz egin beharko ditudala, zenbait aldizkaritan agertu dituen lanak. Halaz guztiz, eta nahiz artikulua ixilpean utzi, bada, haatik, beste zerbait aldeztu aurretik, eta besterik baino lehenago, oihukatu nahi nukeena, ea han edo hemen oihartzunik sortzen ote duen. Ahazkorren artean bizi garenez, eta maizegi *de propos délibéré* ahazkor diren artean, ez nuke guztiok ezagutzen dugun argia gaitzerupean gorde nahi. Aita Altuna, besteak beste, sermogile garaia dela eta izan dela Euskal Herrian. Ez diot deus kenduko bere hitz-etorri eta hitz jarioaren orrazketari, antzinakoen segizioa baita arlo horretan, inor baldin bada: hots, Axular, Larramendi eta gure arteko beste hainbesteren segizioa; eta gidari ere bai, beraz, ez baita egiazko berrikuntzarik zahartzaroaren oinarrian eta ezagueran finkatua gerta dadina baizik. Orduan, eta lehen-lehenik, irakatsi ziguna goragoko beste zerbait izan zen: hizlariak, alegia, ez duela soil-soilik *uir bonus, dicendi peritus*, harako Kalahorraz hark agintzen omen zuenez. Horretaz gainera, *uir fortis* ere izan behar du, inguruan ikusten duen egoerak horrela agintzen duenean. Hitzak esan ziren, esanak daude, eta ez ditu noski haizeak berehalakoan eramango. Izango da gure artean ere bakoitzari berea, urteen buruan bederen, aitortuko dioen joera. Aldiko agintariekin besterik uste badute ere, or gelditzen dira, luzaroan gainera, nolanahiko lekukoak: gizakumeen oroitzapenak eta gure bizia baino gehiago irauten duten paper zaharrak.

Bitarteko hau sartu dugunez gero, Altunaren liburuetara jo dezakegu, ederki adierazten baitute honek aspaldidanik hartu zuen bidea, bidagurutz eta guzti. Oroit dezadan hainbeste argitaraldi izan dituen *Euskara, hire laguna* I, bigarren argitaraldian (1972), batuan agertu zena, *h* eta guzti. Erants dezadan halaber badituela beste bi ale, bigarren mailako liburua eta ariketak dakartzana. Harako beste hura ere, *Euskal aditza: batua? baturatua?*, ildo beretsutik doa. Ikas- eta irakas-bide berriak, zaharrak baino egokiagoak zitezkeelakoan, eskura zizkigun. Hortaz gain, eta bideak bide, helburu, xede batera zeramatzatekelakoan eskaini zizkigun. Hona nora zeraman, ustez behintzat, hartu zuen abiadak: euskara batu nahiz baturako batera; ez han-hemengo eskualdeetako hizkerara.

Euskararen zabaltzea eta hedatzea izan zuen amets, eta egingo nuke orain bertan ere amets berberori duela eragile, eta euskaldunen arteko mintzabide zehatz eta bakoitz izan daitekeen euskararen atzetik dabilela. Eta liburuak egiteaz gainera, bera dugu irakasketan aritua, zeregin umilago hori besteren bizkar utzi gabe, nekearen eta izerdiaren podorioz.

Aipatu berri dudana amets horrek berorrek liluraturik hartu zuen bere gain norbaiten *Idazlan hautatuak* argitaratzea ere, batasunaren on eta probetxurako izan zitezkeelakoan. Eskerrak zor dizkiot, baina ez dut halaz guztiz uste behar bezala jokatu zuenik, hobeki behintzat joka baitzezakeen. Asmo ona, intentzioa, zen Altunarena; fruitua, berriz, besterena. Eta azken honen balioa ez zait hain gogoangarria iruditzen.

Ezagutu, Salamancan ezagutu nuen Altuna, bera ikasle zebilelarik deserrian eta ni ez dakit nola, hara agertzen nintzen haietan ez bainintzen ofizioz ez txoil ikasle eta ez txoil irakasle; bai, agian, bien erdiko. Igande ilunabar batez edo bestez oroitzen naiz, negu-giroko iluntze goiztiarrean batera eta bestera genbiltzalarik, Euskal herriaren etorkizun beltzaz ardurati, ezinbestean. Nik ez nuen orduan aukerarik han gelditzeko, ezta nahi izan banu ere; berak, bai, ordea, oraintsu esan dudanez. Baina, apaiztarako noraezeko zituenek kanpora, bazuen noski ordurako beretarren artean irakasteko mina. Hizkuntza klasikoak, haatik, ez zituen erabat baztertu, berak gogorazi didanez. Altunak hartu baitzuen latina oraindik E.U.T.G. izena ez zeraman irakastegian, nik 1963an utzi behar izan nuenean, Urkixo Mintegiko lanbidea hartzeko.

Latina eta antzekoez gainera, euskara ere irakatsi du, bai horixe, luza-roan eta etengabe. Laudorio-truk, lekuko bakarra aipatuko dut orain: Tadao Shimomiya irakasleak, Patxi Altunaren gidaritzapean ondu eta agertu duela ozenki aldarrikatuaz, Tokyon argitara berria duen *Manual de lengua y cultura vascas: lengua, literatura, folklore, método de vasco unificado, antología, gramática y glosario*, 1979. Badu beste titulua ere, berezkoagoa, baina ez naiz gauza ezta irakurtzeko ere, japonés erara idatzia dagoenez gero.

Euskara zabaldu, beraz, eta zabalago heda dadin eta sustrai iraunkorra-goak luza ditzan, baturik zabaldu, batura ahal daitekeen neurrian. Horrelako zerbaiten bila, zenbat aldiz ez gara bildu, Aresti zena lagun, aditzaren batasunerako batzordean, Altuna genuela idazkari, sesio bizia zerigula batzuetan eta arrazoi baketsuetan iheri beste zenbaitetan, eta haraindiko ertzearaino inoiz igaroko ez ginelako beldurrez gehienetan. Eta, halaz guztiz, jo genuen jomuga eta heldu ginen helburu nagusira, aspaldi heldu ere, nahiz orro eta makakorroka maizegi ibili. Beharrak eragiten duenean, guztion ondasuna galbidean ageri zaigunean, oihuak oihu eta sesioak sesio, utzi eta baztertu egiten dira, azken finean bederen, norberekoikeriak eta eskualdekeriak.

Orduan, bada, baturakoa erdi batu bihurturik eta batasunaren berria bazterretan zabaldu ondoan, bazirudien Aita Altunak ere atsedean har zeza-keela, lan larrien ekoizpena ederki biribildurik inguruan zuela. Ez da horrela izan, inondik ere, eta euskararen onerako ez da horrelakorik gertatu. Gogoan baitzuen lehengo asmo hura, presak eta premiak berandazia bazuten ere, *Altertumswissenschaft* delakoaren ziztadak sortua eta ernatua zeramana: hori inoiz erraietan sumatu dugunok ez baitugu aise berdinduko Filologiaren egarria. Gurea ez da, bistan dago, Filologia klasikoa, bai, halarik ere, Filologia, eta elkarren senide dira hango eta hemengo Filologia guztiak, harako beste hura gidari eta eragile dutelarik, guztiz ere.

Ez da miresteko lanerako gogoak bulkatzen duen norbait zalantzan luzaroan egotea, zeri ekingo. Dudamudak utziak ditu Altunak, berak aitortzen digunez, bai ahozko eta bai izkribuzko jardunean, eta begiz jo eta hautesi duen sailari, berari entzun diozute, Euskal filologia deritza: "Nik neure aldetik hitz ematen eta zin egiten dizuet, Jainkoak osasun eta indar eman

nahiko didaino, eginahalean saiatuko naizela zuekin batean egiteko hori burutan ateratzen. Ez, ordea, eska neri, otoi, egin dezakedan eta ahal dudan baino goragoko lanik. Nere arloa ez da, dakizuenetz, goi mailako Linguistikaren katramila zail eta ilunak argitzea; nere esparrua Filologia da, autore zaharren hizkera aztertzea eta horrek Linguistikarekin zerrikusirik duen heinean murgilduko naiz ere Linguistikaren eremuko zoko nahasietan”.

Eta oraindik orain, esate baterako, hasia baldin badugu ere, ez zaigu, ez urrik eman ere, esku hutsik azaltzen. Hor dugu hiru liburu lodi eta aberatsen (tesia barne dela) lekukotasuna, lekukorik behar bagenu, bata bestearen lehian bezala plazaratuak: *Versificación de Dechepare: métrica y pronunciación*, eta *Etchepareren hiztegia: lexicon dechepareano* eta, beste guztien buru, gure lehenbiziko poema-liburuaren edizio kritikoa. Honi eskerrak ikasiko du zenbaitek, nik uste, bestetan gauza ongi jakina dena: *fac-simile*-ak, nahiz berez eta bere arloan probetxugarriak izan, ez direla sekula izan ez izango edizio kritiko onaren ordain zuzen.

Zuen baimenarekin, hitz bi sartu nahi nituzke hemen eskupeko Filologiaren izena eta edukia zertxobait mugatzeko, aski nahasiak baitabiltza gure artean —eta ez gure artean bakarrik— aspaldixkodanik. Urkixo, don Julio, ez nuen zoritxarrez behar adinbat tratatu, gaitz hilgarriak joa ageri baitzen eza-gutu nueneko. Izan genituen, halaz guztiz, zenbait elkar-hizketa eta, halako batean, hauxe esan zidan, bere burua zuritu nahiz bezala: “Yo no soy filólogo”. Eta ez nion ezer esan, sobra eta gehiegi banekielako zertaz ari zen eta adierazi nahi zidana beste hau zela: “Yo no soy lingüista”. Izan ere, egiazko filologorik izan baldin bada gure artean eta gure arteko, don Julio izan da hori, beste edozein baino areago. Eta, inor izendatzekotan, bera izendatu beharko genuke etxekoan artean filologo guztien patroia.

Ez diot deus berririk erakusten Altunari. Badaki honek, nik bezain ongi, nola Filologia, Gramatikaren altzoan hazia izanik, luzatu gabe abiatu zela bere bidetik, gramatikarenetarik, hori bai, behar baino gehiago aldendu gabe. Gero, XIX. mendean guztiz ere, hizkuntzalariak harro-harro burua nabarmentzen hasi zirenean, sortu zen gora-behera eta tirabirarik. Baina, hau gogoan eduki behar da, hizkuntzalariak izan ziren, filologo ere gehienbat zirelarik, bere nortasuna ezaguterazi eta bere buruaren jabe zirela, eta ez inoren mendeko, agertu nahi izan zutenak.

Aspaldiko gauzak dira horiek, damurik. Oraindik ere badira batzu batean zein bestean, bi sailetan, maisukiro jokatzten dutenak; gehienek, ordea, nahiago (eta erosoago, noski) dute nor bere bidetik ibiltzea. Nolanahi ere den, nahiz eta hizkuntzalaririk sonatuenetako frankok erabat arbuatua badauka ere filologia, ez dugu horrenbestez esan, ez da esango ere, andre linguistikaren mirabe umila baizik ez dela filologia.

Aitzitik, zeharo bestela litzateke. Lanbidea lanbide, askozaz ere zabala-goia da filologiarena linguistikarena baino. Hizkuntzalariearen eremua, gaiaren

muina hitzez-hitzez hartzen badugu, hizkuntzak mugatzen du. Badakigu, egia, hizkuntzaren muga oro-inguratzaileak mundu osoarenak direla (izan daitezkeen mundu guztienak, nolazpait esan); hizkuntza bera du, halere, bere soilean, dagokion eta egotzi zaion lanbide bakarra, gainerako guztia (zenbaiten ustez bederen) delako zorioneko "inmanentzia"-ren hesitik ihes ibiltzea bailtzeateke. Filologiak, berriz, testua (ahozkoa nahiz izkribuzkoa) du eremu eta, testua landuko baldin bada, hori bere araztasunean argitaratzeko eta ulertarazteko edonolako tresnak erabili beharko ditu. Nagusi da, beraz, eginkizunez, hizkuntzalaritzaren aldean eta ni behintzat, horrexegatik beragatik, ez naiz sekula ausartu, oraintsu arte, sail horretako gaiak lardaskatzen, esku trebeagoren premian zirelakoan.

Halaz guztiz, eta ezinbestean bederik, nik ere igaro ditut ateak eta oinak lur sakratuan, begiramenez ikara, ipini. Horra bada non egin dugun topo Altunak eta biok, alor berbera lantzeko asmoaren eraginez. Ez gaude bakarrik, zorionean, ezta alderatzeko ere. Etorkizunerako ere, orainaldia baino hobeagoa izango delakoan, baditugu ametsak. Guk ere esan dezakegu, bidazti-olerkariaren antzera:

Ibilgo-buru

.....
aur begi-argirik anitz bekargu

Etorkizunaren mendean daude, bada, alde zure ahaleginak: eta alde zure mendean. Bakarrik ez ibiltzeak ez du, honelako gaietan, onura baizik ekartzen. Edozein jakite sailetan, baita euskal filologian ere, elkarren lehia lantza behar dugu, norgehiagoka bortitza. Lehiak, ordea, probetxurako izango baldin bada, leiala behar du izan. Hizkuntza eta, hizkuntza ez ezik, Euskal herriaren jakintza jaso nahian jaioa eta hazia delarik, ez da baten ez besteren, pertsona nahiz taldeen, izena eta omena goratu beharrean dabilena. Elkarrekin jasoko dugu burua, elkarrekin lehiatzeko bihotza badugu; eta elkarrekin lur joko dugu, elkarrekin amildu ondoan, geure irudia besterengan ezagutze-ko gauza ez bagara.

Euskararen lekukoak deritzan bildumarako eskainia digu Altunak Etxeberri Ziburukoaren *Manual devotioenezcoa*-ren lehen zatia, 3.814 bertso omen dituen, eta 1627 urtean agertu omen zena. Agertu omen zena diot horrela aipatzen baitugu aho batez, nahiz zinetan eta benetan esku artean darabilguna XVII. mendearen azkenetakoa izan.

Altuna, lehenbizi eta behin, elizgizonen alde agertzen zaigu, liburuari eta egileari dagokienez. Ziburutarra, dakigunez, horietakoa genuen eta, gure arteko gehienak ez bezala, dotore-erramuz koroatua. Eta, izan ere, arrazoi osoa du, gure gaitzen azterketa zorrotz horretan. Elizgizonek ez dute maiteegi izan euskara; besteok izan dugu, zenbait mende zehar, nardatuegi. Laikoen hutsartean, beraz, eta hutsarte horren argira agertzen da betetasun osoan elizgi-

zonen euskal lana, ez ordea berez beteegia zelako. Bat ez da bitan banatzen, zuri eta beltzetan, askotan baizik, ezin konta ahal diren grisen graduetan.

Gertakariak zergatik horrela gertatu ziren ere, erraz uler daiteke. Ez gara arte-lanean, bertso nahiz liburugintzan (eta are bestelakoetan), bihotz-isuri hutsez aritzen, inoiz edo behin izan ezik. Hasi, behar bada, hasiko gara, baina, haziak ernatzeko lur heze-emankorra behar duen bezalaxe, gure joerak eta jaierak ere beharko du izan, irauteko eta lanari jarraitzeko, premiazko duen giroa. Arte-lana, arras bakanka izan ezik, ez da basamortuetan sortzen.

XVI-XVII. mende haietan bazuten elizgizonek, Trento aurretik protestanteek, Trento ondoren guztiz ere katolikoek, euskal lanaren zertarakoa: ez zen hau beren apaiz-lanaren noraezkoa baizik. Besteek, berriz, beste maila beherago batean gelditzen dira. Etxeberriren hitzak erabiliko ditut, *Man.* I, 31:

*Aphez gobernatçailleen eguia duc bilkhua,
Deitcen dugula Eliça batçuetan Saindua,
Parte principalenari guztiaren icena,
Ematen çaiola ceren den señalatuen.*

Hauek ere bazuten beren literatura: kopia zaharrak, bat-bateko bertsoak, ipuinak, esaerak, eta nahi duzuen. Nabarmenena, noski, bertso-lana zuten, bai jaietan eta bai hiletetan. Idaztea falta zitzaien, ordea, gehienetan, elizgizon eta eskribauen eskuetan batez ere zegoen idazkera eta idazten ez dena, dakigunez, maizegi doa hegaz. Dena den, elizgizonek eta letratuak erabat ez bazebiltzan gure artean, Oihenart eta Oihenarteren antzekoren bat salbu, Antzinate urrutiko ereduaren atzetik, nekez aurki zitekeen horrelakorik herri-neurtitzetan.

Elizgizonak ez ezik, Etxeberri bera ere defenditzen du Altunak, idazle zen aldetik. Eta Oihenarteren erasoan kontra defenditzen du hain zuzen, Altunak ederki ezagutzen duen xuberotar hau baitugu bai euskal literaturaren kondairaren oinarriarik sendoenak landatu dituen eta baita ere, berebat, gure kritikak izan duen lehenbiziko giltzarria.

Nik ere ez dut uste, eta bat nator Altunarekin, Etxeberri inolaz ere merezi duenik Oihenartek bizkarraren gainean erabiltzen dion zigorra, Bestetan esana daukat, gainera, honako Oihenarteren hitz hauek hobeki dagozkio-lari Oihenarteri berari Etxeberri bano: “Il est dommage que cet esprit aye mieux aimé s'appliquer à la poésie (pour laquelle il n'avoit point de naturel) qu'à la prose”. Oihenartek ez zuen, egia esan, prosazko euskal zatirik, labur baino laburrago ez bada, utzi, baina latinez eta frantsesez eman zituenak ederki darakuste benetan trebea zela hitz lauz edo lainoz, argitasunaren aldetik, batez ere. Neurtitzetan, berriz, hotz agertzen zaigu maizenik, antzinakoek esan ohi zuten ez edo nahiago baduzue epel. Ez da beste horrenbeste gertatzen, ordea, Etxeberriarekin. Pasarte ahulak, hitz-jarioa darienak baditu.

Horien aldamenean, haatik, aurki daitezke, gailurrik garaieten (zenbait erakutsi dizkigu Altunak behatz zorrotzez), Orixek arnasa deitzen zuen haren kutsua, poemagintzan, kristau nahiz jentilengan, egiazko garrez dizekanean, goitar dena, goitik omen datorrena. Ezinezko baitirudi gizakume soila horrela hegaldatzea *éntheos* ez baldin badago. Horrela izendatu zuen Heguy adiskideak, oroituko zarete, Etxeberri bertso-lanera bultzatu zuen garra (*ardor*). Eta pasarte horiek, nik uste, lehen partean aurkitu ohi dira maizago, Altunak aurki eskainiko digunean.

Agertuko denaren esperoan egon gabe, hona non hemen bertan eskaintzen dizkigun Altunak bere lanaren estreinak. Aspaldidanik uste dut *Manual*-ak daramatzan atarikoak ematen digutela argirik aski Etxeberri Ziburukoaren bizitzaz eta eginez. Ederki dio Altunak horiek, latin bertsoetan datozenez ari naiz, ez direla nolanahikoak: direlako distikoak dotore bezain hutsik gabeak direla. Ia hutsik gabeak, behinik-behin, Gipuzkoako Dipatazioko alean. Hordagok argitara duenean (hots, guztion esku artean dabilenean), bat ageri baita, irakurleren batek zuzendua. Heguyren azken neurtitzean hor dakuskezue eskuz erantsia dagoen *oh* hori, makulu hori gabe neurtitza motz gelditzen zelakoan (*diceris*, itxuraz, orainaldikoa baita):

Diceris (oh) patriae gloria prima tuae?
 – U U | – U U | – || – U U | – U U | –

Lapurtar hauen aldean, Larramendi ez zen hurrengo mendean horren kontuz eta taxuz ibiltzen latin neurkeran. Belarrira edo begira eder bazitzaion ongi zegoen neurtitza, latin silaben luze-laburra gora-behera: *et quod tentabam dicere uersus erat*, esan zezakeeen andoaindarrak ere. Hitz batean, eta hitz neurtua izan dadila hemen neurri, ikasiak ziren orduko zenbait lapurtar, ez bat edo bi gero, eta bikainki ikasiak gainera, lehen letren nekea urruti utzia zutelarik. Bazen han, zabal nahiz mehar, *élite* argi bat. Galdatzekoa ere da ea orainago beste horrenbestekorik sortu ote den, Azkoitiko zalduntxoez kanpora, Euskal herriko lurralde guztian. Giputz hauek, gainera, ez ziren lapurtar haiek bezanbat euskararen alde ahalegindu.

Atarikoei eskerrak erakutsi ere digu Altunak bazela Etxeberri arras gogozko ez zutenen samaldaren bat, urriagoa nahiz ugariagoa, inoiz *bekaizkoa gibel-jalearen* atzaparretan eroria. Ikusi dugu Oihenartek ez zuela haren bertsogintza atsegin, hura hil ondoan ere. Hori aski ez balitz, Heguyk eta batez ere Hirigoytik, baita Etxeberrik berak ere, maizegi darabilte ahotan bekaiztien eztena, hori guziori *topos* hutsetan gelditi dadin.

Metrika aldeko kitzikak ez zaizkio, nik uste, gogorregi hartu behar Oihenarteri. Etxeberri, eta beste horrenbeste, ohitura zaharrei atxikiak ageri zaizkigu gai honetan. Oihenartek, berriz (ehunka urtez berandago Arana Goirik egin zuen gisan), bere legeak sartu nahi ditu, nahiz lege horiek atzerrietako bertsogintzan maiz onartuak izan. Berberak aitortzen du, Musekin ari dela:

*Nic suen asturac et' atunac,
Gu baitan oraino es ensunac,
Arguitaratu' tut ilhumbeti,
Et' ateraric herrazeti
Guretu, et' eman hec Euscara
Cobla honsalen escuetara.*

Vulgares versificatores zirelakoan artean eduki behar zuen Etxeberri, baina maxiaketa horrek ez dio honi deus kentzen ez eransten. Aitzitik, badi-rudi Altunak azpimarkatzen duen Heguyren *primus* horrek Etxeberriren berritasuna eta are lehentasuna adierazi nahi duela, Elizakoetan erabiltzen duen bertso-lanari legokionez bederen. Ezin ahaz daiteke Materre-ren bi edizioak *Manual*-arena baino lehenagokoak direla, hau beste maila umilago batean —hitz lauz gainera— ari bazen ere. Badirudi, bestalde, Etxeberri bera ere “primutasun” horren jakile zela, ez baitzituzkeen bestela honako neurtitz hauek bezalakoak idatziko:

*Hasteac gaitçac direla errana duc communqui
Hunen gañean eguiñen dic cembait berçec hobequi.*

Captatio beneuolentia-ri tokatzen zaion partea kendurik ere, badirudi zerbaitetan aitzindari eta aurren-esku ikusten zuela bere burua Ziburutarrak.

Altuna, atarikoetan eta besteetan, gauzarik aski saiatzen da argitzen, eta ez da deus lortzen saiatu gaberik. Nik ere egingo nuke saiotxoren bat edo beste neure aldetik. Pentsa daiteke, eta irudipen gisa azaltzen dut hemen, Hiri-goytiren lehen lerroak (*Nuper eras uiridi redimitus tempora lauro*) eta hor aipatzen den erramu edo ereinotzak ez ote dezakeen adierazi dotoretzaren ohorea (dotoreak, dakidanez, bonetazaleagoak badira ere). Eskaintzaileen hitzetan bada, halere (niri horrela iruditzen zait bederen), arruntzia ez den gogoeta: olerkaritzak, jakiteak, badu bere merezimendua, baina merezimendu hori hutsaran hurrena da Lapurdiko marinelei, itsaso hondargabearen axalean dantza irristakorrean dabiltzanei, eman dien ibilgailu seguruagoaren aldean. Eta ontzien hobekuntza horretarik ez zuten probetxu itsastariak baka-rrik ateratzen; ateratzen ere zuten lurretik, zertan lehorretik, mugitu gabe irabaziak bil zitzakeen burjesak, merkatariak eta ofizialeak. Horrela delarik, eta Altunaren itzulpenari natzeko, horra non duzuen aitor garbia nola, besteak beste, gizonak lanaren, arriskuaren eta jakitearen podorioz eskura ditzakeen etekinak. Jakitea ez da hor jakite soil, apaingarri eder bezain hutsal: hortaz gainera ere bada, ordutik aurrera ederki ikusi zenez, inguruko mundua menderatzeko gizonak erabil dezakeen lagunik indartsuena.

Bukatu behar eta, hitz bi esango nituzke Axular Etxeberriren parean jartzeko. Ez dut dudarik egiten, lehen esan bezala, honen kantu-lana eder-lana ere badela zatirik egokienetan, eta ez dira horrelakoak eskas. Badirudi, halaz guztiz, badela alde larri *Manual*-aren lehenbizikotik bigarren partera:

hemen, bigarren honetan datoz, egileak berak dioenez (*Guiristiño commun batec*) *errateco lituquen halaber othoitiz guehienac*.

Hemen azaldu nahi nukeen arrazoibidea, laburki baino laburkiago, haxe litzateke. Axularrek, hitzez-hitz hartzen badugu dioena, ez zuen “liburutto haur, letratu handientcat eguiten. Eta ez choil deus eztaquitenentcat ere”. Horien artean, ordea, *euscariric baicic etciaquitenac* zituen begiz joak. Eta hona ondorioa: Axularrek irakurtzaileentzat idatzi zuen, irakurtzen zekitenentzat (holako egia biribilak ergelkeria badirudi ere), beren ahoz ez bestereenez irakurtzen. Eta irakurtzaile horien artean baziren, bat baino gehiago, erdararik ez zekitenak. Bestalde, eta oro har egingo genuke aski ugari aurkitzen zela horrelako jendea XVII. mendeko Lapurdin, batez ere lurrian bizi ziren laikoen artean. Begien bistan dagoela iruditzen baitzait ez zela Axular lehenbizikoz behintzat beretarrekin ari, otsoak eta otsokiak duten ezinikusi ezagun hargatik, behar bada.

Koldo Mitxelena, Patxi Altuna jaunaren Euskaltzaindian Sartze hitzaldiari erantzunez (Azpeitia, 1981-I-24)

Etxeberri, berriz, bigarren partean batez ere, ez da bertsotan ari (hori dio Oihenartek ere) atseginago zaiolako mintzamolde hori. Berak aitortzen duenez *jakiara* mintzatu da horrela, deliberatuki:

*Hartaracotz iaquiara diat versus eçarri
Lasterrago ikhas eta maizago aipha garri,*

eta aurreraxeago:

*Nola cantac maiz baitire munducoen ahoan,
Hala cantez orhaituric, maiz cituzten gogoan.*

Bestela esan, letrarik ezagutu gabe, irakurtzen jakin gabe, *buruz* ikas ditezke otoitzak, are errazago otoitz horiek bertsutan ezarriak daudenean.

Filologia gora eta filologia behera aritu garenez gero, badirudi, azken lore-xorta gisa, filologizale eta ez hain filologizale direnen arteko eztabaidaz nik ere neure iritzia agertzea. Idazle eta euskaltzain ezagun batek aspaldi ez duela esan digu, Euskaltzaindian, beste Akademietan ez bezala, filologoak ageri direla (garela?) nagusi literaturan, hitz lauz nahiz neurtuz, kreatzaile direnen aldean.

Horrelako gauzak ez dira ongi eta zehazki ez neurtzen ez pisatzen. Esango nuke, hala ere, istilu hori ez dela lehen aldiz (ai, hor sortu balitz!) Euskaltzaindian sortu. Horrelakorik entzuten da Real Academia Española-ri buruz ere eta Frantzian, zakurrak oinhutsik dabiltzanez, lelo hori entzuna dute.

Altunarena, jomuga aldatuz, berrituko nuke hemen. Euskaltzaindian ez da filologo uholderik izango berehalakoan: guttiegi daude, izatekotan ere. Ez dut ere uste kreatzaile gehiegirik erakuts dezakegunik. Euskaltzaindiko eta Euskaltzaindi inguruko guztiok kreatzaile *ala* filologo bagina, gaitz erdi. Zer egin, ordea, horrenbeste kreatzaile *eta* filologo bezala agertzen direlarik? Ez dakit, gainera —nik baietz esango nuke—, ez ote den orain eta ez ote den lehen izan Euskaltzaindiaren inguruan ez kreatzaile eta ez filologo denik ez izan nahi duenik. Ametsak, Homerok zioenez, bi ate ditu; zeruak, berriz, eta Xenpelar hartzen dut lagun, hamabi omen. Hain gauza erabakia ote da Euskaltzaindiaren atarian zabalik dauden ateak bi bakarrik direla?

**FRANCISCO ONDARRA JAUNAREN
EUSKALTZAINDIAN SARTZEA**

FRANCISCO ONDARRAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

Altsasuko Kaputxinoen Ikastetxean

Altsasu, 1981, Martxoak 22

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak:

1. Euskaltzaindiko Jaunak
2. Aita Rufino Grandes, Fraide Kaputxinoen Probintziala
3. José Miguel Ondarra Bakaikuko Alkatejauna
4. Jaun-Andreak:

Gaur Euskaltzaindiak batzarre agiria eta ospetsua egiten du hemen, Altsasuko Aita Kaputxinoen Ikastetxe honetan.

Zergatik eta zertarako den batzarrea guztiok dakizute. Aita Frantzisko Ondarrak bere Euskaltzaindian sartzea ospatzen duelako.

Aita Frantzisko Ondarra Euskaltzaindian hutsarte bat betetzera dator: Aita Polikarpo Iraizozkoak utzitako hutsartea betetzera. Ongi etorri amoltsua eta zorionik beroena eman nahi dizkiot. Ikerlari trebea da Aita Ondarra. Beronen etorrerak esperantza handi bat pizten du Euskaltzaindian.

Bai Aita Iraizoz eta bai Aita Ondarra, bi-biak Kaputxinoak izanik, eta biak nafarrak, zilegi izan bekit hizño bana esatea Aita Kaputxinoek euskal arloan egin duten lana eskertzeko eta Nafarroak euskal harrobi den aldetik guretzat duen aparteko garrantziaz.

Kaputxinoak eta euskara

Nola hitz labur batean adierazi, ordea, Aita Kaputxinoek euskararen alde burutu duten lana? Badakit izen asko eta asko utziko ditudala aipatu gabe. Barka. Baina dena esatetik deus ez esatera bada tarte bat, eta zerbait esan behar da inolaz ere. Eta zerbait hori esateko gaur da une egokia.

Guztiok dakite Kaputxino nafar bat dela gaur Euskaltzaindian dugun Euskaltzaindi zaharreko testigu bakarra: Aita Intza'r Damaso.

Gaur hemen egiten den bezalako festa edo ospaketa egin zen Elizondoko udaletxean 1921. urtean, Urtarrilaren 27an. Bai. Orduan egin zuen Aita Intzak bere Euskaltzaindian sartzea. Haren sarrera hitzaldirako gaia haxe izan zen: “Nafarroako aditz laguntzailea”.

Ordutik hona ur handiak eta baita uholdeak ere pasatu dira zubi azpitik. Aita Intzaren bizitzeak gora-behera asko ezagutu ditu geroztik, baina bera beti egon da leial, orduan hartutako bokazioari beti erantzun dio zintzo. Haren lan guztiak ez noa aipatzera, baina bai batzuk: *Nafarroako euskal esaera zarrak*, “Larraun eta bere euskalkia”, “Burundako euskalkia”, *Kristau Ikasbidearen Azalpena*, etab. Gainera, zenbat lan ez ditu agertu *Euskeran*, *Riev-en*, *Zeruko Argian*, *Euskal Esnalean*, *Irugarrengo Prantziskotarra*-n, etab. Eskerrik asko, Aita Intza!

Euskal-Herria Iparraldean eta Hegoaldean bizi da, eta Kaputxinoek bietan izan dituzte euskaltzale sutsuak. Iparraldean gogoangarriak dira Aita Eusebio Larresorokoa, *San Frantses* aldizkariaren sortzailea, eta Aita Blas Mendiandokoa.

Hegoaldean, berriz, izen mordo luzea aipatu beharko genuke. Eskoria-tzar Aita Meltxior, Aita Elizondo, Arrigarai, Lezo, Ayengiz, Eusebio Etxalar-koa, Oyeregi, Larrañaga Aldabako Apezpikua, Loramendi, Aita Bera, Aita Donostia, Diego Altzakoa, Ataño Txantxangorri kantaria. *Zeruko Argia* aldizkaria, euskara hutsez hemen Hegoaldean ateratzen ziren aldizkarietan zaharrenetakoa, zaharrena ez bada, Aita Kaputxinoek sortua da, eta, esan nahiko balu, zerbait esateko luke hortaz Aita Intzak.

Gaur bizi direnen artean, berriz, hor dira Aita Jurgi Riezu, Aita Yurre, Ataun, Gaztelu, etab.

Gaur berriz ere Euskaltzaindian Kaputxino bat sartzen delarik, hortik aitzakia hartuz eskerrak eman nahi dizkiot Kaputxinoen Ordenari. Euskaltzaindiko izendapenetan jartzen den esaldia gogoratuko nuke: Izan daitezela hitz hauek orain arte egindako lanan pozgarri, eta etorkizunean egingo direnen pizgarri...

Nafarroa, euskal harrobi

Aipatu ditudan jaun horietarik asko eta asko nafarrak dira. *Nafarroa*, *euskal harrobi*. Oker ez banaiz, horrela du izena hortik dabilen liburu batek.

Eta bai, halaxe da. Gauza hauetan zerbait dakien bati entzun diogu behin baino gehiagotan Nafarroa dela euskal lurretan gutien aztertutik den eskualdea, anitz euskara moeta desberdin dituen, eta hizkera berezi horien ondasunak jasorik gabe eta ongi ikertu gabe dauzkana. Eta larriago dena: hizkera horiek ardura hil zorian daude. Hemen du Euskaltzaindiak egiteko bat guztiz premiatsua, geroko luza ezin daitekeena.

Egia da orain baino lehen ere egin dela zer bait. Bonaparte Printzeak eta haren lankideek Nafarroako euskararen ikerketari ekin zioten. Berdin Kanpionek ere. Ateraberri ditu Pello Salaburuk Bonparteren aginduz Etxenikek Elizondoko euskararen burutu zituen lanak, baina beste asko eta asko argitara gabe daude oraindik Iruñeko Diputazioan. Azkue handiak ere lan galanta burutu zuen Erronkariko euskalkia, Aezkera etab. aztertzen. Gure egunotan Aita Kandido Izagirrek bilketak egin zituen Erronkarin, Ultzaman eta hemen Altsasun. Apezetxea jaunak ere Elkanoko Lizarragaren edizioa eskeini digu, hegoaldeko goi nafar euskalkia ezagutzeko guztiz interesgarria.

Gaur Euskaltzaindian hartzen dugun euskaltzain nafarra, Aita Ondarra, trebea eta aditua dugu Nafarroako euskarari dagozkion gaietan. Eta berdin Satrustegi, Izeta, Ana Mari Etxaide, Oskillaso etab. Atzerritar euskalariak ere Nafarroa ez daukate ahazturik: Geneviève N'Diaye, Bretschneider, Holmer eta beste, hemen ibiliak dira.

Baina oraindik asko dagoela egiteko, esan behar.

Langile berriak eta ongi prestatuak behar ditugu. Hain zuzen, langile berriak prestatu eta eskolatzeko egingo da heldu den hilean Dialektologi ikastaro bat, Euskaltzaindiak antolatua; gainera, gaiotan espezialista diren irakasleek emango dute ikastaroa.

Herriko hizkerak, tokian tokiko hizkerak, diren bezala, zehatz-mehatz jaso nahi dituztenen zerbitzutan antolatzen da ikastaro hau. Herriko hizkera ongi jasotzea ez da uste ohi den bezain gauza erraza. Prestaera bat, oinarriko eskola bat behar du horretan ibiliko denak, eta, hain zuzen, horretarako izango da ikastaroa. Gainera, saio honek beste xede bat ere badu azken helburutzat: Euskararen Atlasa martxan jartzeko bidea urratzea. Euskararen Atlasa! Horra amets bat haundia eta zaharra, orain arte, baliabide eta laguntzen eskasiaz, Euskaltzaindiak sekula burutu ezin izan duena. Orain zorionean badirudi ordua heldu dela asmo hau ere mamitu eta egia bihurtzeko.

Guztiona eta tokian tokikoa

Euskaltzaindiari maiz aurpegira bota izan zaio euskalkien eta herriko euskararen aurka dagoela. Euskara batuaren alde denez gero, herriko euskarari gibela eman diola, etab. Baina hori ez da hala. Euskaltzaindiak uste du bata ez duela bestea kentzen. Izan ere, guztion euskara eta tokian tokikoa ez dira elkarren etsai. Aitzitik, bata bestearen eske eta elkarri deika daudela esan genezake. Euskaltzaindiak badaki, euskara salbatuko baldin bada, batu antzeko euskara molde bat beharrezkoa dela, batez ere irakaskuntza eta idatzizko zeregin batzuetarako. Baina badaki, baita ere, ondasun baliozkorik anitz dela herriko euskaretan eta euskalki literarioetan, eta ondasun horiek, ahal dela, jaso, bildu eta baliatu behar direla. Bi ekintza hauek ez doaz bata bes-

tearen kontra, alde baizik; eta biak euskararen onerako izango dira, gauzak behar bezala eramaten badira, behintzat.

Esan dezadan, bukatzeko, gaur Euskaltzaindian sartzen den euskaltzain berriak bultzada handia egin diezaiokeela Nafarroako euskararen ikerketari. Hala izan dadila!

* * *

En atención a los que ingnoran el euskara diremos dos palabras en castellano para explicar el sentido del acto que estamos celebrando.

El P. Francisco Ondarra, Capuchino, natural de Bacaicoa, pronuncia hoy su discurso de recepción en la Real Academia de la Lengua Vasca "Euskaltzaindia". Con este motivo la Academia celebra hoy sesión pública en este colegio de los PP. Capuchinos de Alsasua. Al recipiendario contestará el Sr. Académico D. José M.ª Satrústegui, Secretario de la Academia y académico de número por Navarra.

El P. Ondarra sucede en la Academia al académico fallecido P. Policarpo Iraizoz. Por ser ambos Capuchinos y ambos navarros, en las palabras que hemos pronunciado en euskara hemos recordado brevemente la labor que los PP. Capuchinos han realizado en pro del euskara y de la cultura vasca y nos hemos referido también a la riqueza singular que atesora el euskara de Navarra, riqueza que no ha sido aún debidamente explorada, a falta de investigadores (aunque no han faltado precursores, como el Príncipe Bonaparte, Campión, Azkue, etc.)

Nos hemos referido también al interés que tiene la Academia por preparar personal adecuado y capacitado para estos trabajos de Dialectología.

Finalmente, hemos dicho una palabra en respuesta a una objeción o reproche que frecuentemente se le dirige a la Academia diciendo que ésta, preocupada por la formación de un euskara común para la enseñanza y para ciertos usos escritos, descuida la causa de las hablas populares, de los dialectos, etc. Hemos respondido a esta objeción diciendo que, al contrario, estas dos preocupaciones —la de la lengua común y la de los dialectos y hablas locales— no se excluyen mutuamente, sino que se atraen entre sí y se complementan, y que la Academia propicia la creación de un euskara común pero no por eso deja de prestar su atención al estudio y cultivo de los dialectos y hablas locales. Como dijo Jesús en cierta ocasión, "Había que hacer lo uno y no omitir lo otro".

POLIKARPO AITAK ZITUEN EUSKAL ESKU-IDATZI ZAHARREN AURKEZPENA

Altsasu, 1981-III-22

Francisco Ondarra

Aita Villasante Euskaltzainburu jauna!

Euskaltzainkideok!

Jaun-andere guztiok!

Agur!

Egoaldeko Nafarroa-k, azkeneko denbora hauetan, lau euskaltzain oso izan ohi ditu. Orain urtebete hauek ziren bertako euskaltzainak: Intzar Damaso A., kaputxinoa, Anjel Irigarai Jauna, sendagilea, Jose Maria Satrustegi, Apaiz Jauna eta Iraizoz-ko Polikarpo A., kaputxinoa. Azkenekoa bitarte honetan hil eta hemen hitz egiten ari zaizuen hau autatu zuen Euskaltzaindiak, San Inazio egunean Bidasoa ondoko Bera-n, hutsune hori betetzeko.

Polikarpo Aitari buruz zerbait esan nahi nuke lehenbizi. Orain bildurik gauden etxe honetan asi zen kaputxino-gai bezala prestatzen; eta urteak joan ala, euskara aztutzen joan zitzaion, Hondarribi-ko ikastetxean berriz ikasteko. Hemeretzi urte zituela agertu ziren bere lehenbiziko bertsoak —1916. urtean— *Irugarrengo Prantziskotarra* izeneko aldizkarian, hortik aurrera bertso eta ipuin asko egingo zuela, eta libururen bat ere bai. Gainera, gauza asko utzi du argitaratu gabe.

Bainan ba-dago beste alderdi bat Polikarpo Aitarengan. Bere bizitza luzean eta berak ez zekiela ez noiz, ez nundik eta ez nork emanak, bildu zuen sermoi pilo haundi bat, hemezortzi eta hemeretzigarren mendeetako predikuak, bai bizkaieraz, bai gipuzkoeraz eta bai Bidasoa aldeko ta Lapurdiko euskaraz ere. Berari esker, ailegatu zaizkigu baita ere Damaso Aitak Goñibar-en aurkitu zituen predikuak eta Elkano-n aurkitutako Joakin Lizarraga-ren bi liburu.

Polikarpo Aitak zituen euskal esku-idatzi zaharren aurkezpena izango da gaurko hitzaldi honen egitekoa.

Bizkaieraz 76 prediku edo sermoi eta *Peru Abarka*-ren zati bat utzi dizkigu; gipuzkoeraz, 19 sermoi eta *Zegama-ko Dotrina* bat; Bidasoa aldeko euskaraz eta lapurdieraz, 49 prediku edo dotrina; Goñibar-en aurkitutako sermoi eta beste 55 dira. Aipatuko ditugu, baita ere, Lizarraga-ren bi liburuak. Eras-kin bezala, eta lanaren osagarri, emango dugu Jorge Aitak bildutako agirien berri ere, eta Lekaroz-ko Liburutegian dauden esku-izkribuena.

A. Bizkaierazko agiriak

a) Aita Añibarro-renak.

Hogei-ta-lau (24) dotrina dira eta “Egempluac” izeneko orrialde batzuk, dotrinen artean ipiniak. Erabili duten paperaren luzera-zabalera hau da: 220/224 luze eta 160/165 zabal. Lehenbiziko hogei dotrinak XX. mendeko esku batek aldatuak dira, eta s ta z nahasten ditu; azkenekoak hemeretzigarren mendeko asieran, Añibarro oraindik bizi zela, hala uste dugu, izan ziren idatziak eta s ta z jatorki daude. Bestalde, Aita Añibarro dela beren egilea hemezortzigarren dotrinan ageri da, laugarren orrialdean; eta Añibarro Aitak bere eskuz idatziak Arantzatzu-n gordetzen dira.

Hona hemen dotrinen izenburuak:

1. “Dotrinea / Pecatuen circunstanciac, edo lagungarriac, eta beste jaquin bearrac”.
2. “Dotrinea / Jaungoicoaren legueco lenengo Mandamentua / Jaung.^a maite izatea gausa gustien ganean”.
3. “Dotrinea / Fede santuaren ganean”.
4. “Dotrinea / Esperanzaren ganean”.
5. “Dotrinea / Caridadearen ganean”.
6. “Dotrinea / Juramentuaren ganean”.
7. “Dotrinea / Beste bat: Juramentuaren jarraia”.
8. “Dotrinea / Birao, ta madaricaciñoaren ganian”.
9. “Dotrinea / Beste bat: Biraoaren ganean”.
10. “Dotrinea / Beste bat: Biraoaren ganean”.
11. “Dotrinea / Boto edo Promesaren ganean”.
12. “Dotrinea / Beste bat boto ta promesaren ganean”.
13. “Dotrinea / Jaung.ⁿ legueco irugarren mandamentua. / Cer dan, ta certan emon bear direan Domeca ta Jaiegunac”.
14. “Dotrinea / Jai eguneco gaistaqueriac: eta cer eguin bear dan jaiac ondo gordeteco”.
15. “Dotrinea / Jai eguneco bear eguitearen ganean”.
16. “Dotrinea / Jai eguneco meza entzutea”.
17. “Dotrinea / Ce gauza miragarria dan Meza Santea”.
18. “Dotrinea / Mezan esan ta eguiten diran gauceen iracasteac, ta adierantzac”.

19. "Dotrinea / Mezentzuteagaiti Jaung.^c eguin dituan mirariac".
20. "Seme alavac euren gurasuai zor deuten maitetasuna."
- 20 bis. "Laugarren mandamentua. / 46 Dotrinea. / Seme alabac euren gurasoi zor deuten maitetasuna". (Lehengoa bera da).
21. "47. DOTRINEA. / Semeac bere gurasoi zor deuten socorrua, ta lotsa".
22. "48. DOTRINEA. / Semeac euren gurasoi zor deuten obediencia."
23. "Egempluac" (Dotrinetan erabiltzeko dira).
24. "49. DOTRINEA. / Gurasoac semeai emon bear deutesen gorputz-aciera".
25. "50. DOTRINEA. / Gurasoac euren semeai emon bear deutesen aciera espirituala".

b) **Fr. Miguel de San Francisco** eta beste zenbaiten sermoiak 27 dira. Predikalari honek 19 platika utzi dizkigu, asi 1778. urtetik eta 1808. urterainoko tartean, Markina, Lekeitio, Gernika eta Mundaka-n predikatuak. Egia esan, ehun platika eta gehiago idatzi zuen. Paperaren luzera-zabalera 220 eta 150 mmkoa da gutxi gora bera.

Fr. Migel-ek euskara ona erabiltzen du. *Hiato* delakoa austeko joera agerian dago bere lanetan, eta horrela aurkitzen dugu *Magestadia, galdubac, andiyagaz* (*i* grekoarekin). Genitibo edutezkoa askotan laburtu egiten du: *Jangoicoen* eta *Jangoicoaren* ikus daitezkeela.

Frater Franciscus de Hormaechea, latinez izenpetzen du bere sermoi bakarra, dugu beste izen berri bat bizkaierazko idazleen artean. Euskara eta gaia interesgarriak; eta "hiato"-a austen honek ere, baita *s* eta *z* nahasten. Hemeretzigarren mendekoa da.

Sermoigileren izenik gabeko beste predikuetatik bat aipatuko dugu, 21a. Bertan, *u* ondoko *a* aldatu eta *e* bilakatzen da: *burube, desiertuben* etab.; hia-toa austen da eta *s/z* gaizki erabiltzen. Erantsi behar dugu, hia-toa denek austen dutela.

Atal honetan aipatuko dugu Moguel-ek idatzitako *Peru Abarka*-ren zati bat, eskuz idatzia. Cazalis, Markina-koak, egindako aldapena da, 2. elkarriketaren puska bateraino ailegatzen dela. Joan den mendekoa daiteke izan. Durango-ko argitaldian, 1881. urtean egina, 83. orrialderaino hartzen du.

Fr. Miguel eta besteen hitzaldien izenak:

1. "Miserere del año de 1778". Fr. Miguel de San Francisco: Markina, Lekeitio eta Mundaka-n, 1778-1807.
2. "Sermon de san Ramon. / año de 1781". Fr. Migel: Gernika, 1781.
3. "Platica del 6.to Mandam.^{to} / año de 1786". Fr. Migel: Markina.

4/5. "Platicas 7.ª y 8.ª de los Articulos, Padeci6, y resucit6. / a6o de 1787". Fr. Migel: Markina, 1787-1801.

6/7/8. "Platicas: Que es Iglesia: La Comun,ⁿ de los SS.^{tos}, y Perdon de los Pec.^s / a6o de 1787". Fr. Migel: Markina, 1787-1801.

9/10. "Platicas 14. y 15. Resurrec.ⁿ Vida Perdur.^e Y Orac.ⁿ en comun. / a6o de 1787". Fr. Migel: Markina, 1787-1801.

11/12. "Platicas, Salve, y Madam.^{tos} en General Para Marquina / a6o de 1788". Fr. Migel: Markina, 1788-1793.

13/14. "Platicas 42. y 43. de las obligac.^s de criados; y casados. / a6o de 1789". Fr. Migel: Markina, 1789-1808 (eta Mujika, 1854).

15/16. "Platicas 50. y 51. del 6.to mandam.^{to} Palabras, y Vistas &. / a6o de 1789." Fr. Migel: (?), 1789-1795.

17. "Platicas 60. y 61. Compendio de los 10. Mandamientos: y / el Primero de los cinco, del sacrificio de la Missa. / a6o de 1789". Lehenbiziko platikaren zati bat besterik ez dago. Fr. Migel.

18/19. "Platicas 110. y 111. de la 2.da y 3.ra Bienaventuranzas / a6o de 1782". Fr. Migel: Nun (?), 1792-1799.

20. "Pasio Dni nri Jesu Christi secundum quator Evangelia". Bekatuaz ari da. Aulestia, 1833.

21. "Para el primer Domingo de Quaresma 1838".

22. "Santa Agueda". 1852 inguruan, Mañaria-n (?).

23. "Dominica 7. post Pent.^m / De los padres". 1852 (?).

24. "Los Pecados que acarrea la Ociosidad". 1854 (?).

25. "Sermon del 1.º Domingo de Cuaresma". XIX. mendekoa.

26. "Serm.ⁿ de la Cruz de Mayo". Frater Franciscus de Hormaechea. XIX. mendekoa.

27. "Sermon de Sta Agueda en / Bascuence". XIX. mendekoa.

28. (Peru Abarka-ren aldapena). Estalkian honela dio: "Esta copia es de Cazalis / el de Marquina".

c) Hirugarren pilo batean 25 sermoi daude, nork idatziak izan ziren ez dakigula. Hemezortzigarren mendeko bukaera edo hemeretzigarrengearen asierakoak izan daitezke. Horietako bat, laugarrena, Dima-n izan zen predikatua eta predikalaria karmeldarra da, honela bait dio: "Ea bada *Dimarrac* seuvecana viortuten dot, eta seuvecas dot neure converzacino gustija" —4. sermoi, 8. orrialde, 2. parrafu—, eta "*Neure Aita* S.ⁿ Eliasi" —4, 1, 1—. Beste bat dominikua daiteke izan, hau bait dio: "*Gure Aita* Santo Domingoc" —19, 12, 1—.

Euskara ona dute 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 eta 25. sermoiak. Bigarren predikua interesgarria da bai hizkuntzaren eta bai oituren aldetik. Gehienetan *s* eta *z* nahasten dira. Lehenengo predikuan ez dago hiatoa austeko joerarik, beste guztietan bai ordea. Lehenengo horretan *i* ta *u*-ren ondoko *a* bokalea *e* bilakatzen da, eta genitibo edutezkoa laburtzen; bestalde, *j*-ren ordeztu *y* erabiltzen da: *yoan*, *yarraituco*, *Yente*, *yaquin*, etab.

Nork idatziak izan ziren ezin dugu esan. Bakarrik, bigarren eta hirugarrena esku batek eginak direla; beste guztiak, prediku ainbat eskuk idatziak.

Paperaren luzera-zabalera: 220 eta 150 gutxi gora bera.

Beren izenak hauek dira:

1. "Santiago Apostol".
2. "Bostgarren mandamentuan ganeco dotrinia".
3. "Pecatu venialen ganeco dotrinia, Purgatorioco / Animen Sermoia eguiten daneraco".
4. "S.^{us} Paulus".
5. "S. Martin Obispo".
6. "Sermon / Para el dia de la / Resurreccion".
7. "Sermon en bascuenze sobre el corto numero de los que se salvan".
8. "Platica para Dom. 5., de Cuaresma". Badaiteke 1847goa izatea.
9. (Ongi ala gaizki komekatzen denaz).
10. "Haec est victoria quae vincit mundum fides nostra". Fedez.
11. (Jesukristo Eukaristia sortzen).
12. "Sermon de la Dom.^{ca} 3 de Quaresma / en lengua Bascongada / vesperè / Sobre no dilatar la penitencia".
13. "Santiago Apostol".
14. "Sermon en Bascuence para la segunda Dominica de / adviento y para la quinta de quaresma / sobre embidia".
15. "Dom.^{ca} 2.^a de Adviento, sobre el = / Escandalo".
16. "Domingo seg.^{do} de Adviento. / De la envidia y sus frutos".
17. "Platica de la observ.^a del Domingo".
18. "Para la Domi. 4.^a, de Sept.^{bre}, sobre los muchos / q.^e se condenan por la lujuria; sobre las pa- / labras obscenas".
19. "Rosario".
20. "Sta. Agueda". Arkatzez dago idatizirik izen hau.

21. "Sermon sobre la Comunion".
22. (Heriotzeaz).
23. (Pekatu mortala).
24. (Purgatorioko arimak).
25. "Platica p.^a la Dom.^{ca} / 21. post Pentec.^{em} / Sobre / la Obligación de / perdonar / a / los enemigos".

B. Gipuzkoerazko agiriak

Hemeretzi sermoi, bainan azkeneko biak ez daude osoak, eta Kristau Ikasbide edo Dotrina bat ditugu sail honetan.

Sermoietan zaharrena 1806. urtekoa da, eta beste guztiak ere mende horretakoak dira, uste dugunez. Paperaren neurria: 220 eta 150 mm. gutxi gora bera. Sermoigileak hauek dira:

Mekoleta-k bi (?) prediku ditu; *Fr. Francisco de Orueta*-k bat; *Urdangarin*-ek beste bat, *Segura*-n predikatua; *Fr. Manuel Ignacio de Echeandia*-k (?) bost sermoi, *Aratz*-en (?); eta *Fr. Julianus a S. Josepho*-k prediku bakar bat. Egile ez-ezagunen sermoiak ere badira.

Honako herri hauetan izan ziren predikatuak: *Errenteria*, *Segura*, *Aratz* (?) —Itxaso eta Astigarreta aldeko parrokia— eta *Alegria*-n (?), etab.

Euskara ona dute *Mekoleta* eta *San Jose*-k, baita beste zenbait predikuk ere. Bi sermoigile horiek eta beste sermoiren batek ere *s* eta *z* gaizki erabiltzen dituzte. *San Jose*-k *hiatoa* ausi egiten du, bizkaieraz bezala *zorijona* —jotaz idatzia— egiten duela. Gehienek bizkaierazko kutsua dute, eta aipatu ditugun predikalarietan *Urdangarin*-ek ez beste guztiek.

Zegama-ko Kristau-Ikasbidea —*Doctrina Christiana*— oso interesgarria dela uste dugu. 1741. urtean egina da, bertan esaten den bezala, "Cegamaco Escolan (Gaztelinaz ostein) eracusten dan moduan milla, zazpireun, eta berroguey, eta batgarren vrtean". Bere neurria hau da: 200 eta 150 mm. gutxi gora bera; 136 orrialde ditu, baten bat falta dela bukaeran. Nork egina izan zen ez dakigu, bainan izan daiteke *Martin de Vrteaga* izeneko bat bere itzultzailea —Ik. 25. orrialdean izenpea—.

Bizkaierazko euskalkiaren kutsu aundia ageri da dotrina honetan morfologian: *Aitearen* —1. orrialdea—, *esperancea*; sintasian: "Sinistu Aitea dana" —5. or.—; hiztegian: *domeca*; eta aditz-jokuetan: *ceban*.

Hona hemen agiri guzti hauen izenak:

1. "Dominica quarta / de Adviento. 1806 / Mekoleta".
2. "Domingo tercero de Adviento".

3. "Pl.^a (Platica) Mentira 21". "Fr. Fran.^{co} de Orueta 1812".
4. "Asunc.ⁿ Rent.^a 1819". Rentería, 1819.
5. "Descendim.^{to} del Señor = predique en Segura / año de 1826. / Vrdangarin (eta errubrika)".
6. "Platica ——— 45 / Dotrina ur bedeincatu, candela ta ezquilla edo campaeñ gañean". Fray Manuel Ignacio de Echeandia, Arazko "Vic.^o Int.^{no}" 1837. urteko apirilaren hogeita-hirugarrenean. Ez nago seguru bera ote den egilea.
7. "Platicas o Sermon / Propositos". Lehengoa bera.
8. "Platica ——— 2.ª / Domingo 2 de Aviento (sic) sobre el Escandalo No". Lenengoa bera.
9. "Platica ——— 3.ª / Dom.^{ca} 3.ª del Adviento No". Lehengoa bera.
10. "Platica ——— 40 / Pensam.^s y Palab.^s feas O". Lehengoa bera.
11. ("Aingueruen gañean").
12. "Sermon de la eternidad". Fr. Julianus á S. Josepho.
13. "Sermon / del Corazon de Jesus". Arkatzez dago idatzirik titulua; barruan gauzarik frango bizkaierara aldaturik.
14. "Domingo de Resurreccion".
15. (Eukaristiaz). Ikusi urrengoak ere; denak batek eginak dira.
16. "Platica sobre la comunión / espiritual. / (errubrika)". Alegrian predikatua izan daiteke (Ik. 4. orrialdea). Ik. aurrekoa.
17. (Eukaristiaz). Ik. aurrekoak.
18. (Jaunartzeaz). Ik. aurrekoak. Ez dago osorik.
19. (Aitorpen edo "confesioa"-z). Ik. aurrekoak. Orrialde bat.

C. Bidasoa aldeko eta lapurdierazko agiriak

Agiri hauek 49 sermoi dira, horietatik 31 Bidasoa aldeko euskaraz delarik, eta beste 18 lapurdieraz. Paperaren luzera-zabalera 150 × 110 da guztietan. "Filigrana" delakoa mota askotakoa da: BAY, Ragueta, Bagneres Gior Magnani, TOLOSA DE G^A, P B (eta bi iduri), Al Masso Gior Magnani, Uranga (eta honen azpitik T G).

Noiz izan ziren predikatuak? Zaharrena 1831. urtekoa da, Irun-en predikatua; eta berriena, 1861. urtekoa edo.

Nun izan ziren predikatuak? Ageri diren herrien izenak hauek dira: Arizkun, Arrangoitze, Bera, Beronitz (?), Hendaia, Henuritze (?), Etxalar, Irun, Oiartzun eta Uztaritze-n eta ez dakigu nungo monjetan.

Nork idatziak izan ziren ezin dugu esan, baina uste dugu kaputxinoak izan daitezkeela. Horietako batean, Irun-en predikatzeko egindakoan, hau irakurtzen dugu (sartu han) sermoiaren ondotik dakarren NOTA luze batean: "Otras barias cosas se hallan en el archivo de nro convento de Fuenterrabia: Como milagros, ataq." —2. sermoia, 19. orrialdea—. Guztira, hamar bat euskal idazle ez-ezagun ditugu, pentsatzen dugu; eta esan daiteke mugaz alde honetakoak direla, euskaraz ez dauden gauzak gaztelaniaz bait daude. Gainera, honako hauek arkitzen ditugu: "Fue escrito en Francia y predicado á los Franceses en su Dialecta (sic) —4. sermoia—, eta "Estas doctrinas estan escritas en la Dialecta labortana" —44. sermoia—.

Idazkeraren aldetik, prediku askotan *-tt-* (*t* bikoitza) erabiltzen da frango, eta horietan beretan *-r-* bakuna *-rr-* bikoitzaren orde. Esakeraren aldetik, guztietan "hiato"-a austeko joera argi ageri da; baina azkeneko bietan oso gutxi.

Morfologiaren arloan hau esan dezakegu: genitibo edutezkoa pluralean (*h*)*oquin* 'hauen' izaten da askotan; eta irakurtzen dugu baita ere *Gizonequin-zat* 'gizonentzat' —1. sermoia, 4, 3—, *maldadiaquiña* 'maldadeena' —8. sermoia, 3, 3—, *Elicequin* 'elizeen' —12. sermoia, 13, 2—. Sintasiari gagozkiola, berriz, prediku guztietan *-a* mugatzailea gorde egiten da aipatuko dugun sintagma hau bezalakoetan: "templu sagraduba onetan" —2. sermoia, 1, 1—. Fenomenu hau, salbuespen bakanen bat ez beste guztietan, ondotik erakusleren bat datorrenean gertatzen da, salbuespen bezala honoko hau erakusten dugula: "arpeguiya ariñarequin" —3. predikua, 10, 1, 12—.

Esan dugun bezala, Bidasoa aldeko eta Lapurdiko euskaraz daude dotriak eta beste. Gerta daiteke sermoi bat Uztaritze-n eta Etxalar edo Oiartzunen erakutsia izatea. Bestalde, monjei predikatuetatik sei lapurdieraz daude eta bat Bidasoa aldeko euskaraz: 1859, 1860 eta 1861. urtetan emanak.

Nungo monjak ziren eta nun bizi ziren? Uste dugu Arizkungoak izan daitezkeela, "clarisas" direlakoak. Itzaldi horietako bat, 30a, "Santa Clara de Asis. Virgen" izenekoa da. Esan behar dugu ere, prediku hauek ez zirela egin monjei predikatzeko, baizik herriren batean, eta gero monjendako aprobeitatuak.

Buka dezagun atal hau Nafarroa-rekin zer ikusirik daukan berri batekin. Prediku baten izena hau da: "San Francisco Xavier", Oiartzun-en, 1834. urtean eta bertan ikusten dugu predikalariak badakiela Nafarroa Euskal-Herria dela, honela bait dio: "Jayo cela (San Frantzisko Xabier) gure Españian, vscal Errian, Nafarruan" —15. sermoia, 1, 15-16—.

Sermoi, prediku eta dotrinen izenak hauek dira:

a) **Bidasoa aldeko euskaraz.**

1. "Natividad de N. Señora". Irun, 1831.
2. "El Nacimiento de Maria". Irun, 1832 (?).
3. "Se muestra / La constancia de S. Vicente / Diacono". Hendaia, 1832.
4. "Mandato". 3. sermoiarena bezalakoa da bere idazkera.
5. "Pecado". 3. sermoiarena bezalakoa.
6. "Pecado mortal Dotrina 2.ª". Lehengokoak bezala.
7. "Alma". Etxalar (?), 1833. Lehengokoak bezala.
8. "Despedida". Berdin.
9. "El que calla pecado por vergüenza". Etxalar, 1836; Oiartzun, 1837 (?); Beronitz (?), 1848, eta Uztaritze, 1848. Idazkera bera 14. sermoia arte.
10. "De enemigos". Etxalar (?), 1841 (?) eta Oiartzun (?), 1844.
11. "La pasion del Señor segun San Juan Evang.^a". Etxalar (?).
12. "S. Mart.ⁿ Obispo / Dios".
13. "Basta uno para que Dios castigue a muchos".
14. "Desonestidad".
15. "San Francisco Xavier". Oiartzun, 1834. Idazkera bera 28a arte.
16. "La purisima Concepcion". Oiartzun, 1834.
17. "La Circuncision del Señor". Etxalar (?), 1836.
18. "Los dolos de Maria al pie de la Cruz". Etxalar (?), 1836 eta Uztaritze (?), 1846.
19. "Eternidad". Etxalar, 1836; Oiartzun (?), 1839 eta Uztaritze (?), 1842.
20. "Murmuracion". Etxalar, 1837.
21. "Comunion frecuente". Etxalar, 1837 eta Uztaritze (?), 1845.
22. "San Josef".
23. "Santificacion de las fiestas / (Dotrina 1.^a)". Oiartzun (?), Etxalar (?). *Oharpena:* Hau eta urrengo lau dotrinak "cuadernillo" batean daude.
24. "Santificacion de las fiestas / (Dotrina 2.^a)".
25. "Confesion anual / (Dotrina 3.^a)".
26. "Ayuno Ecclesiastico / (Dotrina 4.^a)".

- 27. "Diezmos / (Dotrina 5.^a)".
- 28. "Concepcion". 1854a baino lehenagokoa.
- 29. "Animas". "Vera 1836: 18 de Agosto. / Arizcun 1857. 25 de Mayo". Bere idazkera eta urrengo biena berdin (?) xamarra.
- 30. "Santa Clara de Asis. Virgen". "Monjas 12 de Agosto 1860" (?).
- 31. "S. Jose".

b) Lapurdieraz.

- 32 (1). "Materiales para el Sermon / de S. Vicente Martir sacados de / Hudri, y del P. Roche". Uztaritze, ca. 1847. Idazkera bat (?) urrengo biekien.
- 33 (2). "S. Vicente Martir". Uztaritze, 1847, eta "Predicado en Ustaritz (Francia) en / la Dialecta de alli el año 1849".
- 34 (3). "El numero delos (sic) que se salvan".
- 35 (4). "S. Juan Bautista". Uztaritze (?), 1848. "Fue escrito en Francia y / predicado á los Franceses en / su Dialecta". Idazkera bat 41a arte.
- 36 (5). "4.^{en} Mandamendua = Educacionea. / (Dotrina 1.ª)".
- 37 (6). "Amoriua. / (Dotrina 2.ª)".
- 38 (7). "Yatera emaitea. / (Dotrina 3.ª)".
- 39 (8). "Instruccionia / (Dotrina 4.ª)".
- 40 (9). "Sobre la educación de los hijos".
- 41 (10). "El Hijo Prodigio".
- 42 (11). "Muerte del Pecador". Arrangoitz (?), 1850 eta Uztaritze, 1850. Idazkera bat 47a. arte.
- 43 (12). "Pasion de Jesucristo". Etxalar (?), 1847 (?); Monjak, 1860.
- 44 (13). "1.ª Instruccion sobre la Eucharistia". Monjak, 1861. Estaliaren barruko orrialdean hau dio: "Estas Dotrinas estan escritas en la / Dialecta labortana". Dotrina hau eta urrengo hiruak esku batek idatziak dira eta laurak liburuxka bezalako batean daude josirik.
- 45 (14). "2.^a Instruccion sobre la Eucharistia. / Amor de Jesucristo, é ingratitud delos (sic) hombres".
- 46 (15). "3.ra Instruccion sobe (sic) la Eucharistia. / Comunion *frente* (sic)".
- 47 (16). "4.ª Instruccion sobre la Eucharistia. / Las disposiciones necesarias para comulgar bien".

48 (17). “Ceniza”. *Henuritx* (?), 1842; *Uztaritze*, 1845 eta 1851; *Arrangoitze*, 1847; eta *Monjak*, 1859. Esku batenak hau eta urrengoa.

49 (18). “Etsaiyac”.

D. Goñibarko esku-idatziak

Goñibarko Munarriz-en arkitu ziren euskal agiriak 55 dira, bat ez beste guztiak sermoi edo predikuak. Horien berri beste lan batean eman genuen eta orain imprimategian dagon *Eusker*a-n azalduko da.

Orain hirurogei bat urte direla izan ziren arkituak eta Damaso Aitaren eskuetara ailegatuak. Gero Polikarpo Ak. gorde izan ditu.

Idatzirik dauden paperaren neurria hau da: 150 / 155 × ca. 210 mm.

Noiz izan ziren eginak? Oker ez bagaude, XVIII. mendean izan ziren eginak gehienak, zaharrena 1743. urtekoa delarik. Dudarik gabe, 23 izkribu mende hortakoak dira, eta zazpi XIX. mendekoak. Beste guztiak, 25 prediku etab., ezin esan noizkoak diren: hemezortzigarren ala hemeretzigarren mendekoak.

Nork izan ziren eginak ezin dugu esan, baina hamabi bat sermoigile badirela badakigu. Hamabi bat esku ezberdin badira, eta esku bakoitzak euskara diferentea du; beraz, hamabi bat euskal idazle baditugu. Horietako batek hamasei (16) sermoi utzi ditu, eta beste batek bat bakarrik. Berrienak, XIX. mendean idatziak, karmeldar batenak dira; horietako batean —nere sailetan 53. sermoian— hau irakurtzen bait dugu: “Ayta lumbier nere erreligionetaco Ayta D.^o (= Docto) batec”. Aita Lumbier hamazazpigarren mendeko teologu eta predikalari bat izan zen, karmeldar oinetakoduna —Ik. gure beste lan hori—. Besteren bat frantziskotarra edo beharbada kaputxinoa izan daiteke, honela bait dio: “gure Aite S. franciscoc” —47. sermoia—. Beste erlijiosoren bat ere badaiteke izatea; baina uste dugu gehien-gehiak herrietako apaizek eginak izan daitezkeela.

Nun izan ziren predikatuak ere ezin esan. Behin bakarrik ematen zaigu horren berri, eta horregatik badakigu horietako bat Iruñerri-ko Izu herrian, Oltza-ko zendean, 1757. urtean —13. sermoia—, izan zela predikatu. Pentsa daiteke Goñibar, Oltza-ko Zendean eta Nafarroa-ko beste zenbait tokitan ere aitua zirela hitzaldi horiek.

Nungo eta nolako euskara duten esango dugu orain. Bonaparte Printzearen hitz eta aditz-jokoak etab. ikusirik, baita ere Elkano-ko Lizarraga-ren liburuekin gombaraturik, esan daiteke idatzi gehienak Goñibar eta Oltza aldeko euskaraz daudela; eta badaiteke zenbait Ultzama edo Ezkabarte aldekoaz egotea. Lau ez beste guztiak Nafarroa-ko euskaraz daude: goi nafar egoaldekoaz eta goi nafar iparraldekoaz. Hau obeto konprenitzeko, gogoan izan behar dugu goi nafar egoaldeko euskalkia Iruñe-ko euskara zela, hortik alde

guztietara zabaltzen zelarik: Auritz, Arakil, Gares eta Estellerriko Goñibar eta Gesalatz-en euskalki hau erabiltzen zuten. Beraz, asi Pirineotatik eta Erribera-raino ailegatzen zela esan daiteke.

Euskara ona eta euskara gaizkara, biak ditugu izkribu hauetan.

Atal hau bukatzeko eta Nafarroa-n garai haietan zein sakonki sarturik zegoen gure euskara ikusteko, bi lekuko ekarriko ditugu, gure predikuetatik hartuak.

Lehenbiziko lekukoa Goñibarko euskaraz egon daitekeen sermoi batetik hartun dugu eta honela dio: “Bada Jaun Divino arec errespondatuco dizu, cer, bentures nere Prediquedoreac itz eguindute zuretaco Erdaras, franceses, latiñes, edo zuc ecin comprenditu dezaquezun moduen?” —29. sermoia, 2v., 4, 4s—. Eta bigarren lekukoa Oltza aldeko eta Baztango euskara nahasten dituen prediku batean dugu: “Cergatic vsten duzue emen eztirela aurrac minzazen frances? Cergatic vere Aytac ezpaitaquite frances, eta arla ezpaitabete iracusten; eta cergatic mintzatzen dire guciac vscaras; cergatic vere Gura-soec eztaquite vertze lenguajeric; eta arla icasten dute lengaje au vere gura-soenganic” —54. sermoia, 12, 3, 2-5—.

Goñibarko esku-idatziak hauek dira:

1. “Domingo primero de quaresma.” 1743 eta (berriz predikatua) 1826. Lehenbiziko sei sermoi hauek sail bat osatzen dute: *Igo saila*.

2. “Sermon del Quarto Dom.^o de Adbiento”. 1747.

3. “Sermon del Seg.^{do} Domingo de Quaresma”. 1749.

4. “Sermon del Segundo Dom.^o de Quares.^a”. 1753 eta 1826.

5. “Dom.^a 3 quadrag.^e”. 1827. urtean berriz predikatua.

6. “Dom.^a 4.^a Quar.^e”. 1826. urtean berriz predikatua.

7. “Dom.^{ca} 4.ª Quad.^{mae}”. XVIII edo XIX. mendekoa. Urrengo hiru predikuekin 2. *saila* osatzen.

8. “Garicimaco irugarren Igandeco Lecioa”. 1830ean berriz predikatua.

9. “Garicimaren Laugarren Igandeco predicu, edo Leccioa”.

10. “Garicimaren borzgarren Igandeco Leccioa”.

11. “Domingo quarto de Adviento, año de 1755”. Hemen asten da 3. *saila*, eta 26. arte ailegatzen da.

12. “Adviento. / Dom.^a 3.ª adventus. / año de 1757”. 1822 ta 1829 berriz.

13. “Domi.^a 2. Quadre. / Delos pocos que se salvan. / Izu”. 1757.

14. "Domingo Primero de Quaresma". 1757, 1758, 1759, 1760.
15. "Sermon de Penitencia". 1759.
16. "Doctrina del pecado mortal". 1766 eta 1769.
17. "Del Juicio Vniversal". 1768 eta 1770.
18. "Doctrina para el Domingo 2.º de Adviento". 1769, 1770, 1771, 1772 eta 1773.
19. "Dela reverencia, que deben los hijos a sus Padres". 1769 ta 1771.
20. "Domingo 2.º despues de Resurreccion". 1770.
21. "Dela Domi.^a delas Pascua del Espiritu Santo". 1771, 1771 eta 1772.
22. "Domingo de Quinquagessima". 1770 eta 1772.
23. "Para el Domingo 2.º despues dela Epifania del dulcissimo nombre de Jesus". 1770, 1772 eta 1817.
24. "Para el dia de Reyes". 1770, eta 1823 ta 1829.
25. "Dela muerte". 1771, 1772 eta 1773.
26. "Domingo 5.º dela resurreccion". 1772 eta 1830.
27. "Platica dela Pureza". XVIII edo XIXgoa; 1817 eta 1829. urtetan berriz predikatua. Urrengo lauekin 4. *saila* egiten du.
28. "Dela Muerte".
29. "Sermon de el Juicio Particular".
30. "Porro unum est necessarium". ("gure animen salvacioa... izenenda nere sermonaren asunto gucie").
31. (Bule sanduez). 1827 eta 1832. urtetan berriz predikatua.
32. "Abijt Jesus trans mare galilaeae qd e Tiberiadis. Joan. 6.". Berriz predikatua 1822. urtean. Urrengo hiruekin 5. *saila* osatzen du eta XVIII ta XIX. mendekoa izan daiteke.
33. "Quis ex vobis arguet me de peccato. Joann. c. 8".
34. "Assumsit Jesus Petrum, et Jacobum et Joannem et transfitus e ante eos Math. c 17".
35. "Haec omnia tibi dabo si cadens adoraveris me. Math. 4".
36. "Erunt signa in sole, et luna et stellis. Lucae cap 21". XVIII / XIX.- mendekoa. Urrengoarekin 6. *saila* egiten. Berriz predikatua 1825 eta 1831. urtetan.

37. "Erunt signa in sole, et luna, eta in terris presura gentium. Lucae cap 21."

38. "Quis ex vobis arguet me de pato? si verit(atem) dico vobis qare n creditis mihi (?) Joannis cap. 8.". XVIII/XIX.mendekoa. 1825. urtean predikatua berriz. Urrengo biekín 7. *saila*.

39. "Ductus e Jesus in desertum á Spiritu, ut *tntartr* á diabolo... Math. 4."

40. "Erat Jesus eijiciens demonium, et illud erat mutum. Lucae cap. 11."

41. "Platica para la Dominica primera de Quaresma". XVIII/XIXgoa. Berak bakarrik 8. *saila* osatzen; bainan 7. sailarekin ikustekorik baduela ematen du.

42. (Elizakoak hartzeko prestatzen). Bat bakarra: 9. *saila*. XVIII/XIX.

43. "Sermon del Juicio". XVIII/XIX; urrengo hiruekin 10. *saila*.

44. "Sermon del Seg.^{do} Dom.^o de Adbiento".

45. "Sermon del Tercer Dom.^o de Adbiento".

46. "Sermon del Quarto Dom.^o de Adbiento".

47. "Dom. Pentecostes =". XVIII/XIX; berriz predikatua 1821, 1826 eta 1832. urtetan. Berak bakarrik 11. *saila* egiten.

48. "D.^a 2.^a Q.^{ae} (= Dominica secunda Quadragesimae)". 1758. urtekoa. 12. *saila* osatzen berak bakarrik.

49. "Pasquas de Navidad". Urrengo seiekin 13. *saila* osatzen, denak ca. 1831. urtekoak izan daitezkeelarik.

50. "Stabat x.^a (= iuxta) crucem Iesu Mater eius. Ioanes cap. 19".

51. "Platica Miercoles de Ceniza". 1831. urtekoa.

52. "En la anunciacion de N.^a S.^{ra}".

53. "Platicas sobre los 10 mandam.^s 1.º".

54. "Segundo mandamiento".

55. "Tercer mandamiento".

E. Elkano-ko "Vicario" Joakin Lizarraga-ren liburuak

Lehen esan dugun bezala, Damaso Aitak aurkitu zituen liburu hauek Elkano-n. Gero, Polikarpo Aitak gorde izan ditu eta horietako batetik hitz pilo aundia atera zuen eta *Fontes* aldizkarian argitaratu. Hor bertan eman

genuen guk bi liburu horien berri: luzera eta zabalera, zenbat orrialde eta zer gai, noizkoak diren etab. —Fontes, 1972, 265-281—. Horietako haundienak 385 orrialde ditu; 300 eta 205 mm. luze-zabal. Besteak 314 ditu; 150 eta 110 mm. luze-zabal.

Eraskina

Aipatu ditugun agirien osagarri bezala, Errezu-ko Jorje Aitak, Euskaltzain Ohorezko denak, aurkitu dituen agirien berri emango dugu lenenbizi; eta urrango, Lekaroz-ko Liburutegian dauden izkribuena. Oso laburkiro mintzatuko naiz atal honetan.

A. Jorje Aitak aurkitutako agiriak

1. Bost elkarritzeta eta seigarren baten asiera, gogo-jardunei buruz. Bizkaieraz daude eta XIX. mendekoak dira.

2. Baztaneraz: hamabi sermoi eta sermoi zati. Hemeretzigarren mendekoak: Amaiur, Arraioz eta Gartzain-goak.

3. Bidasoa aldeko euskaraz, baztaneraz ote? Bederatzi sermoi dira, XX. mendekoak, Elizondo-n eta predikatuak. Beren egileak Lekaroz-ko kaputxinoak izan daitezke.

4. “Amoresco eta doloresco Jesu Christoren pausoak” izeneko liburuxka. Nafarroa-ko euskaraz dago, egoaldeko euskalkia besteren batekin nahastua erakusten duela. Hemeretzigarren mendekoa daiteke izan. Euskara ederra du, batez ere sintasiaren aldetik. 56 orrialde: 103 eta 75 mm., orrialde bakoitzean gehienez 10 lerro daudelarik.

B. Lekaroz-ko Liburutegian dauden agiriak

1. “Sermones de Mission en Basquenze / al simple uso del Padre Carlos de Fuenterravia / Religioso Capuchino. En el Conv.^{to} de Pamp.^a Año 1775.” Bere berri eman zuen Polikarpo Aitak —Fontes, 1976, 65-75—. Liburu lodi bat egiten dutela daude josirik predikuak, 566 orrialdeko liburua mardula. Paperaren luzera-zabalera 210 eta 150 mmkoa da gutxi gora bera.

Lehenbiziko 66 orrialdeak misio sermoiek osatzen dituzte eta Nafarroa-ko euskaraz idazten saiatzen da autoreak; beste guztiak, orrialde bakarren bat kenduz gero, Oiartzun aldeko euskaraz daude. Egilea hondarribitarra zen eta gainera sermoi horiek, Garizumetan predikatzeko prediku horiek, Oiartzun-erako prestatu zituen. Hitzaldiak urte hauen tartean izan ziren idatziak: 1775-1791; eta Oiartzun-go garizumak urte hauetan predikatuak: 1786-1794 —bederatzi urte segidan; baina tomu honetan sei urtetakoak daude bakarrik—. Hondarribitarra denez gero, bere herriko euskara ageri da, adibidez,

pluraleko genitibo eta datiboan: *animakentzat* ‘animentzat’, *begiyaki* ‘begiai’, etab. —Ik. Polikarpo Aita, *Fontes*, ut supra, 66. or.—.

2. “Novena de S. Francisco de / Asis. / S. Francisco Asis-coaren / Bederatziurrena / A M D G”.

Liburuxka antzera josirik, 44 orrialde ditu, 5 marrazkiz ederturik, 210 eta 150 mmkoak.

Erderatik itzulia dago, erderazko bederatziruena Antonio Bozal, zisterko batek, egina delarik. Itzultzailea *J. I. A.* da, honela bait dio: “*J. I. A.-c / Erderatic Eusquerará itzulia.*”. Noiz egin zuen lan hori ere esaten digu: 1865. urtean. Gipuzkoeraz dago itzulpena.

Francisco Ondarra Euskaltzaindian Sartze mintzaldian (Altsasu, 1981-III-22)

3. “Errazuko Dotriña / Cristau Doctriñaren declaracionea”. Aldaketa honen egilea Lezoko Jose Aita, kaputxinoa, da, eta Lekaroz-en egin zuen, 1935.urteko maiatzean —Ik. azkeneko orrialdea—. Ez dugu dudarik egiten Dotrina hau “Fondo Bonaparte” delakoan dagonaren aldaketa dela, Nafarroa-ko Forudun Aldundiaren Artxiboan ongi gordea; bainan aipatu dugun urte horretan ihesaldi bat Lekaroz-era egin zuena. —Ik. RIEV, 1913, 188. orrialdea, 45. zenbakia—.

4. “Elizondo”. Hau ere dotrina bat, “Lekarotzen 1935.^{ko} Lorillan Arantz’tar (Lezoko) José”-k aldatua, bestea bezala. Hau ere “Fondo” hortakoa, hor aurkitzen bait dugu “Catecismo, en dialecto vulgar de Elizondo” —Ik. RIEV, 1913, 187 or., 23. z.—.

5. Azkenik, badaude zenbait sermoiren serokopiak, Lekaroz-en daudelarik egileek egin zituztenak. XVIII/XIX. mendekoak eta baita ere XX. mendekoak izan daitezkeenak.

Bukatzeko, eta esan dugun guztiaren laburpen bat egiten dugula, ikus dezagun zenbat agiriren berri eman dugun: Bizkaieraz 83; gipuzkoeraz 21; lapurdieraz 18; Nafarroa-ko euskaraz —Goñibar, Lizarraga, Baztan, Bidasoa aldeko eta beste— 113, eta ez dezagun ahaztu Nafarroa-ko agirietan hiru liburu sartzen ditugula.

Ikusi duzuenetz, aurkezpen utsa egin dugu. Lan haundia dago oraindik nork eginak izan ziren, nolako euskara duten etab. ixtudiatzeko eta jakiten saiatzeko.

F. ONDARRA EUSKALTZAIN BERRIARI ERANTZUNA

Altsasu, 1981-III-22

J. M. Satrustegi

Aralar eta Urbasa mendialde bien arteko Sakanan eman dio aurtten Euskaltzaindiak udaberriari hasiera. Atzo, martxoak 21, Urdiainen zituen egun osoko bilerak, bart tren guzien fistu, joan-etorri eta burrunbaren artean egin du lo Zuzendaritzak Altsasun, eta gaur, azkenekotz, euskaltzaletasunaz hain-beste dakien kaputxinoen etxe maitagarri honetan egiten du bere batzarre irekia.

Bego olerkariantzat udaberriaren sarrerako gaupasa. Ez digu ojala gehiegirik ere noiz eta nola izan den adierazten dabiltzenen ordua eta unetxoak jakiteak. Gauez eta egunez ginen hemen gu, hemen zen Euskaltzaindia eta, orain arte Burundan inoiz bildu ez bada ere, euskararen udaberri itxaropentsua ekarri nahi dio lurralde honi eta bertako euskaldunei. Burundako lehen euskaltzin osoa da aita Ondarra.

Altsasu aukeratzean Burunda osoa du Euskaltzaindiak gogoan. Alde batetik, F. Ondarra euskaltzain berria, Bakaikuko semea, burundarra delakoz, nolabait euskalki jator honekin zuen zorra ordaindu nahidu orain.

Bada, hala ere, beste arrazoirik eskualde honen nortasuna adieraz leza-keenik. Hemeretzigarren mendeko euskaltzale jatorrek azpimarratu zuten eran, Burunda da geografia aldetik Euskal Herriaren bihotza. Bilbo eta Gasteiz, Iruñea eta Donostia arteko bide erdian dagoela ikusi besterik ez dago. Hain zuzen ere, horrexegatik zioen norbaitek Euskal Herri batuaren hiriburua hemen behar lukeela egon.

Hizkuntza aldetik ere oso berezia da Burunda. Berez Nafarroa izanik eta Nafarroa-garaian ekialdeko hizkuntzaren muga hain gertu Arakilen egonik, hemengo euskarak badu gipuzkeraren kutsua; eta harrigarriago dena, bizkaierarena.

Urdiainen, orain bertan, aditzaren *dot* forma ibili ohi dute Nafartar *dut* esan beharrean. Beren euskara zakarra delako ustean hizkuntza txukundu nahi dutenek berriz, giputzen *det* sartzeko fantesia izan dute, eta joera horrek beti ditu jarraitzaleak. Hala ere, bertako euskaldun zaharrek *eman jeat* erabiko dute, *eman ziot* hiketako formaren orde.

Hori bera gertatzen da hiztegiarekin. *Izeba* hitzaren ordeez, *izeko* eta *izko* esaten da Burundan. Sakanako beste herrietan *orantza*, eta Burundan *mentzaia*. Azkuek ez dakar hitz hau. 1969.eko argitalpenari Liño Akesolok egindako eraskinak *mensai* dio. Zalantzarik gabe *mentzai* esaten da hemen.

Herrialde oso ezberdinen jo-muga da Burunda. Aho zabalik gelditu nintzen ni bi golde mota elkarren ondoan ikusi nituelarik Urdiainen: Erromatarrena nekazari baten etxean, eta Añamendiko golde naharra, aldamenean. *Golde frantzesa* esaten zioten berek. Altsasun ere biak aurkitu ditut. Ez da gehiago golderik. Urte gutxiz galdu dira.

Bidekurutzeko herri jakintza hau oso berezia da eta ez dugu behar hainbat aztertu. Iparraldeko mezua nagusitu zaio batzutan hegoaldeko kutsuarekin: ipuietan, adibidez. Hegoaldeko ohiturek beste askotan baztertu egin dituzte euskaldunon joera zenbait. Esate baterako, Burundan etxaldea senide guzien artean banatzen da. Sakanako beste herrietan zaharrena egiten da etxera, eta besteei laguntza bat ematen zaie ezkontzean. Muga garbia.

Nortasun haundia eman dio jakintza ezberdinen lekukotasun honek Burundari lehengo denboretan. Behin eta berriz erraustuak izan dira herri hauek eta berri berritik jasoak gerrate bakoitzaren atzetik, eta horrek ere uzten du bere ezaugarria.

Gaur euskararen muga dugu Burunda. Herri bakoitzaren etorkizuna ez baino Euskal Herriaren eta euskararen geroa dago hemen zalantzan. Hegoaldeko mugarik aurreratuen du gure hizkuntzak Sakana. Hau galduz, Larraundik gora estutuko zaigu iparraldera hizkuntzaren muga.

Denbora berrien arauera, berriz, berpizteari garrantzirik eman nahi badiogu, Altsasuk Zegama eta Idiazabal herri euskaldunak ditu Gipuzkoa aldera aldamenak eta Urdiain euskara biziarekin sortaldera. Berpizteko egoera berezian aurkitzen da, beraz, bertako zaharrenak euskara mintzo dutelarik. Lekukoa edo testigutza indartzeko lanbidea da berea.

Eta beste maila batean, Iruñea eta Gasteizko hiriburuen erdibidean, Urdiaindik 47 km. daude Iruñera eta beste 47 Gasteizara, hiriagusieta ikastolen lokarri izan behar luke Sakana, herriz herri, ezker eskubi euskararen arrosario luzea hiritaraino egiten joateko.

Oraikoz ez da horrela. Altsasun ikastola eder bat egin da, baina denbora berean lau bost urtez Urdiaingo kaleetan euskara galdu zaigu. Berri txarra. Kalea da egiazko ikastola.

BURUNDA ETA IKERLANAK

Lehen esan dugunez, Sakana ez dago hizkuntza aldetik behar bezala azterturik. Azkue, Barandiaran eta aita Donostiak egindako bildumek jaso-

tzen dute zenbait gauza eta eskergarria da. Bainan, hizkuntzari buruz lan gutxi egin da.

L. L. Bonaparte printzeak Gipuzkoako euskalkitzat jotzen zuen Burundako mintzaira. (1) Arturo Kanpion jaunak bide beretik jarraituz, gipuzkeratzat hartu zuen honako herri hauetako euskara: Ziordia, Olazti, Altsasu, Urdiain, Iturmendi, Bakaikoa, Lizarragabengoa, Etxarri-Aranatz, Unanua, Lizarraga eta Dorrau. (2)

Ez da erraza, alde batetik, herri guzi hauetako hizkuntzak beste argibiderik gabe maila berean daudela esatea. Eta hainbat gutxiago gipuzkera dela aitortzea. Mugako hizkuntza delarik, ez da zaila gipuzkeraren kutsuko gauzak aurkitzea; baina era berean aurki daitezke aldameneko euskalkietako sustraiak. Horietako bakoitzean zoin euskalkiren kutsua nagusitzen den ikus-tea izango litzateke helburu on bat.

Esate baterako, bide horretatik jo zuen aita Intzak aldamen herrietako aditza ikuspegitzat hartzean. Otzaurte eta Urtsaran Gipuzkoa aldetik eta Olazti, bestetik. Zer esanik ez, alde haundia nabarmentzen dela bien artean.

Eta zer esan Lizarraga eta Urdiaingo euskararen artean dauden bereiztasunetaz?

Ikus ditzagun Burundako euskarari buruz egin diren lanak zoin diren.

1) **Damaso Intza.** Burundako Euskalkia. (3) Gehienik Olaztiko aditza jaso zuen lan honetan, bainan Altsasu, Urdiain, Iturmendi eta Bakaiku aipatuz. "Baparroko aditz laguntzaleak" izenburuarekin baditu beste bi lan. (4) Euskal esaera zaharretan ere baditu Burundakoak. (5)

2) **Candido Izaguirre.** "Altsasuko euskeraren gai batzuk" (6) hiztegia, esaerak eta doinua jasotzen ditu. Batez ere azentua erremarkatuz. Aberatsak dira egiten dituen oharak.

3) **J. M. Satrustegi.** Neuk ere etnografiaz egindako lanez beste alde, jaso izan ditut hiztegiari buruz Urdiaingo zenbat ohar, hala nola zizen izenak,

(1) BONAPARTE, LOUIS-LUCIEN. Le verbe Basque en Tableaux, Dialectes et sous dialectes.

(2) CAMPION, ARTURO. Gramática Bascongada, pág. 38.

(3) INTZA, DAMASO. Burundako Euskalkia. EUSKERA, 1922, III-3, 3-42 orr.

(4) EUSKERA. 1921, II(II) 3-35 orr. EUSKERA. 1922, III(II) 65-92 orr.

(5) *Naparroako Euskal-Esaera zarrak.* (Iruñea, 1974).

(6) IZAGUIRRE, KANDIDO A. Anuario SFV. 'Julio de Urquijo' 1967. T.I pp. 3-55.

ahaidegokoak eta hitz arruntak. Baita zenbait erromantze zahar eta Urdiaingo kantuak (7).

4) **Pedro de Yrizar.** Bere aditzaren lanean jaso du Burundakoa. Altzasu Olazti eta Bakaikuko berriak aita Frantzisko Ondarrak bialduak izan behar ditu, eta Urdiaingoa magnetofonoz hartu eta idatzirik neuk bidali diot. Madrilan bertan hartu dizkio, beste alde, Migel Agirre Urdiaingo sendagileari.

5) **Frantzisko Ondarra.** Gaur bere sarrera hitzaldia egin digun euskaltzain berriak, beste alde, Bakaikuko hiztegitxo bat argitaratu zuen orain dela hamabost hamasei urte (8).

Ez dakit besterik baden. Nola nahi ere, bada nun lana egin. Agian Dialektogia batzordearen asmoak mamitzen direlarik ikuspegi argiagoa eskainiko digu Burundak. Arabako euskara galdua delarik, arreta gehiagoz hartu behar zen, orain baino lehen, mugako euskalki hau. Nere ustez, bizkaieraren kutsua baino gehiago, arabarraren nolabaiteko jarraipena izan zaitekeen herri hauetako hizkuntzaren bereiztasuna.

EUSKALTZAIN BERRIA

Eta Burundaz mintzo bagara, hain zuzen ere bertako seme batek bide emanik abiatu gara. Bakaikuarra dugu Frantzisko Ondarra kaputxinoa. Barga ondoan etorri zen mundura 1925.eko maiatzaren 19an.

Gogorra zen garai hartan herri hauetak jendeen bizitza. Lurrak ez dira aberatsenatarik eta gizon gehienek Olaztiko porlan fabrikari lana egin ohi zuten. Goizeko lau terdietan edo bostetan jaiki eta oinez joaten ziren zazpi zortzi kilometrotan lantegira. Hauen artean, euskaltzain berriaren aita.

Gaur hemen babesten gaituen Altsasuko konbentura etorri zen gazterik, inguru hauetako beste hainbat ikasle bezala.

1949.eko abenduaren 17an apeztu zen.

(7) Ikus. *Vocabulario Popular*, Euskera 1963-64, VIII-IX, pp. 255-283. *Urdiaingo zizen izenak*. Euskera, 1975, XX, pp. 325-329. *Ahaidego izenak*. Euskera, 1977, XXII, pp. 647-652. *Versión popular vasca de un cuento de Grimm* BRSVAP, 1965, XXI, pp. 282-291. *Urdiaingo San Pedroren kantaita*. EGAN 1969, 1-3, pág. 29. *Romance del amante relegado*, FLV. 1969, 3, pp. 353-361. *Canto ritual del agua en Nochebuena*, Ur goiena, FLV. 1971, 7, pp. 35-73. *Pregón festivo de San Juan*. FLV. 1971, 8, p. 171. *Romance vasco de la doncella guerrera*, FLV. 1972, 10, pág. 73. *Rito y mito del agua en el folklore vasco*, Indubán 1973, p. 109. *La Leyenda del dragón en las tradiciones de Urdiain*, CEEN. 1975, 19, p. 13 *Herensugea*. EGAN. 1975, 1-6, pp. 45-54. *Ipui Miresgarriak*, 1980. *Mitos y Creencias*. San Sebastián, 1980.

(8) *Voces vascas de Bakaicoa*. BRSVAP. 1965, c3-4.

Aita Ondarraren bizi-txartela, geroztik, munduz mundu ibilitako elizgizon baten eginkizunena da. Gaur Pinochet jaunaren eremua den Chilen egon zen hamairu urtez (1951-1964). Sortzez badu norberak izar bat, eta euskaltzaletasunaren bidetik landa abiatu zen Ondarrarena. Atzerrian eman zituen lehen fruituak.

Euskal Herrira itzultzean ez zen hemen ere, hasieran behintzat, patxadaz leku batean egon. Lau urtez hiru izendapen izan zituen, Tuteran, Zangoza eta Donostia (1964-68). Euskal gauzetan ez genuen ezagutzen.

Geroztik Lekarotzen dago hamahiru urte hauetan.

Irakaskintza izan da bere biziko eginkizun nagusia. Ingles irakasten du Lekarozko ikastetxean, Michigan unibertsitateko tituluaz baliaturik, eta Lekarotzen hasi zen Baztan aldeko tregoharri mendialdeko hilobi zaharrak aztertzen. Geroztik, Baztango eta Nafarroako megalitiko azternen zerrenda osoa egina du bi lanetan (9).

Hizkuntza aldetik Filologia Hispanikan lizentziatua dugu, erromanika sailan. Lizarraga Elkanokoari buruz hiru bat lan egin ditu (10), eta euskal idazki zahar zenbait argitaratu (11), esku izkribuak batez ere.

Aita Ondarraren izendapenez Euskaltzindiaren iker-saila indarberritzen dugu, Dialektologia, gramatika eta Euskararen lekukoei buruz, batez ere, hain eginkizun larriak datorzkigun une honetan. Bere ingles klaseekin buru belarri harrapatutik zegoelarik euskal gaientzat astia izan badu, karguari dagokion lasaitasun gehiago eman ez dezaken lan garrantzitsuaz zalan-tzarik ez dugu.

Nafarroako egoera negargarriak, beste alde, lekukotasun bat eskatzen du euskararen arloan. Hil edo biziko burruka lotsagarria da alderdi politikoek berezko euskaldun nortasunari Nafarroan sortu dioten auzia. Hitzez ez baina ekintzen bidez erantzun behar diogu zapalketari; napartarren sentipenak eta euskararen aldeko lana lehen mailara bultzatuz.

Alderdi horretatik oso baikor ikusten dut 'Principe de Viana' elkartearen Arkeologia saileko batzarkide dugun F. Ondarra Euskaltzindira ekartzea. Geroak epai beza bakoitzaren erantzunkizuna.

(9) Nuevos monumentos megalíticos en Baztán y zonas conlindantes. P. de V. 1975, pp. 5-46; 1976, pp. 21-54. Nuevos monumentos megalíticos en Navarra. P. de V. 1976, pp. 329-363.

(10) Producción literaria. Joaquín de Lizarraga. FLV. 1972. Joaquín Lizarraga en el diccionario de Azkue, FLV. 1980. La escuela de gramática de Joaquín Lizarraga. FLV. 1978.

(11) La parábola del hombre y el dragón. CEEN. 1977. Manuscrito de pláticas en euskera guipuzcoano. 1978, 30; 1979, 31. Catecismo de Uterga, FLV., entre otros.

EUSKAL ESKU-IZKRIBUAK

Frantzisko Ondarra euskaltzainak egin digun sarrera hitzaldiak badu bere garrantzia. Polikarpo aitak zituen euskal esku-idatzi zaharren aurkezpenarekin, aipamen eta esaldi haundiko predikuekin ez bezalako omenaldia eskaini dio bere aulkiko euskaltzain zenduari.

Zerrenda honekin, beste alde, aspaldi egin beharra genuen ekintza baten harian sartu zaigu euskaltzain berria. Edozein herritan galtzeko arriskuan ditugun euskarazko esku-izkribuez landa, baditugu han hemenka jasoak diren bildumak eta horien denen zerrenda zehatzak egiten hasi behar genuen lehen-bait-lehen. Hori da hain zuzen ere, Ondarra jaunaren emaitza.

Polikarpo aitaren bildumak ezezik, Lekarozko liburutegian dauden esku-idatzien aurkezpena ere egin du, hala nola Erriezuko aita Jorjek bereganatutakoena. Horrekin, Lekarozko euskal esku-izkribuen gordailua oso osorik aurkeztu digu. Abiada ona, bidea irekia delarik beste toki batzutan direnen berri ematen saiatzeko.

Euskaltzain berriari erantzuna ematean ez nuke hitz huts eta ongi egina-ren espantu antzutan gelditu nahi. Bere lanaren jarraipen apala besterik ez bada ere, neuk ditudan euskarazko esku izkribuen aipamen laburra egingo dut.

I Orreagako bilduma.

Bederatzi urte egin nituen Luzaiden (1955-1964) eta harreman onak nituen Orreagako lagunekin. Maiz iragaiten nuen Ibañetako lepoa. Arratsalde batez sua egina zuten plaza nagusiaren sarrera aurrean puskak erretzeko. Nikolas Polit bertako buru izandakoaren puska zaharrak zirela esan zidaten berehala.

Aurizko seme ospetsu honen berri banuen nik aspaldi, Luzaideko erretorizana bait zen lehenik, eta gutun edo esku-izkribu zaharrak ez ote zuen galdetu nien.

Baietz, eta niretzat begiratu zituztela euskarazkoak, erantzun zidaten. Horrela jabetu nintzen bataz beste 334 orrialde dituen 71 esku izkribuko bildumaz. Neurria 223 × 135 mm. gehienek. Paper haundiren bat edo beste ere bada.

Haien artean baziren beste 15 erdaldun eta 303 orrialde gutxi gora behera.

Orreagako euskal idazkiak ez dira denak egile batenak. Lau sortetan sailkatuko ditugu:

A) **Nikolas Polit** (1834-1906). 52 idatzi euskaldun Nikolas Polit jaunarenak dira. Hauetatik 50, igande eta festa egunetako predikuak dira, eta Jose Oliver Iruñeko gotzaiaren gutun biren itzulpenak bestea biak. Urtean urteko aurkibidetxoak baditu eta horrela, 1869-1873 bitartean emandakoak direla badakigu. Gotzai gutunaren itzulpenak berriz, 1881 eta 1885.ekoak.

Luzaideko mintzaira garbian eginak dira. Idazkera txukuna eta letra oso ederra dute.

Erdarazko bilduma jakingarria da. Ondarrolari buruz 1928an Frantzisko Echeberri, Luzaideko erretoreak, izan zituen traba eta oztopoen kondaira ekartzen dute. Frantziako agintariek, hain zuzen, ez zioten muga iragaiten uzten. Baionako gotzaiaren eta beste agintarien gutunak datoz. Bai eta ere Luzaide eta Orreagako biztanle guzien zerrenda.

Orreagan lan haundiak egin zituen eta bertan izan diren nagusi ospetsuen artean aipatu ohi da bere izena.

B) **Lesaka eta Zugarramurdi**. Orreagako bilduman badira beste hamar prediku zaharragoak, 1848tik 1860 bitartekoak. Lesaka eta Zugarramurdi emanak direla adierazten dute. Euskara herrikoian daude 78 orrialde hauek: *errattacion, errancition, tocatu baitattequiyo, "Oh izena! izen gueiyeen gañe-cua, eta guizonic famatuben titulubaq chicatzen ttubena! Viño ah!"*.

Lekuko mintzaira aztertzeke oso baliagarriak izan daitezke. Egilearen izenik ez dakigu. Hauetaz baliatzen da Nikolas Polit bere prediku batzutan zenbait hitz aldatuz.

C) Beste bi prediku Zaraitzu eta Erronkari aldeko mintzairaren kutsu-koak dira. Bat oso osorik dago eta bigarrenak bi orrialde bakarrik ditu. Hona zenbait adibide: *cayen* = haien, *cain* = hain, *can* = han. *Desterrazra. Conso-lazra. Erdeten zrelaric. Confiatric ayec ezroqueyena obratren zuela Jaungoi-coac. Egun elguicinuen munduala aurora. Ezpaitroque bila.*

D) **Joaquin Lizarraga**. Elkanokoaren platika bat ere bilduma honetan zegoen. Zazpi orrialdi ditu eta bere egunean argitartu genuen (12).

Hau da nik dudan lehenbiziko bildumaren kopurua.

II Muruzabalgo bilduma

Nafarroan Ilzarbe bailarako herritxoa da Muruzabal. 1802.an 54 etxe zituen eta 274 biztanle. Obanos eta Uterga ditu aldamenak. Eunate izeneko eliza erromanikoa bere lurraldean dago.

(12) SATRUSTEGUI J. M. *Nuevo documento no catalogado de Joaquín Lizarraga sobre los bailes*. FLV. 1976, 23, pp. 205-236.

Pedro Izu bertako erretore zela jasotako bilduma honek 53 prediku ditu, 312 bat orrialderekin. 1979.enean eskuratu nituen eta Iruñean Elizbarrutiko gordailuan toki bereziren bat egiteko zai nago bertara eramateko.

Ez dira denak idazle batenak. Zaharrenak XVIII. mendearen erdialdekoak dira: 1743 dio zaharrenak. Zorro zahar baten gainean Fr. Felix Langarica, Iruñeko komentuko kaputxinoaren izena ipintzen du.

Gehienek ez dute ez herri izenik ez urterik ematen. Batean Larrasoaña aipatzen da, bertako jendeei zuzendutako predikuan.

Banaka aztertu beharko lirateke xehetasun zehatzak jasotzeko. Oro har Nafarroa garaiko euskalkian emanak iduri dute. *Erran* erabiltzen du ia denean. Hala ere, hobeki ikusi arte ezin dut segurtatu.

Erdarazko 18 bat prediku eta Iruñeko gotzaiaren gutun bat ere badira.

III Lafitte jaunaren bilduma

Hemeretzigarren mendeko 30 euskarazko esku-izkribuk eta beste 22 erdarazkok osotzen dute Lafitte jaunak 1977.ean eman zidan bilduma. Erdarazkoetan Migel de Lizargarate batek Ameriketatik egindako gutun mordoa agertzen da.

Euskaldunetan 10 dira urtea adierazten dutenak, eta erdaldunetan 5, XIX. mendearen erdialdekoak denak: 1854-tik 1867-ra.

Sermoi batean Fuenterrabia agertzen da. Lafitte jaunaren ustez Nafarroa garaiko mintzaira dute. *Le Parisien* egunkariaren orriekin inguraturik zeuden; 1960.eko apirilaren 21eko zenbakia. Gainean honela zioen: *30 manuscrits en basque dialecte de Haut-Navarre, milieu de XIXe siècle*. Beste bildumaren gainean berriz: *“..en basque dialecte de Navarre”*.

IV Arruazuko bilduma

162 sermoi eta 977 orrialde badira Arruazuko bilduman, 1833. urtetik 1881ra bitartekoak. Gehientsuak zein urtetakoak diren adierazten dute. Nere sorterriko apez etxean gorde dira eta orain neuk dauzkat, ez bait da han nehor bizi. Iruñeko eliz-barrutiko gordailura eraman nahi nituzke, horretarako arasaren bat ipiñi nahi badute.

Goldaraz eta Eguilleta herriak aipatzen dira zaharrenetan. Goldaraz Nafarroako Imoz ibarreko herria da. Eguilleta izeneko herririk ez dut ezagutzen Nafarroan. Arabako Eguileta?

Egilearen berririk ez dugu. Hogeigarren sermoian, garizumako lehen igandeko predikuaren atzetik, honako agiri hau dago: “D. Mariano Percáz

Pbro. Vicario de la Iglesia parroquial de S. Salvador de la villa de Lacunza, Provincia de Navarra, obispado de Pamplona: *C e r t i f i c o* que Cristobal Fuentes, natural de esta villa, asegurado en la Sociedad La Tutelar, inscrito en el registro matriz con el número cuarenta y nueve mil seiscientos doce existe en el día de la fecha disfrutando de buena salud. Y para que conste donde combenga doy la presente en Lacunza á doce de enero de mil ochocientos sesenta y cuatro. Mariano Percáz.”

Ez dakigu sermoien egilearekin zer ikusirik baduen Mariano Percáz honek. Nola nahi ere, sermoiairen urte bera da agiriarena ere Arruazu eta Lacunza aldamenak direlarik. 1862.eko sermoi baten izenburuak honela dio: “*Sermon de la despedida de la parroquia*”. Herri hauetako elizliburuak begiratzuz argibideren bat eman lezake, behar bada.

V Intzeko bilduma

On Kasimiro Saralegik emanda badut Araitx ibarreko bilduma txiki bat ere. Liburu antzean josirik “Practiquec” izeneko lagungarriak: “Enfermoac visitaceco, eta ongi illcen lagunceco Laugarren librué.” 132 orrialde.

Ama Birjinaren jaiot-eguneko hiru sermoi, 1801, 1808 eta 1825. urtekoak. Beste hiru idatzi labur.

Denak, zazpi lan dira eta 150 orrialde, 1801tik 1825era.

Bukaeran, anime, andie, uztarrie egin ohi du. Larru *guztie* eta odol *guzie* era bietan. Aditzean ere berdin: Aguincent *digune*, *dezagule*. Zerureco. Aingueru *bet*. Gracin eta bekatun. 1925.ekoan *tz* idazten du: guardatzen.

Egilearen izena, *Elordi* dio 1801.eko predikuan.

Laburpena

Nik etxean ditudan bost bilduma hauetan, 323 esku-izkribu badira eta 1855 orrialde euskaraz idatziak.

Ehun eta berrogeita hamar urteko epean sartzen dira, 1743-tik 1881-era.

Agertzen diren herriak hauek dira: Luzaide, Lesaka eta Zugarramurdi, Orreagako bilduman. Larrasoaña, Muruzabalgoan. Hondarribia, Lafitterenean, Goldaraz, Eguilleta eta Lakuntza, Arruazukoan. Azkenik Intza, bosgarren bilduman.

Egileen artean konda daitezke, Nikolás Polit, Felix Langarica, Elordi, Frantzisko Echeverri eta, behar bada, Mariano Percáz Lakuntzako apezka. Eta batez ere Joakin Lizarraga, Elkanokoa.

Mintzaira aldetik balio gutxikoak gerta ohi badira ere gehienetan, Lesakakoak lekukotasun berezia dute bertako bustidurak eta guzti grafian emaiten bait ditu. Zaraitzukoak oso jakingarriak iduritzen zaizkit, eta J. Lizarraga Elkanokoarena, dantzei buruz, aberatsa hizkuntza aldetik nahiz etnografia ikerketarako.

Beste apal hariek ere komeni da begiratzea. Nork esan dezake gutxienik uste dugularik ez ote diguten berri bitxien bat agertuko? Berdin, hizkuntza mailan hitz ezezagunen bat edo beste. Herri bakoitzeko joskera eta esamesek balio haundia har dezakete euskalkien nortasuna galtzen doan eran. Eta besterik ez bada, egoera baten lekukotasuna berekin dute. Hori ere zerbait bada. Sura joanak du bere balioa galdu; hura ezin da baliatu. Bestea bai.

Eta hobeki baliatzeko, zure gaiari jarraituz, Ondarra euskaltzaina, eman dizut erantzun mugatu hau, hitzez baino zehatzago lantxo bat mamituz, ekintza honi jarraipena eman behar zaiola esateko.

Zorionak. Emaizta ugaria itxaro du zugandik Euskaltzaindiak.

**JUAN JOSE MOGEL IDAZLEAREN II.
MENDEURRENA (1781-1981)**

JUAN JOSE MOGEL IDAZLEAREN II. MENDEURRENA (1781-1981)

Deba, 1981-IV-26

Aita Jose Ignacio Lasa

DATOS BIOGRAFICOS ACERCA DE DON JUAN JOSE MOGUEL ELGUEAZABAL (1781-1849) Y DE SUS ANTEPASADOS

Con ocasión de celebrarse hoy el bicentenario del nacimiento del insigne hijo de esta villa de Deva el célebre orador sagrado y escritor euskérico el presbítero DON JUAN JOSE MIGUEL Y ELGUEAZABAL, se me ha encomendado os hable acerca de esta gran figura, y se me ha indicado me ciña al aspecto biográfico. Como se trata de un sujeto perteneciente a una familia que procede de la Rioja castellana nos veremos también obligados a ofrecer varios detalles e informaciones relativas a los primeros antepasados de Don Juan José que se afincaron en nuestro País. Advertimos a nuestros oyentes que prescindiremos en general de los informes y datos que se encuentran en los historiadores que han estudiado la figura de Juan José Moguel, y aduciremos solamente aquellos datos o informes que pueden ofrecer algún interés o novedad por ser todavía desconocidos a nuestro entender. Confesamos llanamente que por la escasez del tiempo de que hemos podido disponer para preparar nuestro trabajo se hallarán en él lagunas por las que pedimos desde ahora humildes excusas.

El apellido Moguel no es de origen vasco sino que procede de la Rioja. El primer Moguel que vino a Euskalerría fue Domingo Moguel, nacido en Ruesca, cerca de Calatayud, cuyo padre Andrés Moguel era natural de Alfarro. Domingo Moguel vino a Marquina por haber sido nombrado médico de esta villa. Por esto Marquina se convirtió como en solar de los Moguel. El hijo de Domingo fue Juan Ignacio Moguel, quien se había casado en Jemein (o Xemein) con Dña. Grabiela Urquizar. Los hijos de este matrimonio fueron tres, a saber, Juan Ignacio Moguel, médico, Juan Antonio Moguel, sacerdote y autor de la célebre obra vasca *Peru Abarca*, y Manuela Vicenta Moguel. Según un documento que hemos hallado en el Archivo Protocolar de la Universidad de Oñate, Manuela Vicenta otorgó la escritura de capitulaciones prematrimoniales con don Francisco Sales de Gutiérrez el 30 de octubre de 1779.

Nuestro Juan José Moguel y Elgueazabal fue hijo del médico Juan Ignacio Moguel y de su mujer María Petronila Elgueazabal. Tuvo una hermana que se llamó Vicenta Antonia Moguel, muy conocida como fabulista vasca. Juan José Moguel nació en Deva el 26 de abril de 1781, es decir, hace hoy precisamente 200 años (1). Consta que nació en Deva por la Partida de su nacimiento. Esta Partida fue publicada por Juan San Martín en el Boletín de los Amigos del País, año 1963, t. XIX, Cuaderno 30. Como veremos más adelante, el padre de Juan José era a la sazón médico de Deva, a donde había llegado procedente de Eibar: a Eibar había venido de Salvatierra el año 1745. La escritura de conducción para médico de Deva fue otorgada el 30 de setiembre de 1776, y renovada el 16 de julio de 1779 hasta el año de 1785 ante el escribano Luis de Egaña.

Hemos leído en un escrito que resulta extraño que se puedan compaginar estas escrituras de conducción con el hecho de que Vicenta Moguel la fabulista naciera en Azcoitia el 6 de setiembre de 1782. De hecho resultaría extraño si concediésemos que Juan Ignacio Moguel cumplió su promesa de ser médico titular de Deva hasta el año 1785. Pero no fue así, pues el día 10 de julio de 1779 (Protocolos 1174, fol. 12) se comprometía en Azcoitia a ejercer la medicina durante nueve años. Y ¡cosa rara! el 20 de mayo de 1781 (Prot. 1174, fol. 32) se comprometía también para nueve años. Parece claro que en virtud de la primera escritura no se trasladó de Deva a Azcoitia, pero sí en virtud de la segunda ya que no aparece en Deva después de 1781 y sí en Azcoitia, donde muere el año 1783 y es sustituido por Don Francisco Antonio Zubeldía el día 27 de diciembre de 1783. Véase Protocolo 1152, fol. 272.

La familia Moguel debió de ser de condición acomodada. En la escritura de capitulaciones prematrimoniales de Manuel Vicenta Moguel y Urquizar con Don Francisco Sales de Gutiérrez, natural de Milagro (Navarra) se estipula que debe entregar de pronto 2.500 ducados de vellón y otros 1.500 dentro de un año, contado desde el día de la fecha del contrato. Se obligaron “con sus casas y pertenecidos de Zubieta, Etxetxo y el caserío nombrado Iriguregui, sitas y notorias en las anteiglesias de Zamudio, Fruniz y Etxeberria del muy noble y muy leal Señorío de Vizcaya”. Para vuestra ilustración os voy a dar la siguiente indicación acerca del valor del ducado de vellón: se decía entre nuestros abuelos que doscientos ducados o “berreun dukata” era muy buen casamiento. La posición acomodada de los Moguel descansaba en

(1) La hija de Juan Ignacio Moguel, o sea, Vicenta Antonia Moguel Elgueazabal, dedica sus tan conocidas fábulas *Ipui onak* al niño Víctor Munibe Aranguren, nieto de Peñaflovida. La dedicatoria es una sincera y cordial exaltación del amor de Peñaflovida hacia sus caseros renteros. He aquí las palabras que Vicenta Antonia pone en boca de los caseros: “Ez degu iñor, gure nagusia baño agur gozoagorik egiten digunik! Bere atsegin guzia zan jakitea ondo bizi zirala bere erreterroak, eta gogoan zerabillen, oen izerdiak diru guziak baño geiagora igo-ten zuela”.

las fincas, propiedades inmuebles, etc., que poseían, como también en los honorarios que cobraban como médicos. Así, en Azcoitia, Juan Ignacio Moguel cobraba 550 ducados anuales por la escritura de conducción, además de la paga por cada visita a los enfermos. (Véase Protocolos del Distrito de Azpeitia, 1152, fol. 272.) Tengo anotadas una larguísima serie de reclamaciones por incumplimiento o retraso en el pago de las rentas a los señores de Moguel. Omitimos las citas de las fuentes para no dar demasiada extensión a nuestro trabajo.

Los hijos varones de la familia Moguel se dedicaron o a la medicina o al sacerdocio. He aquí a continuación la línea genealógica de nuestro biografiado. Su bisabuelo fue Don Domingo Moguel, natural de Ruesca, cerca de Calatayud, quien se estableció de médico en Marquina. Su abuelo fue Don Juan Ignacio Moguel, quien se casó con Gabriela Ignacia Urquizar, y fue médico en Salvatierra y más adelante en Eibar. Su padre fue Juan Ignacio Moguel Urquizar que se casó con Petronila Elgueazabal y fue médico de Deva.

Don Juan Ignacio Moguel Urquizar mantuvo relaciones muy íntimas con la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País. Consta, en efecto, que fue nombrado profesor de la mencionada Real Sociedad el año 1773. Y que colaboró en la sección de medicina con dos trabajos. El primero se intitula "Reflexiones físico-médicas con observaciones prácticas sobre el más seguro método de curar la cruel enfermedad llamada timpanitis". El segundo trabajo son unas conclusiones anatómico-médicas relativas a la seguridad de la inoculación de las viruelas. Véase: Revista Internacional de Estudios Vascos, tomo XXV, pp. 683-684, donde puede leerse el tenor literal de la carta que con fecha de 22 de setiembre de 1773 envía Juan Ignacio Moguel al señor Conde de Peñaflorida (2).

Por la escritura de conducción de 10 de julio de 1779 (Protocolos de Azpeitia, 1174, fol. 12) hecha ante el escribano Francisco Javier de Lerchundi consta que Don Juan Ignacio Moguel fue nombrado médico titular de Azcoitia para nueve años en sustitución de Juan Antonio de Carasa. Este Juan Antonio de Carasa fue uno de los primeros miembros de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País y había realizado los primeros ensayos de inoculación de la viruela en España. No tenemos ningún dato acerca de la fecha precisa de su muerte. Pero por la escritura de conducción otorgada a

(2) Este celo por la predicación de la palabra divina explica la gran estima y aprecio en que siempre tuvo Don Juan José Moguel al Colegio de Misioneros Franciscanos de Zarauz, donde se formaron tantos misioneros populares de lengua vasca. Don Juan José entregó para su custodia el manuscrito de la obra maestra de su tío Juan Antonio Moguel y Urquizar intitulada *El Doctor Peru Abarca* al P. Unzueta, misionero y escritor vasco del convento de Zarauz. Juan José Moguel abrigaba la esperanza de que los franciscanos de Zarauz habrían de publicar la obra de su tío tan pronto como se restablecieran las Ordenes Religiosas en el País Vasco. El original de la obra *Pru Abarca*, donado por Moguel al Colegio de Zarauz, se encuentra en el Archivo conventual de Zarauz, en el cajón XIII, *Obras curiosas*, legajo 11.

nombre de don Francisco Antonio Zubeldia en Azcoitia el 27 de diciembre de 1783 consta que hacía poco que había muerto. Véase Protocolos, 1152, fol. 272.

Como hemos dicho más arriba, los hijos varones de la familia Moguel se consagraron o a la medicina o al sacerdocio. Así, Juan Antonio Moguel Urquizar el conocido autor de *Peru Abarca*. Así también nuestro Don Juan José Moguel y Elgueazabal. Los dos siguieron el camino de la carrera sacerdotal.

Por lo que mira a la primera enseñanza de Don Juan José Moguel y a los comienzos de su carrera eclesiástica nada seguro podemos afirmar a base de documentos que hayamos hallado. Según el P. Villasante, hizo los primeros estudios de la carrera eclesiástica con su tío Don Juan Antonio Moguel (Véase Villasante: *Historia de la literatura vasca*, 272, p. 246). Pero por los documentos que hemos podido hallar en el Archivo de la Universidad de Oñate consta que los últimos años de su carrera eclesiástica frecuentó la Universidad de Oñate. En el Archivo de la Real Universidad de Oñate, en la lista de los matriculados en los años 1799-1800 hallamos la siguiente indicación: "Don Juan José de Moguel natural de Marquina, Obispado de Calahorra, casa de Pablo Joaquín de Barrena" (Sec. C, n. 2, Libro núm. 1, Exped. 6). En el mismo Archivo hallamos también la siguiente nota: "Juan José Moguel natural de Marquina, la casa de Vicente Ramírez" (C 2, Libro 10, Exped. 7, 1806-1807).

Con relación a estas dos notas hacemos algunas observaciones. La primera y principal es que aunque las citadas notas dicen que Juan José Moguel es *natural de Marquina*, no se quiere decir que naciera en Marquina, sino que la casa solariega de los Moguel radicaba en Marquina. Como dijimos arriba, su Partida de nacimiento le hace de Deva y su padre era vecino de Deva y médico titular de la misma cuando nació Juan José Moguel. En las dos notas aducidas se habla de "casas". Como la Universidad de Oñate no albergaba a los estudiantes, éstos moraban en casas particulares. La primera casa que aparecio citada es la de Pablo Joaquín de Barrena. El día 20 de marzo de 1777 se declaró vacante la cátedra de primeras letras de Oñate. Hubo una convocatoria para ocupar el puesto. Se presentaron cinco opositores, entre ellos Pablo Joaquín de Barrena alegando títulos de sangrador y cirujano. No se le concedió la cátedra. Pero en las Actas del Ayuntamiento de Oñate del 28 de octubre de 1772 consta que se le concedieron los títulos de sangrador y cirujano. Es muy probable que tuviera relaciones con la familia de Moguel por cultivar ambos la medicina.

Lamento que no pueda ofrecer más datos sobre los estudios de Juan José Moguel en la Universidad de Oñate. La razón es que una parte de la documentación de la Universidad de Oñate fue trasladada, al cerrarse ésta, a la Universidad de Valladolid el año 1816 por un decreto del Gobierno de Madrid. Creemos que en estos momentos en que se está tramitando la transferencia de competencias al Gobierno de Euzkadi sería oportuno que nuestras

Autoridades solicitasen una vez más la reintegración de los dichos documentos a la Universidad de Oñate. Esta fue también la petición que hice en la celebración del segundo centenario del nacimiento del conocido escritor y fabulista de Hernani Don Agustín Pascual Iturriaga. El Gobernador de Guipúzcoa, presente en aquel acto, elevó a Madrid al día siguiente la correspondiente instancia, cuya copia me remitió con toda amabilidad. Y aunque en aquella sazón no parece que surgió efecto alguno, creemos que hoy que Euzkadi ha conseguido transferencias en diversos campos puede intentar el traslado de los documentos de la Universidad de Oñate con esperanza de éxito.

Don Juan José Moguel y Elgueazabal debió de ordenarse por los años 1806-1807. Y estuvo unos dos años al frente de la iglesia de San Pedro de Barinaga, aneja a la de Santa María de Jemein, en Marquina. En 1810 obtuvo el Beneficio y Curato de la iglesia de Santa María de Jemein, que conservó hasta su muerte acaecida el 20 de julio de 1849.

No me es posible resumir en pocas palabras las actividades de nuestro recién ordenado sacerdote durante sus 40 años de ejercicio del ministerio sacerdotal. Únicamente nos ceñiremos a los aspectos más fundamentales de su ministerio sacerdotal. Todos ponderan su fervor y celo sacerdotal. Se preocupaba muchísimo de que todos los sacerdotes jóvenes se dedicasen al púlpito, y hasta componía sermones para uso de los sacerdotes jóvenes. Uno de sus biógrafos advierte que por esta razón resulta muy difícil hacer la colección completa de los sermones de Don Juan José Moguel. Se preocupó también muchísimo de la educación de la niñez y de la juventud. A sus ojos los padres —y no los maestros— son los primeros responsables de la formación de la niñez y de la juventud. Dedicó también una buena parte de su actividad a la labor literaria, escribiendo varios libros relativos a la educación y enseñanza religiosa y a diversos ejercicios de piedad. Es mérito especialísimo de Juan José Moguel el haber escrito estas obras en euskera. Y con un estilo que puede servir de modelo. Otros tratarán en esta misma asamblea de ponderar y valorar los méritos literarios de este nuestro gran escritor en euskera.

Otro de los aspectos que podemos destacar en la vida de Juan José Moguel es su intervención en las luchas entre carlistas y liberales, en la primera guerra carlista. El Gobierno carlista le nombró diputado general en el Señorío de Vizcaya, pero al terminar la guerra civil fue desterrado de su parroquia por los liberales “no sin pena de sus feligreses que sabían apreciar las virtudes que a aquél le adornaban”. Tal vez extrañará a alguno que habiendo sido su padre de ideología tan abierta militase el hijo en el campo carlista. La explicación de este hecho nos parece fácil. En primer lugar las funestas consecuencias que siguieron en España a la invasión napoleónica contribuyeron a que muchísimos abriesen sus ojos para ver a dónde conducían las nuevas ideas. En segundo lugar, había perdido a su padre a la edad de tres años, y su educación había quedado bajo el cuidado de su tío, el sacerdote Don Juan Antonio Moguel.

“AMA” OLERKIA*

Deba, 1981-IV-26

Tene Mujika

O, zein mutiltxo polita
amatxok daukana!...
Ta nolako lo ederra
egingo duana!

Ea ba, maitia... txasta!
seaska epelean...
Orain estali... ederki!
Ara ama zure aurrean.

Baina begi argiakin
maite, begitzen nazu!
Onela... itxi leioa ta
laister lo egingo zu.

Negar? Ez dezu nai maite
amatxok gela iluntzerik?
Orra, ba leioa iriki!
Joan mamua, emendik!
Ea, polita, egin lo;
ama ementxe daukazu,
Eta zuk lo egin daizun
berak abestuko dizu:
“Lo, lo maitetxua, lo, lo!”

Nekez bainan, loak artu du
nere biotzeko puxka;
Orain nuan ixil-ixilik
neure lanak egitera.

*AHORRA: Tene Mujika ezin etorri izan da eta beronen ordeez, Amaia Zinkunegi neskak irakurri du hurrengo poesia.

Ai, baiñan... nork utzi berau?
Nola alde beronengandik?
Gizaxoa... lo dago ta
ene! iriparre egiten dit!

Tira! laztan bat emanda
nuan nere lanetara.
Ez... obeto det ez eman
bestela esnatuko da!

Leioa onela itxita...
nuan, bai, nuan emendik...
Bañan, ze esnatu bear det
laztan bat emanagatik!

Poliki-poliki ba p...a!
Ai! esnatu zu, polita?
Ez laztana! Egin lo-lo!
amatxok abestuko ta:
“Lo, lo maitetxua, lo, lo!”.

JUAN JOSE MOGEL-EN EUSKAL-LANAK

Deba, 1981-IV-26

Lino Akesolo

Juan Jose Deban jaio zenetik bigarren mendeurrenean, berreungarren urtean gaude eta euskal-literaturaz eta euskeraren biziaz kezka eta ardurarik dutenek, ain zuzen ill onen ogeita seian, bera mundura etorri zeneko egun onetan, aren oroitza piztu eta ari omenaldi egin gabe ez dute gelditu nai izan.

Oraintsu sartu zaigun oitura au, gizon argi eta eredutzat artzekoen eunurteak ospatze au egoki eta onuragarri dalakoan nago. Bein izango da norbaiten jaiotza ospatzeko, beste bein alako edo olakoaren eriotzaren oroi-garri.

Jaun Jose Mogel onen eriotzaren urteurrena ospatu ez genduen ezkerro, betor orain beintzat aren jaiotzarena, eta ez bedi egun bateko oroitza utsetan gelditu. Egun bateko omenaldia aizeak eramango luke, utsa litzake.

Orain eun urte, jaio zanetik lenengoko eungarren urtean, ez zitzaion, nik dakidala, omenaldi izenekorik ezer egin. Ala ere, izenik gabeko, baiña izan aundiko omenaldia egin zitzaion. Urte-urren orren inguruan Mogel-ek idatzitako liburuak berriz argitaratu zituzten, bein eta berriz argitaratu ere batzuk, eta ez argitaratu bakarrik, bai zabaldu eta irakurri ere. Esaterako, *Eguneroko lan onak* luburuaren 5.000 ale argitaratu eta andik bigarren urterako, argitaldi osoa saldua eta agortua zegoen. Beste liburu bat, *Baserritar jakintsuaren* Eskolia G. Arrue, joan dan mende euskal-idalzerik ugarriena izan genduenak, Bizkaiko euskalkitik Gipuzkoakora itzulirik eman zigun. Urte-urren onen inguruak ikusi zuen, artean argitara gabea zen beste liburu baten argitaratzea ere. Orain eun urte Mogel-en izena eta Mogel-en euskal-lana Euskalerriaren agotan eta euskaldunen eskuetan zebillen, bere bizian baiño ezagunago eta biziago. Izenik gabeko omenaldi ederra, benetan!

Gaur, bigarren mende-urrenean, urrik emango ote diogu orduko omenaldiari? Nola nai ere, gaurko omenaldi onek zerbait esan nai du, ez degula beintzat ahaztu nai euskal-literaturaren alorreko langille on eta saiatu au. Egun onetan neri egokitu zait Mogel onen euskal-lanen berri ematea eta aiei, labur bada ere, begiratu bat egitea. Neri ezarri didate egiteko au. Ez dakit zergatik. Bear bada, Markiñan izena naizelako, eta idazle onen lan batzuk, argi-

tara gabeak eta, an ikusi eta ezagutzeko aukera izan dedalako, zerbait berri esateko gaitzat artu naute. Nik baietza eman nuen eta emen nauzute, emandako itzari erantzuten.

Eta asi nadin, Mogel-en egunetako giroari gain-begiratutxoa ematen. Juan Jose Mogel-i ez zitzaion, ez, egun gozo paketsuetan bizitzea egokitu. Irurogeita zortzi urte aietan, 1781-tik 1849-ra, zenbat gertakari bildurgarri, zenbat istillu eta zarraparra, zenbat arma-ots, zenbat gerrate, bai atzerritarren, eta bai anaiak anaiei aurka! Mogel mutil koskorra dala, or etorri dira frantzesak Bizkaiko bazterretaraño. Eta laster pakeak egiñik, Frantziatik etorritako arma-gizonak alde egin badute ere, emen gelditu dira beste asko, apaiz eta beste, Frantziatik iges etorrita. Emen bizi dira ostatuz. Mogel zarrak, Peru Abarkaren egileak, eta Mogel gazteak badakite orren berri. Euskaldunak ziran asko, Mogeltarrentzat bestaldeko anaiei euskera ezagutzeko aukera ona. Ordurik ona, bestaldeko euskal-deitura bat, Duralde, markina egiñik or daukagu bizi-bizirik gaurko egunetara.

Mogel apaiz egin daneko, orra or berriz frantzesak, eraingoan leengoan baiño bildurgarriago. Berriz ere arma-otsa, zarraparrak, sei urteko egoera beltza, apaizentzako beltzagoa. ¡Egun aietako egoera lazgarria naiko biziki jaso zuen orduko bertsolari kantari batek: “Frantzesaren mendean, / umil gaude emen, / ark Jesus dionean, / guk erantzun: amen”. Beti ez ziran, noski, Jesuska etortzen, eta erantzun gogorragorik eman bearko zitzaion.

Eta noizbaiten joan diranean, edo atzerritik etorriak atzerrira bota diranean, ez da bake onik sortu. Barruan dago gaitza. Cadiz-ko Konstituzioa dalakoak anaiei arteko borroka berriei atea zabaldu die. Euskaldunentzat txarrena, eskualde guzientzako berdintasun-legea ezarri nai du. Agur, beraz, euskaldunen legeak, agur foruak. Eta erregeak, frantzesak alde egin berritan, Konstituzio ori kendu badu ere, foruak kendu-naia, euskaldunak legeko alper-arri beraren azpian zapaldu eta berdindu naia bein eta berriz azalduko da, bein eta berriz erakutsiko du burua. Ala Riego-k piztutako matxinada ondoren, ala gero Isabelarren eta karlostarren arteko gerratean, ala berriz Espoterok agintea artzen duenean.

Gertakari guztiok ez dira gelditu Mogeltarren biotzean aztarnarik utzi gabe. Bilbon, urtero, eguberrietan kantatzen ziran kanta berrietan, eta Markinan Cadizko Konstituzioa erretzeko ospatu ziran jaietako bertsoetan foruzaletasuna, foruai eutsi bearra bizi-bizi agertzen da. Eta kanta oietako batzuk Mogeltarrek sortuak dirala badakigu /. Bat, Vicenta Mogel emakumea da, eta ene ustez, aietako batzuetatik ez zebillen urruti Juan Jose bera.

Eta bertso aietan, sendo agertzen da euskaldunen gogo.

Lenago ler egingo dozue guztijok,
guri ezarri baiño zuoen buztarrijok.

Euskaldun gazte sendo, prestu ta nobliak,
gorde gura ditubez asaben legiak...

Kinta ta miliziak lantzian ta sarri,
ez deusku euskaldunoi lan txarra ezarri.

Agur, gure Foruak, agur noblezia,
koldarturik balego emengo jentia...

Bizkaian ez da biar erbeste legerik,
geure Foru maitiak nai doguz bakarrik,

Aldendu bitez, bada, gaiztuen asmuak
eta gorde osoro Bizkaiko Forubak. (1)

Iñok gura badeusku Foruba lurpetu,
guztioz biar geunke esan: gu gara gu!

Asko zoritxarrian badira emetu,
Bizkaiak oraindiño gizonak baditu.

Bakia da guretzat doerik onena,
baiña balego iñor gura eztabena,
laster ikusiko dau buruban egurra,
eta gordeko dogu geure olla-lurra. (2)

Mutillak orretako armatara dira,
zarrak bere nai leuke, gaztiak balira.

Katalan ta Naparrak, baita arabarrak,
ditugu zorionez beti guretarak. (3)

Bertsook aski bitez, orduko giroa erakusteko. Euskaldunak euskaldun iraun nai zuten, beren euskaldun legeekin, eta beren euskerarekin ere bai. Etsaiak euskal-gogoa piztuago egin du eta euskalgogoak euskalzaletasuna, euskera lantzeko bultzada indartsuago egin.

Larramendiz gero, euskaldunen euskalduntasuna berotzen asia genuen. "Euskalerriaren adiskideak" ere su piska bat ezarri zioten berotzen asia zan giro orri. Mogel-ek urbildik ezagutu zuen Humboldt, eta aleman ori euskaldunen izkuntzaz ainbeste arduratzen ikusteak apaizgai gaztearen euskalzaletasun sendotu besterik ez zuen egin. Gero etxean zuen bere osaba, Mogel zaarra, euskera-maisurik onena eta zentzuzkoena. Zer geiago bear zuen euskalzale eta euskal-idazle ona ateratzeko? Gazterik galdu zuen, apaiz egin aurretik, osaba orren itzala, baiña ark ereindako aziak aleak emango ditu bere aldian.

(1) Constitucioeco Damiaren asmua zortzicuan (Ikus C.A.F. Mahn, Denkmäler der baskischen Sprache, Berlin, 1857).

(2) Gabonec Osaste edo Cantac Vizcaytarrentzat 1824 garren urtian.

(3) Constitucioeco Damiaren asmua...

Juan Jose ez da sartuko, bere osaba sartu zan bezela, jakintsuen ezeta-baidazko gaitetan. Ez, Mogel gaztea bere apaiztasunari, eta arimazaintzari lotuago agertuko da. Nork esan du, Eusebio Maria Azkueren bertsoetako Mogel, Mogel santua, Mogel zarra dala, *Peru Abarkaren* egilea dala? Nik uste, santu izena zeukana Juan Jose izan zala, eta ez bestea. Azkue orrek Mogel zaarra ez zuen ezagutu, Mogel bigarrena, zaarraren illoba, bai ezagutu zuen. Txaraka eskribauaa ere Juan Jose'ren egunetakoa zala entzun det nik Markiñan, Txaraka izeneko etxean bizi zana. Eta santu bezela, euskal-animen onari dagozkion liburuak idatziko ditu. Juan Jose onengan euskalzetasuna eta euskal animen ona billatu naia batera joango dira.

Eta gazterik aterako du bere lenengo liburua, 35 urte zituela, 1816garren urtean.

Bizkaiko euskalkiarentzat, urte au zorionezko urtea degu egiaz. Iru idazle agertzen dira bat batean plazara: Aita Bartolo, Markiñako karmeldarren nagusi zana, aita Pedro Astarloa, frantziskotarra, eta gure Mogel. Aita Bartolo bi libururekin dator, *Euskalerrietako dantzen gatzozpindua* eta bere *Ikasikizunen* lenengo tomoarekin; Aita Astarloak bere Berbaldien lenengo tomoa dakar, eta Mogel, Markiñako apaizak bere lenengo frutua, *Baserritar Nekezaleentzako Eskolia*, Bilbon, Pedro Apraizen molde azkijan ateratakoa. Idazle auekin azaltzen da lenengoz euskal-liberaturan sermolarien tankera, Aita Bartolo eta Aita Astarloarekin, eta lenengoz nobela-tankerazko liburua, Mogel'en liburu ori. Eta esango al det geiago? Bai, nik esango nuke urte berean agertu zala, bearbada uskeritzat joko dan zertxo bat, euskerazko lenengo Egunaria, edo Egutegia, Okondoko seme ta Abandoko aberesendatzaille izan zan Ulibarrik antolatu eta euskeraz jarria, aurreko urtean idatzia, baina 1816garrenerako argitara emana eta zabaldua, noski.

Ez al da oroigarria gure literatura urritxoan bi edo iru bide berri urratu zituen urte ori? Ez da izan, noski, egun bateko lana. Ez; frantzesaren mendean ez ziran euskaldun guztiak egon frantzesak aginduai amen esaten; batzuk illunpean, ixillean lanean ziarduten, eta orra or orain argitara agertu.

Mogel'ena, orraitio, lotsaz bezela agertu da. Idazleak ez du argi osoan bere burua agertu nai, agi denez. Bere izena bost letra nagusien azpian gorde du: J. J. M.-M. C. (Juan Jose Mogel, Markiñako Kuria). Izen osoa ez du emango bigarren argitaraldirarte. 1845garrenean, Bigarren liburua, lenengoa eman eta laugarren urtean dakar; emen osoan estali du bere izena. Egillea *Bizkaiko nekezalien adiskide bat* da. Ageri agerian dago Mogel'ek baserria biotz-biotzean daramala. Lenengo liburua baserritar nekezaleentzat egiña du, eta bigarrena, nekezalien adiskide baten izenpean ateratakoa, Jose Basozabal'en sillutegian, 1820garren urtean. Bigarren liburu au Aita Zabala Frantziskotarrak euskera garbi jatorragoan egindakotzat zeukan. Ez dakigu zer akats aurkitzen zion praille orrek Mogelen lenengo liburuari, esan zuena esateko. Bi liburuok ez dira neurri batez neurtzekoak, batez ere gaiaren aldetik. Bear bada, egilleak bigarrenean gauzak zeatz, argiago eta labor esateko ardu-

ra berezia erabili du, eta ala esaldiak argi eta beteagoak atera zaizkio. Gogozko otoitza egiteko, betiko egiak auznartzeko argibide eta gai laburrak naiko trinkoak ditu. Bertso sailik era badu, errosariokoak, kalbarioetakoak, dantza-zaleentzako eta abar. Orregatik edo, gozoagoa egiten zitzaion Aita Zabala'ri, bear bada. Baiña ez ote da izan beste zerbait aita Frantziskotar onek salatu nai izan duena? Mogel'ek leenengo idatzi zuen liburu artan euskal-aditzaren zuketa bakantxoak darabil; Zu eta oni dagozkion aditz-formak pluralean ere berdin erabiltzen ditu. Onetan aita Bartolo, Markiña-etxebarritarraren eskolakoa zala ageri du.

Ona eredu bat: "kristiñau esker deungakuak, nok egiñak zara? norenak dituzu daukazuzan bizitza ta izatia... Kristiñau zar egiazkuak: biztu zaite arren..." Bigarren argitara dian, azkenengo au "biztu zaiteze" egingo du. Nonbait olako zuketa formak, Bizkaiko bazter batzuetan bizirik zirauen oraindik. Aita Bartolo'ren liburuetan ala daude. Añibarro'ren liburuetan ez. Mogel'ek olako aditz-formei urrengo urteetan agur esan zien, ez zituen geiago erabili.

Irugarren liburu bat, liburutxo txikia atera zuen, ala diotenez, bere bizian, 1827garren urtean, liburu txikia, izenez luze samarra bada ere: "Ejercicio santua errezetako Kalbarioko estaziñoiak, Birjiña Santisisima angeruen Erregiñak irakatsi eutsena legez kristiñau fiel guztiai bere ejenpluagaz. Iru argitaraldi izan ditu, bi Mogel'en bizian, eta irugarrena lenengo mendeurrenaren inguruan. (4)

Iru liburuotatik mardulena, beteena, lenengoa du noski. Liburu onetan Joan Josek bere osaba Joan Antonioren ildoan sarturik dabillega erakusten du. Juan Antoniok, *Peru Abarka* liburuan, baserritar bat, *Peru* jarri zuen euskerarik jatorrenaren eredu eta maisu: "Catedrático de la Lengua Bascongada en la Universidad de Basarte", tituluak dionez, eta gero erderazko itzaurre luze-samar batean argiago ikusten degunetz.

Joan Josek osabaren bidea artu du. Baserrira joan da, eta baserritar bat egin, ez euskera jatorraren eredu eta maisu, kristau bizitzaren irakasle baizik. Baserritar bat irakasle, eta baserritarrak ikasle.

Baserritar ez ziranentzat ere balio bear zuen, noski; baiña Joan Josek baserritarrak izan ditu geienik gogoan, eta nekazarietzako eman du eskola ori. Zergatik nekazarietzako? Norbaitek uste izan dezake, idazleak baserri-

(4) "Ala diotenez" esan nuen. Baiña idazlantxo au Mogel'en zerrendatik kendu egin behar dalakoan nago. Ez du ageri Mogel'en euskeraren kutsurik edo antzik... Tituluan bertan ageri du ori. *Santuba* eta *ejenpluba* erabiliko zuen gure idazle onek. Mogel'ek erabili oi zuena baiño euskera baldarragoa du, gaiñera. Bestalde, titulu bera daramala, beste Gurutzebide bat ere zabaldua izan zan *Olaetxearen* argitaraldi batean, Kardaberaz aitaren *Jesus, Maria ta Joseren Doboziotik* artua. Noiz sortu da lantxo au Mogel oni ezartzea? Askok jaso dute gero uste ori (Palau, Etxegarai, Jon Bilbao). Baiña ene ustez uste okerra da, ganorazko oinarririk gabea.

tarrentzat bakarrik zeukala egokitzen euskera, baserritar ez ziranak ez zutela bear. Ez, Joan Jose'ren gogoan olako usterik ez da sortu. Berari entzun bear-ko diogu zergatik egin zuen orrela. Baserritarren maitez, baserritarrak Jainkoaren itza entzuteko aukera gutxiago zeukatela ikusi zuelako. Au jakiteko era ere kendu zaie lenbiziko argitaraldia irakurri ez dutenei. Urrengo edizioak lenbizikoaren itzaurrea, berba-aurrekoa edo aitzin-solasa kendu egin dute eta irakurleak egillearen leen-asmoa jakiteke utzi. An ikusten degu Juan Jose baserriatarrei itzik samurrenez mintzatzen, berba egiten: "Neure baserrijetako nekezale maitiak: Jangoikoak sorreratik legez zubekganako iratsi eustan etsigitasunak (atxikitasunak) txiki-txikitatit zaletu ninduban zubekaz artu-emon estubak eukitera. Izan dedilla zuen eta nire onerako". Ezin du onez ikusi baserritarrak baserritarrak ezestea, gutxi estea. Ez du baserritarrentzat esker txarreko izan nai besteasko izan diran bezala: "Euskalerriak ta baserritarrak eurak emon deutseez jakitun andiak mundubari; baiña batzuk zabaldurik euren argijak bazter andi ta ugarijetara, esan lei bakarrik aaztu zirala eureen jaiterri ta berbeetakuakaz... Dakustana da, batez bere Bizkaitarren artian, banakaren bat ez izanik, osteruntzeko jakitunak ez dirala dendatu amaren ugatzeti ikasi ebeen berbeta eder ta gozatsuban jatorrizko anaerik urkuenei liburuben bidez euren adin aberatsen ondasunak zabaltzen. Barriz, bat bakarrik ez dut aurkituten berariz baserrijetako nekezaletara zuzenduten danik. Amodijo andiarentzat naibage andiko gomuntia".

Joan Josek bide ortatik jo du, berak lenengoz. "Norbaitek asi bear dau. Ezin ukatuko dabee nazala leleengua bakarrik ta berariz liburuban zubei berba egiten. Ez al naz azkenengua izango".

Badaki, ala ere, baserritar ez diranak izango dutela liburuan zer ikasi. Onela dio: "Ez diñot baserriar ez diranak ez dabeela izango emen zer ikasirik, ezpada ez dodala berariz eurentzako berba egiten ...Nagijak ezpadira, kaletarrak dauke ere obia Jangoikuaren berba santuba sarrijago entzuteko bere ministruen agotik, ta nagijak badira, zetarako izango litzate nire liburubeta?".

Liburua egitean, orraitio, keska bat etorri zaio burura, euskaldun askoren belarriak minberatuko ez ote diran liburuko itz arrotz eta naastekuak irakurrita. Naiko negargarri ikusten du euskeraren egoera, eta ala dio: "Euskeraren zaletasun eta eraspén puska bat daukeenak negar egiten dabee gaurko egunian ikusirik erri gitxi batzubenak bakarrik aurkituten dala berbeeta eder eta munduko jakitun guztiak zurtu biar dituben au, bere billostasun, ta soiltasun garbi, argi ta miragarrian. Beste erri askotan ez dago belarririk entzuteko zelako erdera mordolluakaz ezainduten dabeen euskal-berbeetia".

Onetan izan dute errurik, bai abade jaun askok, batetik, eta eskolak, bestetik. "Parkatu daideela Bizkaiko kura jaun askok, bada eurei ezarten deutseet onetan erru andija. Erdera, latin eta beste berbeeta asko ikasten ditubee txito ondo ta garbiro, ta neke gitxi bat artu ezagaitik dagoz atzeratubak

euskeeran. Alan gero euren sermoe ta berbakuntzetan erakusten ditubee esa-kune erdaldunak”.

Eta eskolak? “Eskoletan erderia ikasteko leluak ez dau onetan kalterik gitxien ekarri. Euskeeria nastau, ta erderarik ikasi ez, au da eskolako umeetan beti ikusi dodana”.

Joan Josek zein bide artuko du euskerari dagokionez? Erdi-bidea. “Esan danetik ezagutuko da, zergaitik liburu onek urteten ez daben euskeera garbi-jaguan. Arimako ondasun ta mesediak billatzen ditut. Orretarako nai dot guztijak aitu naijeen”. Oraindik ez da euskera garbiagora jotzeko ordua etorri, baiña gerora euskerari etorkizun pozgarria ikusten dio. “Jangoikuari esker-rak, egunoro urtengo dabee orain euskeerara zaletu eta ondo ikasteko gei ugarijak” ...Eta zaletuten bagara ondo euskeerara, erro zabalak botako ditu bazter guztijetara, ta orduban urtengo dabee liburu barri euskeriaren lora ta ondasunez betiak”.

Argi dagoela uste det: Mogel’ek ez die bere leen-lana nekazariei eskeini, gure izkuntza baserrikoa eta baserritarrentzat dalakotzat daukalako. Euskal-dunen izkuntza izkuntza oso ta betetzat dauka, eta etorkizunik zoriontsuena opa eta ikusten dio. Euskal arimen onak eragiñik jarri da idazten, euskera-rentzat nai duen eta itxaroten duen etorkizun obeak eragiñik ere bai. Bego au argi.

Baiña goazen Nekezaleentzako Eskolia liburuaren mamia edo muiña geitxoago aztertzeraz. Egilleak iru eskualdi eman zizkion liburuari, eta lenen-gotik bigarrenera titulua ere zerbait aldatu egin zion. Baserritaar nekezaleentzako eskolia zana, bigarren edizioan *Baserritar jakitunaren etxeko eskolia* biurtu zan. Gaiñera ez da leenengoa berbera. Bigarrenean au gaiñeratzan dio: “Ateraten dau bigarren aldiz ta geigarri barrijakaz D. Juan Jose Mogel Markiñako abadiak”, 1845.garren urtian, Bitorijan Manteliren alardun eta semien sillutokijan.

Azalean onelako aldakuntzak ezarri badizkio, barruan ez dizkio txikia-goak ezarri. Agiri danez, Mogel ez zan bein egindako lana ezin obetzat eukitzekoa. Urrengoan ikutu bat edo beste egin gabe ez zuen utziko. Orrela egin du 1816garreneko liburuarekin: emen kendu, or geitu, batean aldatu, bestean orraztu, liburu utsez zuzendurik eta berriturik gelditu da.

Irugarren orraztaldia ere egin zion, beste argitaraldi bat emateko asmotan, noski. Ez zuen argirik ikusi, baiña or gelditu da kopia berria, egillearen eskuz egiña, eta aldakuntza berriekin.

Liburu au Mogel’ek nobela antzean asmatu eta egin zuen, len ere esan dedanez. Gauza au ez det leenengoz nik aipatzen. Joan dan mendean, *Euskal-Erria* aldizkarian Baserritarren eskola au nobelatatzat aipatua dago. Eta Mogel’en burutik alakotzat atera zan. “Jazoera irudituba” esaten dio berak ere. Jazoera irudituta, gertakari irudituta bat idatzi nai zan du, ikasbi-

dezko gertakaria, ori bai, guztiek, nekazari ta kaletar, zar eta gazte, guztiek eredu bat aurrean izan dezaten nola seme-alabak azi, nola okerbideetik alde egin eta eragin, nola bide zuzen eta garbiak maitatu eta artu ikasteko.

Mogel'ek bigarrean argitaraldian ezarri zion berba-aurrekoan ona nola azaltzen dan egillearen asmoa, mamiari dagokionez: "Emen, bada, azaldetan dira Doktriñako lau zati edo parteen gauzarik biarrenak, erakusten dira arrisku ta arimeen labanarriak, eurei aldendu ta birtute egijazkuei jarraituteko bidiak, eta guztirako aurkituko dira irudi edo ejenpluak".

Liburu onetan senar-emazte bi eta bost semealaba aurkitzen ditugu. Zazpion goraberak datoz, seme alaba bakoitzak bere bizimodua artu eta gurasoak iltzen diran arte. Eskola onetan ez da irakasten ez ikasten nekazaritzako lanik, baserria nola aurrera bidean jarri edo olakorik. Emen gizabidea, kristaau-bidea eta zerurako bidea ikasten dira, etxeko jauna maisu dala. Ez da bera eskolagabea. Osaba bat apaiza du, eta onen liburuetatik eta giñerako irakatsietatik, ez da nolanaiko jakintzaren jabe egin. Lenbizi bere emaztea eskolatzen du, eta gero, semealabak, banan banan, mundura etorri ala eta adiñean aurrera joan ala. Kapitulu bakoitzak bere sarreratxoa du, gaia aurkesteko. Bost seme-alabak or dabilta aitaren itzetatik zintzilikan, berak galde, aita erantzun, kristau-bizitzarako bearren dituzten egiak eta legeak ikasten. Jaungoikoa gauza guztien egille, munduan ainbeste edergarri erein dituen gizonen onerako, gizona izadi osoaren jaun eta errege, Jaungoikoaren legea amar mandamentuetan ageri zaiguna, Kristoren Eliza eta sakramentuak. Bein elizako gauzak biziago azaltzeko, seme-alabak elizara eramaten ditu, eta an erakusten die, batik bat, bataioari, mezari eta konfesioari dagokiona.

Munduko labanarriak, pekatutako arriskuak, jakiña, sail andia betetzen dute liburu onetan. Dantza, erromeria, jai, begira eta beste pekatutako arrizku jakiñak, bildurgarri jarriko ditu, leenengo argitaraldian, batez ere. Bigarrenerako naiko bigundu da etxeko jauna, eta Euskalerriko egoera ez du ain beltz ikusten. "Zorijonez, dio, ez dago onelako bigirarik erri askotan, ta dagozanetan bere, ez etxerik geienetan; leen ezagutu ditubeenak bere kendu ditubee". Itzok aitari entzunez, semeak (Luisek) onela dio: "Amaituko al dira euskalerri garbijetan onelako pekatuben lazubak. Asko alegretan naz gitxitubaz duazalako". Baserriko lanik asko zearretara, pekatutako ekarri dezaketen arruiskuren aldetik aipatzen dira emen: gorueta, arta-zuritze, ezpateta, gal-ebate, karobik olan, ira ebate, orbel batze eta abar.

Emen eta sermoi batzuetan Mogelek erakusten duen alderdi berria, bear bada gure literaturan lenengoz agertzen dana, zera da: Izadiaren, zerulurretako edergarriek eragiten dioten zoramena. Baserritar maisuaren agoari bein baiño geiagotan dario zoramen ori. Baserritarra zoriontsuagotzat dauka, ain zuzen, zeru-lurretako ikuskizun ederretatik urrago bizi dalako. Nik ez dakit baserritarraren zoriontasun ori beti beti jatorra eta egiazkoa dan. Entzun dezagun, esaterako, bein Mogelek esan erazten dion au: "Baserritarrak dau-

kaz urren urren Jangoikuaren ontasun ta altsutasunaren gomuntagarririk bizijenak. Esnaatuten dabe gabian oillaren soiñubak, ganaduben orruak, ta Jangoikuak gizonarentzat egin dituban patarijen zaratak. Goiz jagirik, dakus eguzkijaren urteiera pozgarrija, estalduten ditubala illargi ta izarren argitasunak, entzunik bide batez txoritxubak euren soiñubakaz egunari emoten deutesen ongi etorrija, ta gizonari bere albistia”. Eguzkiaren goizeko irteera, txoritxuen txinta-soiñuak ez diot baserritarrarentzat pozgarri izango ez diranik. Baiña gabazko okulluko beien orruak, edo oillarraren kukurrukuak, patarien zaratak ere pozgarritzat artu?

Etxeko jaunaren, baserritar jakintsuaren azkenengo eskola bizimodua artu bearrari dagokiona da. Seme-alaben aurrean jarri ditu ezkontzako bizitza, ezkongabeena, apaiz eta mojena. Bakoitzak ar beza ongien dagokiona, iñork beartu gabe. Bostak artzen dute bakoitzak bere bidea. Luis apaiz izango da; Ageda, moja dijoa eta Ines'ek ezkongabe gelditzea erabaki du; Xabier eta Sinforosak ezkontzabidea artzen dute.

Zoritxarrak, bata bestearen ondotik datoz etxeko jaunaren gaiñera, abereak gaixoak jota il, andrea ere galdu. Gizonaren sendotasuna erakusteko bere biziko aukera. Baserritarrek Jainkoaren eskuari muin emanik artzen du dana, Job'en itzekin: “Jainkoak emanak ditut, eta Jaunkoak kendu dizkit. Bedeinkatua bedi bera”.

Oneraiño iritxita, seme batek, Xabierrek artzen du liburuaren aria, aitaren azken-egunen berri emateko.

Irurogei ta lau urte ditu, ondasunen banaketa egin du eta ez dio beldurrik eriotzeari. Jainkoaren eskuetan dago, Badaki “arboliaren orriek jausten diran legez negu antzian, alan gizonak, banaka, biñaka, guztiok goazela lurre-ra”. Medikuek ibilteko agindu diote, eta, semea lagun, ibilli batzuk egiten ditu, leku ezagunetan zear, noizik bein basoarteko ermitatxo bateraiño, aspaldi batean parroki izandakora, antxinakoen ilobiak ikustera, biziaz, eriotzeaz, geroke biziaz gogoeta sakon itxaropenez betetakoetan murgildurik. Aita zarraren azken-ordua olaxe dator, arratsalde goibel bateko illunabarra bezela, negu-aurreko orri-erortearen antzera, ain ongi eskolatu dituen seme-alabetan jarraitzeko.

Mogel'ek ez zuen bete al izan liburu au irugarren aldiz argitaratzeko asmoa. Eriotzeak aurrea artu zion. Geroago iru eta laugarren aldiz argitaratua izan da. Eta Mogel'ek bere bizian nekez asmatuko zuena, gipuezkeraz ere agertu zan, Gregoio Arruek itzulirik, 1878garren urtean, Tolosan, Pedro Gurrutxagaren moldiztegian. Mogel'ek berak egindako bigarren argiaralditik itzulia dago.

Emen euskal-lanez ari naiz. Baina ez naiz geldituko zerbait esan gabe erderazko bi liburutxoez. Joan Jose onen izenean argitaratuak dira. Baina egilea Aita Bartolo dute. Leclusekin eta gero Iztuetaekin izandako eztabaida da bien ardatza, pluraleko Zuketa, len aipatu degun ori tartean dala. Eztabaida

au dala-ta, Bartolok eta Iztuetakor euskal-dantzen gorabera elkar jo zutela dionak, ez du auzi au ulertu. Aita Bartolo'ren irri ta farrak ez dira or Iztuetarentzat, Lecluse'rentzat baizik. Zuketari buruz Lecluse ez zan nor, iñori maisukeriaz mintzatzeko, gutxiago Aita Bartolo-ri eta Mogel'i. Pluraleko Zuketa singularrera noiz aldatu zan iñork ez du gaur arteño argitu. Ezagutzen degun euskal-literatura guztian bizirik aurkitzen degu. Ala, amalau-amabosgarren mendetako kanta zaarretan, ala Leizarraga eta Etxepare eta idazlerik zaarretan.

Zuketa zaararren aztarna bat gelditu da, ain zuzen, Aita Bartolo'ren eta Joan Jose onen euskeran. Nola auei Lecluse'ek edo beste iñork ezer irakatsi gai onetan?

Sartu gaitezen orain, Mogel'ek argitara gabe utzitako euskal-lanetan.

Zer utzi zuen, bada, argitaratu gabe? Bat, beintzat, Maiatz-illerako Berbaldijak, Tolosan, 1885garren urtean Eusebio Lepez'ek argitaratuko zituenak. Lan ori prestatu zuenean, Mogel'ek ez zuen bear bada argitara emateko asmorik izan. Il-aurretxoan burututako lana du; zenbait itzaldi 1846 eta 1847n izenpetuak daude. Markiñako Merzedeko elizan utzi zituen, maiatzeko loretan edozeinek irakurri al zitzan. Maiatz illerako berariz egiñik gutxi dago. Geienak badirudi salbazioko gaitaz egiñik zeuzkan beste itzaldi batzuetatik atera zituela, azkenean Ama Birjiñari zuzendutako otoiz bat erantsita. Argitaratu zituenak bazekien ori, eta ala adierazi zuen argitara baiño urte bete lenagotik, alegia, maiatzerakotzat egon arren, itzaldi aiek oiñarrizko kristauegia asko ikutzen zutela eta edozein alditako balio andikoak zirala. Zoritzarrez, akats eta uts askoz beterik atera zan liburua, eta badu utzen zerrenda bat erantsi bearra.

Liburu oni dagokiola, Vinson'ek Euskal-bibliografian naastea sortu du. Ez zigun esan, bada, bizkaieraz agertu baiño lenago, gipuzkerazko edizio bat egin zala, edo *Itzaldiak* izeneko bat, beintzat? Etxegaraik, Villasantek eta Jon Bilbaok ari siñistu diote eta aren okerra berritu. Emen Vinson'ek oker-adituen bat izan zuen. Eusebio Lopez'ek, Bizkaiko klasiko baten liburu au agertzeko iragartzen zuenean, urte bete lenagotik Itzaldiak tituluaz gaztigatzen zuen, gero egiaz Berbaldiak tituluaz agertu zana. Ortik bi liburu egin dituzte, bata, gipuzkeraz zegoelakoa, eta bestea, bizkaikoa. Vinson'ek ongi ageri du ez zuela gipuzkerazkoa zalako orren alerik ikusi, ez du berak oi zituen xeetasunik ematen, ez zer neurrikoa dan ez zenbat orrialde dituen. Eta aren ondoren etorri diranak oker berean erori dira.

Baiña berbaldirik, sermoerik geiago ere utzi zigun Mogel'ek. Onelako batzuen berri emanez amaituko det nere itzaldia. Sermolari ona zalako ospea izan zuela badakigu. Eta ba omen zekien sermoiak idatzi eta beste apaiz lagunei ematen ere. Zenbat eliz-itzaldi ez ote dabil bazterretan, arek orrela zabaldurik? Markiñako parrokiak mordo on bat gordetzen du, doctriñaren zati batzuek azaltzekoak, zenbait, Jesusen Biotzaren elizkizunetarakoak, eta beste asko. Guztiz irurogei inguru.

Itzaldi auetan Kardaberaz'en eragiña ikusten zaio. Kardaberaz Aitak badakigu nolako lanak erabili zituen apaizekin, euskera jatorragoa eta ego-kiagoa erabiltzen ikas zezaten... Badakigu ere Jesusen Biotzaren anaiarteak, kofradiak leku askotan zabaldu zituela. Markiñan ere bai. Juan Jose Kardaberaz'en jarraitzaille degu. Kardaberaz'ek bezela, Mogel'ek ere apaiz-lagunei lagundu nai zien euskerazko sermoiak obeto egiten. Eta zintzo eutsi zion Markiñan Jesusen Biotzaren anaiarteari, arauetan zituzten eginberra zeatz beteaz.

Illero egin bear ziran Jesusen Biotzaren eleizkizunok, apaiz bat zuzenda-ri zutela. Apaizaren eginbearra zan, beste irakurraldiez ez gaiñera, gutxienez ordu laurdeneko itzaldia egitea. Orrelako itzaldiak, Jesusen Biotzaren elizki-zunetarako egiñak, ia guztiak Mogel'ek idatziak 45 bat gordetzen dira Marki-ñako parrokian. Maitaz-illerakoak bezela, auek ere Mogel'ek apaizen eskue-tan utzi zituen. Bat kendu ezker, 1778garren urtekoa, besteak Joan Jose'n egunetakoak dira. Bakoitzak esaten du noiz eta zenbat aldiz esanak izan diran. Batzuk Mogel il eta urteak geroago ere bai.

Orra Joan Jose Mogel onen euskal-lana, Euskalerriarentzat, Euskal nekazari eta kaletarrentzat eta euskal-apaizentzat eten gabe egiña. Euskeraz idaztea ez zuen bere bizian utzi. Bizi onetatik eraman zuen azkenengo gaitzak ere idazten ikusi zuen, gauza barriak osatuz, edo len egiñak orraztuz. Euska-lerria eta euskera zor aunditan daude gizon onekin.

Lan au prestatzen ari naizela, egunkarien batean Gaztelako izkuntzaren akademiko baten itzok irakurri ditut, Gaztelako izkuntzari, erderari buruz: "El castellano no lo ha hecho la Real Academia, ni la Gramática de tal o cual. Se ha perfeccionado en la iglesia, y en el teatro, mediante sermones, comedias, con novelas populares y romances".

Tankera eta mailla orretakoa izan da Mogel'ek euskeraren arloan egin duena. Euskerari eusteko eta aurrerabidean jartzeko, sail bat baiño geiago lantzen saiatu da: sermoi, bertso, jazoera iruditu edo nobela. Elizan eta eliza-tik kanpo, baserrirako eta kalerako, euskaldun guztientzat lan egin du.

Eta Euskalerriak, batez ere Bizkaiak, orain eun urte, jaio zaneke leenen-go mendeurrenean, esker onezko erantzunik ederrena eman zion, aren libu-ruak zabalduz eta irakurritz. Omenaldi ixilla, arrandirik gabekoa, baiña egiaz-koa. Eta ona orain nere galdera: Aurtengo omenaldia, bigarren mendeurren onetakoa oroimen otz eta utsean geldituko ote da? Mogel'ek eta euskerak orain eun urte baiño irakurle gutxiago izan bear ote du? Euskalerriak eta eus-kaldunok eman bearko degu erantzuna.

JUAN JOSE MOGEL-EN OMENALDIA

Deba-n, 1981, Apirilak 26

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

D. Xabier Aizarna, Gipuzkoako Diputazioko buru
Rafael Rodriguez, Debako alkate bigarrena
Jaun-Andreak: egun on!

1781. urtean, Apirilaren 26an, hemen, Deba-n, jaio zen Juan Jose Mogel apaiza, euskal idazlea. Beraz, gaur justu betetzen dira berrehun urte.

Euskal literaturan burutu zuen lanarengatik Euskaltzaindiak omenaldi hau eskeini nahi izan dio hemen, bere jaioterrian.

Haren bizitzeaz eta haren idazlanez hizlari bana izan dugularik, ni ez naiz kontu horietan sartuko. Inoren barrutian sartzea izango litzateke, eta gaiok lardaskatu edo lorrindu baizik ez nuke egingo.

Gaur hizpide ematen duen auzi bati oratu nahi diot gaingiroki eta azaletik baino izango ez bada ere. Gainera, uste dut baduela gaurko ospakizunaz zer-ikusi.

Euskaltzaindiari maiz aurpegira botatzen zaio euskalkien kontra dagoe-la euskara batuaren alde dagoelako. Baina, ikusten duzuenaz, berak ez du biguini edozein euskalkitan idatzi duenari omenaldi egiteko. Ez horixe. Ekainean zuberotarrez idatzi zuen Archu idazleari egingo dio omenaldia, gaur bizkaieraz idatzi zuen honi egiten dion bezalaxe.

Juan Jose Mogelek, guztiz oker ez banago, bizkaieraz egin zituen bere euskal idatzi guztiak. Egia da hemen, Deba-n, J. J. Mogelen jaioterrian, ez dela euskalki hau egiten, baina hark ia bere bizitze guztia Bizkaian igaro zuen, eta hango euskalkia berea bezala har zezakeen.

Dena dela, eta lehengora joaz, Euskaltzaindiak ez du sekulan esan euskalkiak ez direla landu behar edo baztertu egin behar direla. Zerbait esan duenean beste aldera esan du, hain zuzen, eta behin baino gehiagotan, gainera.

Euskaltzaindiak ikusten du batu antzeko euskara molde bat behar duela euskarak, etorkizunean bizirik aterako bada. Batu antzeko euskara molde bat irakaskuntzan, administrazioan eta idatzizko zenbait zereginetan erabiltzeko. Baina euskalkientzat eta tokian tokiko hizkerentzat beti geldituko da tokia franko.

Beraz, euskara batuaren alde egoteak ez du esan nahi euskalkien alde ez egotea. Jesusek behiala esana errepika daiteke hemen: “Egiten dituzuen horiek egin behar ziren, ez ordea besteak utzi” (Mt 23,23).

Euskaltzaindiak badu ikuskera bat guztiz argia eta ongi zehaztua arazo honi buruz. Gainera, oraindik denbora asko ez dela, Agiri bat eman zuen hortaz (Ikus *Euskera* (1979), 103). Bertan espreski esaten da Euskaltzaindiak nahi duela euskalkiak eta tokian tokiko euskal hizkerak iker daitezen, eta bai lant daitezen ere.

Lantze hori behar den bidetik joan dadin, ordea —hots, onerako, eta ez kalterako, izan dadin—, bi baldintza bete behar direla gogoratzen du: 1) Hizkuntzaren ortografia orokorra gordetzea, eta 2) Euskararen azpiegitura edo oinarri batuari kasu egitea. Bestela, elkarrengandik urruntzen eta barreiatzen ibiltzeko arriskua dugu, eta horrek, jakina, ez gaitu inora eramango, heriotzera baizik.

Begien bistakoa da euskalkien lantzea ez dela nolanahi egin behar euskararen onerako izango baldin bada. Euskara hizkuntza bat da, eta ez hizkuntza asko (Aita Larramendik bestela bazioen ere). Beraz, kaltegarri oso izango litzateke hizkuntzaren barnean ortografia desberdinak erabiltzea. Ortografia bakarra behar da hizkuntza osorako, eta bat hori da Euskaltzaindiak onartua eta erabakia duena. Horren kontra joatea euskararen kontra joatea dela esan behar da argi eta garbi.

Beste baldintza da hizkuntzaren azpiegitura edo euskararen oinarri batua kontutan hartzea; beste hitzez esanik, bat egiten dugunetan batasuna mantentzea, eta ez apurtzea. Ardura hau edukitzea ere beharrezko dela, edozeinek ikus lezake.

Esate baterako, bizkaierazko aditzean, herriak erabiltzen duen aditzean, alegia, bi forma hauek ezagutzen dira: *dauz* eta *ditu*. Zergatik hartu beste euskalkietatik urruntzen gaituena eta ez horiekin bat egiten gaituena, biak etxean ditugularik?

Beste adibide bat —hau gipuzkoarrentzat—. Hitzen bukaerako “a” organikoa galtzeko joera nabari da euskalki honetan, beste euskalkiek lege hori hobekiago gordetzen dutelarik. Orotasunari kasu eginez, zergatik arreta pixka bat ez jarri *a* organikoaren lege hori zaintzen? Zergatik ez esan *gauza bat*, *gauzarik*, eta ez *gauz bat*, *gauzik*, eta abar?

Honelako txikikeria asko aipa daitezke. Txikikeriak dira, nahi baduzue, baina txikikeria horiek gordetzetik dator —besteak beste—, hizkuntza baten osasuna.

Edozein modutan ere, salbuespen hauekin eta baldintza hauek beteaz, Euskaltzaindiak nahi du euskalkiak gordetzea, aztertzea eta bai lantzea ere.

Euskaltzaindiak nahi du, gainera, tokian tokiko euskal hizkera berezien bilketak, azterketak, ikerketak eta abar bultzatu. Hain zuzen, horrelako azterketak taxuz egiteko, gaur oinarritzko prestaera bat behar dela ikusirik, sail horretan langile berriak eta ongi hornituak sortarazi nahiz, antolatu du hemen Deba-n, egun hauetan ospatu den Ikastaroa. Eta Ikastarora irakasle jaun espezializatuak ekarri ditu, baita kanpotik ere.

Ostolaza patronatoan egin da Ikastaroa. 8 irakasle eta 27 ikasle izan dira guztira. Irakasleak, gai hauetan espezialista direnak: Ana Mari Etxaide, Veny i Clar, MacMurrough, Karmele Rotaetxe, Rafel, Allières, Cerdá eta Mitxelena jaun-andreak. Ikasleak ere ez nolanahikoak, Filologian ikasiak edo oinarrituak direnak baizik.

Ikastaro honek hasiera edo abiapuntu bat izan nahi du: langile berriak eta ongi prestatuak sortu nahi ditu, alegia, herri hizkeraren ikerketak bultzatzeko.

Ikastaro honek badu, gainera, beste helburu jakin bat. Esan ditugunetan nolabait sarturik badago ere, jipamen berezi bat egitea merezi duela uste dut: *Euskararen Atlas*a. Horra asmo handi bat, orain arte oratu ez zaiona, baina Euskaltzaindiak ahazturik ez daukana. Honelako lan bat aurrera eramateko, ordea, bi gauza behar dira: bat, langile trebe, ongi oinarrituak eta prestatuak, eta behar diren tresnez hornituak; eta bi, kostuei aurpegi emateko behar diren laguntzak izatea. Eragozpenok gora-behera, uste dugu helburu honi ere heldu ahal izango diola Euskaltzaindiak, asko luzatu gabe, gainera.

* * *

Con este acto se clausura también el Cursillo de Dialectología, que ha tenido lugar estos días en esta villa de Deva en conexión con la conmemoración del bicentenario de D. Juan José Mogel.

Creo que se puede afirmar que el balance del dicho Cursillo ha sido altamente positivo. Se ha palpado un ambiente de compenetración entrañable entre profesores y alumnos. Todos hemos quedado muy gratamente impresionados por la altura y calidad, a la vez que por la claridad y asequibilidad de las doctas lecciones de los profesores. Quiero testimoniarles nuestro más vivo agradecimiento, tanto el de la Academia como el de los alumnos. A más de uno de los participantes le he oído decir, al comprobar la seriedad con que se realizan estos estudios en el dominio del catalán, que ellos nos llevan cien años de adelanto en este campo de la dialectología.

De todos modos, creemos que el Cursillo servirá para que también entre nosotros los estudios dialectológicos reciban un nuevo impulso.

También quiero expresar mi satisfacción por el interés y asiduidad con que los alumnos han participado en el curso. Creo que todos han quedado

altamente satisfechos. No deja de ser un gran motivo de esperanza el ver que hoy cuenta el país, por primera vez, con un plantel de investigadores en ciencias, de los que podemos prometernos mucho.

Gracias también, muy especialmente, a la villa de Deva, a su Ayuntamiento y pueblo, y de modo muy particular a la fundación Ostolaza, que tan desinteresadamente nos ha brindado los locales.

Eskerrik asko bihotzez, eta guztia euskararen onerako izan dadila! Gaur Euskal Herrian diren Unibertsitateei esker, baditugu Filologi alorrean ikasiak diren gazteak. Horientzat izan da batez ere ikastaroa. Hurbildik ikusi ahal izan dugu zeinen gogotik parte hartu duten Ikastaroan. Guztiz pozgarri da ikerketa hauetarako langile trebe eta ongi prestatuak izateko bidean garela jakitea. Izango ahal da Ikastaro hau herri hizkuntzaren azterketak bultzatzeko urrats bat! Hala izan dadila. Bonaparte Printzeak, Azkuek, eta lehenago Larramendik, Mogeldarrek eta bestek idikitako ildoak izan dezala segida, eta bai loratze berria ere!

**JEAN BAPTISTE ARXÛ IDAZLEAREN
MENDEURRENA**

MAULEKO AUZAPEZAREN AGURRA

Maule, 1981-VI-27

Lougarot jaun auzapeza

Messieurs,

Notre vénérable Maison Commune est honorée d'ouvrir ses portes, avec la complicité de SU-AZIA, à quelques uns des plus éminents membres de l'Académie Basque. Il m'est très agréable, en qualité de Maire, de vous apporter ici l'AGUR chaleureux de mes compatriotes et de vous souhaiter la bienvenue dans notre cité, patrie du grand historien basque Oihenart et des frères Jean et Henri de Sponde.

J'aurais aimé m'adresser à vous dans la langue d'Etxahun, non dans celle de Molière et j'espère que vous ne m'en tiendrez pas rigueur. Comme beaucoup de Mauléonnais de mon âge, j'ai vécu mon enfance dans cette dualité qui caractérisait Mauléon et Licharre. Et si j'ai été bercé, imprégné par le verbe souletin, je suis comme ces mélomanes qui apprécient toutes les nuances de la musique, mais qui ne savent hélas pas s'exprimer avec un instrument. C'est là une lacune qui, plus encore en cette circonstance exceptionnelle, m'emplit de regrets.

C'est une autre lacune que vous comblez aujourd'hui en me révélant l'existence d'un "alzürükütar" de talent, l'écrivain Jean Baptiste ARCHU. Et je mesure là l'étendue de mon ignorance sur tout ce qui touche à l'identité et à la culture de mon pays.

Je me réjouis à ce sujet, de l'existence et de l'activité d'une association telle que SU-AZIA qui s'est donné pour tâche de rassembler toutes les richesses littéraires de notre beau Pays de Soule et par là-même de lier plus étroitement les Souletins à leurs racines. Je sais que malgré des moyens modestes, mais grâce au travail patient et obstiné de quelques uns comme le père Casnave, nombre de documents ont déjà été réunis et édités, sauvant de l'oubli ceux qui au travers de leurs oeuvres, ont traduit l'âme profonde des Souletins.

J'ai, à ce sujet, une suggestion à formuler, dans la mesure où notre projet de réaménagement intérieur de l'ancienne mairie pourrait être rapidement réalisé. Une salle pourrait alors être consacrée à l'Association SU-AZIA, qui, si

elle le souhaite, déposerait là le fruit de ses recherches, permettant la constitution dans la capitale de la Soule, d'un fonds d'histoire et de littérature locales, que nous essaierions d'enrichir dans l'avenir, les possibilités de reproduction facilitant l'accès à des documents qui actuellement sont conservés avec un soin jaloux par des particuliers.

Ainsi pourrions-nous collaborer, encore davantage, à l'oeuvre entreprise par l'Académie Basque qui trouve, je l'espère, aujourd'hui, dans l'engouement de la jeunesse pour sa langue et sa culture originelles, la juste récompense des efforts et des travaux qu'elle mène depuis longtemps.

Ces travaux ont pour cadre ce soir notre salle du Conseil Municipal. Je souhaite qu'elle retienne longtemps l'écho de cette séance exceptionnelle. Nous serons heureux, à son issue de vous convier à un apéritif amical dans la salle voisine, en espérant que ce passage de l'Académie en Soule ne restera pas sans lendemain.

SU-AZIAK “hunki jin” EUSKALTZAINDIARI

Maule, 1981-VI-27

Frantxua Daskon-ek

“Hunki jin”, zier, Euskaltzaindiko Jaunak!

Xiberuko lurrak eta Xiberotarrek uhure die egün, zien errezebützia. Guretako zien bijitak erran-nahi handia badü, hirugerren aldikotz Euskaltzaindia Xiberulat jiten dela.

Heben giren Xiberotarrak ez gira jinik küriustarzünez, bena bai ziekin ber sailian lanian ari girelakotz: Euskararen geroaren segürtatü nahiz.

“Hunki jin” arren, SU AZIAN eta kultura sailian ari direnek etxi: UHAITZA BEDAUA, XIBERUKO ZOHARDIA, IKASTOLAK, IBILKARIAK. Zien bijitak pizten dü gure bihotzetan esperantxa handi bat.

“Hunki jin”, zier, KURUTXE XURI altian, kurutxe xuri hori beita guretako MATALAS famatiaren oritzapena.

Gure oritzapenak duatza ere Euskaltzaindian lanian ari izan diren Xiberotar Guillaume eta Ddeddue Eppherre, Andere de Jaureguiberry, Albert Constantin eta bestier. Hurak junik dira, bena txutik baratzen den haritx horrek badü beti xiberotar adar bat: Zü Jan Luis Davant hor zira. Eta ikusten dügü Santa-Grazitik abiatürik beste xiberotar urzo bat hegalak emanik pausatzero.

Zühainak adarra ekarten eta adarrak zühaina bizierazten dian bezala, bilkúra huntarik egürikitzen dugu gure harremanen ziekin barnatzia.

Bena nur da ziekin harremanetan sartü nahi den XIBERO hori, zazpie-tan txipiena?

42 herrietan, 18000 bizizale, orai artino, laborantxatik eta Maule ungü-rian ziren lantegietarik bizi izan gira.

Azken 15 urte horietan Xiberoa hasi da desplomatzten:

- Gazte hanitx jun da lan txerkatzera bestetarat.
- Bortüko laborantxa üko egiten ari da.

- Mauleko lantegiak aldiz espartañari josiak, biharamen beltzer so.
- Atarratzeko aldiak galdü dü azken 15 urte horietan 20 % bizizale.
- 30 % etxalte badira segidarik gabe.
- Egün kuntatzen dira 500 lan txerkazale.

Eta kultura zertan da?

Xiberuko karriketan euskara nun nahi entzüten da orano:

- 60 % emaiten baitie euskara.
- 10 bat herritan euskara baliatzen da pürki, bai etxian, bai elizan, bai plazan, bai komertzioetan.

Arren 7 probintzietarik Xiberuan da euskara mintzaturikenik, adineko jentetan.

Bena haurretan gütienik. Etxahun eman dian ütürri hori agortüko da? Oriko txoriak ez dia haboro pastoral, olerki, kantore eta dantza huntzalerik emanen? Gipuzkoan, Bizkaian hainbeste arrakasta dian kultura itzaliko da?

J. B. Arzü idazlearen mendeurrena (Maule, 1981-VI-27): *Ezkerretatik eskumatara:* Lougarot, F. Daskon, Fr. L. Villasante —*Euskaltzainburua*— eta J. L. Davant

Xiberotar zunbaitek zin egin die Xiberuko kultura biziko dela eta ez dela beste biderik gure Herriaren bizierazteko. Nur dira horik?

1. UHAITZA: batarzün hau altxaturik izan da, orai diala 3 urte, kultura sailian ari diren talde laguntzeko, materiale aldetik.

2. BEDAUA: 3 urte huntan antolatzen dütü kultur-astiak Xiberuan.

3. XIBERUKO ZOHARDIA: hunek dütü dantza eskolak organitzatzen, beztitzzen, irakasten, Xiberuko kulturen dantzak beütü, olerkiarekin, lehen lekia.

4. IKASTOLAK: heben badütügü bi ama-eskola eta lehen-maila bat. Diala hamar urte, 12 hurrekilan zabaltü ziren, egün 40 etarat heltürük gira.

5. IBILKARIAK: badira Xiberuan, Aña Lexardoy Barkoxekua eta Marcel Lerdou Eskiulakua, herriz-herri ibiltzen direnak eskoletan, euskara irakasten.

6. SU-AZIA: Diala 3 urte sortu den batarzün hunen xediak dira:

- Euskararen hedatzia eskoletan, elizetan, karriketan.
- Euskararen ikasteko lan-tresnen egitia.
- Gai-eskolen, ikastaldien eta alfabetatziaren antolatzia.

Batarzün horik denak egün juntatzen gira, zier dei baten egiteko: Badügü oroek gaintika gogua, bai-eta lan pasta. Bena xede horier gainaren hartze-ko, hutsartetarik egin lana ez dügü ihuntik ere aski. Orai behar dügü langile jakintsu baten lagüngua. Hori nun atzaman? Nula paka? Horik dira gure arrenkurak.

Gure ustez zer lan lüke langile horrek?

- Xiberoan eta alde kanpuan diren paper zaharren ikertzia eta lantzia.
- Xiberuko ixtoriaren argitzia eta ezagüteraztia librien bidez.
- Eskoletako lan tresnen antolatzia.
- Xiberuko ohidüren eta üsantxa zaharren agertzia.
- Etxetan barreiatürük diren kantore, musika, olerki eta alegien biltzia eta hedatzia.

Ikus ginezake ere gizun hori kultur-talden sustazale eta gogo hunezko jenten sustengazale.

Gizun hori beharrezkua da. Gure xediak Euskaltzaindiaren üdürizkoak dira. Euskaltzaindiak badü lan Xiberuan egiteko eta prest gira lagüntzeko. Proposamen horrekin ados bazide, ikusten ahal dügü beste egün batez nula bide horri alkarrekila jerraik.

Xiberuko zelia beltz bada alde batetarik, egün argitzen hasten da beste aldetik: Euskaldun izatia hazten ari da; geroago eta haboro gaztek, zernahi kostarik heben erro hartzen die. Horik ikusten dira gai-eskoletan, bai eta lan-tegi berri altxatzetan. Sekulan bezala herriko gizonak beren artian biltzen dira eta pentsamentükatzen geruari bürüz.

Indar horik oro bildürik haritxaren üngürían, eztüğü Xiberuko adarra eihartzera uztekua.

J. B. ARXU-REN MENDEURRENA

Maule / Altzürükü

1981, Ekainak 27-28

Fr. L. Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak

Mauleko jaun mera
“Suazia” batasuneko jaunak,
Jaun-Andreak: Agur guztioi!

Zuen deiari men eginez, eta Arxü jauna bere mendeurrenean ohoratu nahirik, Euskaltzaindia Zuberoan da egun eta bihar. Mila esker zuen gomituatik! Zinez, Zuberoara gatozen bakoitzean halako zirrara eta zimiko gazigozoa somatzen dugu bihotzondoan. Euskaldun guztiok nabaitzen dugu, alegia, Zuberoak eta Zuberoako euskalkiak badutela beste eskualdeek ez duten zerbait, badutela apartekotasun bat, tira eta erakarmen indar berezi bat bere nortasun eta aspalditasunagatik. Zuberoako kantoreak Euskalerrri guztian dira estimu handitan. Izan ere, beren sentimendu eta barnetasunagatik ez dute parerik.

Honelako paradak baliatzen ditu Euskaltzaindiak iragan denboretako euskaltzale handiak ohoratzeko, horiei buruz ikerketak sustatzeko eta horien etsenploa eta miraila egungo euskaldunen begietan jartzeko; era hortara haien lanak egun ere segida bat izan dezan amoreagatik.

Pozik jakin dugu Arxü jaunaren mendeurren honek bidea eman duela Arxü-ren zenbait gutun, argitaragabe zeudenak, edireiteko. Horrela Arxü bera nor zen eta haren obra hobekiago ezagutu ahal izango dugu.

Ni euskaltzainburu sartu nintzenean, 1970ean, hemen egin nuen karguan sartzea, Salaberri-ren mendeurrena ospatzearekin batean. Gero, Davant jauna Euskaltzaindian sartzean eta Aita Lhande-ren mendeurrena ospatzeko, berriz ere hemen izan zen Euskaltzaindia.

Egun laugarrenez sartzen da Zuberoan Euskaltzaindia. Eta sartzen da Arxü-ren gorazarrezko festetan parte hartzeko.

Arxü jauna alegilari, gramatikalaria, itzultzaile eta eskola emailea zen. Berau da, dudarik gabe, Zuberoak euskarari eta euskal literaturari eman dizkion gizon handietarik bat. Ez noa haren gainean deus esatera, zeren egun eta bihar izango baita ni baino mintzatzaile gaiagorik J. B. Arxü jaunari buruz.

Jean-Louis Davant dugu Euskaltzaindian Zuberoa eta Zuberoako euskalkiaren mandataria. Eta lehentxeago edo geroxeago beste hauek ere izan ditugu: Eppherre anaiak, Madeleine Jaureguiberry, Pierre Bordazarre, Pierre Eyheramendy, Pierre Lhande, Constantin, Jon Mirande, D. Peillen, Cazenave, etab. René Lafon jauna ere badakigu zein atxikia zen Zuberoari.

Denbora zaharretan, berriz, anitz euskaltzale handi izan ditu Zuberoak: Zalgize, Oihenart, Maister, Chaho, Abadia, Etxahun, Intxauspe, Hegiategy, Salaberri eta Arxü jauna (zeinen ospaketa baitugu).

Gure gogoia eta nahi bizia da euskaltzale handi horien erronka honek etorkizunean ere segida izan dezan. Zuberoa, alegia, beti atxikia izan dadila euskaldungoari, euskarari eta bere eskualdeko euskalkiari.

Anitzetan esan da euskara apez eta fraideen gauza dela xoilki. Horietaz landara beste inori ez diola fitsik axola euskaragatik, baina hori ez da egia. Arxü jauna ez zen ez apez eta ez fraide. Sauguis edo Zalgize ere ez, noski; Oihenart ere ez, Xaho eta Abadia ere ez, Madeleine Jaureguiberry ere ez. Guzti hauek zuberotarrak ziren eta euskararen eta euskaldungoaren arrangura sentitu zuten. Euskaldungoaren alde zerbait egin nahi izan zuten eta egin ere zuten. Xede hauen faboretan beren indarrak eskaini zituzten.

Pozik entzun ditugu “Suazia” batasunaren xedeak. “Suazia”: zinez izen ederra! Hauts azpian, ilaunen pean, gorderik den sua, txingarra edo ilintia. Su berria pizteko balioko duen ikatz bizia. Hori izan nahi duzue zuek Zuberoan. Jaso ditugu zuen arrangurak eta kezak. Zuberoaren euskaltasuna, euskaldungoa nahi duzue altxatu. Jakin ezazue Euskaltzaindia bihotz osoz izango duzuela zeuokin, xede horien fabore.

Jean Haritschelhar jauna, Euskaltzaindian euskaltzainburu ordea dena, mintzatuko da fite puntu honi buruz: Euskaltzaindiak zer egin lezakeen Zuberoaren laguntzeko. Zuberoatik ni baino hurbilago bizi da bera, hemengo berri nik baino hobekiago daki, hemengo beharrak eta premiak ongi ezagutzen ditu, eta bera mintzatuko zaizue xehetasunekin gai honi buruz.

Euskalki guztiz berezi eta zahar-zahar baten jabe da Zuberoa. Mintzatzaile guti ditu, zorigaitzez. Zer egin euskara Zuberoan indartzeko eta azkartzeko?

Zuberotarren atxikimendua beren euskalkiari ezagutzen dugu. Alde honetatik gu bizkaitarrok bezala zaretela uste dut. Eta ez da miresteko. Euskalki biak muturretakoak dira, Euskalerrriaren bazterretan direnak. Eta bata bestetik urrundenak egonagatik, zenbat aldiz gertatzen da hitz berberekin topo egiten dugula! Esate baterako, *zuhandorra* (“le cornouiller”) hitza Zube-

roan esaten da eta bai ni bizi naizen Arantzazuko auzoan ere. Horrek zer esan nahi du? Dudarik gabe, horrek esan nahi du erraietan, barne muinean bat garela, desberdintasun guztiak gora-behera, euskalkiak baino lehenago hor dela euskara, guztion euskara. Euskaldun orok bat egiten dugula, alegia.

Euskaltzaindiari maiz egotzen zaio aurpegira euskalkien etsaia dela; euskara batu bat denontzat berdina nahi duela, eta hori euskalkiak gaitzestea dela. Baina ez. Ez da hori horrela. Euskaltzaindiak nahi du, bai, euskara molde bat ororentzat berdina, zenbait zereginetan erabil dadin, zeren-eta hori gabe ez baitu ikusten euskara salbatzeko biderik. Baina horregatik ez da euskalkien etsai. Nahi du nork bere euskalkia lantzea. Batak ez du bestea kentzen. Bata behar zen egin eta bestea ez utzi, Kristok behiala esan zuenez.

Euskaltzaindiak muntaberria du Dialektologi batzordea. Euskara mueta guztietako gauzak amultsuki eta serioski biltzea da batzorde honen xedea. Ondasunak oro bildu, atxiki. Zertako? Gero baliatzeko, eta, gaixtoeneko kontuan, zenbait hil balitez ere, nola ziren jakiteko bidea izan dezagun. Izan ere, biltzen ez diren apurrak galtzeko periletan daude.

Euskaltzaindiak, ordea, euskararen bizitzea du xede, hori nahi du aitzinatu eta bizkortu. "Suazia" taldearen xede berbera du, beraz. Ea biek elkar harturik zerbait egiten ahal dugun Zuberoa, euskara eta Euskal Herriaren alde! Halabiz.

JUSEF EGUIATEGUI

Maule, 1981-VI-27

Junes Casenave-Harigile

Gure Eüskaldün jakitatiak ürrats handiak egin dütü azken urte horietan, bereziki ikertzez gure aitzinekoen lanak. Txomin PEILLEN-IBARBURU ezagütürik da Eüskara lan hanitx huntü dialakoz. Ikerle erdotz, idatzi dütü eleberriak, saill hanixko ere agerkari hanitxetan eta berriki ederki antolatü dü gizon korpitzaren Eüskara hitzen Doktorrako tesis bat, uhure handieneki Bordelen hunartürik izan dena. Lan hunen eni irakurrarazteko xügüntarzüna üken dü eta erran giniroke gure mintzoaz gero egin lizateen lanentako pasta haitia datiala. Orai berri orano Pariseko Bibliothèque Nationale-ko zoko batetarik elki deikü esküidatzi bat, edo untsaz erraitera hirur idatzi, Jüsef EGUIATEGUI-k eginak.

Lehena: Filosofo hüskaldünaren ekheia, Ziberoko eüskara hobetian, 222 orrialde dütianak, 223 gerrenetik 364 gerrenialakoak galdürik direnak, berrogei berezita edo kapitülütan.

Bigerrena, 450 orrialde eta hirur zati dütianak:

1. **Arlande OIHENARTEN errefrauak**, 538 atsotitz frantzesez eta eüskaraz.
2. **Oharkerak, esangiak eta bibetak**, 84 orrialde eta 816 aipameneki, filosofiaz eta kondairaz, frantzesez eta eüskaraz, kartillaren edo alfabetaren herroka jarraikiz.
3. **Mündiren berritiaz** (Musde Etxeberriren gogamenak), 160 orrialde-tan, frantzesez eta eüskaraz, kartillaren herrokan.

Hirurgerrena: Aberastarzün güzien giltz bakhoitza, etxaltiaren joanaraz-tiaz. Ez niz heben pekatzen lan horien oso ikertzera, bena nahi nüke gogozka zonbait eman eta amiñi bat argitü nur zen EGUIATEGUI eta zer deikün.

Aitortü behar zaikü oraiartinokorik ez dügüla ezagützen. Bizi izan da hamazortzigarren mentiaren erditsütan, zeren bere lehen libüría “Filosofo Hüskaldünaren ekheia”, agertzekoa zen 1780-ian, Alemanian, Frankfurten. Badakigü haatik errejent zela, Ziberoan nunbait. Nun? Eta nunko zen? Deüs xüxenik ez dakigü. Bena bere hiztegiaren arabera eta xehetarzün zunbaiteta-rik erran daite ez dela Basabürüko aldeko, eta segürrago Pettarreko eziez

Arbaillako: üdüri lüke Amikuzeko mügatik hüillan zela: Arüe, Etxarri, Paga-la, edo beste herri Eüskara galdü dienetarik: Ozeraiñe, Jeztaze...? Ikusteko lizate haren herexarik ediren leitianeze herrietako edo parropietako libürietan.

Gaiza bat ageri da: jakitate handiko gizona zen. Filosofiaren arrenküra bazian, hau beita "Filosofo Hüskaldünaren ekheia" libüriaren geia. Ez zen Eüropako filosofoak beno berantago: ezagützen zütian idazle mentekidiak, bena lotüz bere berezgoari. Irakurri zütian Greko, Elizako Aita, Frantzes eta Espaiñul idazliak. Oroen gaiñetik maite zütian Eüskaldün idazliak, ezpere Eüskara untsa baliatzen zienak, hala nula XURIO eta bere *Kempesa edo Contemptus mundi* (1720), JUAN DE BERIAIN eta bere *DOCTRINA CHRISTIANA*, Eüskaraz bühürtia (1626), JOANES ETXEBERRI eta bere *Noelak ta berze Espiritual berriak* (1630), PEDRO ARGAIN eta bere *Exerzizio Espirituala* (1686), SARO DE LABORTARENA eta bere libüria, *marinearen eginbidiaz* (1642), JOANES LIZARRAGA eta bere *Jesüs-krixten Ordeiñü Berria* (1571), PEDRO AXULAR eta bere *GEROKO GERO* (1641), ARNALDE OIHENART eta bere *ATSOTITZAK EDO REFRAUAK* (1657), *Gaztaroa neurthitzetan* eta *zaharoa neurthitzetan* (1664), bai eta ere besterik. Bere jakitatia hedatü zian bidaje zunbait eginez atzerriatarat, bereziki zazpi Eüskaldün Eskualdetarat, heltübada itsasbazterrian lüzazago egoitez.

Ziberoko jakitatiari ageri da hanitx etxekirik zela. Kantoriak, ixtoriak, kateximak ezagützen zütian, Pastoralak ere bai. Hoik behin beno haborotan aipatzen deizkü; gaiza hunak dira beren heiñian erabili behar direnak: "Eta zü aita, aspaldian ikusten eztüzia zure semia dela auhertü? Lana diala hü-günt; merkatü, elizabesta ta *pastoral* bakhoitzari hütsik egiten eztiala?". Era-kusten deikü nula herriko gizonak zütien emaiten: "gaiza hek dirade mündü-ko pastoralak: eztireia komediant halakoak, errege ta trükader izanik, beren galtza mutxetara ta lürretara ethortzen ta, errege zena atzo, herrestan egün".

Zergatik EGUIATEGUI Eüskaraz izkiribatzer aiatü zen? Eüskara goersten dü, merexi dian bezala eta badaki bazter güzietan badirela goersten dienak: "Jakintziek dakie hüskara ama mintzoetarik dela bata; hortakoz ere Jinkoak eman zereioan obedantza güziak dütia".

Bena orai entzün leitian bezala, haren denboran baziren бүрү mehiak, beren jakite llabürraz hantü nahian zirenak eta Eüskara gütiesten beitzienak. Eta horra zentako, horien apaltzeko eta ixilarazteko, gure gizona Eüskarazko lanari lotü zen: "Hen ustiala hüskara lizatiala hiztera nahasi bat, ezkiderik, antzatagaitz jarraikirrik e'lükiana bakhoitzik. Halako basa-sinhestiaren gar-haitzeko hartüren dügü heben nabasterria".

Bizi zen mentia deitzen zien "argien mentia". Hühüz beterik beitziren ordüko frantzes filosofo idazliak eta hoiien arabera beste hanitxek uste bei-tzian ez daitekiala frantzesez baizik untsa idatz, EGUIATUI-k ez dütü egar-ten ahal Eüskara apaltü nahi dienak: "Ehünetan entzünik gaude hüskaratik

lankhei hunik sorth'eztaitekiala". Holako erranen egoixteko, pekatü zeion Eüskaraz idaztia: "Izanik ere botxia beno gogorrako, mardotüko dügüla düt sinhestia".

Jente kente horier ez dü balio arrazu handirik emaitia, zeren eta ez dian horientako izkiribatzen: "Ez gorrer entzüneraziz nahian, ez etare ütsüer ikhuseraziz egarrían". Eüskarak beste mintzajien pare erabiltia seskezi merexi dialakoz, bena orano bere aberastarzünak düتيالakoz eta zorrak deitzogülakoz: "mintzo haren ohoriaren gatik egiari zor düdan eginbidiaz düt lan hau besarkatü". Eüskaraz ere gaiza güziak aipa ditake: "Hüskara zertan nahi hitz arrotzetaz paira daitekiala".

Bestalde, gure idazliak deikü nahi dila "erakutsi hüskara xahüki jar daiitekiala" eta, nurk jaki, ez zianez orai dila bi mente ikusten Eüskarak bazükiala berantago arrakasta franko eta beste idazlerik izanen zela Eüsການ jakindantago eta Eüskarari lotürikago: "Hala ere mintza ahal daitekiala ta ni beno langile hoberik diano, hetarik sortüren dela haren ohoriaren gatik oraño hanitz berzerik". Eta berak ürrats zunbait eginarazi balinbadü Eüskarari, uste dü bestek gero argitürenago dila eta hasi dian sailla barnago ikertüko: "Nere althetik ageri dena, eztirot ükha eta aithortzen düt, eztüdala hüskaran azardün aski ta haren edertarzünak aski erran, ahal nadin haren barnerat behar bezala ari; alabadere gogoan düt, haren arakoietarik zerbait argitü düdala, berze batek porrogatüren diana".

Zentako EGUIATEGUI-k egürikantxa badü Eüsကာ gero biziko dela eta azkartüko? Dila bi mila urte iraganik, haren mention egünko egünetan bezala ari ziren eia zer ote zen mintzaje berezi hori, nuntik zütian erroak, zer hadadüra üken zian eta nulaz Pirineoko zoko batetan bizi zaitian orano. Zer üdüri zaio EGUIATEGUI-ri? Segür dena da Eüsကာren goratarzünaz hunkirik zela eta behar zaikü ikusi nula goraipatzen dian.

Eüsကာ da lehenik ama mintzoa: "Jakintziek dakie hüskara ama mintzoetarik dela bata", "Hartakoz ere Jinkoak eman zereioan oberantza güziak dütiala". Aita LARRAMENDIREN ondotik erraiten deikü ere "ama mintzo dela, brobantza güzietzaz ikurraitürük dena, hetan ere lehenetarik dela". Ama mintzo bezala, aspaldian sortürük (erran giniroke mündian hatsarrian, oraiko ezagütziala bardintzez mente hartako jakina): "Espaiña güzian lehen mintzoa izanik, dierri arrotzek mendietara bazterrarazirik, hirur mila urthe hetan dagoela hetan kokatürük". Eta oihü hau: "O ama mintzoa ezpaliz, xoko batetan lüke bere ama, eztelarik ageri ihon ere".

Nulaz Eüsကာ ama mintzoa da eta nuntik dü indarra? Segür ez da gizonen obra: "Ezi galdürük balego osoki, halako bat jendiak egin derokiala? Nik ja diot ezetz; ez eta ere lür güzian dirodian jakintzüenek, ehün urthez lanari lothürük ere halako obra e'liroiekiela egin". Bena "hantik arren gogamena, hüskara Jinko Jaunaren obra dela". Han hor, EGUIATEGUI-k bere sinestia aitortzen eta bermatzen dü: Ama mintzoa delakoz, ez delakoz bestiak üdüri

eta mentez mente berra iraiñ dialakoz, Euskara ez da sortürik izan ahal Jinko Jaunaren ganik baizik. Horra zer gatik gure filosofoak galtzen deikün Jaun Jinkoa gores dezagün “berak egin dian mintzoari beha egoitez”. Heben nahi nūke erran hitz hoiek oritarazten deitaiela beste Ziberotar kartsü bati. Ezi, zunbatetan, Madalen de Jaureguiberrik ez deit zabaltü ber gogozka, bena hitz hoik berak aipatü gabe, lotsa bat bezala zialakoz. Eta ordian üngüratzen zian bere elhesta: “Txoriari gure Jinko Jaunak eman deio bere mintzoa: ez da okertzen bere txiunta ta kantorian; hala hala gük Ziberotarrek sortzapenez badügü guria eta mintzatzen girelarik bagoatza beti xüxen, beharriak ez beitü hunartzen ahal oker mintzatzia”. Eta galto bat bezala egiten zaitadan: “Holako gaiza handirik ez giniro entzün apez baten ahotik baizik”. Zer nahi izanik, EGUIATEGUI eta MADALEN DE JAUREGUIBERRI kartsüki gure mintzoaz ari izan dira.

Ama mintzoa Jinkoaren obra denaz gaiñen, Euskara gütiesten dienek “Jinko Jaunaren dohaiñak zankopetan dütie ezarten”, dio EGUIATEGUI-k. Holako jenter, gor eta ütsü beitira, ez dü balio sinisteraztia. Euskaraz “baliatü nahi ezten hüskaldünak, berzeren gaiñtik abantailla ükhen dütianetzaz”, bere büria dü apalerazten. Holako jentek, beitziren ere ordian egün diren bezala, pustatzia die irabazten: jente txarrak, ezdeüsak, ahalkegarriak. Arrotzek hobeki ikusten die, “dakigünian urthe baten barnen, jesuita batzü, kastillanek, ikhasi diela Loyolan hüskara konfesotzeko doia, hirurgarrenian aldiz peredikatzeko behar zeratena”. Ezi Euskara baliatzen ahal da eta küpüsten gogozkaren berezküntza güziatara: “Jesuita hek ere zien aitortzen hüskararak ekidar güziak zütiala ta gramatikaren itzala dianak egia hori ükha elirioala”.

Zunbaitek balin badie Euskaraz “basa sinhestia”, EGUIATEGUI-k dereio egiazko sinestia, “ohore” hitzaz izentatzen diana: “Mintzo haren *ohoriaren* gatik, lümari niz heben lothü”. Uste hun badü hortan ez datekiala azkena: “Sorthüren dela haren *ohoriaren* gatik oraño hanitz berzerik”. Eüskaldün güziek “ama mintzoari *ohore* dükie, Jaun Jinkoari ere, berak egin dian mintzoari beha egoitez”.

Euskara ez bada gizonek egina, bena Jinkoaren obra bada, Eüskaldünek zor dereioen ohoria nula eman? Eüskaldünek, Eüskaldün izateko, Euskara mintza dezen beren artian, eta beitira ere Jentia besten axolik ez dienak, Eüskaldünen eta Euskararen etsai büragertzez, hen eretzian ere mintza.

Hartakoz, ez badie libürietan barnatzen ahal, ikusbide bezala har ezen “hüskara baizik eztakiana... merkhazalia beno gizon perestiago datekiala ni berme”, dio EGUIATEGUI-k. Eta orano: Euskararen “bokatziaz zerbait erran behar badügü, dügün galtha non den proba agerragorik hüskaldün menditar baten behatzian beno”. Gure Eüskaldünek Euskararen mintzazen dakite librietan ikasi gabe, bestek beren mintzoan haiñbeste lan eta denbora behar dienian heñ bat untsa elestatzeko. Eüskaldünak etxen dütü ikasi bere mintzoaren arauak eta barnetik emaiten dütü batere okertü gabe, “hartan dirade hüskararen egokiak, alozia ta gaillardia egiazkoak”.

Mintza, idatz ere Eüskaraz, bai bena ez nula nahi. EGUIATEGUIk Eüskaldün erdierdaraz elestatzen dena hunets ez dezake, zeren ogen handi egiten dian: “Hüskaldüna... bere mintzoa eskeletürük zinez, haren hilerazitera dabila”. Eta hau: “Ahalkegarri da hüskaldün ezkiribazalek eztakien hüskara”. Edo. “Egar eztirok hen hüskara txarra”. Halakoak ezarten dütü apal beno apalago: “Bohamien kastatik datekia? Hek bezala beren artian hitzauri txar bat oratürük, tximinoek, mintzazale balaude, e'lükiena nahi”.

Ene herrian erraiten den bezala, Eüskara plaiña dezen erabil. Hori da ere EGUIATEGUI-ren nahiküntia: “Hüskara xahia dezen mintza da ene egarria”. Berak egiten dian bezala: “Erakutsi badüt hüskara xahüki jar daitiala probatürük dago”. Hortako, bereziki etxek bürasoetarik üken dügüna: “Ik-hertzen deno zahartarzünian, xahiago da bere aberastarzünian agertzen”.

Horra zunbat EGUIATEGUI Eüskarari etxekirik dagon eta nula gores-ten dian. Zentako? Badaki mintzo *ederra* dela eta ikusarazi nahian da, beraren üdüriala ez beitu aski egin: “Eztüdala haren *edertarzünak* aski erran”. Bere zazpi hizkondietan “sekülan bezaiñ *eder*” agertzen da.

Nuntik Eüskararak elkitzen dü bere edertarzüna? Ez da düdar:k: berartarik. Ba dütü hitz zaharrak, etxeki edo berriz bildü behar direnak: “Hetan dialakoz hüskararak, berzeren khinper, bere *edertarzünak* franko. Ezi ikhertzen deno bere zahartarzünian, xahiago da bere *aberastarzünian* agertzen”. Bena berartan ere biltzen dü indarra zer nahi beraxkatan mintzatzeko: “Gauza berrietan ere, berze mintzoak bezala, beraren izairiatik hüskaldün ükhüdian izenak arozta litiriola”.

Gure mintzajia, ama mintzo bezala, berezia beita, bere zazpi hitzkondietarik elkitzen dü aberastarzün berezi bat eta ez dü “berzeren arropetarik beharrik”. Ez da bestien arabera, hala nula “Italiena, Frantsesa, Espaiñiola, laur ehün urthe azkenetan ari direnak bethatxüz ta arrapaintzez osoki khan-biatürük”.

Nulako den Eüskara, beha dezagün EGUIATEGUI:

“Hüskararak ekidar güziak dütü.

“Llabürrena ta ederrena;

“Ezi ene arauiala ezta mintzorik llabürrago ez eta azkarkiago hüskararak beno gaizak azaldüren dütianak.

“Mintzorik hüskara beno bere hitzen egokian hobedantagorik denik eztela.

“Batere jende güzier mintzatzian haren garthardia dianik.

“Ez etare bere elhestan haiñ llabür denik.

“Bere araudian ta ardiestian batere jarraikiagorik eztela.

“Alozia bat diala bertze mintzoetan edireiten eztena.

“Batere hüskara bezaiñ aberatsik ta naharorik eztela.

“Ama mintzo dela, brobantza güzietzaz ikurraitürük dena, hetan ere lehenetarik dela.

“Hüskara dela net posmagarri, bere zazpi hitzkondien gatik, direnak: Nafarroako, Züberoako, Gipuzkoako, Bizkaiako ta Alabako hitzkondietan.

“Herri batian galdü dütian hitzak, berzian beitütü edirenen.

“Hüskara dela mintzo bizia ta jakintzia.

Eüskarari oso lotürik, Eüskalzale idazle, EGUIATEGUI бүragertzen zaikü ere aberzale. Nunbait salatzen dü Eüskaldünar axol üken ezen beren ohidürez, Frantzia hen erautzi nahian dagoela, üsnatzen bazian bezala frantzés irailpena bertan izatekoa zela. “Nabastarria lizatekia soberarik heben, erran bageneza langile haiñ motelaiak Züberoko Estation partez herriren eza-gütze seiñale bakhoitzik ükhen eztiela ez etare Jaun Sindiketarik, laidore merezietarik dremendena. Laido balizekie obra hobeagoa egingei die, balima, datekenianeko Herria Basa Nafarra den zalantzán; ezi aidürü denak, balima, hen pribilejioek dükiela ordüz edo berant aizenek dien inharrausia ta hen zühürtarzünak adrastü dütie, balima, nola bihürtüko diradian libürü txipiaren zokhorri gaberik.”

Bigerren libüría & 25

Zer nahi den, Eüskaldüngoari etxekirik dela argiki ageri da. Zerk arren egiten dü Eüskaldüngo? Eüskarak. Zeren “mintzoen banaitiak dütü dierri güziak egiten”. Eüskara gal, ez da haboro Eüskaldünik ez eta Eüskaldüngoarik: “Deizogün galtha datekianian hartara heltü, zer datekian hüskaldüna?”. Ez Eüskararik, ez Eüskaldünik, ez Eüskaldüngoarik, ez etare herridirik edo aberririk. Xüxen den bezala, hitz gaitzak dütü Eüskaldün Eüskara galtzera ützen diententako: “Etare nola gogatü eztien, bere ama mintzoa dieno me-zpretzatzen, herria diela arnegatzen”. Edo orano, ez herria, ez mintzoa ez de-zake berez: “Ezi sortzepena denian eder, ta mintzoa arauiala, ükhatzen düti-nak biak herriari dago traidore”.

Eüskal herridia bat da eta EGUIATEGUI-k güzientako idazten dü: “Obra dago heben hüskaldün güzier eskentürik”. Eskualde güziek bat egiten die beren Eüskaldüngoan: “Nadin alde batetik edo berzetik seme, hüskaldün niz”. Hatsarretik ez zen arterik Eüskaldünen berezteko eta hola nula hedatü zen Eüskara: “Alabatarrek Züberoala, Nafartarrek Basa Nafarrara, Gipuzkoanek Lapurdira”. Orano hola izan behar dü, mintzoak erakasten deikü Herria ez daitiala mutz, ez dela ez Hegoalderik ez Iparralderik, berak Herriaren batarzünetik indarra ta aberastarzüna biltzen dütialakoz: “Herri batian galdü dütian hitzak berzian beitütü edirenen”. EGUIATEGUI ordian boztarioz jauzten zaikü: “Soberana ere lükiala beratan, bere zazpi hitzkondietaz”. Eüskaldüngo Eüskaran, eta Eüskararen edertazüna sortzen da batarzünian bere zazpi eskualdetarik “hitzkondien gatik, diranak: Nafarrakoak, Züberoako, Gipuzkoako, Bizkaiako ta Alabako hitzkondietan”.

Hanitxetan entzütén dügü Eüskara ezdeüsentako dela mentekideko bizitze huntan, Eüskal-Herritik elkh eta, ez dela emaiten. Eüskal-Herrian berian arren balio dia Eüskararen etxekitzia? Diala bi mente iraganik,

EGUIATEGUI-k orai bezala ezagützen zian “Eüskaldünen axolgabia”, bai eta Eüskararen eta Eüskaldünen etsaiak. Azkarki aküllatzen gütü Eüskara mintza dezagün gure “artian ta etsaien erezian”. Eüskal-Herrian bizi Eüskaldün bezala: Eüskara beita gure mintzoa, Eüskaraz ari.

Gero ez lotsa: Eüskaldünak, beharra dükianian, beste mintzoetan bada-kike elestan. Mentez mente hola izan beita: zunbat guretarik ez da mündü gü-zia gainti hahunakatü, itsasbazterrak ikertü, trabarik batere gabe. Harrematan arrotzeki sartzeko ikasi dütie eta orai ere “abantailla gatik” ikasiren dütie. Nihaurk, EGUIATEGUI-ren arabera, ezagütü düt eta orano ezagützen düt ene herritar untsaxko emaiten biarnesa, espaiñula ta frantzesa franko ehi-ki, ez dielarik lüzaz eskolan egonik ez eta libürietan ikasirik. Hobe baizik, bes-terik dakitelakoz, zeren “aspaldian dago errana, gizona dela hanbatetan gizon nola mintzo suerte beitaki”. Hanitx aipatzen dügü elebitarzüna. EGUIATEGUI-k deikü bai, bena lehenik Eüskara, gure ama mintzoa dela-koz.

J. B. Arxü idazlearen mendeurrena (Maule, 1981-VI-27). Ezkerretatik eskumatarat: Lougarot, J. Casenave, Fr. L. Villasante —Euskaltzainburua— eta J. L. Davant

Azkenta huntan, bürüpen bezala, nahi niro oihüstatü nula EGUIATE-GUI, diala bi mente goiti, Eüskalzale, aberzale kartsü izan zen. Gük haren arabera egin dezagün. Sailla handi dügü, bena bidia erakusten deikü. Berak kümitatzen gütü: “Ni beno langile hoberik diano, hetarik sortüren dela haren ohoriaren gatik oraño hanitx berzerik”. Harek bezala üken dezagün garra. Zer boztarioa haren ondotik erran ahal bageneza: “Ama hari dereiogün amorioa agertü” dügüla. Hor eskentzen deikün giltza: Eüskararen, herridiaren *Amorioa*.

Orano berriz goresmenak eta eskerrak Txomin PEILLEN-IBARBURU-ri EGUIATEGUI-ren lana ezagüterazi deiküna, bi mila oharpe-
nez lagüntürik.

EGIATEGI-Z GEROZTIKO ZIBEROTAR IDAZLEAK

Maule, 1981-VII-27

Jean Louis Davant

Hiru tandatan sailkatüko dütüt:

- hemeretzü-garren mentekoak
- bi gerlen arteko jenerazionea
- eta bi-garren gerlaren ondotikoa.

HEMERETZU-GARREN MENTEAN

Aitzindari dütügü bi eüskalzale handi:

— Antoine D'ABBADIE D'ARRAST, familiaz ene herritarra, Urrüstoi Abadiako baitzian aita,

— Augustin XAHO (eta ez "TXAO") atarraztarra. Algarrekin euskal gramatika bat antolatü zien. Berek güti zien eüskaraz izkiribatü.

Baina besteak lan hortara lehiatü zütien. Indar handia üken dü horien aküliak, bereziki d'Abbadie d'Arrast-enak.

ARXU-z ez daiziet deüs erranen, izena aipatüko baizik, hortaz baitate biharko jaia. (Ortografia zaharrean "ARCHU" izana gatik, "ARXU" [ü] ahozkatzen da, eta ez "ARTXU").

Beste gramatikalari bat, L. GEZE: "Eléments de grammaire basque, dialecte souletin" (1873).

Hatsarre hortan, beraz, lau izen, eta lauak gramatikolariak.

Emmanuel INCHAUSPE kalonjea (1815-1902) orok gogoan dügü. Hanitx izkiribatü zian, orotarik, baina beti ederki. Horren obretan berez deza-gün "*Andere Dena Mariaren hilabetia*", lan personala eta ez ützülpenezkoa: "le chef-d'oeuvre du chanoine Inchauspé" dio Pierre Lafitte jaunak.

IRIBARNE apezak ützi daikü bereziki:

- Ciberouko guthuna, 1852
- Misterio edo eguia gehienac, 1856
- Almanak Uskara, 1877
- “Sen Grat” (Oloroeko lehen apezküpiaren bizia), 1879.

J. B. ALTHABE apeza (+ 1911), Azkue-ren lagüntzale izan zen. Haren obretan:

- Ciberouko botanika edo lantharen jakitatie (Baionan, 1900-ean)
- Honkailu berrien enthelegia Ciberouko laborarier (1904).

Lan ohargarriak, zeren teknika geietaz güti erauntsi die gure aitzin-koek.

Félix LARRIEU medezi edo barbera (1863-1941), historiazalea izan zen frantzezesez. Baina eüskaraz ützi daizkü:

- Uskal Noelen lilia
- Almanak Uskara (Irigaray apezarekin eginik).

Dominique SALABERRY mauletar notaria 1970-ko Urrietan, Mauleko merian edo herriko-etxean ohoratü zian Euskaltzaindiak. Haren lan ohargarrienak:

- “Chants populaires du Pays Basque” libürü famatia (1870)
- Uskalduner: beti aitzina xuxen xuxena dabila Uskalduna (1889)
- La mascarade (in Tradition au Pays Basque, 1899)

Clément d'ANDURAIN de MAYTIE, adesa bijitatü düzien etxe hortako semea eta horren jabe den anbaxadore jaunaren anaia (1878-1916) gazterik hil zen lehen gerla handian. Georges Lacombe-ren adiskide mina zen. Pastoral bat ützi daikü, De MENDITTE apezarekin hontürük: “Uskaldünak Ibañetan” (1905).

Bestalde De MENDITTE-k katexima bat xiberotarrez idatzi zian, UHART Atarratzeko erretorarekin.

Aña URRUTY anderea, protestanta zen, eta protestant elizarentzat idatzi dütü bereziki ützüpenak.

ETXAHUN Barkoxe, orok badakigü nor zen eta haren obra ezagützen dügü, bereziki Haritschelhar jaunaren lanari esker.

J. B. CONSTANTIN Santa-Garaztarra (1847-1927) errejent egon zen Izpuran. Hanitx izkiribatü zian “Eskualdun Onean”, “Joanes Garaztarra” izenpetüz:

— olerkiak idatzi dütü, bereziki eüskal asteetan Antoine d'Abbadie-k antolatzen zütian primaketako

— prosan berriak arraheinki eman dütü

— Harrichabalet apez famatiaren bizitzea izkiribütan ezari

— Ziberotar eta Erronkariarren arteko solazak

— eta beste...

Xiberotar idazle inportanteenetarik dügü, bere denborakoetan gütienez.

HOGEI-GARREN MENTEAN

Hor bereziren dütüt bi epe: gerlen artea eta gerla ondoa.

GERLEN ARTEAN ezariko düt Aita LHANDE (1877-1955) nahiz aintzinetik ere ari zen. Haren hiztegian bada lan izigarria, eta parte bat Mitikileko FOIX apez ohiarenetik hontürik (1865-1922).

Bestalde ziberotarrez güti erauntsi dü Aita Lhande-k: Gipuzkeraz trebeago ümen zen, hartan idatzi dü haboro, eta bereziki roman delako eleberri bat, "YOLANDA".

Albert CONSTANTIN barbera (1873-1957), J. B. Constantin-en eta Santa-Garaziko dendariaren semea zen. Izpuran sortürik, Atarratzen hilik, lüzaz egon zen kontseilü jeneralean. Güti dü idatzi. Eskualzaleen-Biltzarrean egon zütian mintzaldi eli bat *Gure Herriak* agertü zütian.

ESPIL anaiak, Xoro Zalgizeko semeak, apezak ziren biak: bata Eskiulan erretor egon zen, bestea Garindainen (1884-1968). Hau ezagütü düt, Urrustoiko adorazionetan ama birjinari kontsekratzeko otoitze-peredikia harek baitzian egiten besperetan, behar bada besteak ez zirelako hortako behar bezalako trenpian. Bazkari oso hona eginerazten zian egün hortan Urrustoiko erretor Armagnague zenak (nahiz bera praubeki bizi zen) eta gaineala Uztaila betea zen, zinez beroa...

Espil gaixoari erriñi bat ere egiten zaien saihetsetik erretor lagünek, ene haurrean arinska phürü edireiten niana. Baina harek hanitx ontsa trozatzen zian ama birjinari kontsekratzea.

Apez saintü eta kartsü bat zen, erregetiarra düda gabe, denbora hartako apez haboroxeak bezala, hein bat jansenista segür ere, ideia zabalekoa ja ez.

Badakit bere parropiant gazte bati Bazkoak ükatzen zaitzola, pastoral errejentgoan hasi zelakoz.

Ber denboran oso zerbütanta zen, eta berriak arraheinki emaiten zütian Eskualdunean, eta gero Herrian, xiberotar garbi batetan.

Eskiulakoak berriz libürü bat egin zian sei-garren manamentiaz.

Jean de JAUREGUIBERRY barberak (1880-1952) frantzezera erauntsi dü haboroenik. Artikülü zonbait badütü halere eüskaraz, hala nola "Hegoa". Eüskal aditzaz lan bat hontü zian, püblikatü ez dena.

Haren arreba Madeleine de JAUREGUIBERRY, ohorezko Euskaltzain zenak ere eüskal aditzaz egin dü agertürük ez den lan bat. Bestalde moldatü zütian:

- eüskararen ikasteko metoda ttipi eli bat eskoletarako
- eta bi antzerki, ez dakit zoin, ez eta non dauden.
- Ipui biltzale ta erraile sotila zen.
- eüskal erakaskuntzaren alde peredikatü dü beti süharki, hitzez, obraz eta izkiribüz. (1884-1977).

EYHERAMENDY mauletar apezak ere eüskal metoda bat ützi daikü (1801) Idauzeko erretor egon zen lüzaz. Haren ikasle izan niz epe llabür batez Mauleko kolejoan.

Aipa ditzadan hiru ipuilari:

- Dominique BEHETY Larraintarra, Liginagako erretor hil dena diala hamar bat urte,
- Fabien HASTOY, izenez phürü ezagütiena (Betzülako aize epailea...)
- eta LANOUGUERE apeza, "Pette Xibero" izenpetzen ziana.

Bi horiek olerkiak ere hontzen zütien.

OXIBAR apeza, lüzaz misionist egonik hürrün, familiarekin beti eüska-raz leterakatü da.

J. B. MAZERIS apeza, Barkoxtarra, etnologiazko gaizetan idazle piper eta gatzdüna izan zen: Maskaradak, Tzintzarroskak, eta beste...

PICOCHE apeza, Barkoxtarra hau ere, Xiberoko berrien emailea Eskualdunean, Barkoxen erretiratürük dagoena.

ETXEGORREN Hauztarra, Mauleko erretor ohia (ene mintzaldi honez geroztik zentürük), Eskualzaleen-Biltzarrarentako lan eli bat agertü dütian Gure Herrian.

LIGUEIX Larraintar koblakaria, edo hobeki erran bertsülaria, aho-mihiz üken dügün handienetakoa, eta behar bada Beñat MARDO-rekin handiena dükegüna Ziberoan. Ezi bi Etxahunak aho-mihiz ohorezki ari baziren ere (lehenak Otxalde-rekin egin zian güdüka ezagützen dügü, aldiz bigarrena entzün izan dügü), izkiribüz trebeago ziren düda gabe.

Gazterik hil zen Ligueix, eta haren obretarik gütü da baratü (Boneta eta txapela, Espus-espusen kantorea...), Beñat Mardo-renetarik bezala, mañeto-fonarik ez baitzen ordian zoritxarrez.

BORTHIRY-SALA beste Larraintarra ere bertsülaria zen. Haren lane-tarik libürüxka batetan agertü berri dü Sü-Azia batarzünak.

Pastoral idazleak ez dütüt ahatze behar, ezagütürük direnak phürü (zeren besteetarik ere bada):

- AGUER (bost pastoral hontü dütiana)
- APECETCH Salanka Barkoxtarra (Guillaume II)
- SALABER Ozaztarra, gure artean bizi dena.

GERLA ONDOA

ETXAHUN Iruri 1908-1979, bertsütan hasi zen Ligueix-ekilan. Bere hoberenean zen Larraintarra (Game-Zihigalat ezkontürük), Etxahun aldiz ez orano zohi. Hots Ligueix nausi ziala dioie adinetako jentee. Gero kontreko-rik gabe baratü zen Xiberoan.

Zer nahi gisaz ere, izkiribüz trebeago zen Etxahun Iruri. Pastoral eta kantore hontzale bezala da handienik: bederatzü pastoral eta berrehün bat kantore (beren ahaideekin), zerbait da Ziberoko eta Eüskal-Herri güziko lite-ratüra popülarrean.

Guillaume EPPHERRE zena (1911-1974), Aita Lhande-ren ondotik eta ene aitzinetik Ziberoko Euskaltzain osoa, Altzürükütarra, “Gure-Herria” agerkariaren бүрү egon zen lüzaz. Obra hanitxen aita izan da:

- artikülü
- peredikü, bai Ziberotarrez, bai Lapurtarrez (hortan ere oso trebe zen)
- fedezko gaizetaz libürü
- Etxahun xaharraz mintzaldi “club du disque basque” delakoak egin diskan
- litürgia lanak prunki: eüskal litürgia harek dü xiberotarrez ezari
- eta zonbat holako...

Anai apeza, Grégoire (Diddue), gazterik zentü zaion (1929-1974), bera baino egün zonbait lehen. Eüskalzale süharra eta arraheina, beste hainbeste lanen egiteko bidean erori zaikün.

Beste hil handi bat: Jon MIRANDE zena (1927-1972), Pariseko Zibero-tarra. Aita Garindaineko zian, Ama Sohütako. Aitzindari handia izan da, bai prosan, bai poesian, ziberotarrez, lapurtarrez, gipuzkeraz eta batuan. Ikus:

— Igela agerkariaren zerrenda (Hordago editorial-etxeak libürü batetan agertü diana)

— idatz-lan hautatuak (Gero editorial-etxean)

— Orhoituz, poema saila (Kriselu editorial-etxean)

— eta beste...

Bere idein gatik bizi denboran bazter ütirik izan zen (errelijionez paganoa zen, aberriz eüskaldüna, politikaz esküin-mütürrekoa). Hil ondoan phürü ezagüt dezagün, eta haren mereximentiak ohora ditzagün.

Hortako ez gitian ehün-garren urte büriaren haidürü egon. Daigün urtean, hamar urte dütüke haren hiltzeak. Zertako ez günöke gorazarre ta omenaldi batez ohoratü behar, bere Garindaineko aita-herri eüskalzalean? Edo Sohütako ama-herrian?

Bizietan hor dügü Dominique (Txomin) PEILLEN, Pariseko Ligiarra, Santa-Garaztar berria, Jon Mirande zenaren lagün arraheina, lan hanitxen idazlea ziberotarrez, gipuzkeraz eta batuan: haietan nobela, roman eta eleberrriak ere badütü. Orai berri, doktor igan da Bordeleko Unibertsitatean, aipamen gorenarekin.

Eüskal-Herrian bizi izan balitz, harek hartze zükean gaur ni nizan lekü hontarik aritzea, ez baitzatekean ihor egokiagorik. Agian berehala ütüliren zaikü erakasle bezala, orai Santa-Garazin zanko bat ja sartürük baitü.

Beste bizietaz aipamen llabür bat:

— Marcelin HEGUIAPHAL Sohütarra, pastoral errejent bezala hain ezagütürük, ez har gatik idazle bezala. Baina pastoral zonbait ez ote dü ixilka hontü, edo arrahartü eta ontsa betatxatü phürü? Balinba!

— Junes CASENAVE-HARIGILE Santa-Garazikoa, orai orok eza-gützen dügüna, olerkaria, pastoral idazlea eta Euskaltzain ürgazle berria.

— Jean EPPHERRE Altzaiarra, Atarratzeko erretora, gramatikalaria, hiztegilaria, olerkaria ere halakordian... Haren obretan: "Etxahun koblakaria".

— Thomas UTHURRY Atarraztarra, Arraine kartielekoa, Baionako seminario handian erakasle dena, kazetetan lüma hona erakutsirik orai ixilik dagoena...

— ERREÇARRET Hautzarra, Altzaiko erretora, litürgia lanetan langile ixila.

Kantore hontzaleetan:

— ETCHECOPAR-ATTULI Barkoxtarra, kantore famatü zonbaiten hontzalea (Pilotarien-Biltzarra, eta beste...), aspaldi hontan zoritxarrez ixilik dagoena

— Roger IDIART, lapurtar apeza, xiberotar berria, kobla eta kantore xorrotxen aita

— Beñat SARASOLA, Lapurtarra eta xiberotar berria hau ere, kantore idazlea eta kantaria

— Niko ETCHART Altzürükükoa, kantore egilea eta kantaria

— BEDAXAGAR Ordiñarbekoa nork ez dü ezagützen? Kobla idazten ere badaki. Eia, Iparragirre, üsüsago lümaz, edo aho-mihiz ere berdin...

— AGUERGARAY Muskildiar fraideak ere txestaerazi daikü olerkian lüma xotil bat. Orai apetitia piztürik, ez gitzala hortan üt.

Izen hanitx, apez hanitx, eüskal literatüra güzian bezala. Baina laikoak ere ez gira hain güti. Obra hanitx, obra llabürarak, barreat, bildü beharrik. Katexima eta gramatika, ützülpn ere bai, hargatik ez hainbestekorik.

Obra orijinalak ez dira güti: pastoral, olerki, ipui, alegia, etnologiazko lan... Hots, herri-literatüra franko aberatsa. Badakigü hau ez dela aski, nahiz beste zerbaiten lürra den.

Azi hanitx badügü, baina üzta nasai eta zohirik ez oranokoan. Zerbait haboro behar dügü: beste popüliek bezala, literatüra gorago eta kültöago bat ere behar dügü Eüskaldünek. Hori xiberotarrez egin daitekea? Bere partea phürü ekarri behar dü Ziberoko eüskararak ere.

Lürra haz eta emenda dezagün, aziak ontsa haz, eta literatüra gorago eta nasaiago bat ardietsiren dügü agian.

Erran dü: idazle hanitx, obra hanitx, baina obra llabürarak, ez orano haziak. Horrek erakusten daikü amatürarak girela:

— denbora gütiegi dügü ikasteko eta idazteko

— ez gira hortarik bizi, irakurle güti dügülakoz.

Eüskal obrak nola bil, püblika eta zabal? Hortako behar da denbora, erran nahi baita diharia. Behar dira gisa orotako lagüngoak, bereziki poterea dienen ganik. Holako lagüngoarik edirenen dügia Eüskal-Herrian, eüskaraz idatzi lanentzat?

Orai üdüri lüke zerbait ardietsiren dügüla Parisetik eta Bordenetik. Baina beste hainbeste ükenen dügia Pauen eta Eüskal-Herrian, aments?

Lüma eta papera baino zerbait haboro behar da literatüra baten hazteko. Emanen daikieia?

OHAR BAT

Irakurlea ohartüko da hemen bi ortografa mota erabili direla xiberotarrez:

1. Bata, ETCHEBARNE Altzürüküko jaun errejentaren, Frantxua DASCON-en eta aita Junes CASENAVE-HARIGILE-ren mintzaldietan.

2. Bestea enean.

Lehen, xiberotar ortografa ezagütiena, dïala jenerazione bat püntian ezari zien ordüko idazleek, bereziki LAFONT eta Guillaume EPHERRE euskaltzain osoek.

Bigarrena, Euskaltzaindiaren oraiko ortografa da. Euskaltzain bezala, eginbide zait honen egartea, izan dadin Batuaz, Lapurtarrez, Baxe-Nabartar bi euskalkietan ala Ziberotarrez. Baina ez düť xiberotar idazle lagüner inposatü nahi.

Euskaltzaindiaren ortografa arrazukaz honar erazi ez düdano, aholkü hau emaiten/düt Ziberotar güzier:

Nola nahizka eta bakoitzak zien ogüz izkiribatzea ützirik, lehen ortografa hura phürü ikas eta erabil ezazie. Gero aisa igaranen zirade Euskaltzaindiaren ortografala, liferentzia ttiptiak baitira bien artekoak.

Bestelan zer agitzen da? "Pastoral" hitzaren idazteko hogei-ta-lau (24) manera ediren dü-tüt! Norat ari gira gaixo Xïbero ttiptiñi hontan, ber hitza 24 gisetara idazten dügüno?

Hortaz xehetarzün haboro emanen daiziet "Euskararen lekuko" bezala Euskaltzaindiak agertüko dian *BELAPEYRE*-ren xiberotar lehen "Catechima laburra" delako libürïan.

BIBLIOGRAFIA LLABURRA

ESPIL - Xoro: B.S.V.A.P., 1969, 24, N. Alzola.

BEHETY: Gure-Herria, 1927, 1929, 1931, 1932, 1933.

HASTOY: Gure-Herria, 1935, 1936, 1937.

P. LANOUGUERE, Pette Chïbero: Gure Herria, 1924, 1930, 1934, 1935.

J.B. MAZERIS: Gure Herria, 1927, 1931, 1932, 1933.

PICOCHE: Gure Herria, 1924-1932.

L. LIGUEIX (+ 1935): Gure Herria, 1928, 1957; Aintzina, 1942.

G. EPPHERRE: Gure Herria, 1931, 1952, 1953, 1974.

J. MIRANDE: goian ikus, laugarren orrian.

JEAN BAPTISTE ARXÜ IDAZLEAREN MENDEURRENA

Maule, 1981-VI-27

Jean Haritschelhar

Jaun auzapeza, andereak eta jaunak,

Gaur, hemen bilduak girenez geroz, Ziberoko hiri nagusi hontan, SU AZIA batasunak gomitaturik, nahi nituzke bi hitz erran, Ziberotarrerri erakusteko zer den Euskaltzaindia eta ere zer harremanetan sar daitezkeen Ziberoa eta Euskaltzaindia.

Euskaltzaindia egina izan da, izenak salatzen duen bezala, euskararen zaintzeko. Sortu zen, duela orai 60 urte baino gehiago, Bizkaia, Gipuzkoa, Araba eta Nafarroako lau diputazioen nahiaz, lauek erabaki baitzuten beharrezkoa zela, ez bakarrik gure euskara maitea zaintzeko baina ere bultzatzeko, holako elkarte berezi bat hamabi ziren lehenbiziko euskaltzainak; heietan iparraldekoak hiru, aita Lhande ziberotar euskalkiaren lekuko. Geroztik hogoitalauetarar goititu da euskaltzainen kopurua eta ziberotar euskalkiak beti ukan du bere euskaltzaina: aita Lhande-en ondotik, Guillaume Eppherre Altzürükütar jaun kalonjea eta, hau zendu zelarik, Jean Louis Davant erakaslea.

Beraz, ziberotarra osoki sartua da Euskaltzaindian eta ez du Euskaltzaindiak baztertu nahi ziberotar euskalkia. Diote batzuek —badira holakoak edozoin erresumatan— euskalkien kontra dela Euskaltzaindia eta euskalkiak nahi dituela hil. Arrazoinik gabeko errana eta diot goraki —bereziki gaur Ziberoko hiri nagusi hontan— Euskaltzaindiak ez dituela sekulan arbuia euskalkiak, ez dela behin ere izan eta ez izanen euskalkien etsaia. Nola erran daiteke holakorik? Nork ez du ikusten, eta denbora berean ezagutzen, euskalkiak direla euskararen aberastasuna; haieri esker hobeki aztert daitekeela zer izan den euskara iragan denboretan, zer den orai ere. Beti izanen da euskalkia, orai arte izan den bezala, haur bakotxak amaren ezpain sakratuetarik entzun eta ikasi duen mintzaira, familian mintzatzen den hizkuntza, ama eskoletan erabilia izanen den lengoaia, herriak bere egun guzietako harremanetan eskuarki atxikiko duena.

Bainan nork ez du ikusten eta ezagutzen —ez balin baditu gogo bihotzak itsutuak— beharrezkoa digula eskolarentzat, irrati eta telebixtarentzat, literaturarentzat denek irakur eta konpreni dezaketen euskara bat, euskara batu bat.

Diot “eskolan”, emeki emeki beharko baitu haurrak bere euskalkia ongi ezagutu-eta, euskaldun guzien arteko lokarri izanen den euskara batua ikasi.

Diot “irrati eta telebixtan”, ez baitaitezke asma zazpi irrati eta zazpi telebixta Euskal Herri osoan, bainan denek ulert dezaketen mintzaira bat.

Diot “literaturan”, euskaldun irakurle guziek onart dezaketen euskara literario bat, biharko munduan, mail goragoko literatura baten sortzaile izan baitaiteke.

Horiek hola, geroari begira, ez dugu ahanzten ahal ziberotar euskalkiaren berezitasuna eta aberastasuna. Nola ahanztz, duela bost mende baino gehiago ziberotar olerkari batek “huntü” zuela geroztik kantatzen den “Berreterretxen khantoria” ez baita hori bakarrik izan lur hontan sortu den kantore xarmagarria? Nola ahanztz ere Ziberoko herrian jokatu diren “phastoralak” eta azken hogoita hamar urte hauetan emanak izan direnak Etxahun Iru-ri eta aita Junes Casenave idazleeri esker? Nola ahanztz —nik segurik ez— Barkoxeko herriak eman diola euskal literaturari erromantiko olerkaririk handiena? Berenak bere utzirik ziberotarrerri, jakin dezatela duten berezitasuna eta aberastasuna ez dela bakarrik haiena bainan euskaldun guziena. Jadanik badakite: ikusi baitituzte Euskal Herriko zazpi hegaletarik heldu euskaldunak pastoralen mirestera; azkena, “Iparragirre”, Euskal Herri osoarena da, nahiz ziberotarrez idatzia.

Geroari begira ere, ez du Euskaltzaindiak ahanzten Ziberora: “Atlas linguistiko” bati buruz hasiak dira aparailuak eta obra baliosa hori nahi luke bultzatu beharrezkoa baitugu gure euskalkien hobeki ezagutzeko eta daukaten tokiaren hobeki aztertzeko. “Euskararen lekukoak” deitu liburu sortan agertuko dira ere ziberotar idazle zaharren obrak, hala nola agertu ziren, Euskaltzaindiaren laguntzari esker, Etxahun Barkoxeren olerki eta kantuak. Hortakotz beharko dira langileak, ikertzaileak, eta Euskaltzaindiak, bi besoak zabalik, “ongi etorri” edo “hunki jin” maitekorrena eginen die.

Ikusten duzuen bezala, baditu Euskaltzaindiak bere xede eta helburuak: Euskararen zaintzeko eta bultzatzeko biltzen ditu Euskal Herri osoko euskaltzain oso eta urgazleak, mugari kasurik egin gabe, hori baita Euskaltzaindiaren berezitasunik handiena. Hortakotz haren menpean behar dugu denek bat egin ziberotarrek manexekin, Iparraldekoek Hegoaldekoekin, beti gogoan atxikiz, euskalkiak diferenteak badira ere, euskara bat dela eta hizkuntzaren giblean kultura bat daukagula. Gure ikerketek, linguistika mailan, literatura mailan, etnologia mailan, erakusten daukute, atzo baino hobeki gaur, gaur baino hobeki bihar, euskaldun guzien arteko lokarriak direla hizkuntza eta kultura, eta Euskal Herriaren batasuna hizkuntzan eta kulturaren datzala.

J. B. ARCHU

Altzürükü, 1981-VII-28

Etchebarne Dominika, Altzürükiko errejenta

Phüntü hetan Napoleon 1-ena zen Frantzia-ko nausi. Gerla hanitx irabazirik, heñik goreniala helturik zen. Hantik aintzina geroago eta ahalago.

Archu, Altzürükün sorthü zen 1811-an. Izen hori bada orano herri hundertako etxe batetan (1). Artxiba zahar elibatetan horren sortzia aiphaturik da. Aita zurgin zian. Amarentako ez dakigü gaiza handirik, salbü deitzen zela “Poupoune” irakurtzen ahal dügü “Etat civil” delako paperetan. Maneraren arabera izen gaintiko zerbait bezala zian.

J. B. Archu-ren haur denboraren gañean, gaiza güti jakin ahal izan dügü. Haren aitak ez zakian ez izkiribatzen ez irakurtzen, zeren khürütxe bat eginez sinatü zian, merian haurraren presentatzian. Ikhusten dügün bezala, holako familia simple batetarik elkhitzez, mereximentü haboro baizik ez dügure herritarrak, heltü den kargietarat heltzeko.

Eskolan nun ibili da? Phentsatzen ahal dügü herrian berian bazela ordünkorik eskola zerbait. Bena ez dügü jakin ahal izan zer eskoletan ibili den, haboroziz zer plantaz Altzürükütik juan zen.

– Errejent kargiala heltü zen 1834-ian. Lehentze Bordele-ko eskola libro batetan bere kargia hartü zian.

– 1836-ian ükhen zian eskola publikuan aritzeko parada. Ordian jin zen La Réoleko herrialat kargü horren juanarazteko 14 urtez.

– “Bachelier” igaran zen 1837-ian.

– 1850-ian inspektür igaran zen La Réoleko arrondizamentü hortan berian. Ofizio hori etxeki zian 1877-iala artino.

Bere lanaz kanpo ükhen dü beste kargü zunbait:

- Izan da La Réoleko kuntsellüko 1851-atik 1870-iala artino. Arte hortan bi aldiz axüantgoa etxeki dü, 1852-tik 1855-iala eta beste behin 1865-etik 1869-iala artino.

(1) “Arxia”.

- “Caisse d’Epargne”-ko gehienetarik izan da urthe zunbaitez.
- Bere arrondizamentuko “Comice Agricole” delakuaren sekretari jeneral izan da beste urte zunbaitez.
- Beste uhurezko kargü ere etxeki dü.

Artxibetako paper zaharretarik ikhusten dügü uhuraturik izan dela kargü eta medalla ükhenez, untsa kuntsideratürik beitzen. Bere lanaren aldetik irakurtzen ahal dügü üsü, gizon phestia zela, zinez eskolatürik, haren bizitze manerentako deus ez erraitekorik, jüjamentü xüxena, bere peko zütian errejententako bardin heñ bat gogor, bena beraren bürüzagi baten erranetik, aisaxka oro untsa eginik atzamaiten eta errejentek hura behatzen. Bere lanetik kanpo, ber gizontarzüna irakusten ükhen behar zian, zeren bethi aiphatürik dira Archuren mereximientiak. Orotan behatürik zen gizona izan behar zian.

Salbü paper zahar batetan aiphatzen die haren etsai bat: Jaun suprefeta. Bere inspektür kargia zian denboran, bere peko eskola batetan izan zen zer-bait afera. Archu, xüxen nahi beitzen izan, suprefetaren kuntre jelkhi zen eta xüxena baliarazi. Gero, prefosta, bestiak malezia etxekitzen zaion (ez da muda hori atzokua). Suprefetak nahi izan zian lekhüz khanbiarazi ere. Bena Archu-ren althia etxeki zien akademiako inspektürarak eta rektürarak, berri hunak emanez ministroari. Archu La Réole-n baratü zen.

— Bere familiaren aiphatzeko, badakigü ezkuntü zela 1850-ian Jeanne Seze-kilan. Alhaba bat ükhen zien. Berantago hura ezkuntü zen Musde PIET-ekilan. Alhabaren senharra, La Réole-ko kolejiuan matematika profezür zen. Bere inspektür kargia ützi zian phüntü hetan, emaztia eri handia zian.

— 1881-ian begiak zerratü zütian. Bena haren izena aiphatzen badügü egün, ehün urteren bürrian, harek ützi deikün obraren gatik da.

— 1847-an berak 36 urthe zütianian izkiribatü zian bere lehen libria. Bernat Detxepare-k 1545-ian izkiribatü neurthitz elibat üskaraz, Archu-k frantsesez itzülik agertarazi zütian Bordele-n. Diotenaz ez zen lan hori eta jarraitzen zaion itzülpena hoberenatarik. Orano gütiago horren ondatik agertarizi libria.

Hura zen “Proverbes Basques recueillis par Arnaud Oihenart”, bigarren agertaldia, arra hunkirik eta emendatürik frantses itzülpen batez, Archu-k agertarazi zian Paris-en (hau ere 1847-an). Halere Archu gaztiak egin bi lan horietan irakusten deikü üskal literatürarentzat zian gar arraroa.

Bere denboran La Reole-ko errejentak (ez zen orano inspektür) üskara bezain maite beitütü üskaldünak, haientako agertarazten dü La Reole-n berian, Pasquieren etxian, librü lodi bat, berak eginik. “La Fontainaren aleg-hia berheziak neurthitzez frantsetetik uskalat itzülik”. Lan hori 1848-an. Zertako Archu-k egin dü lan hori?

Beraren erranetik horren aintzin begian “Frantzia güziak altxatzen duen gizon horren ohizpenaren altxatzia Uskal herriaren erdian” dü xerkhatzen. Gero nahi zian bere herritarrek “frantses mintzajia ikhas ahal dezaten aisago”.

Bethi ber ideia hortan aiphatzen dü ere, bi mintzajetan izkiribatürük ez dela librürük. Archu berak erraiten dü: “Uskal Herriko haurrek beharlukete, hola da ja ene ustea, “habil enekinkobat”, gramatikabat zoinekin ikhas ahal dezen berek frantses hizkuntza.

Lan horri бүрүз plantatüko da librü huntan; “Aintzin solas” lüze bate-tan emaiten dü üskararen giltz zunbait, haiekin, hantik aintzina frantsesialat igaraiteko.

Berriz aipatzeko La Fontainaren aleghiak, ez zen ez Archu lehena, horien üskaraz itzültzale, haboroziz azkena.

Archu beno lehen Agustin Iturriaga, Hernaniko aphez irakasle eta poeta, Gipuzkoarrak (1778-1851) Donostian agertarazi zütian bere obrak.

Gero Archu, aiphatü dügün gure herritarra.

Ondotik bada Goyhetehe, Urruñako apheza; Baionan agertarazi dütü bere lanak.

Izan dá geroztik beste franko. Ahal dügü aiphatzen Zaldubi-Adema, Atharratzeko aphez nausi izan zena, Léon Léon Ahazpandarra, Fabien Has-toy Atharraztarra eta mentüraz ezagütiena Oxobi.

Bena ororen artetik Altzürüküko semiak uhurezki irauntsi dü eta haren lanak arrakasta ükhen.

Huna orai **Belia eta Axeria** Archu-k üngüratü bezala:

BELIA ETA AXERIA

J. B. Archu

Zuhain baten kukulan jarririk,
 Bele jauna zagon gazna bat moskoan.
 Axeri jauna usainaz deirurik,
 Gelditu zen Zuhainaren ondoan.
 Hitz hoiek diotzu hegaltariari:
 “Egun hon, agur, gure jaun Beliari!
 Zoin polit, zoin eder den!
 Egiazki zure botzak zaiaren
 Balin badu iduria
 Bortutan diren ihizi ederrenen
 Zu zira erregia!”

Beliak hitz hoeitzaz hanturik,
 Bere botz ederra erakutsi nahi du;
 Mosko handi bat zabalturik,
 Gazna lurrerat uzten du.
 Axeriak gazna atzamanik,
 Beliari erran zuen ordian:
 “Jakín zak, jauna, lausengaria,
 Hari beha denaren kostuz mundian,
 Betidanik izan dela jankidia.
 Ene lezioneak, arauz, balio dik,
 Gazna bat segurki”.

Beliak, beranzki,
 Bere tontokeriaz ahalketurik
 Zin egin umen zuen
 Geiago etzutela atzamanen.

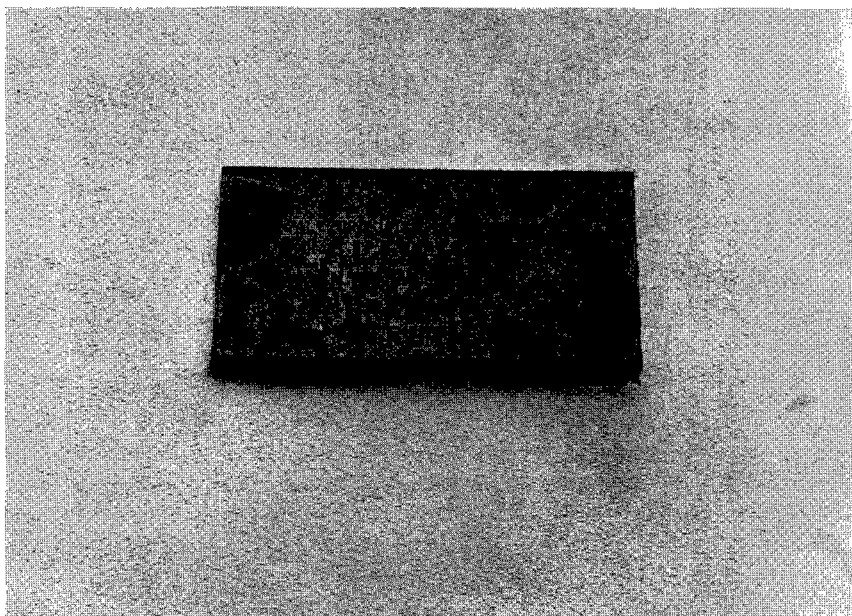
*Christiane Etchebarne
 Altzürüküko Dominique Etchebarne
 errientaren alaba gazteak emana.*

— 1848 urthia Frantziaren historian urthe handia agitü zen. Bigarren errepublika sorthü zen. Errepublikazale handi izan ziren Uskaldün zunbait. Bata xiberotarra, Agosti Chaho, Baionako “l’Ariel” deithü kasetarenbürüzagia. Badakigü azkenian ez ziela garhaitü ez errepublikak, ez Chaho errepublikazaliak, Etxehun Topet-en lagüntzaren gatik; bena idüri lüke, behin bederen, Chaho-ren althia hartü ziala Archu-k ere.

1848-an Fore eta Lasserre-nian Archu-k agertarazten dütü “kantü patriotikak”, “Marseillaise” eta “Chant du départ” üskaraz itzülik. Bai eta beste bi khantore, bata Uskaldünen eta bestia errepublikazalen uhuretan.

Halere Inperadora (aldi huntan Napoleon III-ena) nausitü denian, Archu-k üzten dü politika eta berriz Uskaldünen eskolatzia goguan, lanian hasten da.

— Ehun urthe lehenago, Sarako medezi, ETCHEBERRI deitzen zenak, egin zian latinaren ikhasteko gramatika bat. Haren ber manerala, Archu-k plantatzen dü gramatika bat, “Uska eta frantses gramatika, Uskal Herriko haurrentzat egin”. Agertarazi zian Baiona-n, Fore eta Lasserre-nian, 1852-an. Bizpalau agertaldi izan ziren eginik igaran den mende hortan.

J. B. Arxü idazlearen mendeurrenaren oroitarria (Altzürükü, 1981-VI-28)

Usü erranik izan beita errejentek diela üskara eho, zunbaitek heltübada bai, bena Archu bezalakuek ez.

Berak dion bezala, hartzen dü lehenik ikhasia, gero igaraiteko ezagützen ez deniala. Hala hala üskararik igaraiten da frantsesialat. Aisago inthelegatzeko emaiten dütü zühür hitz ejerren zunbait eta Uskal Herriko historiaren berri zunbait. Hala nula Dagobert erregiaren tropak izan ziren zaflatürük Xiberotarretzaz.

Bethi, güti edo aski, abüsaraztez xerkhatzen dü ikhasaraztia, Archu-k.

Beste lan batetan Archu behar dügü orano aiphatü. Napoleon III-gerrenak bazian kusi bat, Lucien Printzia. Hura Urrustoi-ko ABADIA jaunaren adixkidia zen. Printzia üskarari interesatü zen horrekin. Gero Abadia jaunak atzaman zaitzon lagüntzaliak üskararen lantzeko. Bat, xiberotarra, Emmanuel Inchauspé apheza, Zunharretako seme, jakintsü handia (1815-1902). Bena hunekin Printzia gaizki jin zen. Abadia-k Bonaparteri ezagütarazi zeion Archu. Harek galthegin zeion xiberotarrez ützültzia Biblatik Ruth-en libria. Archu-k bi hilabetez lan hori bürialatü zian eta Bonaparte-k eskerrak igorri zeitzon Abadiari, gidari hunak eman zeitzolakotz.

Halere Archu-k ez zian herabe bere errepublikazale sentimentien gatik izkiribatzeke Lucien Napoleon-i bere lanaren presentatzian:

“Lucien Napoleo
Printze Uxkara dakienari

Printze jakintzu paregabia
Zureganat, ni Ruth-en libria,
Ziberuako zaia jauntzirik
Hullantzen nuzu ahalketurik.

Botz nundukezu, so-tto bat egin
Nahi bazineit. Lehen hunki-jin
Egin zeiola Booz handiak
Ruth gaixuari, dio ixtoriak

Ber hunki-jina ukhen baleza
Ziberaturrak, haren bihotza
Iratzar laite Jaun Luzienen
Gor’ Altxatzeko laidoruen.”

Ruth-en libriaren ondotik, Bonaparte-ren kuntü itzüli zütian xiberotarrez Salomon-en kantika, eta Jonasen libria. Archu hil ondotik agertü ziren obra horik Baiona-n 1888-an.

Azkenian J. B. Archu üskal langile handiaren beste lan balius bat aiphatü behar dügü. Egün horietan Elkar-rek, Baiona-n agertzen dü Francisque Michel jakintsünaren librü bat, zinez aiphatürük dena. Jakintsü hori Archuren denborakua zen eta biak harremanetan ziren. Bena diotenaz, ez zütien ez

ber manerala ikhusten Xiberoko maskaradak. Archu-ren ikhuste berhezia "Le Messenger" Baiona-ko kasetan agertzen da hain xüxen, zinez baliusa beita guretako ikhustia, zer gisatara khanbiatü diren Xiberoko maskaradak Archu-ren denboratik orai artino. Hori beste phüntü bat Archu-ri zor dügüna.

Aurthen ohitzen gira, orai diala ehün urthe, Archu-ren hiltziaz. Altzürüküko seme horrek hartze zian Euskaltzaindiak eta Sü-Aziak egiten dakoten uhuria eta ohitarazaldi hau.

HARTZAREN KANTORIA

Jean Pierre eta Michel Eppherre anaiek

Altzürükün kantatua

Malür bat heltü zaikü Basabürían,
Egiaz erraitea Santa Grazian,
Prima eder bat hartzak usuki Pusunpes altian,
Bena hanitx irus izan da jan eztianian.

Otsua izan balitz harakoitia,
Ihurk aski zükian horaren haxitzia
Bena hartzari nor leiteke mentüra haxitzera,
Zeren eta hura beita oro malezia.

Prima handi haren afljitia
Egin zereionian hartzak usukia
Mentüraz eta kosten ziozü kolpü hura bizia
Gangrenatzen aisa beita hartzaren usukia.

Erran Maider, beha hadi ene erranari,
Peko eihera borta zerra ezan hobeki,
Hartz handi hura jiten bazain, Ehüsarre aldeti
Zepo on bat heda eta hatzaman ezan zankoti.

Kunplitü dienian hilabetiak,
Lau bost sei zazpi zortzi bederatziak
Sendotüren ziriozü primari doloria
Eta gero kantatüren Hartzaren kantoria.

The musical score is written on four staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a 6/8 time signature. The melody is composed of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody with similar notation. The third staff shows a change in time signature to 2/4 and then back to 6/8. The fourth staff continues the melody. The lyrics are: MA-LÜR BAT HELTÜ ZAI-KÜ BA-SA-BÜ-RI-AN, E-GI-AZ ERRAI-TE-A SAN-TA GRA-ZI-AN, PRI-MA EDER BAT HARTZAK U-SU-KI FU-SUN-PES AL-TI-AN, BE-NA HANITX I-RUS I-ZAN DA JAN EZ TI A-NI-AN.

MA-LÜR BAT HELTÜ ZAI-KÜ BA-SA-BÜ-RI-AN,
E-GI-AZ ERRAI-TE-A SAN-TA GRA-ZI-AN
PRI-MA EDER BAT HARTZAK U-SU-KI FU-SUN-PES AL-TI-AN
BE-NA HANITX I-RUS I-ZAN DA JAN EZ TI A-NI-AN

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

LOIOLAKO JARDUNAK

1981-I-23/24

Fr. L. Villasante

Hasierako hitzak

Jaunak: Agur eta egun on!

Hemen, Loiolako Gogarte-etxe honetan, bildu gara Euskaltzaindiko barne arazoak sosegu piska batekin aztertzeko, eta ahal den neurrian beroiei irteera emateko. Beste hitzez esanik, gure egiturak gaurkotzeko, eta heldu diren bi urtetarako lan plan baten hari nagusiak edo lerro nagusiak taxutzeko.

Igarotako urteetan neronek bakarrik (bati edo besteri zenbait gauzatan aholku eskatuz) antolatzen nuen honelako plan bat. Bi urtetarako euskaltzainburu hautatzen nindutenean, txosten bat egiten nuen gure egoerari, beharrei, asmoei eta abar gain-begiratu bat egotziaz eta halako lan plangintza bat eskeiniaz.

Ikus *Euskera*:

“Epe berri baten aitzinean” (1973), 230.

“Datorren urtebikoari begira” (1975), 461.

“Urtebikoaren plangintza” (1977), 222.

Beraż, ahal nuen moduan, txosten horietan lan plan bat eskeintzen nuen. Gero, egia esan, erdizka betetzen zen. Gaitz bat zuten beharbada plan haiek: batek bakarrik egiten zituela, baina beteko baziren, bestean lankidetza ere behar zen. Oraingoan, huts hori erremediatzeko, bestela jokatzeari pentsatu dugu: plana egitean ere nolabait denok parte har dezatela, alegia.

Gogora datorkit Oñatin gertatua. Alkateak (ez oraingoak) obra batzuk egin zituen, eta gero, horiek pagatzeko, jendeari zerga berezi bat bota zion. Norbaitek honela esan omen zuen: “Arraioa! Asmaitteko heu bakarrik, eta pagaitteko gu guztiok?”.

Hau gerta ez dadin, eta, noski, aunitzen begiek bakar batenak baino gehiago ikusten dutelako, oraingoan bestela jokatzeari pentsatu dugu. Denok

patxadaz bilduz, hartarako astia hartuz, geure egiturak, batzordeak eta abar bana-banaka aztertuko ditugu, zer hobetu edo aldatu behar den ikusiz, eta plangintza orokor baten lerro nagusiak marraztuz. Plangintza konkretoagoak eta zehaztuagoak gero batzorde bakoitzak egingo ditu, hemen hartutako bide nagusien arabera.

Beraz, egun hauek gure egiturak zertan hobe daitezkeen ikusteko dira. Denen artean ikusteko, alegia. Batzorde batzuk beharbada gaur zaharkituak daude edo horien beharrik gaur ez da; beste batzorde batzuetan aldaketak egitea komeni dela ikustea gerta daiteke; batzorde berriren bat sortu beharra ere bai.

Loiolako Jardunak (Loiola, 1981-I-23/24), J. Haritschelhar eta R. Badiola

Eta ikusten denaren arabera egingo dugu. Egia esan, batzordeen eraberritze orokorra egin zenetik ez da denbora asko igaro: urte pare bat. Ikus *Euskera*:

“Euskaltzaindiko batzordeen bir-antolaketa” (1979), 75-86.

Hala ere, denbora berriek erantzunkizun berriak eta larriak dakarzkigute. Eta horrek geure egoeraren ber-ikuste hau egitera behartzen gaitu. Eta lan plangintza orokor bat denon artean taxutzero ere bai, gero plan hori zehatzago batzorde bakoitzak bere aldetik xehetasun gehiagoz gorpuztuko badu ere.

Horretaz gainera, Barne-Erregeletan zer aldatu edo gehitu behar den ere aztertu eta erabaki behar dugu. Neurri handi batean hileroko batzarreetan hau egin da; beraz, gaia aski umotua dago; baina azken erabakia hartu behar da.

Horra zein izango den egun hauetako lana.

Badakizue nola, orain urte t’erdi, hasi ginen (Foruko komentuan, hain zuzen) Jardun batzuk egiten, Euskaltzaindiko barne arazoak guztion artean eztabaidatu, eta ditugun ahulezia eta ajeen sendabidea bilatzeko. Ikus *Euskera*:

“Foruko Jardunak” (1979), 825.

Oraingo hauek ere haien jarraipen edo segida izan nahi dute.

Izango ahal da dena gure Euskaltzaindi hau emankorrago, eta duen xedea bete dezan trebeago bihurtzeko! Halabiz.

BARNE ERREGELÉN ALDAKETA ETA GEHIGARRIAK

7. Art. Diruzainak hilabete guztiez diru egoeraren berri emango dio Zuzendaritzari; hori bera egingen du hiru hilabetez behin euskaltzain osoen bilkura berezian; eta urtean behin finantzen gora-behera agiria azalduko du euskaltzain guztien batzarre arruntean. Agiri hori hel-araziko zaie, gainera, Euskaltzaindia beren subentzioekin laguntzen duten erakunde eta pertsoneri. Era berean, urtearen azken aldera hurrengo urteko aitzinkontua prestatuko da.

9. Art. Batzarreak onetsi edo birretsi behar dituen puntuak ukitu behar direnean, arrazoi gehiagor komeni da hori egitea, hots, testuaren kopiak atera eta euskaltzain oso guztiei, gaiaz zer-ikusi duen batzordeko batzordekideei eta eska dezaten urgazleei garaiz bidaltzea.

12. Art. Batzarrea egin ondoan, Euskaltzainburugoak —edo haren ordezkide batek— agiri labur bat egin beza, prentsarako batzarrearen berri emanaz.

II. Ekonomi arazoa eta Ordainketak

14. Art. Ofizialki ematen zaizkion laguntzak eta bere lanengatik datozkion etekinak ez dira aski Euskaltzaindikoko gastuen zuloa estaltzeko. Bestalde, etorpileen urritasun honek obrak aitzinatzeko eskuak lotzen dizkio. Horregatik on da Elkargoak pertsona bat eduki dezan, hots, Ekonomi-laguntzaile bat, Euskaltzaindiarentzat diru laguntzak bilatu eta lortuko dituen. Pertsona hori ez da euskaltzain osoa izango.

(Lehen, 14 bis) 15. Art. Euskaltzaindiki Kontulari bat izendatuko du. Kontulari honek presupostu arrunt eta desarrunten kontuak, Diruzainaren begiraldiaz eta Ekonomi-laguntzailearekin har-eman estuan dela, eramango ditu. Pertsona hau ere ez da euskaltzain osoa izango.

(Lehen, 14 ter.) 16. Art. Ekonomi batzorde bat egongo da, Diruzainaz, Ekonomi-laguntzaileaz eta Kontulariaz osatua; Diruzaina batzorde buru dela. Batzorde honek beste lagun batzuk ere izan ditzake kontseilari edo lanez gisa. Nahi-ta-ez, batzorde honen zereginak izango dira ekonomi alorreko honako arazo hauek:

— Har-emanetan izatea inprimatzaile eta salmenten arduradunekin Euskaltzaindiaren agerkari eta liburuari dagokien aldetik.

— Subentzio eta diru laguntzen ardura beregain hartzea, guztiaren kontu errendatuz, bai Euskaltzainburugoari, bai Euskaltzaindiari, ohi den unean. Halaber, Batzarreak edo Euskaltzainburugoak gomendatuko dizkion beste zereginak betetzea.

(Lehen, 16 bis) 19. Art. Euskaltzaindia gai izango da kreditodun izateko, on aldakor eta aldaezinezkoen sal-erosiak egiteko.

III.a) EUSKERA, agerkari ofiziala

(Lehen, 18) 21. Art. Euskaltzainburua da boletinaren zuzendaria. Redakzio batzorde bat ere izanen da —nahiz boletinarentzat bakarrik, nahiz boletinarentzat eta batzorde berezirik ez duten beste agerkarientzat—. Redakzio Kontseilu honetan egonen dira, Euskaltzainburuaz gainera, Buru-ordea, Idazkaria, Idazkari-ordea, eta beste batzuk berariaz izendatuak, nahiz euskaltzain oso nahiz urgazle. Redakzio-buruzagi bat ere izenda daiteke.

(Lehen, 21) 24. Art. Aldizkariaren Redakzio-batzordea Batzarreak hautatzen du, proposamendua Euskaltzainburuak egiten duelarik. Batzordearen iraupena berez bi urterako da, baina luza daitekeena.

b) Beste agerkari batzuk

(Lehen, 21 bis) 25. Art. Euskaltzaindiak sort litzake beste agerkari-sail batzuk ere, maiztasun jakinekoak ala bestelakoak, bilduma gisakoak edo monografi antzekoak, Biltzar, Jardunaldi etabarretako lanak, edo berariaz agindutako gai espezializatuak argitaratzeko, nahiz Iker nahiz Jagon Sailari, nahiz batzorde berezi baten eremuari dagozkionak.

(Lehen, 21 ter.) 26. Art. Aipatu bildumetan argitarako diren lan eta idazkien azterketa eta onartzea EUSKERA eta beste Argitalpenak” batzordearen zeregina izango da, salbu-eta hartarako berariazko batzorde bat dagoenean.

(Lehen, 22 bis) 28. Art. Batzordeak izan daitezke ala iraunkor ala suntsikor, eta Euskaltzainburugoari, Iker Sailari edo Jagon Sailari lotuak egon behar dute. Euskaltzainburugoari loturik daudenen zuzendaria Euskaltzainburua bera izango da. Era berean, Iker Sailaren eta Jagon Sailaren buru direnak beren Saileko batzordeen buru ere izango dira, eta batzorde bileretan lehen tokia izango dute. Gainerakoan, ordea, batzorde buru arruntek izango dute nork bere batzordearen aginpide eta gidaritzza.

(Lehen, 28) 34. Art. Ordezkaritzei dagokien neurri handi batean —nahiz eta ez berei bakarrik—, bakoitzak bere eskualdean, Euskaltzaindiaren bi Sail nagusietarik baten arta izatea: hots, hizkuntzaren Jagon Sailarena (Arautegia, 2. art.).

V. Etxe-barneko gobernu eta manaiua

(Lehen, 29) 35. Art. Kontseilu baten eskuan —hots, Euskaltzainburu-goaren eskuan— egonen da etxe-barneko gobernu edo manaiua. Euskaltzaindiaren Zuzendaritzaz da osatua Kontseilu hau; eta obratze hutsezko gauzetan, Idazkari-ordeaz ere bai. Gainera, arruntki parte izango dute Kontseiluan Iker eta Jagon Saitetako Buruek eta bai Ordezkaritzetako Ordezkariek ere. Ekonomi-laguntzaileak, Kontulariak eta etxe-barneko manaiuari dagozkien beste kargudunek ere, arazoak hala eskaturik beharko denean, parte har dezakete Kontseiluaren gogoeta eta erabakietan.

VII. Lagunak

(Lehen, 39 bis) 46. Art. Elkargoak izan ditzake *Euskaltzaindiaren Lagun*, betirako ez direnak. Horiek eskubidea dute, deitzen zaienean, batzarreetara etortzeko eta Elkargoaren batzordeetan lan egiteko.

(Lehen, 39 ter.) 47. Art. Euskaltzaindiaren Lagunak izendatzeko beharrezko da Zuzendaritzaren edo bi euskaltzain osoren proposamena, eta Batzarrearen ondoko onarpena. Proposamenean zehazki esan beharko da zein batzorderi loturik egongo den delako Laguna. Adieraz daiteke baita ere, izendapenaren iraupena. Adierazten ez denean, bi urtetarako izanen da.

X. Erregela bereziak

Gehigarritzko artikulua. Barne-Erregela hauei gehigarri-gisa erantsiko zaizkie Artxibo-Biblioteka, Egoitza eta Ordezkaritza, Argitalpen, Alfabetatze eta besteren ibilpiderako egin edo egingo direnak, Arautegiak bere 41. artikuluan dioenaren arabera.

(1981.eko Urtarrilaren 24eko batzarrean onartua).

CAMBIOS Y ANEXOS DEL REGLAMENTO INTERIOR DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA

Art. 7.º El tesorero dará cuenta, mensualmente, del balance de situación económica de la Institución, a la Junta de Gobierno; trimestralmente, del estado de las cuentas, en la sesión de los académicos de número; y anualmente, del balance general, en un pleno ordinario a todos los académicos, así como a las entidades y personas que subvencionan o ayudan a la Institución. Asimismo, al final de cada ejercicio se preparará el presupuesto para el año subsiguiente.

Art. 9.º Si se trata de puntos que se someten a la aprobación o ratificación de la Academia, con más razón aún se procurará obtener copias del texto en cuestión y remitirlo a tiempo a todos los señores académicos de número, a los académicos correspondientes, miembros de la comisión respectiva y a los demás académicos correspondientes que expresamente lo soliciten.

Art. 12. La Junta de Gobierno, o por delegación uno de los miembros, se encargará de redactar una breve nota informativa de la sesión celebrada, con destino a la prensa.

II. Gestión económica y dietas

Art. 14. En tanto las subvenciones oficiales ni los productos de los trabajos y publicaciones no alcancen a cubrir los gastos de la Academia, y, mientras, esta precariedad de su situación económica impida o coarte el desarrollo de sus actividades, la Institución tendrá un gestor económico, con el cargo de buscar y recabar ayudas económicas para la Academia. Esta persona no podrá ser miembro de número de la Institución.

(Anter. 14 bis) Art. 15. La Institución designará un contador, que llevará las cuentas de los presupuestos ordinarios y de los extraordinarios de la Academia, bajo la supervisión del tesorero y en estrecha relación con el gestor económico. Tampoco esta persona podrá ser académico de número.

(Anter. 14 ter.) Art. 16. Habrá una Comisión económica, formada por el tesorero, que la presidirá, el gestor económico y el contador, pudiendo asimismo contar con otros miembros de carácter consultivo o de colaboradores en la gestión, que intervendrán necesariamente en las siguientes negociaciones de tipo económico:

— Tratar con los impresores y comisiones de venta en lo referente a las diversas publicaciones y fondos de la Academia.

— Hacerse cargo de las subvenciones y donativos, dando de todo ello cuenta al Consejo de la Junta de Gobierno y a la Corporación en la rendición de cuentas correspondientes, y cualesquiera otros cometidos que el Pleno o la Junta de Gobierno le delegare.

(Anter. 16 bis) Art. 19. La Institución tendrá capacidad de crédito, compra o enajenación de bienes muebles e inmuebles.

III.a) EUSKERA, órgano oficial

Art. 20. La Academia edita un Boletín, denominado EUSKERA, que es su órgano oficial, el cual aparece con una periodicidad mayor o menor, según la cuantía o importancia de los documentos o trabajos a publicar.

(Anter. 18) Art. 21. El presidente de la Academia es el director nato del Boletín. Debe existir un Consejo de Redacción —bien exclusivamente para el Boletín, o bien, uno conjunto para el mismo y otras publicaciones que no tengan una comisión específica del que forman parte, además del presidente, el vicepresidente y otros miembros, sean numerarios o correspondientes, nombrados al efecto. Podrá designarse también un redactor jefe.

Art. 22. Toca al Consejo de Redacción examinar y admitir los trabajos y documentos que han de publicarse en el boletín, preparar la publicación de cada número, etc.

Art. 23. En el boletín se publicarán los trabajos de los señores académicos leídos en las sesiones, siempre que merezcan el refrendo del Consejo de Redacción, los acuerdos de la Academia, la documentación oficial sobre la marcha y actividades de la Institución, las actas de las sesiones, los discursos de ingreso, breves notas biográficas y bibliográficas de los miembros finados, noticias o reseñas de interés, ediciones de textos, bibliografía, etc., además de trabajos de investigación, aun de personas ajenas a la Academia.

(Anter. 21) Art. 24. El Consejo de Redacción lo elige la sesión académica, a propuesta del presidente. Su duración es bienal, pero prorrogable.

b) Otras publicaciones

(Anter. 21 bis) Art. 25. La Academia podrá crear otras series de publicaciones, periódicas o no, que en forma de colecciones o monografías tengan como fin publicar trabajos de Congresos, Jornadas, etc., así como de temas

especializados encargados por la Institución, tanto de la Sección de Investigación, como de la tutelar, o específicas de una comisión determinada.

(Anter. 21 ter.) Art. 26. Para el examen y admisión de los trabajos o documentos que hayan de publicarse en las antedichas colecciones, será competente el Consejo de Redacción de EUSKERA y publicaciones, excepto en aquéllas que dependan directamente de una comisión específica.

(Anter. 22 bis) Art. 28. Las distintas comisiones, que podrán tener carácter permanente o transitorio, deberán estar adscritas a la Sección de Investigación, a la Sección Tutelar o a la Junta de Gobierno. El presidente de la Corporación, por lo que respecta a las comisiones adscritas a la Junta de Gobierno, así como los presidentes de las respectivas Secciones, serán los presidentes natos de las mismas y presidirán cuando asistan a las respectivas comisiones, sin perjuicio de que la presidencia ordinaria y efectiva la tengan quienes lo sean de las mismas.

(Anter. 28) Art. 34. A las delegaciones compete de un modo preferente, aunque no exclusivo, el atender a una de las grandes tareas de la Academia, que es la tutelar del idioma (Estatutos, art. 2.º), en su respectivo ámbito territorial.

V. Gobierno y administración

(Anter. 29) Art. 35. El gobierno interior estará a cargo de un consejo, *Euskaltzainburugoa*, formado por la Junta de Gobierno de la Academia, y, para lo puramente ejecutivo, por el vicesecretario. Participarán asimismo y de forma ordinaria, en este Consejo, los presidentes de las Secciones de Investigación y Tutelar y los delegados de las Delegaciones. El gestor económico o el contador y cualesquiera otros cargos de régimen interior, que en cada caso se precisen, podrán igualmente participar en las deliberaciones del Consejo.

VII. Colaboradores

(Anter. 39 bis) Art. 46. La Institución podrá disponer de *colaboradores* no vitalicios, que tendrán derecho a asistir a las sesiones académicas, previa convocatoria, y trabajar en las distintas comisiones de la Corporación.

(Anter. 39 ter.) Art. 47. Para la designación de colaboradores de la Academia, se requerirá propuesta de la Junta de Gobierno o de dos académicos de número, y la subsiguiente aceptación del Pleno en sesión académica. En la propuesta habrá de precisarse la Comisión, a la que el colaborador haya de ser adscrito necesariamente, pudiéndose indicar, asimismo, la duración de la designación, entendiéndose que, de no hacerlo, será bienal.

X. Reglamentos especiales

Artículo adicional. Se incorporarán al Reglamento Interior los reglamentos especiales para el funcionamiento particular de Archivo-Biblioteca, Sede y Delegaciones, Publicaciones, Alfabetización y otros que se crearen de conformidad con lo previsto en el artículo 41 de los Estatutos.

(Aprobado en la sesión académica de 24 de enero de 1981 en Loiola.)

AMENDEMENTS AU REGLEMENT INTERIEUR DE L'ACADEMIE DE LA LANGUE BASQUE

Article 7. Le trésorier rendra compte chaque mois, du bilan de la situation économique de l'Institution, au bureau chaque trimestre, des comptes de trésorerie, à la réunion des académiciens titulaires; et chaque année, du bilan général, à l'assemblée ordinaire de tous les académiciens, ainsi qu'aux organismes et aux personnes qui subventionnent ou aident l'Institution. Au terme de chaque exercice on préparera également le budget de l'année suivante.

Article 9. S'il s'agit de sujets qui sont soumis à l'approbation ou à la ratification de l'Académie, à plus forte raison faut-il faire des copies des textes en question et les remettre à temps à tous les académiciens titulaires, aux membres correspondants de la commission concernée et aux autres membres correspondants qui le désireraient.

Article 12. Le bureau, ou l'un des membres du bureau, par délégation, se chargera de rédiger pour la presse, une brève note d'information, sur la séance passée.

II. Budget et Frais de Deplacement

Article 14. Aussi longtemps que ni les subventions officielles, ni les recettes provenant des travaux et des publications n'arrivent pas à couvrir les dépenses de l'Académie et que, d'autre part, ce manque de moyens économiques empêche ou gêne le développement de ses activités, l'Institution aura un gérant économique, chargé de rechercher et de susciter des aides économiques pour l'Académie. Cette personne ne pourra être membre titulaire de l'Académie.

(Ant. 14 bis) Article 15. L'Institution désignera un Comptable qui tiendra les comptes des budgets ordinaires et extraordinaires de l'Académie, sous le contrôle du Trésorier et en étroites relations avec le Gérant économique. Cette personne ne sera pas non plus membre titulaire de l'Académie.

(Ant. 14 ter.) Article 16. Il y aura une Commission économique, formée du Trésorier, qui la présidera, du Gérant économique et du Comptable. Elle pourra également comprendre d'autres membres à titre consultatif ou des collaborateurs gestionnaires qui interviendront nécessairement dans les négociations de type économiques de cet ordre:

— Relations avec les imprimeurs et commissions de vente des divers fonds et publications de l'Académie.

— Problèmes des dons et subventions, sous le contrôle du bureau et avec compte rendu à l'Institution, ainsi que toute affaire pour laquelle elle recevrait délégation du bureau ou de l'assemblée.

(Ant. 16 bis) Article 19. L'Institution est habilitée à emprunter, acheter ou aliéner des biens meubles et immeubles.

III.a) EUSKERA, organe officiel

(Ant. 18) Article 21. Le Président de l'Académie est le directeur du Bulletin. Il existe un Conseil de Rédaction —soit exclusivement pour le Bulletin, soit pour le Bulletin et pour l'ensemble des publications qui ne possèdent pas une commission particulière dont font partie, outre le Président, le Vice-Président et d'autres membres titulaires ou correspondants de l'Académie, nommés à cet effet. On pourra également nommer un rédacteur en chef.

(Ant. 21) Article 24. Le Conseil de rédaction du bulletin est élu au cours d'une séance de l'Académie, sur proposition du Président. Son mandat est de deux ans, renouvelable.

b) Autres publications

(Ant. 21 bis) Article 25. L'Académie pourra créer d'autres publications périodiques ou non, qui sous forme de collections ou de monographies auront pour but de publier les travaux des Congrès ou de Journées d'Etudes, etc. ainsi que les travaux spéciaux commandés par l'Institution, aussi bien par la Section Investigation que par la Section Tutélaire, ou relevant d'une commission déterminée.

(Ant. 21 ter.) Article 26. Pour l'examen et l'acceptation des travaux ou des documents qui devront paraître dans les collections susdites, sera compétent le Conseil de Rédaction de EUSKERA et des Publications, exception faite des textes relevant directement d'une commission spécifique.

IV. Structure interne et fonctionnement

(Ant. 22 bis) Article 28. Les diverses commissions, qui pourront avoir un caractère permanent ou transitoire, devront se rattacher soit à la Section Investigation, soit à la Section Tutélaire, soit au Bureau. Le Président de l'Académie, pour ce qui concerne les commissions rattachées au Bureau, ainsi que les présidents des Sections respectives seront les présidents-nés des commis-

sions et présideront les réunions des diverses commissions, quand ils y assisteront, étant entendu que la présidence ordinaire et effective revient aux présidents des dites commissions.

(Ant. 28) Article 34. Il appartient par priorité aux Délégations, quoique de manière non exclusive, de s'occuper de l'une des grandes tâches de l'Académie, c'est à dire, de sa tâche tutélaire (Status, art. 2) dans leurs régions respectives.

V. Direction et Administration

(Ant. 29) Article 35. La directions intérieure est à la charge d'un Conseil, *Euskaltzainburugoa*, formé par le bureau de l'Académie et pour la partie exécutive par le Secrétaire général adjoint. Participent également et de forme ordinaire, à ce Conseil, les présidents des Sections Investigation et Tutélaire et les Délégués des Délégations. Le gérant économique et le comptable ou tout autre employé dont la présence sera jugée nécessaire, pourront participer aussi aux délibérations du Conseil.

VII. Collaborateurs

(Ant. 39 bis) Article 46. L'Institution peut disposer de *collaborateurs* temporaires, qui auront le droit d'assister aux sessions académiques, quand ils auront été convoqués et de travailler au sein des diverses commissions de l'Académie.

(Ant. 39 ter.) Article 47. Pour la désignation des collaborateurs de l'Académie, sera nécessaire une proposition du Bureau ou de deux académiciens titulaires, ainsi que l'acceptation subséquente de l'assemblée plénière de l'Académie. La proposition précisera à quelle commission sera rattaché le collaborateur et éventuellement la durée de la désignation; celle-ci étant de deux ans, si aucune autre précision n'est donnée.

X. Réglements spéciaux

Article additionnel.—Seront ajoutés au règlement intérieur, les reglements spéciaux pour le fonctionnement particulier, des Archives-Bibliothèque, du Siège central, des Délégations, des Publications, de l'Alphabétisation et des autres organismes qui seraient créés en accord avec l'article 41 des Statuts.

(Approuvé au cours de la séance académique du 24 Janvier 1981.)

ARAUTEGIA ETA BARNE ERREGELAK ARGITARATZEAZ ETA EUSKALTZAINDIAREN LAGUNAK IZENDATZEAZ

Donostian, 1981, Maiatzak 29

Fr. Luis Villasante

I

Gure gaurko batzar deian honako gai hau dator: “Euskaltzaindiaren lagunak” saileko lehen izendapenak egitea.

Gai honek historia luzetxoa dauka. Esan nahi dut, arrazoi bategatik edo bestegatik, asko eta gehiegi atzeratu zaigula.

Oroit naiz nola Arrasateko biltzarraren ondoan, Arrasateko Estadioan, jende aurrean (beraz, 1979.eko Abenduaren 23an) euskaltzain urgazle eta oharezko berrien kontu ematerakoan, guti gora-behera hauxe esan nuen: Izendapen haietan batez ere jende umoa sartzen zela, eta Euskaltzaindiak badakiela gazteen artean langile pin asko dela, eta horientzat aurki sail edo maila berria jarriko zuela.

Lehenagotik zetorren kontu edo asmo hau, Foruko jardunetatik, oker ez banaiz.

Arautegian artikulua berri batzuk gehitu nahi ziren: bat “Euskaltzaindiaren Lagun” maila berri horrena, eta beste bat Euskaltzaindia ondasunen jabe-goa izateko eta salerosiak egiteko gai dela dioena.

Artikuluok redaktatu eta gure aldetik onartu ere egin ziren, lege gizonekin kontsultatu ondoren. Gero gestioak egin ziren Madrilén. Han esan ziguten Arautegia aldatzea zaila zela, eta hobe genuela gauza horiek Barne Erregeletan sartzea. Eta hala egitea erabaki zen.

Batzar-agirietan ikuska ibili naiz ea zenbat aldiz agertzen den kontu hau. Aipamen edo erreferentzi hauek aurkitu ditut (beharbada pasatuko zitzaidan bat edo beste):

Euskera (1979), 720: “Euskaltzaindiaren Arautegia aldatu beharra dagoela ikusi da... c) Ugazle eta euskaltzain ez direnen laguntza lortu nahian, lankide maila berri bat sortzeko. Lankide hauen Euskaltzaindiarekiko lotura

beren lanaren iraupenaz mugatua izango da". (1979-IX-28ko batzarrea. Beraz, Arrasateko Biltzarra baino lehen).

E (1981), 172: "Foruan ontzat emandako bidetik, arautegia aldatu beharra ikusten da. Alde batetik, laguntzaile maila berri bat sortu nahi dugu, batzorde eta lan berezietarako lagungarri. Lanak eskatzen duen iraupenaz mugatua izango da izendapen hau" (1980-I-25eko batzarrea).

E (1981), 181: "Arautegian hiru artikuluko gehitzeko gestioa, hots, laguntzaile maila berri batena eta ondasun errejistratzearena egin dela kontu eman du Idazkari-ordeak. Unibertsitate eta Ikerkuntza Ministeritzak bere oneritizko diktamena eman duela, Barne Erregeletan sartzeari gomendatuz, adierazi du. Beraz, Barne Erregeletan ezartzea erabakitzen da eta abagadune hau aprobetxaturik, bide batez, euskaltzainen artean Irailerarteko epea irekitzen da, Barne Erregeletako beste artikuluren bat aldatzea edo gehitzea proposatzeko" (1980-VI-27ko batzarrea).

E (1981), 186: "Barne Erregelen berritzea. Gaur bukatzen da oharrek egiteko epea. Lizundiak ekarri ditu bere zuzenketak eta irakurri ondoan, txosten bat egiteko eskatu zaio. A. Irigoyen eta J. A. Arana arduratuko dira Liburutegirako aurre-arau bat gertatzen eta, era berean, L. Villasante eta J. L. Lizundiak ekarriko dute Lagun berrien mailako atala sartzeko proposamena" (1980-IX-26ko batzarrea).

Azkenik, aurtengo Urtarrilaren 24ean Loiolan egindako batzarreetara Lizundia jaunak ekarri zuen Barne Erregelen testu berritua. Han dena aztertu eta onartu zen, bertan erabakitako aldaketekin. Bakarrik utzi zen "corrección de estilo" delakoa egiteko, baina gainerakoan onartua gelditu zen. Nik euskal testuaren itzulpenak eta zuzenketak egin ditut, eskatu zidaten bezala. Gaztelaniazko testuan ere estiloko ukituak eginak direla uste dut. Frantsesezko testuaren egoera zertan den ez dakit.

Dena dela, asmo zaharra da Arautegiaz eta Barne Erregelez liburuska eskuarra argitaratzea, batez ere gure artean erabiltzeko. Bestela, aldizkarian galduak gelditzen dira, eta topatzeko nekea ez hartzeagatik, behar hainbat ez ditugu ez ezagutzen, ez baliatzen. Uste dut oraintxe dela liburuska hori argitaratzeko garaia. Lehenago ere hala egiten zen. Nik baditut 1920 eta 1954eko folletoak, Arautegi eta Barne Erregelekin.

II

Oker ez banaiz, Loiolako bilera hartan berean esan zen Maiatzeko batzarrearako, luze jota, egin behar zirela Euskaltzaindiaren Lagunen lehen izendapenak. Barne Erregelek diotenez, *Lagun* horiek batzorde jakin batean lan egiteko izendatzen dira.

Gure batzordeen organigramari gain-begiratu bat botaz, bertan honako jaun-andre hauek datoz, ez euskaltzain oso eta ez urgazle ez direnak:

R. Badiola
 Ana Mari Etxaide
 J. M.ª Etxebarria
 Ch. Videgain
 M.ª Pilar Lasarte
 J. M. Aleman
 A. Ariznabarreta
 G. Aurrekoetxea
 Miren Azkarate
 G. Elortza
 J. L. Goikoetxea
 I. Usabiaga
 A. Aranburu
 J. M. Etxezarreta
 R. Iraola
 A. Muniategi

Nik proposatzen dut, bada, gure batzordeetan lankide diren pertsona hauen alde Euskaltzaindiaren Lagunen izendapen hori egin dadin. Eta eskatuko nuke, gainera, garbi geldi dadila euskaltzain oso berri baten autapena egin behar denean, *Lagun* direnen artean ere egin ahalko dela hautapen hori. Bestela, euskaltzain urgazleak izendatzeko dugun ate estuakin, frankotan, aukeraren eskasiagatik, gaizki ibili beharko dugu euskaltzain osoak izendatzeko ordua datorkigunean.

AZKUE BIBLIOTEKA

Erregela Bereziak

1. Euskaltzaindiaren Liburutegi eta Artxiboa biltzen dituen etxe eta erakundea Azkue Biblioteka deitzen da. Euskaltzaindiak sortzetik Bilboko Erribera kalean darabilen etxea da Azkue Bibliotekaren egoitza.

Biblioteka honen hastapeneko oinarria, R. M. Azkueren liburutegia eta artxiboa da, bereziki hizkuntzari, teologiari eta musikari dagozkionetan, eta horregatik darama bere izena. Geroago beste zenbaiten emaitzez ere aberastu da, hala nola, Sebero Altube eta besterenez.

2. Euskal gaiak eta beren ingurukoak, bereziki hizkuntzari eta literaturari dagozkionak, dira Azkue Bibliotekak bilduko dituenak.

3. Erregela Berezi hauetan xedatzen diren baldintzekin, zerbitzu publikorako zabala izango da.

4. Sail hauetan banatzen da:

- 1) Liburutegia (liburu, mapa, kartel eta abar).
- 2) Hemeroteka.
- 3) Esku izkribu artxiboa.
- 4) Fonoteka eta filmoteka.
- 5) Euskaltzaindiaren dokumentu artxiboa.
- 6) Musika artxiboa.

5. Liburuak eta gainerako gaiak bide hauetarik lortuko dira:

- 1) Erosketaz.
- 2) Emaitzaz.
- 3) Trukez.

6. Euskaltzaindiak urteko aitzinkontua prestatu orduko, Bibliotekak proposamen bat egingo dio hurrengo urterako behar izanak agerturik, eta Euskaltzaindiak erosketak egiteko kopuru bat finkatuko du proposamenaren arauera. Liburuzainak urtearen azkenean kontu emango du.

7. Komeniko litzateke Euskaltzain, Ohorezko eta Urgazle guztiek, argitaraturikako lanen ale bana Bibliotekari eskaini diezaioten.

8. Bibliotekarako liburu, aldizkari eta abar dohainik datozenean, Euskaltzaindiaren eskerrona agertuko da.

9. Euskaltzaindiak argitara emanikako liburuak eta "Euskera" aldizkaria, kasu bakoitzean komeni den neurrian, trukean beste liburu eta aldizkariak lortzeko balio dezakete eta ahal den bestean aberastuko da Biblioteka.

10. Liburu eta aldizkariak zaintzeko komeni den eran koadernatuko dira eta ezin koadernatu diren dokumentuak baldin badira era berezian jarriko dira.

11. Sistema egokienaren arauera sailkatuko da Biblioteka. Liburuak sartzen direnean bakoitzarentzat behar diren fitxak egingo dira eta fitxategian egileka eta gaika klasifikaturik jarriko dira. Halaber aldizkarietako artikuluentzat eta, komeni balitz, egunkarietakoentzat. Berdin esku izkribu eta abarrentzat.

12. Bibliotekan dauden esku izkribu eta aurrerantzean lortzen direnak sail hauetan eratuko dira:

- 1) Azkueren lanak.
- 2) Azkueren gutundegia.
- 3) Bonaparte Printzeari dagozkionak.
- 4) Sermoiak.
- 5) Bestelakoak.

13. Esku izkribuen artxiboa erabiltzeko Euskaltzaindikoek, ez beste, izango dute berezko eskubidea. Euskaltzainditik kanpokoek Euskaltzaindiaren baimen berezia beharko dute.

14. Fonoteka eta Filmotekan sartzen direnen artean, euskal fonetika ikertzeko atala zinta grabatuek eta diskoek osatzen dute. Horiek erabiltzeko Euskaltzaindiaren baimen berezi bat behar da, kontuan izanik nahiko suntsikorrak direla.

15. Euskaltzaindiaren Bulegoetako dokumentazioa bospasei bat urte buruan, edo Euskaltzaindiak deritzanean, Bibliotekan kokatuko da. Dokumentazio hau erabiltzeko Euskaltzaindiaren baimen berezia behar da.

16. Irakurleek bi fitxa bete behar dituzte: bata irakurle fitxa, behin bakarrik egin beharko dena, eta bestea irakurraldi bakoitzean bete beharko dena, ikusi nahi denaren arauera.

17. Fitxa biak bulegoan utziko dira. Liburu, aldizkari edo bestelakoak Bibliotekako arduradunak aterako ditu. Kanpikorik ez da gordegelara sartuko, Liburuzainaren baimena duela arduradun baten laguntzaz ez bada.

18. Fotokopiak ateratzeko erraztasunak emango dira, egiten direnak ordaindurik ohizko prezioaren arauera.

19. Irakurgelan eta gordegelan erretzea galerazirik dago eta isilik egon behar da publikoari zabalik dagoenean.

20. Jendearentzat iker eta irakur orduak sarri-eraz iragarriko dira.

21. Bibliotekak Batzorde Eragile bat izango du. Batzorde hau honela osatzen da:

1. Liburuzaina, batzorde buru denez.
2. Liburuzain ordea, idazkari denez.
3. Euskaltzaindiaren Diruzaina, edo ordezkoa.
4. Euskaltzaindiak hautaturikako Euskaltzain edo Urgazleatarik bizpahiru.

22. Batzordea hilean behin, eta behar denean, Bibliotekako gela batean bilduko da, liburuzainak edo haren izenean idazkariak deia eginik.

23. Batzordearen zeregina zera izango da: Bibliotekaren ibilpide zuzenari dagozkion gai guztiak erabili eta aurrera eraman, eta erositik edo trukean hartu behar liratekeenak erabaki.

24. Bibliotekaren erabileraren erantzukizuna Liburuzainari dagokio. Liburuzainak edo bere aginduz Idazkariak eginkizun hauek bete beharko ditu:

- 1) Bibliotekaren ordezkari izan Euskaltzaindiaren izenean.
- 2) Langileen eta haien lanaren arduradun izan.
- 3) Bibliotekaren ordena eta egokitasuna zaindu.
- 4) Hartzen diren liburu, aldizkari eta gainerakoen sarrera egin ondoren, sailkatu.
- 5) Erosketak, emaitzak eta trukeak aurrera eraman Biblioteka ahal denik osoen eta egungo dela gerta dadin.
- 6) Bibliotekari dagozkion harremanak eraman.
- 7) Bildumak osatu, esku izkribuak sailkatu eta abar.
- 8) Euskarazko liburu zaharrak bilatzen ahalegindu.
- 9) Ikertzaileen eta irakurleen eskabideei erantzun.
10. Bibliotekako Katalogoa prestatu.

25. Liburuzaina Ekonomi Batzordearekin harremanetan jarriko da erosketak behar den ordenaz eratzeko eta aitzinkontuaren arauera ibiltzeko.

AZKUE BIBLIOTEKA

Reglamento Especial

1. El edificio e institución en que radica la Biblioteca y Archivo de Euskaltzaindia se denomina Azkue Biblioteka. La sede de Azkue Biblioteka está situada en la casa que, desde su fundación, utiliza Euskaltzaindia en la calle Ribera de Bilbao.

Los fondos básicos de esta Biblioteca están constituidos por la Biblioteca y Archivo de R. M. de Azkue, formados principalmente por libros y documentos relacionados con el idioma, teología y música y por ello lleva ésta su nombre. Con posterioridad sus fondos se han enriquecido con varias donaciones, como la de Sebero de Altube y otros.

2. Las materias que contendrá Azkue Biblioteka son las referentes a la cultura vasca y su entorno, principalmente las concernientes al idioma y a la literatura.

3. Estará abierta al público, respetándose las condiciones que se detallan en este Reglamento Especial.

4. Tiene las siguientes secciones:

- 1) Biblioteca (libros, mapas, carteles, etc.).
- 2) Hemeroteca.
- 3) Archivo de manuscritos.
- 4) Fonoteca y Filmoteca.
- 5) Archivo documental de Euskaltzaindia.
- 6) Archivo musical.

5. Los libros y demás documentos se adquirirán por los siguientes medios:

- 1) Por compra.
- 2) Por donaciones.
- 3) Por intercambio.

6. Antes de que Euskaltzaindia prepare su Presupuesto anual, la Biblioteca presentará una propuesta en que exponga las necesidades para el siguiente año, y a la vista de la misma, Euskaltzaindia fijará una cantidad para que puedan realizarse las compras. El Bibliotecario rendirá cuentas a fin de año.

7. Sería conveniente que todos los Académicos de Número, Honorarios y Correspondientes donaran un ejemplar de sus publicaciones a la Biblioteca.

8. Por todos los libros, revistas, etc. que sean donados a la Biblioteca, Euskaltzaindia rendirá su agradecimiento a los donantes.

9. Los libros y la revista **Euskera** publicados por Euskaltzaindia, en la medida que se arbitre en cada caso, servirán para el intercambio con otros libros y revistas, procurando enriquecer cuanto se pueda la Biblioteca.

10. Para conservar como es debido los libros y revistas serán encuadernados en la forma más conveniente en cada caso y los que no pudieran encuadernarse se conservarán en forma apropiada.

11. La Biblioteca será clasificada en la forma más conveniente. En el momento de dar entrada a los libros se harán las fichas necesarias, que se colocarán en los ficheros por autores y materias. Del mismo modo se ficharán los artículos de revistas y si fuera conveniente, los de los periódicos. Se registrarán y ficharán también los manuscritos y otros documentos.

12. Los manuscritos actualmente existentes en la Biblioteca y los que en adelante se consigan serán clasificados en las siguientes secciones:

- 1) Trabajos de Azkue.
- 2) Correspondencia de Azkue.
- 3) Trabajos del Príncipe Bonaparte.
- 4) Sermones.
- 5) Varios.

13. Solamente los Académicos tendrán derecho a consultar los manuscritos. Los demás investigadores necesitarán un permiso especial de Euskaltzaindia para efectuar estas consultas.

14. Entre los materiales incluidos en la sección de Fonoteca y Filmoteca están las cintas grabadas y discos que atañen a la investigación de la fonética vasca. Teniendo en cuenta que se trata de materiales destruyibles, será preciso disponer de un permiso especial de Euskaltzaindia para poder consultarlos.

15. La documentación de las oficinas de Euskaltzaindia se ingresará en la Biblioteca una vez pasados cinco o seis años, o cuando Euskaltzaindia

así lo juzgue conveniente. Para consultar esta documentación será necesaria una especial autorización de Euskaltzaindia.

16. Los lectores deberán de rellenar dos fichas: una ficha de lector, por una sola vez, y otra por cada lectura que desee realizar.

17. Las dos fichas quedarán en la oficina de la Biblioteca. Los libros, revistas etcétera los entregará el encargado de la Biblioteca. Ningún extraño entrará en la Biblioteca propiamente dicha si no tiene expresa autorización del Bibliotecario, yendo acompañado de un encargado.

18. Se darán facilidades para sacar fotocopias, pagándose las que se obtuvieren a precio corriente.

19. Está prohibido fumar en la sala de lectura y en el interior de la Biblioteca y el silencio es obligatorio durante las horas de servicio al público.

20. Las horas de consulta para lectores e investigadores se harán públicas a la entrada.

21. La Biblioteca será regida por una Comisión Ejecutiva. Esta Comisión se compone de:

- 1) Bibliotecario, Presidente de la Comisión.
- 2) Bibliotecario Adjunto, que actuará de Secretario.
- 3) Tesorero de Euskaltzaindia o su adjunto.
- 4) Dos o tres Académicos de Número o Correspondientes nombrados por Euskaltzaindia.

22. La Comisión se reunirá una vez al mes, y cuando sea necesario, en una dependencia de la Biblioteca, convocada por el Bibliotecario o por el Secretario.

23. Será cometido de esta Comisión: tratar y llevar a buen término cuantos asuntos conciernan al buen funcionamiento de la Biblioteca y decidir lo que se deba de comprar o intercambiar.

24. La responsabilidad del funcionamiento de la Biblioteca corresponde al Bibliotecario. Este o el Secretario, por mandato suyo, deberán cumplir con estas obligaciones:

- 1) Representar a la Biblioteca en nombre de Euskaltzaindia.
- 2) Preocuparse por los empleados y de su trabajo.
- 3) Cuidar el orden y buen estado de la Biblioteca.
- 4) Clasificar los libros, revistas etc. que se reciban una vez registrada su entrada.

- 5) Para que la Biblioteca esté lo más completa y actualizada que sea posible, ocuparse de las compras, donaciones e intercambios.
- 6) Mantener las relaciones que se relacionen con la Biblioteca.
- 7) Completar colecciones, clasificar manuscritos etc.
- 8) Preocuparse en la búsqueda de libros viejos en euskara.
- 9) Atender las consultas de los investigadores y lectores.
- 10) Preparar el Catálogo de la Biblioteca.

25. El Bibliotecario mantendrá relaciones con el Tesorero para ordenar las compras de modo conveniente y para atenerse al presupuesto.

BIBLIOTHEQUE AZKUE

Règlement Spécial

1. On appelle Bibliothèque Azkue le bâtiment et l'institution où se trouvent la Bibliothèque et les Archives de l'Euskaltzaindia. Le siège de la Bibliothèque Azkue est situé dans l'immeuble que l'Euskaltzaindia utilise depuis sa fondation, à la rue Ribera de Bilbao.

Le fonds de départ de cette Bibliothèque est constitué par la Bibliothèque et les Archives de R. M. de Azkue. Il comprend surtout des livres et des documents ayant rapport avec la langue, la théologie et la musique. C'est pourquoi on l'appelle Bibliothèque Azkue. Par la suite, diverses donations, comme celle de Severo de Altube et d'autres, sont venues enrichir le fonds primitif.

2. Les ouvrages que contiendra la Bibliothèque Azkue ont rapport à la culture basque et aux questions annexes, plus particulièrement à la langue et à la littérature.

3. La Bibliothèque sera ouverte au public dans les conditions indiquées par ce Règlement Spécial.

4. Elle comprend les sections suivantes:

- 1) La bibliothèque (livres, cartes, affiches, etc...).
- 2) L'hémérothèque.
- 3) Les manuscrits.
- 4) La phonothèque et la filmothèque.
- 5) Les documents de l'Euskaltzaindia
- 6) Les archives musicales.

5. Les livres et autres documents seront acquis par les moyens suivants:

- 1) Achat.
- 2) Donation.
- 3) Echange.

6. Au moment de la préparation du Budget annuel de l'Euskaltzaindia, la Bibliothèque exprimera ses besoins pour l'année suivante et l'Euskaltzaindia fixera à partir de ces propositions le montant de la somme que l'on consacrera aux achats. Le Bibliothécaire rendra compte en fin d'année.

7. Il conviendrait que tous les académiciens titulaires, honoraires ou correspondants fassent don d'un exemplaire de leurs publications à la Bibliothèque.

8. L'Euskaltzaindia exprimera sa gratitude aux donateurs pour tous les livres, revues, etc... qui seront offerts à la Bibliothèque.

9. Les livres et la revue **Euskera** publiés par l'Euskaltzaindia seront utilisés, si besoin, pour l'échange avec d'autres livres et revues, afin d'enrichir ainsi la Bibliothèque.

10. Afin de veiller à leur conservation, les livres et les revues seront, si possible, reliés et, dans le cas contraire, conservés avec le plus grand soin.

11. La Bibliothèque sera convenablement classée. A la réception des livres, on fera les fiches nécessaires pour compléter les fichiers-auteurs et les fichiers-matières. On établira également les fiches des articles de revues et, si besoin, des journaux et périodiques. On enregistrera aussi et on fichera les manuscrits et les autres documents.

12. Les manuscrits existants actuellement à la Bibliothèque et ceux qui viendront par la suite, seront classés de la manière suivante:

- 1) Travaux de Azkue.
- 2) Correspondance de Azkue.
- 3) Travaux du Prince Bonaparte.
- 4) Sermons.
- 5) Divers.

13. Les membres de l'Académie auront seuls le droit de consulter les manuscrits. Les autres chercheurs devront obtenir une autorisation spéciale de l'Euskaltzaindia pour ces consultations.

14. La Phonothèque et la Filmothèque comprennent des disques et des cassettes qui intéressent la recherche en phonétique basque. Comme il s'agit de matériaux dégradables il faudra une autorisation spéciale de l'Euskaltzaindia pour les consulter.

15. Les documents des bureaux de l'Euskaltzaindia seront pris en charge par la Bibliothèque après un délai de cinq ou six ans, ou lorsque l'Euskaltzaindia en décidera précisément. Une autorisation spéciale de l'Euskaltzaindia sera nécessaire pour consulter cette documentation.

16. Les lecteurs venus en consultation devront remplir deux fiches: une fiche de lecteur, une fois pour toutes et une seconde fiche pour chaque lecture.

17. Les deux fiches demeureront dans les bureaux de la Bibliothèque. L'employé de la Bibliothèque apportera aux lecteurs les livres revues et documents de mandés. Aucun étranger n'entrera dans la bibliothèque proprement dite, sans autorisation du bibliothécaire et il sera alors accompagné d'un employé.

18. On donnera toute facilité pour prendre des photocopies à prix courant.

19. Il est interdit de fumer dans la salle de lecture et à l'intérieur de la Bibliothèque et le silence est de rigueur durant les heures de service public.

20. Les heures de consultation pour lecteurs et chercheurs seront affichées à l'entrée.

21. La Bibliothèque sera dirigée par une Commission Exécutive ainsi constituée:

- 1) Le Bibliothécaire, Président de la Commission.
- 2) Le Bibliothécaire-Adjoint, qui fera fonction de Secrétaire.
- 3) Le Trésorier de l'Euskaltzaindia ou son adjoint.
- 4) Deux ou trois Académiciens titulaires ou correspondants, désignés par l'Euskaltzaindia.

22. La Commission se réunira une fois par mois, et chaque fois qu'il sera nécessaire, dans une pièce de la Bibliothèque, sur convocation du Bibliothécaire ou du Secrétaire.

23. Cette Commission aura pour fonction de mener et conduire à bon terme toutes les affaires concernant le bon fonctionnement de la Bibliothèque et aussi de décider des échanges et des achats.

24. La responsabilité du fonctionnement de la Bibliothèque incombe au Bibliothécaire. Ce dernier, ou par son ordre le Secrétaire, doivent veiller à assurer les obligations suivantes:

- 1) Représenter la Bibliothèque au nom de l'Euskaltzaindia.
- 2) Avoir souci des employés et de leur travail.
- 3) Veiller sur l'ordre et le bon état de la Bibliothèque.
- 4) Classer livres, revues, etc. après enregistrement de leur réception.
- 5) S'occuper des achats, donations et échanges pour que le fonds de bibliothèque soit complet et à jour.

- 6) Maintenir les relations établies par la Bibliothèque.
 - 7) Compléter les collections, classer les manuscrits etc...
 - 8) Rechercher les livres basques anciens.
 - 9) Répondre aux consultations des lecteurs et des chercheurs.
 - 10) Préparer le Catalogue de la Bibliothèque.
25. Le Bibliothécaire sera en relation avec le Trésorier pour programmer les achats et se conformer au budget.

ALFABETATZE EUSKALDUNTZE KOORDINAKUNDEARI BURUZ ONARTURIKO ERABAKIA

Gasteiz, 1981-VI-12

Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundea

Lankideok:

A. E. K.-k R. Arregiren asmoetatik sortuz geroztik, euskararen alorrean egin duen lana, benetan eskergarria izan da. Ukatu ezinezkoa zaigu hamabost urteren buruan alfabetatzen eta euskalduntzen arduratu diren guziek berengan aurkitu dituzten bekak, euskararentzat laguntzak urri izan direnez. Horregatik, Euskaltzaindiak eskertzen zaituzte ekintza horretan partaide izan zirenak eta orain zaretenok ere.

Euskaltzaindiak, bere ahalmen murriztekin ere, iragan garai haietan ahal bezala bere laguntza eta babes osoa eman du, euskararen alde lan egiteko erakunde egokirik ez zenez.

Gure gizarte honen egoera berrian, dirudienez, Eusko Jaurlaritzak adinekoen euskalduntzea bere gain hartuko du. Euskaltzaindiak orain arte hutsune bat bete badu ere, normalizapen garaietan ez luke bere agintariekin norgehiagoko edo konpetentzian sartu nahi.

Euskaltzaindiaren izenean, beraz, ofizialki jakinarazten dizuegu Eusko Jaurlaritzako erabakien esanera gaudela. Aurrerantzean ekintza honen ardurara osoa eta bakarra, guri dagokigunez, haren esku uzten dugu.

Euskaltzaindiaren izenean, Jagon sailburu aldetik, behin eta berriz eskertzen dizuegu egin duzuen lanagatik.

EUSKALTZAINDIKO BATZORDEEN ORGANIGRAMA

(Loiolan, 1981-I-24ean, onartu zen arabera)

Egiturazko Batzordeak

Buru: L. Villasante

Euskaltzainburugoa:

Burua: L. Villasante

Buru-ordea: J. Haritschelhar

Idazkaria: J. M.ª Satrustegi

Diruzaina: E. Knörr

Iker Sailburua: L. Mitxelena

Jagon Sailburua: J. San Martin

Idazkari-ordea: J. L. Lizundia

Ekonomi batzordea:

E. Knörr, *buru*

J. J. Zearreta, *eragile*

X. Gereño, *kontulari*

Azkue Biblioteka batzordea:

Kideak: A. Irigoyen, *buru*

J. A. Arana, *idazkari*

E. Erkiaga

J. San Martin

X. Kintana

Ekonomi batzordeko bat

Euskera aldizkaria eta argitalpenak:

Euskaltzainburua: L. Villasante

Buru-ordea: J. Haritschelhar

Idazkaria: J. M.ª Satrustegi

Kideak: P. Altuna

A. Irigoyen

P. Lafitte

L. Mitxelena

L. Akesolo

J. A. Arana

Eragile: R. Badiola

Iker Saileko Batzordeak*Buru:* L. Mitxelena*Aditza:*

Atal eragilea: P. Altuna, *buru*
 J. L. Alvarez, *idazkari*
 J. L. Davant
 P. Lafitte
 I. Berriatua
Kontseilarien atala: A. Irigoyen
 I. Baztarrika
 X. Kintana
 F. Mendizabal
 P. Pujana

Dialektologi batzordea:

F. Ondarra, *buru*
 J. A. Letamendia, *idazkari*
Eragile: A. Irigoyen
 K. Rotaetxe
 A. M.ª Etxaide
Kontseilariak: J. M.ª Satrustegi
 J. M.ª Etxebarria
 Ch. Videgain

Herri Izendegia:

L. Mitxelena, *buru*
 J. L. Lizundia, *idazkari*
 E. Knörr, *Arabatik*
 A. Irigoyen, *Bizkaitik*
 J. San Martin, *Gipuzkoatik*
 F. Ondarra, *Nafarroa Garaitik*
 E. Larre, *Nafarroa Beheretik*
 J. L. Davant, *Zuberoatik*
 P. Charritton, *Lapurditik*

Herri Jakintza:

A. Zavala, *buru*
 J. M.ª Satrustegi, *idazkari*
 X. Diharce
 A. Irigoyen
 E. Larre
 P. Guilsou
 G. Lz. de Gereñu

Euskararen Lekukoak:

J. Haritschelhar, *buru*
 L. Villasante, *idazkari*
 P. Altuna
 P. Lafitte
 A. Zavala
 L. Akesolo
 N. Alzola

Gramatika batzordea:

P. Lafitte, *buru*
 J. Haritschelhar, *buru-orde*
 P. Goenaga, *idazkari*
 M.ª P. Lasarte, *idazkari-orde*
Kideak: P. Altuna
 A. Irigoyen
 J. L. Alvarez
 X. Kintana
 J. A. Mujika
 K. Rotaetxe
 R. Badiola

Jagon Saileko Batzordeak*Buru:* J. San Martin*Oinarrizko Euskara:*

I. Berriatua, *buru*
 J. J. Zearreta, *idazkari*
 J. L. Alvarez
 X. Kintana
 J. L. Goikoetxea

Irakaslegoa:

A. Irigoyen, *buru*
 J. J. Zearreta, *idazkari*
 P. Altuna
 E. Knörr
 P. Arregi
 P. Charritton
 J. Fz. Setien
 X. Kintana

Kideak:

X. Mendiguren
 J. A. Mujika
 P. Uribarren
 J. M. Aleman
 A. Ariznabarreta
 G. aurrekoetxea
 M. Azkarate
 R. Badiola
 G. Elorza
 J. L. Goikoetxea
 I. Usabiaga

Euskalariekin Harremanak:

Batzorde Eragilea:
 J. San Martin, *buru*
 J. A. Arana, *idazkari*
Kideak: J. A. Etxebarria
 X. Gereño
 P. Sancristoval

Kontseilariak:

L. Mitxelena, Iker Sailburua
 J. M.ª Satrustegi
 P. Altuna, *aleman eremua*
 E. Knörr, *ingal., japoniar eremua*
 J. Haritschelhar, *frantses eremua*
 K. Rotaetxe, *frantses eremua*
 X. Kintana, *sobiet eremua*
 J. Bilbao, *Ipar Amerika eremua*

Bertsolaritza:

A. Zavala, *buru*
 J. M.ª Iriondo, *idazkari*
 A. Irigoyen
 E. Larre
 J. M.ª Aranalde
 F. Artola
 M. Itzaina

Literatura batzordea:

F. Krutwig, *buru*
 (gainontzekoak oraindik izendatzeke)

Kideak:

M. Izeta
 J. M.ª Lekuona
 A. Aranburu
 J. M. Etxezarreta
 R. Iraola
 A. Muniategi

Comisiones estructurales

Presidente: L. Villasante

Euskaltzainburugoa (Consejo de Gobierno):

Presidente: L. Villasante

Vicepresidente: J. Haritschelhar

Secretario: J. M.ª Satrustegi

Tesorero: E. Knörr

Presidente de la Sección de Investigación: L. Mitxelena

Presidente de la Sección Tutelar: J. San Martin

Vicesecretario: J. L. Lizundia

Comisión Económica:

E. Knörr, *presidente*

J. J. Zearreta, *gestor*

X. Gereño, *contador*

Biblioteca Académica Azkue:

A. Irigoyen, *presidente*
 J. A. Arana, *secretario*
 E. Erkiaga
 J. San Martín

Vocales:

X. Kintana
 Un miembro de la Comisión
 Económica

Revista Euskera y publicaciones:

Presidente: L. Villasante
Vicepresidente: J. Haritschelhar
Secretario: J. M.ª Satrustegi
 P. Altuna
 A. Irigoyen

Vocales:

P. Lafitte
 L. Mitxelena
 L. Akesolo
 J. A. Arana
Ejecutivo: R. Badiola

Comisiones de la Sección de Investigación

Presidente: L. Mitxelena

*Comisión del Verbo:**Subcomisión ejecutiva:*

P. Altuna, *presidente*
 J. L. Alvarez, *secretario*
 J. L. Davant
 P. Lafitte
 I. Berriatua

Subcomisión consultiva:

A. Irigoyen
 I. Baztarrika
 X. Kintana
 F. Mendizabal
 P. Pujana

Dialectología:

F. Ondarra, *presidente*
 J. A. Letamendia, *secretario*

Subcomisión ejecutiva:

A. Irigoyen
 K. Rotaetxe
 A. M.ª Etxaide

Subcomisión consultiva:

J. M.ª Satrustegi
 J. M.ª Etxebarria
 Ch. Videgain

Nomenclátor de Entidades de Población:

L. Mitxelena, *presidente*
 J. L. Lizundia, *secretario*
 E. Knörr, *de Alava*
 A. Irigoyen, *de Vizcaya*
 J. San Martín, *de Guipúzcoa*
 F. Ondarra, *de Alta Navarra*
 E. Larre, *de Baja Navarra*
 J. L. Davant, *de Zuberoa*
 P. Charritton, *de Lapurdi*

Saber Popular:

A. Zabala, *presidente*
 J. M.ª Satrustegi, *secretario*
 X. Diharce
 A. Irigoyen
 E. Larre
 P. Guilsou
 G. Lz. de Gereñu

Testigos del Euskara (clásicos, etc.):

J. Haritschelhar, *presidente*
 L. Villasante, *secretario*

Vocales: P. Altuna
 P. Lafitte
 A. Zavala
 L. Akesolo
 N. Alzola

Comisión de Gramática:

P. Lafitte, *presidente*
 J. Haritschelhar, *vicepresidente*
 P. Goenaga, *secretario*
 M.ª P. Lasarte, *vicesecretaria*

Vocales: P. Altuna
 A. Irigoyen
 J. L. Alvarez
 X. Kintana
 J. A. Mujika
 K. Rotaetxe
 R. Badiola

Comisiones de la Sección Tutelar

Presidente: J. San Martín

Euskara Básico:

I. Berriatua, *presidente*
 J. J. Zearreta, *secretario*

Vocales: J. L. Alvarez
 X. Kintana
 J. L. Goikoetxea

Profesorado:

A. Irigoyen, *presidente*
 J. J. Zearreta, *secretario*

Vocales: P. Altuna

E. Knörr
 P. Arregi
 P. Charritton
 J. Fz. Setién
 X. Kintana
 X. Mendiguren
 J. A. Mujika
 P. Uribarren
 J. M. Alemán
 A. Ariznabarreta
 G. Aurrekoetxea
 M. Azkarate
 R. Badiola
 G. Elorza
 J. L. Goikoetxea
 I. Usabiaga

Relaciones con Vascólogos:

Subcomisión ejecutiva:

J. San Martín, *presidente*

J. A. Arana, *secretario*

Colaboradores: J. A. Etxebarria

X. Gereño

P. Sancristóval

Subcomisión consultiva:

L. Mitxelena, *presidente de la Sección de*

Investigación

J. M.ª Satrustegi

P. Altuna, *sector alemán*

E. Knörr, *sector ingl., japonés*

J. Haritschelhar, *sector francés*

K. Rotaetxe, *sector francés*

X. Kintana, *sector soviético*

J. Bilbao, *sector norteamericano*

Bersolarismo:

A. Zavala, *presidente*

J. M.ª Iriondo, *secretario*

Vocales: A. Irigoyen

E. Larre
 J. M.ª Aranalde
 F. Artola
 M. Itzaina
 M. Izeta
 J. M.ª Lekuona
 A. Aranburu
 J. M. Etxezarreta
 R. Iraola
 A. Muniategi

Comisión de Literatura:

F. Krutwig, *presidente*

(resto, aún sin designar)

EUSKALTZAINDIAREN BATZAR AGIRIAK

LOIOLAKO JARDUNEN BATZAR AGIRIA

1981-I-23, 24

Loiolan, 1981.eko Urtarrilaren 23 eta 24an, bi egunaldiko batzarrak egin ditu Euskaltzaindiak, azkeneko karguberritze ondoan datorren urtebiko plangintza zehazteko asmoz. Barne giroko jardunak izan arren, Sail bakoitzari dagozkion batzordeetako idazkariak ere deituak izan dira, euskaltzain oso guziei egin zaien deiarekin batera.

X. Diharce eta P. Larzabal jaunek ezin etorria idazkiz bialdu dute, zerbait bozkatzekorik balitz P. Lafitte eta J. Haritschelhar euskaltzainkideei beren botza ematen.

Ostiralean 23, goizeko hamaiketan hasi da lehenbiziko batzarra Loiolako Gogarte-etxean. Euskaltzainburuak batzartuei ongietorria eman die lehenik, jardun hauen xedea zoin den aditzera emanez. Gure egiturak zertan hobetu eta Barne Erregeletan zer aldatu ikusten joatea dela, esan du, egun hauetako lanen helburua.

Egitaraua agertzera eman du J. L. Lizundiak lau batzarre mugatuz: Iker Sailekoa, Jagon Sailekoa, Egiturazko batzordearena, eta P. Altuna euskaltzain berriaren sarrerako batzar irekia. Batzartuei eman zaizkien langaiak ere banan banaka aurkeztu ditu.

I. JAGON SAILEKO BATZORDEAK

J. San Martin Jagon Sailburua, mahai aurrean dela, eta J. Haritschelhar batzar gidari, honako euskaltzain oso hauek bildu dira: L. Villasante, J. Haritschelhar, P. Altuna, A. Irigoyen, E. Knörr, P. Lafitte, E. Larre, F. Ondarra, J. San Martin eta J. M.ª Satrustegi; batzordeetako J. A. Arana, J. M.ª Iriondo, J. L. Lizundia eta J. J. Zearreta idazkariak; J. M.ª Satrustegi idazkari dela.

Azterketa hasi aurretik, Sail guziei dagokien ohar batez honela mugatu da karguen eginkizuna: Batzorde bakoitzaren izen zerrendan birraipatu beharrik gabe, Sailburua da beti bere esku dauden batzorde guzien *berezko burua*. Batzorde bakoitzak izango du, beste alde, batzordeburu eragile bat.

Sailburua izan daiteke, berak nahi badu, edozein batzorderen buru-eragile ere, denbora berean.

Batzar agiri honetan, ohar, erabaki eta batzordeetako aldaketak bakarrik jasoko dira. Batzorde guzien zerrenda osoak eraskin batean agertuko dira.

1. **Alfabetatze-Euskalduntze:** J. San Martinek eman du batzorde honen berri. Bere ofizialtasuna lortu bitartean egoera berezian aurkitzen da eta Eusko Jaurlaritza-

rekin hasitako harremanak burutzeko beharrezkoa da batzorde hau. Barne Erregelak aldatu behar izango dira, noski. Batzorde bera gelditzen da.

Korrikari buruz agerpena hau zabaltzea erabaki da: "*Korrika Euskal Herria* izeneko ibilaldiaren amaieran mezu-ordez irakurritako agiriari buruz Euskaltzaindiak adierazten du:

- 1) Euskaltzaindiak ez zuen idazki horren berririk aurretik izan.
- 2) Agiri horretan esaten den zenbait gauza Euskaltzaindiaren arautegitik kanpo dagoenez gero, ez du ontzat hartzen.
- 3) Euskaltzaindiak jokaera hori salatzen du.
- 4) Euskaltzaindiak bere arautegia du, eta arautegi horren arauera jokatu nahi duen edozein batzorderi atea irekirik uzten dizkio".

2. **Bertsolaritza:** J. M.ª Iriondo batzorde idazkariak esan duenez, bertsolarien elkartearekin batera, datorren urtean egiteko asmoa dute Euskal Herriko bertsolarien txapelketa. Dirudienez, azkenekoak ondore onak izan ditu eta orduko iskanbilak bareago omen daude. Beste izen bi batzordeari gehitzea eskatu du: R. Iraola eta J. M. Etxezarreta. Horrela erabaki da.

3. **Elebitasun** arazoei buruz bere egunean sortutako batzordeak bete du bere eginkizuna. Hezkuntz Kontseilaritza jabetu denez gero ekintza honetaz, besterik gabe desagertzen da batzorde hau.

4. **Irakaslegokoa:** batzorde honen eginkizuna nolabait eskuz aldatu dela esan du J. J. Zearretak, Hezkuntza Kontseilaritzaren ordurapean utzi bait da. Etsaminak eta tituluen banaketa, hala ere, Euskaltzaindiaren babesean egingo dira oraikoz. Bere lana mugatuagoa izango bada ere, batzordeak eginkizun bat badu eta zenbait lankide aldatuz, aurrera jarraitzea eskatu du.

Hiru lankide dira kargua uztea eskatu dutenak: I. Laspiur, J. A. Letamendia eta A. Ozamiz. Hauen hutsunea bete eta kopurua gehitzeko izen berriak proposatzen dira: J. M. Aleman, P. Altuna, A. Ariznabarreta, P. Arregi, G. Aurrekotxea, R. Badiola, G. Elorza, J. Fz. Setien, M. Azkarate eta Iñaki Usabiaga. Horrela erabaki da.

5. **Oinarritzko euskara:** I. Berriatuak eman berri du Euskaltzaindiko batzar batean batzorde honek hiru urtez egin dituen lanen kontu eta, besterik gabe, dagoen eran gelditu da.

6. **Euskalarien idazkaritza:** Jardunaldien ondorean euskalarien harremanetarako idazkaritza sortu zuen Euskaltzaindiak joan den udazkenean eta batzordea dagoen eran utzi da oraikoz.

Denbora berean, behar bezala zaindu gabe dauden arloetan beste zenbait batzorde berri sortzea proposatzen du Jagon Sailburuak.

Literatura batzordea: bere-berea du Euskaltzaindiak ekintza hau. "A la sección tutelar corresponde velar por la conservación, difusión y pureza de la lengua, en todos los órdenes de la vida y de las relaciones sociales y fomentar la literatura vasca en todas sus manifestaciones," esaten zuen 1920.eko Arautegiak bere bosgarren artikuluan, eta hitz hauek ez dira geroztik aldatu.

Kazetaritzakoa: egunkariak, irratia eta telebista noizbait euskaraz egiten hasiko bagara, Euskaltzaindiak arauemaile gertutik jarraitzeko batzorde bat behar ote duen ikusiko du.

Itzultzaileena: itzultzaile eskola ere hor dugu eta gure esku dagoen bitartean batzorderen bat sortzea aipatu da.

Loiolako jardunetan egitarau estua eta asti gutxi dagoela ikusirik, beste batzar batean hobeki aztertzeko utzi dira hiru puntu hauek.

Azkenekotz, aurtengo mendeurrena dela bide Urretxuko Udalak Iparragirreri buruz egin nahi duen liburuaz mintzatu da J. San Martin. Zuzenean guri ez badagoki-gu ere, gure laguntza eskatu dutela esan du asmoa aurrera eramateko.

Eta besterik gabe, eguerdiz amaitu da Jagon Saileko batzar hau.

II. IKER SAILEKO BATZORDEAK

Egun berean, arratsaldeko 4etan Loiolako Gogarte etxean bildurik, Iker Saileko batzordeak aztertu ditu Euskaltzaindiak. Goizeko euskaltzainekin batera, Iker Saileko batzarkide hauek etorri dira: P. Goenaga, J. A. Letamendia, F. Mendizabal eta M.ª P. Lasarte.

L. Mitxelena Sailburuak etortzerik ez du izan.

1. **Aditzaz:** P. Altuna mahai buruan eta J. Haritschelhar batzar gidari, orain arteko lanen egoera ikusi da. Itanozko formen finkatu beharra azpimarratu du P. Altunak. Jarraipena eskatu zaio. Batzordea honela gelditu da: P. Altuna, buru; J. L. Alvarez "Txillardegi", idazkari. Adinagatik aita D. Intza kendu eta bere ordez P. Pujana izendatu da.

2. **Herri Administralgo Hiztegia:** batzorde honek hizbide asko eman du. Egiten ari den lana ez da, berez, Euskaltzaindiarena. Eusko Jaurlaritzak eskaturik, gain begiratu baizik ez dio ematen. Oniritzia alegia. Horretarako bakarrik ez da Euskaltzaindiaren aldetik batzorde baten beharrik. Aldi bakoitzean oniritzia nola eman ikusiko du, eta horretarako begiraleak berak izendatuko ditu.

Hitz espezializatuena zerrendari *Hiztegia* ala *Hitz Bilduma*, edo beste zerbait deitu behar zaion eztabaidatu da. Eusko Jaurlaritzaren beharrei dagokio gaurko arazoa, Euskaltzaindiari baino gehiago. Herri Administralgo Hiztegiaren batzordea desagertzen da, beraz, eta zerrenda bakoitzaren oniritzia eskatzen zaiolarik, Euskaltzaindiak izendatuko ditu begiraleak.

Hiztegi batzorde bat sortu beharra ere ikusten da.

3. **Gramatikarena:** P. Goenagak aurkeztu du batzordearen egoera. Informalki besterik ez bada ere batzartzen jarraitzeko asmoa dute. Zuzendu beharrak ikusten ditu zenbait puntu. Lanak egin ondoan ez omen dira behar bezala zabaltzen eta horretarako banaketa bizkortzea eskatu du. Txostenak, beste alde, ordaindu beharko dira nolabait. 12 edo 15 orrialdeko lana hartu daiteke eredutzat eta horren arauera beste neurritakoen eskusaria neurtu. Horrela lanak ugarituko liratekeela, dio. Lau urte hauetan gramatikaren zutabe nagusia lortzeko gogoia erakutsi die Euskaltzaindiak. E. Knörr eta J. A. Letamendiak kargua uztea eskatu dute. Beste izenak orain arte bezala gelditzen dira.

4. **Dialektologiaz:** Apirilaren 23tik 26ra, bazko astez, *Deban* egitekoa den ikastaroaren berri eman du, J. M.ª Satrustegik. Hitzartuak diren irakasleen zerrenda eta bakoitzaren gaiak aipatu ditu. Kopuru txikiarentzat izango da eta bertara joango diren espezializatuez landa, filologiako bosgarren edo laugarren urteko ikasleren batentzat edo beste tokia egon daiteke. Batzordeak erabakiko du, noski, matrikulen arazoa. F. Ondarra izendatu da batzordeburu beste batzarkideak daudenean utziz.

5. **Euskararen Lekukoak:** L. Villasantek urteko lanen berri eman du, argitaratzeko prest dauden liburuak eta egileak aipatuz. Diru arazoa sortu da gero. Liburu hauek argitaratzeko zenbait elkargorekin harremanak egon dira. J. Haritschelhar izendatu da batzordeburu, eta P. Altunak beteko du J. M.ª Satrustegik utzitako lekua.

6. **Herri Izendegiaz:** astiro doa azken aldi honetan batzordearen lana. J. L. Lizundiak aurkeztu du oraiko egoera eta, ofizialki, herri gutxik aldatu omen du izena. Nafarroatik F. Ondarra sartu da batzordean J. M.ª Satrustegiren ordeaz. Bestalde, A. Irigoyen eta J. San Martinek gehituko dute taldea.

7. **Herri Jakintza:** batzorde hau geldirik dago, susmo hutsa da. Ez da behin ere bildu. Bere eginkizuna garrantzitsua dela esan da eta nolabait eragin behar litzaioke. A. Zavala, batzordeburua ez da etorri eta, oraikoz, izen zerrenda dagoen eran utzi da.

III. EGITUREN BATZORDEAK

Loiolako Gogarte etxean, 1981.eko Urtarrilaren 24an, goizeko bederatzi t'erdietan, bildu da Euskaltzaindia bigarren egunez jardunei jarraipena emateko. L. Villasante buru, J. Haritschelhar buruorde eta J. M.ª Satrustegi idazkari dela, hauek bildu dira: P. Altuna, J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, P. Lafitte, E. Larre, F. Ondarra eta J. San Martin eta J. A. Arana, R. Badiola, P. Charritton, X. Gereño, J. L. Lizunda eta J. J. Zearreta batzordeetako idazkariak.

Berehala, goizeko gaiei hasiera eman zaie.

1. **Zuzendaritzaz:** zuzendaritzaren eginkizuna eta mugak aztertu ditu bere txostenean J. M.ª Satrustegi, idazkariak. Hasieran, euskaltzainburuak, diruzainak eta bi sailburuek osotzen zuten Zuzendaritza. Gero aldatu egin zen hau eta, azken denboretan euskaltzainburua, buruordea, idazkaria, idazkariordea eta diruzaina sartzen ziren Zuzendaritzan.

Ekintza asko eta ezberdinak ditu gaur Euskaltzaindiak esku artean eta behar den eran denei buru emateko Zuzendaritza gehitu beharrean aurkitzen gara. Gure proposamena izango litzateke, Iker Sailburu eta Jagon Sailburuarekin batera, herrialde bakoitzeko ordezkariak ere Zuzendaritzan sartzea.

Arautegia aldatu gabe egin daiteke hori, Barne Erregelaren berritzailekoan. Utzi daiteke Zuzendaritza izenarekin Arautegian dagoena: euskaltzainburua, buruordea, idazkaria, idazkariordea eta diruzaina barne direla. Azkuek berak erabili ohi zuen *Euskaltzainburugoa* hitzarekin adierazi dezakegu Zuzendaritza batzorde zabalagoa, horiekin batera bi sailburuak eta lau ordezkariak sartuz. Arazo berezietan beste batzorde zenbaiteko arduradunak ere deitu ditzake Euskaltzainburugoa bileretara.

Barne Erregelak berritzailekoan kontuan izango dira ohar hauek.

2. **Diruzaintza:** X. Gereñok diru egoeraren berri eman du. Idatzirik ekarri du urteko balantzea eta bakoitzari kopiak banatu. Hartu den erabaki nagusia, hemendik aurrera egingo den kontu ematearena izan da:

- Urteoro aurkeztuko da Euskaltzaindiari aintzin-kontua.
- Hilabeteen behin Euskaltzainburuagari kontu emango zaio.
- Hiru hilabetetik batzarrari.
- Urte azkenean egoera orokorra aurkeztuz itxiko dira kontuak.

Batzarretara datozenen eta bestelako osteren ordainketa ere gaurkotu da. Lehengo arduradunak gelditu dira.

3. **Azkue Biblioteka:** J. A. Aranak 3.025 liburu sartu direla aurten Azkue Bibliotekan esan du. Bi urteotan 7.500 ale. Bibliotekako arauen aurrean bat gertatua du. Eragozpen haundiena toki aldetik dator: ia beterik dago eta irakurleentzat aulki gutxi. Lehenbait-lehen etxe egokien bat lortzeko urratsak eman behar dira. Batzordea berritu da. N. Alzola ez delarik Bilbon bizi, aldatu egin da. Batzarkide berriak hauek dira: diruzaina edo diruzainordea E. Erkiaga, X. Kintana eta J. San Martin.

4. **“Euskera” aldizkaria eta argitalpenak:** J. Intxaustik kargua uzteko gogoa agertu omen du. Bere ordezkari P. Altuna izendatu da. J. A. Arana ere batzorde honetan sartu da.

5. **Barne Erregelen berriztatzea:** Aspaldi eskuartearen dugun arazoa da Barne Erregelena. Noizbait erabaki beharra. J. L. Lizundiak punduz puntu ikusi eta ekarri duen ohar bilduma aztertu da. Gai nagusiak: diru arazoa, argitalpenak, Euskaltzainburuagaria eta lankide berriak.

Ekonomia batzordea izendatu da, kondu errendatzea lehen esana den bezala mugatuz. Argitalpen berrien egitura sortzen da. Aldaketa garantzitsuenak hala ere, lehengo Zuzendaritza, Sailburu eta ordezkariekin nahiz batzordeetako arduradunekin gehitzea; eta euskaltzain oso nahiz urgazlez beste alde, batzordeetan lankide berriak sartzea izan da.

Beraz erabakirik gelditu da, gain begirada baten zai. Itzulpenak egin behar dira orain.

Euskaltzaindiaren ekintza guziek nahi bezalako lotura izan dezaten, batzorde bakoitzeko idazkariak urtean zehar egindako lanen laburpena aurkeztuko du Abenduko bileran.

Eta besterik gabe amaitu da goizeko batzarra.

IV. P. ALTUNAREN SARRERA

Azpeitian, Udaletxeko aretoan, 1981.eko Urtarrilaren 24an, arratsaldeko bost eta erdietan egin du Euskaltzaindiak P. Altunaren sarrerako batzar irekia.

Mahai buruan, L. Villasante euskaltzainburua, Luziano Lazkano Azpeitiko alkatea, R. Labaien Kultur Kontseilaria, X. Aizarna Donostiako Diputadua,

P. M. Etxenike Hezkuntz Kontseilariaren ordezkaria X. Retegi, L. Mitxelena eta J. M.ª Satrustegi idazkaria. Batzarrera etorri dira: P. Altuna, J. L. Davant, J. Haritschelhar, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, E. Knörr, P. Lafitte, E. Larre, F. Ondarra eta J. San Martin euskaltzain oso jaunak; L. Akesolo, J. L. Alvarez "Txillardegi", J. A. Arana, J. M. Aranalde, M. A. Astiz, M. Atxaga, S. Basauri, P. Charritton, P. Goenaga, J. Goikoetxea Maiza, J. M. Iriondo, M. Itzaina, I. Laspiur, J. L. Lizundia, P. Mujika, P. Sancristobal, P. Uribarren eta J. J. Zearreta euskaltzain urgazle jaunak.

X. Diharce, A. Irigarai eta P. Larzabal jaunek ezin etorria adierazi dute.

Luziano Lazkano, alkateak, ongietorria eman die batzartuei, Azpeitiko herriak bigarren euskaltzain osoa duela P. Altuna esanez. Carmelo Echegaray zenak batzargela honetan bertan egin zuen bere sarrera hitzaldia. Hau da gaur Azpeitiko herriaren poza.

Euskaltzainburuak, gero, hitz laburrez adierazi du ospakizun honen esan nahia, euskaltzain berriari ongietorri beroa emanez.

J. M.ª Satrustegik Loiolako jardunetan bi egunez egindako lana aipatu du. Urte-biko plangintza da: "berritatu ala hil" esatera zaharrari jarraituz, Euskaltzaindiak berritzeari ekin diola esan du.

J. Haritschelhar eta E. Knörr euskaltzainek sartu dute Udaletxeko batzargelan P. Altuna euskaltzain berria. Herriko mazeroak zetozen aurretik, Lazkano eta Larrañaga bertsolariek bertso banakin ongietorria eman diotelarik.

Sarrera hitzaldia

Erdarazko hitz laburrez euskararik ulertzen ez duten entzunleak agurtu ditu lehenik. Barnea koka-ahala betea zegoen eta entzungailuen bidez jarraitu dute hitzaldia ezin sartuz kanpoan geldituek. Euskal Literatura zaharrean elizgizonek egindako lana azpimarratu du lehenik P. Altunak. Zerbait egin dutenen lana ez baino, egin ez dutenen hutsarteak salatu behar litzatekeela zioen.

"Etcheberri Ziburukoa apaiz eta poetaz" eman du bere hitzaldi luze bezain mamitsua. Oihenartek gutxiesten bazuen ere idazle honen lana, badu balioko gauzarik eta, susmo txarrik gabe, hau zukeen gogoan ziburuarrak bere etsaien zirtadak aipatzean. J. M. Lojendio bere aurreko euskaltzainaren nortasuna azpimarratuz amaitu du P. Altunak bere sarrera hitzaldia.

Mitxelenaren erantzuna

Ahazkorren artean garenez, besteak beste sermolari dugula aita Altuna esanez hasi du bere hitzaldia Mitxelenak. Euskaltzain berriaren lan eta ekintza berezienak aipatu ondoan, laikoan hutsunean agertzen dela apaizgizonek emaitza erantzun dio. Artelana ez dela basamortuan sortzen eta beren apaiz lanaren noraezekoa baizik ez omen zen, hain zuzen ere. Laikoan artean bertsoak, ipuiak eta horrelakoak badirela, beste alde.

Hizkuntzalaritza eta Filologia istudioen arteko arazoa aztertu du gero. Euskaldunon artean Hizkuntzalaritzak errekesta eta itzal hobea izan badu ere, Filologiak zabalagoko eremua eta ekintza sakonagoa duela esan du. Azkenekoz, Oihenarteri hobeki omen dagozkio bere esanak, Etcheberriri baino.

Euskaltzainburuak bere izendamenaren agiria eman dio gero P. Altuna jaunari, eta Azpeitiko alkateak, beste alde, zilarrezko zorion oroigarria. Lehen aipatutako bi bertsolariek beste bertso banarekin agurtu dute euskaltzain berria.

Txistulariek “Agur Jaunak” jotzen hastean batzartuak zutituz amaitu da batzarra.

Euskaltzainburua

Fr. Luis Villasante

Idazkaria

J. M.ª Satrustegi

1981-II-27

Donostiako Diputazio jauregian, 1981.eko Otsailaren 27an, arratsaldeko lauretan hasi du Euskaltzaindiak hilabeteko bere batzarra. Bildu dira: L. Villasante buru, J. Haritschelhar buru, P. Altuna, J. L. Davant, A. Irigoyen, E. Knörr, P. Lafitte, E. Larre, J. San Martin eta J. M.ª Satrustegi euskaltzain jaunak; N. Aizola, J. A. Arana, M. Atxaga, P. Charritton, J. Fdez. Setien, J. Goikoetxea Maiza, J. Intxausti, X. Kintana, J. L. Lizundia, X. Mendiguren, K. Rotaetxe, P. Uribarren, A. Zatarain eta J. J. Zearreta euskaltzain urgazle jaunak; J. M.ª Satrustegi idazkari dela.

X. Diharce, J. Hiriart-Urruty eta P. Larzabal euskaltzain jaunek ezin etorria adierazi dute.

Ohi den ctoitzarekin eman zaio hasiera.

Urtarrileko batzar agiriak onartu dira.

Euskaltzainburuak Juan Thalamas Labandibar euskaltzain urgazlearen hil berria eman dio batzarrari.

GOIZEKO BATZARRAREN BERRI

Euskaltzain osoen goizeko bilkuran gai asko aipatu denez, honako hauek azpimarratu ditu idazkariak:

1. **Literatur batzorde** bat sortzea eskatu zuen Jagon Sailburuak Loiolako jardunetan. Berezkoa du Euskaltzaindiak Literatur sorketaren eremua zaintzea eta bultzatzea. Idazleen arteko harremanak ere nolabait kontuan eduki behar dira. F. Krutwig izendatu du batzordeburu, eta geroari buruz, dauden zereginen aurkezpen bat egiteko eskatu zaio, beste aldi baterako. Orduan izendatuko dira batzordekideak.

2. **Kazetaritza batzordea.** Euskal telebistarik noizbait izango badugu, egunkari eta irratiak euskalduntzen joango badira gure artean, hizkuntza arloan arazo asko sortuko du kazetaritzak. Euskara herriratzea helburu nagusia. Hori delata, kazetaritzak. Euskara herriratzea helburu nagusia. Hori delata, kazetaritza batzorde baten asmoa badu Euskaltzaindiak. Oraikoz asmo hutsa bada ere, arlo horretan lanean ari direnekin hitz egitea erabaki da eta zer helburu lukeen aztertzea.

3. **Itzultzaileen batzordea.** Hau ere aipatu zen Loiolan, Euskaltzaindiak gaurkoz bere gain hartua badu ere Itzultzaileen eskola, ez da zuzenean berari dagokion eginkizuna. Ez da beraz batzorde beharrik ikusten. Harreman ofizialearako Jagon Sailburua eta eskolako zuzendaria hor ditu.

Datorren Apirilean Frisian egiteko da "Erromantizismoak hizkuntza zabalkunde gutxikoen pizkundean izan zuen eraginaz" Nazioarteko Kongreso bat. Gomitari erantzunez, J. Haritschelhar eta F. Krutwig joango dira.

Ekainaren 28tik Uztailaren 3ra egingo da Israelen Oroimenari buruz Nazioarteko beste Kongreso bat. J. M.ª Satrustegi eta J. M. Lekuona joango dira herri jakintzak eta bertsoaritzak oroimenari buruz dituzten berezitasunak adierazteko.

Martxoan F. Ondarra euskaltzain berriaren sarrera hitzaldia delata Altsasun egiteko den batzarrean, ez da Atlasen aurrean egingo. Dialektologia eskuartearen duelarik Euskaltzaindiak, gerorako uzten da bestea. Euskaltzainburugoa bilduko da larunbat arratsaldean, eta igandean, 22an, goizetik izango da batzar irekia.

BATZORDEEN BILERAK

Irakasleena. J. J. Zearreta batzorde idazkaria, mintzatu da goizean egindako bileraz. D. Mailako programaren argitalpen berria aurkeztu du eta lehenengo etsaminak Maiatzaren 15 eta 16an izango direla esan du Durangon eta Donostian. Batzarkide asko dira eta atal eragile edo batzorde txiki bat izendatu dute, berauen arteko arazoak arinago eramateko. Bilera honen jarraipena Martxoaren 13an izango da.

Dialektologi batzordea ere bildu da goizean euskaltzain osoekin batera. Juan Jose Mogelen bigarren mendeurrena ospatuz batera, Deban, Apirilaren 23, 24, 25 eta 26an Ana M.ª Etxaidek prestatu duen Ikastaro programa, ikuturen batekin, zehaztu eta onartu da. Ikastaroaren kopurua, matrikula, hutsik eta ostatuarekin eta baita beste zenbait baldintza finkatu dira. Matrikula baiespena erabakitzeke, azpibatzer bat izendatu da: F. Ondarra, A. Irigoyen, J. A. Letamendia, K. Rotaetxe eta Ana M.ª Etxaidek osotua.

BATZAR TXOSTENAK

J. Haritschelhar jaunak euskararen bi latiboetaz egin du bere txostena. Noiz *-ra* eta noiz *-rat*. Dirudienaz, erabat han gelditzeke edo luzaz egoteko doalarik norbait, *-rat* (Pariserat) erabili ohi da; eta luzapenaren markarik ez delarik, *-ra*. Elkarriketa luzea sortu du txostenak, eta ohar jakingarriak jaso dira.

J. Garmendia Arruebarrena jaunak bialdu duen txostena, L. Villasantek irakurri du. Honako izenburu hau zuen: "F. I. Lardizabalen lan eta idazketaz ezagutzen ez diren berri eta gauza batzuk". Idazle honen zenbait lan, hain zuzen ere, galdutzat ematen dira.

Eta besterik gabe amaitu da batzarra.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

1981-III-22

Altsasun F. Ondarra euskaltzain berriaren sarrera ospatuz, 1981.eko martxoaren 22an, kaputxinoen aretoan egin du Euskaltzaindiak goizeko hamaika terdietan bere batzar irekia. Bildu dira, L. Villasante buru, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, Damaso Inza, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Ondarra, J. San Martin, J. M. Satrustegi eta A. Zavalá euskaltzain jaunak. Jorje Erriezuko euskaltzin ohorezkoa. J. A. Arana, J. M. Aranalde, J. A. Etxebarria, J. Estornés Lasa, J. Goikoetxea, J. L. Lizundia eta J. J. Zearreta urgazle jaunak; J. M. Satrustegi idazkari dela. Jose Miguel Ondarra, Bakaikuko alkatea mahai buruan zegoen.

J. L. Davant, X. Diharce, J. Hiriart-Urruty, P. Lafitte, E. Larre eta P. Larzabal euskaltzain jaunek ezin etorria adierazi dute.

Ohi den otoitzarekin hasi da batzarra:

Euskaltzainburuak Telesforo Monzon euskaltzain urgazle zenaren hil berria eman du. J. San Martin Jagon Sailburuak egin du Monzonen kultur eta hizkuntza mailako lanen aipamena.

I. BESTE BILEREN BERRI

1. **Langileak.** Martxoaren 21ean, bezperatik beraz, hasiak zituen Euskaltzaindiak Burundako bere bilerak eta hauen berri eman du lehenik idazkariak. Euskaltzaindiaren bulego guzietako langileak bildu ziren goizeko hamar terdietan Urdiainen, Satrustegiren etxean, lanen plangitza zehatza egiteko asmoa agertu eta denen iritziak entzuteko. Eguerdia arte iraun zuen batzarrak eta interesgarria izan zen elkarriketa. Beranduago beste bilera bat egin beharko da, plangintza orokorra aurrera eraman nahi baldin bada behintzat.

2. **Euskaltzainburugoa.** Arratsaldeko lau terdietan Zuzendaritza bildu zen Urdiainen bertan. Han erabilitako gaietatik honako hauek azpimarratu ditu idazkariak:

— **Debako Ikastaroa.** Apirilaren 23tik 26ra Deban egitekoa den Dialektologi azterketarako ikastaroa erdi gertaturik dago. Antolakizun lanetaz J. San Martin eta J. L. Lizundia arduratuko dira.

— **Haurren bertsolaritza.** Eskolako gaztetxoentzat bertsolaritza saio batzu egin nahi dira Gipuzkoako Diputazioaren babesean. Euskaltzaindiari dagokionez, jaun hauek izendatu ziren epai mahaian parte hartzeko: J. M. Aranalde, J. M. Lecuona eta Antxon Aranburu.

— **Arzū-ren mendeurrena.** Datorren ekainean Zuberoan egitekoa den Arzū-ren mendeurrena antolatzen joateko, J. L. Davant, P. Charritton eta J. L. Lizundia izendatu dira.

3. **Argitalpen batzordea.** Larunbatean bertan arratsaldeko sei terdietan Argitalpen batzordea bildu zen Urdiainen, Jardunaldietako liburuari buruz zenbait arazo bideratzeko. Hori delata, atzeramenduren bat izan lezake liburuak.

4. **Euskaltzain osoen batzarra.** Gaur goizeko hamar terdietan bildu dira euskaltzain osoak gai hauen berri eman eta birronesteko. Esandakoak ontzat eman dira.

II. BATZAR IREKIA

Euskaltzainburuaren agurrarekin hasi da batzar irekia. Euskararen alde kaputxinoek egindako lana eskertuz egin du bere txostena Villasante jaunak. Besteak beste, hiru euskaltzain oso izan dituzte koputxinoek Nafarroan: D. Inza, P. Iraizoz eta Ondarra.

E. Knörr eta J. Haritschelhar euskaltzainek lagundu dute euskaltzain berria aretoan sartzen.

F. Ondarrak Polikarpo Iraizozkoaren aipamena egin ondoan, beronek utzi duen euskal esku-izkribuen bilduma aztertu du: 76 prediku bizkaieraz, Gipuzkeraz hamasei eta Zegamako Dotrina. 49 Bidasoalde eta lapurdieraz, hala nola 55 Nafarroako Goñibarren jasoak. Erriezuko Jorje aitaren bilduma ere aipatzen du denbora berean, eta Lekarozko liburutegian dauden euskal izkribuak beste alde. Lekarozko zerrenda osoa eman du, beraz, F. Ondarrak bilduma hauen zenbaketa orokorrago bati hasiera emanez.

J. M. Satrustegik Burunda aipatu du lehenik bailara honen bereiztasunak azpimarratuz. Euskaltzain berriaren bizia eta idazlanak agertzeraz eman ditu gero, berak dituen euskal esku izkribu zerrendarekin bukatzeko. 323 sermoi, 1855 orrialdez osoturiko bost bildumetan.

Euskaltzainburuak izendapenaren agiria eman dio gero F. Ondarrari, eta besterik gabe amaitu da batzarra.

Euskaltzainburua
Fr. Luis Villasante

Idazkaria
Jose M.ª Satrustegi

1981-IV-26

Deban, Juan Jose Mogelen bigarren mendeurrena ospatuz, 1981.eko Apirilaren 26an, Zubeltzu Zinematokian, Euskaltzaindiak, eguerdiko 12etan, bere batzar irekia egin du. Bildu dira: L. Villasante buru, J. Haritschelhar buruorde, A. Irigoyen, E. Knörr, F. Krutwig, P. Lafitte, L. Mitxelena, F. Ondarra eta J. San Martin euskaltzain jaunak; L. Akesolo, J. Allières, J. A. Arkotxa, D. Landart, I. Laspiur, J. A. Letamendia, J. L. Lizundia, K. Rotaetxe, P. Uribarren eta J. J. Zearreta euskaltzain urgazle jaunak; J. L. Lizundia, idazkari-ordeak idazkari bezala egiten duelarik.

J. L. Davant, X. Diharce, J. Hiriart-Urruty, E. Larre, P. Larzabal eta J. M.ª Satrustegi euskaltzain jaunak ezin etorria adierazi dute. E. Larre eta J. M.ª Satrustegi jaunak aurreko egunetan egon dira.

Mahaipuruan, Xabier Aizarna j., Gipuzkoako Diputatu Nagusia eta Rafael Rodriguez j., Debako Udal Kultur Batzordeburu eta Zinegotzia ere jarri dira.

Debako alkatearen orde, Rodriguez jaunak irekitzen du batzarra.

Ondoren, A. Jose Ignacio Lasa jaunak, Juan Jose Mogelen estudioez egindako txostena irakurtzen du. Bertan, sakonki, idazle honen biografia, Mogeldarren jatorria eta xehetasun anitz azaltzen ditu, dokumentazio ugari emanez.

Jarraian, A. Lino Akesolo euskaltzain urgazleak, Juan Jose Mogelen euskal lanak aztertzen ditu, batez ere, *baserritar nekezaleentzako eskolia* izeneko liburua. Hizkuntzaren eta gaien aldetik ere arakutzen ditu idazle honen lanak, beronen garai-ko beste zenbait euskal idazleren lekukotasunez osotuz.

J. L. Lizundia idazkari-ordeak, eskertzen ditu antolatzen lagundu duten erakunde eta taldeak, batez ere, Udala eta Patronato Ostolazako Kultur Elkarte. Aipatzen ditu parte hartu duten irakasleen izenak: Joan Veny i Clar, Joaquim Rafel i Fontanals eta Ramon Cerdà i Masso, Barcelonako Unibertsitatekoak; Jacques Allières, Toulouseko Unibertsitatekoa; Kilburn MacMurrough, amerikar irakaslea; Luis Mitxelena eta Karmele Rotaetxe, Euskal Herriko Unibertsitatekoak eta Ana M.ª Etxaide, Nafarroako Unibertsitatekoa.

Azkenik, L. Villasante jaunak, Dialektologi Ikastaroaren amaiera egiten du, adieraziaz nola ostegunetik iganderarte, hoguei eta hamabi ikasle Dialektologia ikerketarako prestatzen aritu diren aipaturiko irakasleen gidaritzapean. Euskaltzainburuak, azpimarratzen du nola Euskaltzaindia, euskalkiekin arduratzen den, horretarako, azterketa eta argitalpenak bultzatuz edo Ikastaro honetan bezala ikertzaileei bideak irakatsiz.

Eta besterik gabe mendeurren ospakizuneko batzarrari ere bukaera ematen dio Euskaltzainburuak.

Euskaltzainburua

Idazkariordea

L. Villasante

J. L. Lizundia

1981-V-29

Donostiako Diputazio jauregian, 1981.eko maiatzaren 29an, Euskaltzaindiak arratsaldeko lauretan hasi du hilabeteko batzarra. Bildu dira: L. Villasante buru, J. Haritschelhar buruorde, P. Altuna, J. L. Davant, J. Hiriart-Urruty, E. Knörr, F. Krutwig, P. Lafitte, E. Larra, L. Mitxelena, F. Ondarra, J. San Martin eta J. M. Satrustegi euskaltzain jaunak; N. Alzola, J. A. Arana, M. Atxaga, I. Berriatua, P. Charritton, J. Estornes, X. Garmendia, P. Goenaga, J. Goikoetxea Maiza, X. Kintana, J. A. Letamendia, J. L. Lizundia, X. Mendiguren, A. Zatarain eta J. J. Zearreta euskaltzain urgazleak, J. M. Satrustegi idazkari dela. X. Diharce eta P. Larzabalelek ezin etorria adierazi dute.

Ohi den otoitzarekin hasi da batzarra.

Ibon Sarasola euskaltzain urgazle jaunak, Bartzelonan doktoradutza eskuratu berria duela jakinerazi du idazkariak, eta T. Peillen jaunak Bordelen.

GOIZEKO BILKURAREN BERRI

Euskaltzain osoek goizean egindako bilkuran Euskaltzaindiko Barne Errelek aipatu dira. Zuzenketak zertan diren ikusi ondoren, Araudiarekin batera liburuska argitaratzea erabaki da.

Batzordeetan diren zenbait lagunen izendapenak egin dira. Lehenengo aldi honetako zerrenda hau da: J. M. Aleman, A. Aranburu, A. Ariznabarreta, G. Aurrekoetxea, M. Azkarate, R. Badiola, G. Elorza, A. M. Etxaide, J. M. Etxebarria, J. M. Etxezarreta, J. L. Goikoetxea, R. Iraola, M. P. Lasarte, A. Muniategi, I. Usabiaga eta Ch. Bidegain.

Batzordeetan lanean ari diren bitarterako epez mugaturik daude izendapen hauek.

Altsasuko aita kaputxinoen zuzendariari, Debako Udalari, bertako Ostolaza elkargoari, eta beren laguntza eskaini ziguten beste talde batzuei esker ona agertzea erabaki da.

BATZORDEEN AZALPENAK

Dialektologia batzordeak lanen egoera aztertu du. Debako ikastaroa aberatsa izan dela ikusi ondoren, asmoak aurrera eramateko itaunketa beharrezkoena da. Zerrendak lehenbailehen egiten arduratuko dira. Ekintza honetarako diru laguntza Eusko Jaurilaritzak emango duela esan zaie.

Gramatika batzordearen berri Patxi Goenagak eman du. J. Urangak bere txostena aurkeztu omen du eta orain artekoak zabaltzeko gertu dira. Datorren kongresorako gramatika oinarritzko bat gertatzerik balegokeen galdetu zaio. Zer eratako lana aurkeztu nahi den jakin beharko dela, erantzun du. Sintasia aztertu gabe dago.

Euskal Literatur batzorde bat gertatzeko oinarriak aurkeztu ditu F. Krutwig jaunak. Herri Literatura izan du Euskal Herriak, eta bestalde, Filologia. Bi bien arteko Literatur jantzia behar du; goi mailako sorketako literatura. Mezu zabal baten antzera egin duela oraiko agerpena, eta xehetasun gehiagorekin burutzeko asmoa agertu du.

BESTE BERRI BATZU

J. Haritschelhar jaunak erromantizismoa eta erakunde ttipiko hizkuntzen eragina gaitzat harturik, Frisian egin berri den kongresoaren aipamena egin du. Etxahun erromantiko mailan agertu zuen berak. Rene Laffon jaunarekin agertu zen gero mahai inguru batean, eta Iparragirre ere aipatu zuten han, olerkari nahiz abertzale mailan. Lokarriak sortu direla esan du.

F. Krutwig eta J. San Martin izan dira bestalde, Toledon egin den Ifar eta Iberietako erakunde ttipidun hizkuntzetako literatur jardunaldian. Harreman onak izan direla esan dute, Palman egitekoa den kongreso zabalago baten oinarri.

Israelen Oroimenari buruz egitekoa zen kongresoa atzeratu dela, dio idazkariak. Datorren ekainaren 28an hastekoa zen, bainan, hango giroa ez da egokia.

Datorren hilabeteko Euskaltzaindiaren batzarra Archu zenaren oroigarritz, Altzürükün egingo da, 'Su Azia' elkarteko laguntzarekin. Beraz, ekainaren 27 eta 28an egingo diren ospakizunen berri eman du J. L. Davant jaunak.

P. Altunak "Manual Debozionezkoa" argitaratu berria aurkeztu du.

Azkenekotz, EUSKERA aldizkariaren azken alea banatu da batzartuei.

Eta besterik gabe amaitu da gaurko batzarra.

Euskaltzainburua

L. Villasante

Idazkaria

J. M.ª Satrustegi

ARXUren mendeurrena ospatuz

Maulen Hiriko etxean, 1981.eko Ekainaren 27an, arratsaldeko bostetan hasi zen batzar idekia, bertako Jaun Meraren agurrezko hitzekin.

Han ziren: L. Villasante buru, P. Altuna, J. L. Davant, X. Diharce, J. Hiriart-Urruty, A. Irigoyen, P. Lafitte, J. San Martin, J. Haritschelhar euskaltzain jaunak; J. A. Arana, J. Casenave, P. Charritton, P. Etcheandi, J. Goikoetxea Maiza, M. He-giaphal, M. Itzaina eta J. J. Zearreta euskaltzain urgazle jaunak.

Ondotik “Sü Azia” deritzan batasunaren izenean Francois Dascon jauna mintzatu zen, “Zuberoaren beharrak euskararen zaintzeko” gaiaz bertako premia larriak agertu zituen. Zuberoa guzian hamazortzimila biztanle baizik ez dira gelditzen. Atharratzen, azken hamabost urteotan ehunetik hogeikoa gutitu da eta hustutze honek larritzen ditu “Sü Azia” batasunekoak. Elkarte hau duela hiru urte sortua da euskararen suztatzeko eta kultura jatorra gordetzeko: euskara eskoletara eroan, adinekoentzat alfabetatzeak eratu, horietarako behar diren tresnak gertatu, ahal den toki guzietara euskara eroanaz. Eta, honen inguruan, historia eta etnografia erakatsi, bertako kultura ezagutzeko eta maitatzeko. Esan duenez, Zuberoaren etorkizuna beltza ikusten da. Bizibidea neketsua baitu. Baina euskaldungoa pizten ari da. Gau eskolatan eta lantegietan gazte berriak agertzen ari dira. Ez dute Zuberoako izana uzteko-tan eta bertatik irten gabe jarraitu nahi dute.

Ondorean Euskaltzainburuak hartu du hitza, “Sü Azia” batasunekoei egiten ari diren lanagatik eskerrak emateko: “Sü Azia zuek zarete, su berria pizteko” eta zuengan jartzen da Zuberoaren itxaropena, agertuko zien Euskaltzainburuak.

Segidan, Jules Casenave jauna mintzo da: “Jusef Egiategiz”. Pariseko gordailu batean aurkitu dira esku-ezkribuzko bi idazki edo liburu, XVIII. mendearen erdialdian bizi zen Josep Egiategi euskaldunarenak gure mintzairan idatziak. Argien mende hartako gaiak erabiltzen ditu horietan, filosofia, kondaira, errefrauak eta abar. Beretan ageri denez, ezagunak zituen lehenagoko euskal idazleak, baina baita ere Europako filosofoak. Egiategi, sorlekuz, oraindik ez dakigu deusik, baina uste du Zuberoako Petarra partekoa zela eta ez Baxenabartarra.

Euskarari buruz zituen usteak agertzen ditu. Uste bai zuen ama-mintzoa zela eta aintzina Espainia guzian erabiltzen zela. Euskarari atxikia bizi zen gizona. Beretzat, gure hizkuntza, mintzaira bizia eta jakitia zen. Gainera, abertzale agertzen zuen bere burua eta uste zuen euskararik gabe ez zegoela euskaldungorik. Oihenartek bezala uste zuen Espainiako partetik joanak zirela ifarraldeko euskaldunak. Bukatzeko, Txomin Peillen eskertzen du Egiategiren lanak aurkitu eta horietaz egin zizkion oharrengatik.

Jean Louis Davant jaunak jarraitu dio ondotik, “Arxuz geroztikako idazleak Zuberoan” gaiari loturik. Bai hilak eta bai biziak aipatu ditu, nor nongoa zen eta zertaz idatzi zuen adieraziz, bakoitzaren lanen joerak ere agertuz.

Bukatzeko, Euskaltzaindiko buruorde den J. Haritschelhar jauna mintzo zen, “Euskaltzaindiak zer egin ahan duen Zuberoaren laguntzeko”. Zenbait ekintzaren artean, Zuberoako herriak eman euskal literaturari anitz eman dio, denboraren joanean Berreterretxe khantoria lekuko. Bestalde, gauza berezia dira Zuberoak sortu eta iraunaraziak: Pasturalak eta maskaradak. Pasturala, lehen erligio borrokakoa zena, orain Zuberoako historia du gaitzat, bere bizitza agererreraziaz. Beraz, pasturalak beritu dira, eta hori dute xuberotarrek beren literaturaren aberastasun bereziena.

Euskararen batasuna behar dugu, baina euskalkietatik hasiaz ahal delarik. Bata-suna beharrezkoa baita eskolak eta Unibertsitatea euskaraz axolaturik datorrenez, eta urte gutiren buruan gauzak seriozki ikusiko ditugu. Honegatik, euskararentzat itxaropena izan dezagun. Euskara bat da, euskaldunok anaiagotzen gaituena eta behar dugu elkarrekin lan egin. Muga batek ebakitzen gaitu, baina euskara bat da mugarik gabe.

Idea horiekin batean Ifar Euskal Herriko euskaltzainek zituzten asmoak agertu zituen eta horien barna “Sü Azia”koekin elkarren laguntzan ibiltzea. Bidea luzea da, baina etsipenik gabekoa.

Biharamunean, igandez, Altzürükü herrian, goizeko hamar t’erdietan hermeza, Mauleko bikario jauna buru zelarik.

Mezatik interan, hilerrian, Gregoire eta Guillaume Eppherre Euskaltzaindiko zirenei beren hilobiaurrean otoitza.

Gaztelu aintzineko plazan André Lechardoy erakaslea mintzatu zen Euskaltzaindikoak agurtuz eta herritarrei J. B. Arxu idazlea nor zen eta bere lanak zer ziren adieraziz. Bere alabattoak Arxuk euskaratutako alegietarik bat irakurri zuen.

Herriko eskolen ondoan, Arxu zenari oroitarria agertzean Queheille Jaun Mera mintzatu zen han ziren guziak eskertuz. Oroitarriak haxe dauka idatzirik:

*J. B. Archu
Altzuruku 1811-1881 la Reole
Aleghiak
kantu patriotikak
gramatika
Ruth*

Dantzariak Zuberoako dantzaz agertu ziren eta ondotik Sartantxü eta Mirande kantariak: “Urrütiko anderia”, “Agotaren khantoria” eta “Bortian Ahüzkia” kantatu zituzten.

Anaiarteko bazkari batekin bukatu zen Altzürükün jaialdia.

*Euskaltzainburua
L. Villasante*

*Idazkariordea
Juan San Martin*

Donostiako Diputazio Jauregian, 1981.eko Uztailaren 24ean, Euskaltzaindiak arratsaldeko 4etan hasi du bere hileroko batzarra. Bildu dira: L. Villasante buru, J. Haritschelhar buruordea, P. Altuna, J. L. Davant, A. Irigoyen, F. Krutwig, P. Lafitte, E. Larre eta P. Ondarra euskaltzain jaunak, goizeko bilkuran J. San Martin ere egon da, baina arratsalderako bere ezin etorria adierazi du; N. Alzola Gerediaga, J. A. Arana, M. Atxaga, P. Charritton, J. G. Etxebarria, E. Etxezarreta, J. Goikoetxea Maiza, J. Intxausti, J. M.ª Lekuona, J. A. Letamendia, J. L. Lizundia, J. A. Loidi, A. Zatarain eta J. J. Zearreta euskaltzain urgazleak.

X. Diharce, J. Hiriart-Urruty, P. Larzabal eta J. M.ª Satrustegi jaunak ezin etorria adierazi dute.

Ohi den otoitzarekin hasi da batzarra.

Maiatzeko eta Ekaineko batzar agiriak onartu dira.

Agustin Anabitarte eta Philippe Aranart euskaltzain urgazleen hil berriak eman dira.

GOIZEKO BILKURAREN BERRI

Euskaltzain osoek, goizean, egindako bilkuran erabilitako gaietatik, honako hauek azpimarratu dira arratsaldeko batzarrean:

1. *Euskararen Irakasle Titulua* dela eta Zuzendaritzak hartutako erabakia hobeto zehazten da eta beraz, ikasturtea hersteke azken egunetan, alegia, Irailaren ondarrean egingo dira azken etsaminak, Euskal Komunitate Autonomo eta Iparralderako. Irakaslego batzordea Irailaren lehenengoetan bilduko da eta bere esku uzten da non eta noiz egingo diren etsaminak erabakitzea eta iragartzea.

Irigoyen euskaltzainak, batzorde burua den aldetik, bere kexua agertu du arazo honi eman zaion prozeduraz, hain zuzen ere erabakiaren berri batzordeko idazkariak taldeko guztiei bidali dien Euskaltzaindiko idazkariaren karta batez izan baitu.

2. *Alfabetatze Euskalduntze Koordinakundeko* arduradunekin, Gasteizen Ekainean egindako bileraren ondotik, Zuzendaritzak hartutako erabakiaren berri izan du goizeko bilkurak. Beraz, birretsita gelditzen da A. E. K.ek bere gain hartzen dutela, hemendik aurrera, bere eginkizun guztien erantzunkizun osoa, Euskaltzaindiaren orain arteko babesik gabe.

3. *Itzultzaile Eskola*. J. San Martin Jagon Sailburuak, Itzultzaile Eskola, Jaur-laritzaren, Euskal Gobernuaren Kultur Kontseilaritzara pasatzen dela kontu eman du, datorren ikasturtetik hasita.

4. *Bibliotekako Erregela Bereziak*. Azkue Bibliotekaren batzordeak aurkeztu du Bere Erregela Berezien projektua. Irailaren 25erarte, beraz, batzar egunerarte irekitzen da ohar, gehigarri edo aldaketak egiteko zuzenketa epea. Batzar horretan onartzen bada, Arautegi eta Barne Erregelekin batera argitaratzea nahi da.

BATZORDEEN AZALPENA

“Euskera” eta Argitalpen batzordea bildu da, goizean, euskaltzainekin batera eta bere berri L. Villasante Batzorde buruak eta R. Badiola Batzorde eragileak eman dute. Hurrengo *“Euskera”*ren zenbakia nola tajutuko den erabaki da, banan-banan txosten eta beste lanak aztertu eta zehaztuaz. Nazioarteko Euskalarien Jardunaldieta liburuaren argitalpena nola dagoen ere ikusi da. Euskaltzaindiaren Arautegi eta Barne Erregelak, nola argitaratu zehaztu da. Sakeleko edizio formato bat aukeratu da eta 1.000 ale aterako dira.

Dialektologi batzordearen berri J. A. Letamendia idazkariak ematen du. Iparraldean egin zen inkesten plangintza eta lana berrikusi da. A Irigoyenek, morfosintasiaren erabili izan duen 86 galderatako galdekizuna jaso da eta J. A. Letamendiak, gorputzaren inguruko 250 hitzen zerrenda ere bai. Inkesta lekuak hautatzeko, Ch. Videgain arduratuko da, Iparraldean; A. Ondarra, Nafarroa Garaian eta J. M.ª Etxebarria, Araba, Bizkaia eta Gipuzkoan.

BATZAR TXOSTENAK

Esaerak eta Durangaldeko euskara izeneko txostena irakurri du N. Alzola Gerediaga jaunak. Egileak eskaturik, zenbait eranskin egiten dizkio J. L. Lizundiak. Beste zenbait eritzi ere jaso dira.

Non Ziburuko Etxeberrin deituriko txostena irakurtzen du P. Altuna jaunak. Ondorengo elkarriketan hainbat ohar jakingarri agertu dira.

Eta besterik gabe amaitu da batzarra.

Euskaltzainburua

L. Villasante

Idazkariordea

J. L. Lizundia

BATZAR TXOSTENAK

LITERATUR SAILA

FRANCISCO INAZIO LARDIZABAL-EN LAN ETA IDAZKIEZ EZA- GUTZEN EZTIREN BERRI ETA GAUZA BATZUK

Donostia, 1981-II-27

Jose Garmendia Arruebarrena

Lardizabal Zaldibin jaio zan 1806. urtean. Eta bertan il zan 1855.ean, berrogei ta bederatzi urterekiñ gibel ur beltzak zituala ta.

Euskaldun edestian oso ezaguna degu batez ere bere *Testamentu zar eta berriko Condaira* liburuarengatik. Ez orrenbeste bere eusko gramatika-rengatik. Gramatika onen oso ale gutxi gelditzen zaizkigu.

Bagiñekigun *Historia de san Miguel in Excelsis de Aralar* ere egin zuala, irarri ez bazuan ere. Belaustegik dionez, liburu lodi xamarra zan, eta garbian jarrita ta gertututa zeukan ateratzeko. Elizaren baimena ere bazeukan. Belaustegik berak dionez, Aralar'ko santutegia ezagutzeko oso aproposa zan: Berri asko ta oso jakingarriak zekarzkian. Ipui, esaera ta tradizio naastuak. Irakurtzeko oso atsegingarria izango zan ba.

Belaustegi onek “de otras obritas de menor importancia como son novenas, devocionarios, etc., pues son bien conocidas del público”, itzegiten du.

Beste batek *Maria Santisimaren amodio ederraren novena* aipatzen du, 65 orri zituana.

Gaur lan auen arrastorik ere ez daukagu. Baiñan badakigu Lardizabal oso langillea izan zala, garai artako asko idatzi zuala. Batez ere aiiñ gazterik iltzeko. Akino'ko san Tomas'en urteekiñ ain zuzen.

Gipuzkoako Batzar Nagusien agiriak oso aberatsak dira kondaira eza-gutzeko ta orduko berriak jakiteko. Beroien bidez, ezagutzen ditugu Lardizabal'en beste lan batzuk. Orduan argitaratu etziranak, eta galdu egiñ ziranak.

Onela, Lardizabal il baiño bi urtez aurretik, 1853.ean, uztaren 2'tik 8'ra, Arrasaten egin ziran Batzar Nagusien agirietan, auxa irakurtzen degu:

“La Junta se enteró con agrado del estado de adelantamiento en que se encontraban las obras que por encargo de la Provincia estaba trabajando el sr. d. Francisco Ignacio Lardizabal, presbitero beneficiado de la iglesia parroquial de Zaldibia, sobre la lengua bascongada; por cuya razón y para que le

sirviese de estímulo en la continuación de sus tareas literarias, acordó que se le diera a entender la satisfacción con que se había llegado a saber el famoso empeño con que se dedicaba al estudio de la lengua vascongada con el objeto de escribir una gramática, un diccionario doble y una obra que sirviera de texto para la traducción del vascuence al castellano, no dudamos que continuará con aquella constancia que la Provincia se prometía de su celo y claro talento”.

Ortaz, Lardizabal'ek aldundegitik artu zituan aginduak iru ziran:

1) Gramatika bat. 2) Biko itztegi bat. Eta 3) Euskera erderara itzulzeko balioko zuan liburu-idazki bat.

Agiriak dionez, lan auk oso aurreratuak zeuden 1855.ean, eta Lardizabal'ek berak lanak zuzentzen zituala gramatika irarritzen ari ziran. Beste bi liburu ta lanen berririk ez genduan. Nun galdu ote ziran? Seguru asko, Lardizabal'en anaia, José María, berau ere apaiza, 1894.ean il zanean, erre ziran ainbeste paper artean izkutatu ziran. Erreketa au, andik urte batzutara, gizaldi onen asieran gertatu bazan ere.

Garai ontako paper ta agiriak aztertuaz, orduko Gipuzkoako Aldundegiak euskerarentzako zeukan zaletasun eta maitetasuna, nabarmendu izan det. Baita ere gogoan euki ditzagun Iztueta, Iturriaga ta beste askori aldundegiak egin zizkien agindu ta eskeak. Naiz eta gerra ta eragozpen askoren denborak izan, 1825'tik 1850'ra dijoan garaia, euskerarentzako benetan urrezko urteak dira.

Ordun Aldundegiko idazkaria zan, Ramon Guerecak, Lardizabal'en euskal gramatikari jarri zion itz aurrean, Lardizabal'en eriotzak zulo aundia utzi zuala dio:

“Un gran vacío entre los aficionados a esta clase de obras y causando un profundo dolor a los muchos amigos que tenía en el país y que le apreciaban sobre manera por su bello carácter y por los raros conocimientos que poseía en su lengua nativa”.

1856-1857 foru urtean, Deva errixkan egin ziran lege zarren Biltzarre Nagusieta'ko agiritan, berdiñ-berdiñezko on-nai ta maitasun itzak arkitzen ditugu, 22. orrian, sarrera ta irteera atalean. Ala dio:

“Id. a los herederos del finado D. Francisco de Lardizabal, presbítero beneficiado que fue de la iglesia parroquial de Zaldibia, como una muestra de reconocimiento al mérito que contrajo, dando a luz la gramática bascongada y compendio de la Historia Sagrada en vascuence. 4.000 reales vellón.”

“Id. a don Ignacio Ramón Baroja por la impresión de dicha gramática bascongada. 5.000 reales vellón.”

“Id. a don Andrés Gorosabel, impresor de esta Diputación por los jornales de dos auxiliares empleados durante cien días en la impresión de dicha

Historia Sagrada, escrita en vascuence por don Francisco Ignacio Lardizabal, con inclusión Rs. vn. 1000 por via de gratificación al mismo impresor 3.000 reales vellón.”

Orduan, liburuak argitaratzeko laguntzarik emateko oiturarik etzala gogoan artzen baldin badegu, gauza auetatik errex konturako gera Inazio Lardizabal’enganako zegon ongi nai ta maitasunaz.

Euskal Akadêmiaren LITERATUR BATZORDEAREN (Kultur dêmiurgoen Saila)

Donostia, 81-V-29

Federico Krutwig

Euskal Akadêmiaren *Literatur Batzordearen* (Kultur dêmiurgoen Saila) aphailatzekotz, lehen urrhatsa bezala, Literatur Batzorde hau zer den, haren importantzia fitsatu behar da.

Eta geroz Batzorde hunen aphailakuntza ta strukturak fitsatuaz geroz heientzako personak bilhatu.

Estonagarria dadinarren orainarte ez zegoen hunelako ekhintzarentzako struktura bat Akadêmian, bainan haren kausa Euskalherriko Kultur egokeran finkaturik dago, zeren orain arte euskararen bidez egiazko kultura egirik ez bait zuen nehork ere. Beraz nola funtzioea ez bait zegoen halatan ere ez zegoen harentzako struktura.

Orain ere struktura hauien bethetzeko khideak ia ia ez ditugu. Berhain gutartean eduk ditzazkegun elemenduez' egiazko Kultur dêmiurgêsiaren zentzuan Struktura aphailatzeko asmoaz, Batzorde hunen nivela nehoiz ere aphaldu behar ez genuke; bertzenaz struktura hunek nehoiz ere ez bait leza-ke beharrezkoa den tendentzia sortharaz.

Horrexegatik ere ez dira nahasi behar differentak diren gauzak, eta guztien arteko diorismoak ongi finkatu behar ditugu.

Euskalzaindiaren IKHERSAILARI buruz, Kultur dêmiurgetzea huntarra legoke:

Ikhersaileko ekhintzak:

Hizkuntzari buruzko ikhertzapenak (Linguistika, Glôttologia)

Iratzi Hizkuntzari buruzko ikhertzapenak (Literatur historia)

Herri Literaturari buruzko ikhertzapenak

Huni erkatzean:

Kultur dêmiurgetzea den Literaturaren lanak hauk liratzeko:

Literatur prosa iraztea, Literatur hizkuntzaren bidez kultur ekhoiztea
Literaturari buruzko Kritika literarioak
Berez kalitekhnêa den prosaren dêmiurgetzea

Stikhoetan iratzi kultur dêmiurgêma bethi ere saila huntakoa izanen lirateke, eta egiazko dramaturgia, kalitekhnêzko, literatura izanki-eta.

Eta nola euskaraz iratzi behar dutenen ekhintza zaindu egin behar bait da, hortara ere beharrezkoa dateke, heien professionearen eskubideak zaintzeko organizazione baten aphailatzea. Hunen egiteko aphailakuntzarentzako erabil behar diren kritêrionak oso desberdinak direlaketz, bi struktura haukiek ongi bereizkaturik egon behar dute.

Halakotz IKHERSAILAKO ekhintzak ez dira sartzeko LITERATUR SAILAN, ez eta fitsatu nivelak edo ta synthêkêak bethetzen ez dituzten prosa-irazleak ere.

“Herri kultura” izeneko FOLKLOREAREN ekhintzak ere ez dira nehoiz ere AKADEMIA baten materia. Hunelako folkloerari buruzko ikhertzapenak kultur-ekhoizpena ere ez direla ahantzi behar ez dugula, ikhertzapenak baizik.

Beraz BATZORDE hunen aphailatzearen bidez lehen-lehenik egin nahi genduken ekhintza, euskara bere oraiko minus egokeratik goititzea da, oraiko folkloerakeria’ Euskalherriaren kultur ekhoizpen goren bezala presentatzen ez dadintzat, eta Euskalherrian ere egiazko GOI-KULTURA bat sort le-dintza.

Egiteko hau, ba dakit, berez zaila dela, zeren-eta hunelako batzorde baten quadroak bethetzeko representantak ia ez bait ditugu, baina hobe da, —bertzela ezina bait litz—, quadroak bethetzeke uztea, ezen-ez synthêkêak bethetzen ez dituzten representanten bidez bethetzea. Baina ba dago, quadro hauk sortharazteko behar liratzeko kondizione materialen aphailatzeko “Irazleen Elkhargoa” ezinbertzea den pre-ekhintza osoa.

Elkhargo huntan sar litezken personetatik eklexia egin liteke geroagoz, berez edonun Akadêmiak dagozen herrialde guztietan gerthatzen den eredu-ra, ezen nehoiz ere Akadêmietan irazleen plêthôra sartzen ez bait da, baizik-eta heien arteko eklogêa baizik. Huntara kultur dêmiurgoetan nolabaiteko pyramide bat antolatzen delarik. Eta Pyramide huntan bethi akadêmikhideak burua izaitekoak dira, bai eta izan ere behar lukete.

Batzorde hunen kreatzeko asmoaz eratu diren izkribuen zerrenda:

a) Prologoa	5. pl.
b) Eusko Jaurlaritzaren Lehendakariari adrezatu guthuna	1. pl.
c) Llaburtzapena	3. pl.

d)	Relación sobre la situación catastrófica, etc.	12.	pl.
e)	Anexo	3.	pl.
f)	"Rinascita Piemontese"n neuk iratzi artikulua	2.	pl.
g)	Euskal Irazleen Elkargoari buruzko graphêa	3.	pl.

EUSKAL AKADEMIAREN LITERATUR SAILAREN IRAIKITZEKO BASI NABUSIAK

Prologoa:

Munduko Akadêmia guztiak lehen topoan edonun IRATZI KULTUR KREATZAILEEN biltzarrak izaiten ohi dira.

Kultur hitza hemen erabilten dugunean bethi huntaz GOI-KULTURA bat enthelegatzen dugu, eta ez *kultura* hitzari batzuetan emaiten derauzkioten zentzu okherrak. Kultura bat' GOI KULTURA bat da kat'exokhên; hau da *HOCHKULTUR* bat.

Zoritzarrez Euskalherrian euskaraz hunelakorik orain-arte eduki ukhan ez dugu. Kulturaren bertze adar guztiak (musikêa, andriantopoia, Arkhitektura) ez dira iratzi kultur eredu basikotik iltkhitzen diren adarrak baizik. Egon litezke kulturak batzuetan izan diran bezala, iratzi hizkuntza baten gabe, baina gutartean orain arte ageri diren kultura guztietan' bethi herri konkretu bat izan da, bai eta iratzi hizkuntza bat ere basian.

Euskalzaindiak orain "batzorde" baten eratzea deliberatu du, baina *batzorde* hunek euskara salba dadintzat, hunela handitu ta hazi behar luke, non Euskal Akadêmiaren saila nabusia bilhaka ledin, bertze Akadêmietan gerthatzen den arauera. Zoritzarrez Euskal Akadêmiaren, bere sortze-egunetik bethi berez bigarren saila baizik izan behar ez zukeen "ikher-saila" nabusia bilhakatua da. Hunen kausak asko dira, eta heietan euskaldunek euskarari buruz duten pentsatzeko modua egon ere ba liteke. Euskaldunentzat hobe baiz lizateke euskarari buruz lantto baten irakurtea (erdaraz), zeintan erraiten bait da, zein eder eta noble den euskara, ezen-ez euskal literaturaren lan baten irakurtea. Hauxe hunela da, hoinbertze non bere hastapenetatik laburditar irazlea zen Etxeberrik hunela irazten bait zuen:

Burlatzen naiz Garibaiez
 bai halaber Etxabez
 zeinak mintzatu bait dire
 erdaraz Euskaldunez
 Ezen zirenaz geroztik
 Euskaldunak hek biak
 Euskaraz behar zituzten
 Egin beren historiak

Zoritzarren Etxeberriren burlak gatik ere, espāñol euskaldunek beren kultur ekhintza' espāñolez egin zuten orduandanik, eta geroz Larramenditarak ere bilhakatuak ziren.

Berhain euskal literatura, bere hastapenetan ez zen hoin gaizki eta hoin berant ethorten, zeren Lutherek 1534/n bere *Testamentu Berriaren* itzulpena egin bait zuen. Eta jakina denez itzulpen hau Reformaren basia da. Anglaraz 1539/n Coverdalek anglarazko lehen itzulpena egin zuen. Beraz euskaraz 1971/n publikatzen ba da ez zen hoin berant ethorri. Mundu osoaren kultura-rentzat zoritzarrez 15450n Trentoko Konzilioa hasten da, eta 19630n hamaitzen. Berau Vossler ikhertzalari hospetsuak erraiten duen bezala Italiko Renaissancearen eta Literaturaren hiltzailea zen. Eta Euskalherrian huntara ere euskal literatura, ta euskal kultura intolerantziaren bidez bere hazian itho zen.

Orduan Laburdiko inguruetan euskal kulturaren basia izan ziteken —eta izan behar zuen, eta duen—, hizkuntza sorthu zen. Espāñol euskaldunek 'españolkeriaz' euskarak behar zukeen laguntza ere ekharri ez zuten. Beraz sortzekoa zen *Hochkultur* hura bere udaberrian gelditu zen bere loreek karpoak emangabe.

Beraz orain egun ere' askotan oso zaila da, hunelako Kultur gabezia sorthu ta handitu diren euskaldunei erraitea, zein beharrezkoa den egiazko euskal GOI-KULTURA baten irakitzea ta aphailatzea, eta heien kultur gabezia bethi kulturaren orde "ersatzak" aiphatzen ditute, eta hunela mundu osoaren aurrean zein farregarri (ridikulousak) diren ezin dezakete ikhus.

Beraz hemen Euskal Akadēmiaren barna eratu nahi genuken SAILA hori, hoin beharrezkoa da, gure aburuz, non haren gabe Euskal Akadēmia egiazko Akadēmia bat ez dela erran bait dirogu. Halakotz berriro erran dezagun, ezen Akadēmiak lehen topoan bethi IRATZI KULTUR KREATZAI-LEEN bilkurak direla, eta soilik bigarren topoan, eta lehenaren laguntzailak bezala, ikhertzailak direla. Hizkuntza bat aintzinatzen, aphailatzen eta munthotzen da, hizkuntza batetaz herri baten seme genialeenek irazten dituzten lanen bidez. Hauiek beren pneumaz eta psychêaz geroz herria gan sartzen dira, eta herri bat bere osotasunean goratzen dute, eta herriko semeen izpiritua goititzen dute.

Akadēmia baten eginbearra hortakotz herri osoaren Pneumaren eta Psychêaren goititzea da, herria, hunela kreatzen den Goi-Kulturarantz goititzen duela. Aitzitik, kultura herriaganaino behehitu nahi dutenek' txurmakeria kreatzen dute. Beraz zentzu huntan Akadēmia batek txurmakeriaren etsai amorrotuena behar luke izan.

Bainan Akadēmia batetan ba liteke izan txurmakeriarentzako eta txurmakeriaren ganako bidea, behar lizateke baino gehiago "kultur herrikhioa" kultiva ba ledi.

Beraz LITERATUR SAILAN (edo ta provisionalki: batzordean) ez litezke sar, egiazko GOI KULTURA baten aphailatzeko izpiritua ez dutenak. Bertzela egin ba genu, hazian korrupzioa sertuko bait lizateke.

Huntara ba gathorzke Kultur saila hunen khideen izakerari finkatzeko lehen urrhatsera:

Khide izaiteko soilik dira: EUSKAL GOI KULTUR BAT kreatekotz ari direnak eta huntara ere EZIN DITEZKE KHIDE IZAN: Herri kulturaren (hau da folklorea) nolabait ere, ari direnak.

Herriak kulturarentz goititu behar duela, pentsatzen, eta huntara irazten dutenak' khideak izan litezke, baina nehola ere ez ditezke izan kultura plebeuen goieran iratzi behar dela uste dutenak.

Kulturgintza' MUNDU OSOAN bethi *élite* baten ekhinta izan da, eta kultura hoin ederrago ta zabalago izan da, non *élite* hura gorago ta zabalago izanik bait da, hau da: non elitegoa izan den.

Beraz hemen *élite* hitzari bere dignitate osoa eman behar deraukogu txurmaren pretensionearen kontra. Elitearengabe ez dago egiazko *ethno* bat; eta txurmak' struktura guztiak ausiabantu nahi dituen ginoan, herria ta kultura desegiten ditu.

BERAZ:

Literatur-Batzordean, egiazko *Literatura* izan ledintzat, soilik euskaraz *élite-literatura* kultivatu nahi dutenen thokia izanen da. Gaur dano, euskaldunoi gure hizkuntzaren literaturari buruz galde egiten deraukutenean, euskaldunik askok bethi *herri-literatura* (ez iratzia) aiphatzen ohi dute. Dударik gabe hunela ekhiten dute SOILIK egiazko literatura ekhoitzi ez duten herriak.

Gauzak ongi ta garbi nola diren, nola dagozen, analyzatu ta finkatu behar dira.

Batzorde hunen khideek huntaz gainera LITERATUR PROSA n izan direnak behar lukete izan. Phertsu ta Kobla hitzak utz ditzagun "herri-hoi" infra-literaturarentzat, eta eta neurtu hitzak egiazko poiësian *stikhoak* direla erranen dugu. Baina hemen ere Stikhoetan iratzi lanetan' lehen topoan entusiasia nabusia bait da, eta askotan entusiasi hau irakurleetan gerthatzen bait da, haren juddatzekotz kritëronik ez bait dugu, alde batera utzi behar genuke. Hizkuntza guztiak bethi beren maiortasunaren adinerat, beren enëlikotasunerat heltzen dira literatur-prosaren bidez.

Ongi dakigu zeintzu, eta zein handi diren, Euskalherria bezala, orain arte kulturgabezia bizi izan den herri batentzat bere sub-desarroilo huntatik ilthitzea, baina beharrezkoak diren esfortzuak, nolabaiteko populismoaren izenaren kulpaz, egin ez ba genitza' nehoiz ere ez ginateke subdesarroilo hortatik iltkhiko, eta Euskalherri osoa, kultur-entropirat joanen lizateke, orain

gerthutzen den bezala, eta herria izan beharrean soilik bere osotasunean txur-ma baizik ez lizateke izanen.

Ez dago gure biosphairan hylê bizidunik edo hylê bizigabekorik soilik struktura bizidunak eta struktura bizigabeak dagotza. Heien iraitzekotz erabilten diren materiaiak bethi berdinak dira. Eta gauzak hunela direnaz geroz, ba dakigu, nola struktura bizidunak askozaz komplikatuagoak diren. Eta hoietan ez dago ezein ere struktura, aphailatzeko kritêrionik gabe. Beraz ez dago —struktura lizentzat— hierarkhiarengabeko strukturarik. Hauxe contradictio in adjecto bat bait lizateke.

Bizidun guztietan, batez ere sortzen direnean, jaio gabe bere amaren sa-belean dagozenez, bethi lehen aphailatzen den meroa' bethi burua da. Mundua huntara *élitista* da. Geuk ere egiazko euskal struktura bat aphailatzekotz BURUA, beraz persona baten, herri baten parte aphainena, exairetoena, gorena aphailatu behar dugu. Eta hau egiazko GOI-KULTURETAN bethi hunela gerthatua da. Kultur kreatzaileek ez dute herri xehearentzat kreatzen, baizik eta buruarentzat. Hunela herriari ere goititzeko klimaka aphailatzen diote. Kultur kreatzaileak bethi elite batetan bizi bait dira, huntara ere herriaren aintzinean joan behar dute, eta bethi herri xehea baino gorago. Hori gerthaz ez ba ledi, ez lizateke egonen ezein ere aintzin-zaia, aintzin-garde, ezein ere proêgunemia. Beraz bethi éliteren etsaiak' basean eta funtsean progressuaren etsaiak dira.

Zoritzarrez Euskalherrian egiazko progressua kreatzen zutenen ordezt bethi dêmagôgoak eduki ukhan ditugu; eta hauiek gizon guztiak beren intelligentziaren kapazitateetan berdinak zirelako pseudologiaz, euskaldunetan berdinxkeria erein dute.

Akadêmiak ez dira "herrikhoi" elkhargoak, aitzitik mundu osoan bethi elite-elkhargoak izan dira, eta izan behar dute.

Huntara berez elite harentzat izan behar luken LITERATUR batzordean soilik, kondizione zorrotzak kumplitzen dituzten personak sar litezke.

Literatur Batzordearen khideak izaiteko bethe behar diren synthêkêak:

1. Euskara orain dagoen minus-egokeratik gorantza athera nahi dutenak.
2. Elite izpirituaz literatura irazten dutenak.
3. Literatur prosan ari direnak, lehen kondizioneaz.
4. Literatur-kritikalari paideutuak.
5. Bigarren mailan neurtu hitzetan (stikhoetan) poësia kultivatzen dutenak.

Literatur batzordean ez da huiientzat:

1. Linguistika baizik kultivatzen ez dutenak.
2. Herri literaturan ari direnak.

3. Herri literaturaren obrak aztertzen dituztenak.
4. Populista, folklorista, "herrikhoiak".
5. Elite-ekhintzaren etsaiak.

Nola antolatu:

1. Burua: euskalzain bat.
2. Elite-literaturaren khideak.
3. Kritikolari onak.
4. Stikholariak.
5. Literatura klasikoen lan handien (élite lanen) itzultzaileak.

Euskal Jauriaritzaren Lehendakariari zuzendu guthuna

Sr. Presidente del Gobierno Vasco

Vitoria

El adjunto informe sobre la situación catastrófica en que se encuentra nuestra lengua y toda la cultura vasca, estaba en principio destinado a la Academia de la LENGUA VASCA (EUSKALZAINDIA) a la que ya le había prevenido de ello.

En el entretanto en la Real Academia de la Lengua Vasca se ha creado una COMISION DE LITERATURA VASCA, de la que he sido yo encargado de organizarla y presidirla. Así pues, en mi calidad de PRESIDENTE DE LA COMISION DE LITERATURA VASCA DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA, le dirijo este informe, que al mismo tiempo envío a la Academia Vasca.

En la reunión del mes de febrero 1981 en que fui nombrado para dicho puesto comuniqué a la Academia mi intención de dirigirme a Vd., y fui para ello incitado, esperando que de una colaboración que puede suministrar ese Gobierno de Euskadi a la publicación de obras originales en *prosa literaria*, se logre dar un impulso a la cultura en euskara, de suerte de sacar la cultura vasca de su actual situación de postración.

Por la que se publica y pienso se puede llegar a publicar en euskara como obras originales en literatura vasca, esa labor que puede fomentar el Gobierno Vasco no es causadora de grandes gastos, puesto que como se expone en el adjunto informe en la actualidad no existen en TODA EUSKALHERRIA CINCO personas que cumplan con la condición de ser (a) euskaldunes, (b) que sepan escribir en euskara, (c) que tengan la cultura nece-

saria para producir una obra de valor y (d) que tengan algo que comunicar al pueblo con cierta altura. En Euskalherria tenemos actualmente científicos, pero no creadores, tenemos lingüistas pero no creadores de cultura vasca.

Yo siempre he estado convencido que la cultura de un pueblo es el motor principal de la vida nacional. Y en tanto que en la lucha por la supervivencia de los pueblos, la opresión cultural es la causa principal de todas las revueltas (por más que los propios pueblos a veces no sepan formularlo claramente). Así pues, llegando a formularlo de una forma tajante diría que *"todo dinero que se invierta en la creación de cultura, es dinero que no habrá que invertirlo en la creación de pensiones de viudez de 'guardadores del orden público'."* Cuando se persigue a un pueblo en su alma nacional, que es su cultura, es cuando hay que prever mucho más dinero para someter por la fuerza a todas las justas o injustas rebeliones que por una actitud etnocida se engendran.

Creo, pues, que una de las formas, quizá la principal, de solucionar una serie de graves problemas de nuestro pueblo como son la *violencia, la chusmacería y el jebismo*, lo podríamos solucionar si sabemos comprender los problemas humanos de un nivel más elevado que el mero económico y materialista.

Aprovecho la ocasión para saludarle con la máxima atención

(firmado) F. Krutwig

**Euskal Jauriaritzaren Lehendakariari
zuzendu guthunaren annexuak**

RESUMEN:

Según los biólogos, el ácido ADN de los cromosomas es el lugar en que se ha fijado la MEMORIA GENETICA de cada especie. En esta memoria se registran todas las condiciones retenidas por cada especie como positivas para la propia supervivencia.

Los mismos biólogos opinan que con la aparición del lenguaje, el hombre adquiere una segunda memoria, que se fija en las estructuras y en las palabras del lenguaje étnico. Esta memoria será llamada la memoria étnica. Es particular del hombre y es ella la que permite la retransmisión de las experiencias hechas por un hombre a otros, y otras generaciones, de una forma más evidente que la memoria genética, y sin que cada individuo deba hacer él mismo todas las experiencias personalmente.

Pero junto a esta segunda memoria, dada por el lenguaje étnico de cada pueblo, nace a partir de la invención de la ESCRITURA efectuada en Sumeria, un nuevo tipo de memoria que se fija en los LIBROS y que es la MEMORIA CULTA. Esta memoria, a diferencia de las anteriores, no es un produc-

to de una comunidad, el producto de una experiencia común, sino que es debida al trabajo que crean INDIVIDUOS, quienes enriquecen el acervo cultural de la propia etnia, y el de la entera humanidad.

A las lenguas étnicas corresponde una CULTURA POPULAR, mientras que las lenguas escritas son el vehículo de una ALTA CULTURA. Mientras que la cultura popular se transmite por vía oral (y la lengua de esta cultura es una lengua hablada), la alta cultura se transmite por vía óptica (es una cultura de una lengua escrita).

De igual forma que con la aparición de las lenguas habladas (humanas) el animal que las posee, es decir el *homo sapiens*, por el hecho de esta posesión llega a ser el amo del mundo y crear una cultura material y espiritual; con la aparición de las lenguas escritas, los pueblos que desarrollan una cultura escrita, por el vehículo de una lengua literaria, adquieren tal preponderancia sobre los pueblos analfabetos que los dominan y asimilan.

Las lenguas que han creado un FOCO DE CULTURA son en toda la Historia muy pocas, se pueden contar todas ellas, y considerando la entera historia, con los dedos de la mano. La inicial fue el sumerio, que influenció toda la cultura del Asia Menor, incluso Egipto, y a partir de las que evolucionarán las culturas acadia, aramea y finalmente la cultura árabe, sobre la que influye grandemente el griego.

La segunda lengua culta es el griego, que es la lengua madre de toda la cultura occidental y que influirá posteriormente incluso sobre las culturas derivadas del sumerio y del sánscrito. Y modernamente la cultura europea, basada sobre la lengua griega ha invadido TODO el mundo.

Otras lenguas culturales son el *sánscrito*, el *chino*. En todas las partes del mundo se ha dado una capacitación de las lenguas vulgares o étnicas entramando sobre la urdimbre propia la cultura representada por una de las lenguas culturales (en Europa, el griego; en India, el sánscrito, y en Japón y Corea, el chino).

Toda lengua influye sobre la cultura de un pueblo y de los miembros que lo componen.

Un pueblo que desatiende la cultura acabará chusmizando al conjunto de la población.

El bajo nivel cultural conduce tanto al jebismo (aldeanismo) como a la chusmacería, y aunque aparentemente son tendencias opuestas y los partidarios de ambas se combatan, en realidad son ambas hijas de los mismos progenitores.

El *jebismo* ha nacido en Euskalherria como hijo de la ignorancia, debida especialmente a la carencia de centros Universitarios (Panepistêmion) de quienes veían en toda cultura superior una enemiga de la propia nación. Es la primera reacción contra el colonialismo, que mayormente llega a un país cultu-

ralmente subordinado, no trayendo la cultura en sus fuentes genuinas, como sería en el caso de Euskalherria en griego, sino por la forma en que el pueblo dominante, él a su vez aceptó la cultura griega. Así pues, queriéndose defender contra quien aporta una cultura extraña, se cae en lamentable situación de ser enemigo de toda cultura.

La *chusmacería* actual tan extendida en Euskalherria tiene igualmente por origen la ignorancia. Se da casi siempre entre habitantes de ciudades o burgos industrializados. Muchas veces hasta presume de internacionalista, pero quiere tomar de la cultura únicamente la parte inferior, y su odio contra la cultura, cuyo aprendizaje requiere un esfuerzo, no les viene de un rechazo chauvinista de quien aporta la cultura, como en el caso anterior, sino de un rechazo de la cultura en sí y de todo aquél y aquéllo que representa cultura. Es la consecuencia del pretendido "igualitarismo" que les han predicado que todos los hombres son iguales, pero ante la realidad que tiene que ver el chusmacero, de que hay quienes saben hablar y vivir en cosas que para él son inalcanzables, no querrá nunca hacer un esfuerzo para alcanzar un nivel más alto, sino que rechaza y quisiera destruir todo lo que está sobre su humilde nivel cultural.

La única forma de combatir estas tendencias nefastas es la extensión de la cultura.

Desgraciadamente tenemos que admitir que en EUSKARA NO SE HA CREADO HASTA HOY UNA PROPIA CULTURA, por lo que la lengua vasca se halla en situación de inferioridad ante las lenguas que llegando a Euskalherria son vehículos de una cultura superior. Así pues, si no capacitamos al euskara para cumplir su misión culturizante, nos vamos a encontrar con que su desaparición será inevitable y caerá bajo el dominio de otras lenguas. Esto sólo se puede hoy en día evitar CREANDO UNA CULTURA EN EUSKARA, claro está que aquí no se trata ni de pintura, ni de escultura etcétera, sino de la cultura propiamente en euskara, que por lo tanto es CULTURA LITERARIA.

Aun cuando en muchas lenguas, especialmente antiguas, haya existido algún tipo de literatura (casi siempre en verso) en épocas anteriores a ser empleadas dichas lenguas como lenguas escritas, tal como en su día los poemas de Homero, o los propios vedas en la India, una lengua es en realidad una lengua de cultura (o de civilización) cuando se convierte en una lengua escrita (unificada por una tradición literaria). Aquí en vez de intentar, como parece, que muchos hoy en día en Euskalherria quieren empezar las cosas comenzándolas por los pies, se debe empezar por la cabeza, como sucede en todo ente viviente. En el feto lo primero que se desarrolla es la cabeza.

Una lengua es una *lengua literaria culta* cuando posee una prosa literaria. Los versos pueden corresponder a formas dialectales, pre-nacionales. Pero una prosa literaria es sincrónica de la formación nacional.

Por ello para salvar la lengua vasca hay que capacitarla elevando su rango cultural.

Esto se hará únicamente creando una literatura PROPIA en euskara, que eleve el prestigio literario del euskara. Este prestigio se adquiriría primordialmente por medio de la prosa literaria, que sirve para que sus autores comuniquen a su nación un mensaje cultural.

Una lengua literaria sirve para unir y formar un pueblo, el cual normalmente de esta forma pasa de su *status* de tribu al de nación.

Como ya dijo Goethe las ideas plasmadas por los grandes hijos de un pueblo en la literatura forman a su vez el espíritu de toda una nación. Cuando esta nutrición viene a partir de un colonialismo cultural, el pueblo que se alimenta con alimento colonizante acaba con mentalidad de colonizado.

Así pues, la personalidad (en su sentido más elevado y espiritual) de un pueblo es debida a la producción literaria de unos pocos hijos de cada nación, sobre los que el resto se alinea.

La cultura nacional a su vez debe acompañar a un pueblo sincrónicamente con su desarrollo. Y es esta nutrición cultural la única que puede acabar con el aldeanismo y la chusmacería.

Por esta razón se proponen las medidas de apoyar la creación de una prosa literaria vasca, como la cabeza del feto que debe desarrollar la entera nación.

Debido al reducido tamaño del pueblo vasco las ediciones en euskara resultan improductivas y ni pagan los gastos. De aquí que se propone que el Gobierno Vasco adquiriera 500 ejemplares de las OBRAS EN PROSA LITERARIA que se produzcan en Euskalherria, con las condiciones que se especifican.

Pero el mayor problema resulta el de incitar a autores que

- a) sepan escribir en euskara
- b) tengan algo que decir
- c) tengan cultura literaria en lenguas extranjeras, especialmente en griego

a que escriban en euskara, puesto que el trabajo que realizarán escribiendo en euskara no está de ninguna forma pagado.

Además, debemos estar consciente que las personas que reúnen esas condiciones de (a) saber escribir en euskara, (b) tener una amplia cultura literaria y (c) tener algo que comunicar al lector, son en toda Euskalherria tan pocos, que, no nos confundimos, si afirmamos, que NO LLEGAN A CINCO PERSONAS.

Pues bien, de estas cinco personas dependerá el que el pueblo vasco logre sobrevivir o no, y del apoyo que a su obra se dé por parte oficial.

RELACION SOBRE LA SITUACION CATASTROFICA EN QUE SE ENCUENTRA LA LENGUA VASCA Y LA CULTURA EUSKARA

Considerando, como lo hace hoy en día tanto la investigación filológica, como la biológica, el hecho que la LENGUA es el alma de un pueblo, y que con la pérdida de la lengua, se pierde igualmente el factor nacional más importante que posee toda etnia, nuestro *grito de alarma* se eleva ante el retroceso cada vez más acelerado de la lengua euskara, creándose justamente una situación catastrófica, en una época en que aparentemente existe un gran interés por la propia etnia.

Es evidente que sin euskara no existe Euskalherria y que el día en que se deje de hablar la lengua vasca, habrá desaparecido la etnia vasca.

Por otra parte, al examinar las causas actuales de este retroceso veremos que la principal es la falta de una propia alta cultura (lo que se llama con el término alemán *Hochkultur*), cuya carencia coloca a la lengua vasca en un estado de inferioridad ante las lenguas que representan y vehiculan una cultura superior.

De aquí que la forma de frenar esta consunción, esta desaparición de la lengua euskara, no tenga otro camino de acción que el de crear una auténtica alta-cultura en euskara, para que la lengua vasca no se encuentre en estado de inferioridad ante las lenguas vecinas que le discuten su influencia.

Una vez que hemos expuesto así sucintamente el problema, entraremos a examinar los diferentes aspectos en detalle.

LA CHUSMACERIA

Para cualquier visitante, vasco o extranjero, que viene hoy a Euskalherria desde un país europeo, un aspecto negativo que le salta a la vista es la CHUSMACERIA que invade todo el ámbito cultural y social de Euskalherria.

Esta chusmacería es especialmente grave en los últimos años. Su causa más profunda es muy antigua; pero el desarrollo canceroso es actual.

Qué es chusmacería

La chusmacería es una forma de actuar y presentarse de una serie de entes (más o menos) humanos enemigos de la cultura, que presumen de su estupidez.

Según la Antropología Cultural la definición del *homo* no es la de ser un zôon politikón, sino un *creador de cultura*. Como dice M. J. HERSKOVITS

en “Les Bases de l’Anthropologie Culturelle”: “Lorsque nous disons que l’homme est un animal qui vit seulement en agrégations organisées, nous touchons un aspect de son existence qui est partagé par bien d’autres créatures du monde biologique... l’homme partage avec de nombreux autres animaux sociaux la tendance à vivre en agrégations; mais est le seul animal créateur de culture —la distinction entre la *société* et la *culture* est evidente” (pp. 18, 19).

De aquí que la chusma en su enemistad contra toda la cultura lo que hace es rebajarse a sí mismos a un *status* de animalidad, y, en consecuencia, la chusmacería, es un aspecto de animalidad contenida en lo que aparentemente es aún un *homo*, porque emplea aún un lenguaje articulado, pero pronto veremos cómo por su misma indole animalesca la chusmacería lleva a los hombres, no sólo a renegar de su condición humana, sino a atacar todo lo que es producto de la cultura, y en definitiva a la propia lengua. La chusma es enemiga de un desarrollo en sentido humano y culto de toda lengua. Unas veces aparecerán como defensores de la cultura popular; otras como defensores de las culturas dialectales, y en definitiva como enemigos de todo progreso cultural.

Esta chusmacería en sí representa el fin de un pueblo, pero para combatirla no tenemos otra forma que atacar la raíz del problema.

La chusmacería tiene su origen en la falta de cultura. Este mal en la actualidad esta muy difundido en Euskalherria.

Hasta hoy en Euskalherria la cultura llegaba por medio de la lengua castellana, puesto que en euskara no se ha desarrollado una cultura digna de este nombre. Y a nadie que esté en su sano juicio se le ocurrirá presentar como una cultura capaz de elevar a un hombre lo que en la actualidad está redactado en euskara. No hay duda que el fin primordial de un auténtico nacionalismo es el “desalinear” a un pueblo que está sometido a una cultura extraña y educarlo en la propia cultura. Por desgracia esto hoy en día no es posible, puesto que la cultura redactada en euskara ES INSUFICIENTE. Ante una tal situación caben diferentes soluciones:

1.ª La más usada por las personas que han deseado instruirse hasta hoy en día ha sido la de nutrirse en la cultura castellana, y con ello obtener como resultado el estar alineado. Es la solución de todos los colonizados. Aprenden la cultura del colonizador y luego admiran a todo lo que les viene de parte del colonizador; como lo único o lo mejor de cuanto existe.

2.ª Instruirse en una cultura diferente a la del colonizador. Esta es la solución más digna en una primera fase. Pero resulta difícil. Es evidente que en este caso se va a admirar la cultura de otro pueblo, pero dado el caso de que no se trata del colonizador el peligro es infinitamente más pequeño.

3.ª No adquirir ninguna cultura; con lo cual resultan dos posibilidades:

a) la *chusmacería* por no poseerse ningún tipo de cultura y en consecuencia odiar todo lo que representa la cultura y el progreso humano.

b) *el jebismo*, que consiste en adorar la llamada cultura popular, que en realidad es una sub-cultura campesina.

4.ª Crear una propia cultura. Este es el camino más difícil, pero en definitiva el que salvará a un pueblo.

Todas estas soluciones se están dando en Euskalherria, y no hay duda que como la cultura representa un ESFUERZO que se debe efectuar, las tendencias chusmaceras, que justamente niegan, a veces, hasta en nombre del patriotismo, ese esfuerzo, tienen cierta capacidad de imponerse.

Para bien comprender este problema tenemos que ser conscientes de la importancia que tiene la lengua nacional, la cultura y una lengua de cultura, para la humanidad y en concreto para cada una de las formas en que la humanidad se presenta, a saber, como una etnia.

El problema de la cultura nacional tiene sus raíces más profundas en la propia esencia humana. Como es sabido *no existe materia viva*, ni *materia muerta*, ya que los mismos componentes de la materia viva se encuentran en la materia muerta. Lo que en la naturaleza existen son *ESTRUCTURAS vivas y ESTRUCTURAS muertas*. Así pues, donde no hay estructuras no hay vida. Justamente las estructuras vivas son más complicadas (a parte de ser abiertas) que las estructuras muertas. Y lo que la Termodinámica enseña es justamente que la materia tiende a la entropía, es decir, a la desestructuración. Pero hay algo importante inherente a toda estructura, a saber, la JERARQUIZACION de funciones. No hay estructura sin jerarquía y con ello sin la existencia de un criterio jerarquizador no hay estructura posible, y por ende tampoco es posible ni la vida, ni la sociedad humana sin un criterio jerarquizador de funciones.

El problema de la jerarquización y con ello de la propia vida está ligado al problema de lo que se llama MEMORIA. La mejor capacitación de todo ente vivo se realiza gracias a la memoria, que empieza ya a actuar en las formas más primitivas de vida. Al parecer según algunos cibernéticos, la memoria existe hasta en los cuerpos inanimados. Por memoria se entiende el retener los resultados positivos o negativos de una experiencia, de forma que se pueden aplicar al encontrarse el ente vivo ante una idéntica situación de una forma más directa, sin tener que esperar al resultado de la nueva experiencia. Así, la vida ha avanzado gracias a la MEMORIA GENETICA, que ha efectuado la distinción entre las especies vivas, según una experiencia que cada vez dejaba a los más aptos como supervivientes, que permitía una supervivencia de aquellos que habían memorizado una experiencia más rica.

Una nueva memoria dará a los hombres una nueva capacitación, se trata de la memoria ligada a los idiomas, la llamada memoria étnica de ella dirá Henri Laborit en su obra *Biologie et Structure*:

“Un fait également essentiel chez l'homme est l'apparition des langages. Les mots en effet, se détachant des objets qui les ont vu naître, mémorisant les

multiples facettes d'une expérience protéiforme, permettront l'abstraction. Le mélangeur non fonctionnant plus seulement sur des "éléments" fournis par les sens, mais sur des concepts, permettra un comportement d'une richesse infinie. Ainsi, avec le cerveau humain pourra se développer la faculté essentielle d'une comparaison constante entre le comportement réflexe issu de l'expérience net mémorisé dans un réflexe de fuite ou de lutte, et le comportement élaboré par un "mélangeur" capable d'associer de façon originale les éléments mémorisés, c'est-à-dire de découvrir des solutions comportementales nouvelles aux variations survenues dans le milieu et de se soumettre à l'expérience des faits. Si l'on ajoute que la langage permet alors à toute réussite nouvelle d'être transmise aux générations suivantes de dépasser ainsi le cadre de l'individu, on conçoit que si la molécule d'AND a été le support de l'évolution génétique, le langage a été celui de l'évolution humaine" (Págs. 59-60).

Así pues, no cabe duda la importancia que tiene para cada etnia su propio lenguaje, puesto que sin duda alguna se puede afirmar que gracias a un idioma en concreto cada grupo humano se ha humanizado, puesto que no existe la "lengua por excelencia", la lengua en absoluto. Por esta misma razón los pueblos tienen tanto interés en guardar aquella riqueza gracias a la que se convirtieron en hombres.

En los idiomas étnicos en concreto se guarda toda la evolución del grupo humano. El lenguaje de cada pueblo es un manómetro de su historia, de su evolución, de su proceso de humanización.

Así pues, hasta aquí hemos visto que el ser humano tiene una

a) *memoria genética*, que está fijada en su ADN, y que hace que el hombre sea hombre, que separa al hombre de otros grupos de animales.

Además, el hombre posee una memoria propia, que no tienen los animales y que es:

b) *la memoria étnica*, que está ligada a los idiomas étnicos. Cada pueblo guarda en su idioma la memoria del propio devenir étnico. En cada idioma está implícita una propia "Weltanschauung", dada por la forma de construir las frases, como por los elementos con que tales frases se construyen.

Pero si importantes son ya en sí estos dos tipos de memoria, y el segundo es de tal importancia que se puede decir que cada idioma es el *alma* de cada nación (etnia), con la invención de la escritura, el hombre desarrollará, en algunas partes, un nuevo tipo de memoria: a saber

c) *la memoria cultural*. La memoria cultural está ligada a la existencia de una lengua escrita, a un idioma de cultura.

Si la cantidad de los idiomas existentes, es mínimo frente a la cantidad que existen de combinaciones cromosómicas, frente a las 4.000 lenguas habladas existentes sobre el globo terrestre, la cantidad de lenguas de cultura es igualmente pequeña.

Hemos dicho que los inventores de la escritura fueron los sumerios, cuya lengua con ello se convierte en la primera lengua de cultura de la entera humanidad. Ahora bien, esta lengua que da ese paso del etnismo a la cultura, llevará en sí aún una serie de concepciones anteriores. Así pues, aún siendo una lengua escrita, en sumerio se hallarán al igual que en las lenguas primitivas, mayormente palabras que representan lo que en Cibernética se llama "patterns primitivos" y no patterns de relación. El desarrollo de este tipo de palabras se efectuará por medio de las lenguas de cultura posterior.

Junto al sumerio en épocas antiguas aparecerá el egipcio, y más tarde influenciado por el sumerio, el acadio. De esta lengua surgirá luego la evolución que llevará a las lenguas semíticas escritas. También a partir del sumerio parece que surge la cultura del valle del Indus. De ésta sabemos que influenciará posteriormente la entera cultura sánscrita, así como dravídica. La propia cultura china parece que tiene sus raíces en tierra sumeria.

Así pues, aquí ya tenemos las dos *lenguas de cultura*, que junto al *griego* serán los grandes ciclos culturales del mundo.

En el Mediterráneo, y con cierta influencia egipcia, así como sumeria, nacerá la cultura griega. Esta parece que no sólo tiene estas dos raíces, sino una tercera, que parece ser la principal, y cuyos mejores frutos los encontramos en Creta. De la cultura desarrollada en Creta surgirá la cultura griega, que representa ella en sí un tal salto dialéctico, un tal avance que mayormente se habla del "milagro griego".

Así pues, tendremos como *memorias culturales* en primer lugar la sumeria, que perdurará en parte en la cultura griega, así como en las culturas semíticas e indúes. Las culturas semíticas pasarán del acadio al arameo, y de esta lengua, tras la conquista de Siria, al árabe. Pero en este paso, se dará ya una influencia griega, puesto que el arameo era una lengua en que la mitad de las palabras eran de origen griego. De aquí que hoy en día tengamos los siguientes ciclos culturales en el viejo mundo. (Los de América han dejado de existir).

1.º El *ciclo cultural griego*, cuya memoria cultural está fijada en la lengua griega, y en parte en lenguas influenciadas por el griego, como el latín, viejo eslavo, lenguas nórdicas, etc.

2.º El *ciclo cultural hindú*, cuya memoria está fijada en la lengua sánscrita. Sobre este ciclo cultural ha influenciado algo el griego, así como el ciclo cultural árabe.

3.º El *ciclo cultural chino*, cuya memoria cultural está fijada en la lengua china. Este ciclo cultural a parte de China abarca Japón, Corea y Vietnam.

4.º El *ciclo cultural semítico*, cuya memoria cultural está fijada en las lenguas semíticas, de ellas, hoy en día, debido al Islam, en la lengua árabe.

Se puede decir que hoy en día el entero globo está dividido en estos cuatro círculos culturales, y que solamente esas cuatro lenguas deberían llamarse, y únicamente ellas LENGUAS DE CULTURA. De estas cuatro lenguas de cultura la principal es la LENGUA GRIEGA, puesto que en ella se basará el posterior desarrollo de la cultura técnica moderna. Aunque haya sido a través de alguna de las lenguas de CIVILIZACION surgidas del griego. Estas lenguas al principio fueron el latín, lengua administrativa del Imperio romano, en su primera época, y luego lengua de una secta del cristianismo: la iglesia romana, por más que los libros santos del Cristianismo esten escritos en griego.

Un análogo papel al que juega el griego entre las lenguas de civilización en Europa, juega el sánscrito entre las lenguas indias. Casi todas las palabras cultas de la lengua hindú están tomadas del sánscrito. Es más, con el paso del Buddhismo a China una gran serie de conceptos culturales sánscritos, serán transcritos y adaptados al chino, japonés, coreano y tibetano.

En el ciclo cultural semítico, que con la aparición del Islamismo, se convertirá en el ciclo cultural del Islam, y que llevará en adelante como lengua de cultura del mismo al árabe, tenemos igualmente una gran influencia griega, debido a que la lengua árabe, tan sólo se convirtió en lengua de cultura por medio de la traducción de las obras griegas, al árabe a través del arameo. En este círculo cultural pronto se desarrolló una segunda lengua cultural: a saber, el persa; lengua de origen indoeuropeo, pero en que el vocabulario se convirtió mayormente en un semítico-árabe. Esta lengua influyó sobre todas las lenguas turcas y de la India (especialmente en el norte).

En la Europa del Renacimiento se dará justamente un “renacimiento” de la cultura griega, gracias al cual se logró convertir en lenguas de cultura a una serie de lenguas vulgares; como eran hasta entonces el italiano, castellano, francés, inglés y alemán. Estas lenguas han tenido sus épocas de oro en diferentes siglos. Siendo el primero el italiano, que de esta forma influiría sobre el desarrollo de la cultura literaria en las demás lenguas posteriores. Desde la época del romanticismo, es decir, siglo XIX, otras lenguas han pasado igualmente a convertirse en lenguas de civilización.

El camino seguido en todas ellas siempre ha sido el mismo. Se ha entrado, sobre una urdimbre nacional, la cultura griega. De suerte que hoy en día de toda Europa se puede decir que tenemos una provincia cultural griega, y que lo que en Europa no es griego es simplemente bárbaro y salvaje.

Como los griegos han sido los inventores de todos los tipos y esquemas culturales europeos, y después de ellos en realidad nada se ha inventado de nuevo, así ha resultado que en todas las lenguas con la adopción de la cultura griega (lo que en Europa equivale a la adopción de la cultura superior a secas) se han formado niveles de lengua, en los que el nivel influenciado por el griego, por medio de la adopción de palabras y términos culturales griegos, es el *nivel de lenguaje superior*. Frente a este nivel, tenemos el *nivel de lenguaje*

popular dado por las palabras de origen popular, que en las lenguas latinas son en primer lugar las palabras de origen latino, en las lenguas germánicas las palabras de origen germánico. En las lenguas latinas y en las lenguas germánicas existe un nivel de lengua intermedio, el que es debido al *latín culto*, que mayormente representa el nivel de lenguaje que corresponde al papel que jugó en el Imperio Romano la lengua latina, es decir, el de lengua administrativa.

Así pues, veremos que en Europa poseemos en la actualidad dos tipos de lenguas, aquellas que han asimilado la cultura griega y se han convertido en lenguas de civilización, y las simples lenguas étnicas. En las lenguas étnicas se guarda la memoria étnica, pero en las lenguas de civilización se guarda en primer lugar la "memoria cultural", que, como ya hemos dicho, en Europa está dada mayormente por los conceptos forjados a través de la lengua griega.

Esto es así, y es de tan clara conciencia de ello entre todos los pueblos cultos de Europa, que cuando el joven Werner Heisenberg recibiera el Premio Nobel de Física, el mismo contestara a un periodista que le preguntara qué hubiera hecho para lograr obtener tan joven el galardón Nobel, con la frase inequívoca de "he estudiado mucho griego".

Sólo entre pueblos incultos, y entre éstos en aquéllos que están enajenados por el chauvinismo, se puede ignorar la importancia que para todo avance en la cultura moderna tiene el conocimiento de la lengua griega.

Han sido los griegos, y *únicamente los griegos, y nadie más que ellos, quienes han inventado la ciencia*. Este invento, que ya en la antigüedad les era algo que saltaba a la vista a los investigadores antiguos, aunque a veces no supiesen bien formularlo, como cuando Berosos decía: "los caldeos permanecen siempre en el mismo punto de la ciencia en que la recibieron de sus tradiciones, sin cambios, mientras que los griegos se contradicen en sus doctrinas más importantes".

Esta permanencia de la ciencia caldea sin cambios, tal y como pasaba de generación en generación, es debida a que la misma tan sólo progresaba por medio de lo que en Cibernética se llaman teorías empíricas, de aquí que aparentemente apenas cambiase, puesto que sus cambios se hacían únicamente por una unión de conocimientos empíricos a los ya existentes, mientras que la Ciencia Griega, al haberse inventado las teorías axiomáticas, especialmente debido a las especulaciones de los sofistas, se daba entre los griegos una profusión de teorías axiomáticas, que eran, en consecuencia, puramente convencionales, y cuya rectitud debía siempre ser controlada por la empeiria posterior. Esta es la forma de actuar de la Ciencia, que es toda ella deductiva a partir de un concepto superior establecido de forma axiomática. De aquí nace la gran importancia de la cultura griega, que se ha impuesto en su parte científica en todo el mundo, por más que por su propia naturaleza lleve siempre el error, como toda formulación teórica humana.

Este enriquecimiento del caudal de conocimientos humanos debido al nacimiento de las lenguas de cultura, de las que con mucho la principal es el griego, ha tenido por consecuencia un necesario reajuste de la relación entre las lenguas. Si el nacimiento de la memoria genética, ha tenido por consecuencia la estructuración de los entes vivos y una selección natural, de suerte que tan sólo los más aptos perdurasen en vida, hemos visto que la humanización, debida a la creación del lenguaje que ha dado nacimiento a la memoria étnica, ha dado al hombre el dominio sobre la Naturaleza, incluyendo en este dominio a todos los animales vertebrados, que biológicamente muchos de ellos apenas se diferencian del hombre. Aun siguiendo siendo un animal vertebrado físicamente cercano a muchos animales, la posesión del lenguaje ha dado al hombre una tal fuerza que lo ha hecho rey de la Naturaleza. Esta evolución que ha llevado al dominio del hombre, al principio fue lenta, pero con la aparición del Neolítico permitió dar un paso importante que condujo a un enriquecimiento de la cultura material y a un perfeccionamiento de muchos idiomas hablados. Pero la aparición del lenguaje escrito, a través de la fijación efectuada en el sumerio, ha conducido a dar a los pueblos que poseen una lengua escrita, una cultura literaria, una tal supremacía sobre los pueblos analfabetos, que éstos necesariamente tienen que adaptarse a la nueva situación, so pena de perecer.

Los romanos no tuvieron otra posibilidad que la de someterse a la cultura griega, puesto que a pesar de su dominio militar, fueron en definitiva vencidos por la cultura griega. En Roma toda persona culta hablaba en griego, y únicamente se consideraba ser culto a quien dominaba esta lengua. El griego transformó al arameo, y el árabe pudo sobrevivir porque a su llegada a Damasco adoptó la cultura griega. Todas las lenguas de los bárbaros, germánicas y célticas tuvieron que someterse al griego, o a su sustituto, el latín. Y en el Renacimiento pudo nacer una nueva cultura con la llegada de los sabios griegos. El Renacimiento y el Humanismo italiano son criaturas de ese influjo cultural.

Todas las lenguas europeas han recibido su forma literaria por adaptación de la cultura griega, y tanto franceses, como italianos, ingleses o alemanes, dieron a sus pueblos una cultura, cuando supieron adoptar la cultura griega. Los mejores literatos de estas lenguas escribieron sus obras bajo tal dominio.

Así, cuando estas lenguas entramaron en la urdimbre propia la cultura griega resultaron ser vehículos de una nueva civilización; y ninguna lengua europea jamás llegó a ser vehículo de una civilización sin un tal entremado cultural.

Este hecho real histórico nos muestra que no todas las lenguas son iguales, ni que todas culturas son equivalentes, como pretenden hacer creer ciertos igualitaristas, para quienes todo es igual, especialmente juzgando todo por el más bajo rasero. Esta diferencia de calidad entre las culturas, y las lenguas

que la vehiculan, ha hecho que las lenguas que no representan ninguna civilización, al entrar en contacto con otras, que representan a unas civilizaciones más elaboradas, en una palabra, a civilizaciones superiores, cedan y sean suplantadas por las lenguas que vehiculan a una cultura superior.

En la época moderna, en que la mediocridad y la chusmacería quieren imponerse por todas partes, no elevando a quien esté menos capacitado o ayudando a hacer un esfuerzo culturizante, sino decapitando a quien más vale, reduciendo la cultura al nivel de la chusma, nacen esas teorías igualatorias, que en definitiva lo que quieren es destruir las culturas y llevar a los pueblos cultos al suicidio. En contra de esas afirmaciones del *igualacherismo* tenemos, en cambio, la realidad que todo hombre del pueblo que desea progresar, se quiere apropiarse la cultura superior, y renuncia, a pesar de todas las adulaciones *igualacheras*, al nivel de la sub-cultura. A pesar de todas las afirmaciones de que todas las culturas sean iguales y todas las lenguas que vehiculan tales culturas sean iguales, veremos que las lenguas que no vehiculan una cultura superior son abandonadas por sus hijos, y que todos los hombres quieren emplear una lengua considerada culta, aun cuando ellos mismos no lean ni asimilen las culturas que dichas lenguas vehiculan, y gracias a las que son consideradas *superiores*.

Si la evolución desde el vertebrado ἄλογος (sin logos) lleva en muchos siglos de evolución, a través del *homo faber* a la formación del auténtico *homo sapiens*, que es el poseedor de un lenguaje articulado, podemos decir que con la aparición del lenguaje escrito nace un nuevo tipo de hombre, que podríamos llamar el "homo cultus". El *homo cultus* posee, además de su lenguaje articulado, un lenguaje escrito, que vehicula una cultura. Y esto tiene más importancia que el número de analfabetos que puedan emplearlo. La importancia de la lengua inglesa más que del número absoluto de personas que la emplean viene de la importancia que tiene como lengua universal. Y el chino aunque se hable el doble que el inglés es menos estudiado que el inglés, porque en la actualidad casi el 25 % de la entera publicación mundial se hace en lengua inglesa, y por otra parte el hindústani y el castellano aun siendo cada una de estas lenguas habladas por más de 150 millones de personas son menos estudiadas y tienen una producción literaria inferior a la del alemán, que con casi un 20 % de la entera publicación mundial es la segunda de las dos únicas lenguas universales, es decir, lenguas en las que se halla una entera bibliografía de cualquier materia culta, mientras que el castellano con sus pretendidos 300 millones, de los que más del 80 % son analfabetos (según estadísticas de las editoriales españolas, en España el 80 % de la población lee menos de un libro por año, y más del 50 % no posee un solo libro) no llega más que al 3 ó 4 % de la entera publicación mundial.

Es evidente que el chauvinismo de los incultos llevará a contar como iguales a todos los hombres, cultos e incultos, pero la sociología real los pone en diferentes alturas.

Si ya en el caso del castellano, a pesar de sus 300 millones de analfabetos, sitúa a la lengua castellana en completa dependencia cultural del francés, puesto que a España y Sur América les vienen no sólo los niños sino también el espíritu, desde París. En el caso de pueblos minoritarios que no logran crearse una propia cultura esta situación de inferioridad suele llegar a ser abrumadora. En francés se suele decir "minorité → minorisé → minable". Y esto con razón. Puesto que normalmente los pueblos minoritarios no solamente son minoritarios por su tamaño, sino que suelen serlo también por su espíritu, y en consecuencia resultan ser *despreciables*.

Sí el pueblo vasco (quizá únicamente con los piamonteses) es el único pueblo minoritario que no tiene ese espíritu de minorizado; quizá por su éxito en la Economía, su retraso cultural lleva a la paradoja que a pesar de que el vasco (al igual que el piemontés) sea la lengua nacional de un grupo étnico que socialmente está bien considerado, su lengua, no poseyendo el necesario cultivo literario, es abandonada y se ve sustituida, justamente en el habla corriente y cotidiana de los hijos que en la escala social llegan más alto, por una lengua que en la propia tierra es, empero, la lengua de la casta social más baja, como son los inmigrados (proletariado castellanófono en Euskadi, y proletariado italonófono en Piamonte); única y exclusivamente por esa falta de una cultura literaria en la lengua nacional.

El problema del pueblo vasco es por ello ante todo un problema cultural, aún más que lo que ya en sí son los problemas de todas las etnias oprimidas, en las que además del problema cultural suelen darse problemas económicos y sociales. Por esta razón, en cierto sentido, el problema vasco puede tener una solución más fácil que muchos otros problemas minoritarios, en los que se trata de etnias que no gozan de ningún prestigio social, debido a que, en realidad, en la escala social dichas etnias minoritarias ocupan posiciones inferiores.

De aquí que en el caso vasco, en cuya lucha nacional ocupa siempre el frente cultural el primer orden, si no se solucionan estos problemas los demás problemas se agravarán, o resolverán en la medida en que el problema cultural se agrave o solucione.

Todos los movimientos patrióticos siempre han querido dignificar a las lenguas nacionales, haciéndolas aptas para vehicular una nueva cultura, como dice Joshua A. Fishman en su obra "Language and Nationalism":

"Thus nationalist movements must not only fashion an apparently unified, authenticated, and modern-problem-oriented nationality out of countless manifest interaction networks engaged in daily ethnic routines and beliefs, but they must fashion an equally apparently unified authenticated, and modern-problem-oriented language out of the manifest diversity of phonological, lexical, grammatical, and semantic systems inherited from prenational speech networks. Nationalisms consciously undertake to produce self-consciously modern, authentic, and unifying standard languages, which are to

be consciously employed and consciously espoused, where previously there existed only regional and social varieties, unconsciously employed and unemotionally abandoned. Language planning is therefore, a definitive service to and by-product of the nationality cause, and like that cause it may retire to the sidelines at least temporarily, when its major goals *seem* to have been attained or are no longer an issue.

The dependance of nationalist-inspired language planning on elitist leadership is apparent at every step. Whether it be at the point of initial selection, subsequent codification and elaboration, or final implementation, the major forces at work seem to have been (and to be) elitist" (pág. 62).

Este movimiento, como lo dice Joshua A. Fishman, es siempre elitista y la desgracia del caso vasco ha estado en que desde siempre ha tenido, el movimiento vasco, un tono excesivamente popular.

Pero como dice Otto Friedrich Bollnow en su obra "Sprache und Erziehung", es justamente a través de la lengua la forma en que más profundamente se forman y transforman los hombres:

"Es gibt kein so geeignetes Mittel, auf die FORMUNG des Menschen einzuwirken, wie auf dem Wege über seine Sprache. Und zwar ist das ein eigentümlich indirektes Verfahren: ich versuche nicht unmittelbar auf seine Person einzuwirken, sondern ich erfasse ihn auf dem Umweg über seine Sprache, durch die unwillkürliche Rückwirkung, die von seiner Sprachgestaltung auf, sein eigenes Wesen ausgeht. Und sie ist um so wirkungsvoller, als sie in Hinblick auf die Sache geschieht und nicht als Eingriff in die Person empfunden wird" (pág. 184).

Esta forma de actuar sobre los hombres a través del idioma que hablan es tanto más efectiva, puesto que la entera forma de concebir el mundo que tienen los hombres tiene que pasar por el prisma del propio idioma. Por eso el mismo Otto Friedrich Bollnow decía (pág. 147):

"Streng genommen hat von einer "hinter" der Sprache gelegenen Wirklichkeit zu sprechen keinen Sinn: denn was wir durch die Sprache erfassen, ist schon Wirklichkeit; wie uns die Wirklichkeit umgekehrt nur "in" der Sprache gegeben ist und nienals davon abgelöst vorgestellt werden kann". Puesto que ya había dicho en la pág. 120 "Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt".

Por todas estas razones se ve cuán importante es la capacitación de una lengua desde el punto de vista cultural; ya que según sea la lengua que se emplea será el mundo REAL que posee el individuo. Por esta razón, como dice Fishman, todos los movimientos nacionalistas han querido capacitar las propias lenguas creando las lenguas literarias unificadas, las cuales por este procedimiento se convertían en las fuerzas unificadoras y capacitadoras de la nación. Esta tarea siempre ha sido una tarea elitista. Por esta razón, son tan nefastas todas esas tendencias populacheras que se observan en diferentes

corrientes del nacionalismo vasco, las cuales dan el *jebismo* y la *chusmacería* no ya sólo como expresión literaria, sino como una entera forma de actuar del hombre en la sociedad. Mientras que por el contrario, una lengua cultivada y cuidada, a su vez, como vemos por lo que explica Bollnow, sobre la influencia de la lengua sobre la educación, dará a individuos educados, y lejos de esas tendencias nefastas como son el *jebismo* y la *chusmacería*.

Si consideramos la evolución de la lengua literaria vasca, veremos que tras un comienzo no del todo negativo, es más, hasta en cierto sentido positivo, como fue el comienzo con Dechepare, Leizarraga y Axular, se da un frenazo general. Tan sólo en cierto sentido continúa la *tradición literaria vasca*, que está personificada en el *labortano clásico*, la tendencia *jeba*, y que consecuentemente ser ella misma también la progenitora de la *chusmacería*, nace en Vizcaya con Moguel, autor de unos diálogos, novelados, llamado PERU ABARKA, en que se intenta ya en aquellos momentos (principio del siglo XIX) presentar al tonto del pueblo, el aldeano ignorante, como un sabio con ciencia infusa. Con ello nace el *vasquismo de abarka*, que sería una tendencia anti-nacionalista, enemiga del progreso, tal y como es comprensible surgiese de la pluma de quien pretendió ser censor de la Inquisición. Por desgracia, luego esta tendencia anti-nacionalista será asumida por algunos sectores del nacionalismo. Nefasta es igualmente la tendencia del empleo de los dialectos rústicos. Contrariamente a lo que pasaba en todas partes, será el propio nacionalismo en algunas, pero importantes, tendencias el que fomente una teoría tan enemiga a los intereses euskaldunes.

Toda lengua culta llega a su MAYORIA DE EDAD, a su status de LENGUA ADULTA cuando ha producido PROSA LITERARIA. Esta prosa es la que capacita a una lengua. Mientras que la literatura en verso se puede permitir el lujo de emplear un nivel de lengua pura, en todas las lenguas, tanto en Oriente como Occidente, veremos que la prosa literaria se enriquece por la incorporación de elementos clásicos. De aquí que en una literatura adulta sean las obras en prosa literaria las que capacitan a las lenguas.

MEDIDAS INELUDIBLES NECESARIAS A ADOPTAR POR PARTE DE UNA ADMINISTRACION VASCA PARA SALVAR LA LENGUA VASCA

Consideraciones preliminares:

Sin euskara no existe Euskalherria.

El día que se deje de hablar euskara habrá muerto Euskalherria.

Toda lengua representa en sí una concepción del Universo.

Los límites de la comprensión que posee todo hombre le están dados y fijados por la lengua que él emplea.

Lo que los hombres llaman realidad, está condicionado INEVITABLEMENTE por el idioma que normalmente emplean. En este sentido juega un papel de primer orden la propia lengua materna.

La concepción del mundo que está influenciada por la lengua que emplea un grupo humano será tanto más rica y perfecta cuanto más cultivada sea la lengua que es empleada por dicho grupo humano.

En la lengua hablada (materna principalmente) se encierra la llamada MEMORIA ETNICA, gracias a la que los hombres se separan de los animales. La memoria étnica está encerrada en la tradición étnica fijada en el lenguaje nacional.

En la lengua escrita se encierra la memoria cultural.

Las lenguas cultas de Europa y Asia son de reducido número. La lengua de la cultura de los europeos es el griego. Por influencia del griego sobre las lenguas vernáculos europeas se han creado las lenguas de civilización.

Una lengua simplemente étnica se encuentra frente a una lengua de cultura o de civilización en una situación de inferioridad y acabará siendo sustituida por la lengua de civilización.

En la actualidad el euskara se ha conservado casi exclusivamente como lengua étnica, lengua hablada sin una cultura escrita.

Las lenguas de civilización en Europa han nacido por influencia del griego sobre la lengua vernacular. Esta influencia ha creado una tradición literaria que ha ido capacitando a la lengua vernacular.

En euskara, la pequeña tradición literaria existente es la del labortano clásico, que comienza a mediados del siglo XVI, mientras que otras formas escritas en vasco tan sólo comenzaron dos o tres siglos más tarde.

Una lengua literaria muestra ser una lengua ADULTA cuando desarrolla una PROSA LITERARIA.

La literatura en verso suele comenzar en muchas lenguas, incluso en épocas pre-literarias, pero auténticamente una prosa literaria no se da más que en una lengua escrita con madurez.

Paralelo al desarrollo de una lengua literaria (es decir, una lengua con prosa literaria) se da el desarrollo de la propia nacionalidad.

De aquí que todos los movimientos nacionalistas hayan fomentado siempre las lenguas nacionales literarias, mientras que la existencia y el empleo de las formas dialécticas corresponde a un *status* pre-nacional.

Una lengua sin prosa literaria acabará siendo desplazada y sustituida por una lengua de cultura, que haya creado una literatura rica.

En vista de lo sucintamente expuesto y que sin prosa literaria no existe una lengua literaria, y que sin lengua literaria una nacionalidad desaparece, se

deben concretar todos los esfuerzos patrióticos en salvar y promocionar el nacimiento de una prosa literaria vasca.

En la actualidad la confección de la literatura vasca ofrece dos problemas:

- a) el de los autores
- b) el de los editores.

El problema de los editores es relativamente de fácil solución. Bastará que el GOBIERNO VASCO adquiera de toda edición de libros vascos EN PROSA LITERARIA la cantidad de 500 (quinientos) ejemplares que distribuirá en las Bibliotecas de Euskalherria.

Esta cantidad hace que una edición no arroje pérdidas. Para ello se deberán considerar las siguientes condiciones:

Entrarán en este tipo de subvención (o protección) los libros que ofrezcan las siguientes condiciones:

1.ª Que se trata de un libro, es decir, una obra UNITARIA con más de 150.000 caracteres.

2.ª No se subvencionarán GRAMATICAS para aprender la lengua vasca, tanto las escritas en vasco como en castellano.

3.ª La obra que se subvencione de esta forma ha de estar ENTERAMENTE escrita en euskara.

4.ª No deberá ser una obra de ENSEÑANZA, sino obras literarias.

5.ª Las ediciones deberán como mínimo tener una tirada de 1.500 a 2.000 ejemplares.

6.ª No se subvencionarán libros en ediciones de lujo, sino únicamente en las presentaciones llamadas *paper-bag*.

7.ª No se considerarán *libros* aquellos que sean colecciones de artículos de prensa, o chascarrillos, u obras de poca categoría literaria.

8.ª No se subvencionarán TRADUCCIONES de obras extranjeras.

La subvención a los autores ofrece mayores dificultades, puesto que la edición en vasco es tan poco rentable que una edición en vasco siempre será 10 veces inferior a una en castellano, no permitiendo la profesionalidad.

Por ello, como mínimo:

El GOBIERNO VASCO entregará a los autores la ganancia del librero sobre los 500 ejemplares que compre al editor; a parte del 10 % que le corresponde al autor.

1.ª La edición de los libros en vasco deberá ir numerada, como se hace en Italia con las ediciones, con el fin de evitar el fraude por parte de los editores en perjuicio de los autores.

2.ª Al autor recibirá COMO MINIMO el 10 % sobre la venta de los libros. En Suecia los autores cobran un 16 ²/₃ % del precio de venta al público.

3.ª El autor recibirá además de este 10 % sobre los 500 ejemplares que adquiera el Gobierno Vasco un 35 % adicional; que es lo que suele retirar el librero.

4.ª Todo autor conservará los derechos de autor sobre posteriores ediciones y traducciones, sin que sea válida ninguna estipulación en sentido contrario.

Por parte de las tipografías y fotocomposiciones, la composición de textos vascos no deberá ser gravada como edición en lenguas extranjeras, como sucede hoy en día.

Además, SE SUPRIMIRAN TODOS LOS PREMIOS LITERARIOS PARA OBRAS REDACTADAS EN EUSKARA.

Esta condición, que a primera vista parecerá extraña, tiene su auténtica razón en el BAJO NIVEL CULTURAL ACTUALMENTE EXISTENTE EN EUSKALHERRIA, donde es imposible encontrar 5 (cinco!!!; cinco unidades!!!) personas que sean EUSKALDUNES, EUSKALZALES y que además posean el necesario conocimiento de las literaturas extranjeras, de tal forma que sean capaces de JUZGAR de forma justa el valor literario de una obra escrita en prosa literaria vasca que contenga, lo cual es imprescindible un *mensaje*.

No existen actualmente en TODA EUSKALHERRIA, incluyendo para ello todas las personas que están enseñando, aprendiendo en Universidades, en las Academias y en los Ministerios u otras instituciones, no existen —repeto— CINCO personas que tengan la necesaria e imprescindible CULTURA literaria y filosófica como para poder justipreciar una obra escrita en euskara, que tuviere el valor necesario para obtener un premio literario como se acostumbra a conceder en las lenguas de civilización europeas.

En la actualidad se nombran para formar parte de los TRIBUNALES que han de juzgar sobre prosa vasca, novelas, ensayo, etc., a personas, que ellas mismas deberían en primer lugar ser sometidas a un previo examen, del que podemos afirmar que saldrían rechazadas. Se han nombrado a tales anal-fabetos, que en consecuencia solamente pueden juzgar lo que esté debajo de su humilde nivel cultural, y que en consecuencia, al no ser capaces de poder ni entender lo que esté sobre su humilde nivel cultural, no sólo no lo entienden, sino que odian todo lo que vuela más alto. En consecuencia, tales personas no sólo son incapaces de juzgar del valor LITERARIO, sino que darán los premios a obras mediocres (a la altura de su propia mediocridad) con la consecuencia de que, si se presentare una obra mejor, al no ser premiada, lo que se haría es sembrar el malestar y la desgana entre quienes debieran en justicia haber recibido los premios.

Dentro de la actual mediocridad y chusmacería reinante en Euskalherria, no obstante nos cabe esperar que puedan salir de las Universidades (españolas) instaladas en Euskalherria (puesto que no existe una Universidad vasca) en el futuro algunos talentos mejores que no deberán ser desanimados por la mediocridad de los actuales tribunales literarios.

Alguien pudiera entonces pretender que el Gobierno Vasco al subvencionar a las ediciones vascas, pudiera en tal circunstancia apoyar a obras que no merecerían entrar en la consideración de OBRAS LITERARIAS. El peligro es mínimo, puesto que aunque queda suponer que se presente una obra de más de 150.000 caracteres que no merecería tal consideración, se puede y debe suponer que espíritus mediocres no podrán componer muchas obras de tal tamaño (teniendo presente que se eliminarán de tal consideración esas obras que son únicamente recolecciones de artículos de prensa o chascarrillos, de las que en la literatura vasca se nombran algunas veces como obras literarias (por ejemplo: "Abarrak", de Bustintza; las obras de Zamarripa; las colecciones de articulillos de Barbier, etc., todas las cuales hubieran quedado excluidas de las subvenciones). Pero aun así, es tanta la necesidad de que se publique DE TODA Y CUALQUIERA MATERIA algo en euskara, que no se debe excluir, quizá, ni esas obras de sub-cultura, puesto que en realidad de nada existe y de todo aún hace falta en la literatura vasca.

ANEXO

Sr. Presidente:

Este anexo desea tener un carácter CONFIDENCIAL, puesto que aparte de todas las condiciones objetivas propias a toda lengua en su desarrollo en el caso del euskara hay aún una serie de razones propias, que hacen complicado el problema.

No es bastante que el Gobierno Vasco, u otras personas, nos demos cuenta de la importancia que tiene la existencia de una cultura vasca, no sólo como factor de la existencia nacional del pueblo vasco, sino incluso para su existencia material.

En la actualidad, tan sólo los pueblos que saben elevarse culturalmente son los que dominan, mientras que los pueblos culturalmente retrasados de día en día caen en mayor indigencia.

Si la indigencia cultural del Estado español, cuya altura cultural es de las más bajas no sólo de Europa, con cifras como un 80 % de la población que no compra ni un solo libro al año, y con un total superior al 50 % del total de la población que no posee ni un solo libro en casa, frente a unos porcentajes europeos, que dan en los países civilizados más del 15 % del total que lee más de un libro por semana (leyendo el 80 % de los publicados en el país en consideración), un 65 % que lee más de un libro al año y tan sólo un 20 % que lee

menos de un libro al año, estando por desgracia el País Vasco también incluido en tan analfabetos porcentajes como son los del Estado español, Euskalherria sufre aún de males suplementarios, debido a lo reducido del territorio de habla euskara, la pequeña cantidad aún entre los propios euskaldunes que leen en la propia lengua nacional.

Habiendo hecho encuesta en algunas librerías, les indicaré como muestra que en una población en que se supone existe una amplia mayoría de Euskaldunes como es Zarautz, población en la que corresponden los euskaldunes a la parte más burguesa de la población, en lo poco que se lee aún el euskara es tan sólo un 25 % de la venta de libros. Incluso considerando que una parte de la lectura en euskara es debida a las ikastolas, aún tenemos con que casi la mitad de dicha venta se refiere a venta de *métodos* para el aprendizaje de la lengua.

El comercio y la producción de libros vascos ofrecen aún el desolador aspecto de que la casi totalidad de los EDITORES vascos se han dedicado a este comercio por pura casualidad, puesto que lo mismo se hubieran dedicado a vender ferreteria, ultramarinos, o verduras. Fue por una casualidad que hayan adoptado la profesión de libreros. Comparando con la cultura y el conocimiento de su profesión que tienen los editores en otros países, por ejemplo, en Inglaterra, en donde hay casas editoras que practican esta actividad desde hace siglos, por varias generaciones, no puede ser más desastrosa para la producción cultural la casi exclusiva existencia de tal tipo de *editores*. Unido a esto la pérdida de moralidad comercial (que anteriormente hasta hace pocos lustros era la característica de los comerciantes vascos), resulta que en Euskalherria se debieran imponer medidas administrativas, *para que los editores no estafen a los autores*. Es lógico que ante una serie de editores de tan baja moral comercial (algunos de ellos lo dicen de otros competidores) que nunca pagan los derechos de autor, pocos son los hombres que se ven incitados a escribir.

Por otra parte, no existiendo en toda Euskalherria más que UNA SOLA EMPRESA DISTRIBUIDORA de libros vascos hay editores que se quejan de que dicha distribuidora no suele tomarles a veces más que 400 ejemplares de una obra publicada, teniendo que quedarse el editor con unos 1.000 ejemplares, que no sabrá bien dónde colocar. También los libreros se quejan, puesto que las editoriales les dan un 30 % de comisión en los libros españoles, mientras en los libros vascos tan sólo reciben el 25 %. Algún editor me ha dicho que la distribuidora les ha pedido hasta un 55 % (cincuenta y cinco por ciento) del precio de venta de los libros. (Normalmente un distribuidor suele cobrar un 10 % por su trabajo de distribución, el cual, unido al 30 % del libreiro, daría un 40 % como total; teniendo presente que un libro vasco arroja una comisión de librero del 25 %, en el caso del libro vasco hay un 25 a 30 % de gastos de distribución en vez del 10 %).

Todo esto lo expongo, pues aun cuando en mi adjunta *relación* en la página 11.ª hablo de ciertas medidas para sacar la edición cultural vasca del

atasco actual, se debería establecer cierto control sobre los editores, que por desgracia en el País Vasco, en muchos casos, no están guiados por ningún interés cultural, puesto que no poseen un mínimo de cultura, como en otros países exigiría la profesión de editor.

Incluso en muchas editoriales que se llaman “vascas” los libros vascos son los parias de la edición. Muchos editores en el país vasco, siguiendo esa tendencia nefasta de considerar la lengua vasca una lengua de inferior calidad, se preocupan mucho menos de que las ediciones vascas ofrezcan cierta presentación. La mayor parte de los editores (yo por lo que he podido enterarme ninguno de ellos) posee un corrector de pruebas, como es normal en cualquier lengua. Como a todo autor se le escapan (y esto en toda lengua) siempre faltas, ya por esta razón van los libros vascos al mercado de una forma descuidada. Pero aún peor que esto, puesto que en las imprentas no poseen obreros euskaldunes. O lo que es peor, dada la chusmacería generalizada actualmente hay mucho obrero que es un “maula”.

Personalmente puedo aportar pruebas de que por ejemplo la traducción de los “Mao Buruzagiaren Aiphuak” publicada en Bélgica con tipógrafos flamencos, que claro está no conocían el vasco, apenas tiene faltas de impresión, mientras que en la edición del “Belatzen Baratz”, primer tomo, tuve que corregir más de 20.000 (veinte mil) erratas de imprenta en la primera corrección, para que me trajese la fotocomposición unas segundas pruebas “corregidas” en que aparecían casi 15.000 faltas, de las que más de 5.000 eran nuevas faltas, que no estaban, claro está, ni en texto original ni en las primeras pruebas de imprenta.

Claro está, la causa es que el editor se buscó para la edición vasca un fotocompositor que le ofreciese un precio más bajo, no preocupándose de que se tratase de una “maula” para pasar luego finalmente a tener que corregir de nuevo otra fotocomposición en que tampoco había empleados euskaldunes. tampoco había empleados euskaldunes.

Como a la edición en vasco le exigen un precio de composición como si se tratase de un idioma extranjero, resulta que los editores se buscan los tipógrafos o fotocompositores más baratos, aunque sean malos obreros.

Entre los males que le acuitan a la edición vasca tenemos pues todos los debidos a un descenso del nivel cultural que es dado con bastante amplitud en toda Europa, debido a una serie de falsos tópicos sobre la educación, que ha creado muchos “técnicos”, pero pocos “hombres”, cuando no ha destruido a los que había. Pero aún tenemos una serie de males propios a la incultura (analfabetismo y chusmización) que nos han llegado con otras teorías políticas-biológicas, que cayeron en una tierra en que faltó una Universidad propia durante siglos, y aún hoy en día no la hay en la propia lengua nacional y orientada en un sentido nacional de la propia cultura.

Por esa falta de cultura se da ese desprecio *real* de la propia lengua, que no es un vehículo de cultura, pero que los *patriotas* (?) tampoco se esfuerzan

de sacarla de su lamentable situación, pero en la que aparecen muchos pseudopatriotas que se quieren servir de ella. Creo que a la larga, más que subvencionar a los editores, los cuales frecuentemente son unos analfabetos, se debería establecer un sistema de subvención a la "edición" en concreto, que sirva para eliminar esa desfachatez de ciertos *editores vascos*. Dándose esta subvención a "particulares" que efectúen las ediciones con ayuda y control de la Administración vasca.

Este anexo CONFIDENCIAL quisiera revelar algunos defectos de la Edición vasca, que son debidos más que a la falta de desarrollo culto de la lengua, a *abuso comercial*, de quienes por su incultura estarían mejor actuando en otros menesteres de los de la Cultura y Educación Nacional.

EUSKAL IRAZLEEN ELKHARGOA

Baldin-eta Akadêmi batetan sortzen den KULTURGINTZA ren LITERATUR BATZORDE bat berez eginkorra izan dadin, bethi biltzar edo elkhar MINORITARIO bat izan behar ba du, gauzak bertzela dagotza IRAZLEEN ELKHARGOA izan diteken *Proffesional Assoziazione* batetan. Bietan khideak izaiteko KRITERIONAK' osotoro differentak bait dira, eta biak organôsi batetan nahas ba litez, ez bata ez bertzea eginkorra izanen ez bait lizateke.

Hemen soilik beraz nolabait SYNDIKATU baten anzora eredutu behar lizateken E. I. E. elkharago bati buruz mintzo izanen naiz.

Elkhargo huntan berez euskarazko LIBURUAK iratzi dituten personak sar ditezke, heien valore literarioari so egin gabe. Bainan liburu bat zer den jakitekotz' mundu osoan erabilten diren kritêrionak onhartu behar genituzke.

LIBURU BAT HAUXE DA: 100.000 kharaktêr baino gehiago duen obra unitarioa. Ezin ditekete kritêrion huntan sar, artikuluen, eta batez ere aldizkarietan ageri diren artikuluen bildumen bidez egin diren *liburuak*.

Euskal Irazleen Elkhargo berau' bertze herrietan antolatu diren hunelako elkhargoen araura ere aphailatu behar genuke.

Suedean 1893/n urthean *Sveriges Författareförening* antolatu izan zen, geroz 1941 *Sveriges Dramatikerförbund* (Suedeko Dramaturgen Elkhargoa) autolatua zen, geroz bertze irazleen elkhargoa sorthu ziren, huntara gaztediaren liburu en egileen elkhargoa, eta 1954/n sorthu zen *Svenska Översetareförbundet*, eta hauxe Jan Gehlingek dionez "*The Swedish Association of Literary Translators*" zen. Beraz elkharago huntan soilik literatur obren itzultzaileak

sartzen ziren. Hemen, bertze ikhuspunktuetan bezala, argi erran behar genuke berau ez zen "Itzultzaileen Eskola" bat. Itzultzaile eskola bat, berez "itzultzaileak preparatzen" dituen irakastola bat da. Suedar Assoziacione hontan sartzeko kritêriona' bertzelakoa zen. Hor sartzen bait ziren, bertze hizkuntzetatik literatur obrak itzuli zituztenak. Biltzar hauxe 1966/urthean liburuak egiten zituzten autoreekin bildu zen eta "*Fria Litterära Yrkesutövarnas Central Organisation*" FLYCO (*The Swedish Federation of Men of Letters and Literary Translators*) bilhakatu zen. Hauxe berriro 1971/n desageri zen eta haren lekhuian *Sveriges Författarförbund*, SFF (*The Swedish Union of Authors*) sortu zen. Berhain elkhargo huntan ez ziren sartu Dramaturgoak.

Suedeko experientziari behatzen ba deraukogu, erran genezake ezen Euskalherrian ere "Euskal Autoreen Elkhargo" bat eratu behar lizatekela. Hemen ere Dramaturgoak sartu behar ez genituzke, zeren-eta heien eskubideak eta problêmak, eta batez ere kommisioeak kobratzeko forma desberdina bait da.

Euskal Autoreen Elkhargoan sar zitezken personak hauk liratzek:

- 1.^a *Fiction* prosa delakoaren egileak.
- 2.^a Egiatzko poêsia irazten dutenak.
- 3.^a Literatur obren itzultzaileak.
- 4.^a Jakintzazko obren egileak.
- 5.^a Aldizkaritzako obren egileak.

Elkhargo hau hatsarrean Euskalzaindiaren babespean antola liteke, baina ahal bezain sarri, egiazko sindikatu autonomo bat bilhakatu behar luke. Beraz Euskal Akadêmiaren babesa soilik lizateke haurzaroan eduki behar lukeen protekzioea.

Suedeko Elkhargoak bezala, Euskal Elkhargo hunek irazleen eskubideak babestu ta zaindu behar lituzke; hauietan:

1. Copyright eskubidearen *surveillancea*.
2. Copyright legegintza europarra Euskal irazleentzat ardiets, eta ez orain den bezala, non euskal irazleak liburugintza dagozen bertze personen erkatzean bethi minus egokera batetan bait dagotza.
3. Sueden bezala, autoreen eskubide êthikoen zaintzea, hau da, autore batek egin duen lana makhurtu, desformatu edo gaizki publikatu izan ez ledin *surveillance* bat antolatu.
4. Autoreen expressionearen eskubideak zaindu.
5. Autoreei, beren professionearen kausaz bertzelako parte batetaz konfliktuan dagozen guztietan' legezko laguntza ta protekzioea eman.

Zeintzu diren Sueden autoreek daduzkaten eskubideak:

1. Autore batek detaile salmentaren prezioaren 16 2/3 % kobratzen du guttienez.

2. Editore batek autore baten lana onhartzen duen mementuan, autoreari edizione osoaren autorearen partetik guttienez 1/3 berehala pagatzen derauko Sueden. Geroagoz editoreak liburu bat pentsatu baino guttiago sal ba leza, liburuaren autoreak ez derauko ezer ere editoreari restituitzeko beharrik.

3. Editore batek, autore batekin edizione kontratu bat firmatzen duenean EZIN sar lezake hunelako kontraktuan ITZULPENEN eskubidea. Eskubide hauxe bethi autorearen eskubidea geratzen da. Eta huni kontra iratz litezken konvenzione guztiak valoregabekoak dira.

4. Editore batek bankarrota egiten ba du, autoreak bethi kontratuan zegozen klausuletatik libre geratzen da.

5. Autore guztiek, Bibliothêkê publikoetatiik atheratzen diren liburuen araura kommissione bat kobratzen dute.

Huntaz gainera Suedeko Gubernamenduak edizioneak garantizatzen ditu.

Beraz Euskal irazleentzat Euskal Autoritateen partetik eskubide berdinak lortzekotz, komenigarria lizateke lege berdinak lortzea. Bertzenaz euskaraz irazteko interesserik ez daduzkate, bertze hizkuntzetan onura handiagoak lortzen diren bait.

Berhain, eskubide professionelleen zaintzeko elkhargo haur, bertze kondizionetako elkhargoez nahasi egin behar ez lizateke, zeren-eta hauxe gertha ba ledi, ez ekhintza bat, ez bertzea eginen ez bait lizateke.

PIEMONT-EUSKALHERRIA (PAIS BASCH)

Questo é un numero speciale ed importante del nostro giornale: esso è in gran parte dedicato alla pubblicazione di uno studio di Federico Sarrailh (Sagredo) de Ibartza, studioso e militante basco che i nostri lettori già conoscono perchè abbiamo tradotto una parte del suo libro "La Vasconie et l'Europe nouvelle" sul numero di gennaio.

Questo articolo-studio è stato scritto appositamente per "Arnàssita Piemontèisa" e fornisce alcune indicazioni precise che saranno certamente fondamentali per la battaglia che stiamo conducendo per la liberazione più completa del Popolo Piemontese.

Pubblichiamo questo scritto proprio mentre i Popolo Basco stà battendosi con accanimento per i suoi diritti nazionali ancora una volta minacciati dalla violenza dell'oligarchia spagnola, il nostro vuole essere perciò anche un doveroso omaggio alla decisa battaglia che il popolo fratello conduce per una causa che è anche nostra GORA EUSKADI AZKATUTA, viva la Patria Basca libera è il grido che internazionalisticamente noi alziamo, nel momento in cui la lucida analisi di Sarrailh ci indica come solo una strategia etno-cracica potrà dare al nostro Popolo libertà, democrazia, indipendenza nella più piena giustizia sociale.

r.g.

Fra tutte le etnie d'Europa mi è sempre sembrato che siano i piemontesi quelli che hanno con i baschi la maggior affinità nella loro struttura sociologica. In effetti, come regola generale, i popoli minoritari oppressi, non soltanto sono *minoranze nazionali* ma accade loro qualcosa di peggio, vale a dire che si tratta di etnie composte di uomini minorizzati individualmente e nella loro unità nazionale.

Quest'uguaglianza fra "minoritario" e "minorizzato" anche se in verità si verifica costantemente, tuttavia non è una corrispondenza inevitabile, poichè vi sono *maggioranze minorizzate* come i fiamminghi del Belgio e *minoranze non minorizzate* come sono i baschi e, per quello che ho potuto osservare in generale, i piemontesi.

Questa situazione di essere entrambi i popoli "minoranze non minorizzate" dà ad entrambi un ruolo politico e sociale di grandissima importanza nella costruzione di un'Europa libera dall'oppressione nazionale e dall'oppressione sociale cui vengono normalmente sottomessi i diversi popoli.

Quest'affinità sociale tra baschi e piemontesi ha molti punti in comune.

Sono due popoli d'una grandezza uguale, entrambi hanno un nucleo urbano che è il centro industriale e commerciale principale, con un pò più di un milione d'abitanti. Entrambi i popoli rappresentano nei loro rispettivi stati la parte ricca e progressista; in entrambi i casi, i figli di questi popoli hanno saputo realizzare un'importante attività economica, che si è tradotta principalmente nella politica ma che, sfortunatamente, non si è riversata nella cultura. Così vediamo perciò che i piemontesi sono un gruppo umano che gioca, ed ha giocato, nella politica italiana e nel suo sviluppo economico un ruolo di molto superiore a quello che numericamente gli spetterebbe; allo stesso modo in cui l'importanza politica dei baschi nello stato spagnolo è assai più importante, senza paragone possibile, della loro semplice quantità numerica.

Tutto ciò mostra, inoltre, che, da un punto di vista sociale, nè baschi nè piemontesi sono popoli "sottosviluppati" (com'è norma generale delle etnie oppresse all'interno dello stato che le opprime), ma, al contrario, tanto i baschi che i piemontesi, rappresentano la parte più avanzata socialmente, la più intraprendente economicamente e, inoltre, le loro sono state regioni che la storia dei Paesi che la dominano hanno visto alla testa di un'opera politica importante nella costruzione dello Stato che più tardi doveva opprimerli. Così Navarra e Viscaya (Biscaglia) furono le due forze determinanti nella famosa battaglia delle Navas di Tolosa, in cui gli eserciti cristiani cacciarono i mori dalla Penisola. Il Regno di Leon, che reclamava la successione al Regno Visigotico, e con ciò l'idea di Spagna... in cambio, non fu presente in questa occasione.

Allo stesso modo sono stati i piemontesi la forza che ha dato impulso all'unità italiana. Di modo che possiamo vedere come sia baschi che piemontesi hanno giocato un ruolo importante nella Storia... disgraziatamente hanno forgiato lo Stato che doveva poi cercare di de-nazionalizzarli!

Ma accanto a quest'opera politica ed economica che sviluppano baschi e piemontesi, bisogna osservare che la loro produzione nel campo culturale è inferiore a quella che sviluppano i toscani o i castigliani ed andalusi. *Da ciò deriva che, in entrambi i casi, la loro inferiorizzazione... ha delle cause culturali*, mentre fra le minoranze nazionali in Europa troviamo che, normalmente, la causa sta nel ritardo (e da qui nella minorizzazione) in politica ed in economia.

In questa situazione si trovano, ad esempio, i galiziani in Spagna, i bretoni in Francia ed i frisoni nei Paesi Bassi... popoli che, da un punto di vista economico, sono sottosviluppati.

Ed è per questo motivo che questi popoli disprezzano la loro lingua etnica che, nella pratica, si è trasformata in simbolo del sottosviluppo economico e sociale.

Nulla di ciò accade fra baschi e piemontesi, ciò perchè questi due Popoli godono di un prestigio sociale che gli deriva dal successo che ha ottenuto una gran parte dei suoi figli nelle attività economiche. E con ciò la loro lingua, per quanto non abbia un prestigio culturale tanto grande quanto quella della etnia oppressiva (lingua dello Stato) le si avvicina essendo simbolo di riuscita sociale. *Ma se il prestigio sociale di una lingua deriva dalla misura del successo sociale ed economico che raggiungono i suoi figli nella vita sociale, dobbiamo considerare anche un nuovo fattore, che non è tanto extra-linguistico, e che viene determinato dalla quantità e dalla qualità delle opere letterarie prodotte in una determinata lingua.*

In definitiva, risulta che è questo fattore quello che determina la posizione vitale (la propria stessa vita) di una lingua. *Se analizziamo da un punto di vista individuale, la vita di una lingua è determinata da fattori extra-linguistici, che fanno sì che la lingua sia simbolo di riuscita sociale, tuttavia vediamo che, da un ulteriore punto de vista, si crea una *wechselwirkung*, un cambio di posizione fra i fattori della contraddizione, nel senso che una volta realizzato il successo sociale, la maggior parte delle persone che hanno trionfato socialmente, considera degna di essere impiegata e sviluppata solo quella lingua che è servita d'espressione per idee profonde; quella lingua in cui sono state scritte importanti opere letterarie.*

Così dunque in ogni parte del mondo si vede come l'azione patriottica cerca di attuarsi in entrambi le direzioni: aumentando il prestigio sociale di una lingua, poichè nella pratica sociale si considera essere una lingua degna quella che viene impiegata da quelle persone che hanno ottenuto una riuscita sociale nella vita, e d'altra parte perchè queste persone conservino la lingua materna è necessario che la medesima si trasformi in un veicolo di cultura; ciò vuol dire che in questo caso, esiste un'attività di prim'ordine che cade sotto la responsabilità degli strati intellettuali di una nazione, che sono quelli in definitiva che salvano la lingua. Per questa stessa ragione il successo economico e sociale quando non è accompagnato dalla pratica culturale ed intellettuale di una lingua, può trasformarsi in contro-produttore, se le persone che salgono nella scala sociale si de-nazionalizzano, nella misura in cui raggiungono una posizione elevata. Ciò potrebbe portare alla creazione del falso complesso sociale per cui una lingua etnica non è degna di essere impiegata nella misura in cui si raggiunge il desiderato successo sociale.

Perciò occorre stabilire una giusta strategia nella lotta etnocratica per liberare un popolo dallo sfruttamento nazionale e sociale. In questo senso, penso che sono giustamente baschi e piemontesi che possono indicare una via che serva d'esempio, sapendo nuovamente nazionalizzare il vertice della piramide sociale. Una strategia etnocratica, sia in Piemont che in Euskalherria, ha come primo obiettivo la ri-nazionalizzazione del vertice della piramide sociale, perchè questa cima della piramide sia così libera di complessi sociali d'inferiorità, dia lo splendore necessario alla lingua nazionale e, per mezzo della lingua nazionale, trasmetta il necessario orgoglio nazionale all'etnia.

Senza un tale orgoglio sarà difficile sviluppare un attività positiva che elevi socialmente ed economicamente l'insieme dell'etnia.

Questa situazione di popoli inferiorizzati nella cultura, ma senza complessi sociali, fa sì che tanto i piemontesi che i baschi abbiano conservato abbastanza bene ed unita all'insieme della propria etnia una certa élite (1) nazionale che, sebbene, a volte parli la lingua dello Stato, tuttavia *non nega mai la propria origine basca o piemontese*, mentre nel caso della "minorizzazione" si vede che le etnie minorizzate subito sono decapitate —com'è il caso degli occitani— poichè il "vertice sociale" dell'etnia è interamente integrato nell'etnia-nazione francese, la quale fornisce giustamente i propri dirigenti politici, come accade frequentemente in Italia con i napoletani od altri meridionali che forniscono una grande quantità di uomini politici italiani, sia di sinistra che di destra. La posizione dominante del "vertice della etnia" basca o piemontese, poichè nella sua azione sociale ed economica sviluppa un'attività espansiva, fa sì che frequentemente sono parimenti baschi o piemontesi gli uomini dirigenti questa attività. Queste persone, pur considerandosi "etnicamente" baschi o etnicamente "piemontesi" tuttavia finiscono per sviluppare oggi una politica culturale ostile all'etnia di cui sono figli.

Tuttavia, se tutte queste similitudini sociologiche possono spiegare molte cose, chissà se sono esse, a loro volta, più l'effetto che la causa, di qualcosa di più profondo.

E' sufficiente esaminare una serie di nomi antichi di luoghi nel Piemont per rendersi conto del fatto che esistono una quantità impressionante di popoli che hanno una denominazione basca, come ad esempio *Zumaglia, Orio, Lessona, Anzola, Alzate* che hanno un preciso equivalente nel Paese Basco

(1) "*Elite sociale*". In tutti gruppi umani (così come fra gli animali superiori) in cui i membri si sono riuniti in una quantità apprezzabile, nasce spontaneamente un "ordine sociale"... vale a dire una struttura. Poichè lo stesso concetto di struttura racchiude in sè il concetto di "gerarchia", in tutte le società socialmente strutturate esistono sempre, piaccia o no, alcuni individui che sono considerati formare il vertice ed altri la base. Questa differenziazione si organizza sempre in relazione ad un determinato fattore organizzativo. In certe società umane può essere il potere magico dei sacerdoti, in altre il fattore in oggetto sarà el danaro, la ricchezza; in altre l'intelligenza. Nei paesi "socialisti" l'appartenenza al Partito e anche all'interno del Partito la situazione burocratica crea una gerarchia sociale. I fattori possono essere differenti, ma l'esistenza di una società ORGANIZZATA esige una struttura, con un criterio gerarchico. In questo caso, il vertice della società, fino ad oggi, in tutte le parti del mondo ed in tutte le epoche della storia, si è distinto dalla base per il possesso di un particolare tipo de linguaggio, che la base considera come un fattore degno d'essere imparato... e la cui conoscenza indica l'appartenenza a questo gruppo di vertice. In questa situazione ci sembra che il criterio di considerare come simbolo esteriore di questa gerarchizzazione quell'idioma in cui si sono scritte le migliori opere letterarie e culturali è, fra tutti i fattori che si possono considerare, per questa determinazione esteriore, ancora il più importante. D'altra parte la lotta delle lingue e la crescita sociale di alcune (come potrebbe essere per il basco o il piemontese) è, a sua volta, un SINTOMO inequivocabile di un mutamento di struttura sociale, e della formazione di una nuova élite sociale. La perdita di prestigio della lingua oppressiva è il sintomo più chiaro della perdita di prestigio dell'etnia o della classe sociale oppressiva.

(*Zumaia, Orio, Lexona* —in basco: x è sci—, *Anzuola, Alzate*). Inoltre esiste un gran numero di popoli che senza avere un esatto equivalente nel Paese Basco, ha una spiegazione attraverso la lingua basca, come ad esempio *Vercelli*, da *Berkeli* e perciò *Berka, Iberka* che significa la *sponda* e *eli*, luogo, *Zubiena* e perciò *Zubi*, ponte.

Lo studioso tedesco Dr. Dominik Woelfer sosteneva la tesi che i primi abitanti dell'Europa Occidentale erano pre-indoeuropei imparentati con i baschi ed i guanci. In Val d'Aosta è pieno di nomi baschi, così come la zona alpina del Piemonte e della Lombardia, così come la Liguria abbondano di toponimi baschi. Tutto ciò sembra dar ragione alla tesi del prof. dr. Woelfel.

Una tesi simile ha mantenuto per gli occitani Pierre Bec, direttore dell'*Institut d'Etudes Occitans* di Tolosa, secondo il quale la personalità delle lingue provenzali viene determinata precisamente da questo substrato preindoeuropeo bascoide.

Molte particolarità della lingua neolatina piemontese attuale, potrebbero essere spiegate attenendosi all'ipotesi dell'esistenza di questo substrato preindoeuropeo, che continuerebbe a mantenersi vivo ancor oggi, anche se ricoperto da una superficie neolatina.

Questi elementi caratterizzanti che danno tanta personalità alla bella lingua piemontese sarebbero: (a) la reduplicazione del pronome personale, che appare prefissato al verbo, come in *mi i scrivo, ti it èscrives, chiel a scriv*,... etc. che potrebbe essere interpretato come una sopravvivenza di una tendenza basca, che consiste nel prefissare davanti alla radice verbale, il suffisso verbale che indica il passivo, come in *ni nathor* (io vengo), *hi hator* (tu vieni), *gu gathortza* (noi veniamo), *zu zathortza* (voi venite).

(b) alcune tendenze fonetiche, come quella di prefissare la *e* dinanzi alla *s* liquida o *a* davanti alle parole che iniziano per *r*.

Tutte queste similitudini, tutta questa parentela mi ha dato modo spesso di pensare che una collaborazione fra baschi e piemontesi potrebbe e dovrebbe essere fruttuosa nello ambito di una nuova Europa federata ed etnoocratica; baschi e piemontesi posseggono il dinamismo sufficiente per impiantare ogni tipo d'attività; quell'attività ben contenuta che è necessaria in ogni azione politica ed economia.

Più di una volta ho indicato ai miei amici baschi la necessità di uno stretto contatto fra baschi e piemontesi, in vista di questo destino comune che si sta profilando all'orizzonte... e nel quale, sono precisamente baschi e piemontesi, i due popoli più indicati per prendere l'iniziativa e dirigere una politica europea, eutenticamente europea e libera dall'oppressione.

E' più facile saper interpretare nel giusto modo l'aggressività positiva che possiedono baschi e piemontesi, piuttosto che farla rinascere fra quei popoli che l'hanno perduta, quantunque sia a causa dell'oppressione. E' più facile

saper conquistare e dirigere in una direzione etnico-nazionale una élite che possiede un popolo oppresso, piuttosto che cercare di crearla ex novo. La grande disgrazia dei popoli oppressi è consistita essenzialmente nel fatto che la sua "intelligentia", che i circoli da cui parte l'iniziativa nelle attività politiche, culturali ed economiche sono estati a tal punto de-nazionalizzati che l'etnia oppressa non è neppure in grado di esprimere un proprio strato dirigente. Nulla di ciò accadde fra baschi e piemontesi, e in entrambi i paesi esiste l'orgoglio di essere piemontesi o di essere baschi.

Ciò che oggi è necessario è saper interpretare questo giusto orgoglio nazionale da un punto di vista più ampio, com'è quello dell'Europa federata, in cui gli antichi "orgogli" statali stanno scomparendo, ma in cui sarebbe una disgrazia se gli orgogli etnici non aumentassero nella misura in cui diminuiscono i falsi orgogli degli antichi Stati oppressori. In questa strategia possono e debbono collaborare basqui e piemontesi.

Heiko Sarrailh de Ihartza

EUSKAL ANTZERKI ZAHARRENAK

*Txomin Peillen**

Egungo kritikaren ustekizunak

Huna zer dioten sartaldeko euskaldun kritikalariek:

“(El Acto para la Nochebuena en el siglo XVIII).. *es la primera composición teatral vasca de que hay noticia.*

(Luis Villasante: *Historia de la literatura vasca*, Ed. Sendo Bilbao, 1961, 121.orrialdean).

Eta bide hortatik doa Gabriel Aresti, dionean:

“*Esan dot lelengo teatruzko lana dala, euskeraz eskribidutakoa; eztaki-gu nos eskribidu zan, baña Azkueren testigantza ontzat artzen bardin badogu, konklusioñoe onetara allegau bear dogu nos emon zan inprentara... 1898.an, orduan ia berreun urte eukazala (...)*” (“Gabonetako ikuskizuna” *Euskera*, Bilbao 1959, IV. 139.orrialdean).

Beraz bi idazleen ustez, nonbait XVIII mendeko lehen urtetan idatzizuen Barrutiak bere antzerkia. Idatz eskola batek, alegia herrikoi eskola bilbotarrak hartu du antzerki hori eredutzat eta horregatik hain mespretxatua izan baita, orain mytu bihurtu dugu. Ez zaigu, ordea ahaztu behar antzerki hori, desertuan lorea bezala garatu dela. Julio de Urquijo-k RIEV-en bere “Del teatro Litúrgico en el País Vasco. La Passion Trobada de Diego de San Pedro”, Paris-Donostia 1931, 150. orr. eta beste, saio sakonean erakutsi digu nola XVI-XVII mendean erdal antzertia Euskal Herrian ematen zen, eta beharbada noizpeinka galdu ditugun euskarazko puxkak, hala nola Bergarako *auto*-bat 1631, Bilbokoa 1566ean, nahiz ez den esaten zer hizkuntzatan den, “Corpus Christi”-z emandako antzerkia.

Ez dugu uste Barrutiaren antzerkia Euskal Herriko lehena denik, ez aipamen aldetik, ez testu aldetik. Aipamenaren aldetik ihardoki genezake Aita Moret-en jakilegoa daukagula; harek baitio Nafarroa Garaian, Iruñean, Joanes Labriteko ta Nafarroako Katalinaren koroatzean antzerkiak eman zirela 1494.urtean eta euskaraz kantatu zela:

Oharra: 1981.eko Irailaren 25ean, Donostian, Euskaltzaindiko batzarrean, Piarres Xarritonek irakurria.

*Labrit eta errege
aita seme dirade;
Kondestable jauna
Ar bizate anaie.*

(In *Anales de Navarra*, tomo 5, libro XXXV, cap. 4, p. 74)

Beharbada Urquijo jaunak RIEV-en (op. cit. 152.orrialdean) duda bat sortzen du, ez ote ziren euskal intremesak, erdal antzerki batean aipatutako koplak. Huna hegoaldetik eta sartaldetik ditugun lekukotasunak.

Zuberotar antzerkiak: trajeria ta astolasterrak

Urte askotan Zuberoako pastoralak ez dute, euskal literaturazko liburuetan sartzerik izan, nahiz euskaraz idatziak izan, nahiz benetako teatrua izan, ehunka, milaka ikusleak biltzen dituztelarik aspaldidanik Antzerti hori, gure klasikua izatetik baztertzen duena, lehenik euskalkiaren berezitasuna da, bigarrenik gaiak ez-euskaldun izatetik. Azken akats hori Europako klasiku gehienei egoitz genezake, zeren frantses idazle gehienek gaiak Euripides, Aiskhulos ta Sophocles-en eta pagan mitologian hartzen zituzten, berenetik hizkuntzaren ederra dramatikatasunaren asmaketak emanaz. Nork ukatzen die Corneille ta Racine idazle izatea? Naski pastoralak bat irakurtzea, bereziki trajeria, ez da gustagarri, baina benetako antzerkia ez da irakurtzeko egina, ikusteko baizik.

Orainarte pastoralak aipatu zituen lehena Agosti Chaho (1836.an) atarraztarra izan zela uste zen ta hala dio Albert Leon-ek:

“Si après Augustin Chaho, à qui il faut laisser le mérite d’avoir le premier, à ce qu’il semble, fait connaître l’existence de ce genre de spectacles en dehors du cercle étroit de leurs acteurs et de leurs spectateurs; (op. cit. II.orrialdean).

Pariseko Bibliothèque Nationale-an orainarte lo egon den Jusef Egiategi-ren filosofia liburuan, *Filosofo hüskaldüna* delakoan hau hatzeman dut:

“Mündü güzia ari delarik txarlatanen gisala, pastoraletan mozorroa bethi begithartian nahi girade agertü”
(op. cit. 1780.urtean argitaratzekotan, *Esterratziaz*, kapituluan).

Beraz Egiategi da, dakigunez lehena zuberotar antzertia aipatzen, batere gauza berria bezala, baina xehetasun harrigarria ekartzen digularik, bere garaian, bere denboran pastoralak mozorrotuta, maskatuta ematen zirela. Beste leku batean ikusten dugu nola zerbait ez den aldatu jokulariak jende xehea dela, gure egunetan bezala:

“Gaiza hek dirade mündüko pastoralak: eztireia komediant halakoak errege ta trükader izanik, beren galtza mutxetara (oharra: artzain jantzi-tara) ta lürretara ethortzen (oharra: itzultzen) ta errege zena atzo herrestan egün (op. cit. *Herioaz* kapituluan).

Beste leku batean pastoralak ez direla bakan dio:

“Eta zü aita aspaldian ikhusten eztüzia zure semia dela auhertü? Lana diala hügünt, merkhatu, eliza besta ta pastoralak bakoitzari hütsik egiten eztiala (op. cit. Auherkeriaz (alperkeriaz) kapituluak).”

Pastoralen onharpen ta ezaguketa bidean, Gabriel Aresti-k egin du lehen urratsa, *Kaniko ta Belxitina*, “astolasterra” argitaraziz, liburuaren hitzau- rrean baitio:

“Pastoral honen argitarazioarekin Lur editorialeak beste zerbitzu bat errendatu nahi ukan dio Euskal Herri xehearen kultura propioari, ea nolabait kultura mespretxatu horrek, euskal edo pseudo-euskal oligar- kiak eta burjesiak hain zapaldu horrek, bere gauzatze eta bururatzeko osoari bide bat aurkitzen dion. (Kaniko ta Belxitina, Ed. Lur Kriselu 18, Donostia, 1971, 18.orrialdean.)”

Ez dugu uste, pastoralak osoki herri-xehearen antzerkia denik, gaiak goi mailakoak ditu, hizkuntza —zaharrenetan— ez da herrikoia, ikusleak eta jokua- laria bai herrikoak dira. Ikus dezagun antzerki hori noizkoa den, hona zer dion Arestik:

“..ezagutzen den pastoralik zaharrena, 1759.urtean eman zen estrai- aldiz Kamou-n (sic) eta Ediporen tragedia izan zen” (Op. cit. Ed. Lur Kriselu 18, Donostia 1971, 14.orrialdean.)

Gure iturri argiena Albert Leon dugu:

“Il est cependant un point que ces inscriptions (de dates de représenta- tions) nous permettent d'affirmer; la plus ancienne qui nous soit connue portant la date de 1759, nous apprenons dès lors l'âge minimum du théâ- tre tragique souletin. Il est vrai que Buchon dans un article du *Mémorial des Pyrénées* (2 novembre 1839) donne l'année 1500 comme la date cer- taine d'un manuscrit qu'il acheta à J. P. Saffores, nommément un manuscrit de la pastorale de Clovis, en même temps qu'il mentionne Bordet (d'Allos) comme étant un auteur de pastorales qui vivait vers la même époque.”

(A. Leon, *Hélène de Constantinople*, H. Champion, Ed. Paris, 1909, p. 69).

Ezin dezakegu duda Bouchon, eskuidazkiaren adina gatik engana zite- keala, Frantziako Zahartaro Ikerketen buruzagia baitzen. Zoritxarrez obra hori galdu egin da. Beste bidez pastoralei adin bat ipintzen ibili behar dugu. A. Leon-ek berak erakutsi digu (ip. cit. 90.orr.) nola *San Luis*, 1512.urteko frantses liburu batetik eta *Helena*, XV.mendeko beste batetik zuzenki molda- tu zirela. Halaz ere eskuen artean ditugun pastoralak XVIII. eta XIX.mende- koak dira gehienak. Naski, gure antzerki xumeek ez dute XX.menderarte argitaratzeko faborerik izan eta tintaren ahultzeak, paperaren txarrak, zizka ta pipien lanak, arratoien haginak lagun, batzu galdu dira, asko berriro

kopiatu. Testuen kopiatzea ulertzeko, jakin behar da Zuberoan pastoralek arrakasta handia izan dutela, *saltzen zirela, prestatzen zirela*. Ama gurearen aitona Beñat Goihen “Bentaberri” Larrainekoa, pastoral erakusle “errejent” zen. Ama gureak ikusi ditu haurtzaroan nunbait 1900.urte inguruan, bere aitaren logelan zintzilikan eta biribilkatuak, hogeiren bat pastoral. Zoritzarrez aitona alkilatzen baldin bazituen, amaren aita emaiten, bat zait gelditzen, eta Pariseko Bibliothèque Nationale-ra jo behar dut, besteen ikusteko.

Hunekin ekarri nahi ditudan proba berriak hizkuntzezkoak izanen dira. Adibidetako Jean Saroihandy-k aldatu *Errolanen tragedia*, “Bulletin des Lettres, Sciences, Arts et d’Etudes Regionales” delakoak Baionan 1927.an zbkI-2, emana, hartuko dugu:

“au verset 150 nos quatre mss sont d’accord pour dire *nourequi* au lieu de *enequi* et au vers 309 *neure doloria* se trouve à la fois dans L. et B. M. Azcué (sic) enregistre une forme *neure* qui a certainement existé en Soule comme en Biscaye, mais elle aurait passé à *noure* sous l’influence de *goure* et de *çoure*. Elle n’est pas employée aujourd’hui et nous ne le conservons pas dans le texte” (op. cit. 110.orr.).

Zer jakintza ikerbide da hau? Orain ez delakotz aditzen testu zahar batean hitz itxura bat, berriagoa jarri. Saroihandy-k jarraitzen du:

“La forme *heoure* (*heure*), répondant à *neoure* (*neure*) enregistrée par M. Azcué existe dans B. au v.183 “*heure phenez*”, nous avons suivi la leçon de L. “*hire phenez*”, qui est conforme à l’usage actuel mais A et C disent tous deux *ore phenez*. Ils sont d’accord pour employer la même forme au v.86 qui est exclusivement fourni(e) par eux: *ore espedientzia* au v.137, *orequi* (L et B disent *gourequi*) au v.155 *orequi* encore (L dit *hirequi*) et enfin au v.276 *ore tradicionie*, tandis que L et B écrivent *hire tradicionia*, comme nous l’avons fait (..) (op. cit. 110.orr.ialdean).

Frantses testu hontan ikusten denetz, L eta B. esku idazkiak XVIII. mende azkeneko ta XIX.hastapeneko izanikan ere, aldatzaileak ez dituzte *nureki* ta *oreki*, behar bezala ulertu, lehenak ordukotz “norekin” esan nahi baitzuen eta bigarrenia *gureki*(n) endelegatu baitute. XVII.mendean Oihenartek *neure* ta *heure* erabiltzen ditu baina ez du garaiko zuberoeraz idazten, Tartasek, ordea, bai ta azken horrek ez du *neure*, *heure*, *nore*, *nure*, *ore* itxurarik erabiltzen 1666.urtean, ez eta ere Martin Maister-ek 1756.urtean. *Ore*, *nure* XVII.mendean galdu badira ez da dudarik *heure*, *neure* lehenagotik, hamaseigarren mendean. Hala pentsatzen du Saroihandy-k dionean:

“quoi qu’il en soit des remarques que nous venons de faire, il est vraisemblable qu’entre la date des plus anciens manuscrits de la pastorale et la date inconnue où elle a été composée, il a pu s’écouler un temps fort long, pendant lequel des changements ont été peu à peu apportés au texte primitif” (...).

La langue *tout en conservant beaucoup d'archaïsmes*, n'a pas laissé de se moderniser et souvent les formes les plus anciennes sont employées à côté des formes les plus récentes. Ce qui montre que le travail d'adaptation ne s'est fait que d'une façon très lente et qu'il est loin d'être complètement achevé. Qui pourrait dire sur combien d'années il a pu s'échelonner? Personne, croyons-nous, ne songerait à s'étonner si le hasard permettait d'établir que la pastorale de *Roland* est l'une des plus anciennes du répertoire basque et qu'elle a été composée dans la première moitié du XVIe siècle. (op. cit. 21.orr.).

Adibidea bezala gure ikerlariak ekartzen du ahapaldi bat zeinean protestantismua aipatzen duen:

*Guk kasatü tügü heresiak, heresiak Frantziatik
Eta nahi dütügü kasatü, Moruak Turkiatik,
Gük nahi dügü süstengatü, Jesü Kristen legia
Eta iñoranter erakats errelijioneko egia.* (op. cit. 21.orr.).

Albert Leon-en *Helena Konstantinoplakoa* liburuan, ikusten dira, hortan erabiltzen den aditz sintetikuaren forma batzuk XVII.mendean Zuberoan galdu direla hala nola *eraman* aditzarenak (ikus. *nola darramak thenpora* 126.orr.) baita XVIII.mendean galdu diren *egon*-en aditz itxurak (ikus *idekirik diaudetzü bethi*, 268.orr.) (*aspaldin so naukozü*, 270.orr. *Jinkoari bihotzez dagonena* 284.orr. *lotsaz ikharaz zaguela* 301.orr.) de mème pour *ebil* (*paseian gabiltzazü* 313.orr.). Aditz tankera horiek guziak, gaur, ez dira bate-re endelegatzen Zuberoan:

Eta huna zer dion A. Leon-ek (op. cit. 513.orr.)

“Ces formes témoignent dans la rédaction primitive d'un âge relativement ancien et antérieur au manuscrit où on lit la date de 1804, qui conserve des traces beaucoup moins nombreuses que les autres manuscrits des formes dont je parle” (...)

“...quelques exemples de la forme *ore*, inusitée en Soule depuis un siècle (...).

Albert Leon-ek dio XVIII.mendeko dela *Helena Konstantinoplakoa*, baina erakutsi dugu nola *ore*, XVII.mendeko zuberotar idazleen lumatik galdu zen. Beraz gaien arabera, uste dugu pastoralak sailka ditzakegula:

— XV(?)–XVI.mendeko lehen pastoralak; garaiko “üskara” erabiltzen dutenak lekuka, kopiaatzaileek batzuetan gaurkotuak, oraikotuak: *Clovis* (1500 ekoa), *Errolan*, *San Luis* erregeren bizitzak; Ordeñu Zaharreko, *Abraham ta Moisa*; sailnduen bizitzak *San Antoni*, *Santa Katalina*, *Santa Klara*, *Santa Grazi*, *Santa Margarita*, *San Aletsis*, eta *Jon Done Petiri*., beharbada.

— XVII–XVIII.mendean, Troyes-ko Bibliothèque Bleue delakotik hartu gaiak agertzen dira: *Joana d'Arc*, *Champania-ko Tibald*, *Aimunen lau*

seme, Alexandro handia, Kazmirako printzesa, Joanes Caillabit, Edipa, Celestine de Savoie, Robert le Diable, Santa Jenebiba. eta beste...

- XIX.mendean Frantziako Edestiaren gaiak, *François Ier, Napoleon Ier, le Consulat* eta beste. Mendearen bigarren erdian egin direnak.
- XX.mendean, “Etxahun” Iruri, ta “Harigile” Santa Grazi, pastoralak idazleekin Euskal Herriko Edestia, gure antzerkiaz buruzagitu da.

Horiekin guztiekin pastoralak ez da euskal literaturan osoki onhartua nahiz Gabriel Aresti-ren ondotik, Euskaltzaindiak gure tragedien merezimenduak ezagutu dituen Toribio Alzaga antzerki saria Joanes Casenave Harigile-ri emanaz, baita aspaldian Hegiapahal pastoral errejenta, Etxahun. Iruri zana ta Aita Casenave pastoral idazleak urgazle bezala hautatuz.

3. Zuberoatik kanpo, Iparraldean

Ez dut hainitz sinesten Zuberoan bakarrik izan dela XVI.mendeaz gozotik antzerkirik. Oihenartek idatzi du, *Artzain Gorria* izeneko antzerki ederra XVI.mendean Donibane Garazin eman zela; badakigu Nafarroa Beheran, Amikuzen bereziki zuberotar pastoralak eman zirela, eta idazlerik ez bada izan errejentak bazirela. Uste dut Lapurdin eta Nafarroa hortan antzerki bat izan dela eta osoki galdu dela; beharbada de Lancre sorginen persegitzen hasi zelarik jendeek euskal paperak, eta liburuak erre zituzten, beldurrez sorgin bezala erre zetzaten. Aita Piarres Lafitte-k, Jean Variot-en *Théâtre de tradition populaire* delakoan Marseille-n 1942.urtean emana ta 113.orrialdean holako antzerki baten frantses itzulpena aurkitu zuen 1890.an Elemir Bourges, frantses idazleak Donibane Lohitzunen entzuna. Antzerki hori komedia laburra da, entremesa, Napoleon-en euskal tragedia baten ondotik emana: (*Gonzalve* edo *Ostatu betea*, Gure Herria, Baiona, 1970).

Geronek, Pariseko Bibliothèque Nationale delakoan, César Duvoisin abadearen frantsesezko “Tableau des Mœurs des Basques” testua kopiatzen ari ginelarik, esku idazkiaren beste buruan ta alderantziz aldatu kantu bilduma batean, holako antzerki baten zati batekin topo egin dugu eta zatia euskaraz dago. Hain zuzen lapurtar euskaraz dago. Zatiak izenburutzat, frantsesez hau dakar, badirudi Duvoisin-en eskutik: *Chant tiré d'un drame inséré en partie dans l'Atheneum français par Francisque Michel*. Nere ustez aipatu lana “*Lettres à M. P. Mérimée sur les représentations dramatiques dans le Pays Basque*, Athenoeum français, 9 déc. 1854, pp. 1.133-1.134; 27 janv. 1855, pp. 86-88. iturria du eta hau da:

Nik ez dirot erran
nik ez dirot pentsa
bihotzean zer dudan.
Oi neure hatsa
doidoia badoha

airera
zeruetara;
neroni banoha
harekin batean
airean

Su handi batek
erretzen ari nau;
baditu hanbat gau,
ithoren nautela
hasgorapenak
nigarrek

Jaungoiko handia
zuri dautzut hela
zure esku ezta
heda
diezadazula
nik bezala
sofritzen duenik
ote da!

Leku beheerenetarik
gorenetara,
banabila
zure bila
zeruetara
altxatzen ditut
begiak
ixurtzen ditut
nigarrezko ithurriak
zure lehiaz.

Heien kariaz
othoizten zaitut
hel zakizkit.
Badakit
zu gabe
ez dela
Oi ene jabe
handien artean
handi zarena
zorionik munduan.

Oi zure gana
ereman nezazu
nik ez dut mundupean
aurkitzen ahal sosegurik
Banitu bi hegala
altxatzeko
leku hontarik
airatzeko.

banindoake
zure aldera
aingeru bake
dohatsura
oi Jinko handia
zeruko nausia
urrikal zaite
ene ahalgabeari,
hel zaite
zure haurrari!

Aingeruek

Sosegu harzazu,
arriba gaixoa
zure amodioa
heldu izan zaiku
lili eztiaren
usainaren pare
kontsola zaite
zure bila gare
etorriren.
Ortziriak karraskatzen dueno
Jinkoaren hatsak hura hil arteraino
Harzazu sosegu,
othoizten zaitugu,
ez duzu
gu baino
gehiago
elkar besarkatzeko
lehiarik.

Eramanen zaitugu
gurekin
zeruetarik
jausten garenean manuaarekin
arriba gaixoa
gure bozkarioa
orduan, ditake
handia!
Zeruko loria
izar argiaren pare
dirdiratu da
heltzen zarenean
gure erdira
parabisura
Jinkoaren aldarera.

Gehienez lapurdiko euskara da, baina sortaldeko euskalkien kutsuarekin: *dirot*, *dezaker*'en ordez, *Jinko*, *Jainko*'ren ordez. *Hel*, "sokorro" bezala erabiltzen da, baita "iritxi" bezala, ere.

Hil dei ederra, erromantikutasunez betea, euskara ederrean, baita olerkitasun egokian, kopla bakoitzean zerua, airea, begiak aipatzen dira, ta airearen irudiak hegalarrena ekartzen du, aingeruak ager arteraino; pertsu aski libreak, piko askeek ez dute bertsolari lanekin zer ikusirik. Holako ondar ederre ez gaituzte kontsolatzen galdu egin denaz, ez eta orain egiten ez dugunaz.

Ikerlan labur honekin errauts batzu harrotu nahi izan ditut; nere aldetik pentsatzen dut, Nafarroa Garaia, Beherean, Lapurdin, Zuberoan euskal antzertia izan dela, XVI.mendeadanik nahiz azken horrez baizik ez dugun, aipamenez kanpo, testurik. Baliman zoko batean edo bestean, antzerki ondarririk aurkituko da, euskalari ta euskalzaleri hori opa diet, zeren olerki ta kantuekin antzerkia gure literaturaren haserakoa izan baita.

ESAERAK-ETA, IZURTZALDEKO EUSKARAN

Donostia, 1981-VII-24

Nikolas Altzola Gerediaga

Beteak ditut koaderno batzuk, nire sorterraldeko euskaran hitz, esaera, kantuzahar, kontu kontari eta horrelakoak jarrita.

Etnologia eta Dialektologia gaiak, ugari.

Eta aurrerantzean ere lan honetan jarraitzeko asmoa dut.

Moltsoan daude jarriak, sailkatu gabe, eta hor geldituko dira. Beste batzuek sailketatze hori.

Zatika zatika emango ditut EUSKERA Aldizkari honetan, eta bi modutara: Esaten diren erara, laburpen eta fonetismoekin, lehenengo zerrendetan, eta hitzak osaturik bigarrenetan.

Horrela ematea erabaki dut, iritzi batzuk entzun ondoren. Beste batzuen iritziak ere eskerronez entzungo nituzke.

Izurtza da nire jaioterria, Durangaldean. “*Esaerak-eta Durangaldeko Euskaran*” jarri diogu txosten honi titulua, bilkurarako egin den deian, baina egokiagoa eta zuzenago dela uste dut “*Esaerak-eta, Izurtzaldeko euskaran*” izenburutzea.

Ba, bereiztasuntxoak nabaritu daitezke haranaldeko puntetakoan eta erdialdeko herrikoen artean. Durangon bertan, urikalekoak berak ere baditu ñabardurak, baserrikoen parean.

Ondo gorde dut gaztetako euskara. Bizkaiko literarioa edo baturantzakoa baino errazagoa da niretzat orain ere Izurtzakoa!

Izurtzakoak izan ziren nire gurasoak. Abadiño Traña-Andikoa amona bat. (Izurtzakoak besteak). Euskara berdina dugu Trañan eta Izurtzan.

Egunero idazten dut zerbait egunerokoan, labur edo luze, etxeko hizkuntzan. Etxekoei gutunak ere, berdin, etxekoan.

Ehun ale prestatu ditut, eredu bezala. Azalpen eta azterketarik gabe. Beste lanarlotu baterako hori.

1

a) Aitte San Antoniño (*)

Urkiolakue
Askoren bidxotzeko
Santu debotue.
Askok eïtt'utzo (**)
San Antoniñori (***)
Egun batien juen
Da bestien etorri.

b) Aitte San Antoniño (*)

Urkiolakue
Askoren bidxotzeko
Santu debotue.
Askok egitten dutzo (**)
San Antoniñori (***)
Egun batien juen
Da bestien etorri.

(*) *Antoniño / Andoniño; Antonidxo / Andonidxo.*

(**) *Eïtt'utzo / eitte'utzo; egitten dutzo / egitten dautzo.*

(***) *Antoniñori / Andoniñori; Antonidxori / Andonidxori.*

2

a) Santa Barbara

Santi Kurutz
Jaune, balidxo sakigus.
Iñusentien ogidxe
Jaune, mixerikordidxe.

b) (berdin, orobat).

3

a) Gabon, bonbon (*)

Natibittate', ase ta (**) bete
Da San Estebanes, bestetako beste.

b) Gabon, bonbon (*)

Natibittates, ase ta (**) bete
Da San Estebanes, bestetako beste.

(*) *Bonbon / bon bon (?)*

(**) *Ta / da.*

4

- a) Agintxen es'takidxenak esang'utzu ser eiñ.
- b) Agintxen es dakidxenak esango dutzu [*] ser egiñ.

(*) *Dutzu / dautzu.*

5

- a) San Frantziskuen gos'opill gosuek.
- b) San Frantziskuen goso-opill gosuek.

6

- a) Negarres eitten eidau berba umiek.
- b) Negarres egitten ei-dau berba umiek.

7

- a) Segoser (*) gureko dau umie', negarres badau.
- b) Ser edo ser gureko dau umiek, negarres badau.

(*) *Segoser / sedoser.*

8

- a) Aidien (*) erabilli dabiela manta ganien Bartolo.
- b) (Berdin, orobat).

(*) *Aidien / airien.*

9

- a) Ixillddu barik egun gustidxen, d'ixill'oteko bestiei.
- b) Ixillddu barik egun gustidxen, da ixillik egoteko bestiei.

10

- a) Ausike txakurre, gosie daukenien.
- b) (berdin, orobat).

11

- a) "Erpeik eseidek erakutzi", katuei txakurrek.
- b) "Erperik es ei-dek erakutzi", katueri txakurrek.

12

- a) Erromeridxa gitxi, diruik estauenien.
- b) Erromeridxa gitxi, dirurik es dauenien (*)

(*) *Dauenien / daguenien.*

13

- a) Jantzan eitteko gogue'pe kendu
Bartolon soñu jotiek.
- b) Jantzan egitteko goguek be kendu
Bartoloren soñu jotiek.

14

- a) Katus beteik etxie,
d'ausora katamum'eske amama.
- b) Katus beterik etxie, da ausora katakuma eske amama.

15

- a) Bierrien gurasuek d'erromeridxa semiek.
- b) Bierrien gurasuek da erromeridxa semiek.

16

- a) Putze ugeri arruen etxien.
- b) (Berdin).

17

- a) Dirus beteik etxie, d'erropa sarrakas beti.
- b) Dirus beterik etxie, da erropa sarrakas beti.

18

- a) Automobill elegantias
da gasoliñatako b'es gero.
- b) Automobill elegantiegas, da gasoliñatarako be es gero.

19

- a) "Lel'urriñenguok!"
esan eidxaban erriko lelui'lelueak.

- b) "Lelu urriñenguok!"
esan ei-dxaban erriko lelurik leluenak.

20

- a) Gorridxek ikusten dabillega
erriko alkate barridxe.
b) (Berdin).

21

- a) Piper miñik estabela gure, d'ostikaka gur'astue.
b) Piper miñik es dabela gure, da ostikadaka gure astue.

22

- a) Urriñ oba aixe-jendie (*) egoaix'egunetan.
b) Urriñ oba aixe-jendie (*) egoaixe egunetan.

(*) *Jendie / jentie.*

23

- a) Bandera barik jantzaïdxek aurteng'urtien Ixurtzan.
b) Bandera barik jantzaridxe aurtengo urtien Ixurtzan.

24

- a) Auririk es, da guardasol bigas Bartolo.
b) (Berdin).

25

- a) Lagun sintzue, benetakue, bat ixen da be, neikue.
b) (Berdin).

26

- a) Ser es'ok? da neu'panekik!
b) Ser esan dok? da neuk banekik!

27

- a) Ser daukosue? da jateko gogue.
b) (Berdin).

28

- a) Sesenen atzien aĩñeketan Andra Maidxako abadie.
- b) Sesenen atzien ariñeketan Andra Maridxako abadie.

29

- a) Santu sekulan estal'ikusi gausa motzaurik iñun be.
- b) Santa sekulan es dala ikusi gausa motzaurik iñun be.

30

- a) Geure denpora gustidxen b'estu entzun olakoik sekule.
- b) Geure denpora gustidxen be es dogu entzun olakorik sekule.

31

- a) Kantetan Bartolo, d'ague sabalik danok.
- b) Kantetan Bartolo, da ague sabalik danok.

32

- a) Prakak apurtu, d'aririk es josteko.
- b) Prakak apurtu, da aririk es josteko.

33

- a) Agatx ganien Bartolo da txori ederraurik nun.
- b) Agatx ganien Bartolo da txori ederragurik nun.

34

- a) Aspaldiko neska, selan sabix? da "Yo bien y usté'?"
- b) (Berdin).

35

- a) Praka lusiekas ikusi dabela neska bat Bartolok, d'olakorik, olakorik!
- b) Praka lusiekas ikusi dabela neska bat Bartolok, da olakorik, olakorik!

36

- a) Sera... sereko serien... sera!
- b) (Berdin).

37

- a) Sulo bako bandera txikidxe
Bartolon andrien atorra sarras.
- b) Sulo bako bandera txikidxe Bartoloren andrien atorra sarragas.

38

- a) Napar mutillek piñu ebaten estaukiela parekoik.
- b) Napar mutillek piñu ebaten es daukiela parekorik.

39

- a) Gusurrik beñ b'es gusurtidxe.
- b) Gusurrik beñ be es gusurtidxe.

40

- a) Guardasolas etorteko euskidxei euridxe.
- b) Guardasolagas etorteko eguskidxeri euridxe.

41

- a) Ankas gora etxe gustidxe, d'erromeridxara danak.
- b) Ankakas gora etxe gustidxe, da erromeridxara danak.

42

- a) Sorridx'ugeri Bartolon etxien.
- b) Sorridxe ugeri Bartoloren etxien.

43

- a) Dano'posik Bartolo eskontzen dala ta.
- b) Danok posik Bartolo eskontzen dala ta.

44

- a) Erri gustidxe kontixu berie
d'ese'be bakue dala bera.
- b) Erri gustidxe kontixu berie, da eser be bakue dala bera.

45

- a) Sorgiñe'tabixela esa'leike gur'etxien gaur.
- b) Sorgiñek dabixela esan leike gure etxien gaur.

46

- a) Miauke katue, da barreka gure amama.
- b) (Berdin).

47

- a) Barreka Bartolo da tanboliñ (*) joten ber'andrie.
- b) Barreka Bartolo da tanboliñ (*) joten bere andrie.

(*) *Tanboliñ / danboliñ; tanbolin / danbolin.*

48

- a) Atzamarra agora emo'idxok
agiñ ederrak dxaukosak da (*).
- b) Atzamarra agora emon egidxok
agiñ ederrak dxaukosak da (*).

(*) *Da / eta.*

49

- a) Bab'odolostie', gixena' kentzeko.
- b) Bada-odolostiek, gixenak kentzeko.

50

- a) Goxien goxeti' juen sala, arriguburdidxas Abañora.
- b) Goixien goixetik juen sala, arrigu burdidxegas Abañora.

51

- a) Abañoko abadie'pes olako erretolikaik.
- b) Abañoko abadiak be es orrelako erretolikarik.

52

- a) Erretolika utzien egun gustidxen, da se'san dabenip'es.
- b) Erretolika utzien egun gustidxen
da ser esan dabenik be es.

53

- a) Ori bada sur'erresoie, gixon batena gurau'ot.
- b) Ori bada sure erresoie, gixon batena gurau dot.

54

- a) Kartzelan aitte, d'ama gaxorik; gerran ill gero semie.
- b) Kartzelan aitte, da ama gaixorik; gerran ill gero semie.

55

- a) Amar egidxe entzun de be, bere lekuen Bartolo.
- b) (Berdin).

56

- a) Berb'onak aurreti', da burlie atzeti'.
- b) Berba onak aurretik, da burlie atzetik.

57

- a) Amatau die San Juan suek, da barriro nos ixetu?
- b) (Berdin).

58

- a) Keixpe gorridxe'p'emoten asi eide
Gernikako Arbola Sarra.
- b) Kerixpe gorridxe be emoten asi ei de,
Gernikako Arbola Sarra.

59

- a) Ori kalamittate santuori ainbati' ariñen eru'ixue.
- b) Ori kalamittate santu ori ainbatik ariñen eruen egixue.

60

- a) Egun gustikue be jango leukela berak goxien, Bartolok.
- b) (Berdin).

61

- a) Ago onekue jat'orduen, gure Bartolo.
- b) Ago onekue jateko orduen, gure Bartolo.

62

- a) Arduhalie ixenarren be, egun gustidxen tabernan.
- b) Ardau salie ixen arren be, egun gustidxen tabernan.

63

- a) Aste gustirako be neikue sala atzokue.
- b) (Berdin).

64

- a) Berba bako gixona.
- b) (Berdin).

65

- a) Berba gitxi oba, berba bako gixonas.
- b) Berba gitxi oba, berba bako gixonagas.

66

- a) Berbadun gixona ixen leike, mutue ixen arren.
- b) (Berdin).

67

- a) Sarat'andi bakue, baia seregiñek eïttekue.
- b) Sarata aundi bakue, baia seregiñek egittekue.

68

- a) Katue baseintxeke be olan miauke ibilltteko!
- b) (Berdin).

69

- a) Eskondute gero be, jantzan eïtten ikesi barik'ure Bartolo.
- b) Eskondute gero be, jantzan egitten ikesi barik gure Bartolo.

70

- a) Sentzune nos etorrik'ete dxako'
gure Bartolo gastelastu orri.
- b) Sentzune nos etorriko ete dxakok
gure Bartolo gastelastu orri!

71

- a) Bere lekukue, d'iñoĩ kalteĩk es eïttekue.
- b) Bere lekukue, da iñori kalterik es egittekue.

72

- a) Bakie ixen deittela gugas, da sermoi gitxigas.
- b) (Berdin).

73

- a) San Jose lorak Martidxen bidxotzien.
- b) (Berdin).

74

- a) Moskor andirik es kafesnias.
- b) Moskor aundirik es kafesniegas.

75

- a) Umore txarras b'es barreik gure Bartolok.
- b) Umore txarragas be es barrerik gure Bartolok.

76

- a) Tabernan ardaue ba'dditturridxen ure, guetzako.
- b) Tabernan ardaue, baia itturridxen ure, guretzako.

77

- a) Piperr'eñdxunat, da guriek eñdxon.
- b) Piperra egiñ dxunat, da guriek egiñ dxon.

78

- a) Etx'oneko alabie Eskoli joslie.
- b) Etxe oneko alabie Eskoli joslie.

79

- a) Beti limosn'ona etxek'andra sabalak.
- b) Beti limosna ona etxekoandra sabalak.

80

- a) Gaus'andidxe e'tzala ixen gixajue, baia inguruetako arruena bai.
- b) Gausa aundidxe es sala ixen gixajue, baia inguruetako arruena bai.

81

- a) Urregorri pilluek Sant'Aged'ostien.
- b) Urregorri pilluek Santa Ageda ostien.

82

- a) Ori be bauku?, d'ori tte geidxau.
- b) Ori be ba dauku?, da ori tte geidxau.

83

- a) Gitxi dala asko, besteik estauenien.
- b) Gitxi dala asko, besterik es dauenien.

84

- a) Asko daukiela, da keie bañ'es.
- b) Asko daukiela, da keie baiño es.

85

- a) Uste barik etorri dxakola kurutzie.
- b) (Berdin).

86

- a) Paparrien siderresko kurutzas gure Bartolo.
- b) Paparrien siderresko kurutziegas gure Bartolo.

87

- a) Paparrien kurutzedunek Durengoko Maristak.
- b) (Berdin).

88

- a) Kurutze bako prosesiñuek Durengon gaurko gure gasteidxe.
- b) Kurutze bako prosesiñuek Durengon gaurko gure gasteridxe.

89

- a) Kurutze-Santu inguruen, sorgiñen batzarra sapatuen.
- b) (Berdin).

90

- a) Kurutz'andi bat lepuenda, erromeridxara Bartolo.
- b) Kurutze aundi bat lepuen-da, erromeridxara Bartolo.

91

- a) SantiKurutze, da kurutzeik es.
- b) Santi-Kurutze, da kurutzerik es.

92

- a) Loteridxek urten, d'olako kurutzeik!
- b) Loteridxek urten, da olako kurutzerik.

93

- a) Kurutzeik kurutze, da tabernaik taberna.
- b) Kurutzerik kurutze, da tabernarik taberna.

94

- a) Etorri dxatzu suri be seure kurutzie.
- b) (Berdin).

95

- a) Astelena gaur Bartolok.
- b) (Berdin).

96

- a) Esate gitxiko ago sabala, Bartolo gurie.
- b) (Berdin).

97

- a) Señek'edxauk'soluen Bartolo t'astue (*).
- b) Seiñek geidxauke soluen, Bartolo ta astue.

(*) *T'astue / d'astue.*

98

- a) Bartolonien saltzen eidies axie' merke t'ugeri.
- b) Bartolonien saltzen ei dies aixiek merke da ugeri.

99

- a) Kanpuen itxi gusurre gur'etxien sartzeko.
- b) Kanpuen itxi gusurre gure etxien sartzeko.

100

- a) Gast'aruen ameset'asko; mantzotute sartzaruen.
- b) Gaste aruen ameseta asko; mantzotute sartzaruen.

DIALEKTOLOGI SAILA

LA MORFOFONOLOGIA COMO METODO DE ANALISIS DE UNA LENGUA AGLUTINANTE

*I. Dialektologi ikastaroa**

Deba, 1981-IV-23-26

Karmele Rotaetxe Amusategi

Parece necesario justificar la elección de este tema en un curso sobre Dialectología*. Este término, en efecto, se toma a menudo como sinónimo de geografía lingüística para designar la disciplina que se propone describir comparativamente los distintos sistemas o dialectos en los que una lengua se diversifica en el espacio, y establecer los límites de los mismos. Sin embargo, el término también se emplea para designar la descripción de hablas tomadas aisladamente, sin referencia a las hablas vecinas y/o de la misma familia. (1).

Es este segundo sentido el que puede justificar la inclusión del tema señalado. Porque la dialectología, vista así, intenta como la lingüística la descripción de hablas, es decir, la explicación de realizaciones orales de la lengua. Hay que destacar aquí dos ideas: *explicación y oral*. La primera supone que, para ser válida, la descripción tiene que ser lingüística, o sea, científica: no toda descripción es explicación. Por otra parte, la descripción a la que me refiero tiene que tomar su material del empleo oral. En nuestro caso, creo que esta precisión hay que entenderla correctamente. La mayoría de los trabajos actuales sobre el euskera son filológicos en el sentido de que se proponen analizar la lengua de escritores de siglos pasados, casi siempre, o toman sus ejemplos de esas fuentes. Siendo necesario un trabajo así, parece, con todo, que hay que tener en cuenta también que el euskera no ha muerto, por ahora al menos, y que debemos, como lingüistas, conocer las formas que emplean los hablantes en su comunicación diaria. El análisis de tales formas tiene forzosamente que ayudar a comprender el sistema de la lengua. Por consiguiente, la realidad oral —y no me estoy refiriendo ahora a registro en su sentido socio-

* El presente trabajo dio lugar a dos lecciones durante el 1.º Curso de Dialectología de la R. Academia de la Lengua Vasca; "EUSKALTZAINDIAREN I. Dialektologi Ikastaroa", tenido en Deva (Guipúzcoa) del 23 al 26 de abril de 1981.

(1) J. Dubois et al.: *Dictionnaire de linguistique*, "Dialectologie", Paris, 1973.

lingüístico—, porque es euskara, interesa a la gramática del euskara, y porque muestra formas distintas empleadas comúnmente en diferentes puntos de nuestro país, interesa a la dialectología.

Por fin, me queda por señalar en esta Introducción algo sobradamente conocido con respecto a la jerarquización que suele establecerse entre lengua normalizada y hablas locales. Para un lingüista no hay supervariación que tenga mayor prestigio que otras variedades, ya que en lingüística no intervienen juicios de valor. Por ello, al lingüista le ofrecen el mismo interés la lengua de Axular, de Leizarraga o de Lizardi que el euskara de Deba, de Ceánuri, de Azpeitia o de Ataun. Y, desde esta perspectiva, hay que decir algo con respecto a la normalización que estos años se está extendiendo: es necesario saber cómo enseñar el euskara unificado especialmente entre euskaldunes que siempre se han expresado y se expresan en esta lengua, y, sobre todo, cuando las formas de la norma que se les está presentando distan mucho de las que ellos usualmente emplean y con las que comunican y pueden perfectamente comunicar. Para esta tarea también, parece que un conocimiento del análisis de las formas de hablas locales es, en algunos casos, indispensable, siempre, beneficioso.

1. Principios teóricos y criterios de aplicación

1.1. Para entender la morfofonología, hay que recordar que lo que suele llamarse morfemas (unidades gramaticales menores que la palabra) son, en realidad, elementos de forma en el sentido saussureano, es decir, elementos subyacentes o abstractos que se realizan sustancialmente mediante morfos a menudo diferentes, en razón de condicionamientos fónicos, como iremos viendo (2). Recurriendo a ejemplos de “bound-forms” o formas ligadas como ondarrés /sememin/ “en el hijo” (en “tengo confianza en el hijo, por ej.”) se ve que está formada por una base nominal y uno o varios morfos que habrá que analizar, hasta llegar a unas formas de base ya invariables con respecto al contexto en que ocurren (3). La morfofonología exige que se tengan en cuenta y que se expliciten dos tipos de reglas: las de posición y las de representación.

Una regla de posición es una regla que da el orden de aparición de las clases de morfemas —o, eventualmente, de las categorías de temas y de las

(2) Cf., entre otros autores, J. LYON: “Morfema y morfo”, in *Introducción en la linguística teórica*, p. 189, traduc.: R. Cerdá, Barcelona, 1971.

H. A. GLEASON: “Identification des morphèmes”, in *Introduction à la linguistique*, trad.: F. Dubois-Charlier, cap. 6, Paris, 1969.

(3) Se emplean /.../ no para señalar una transcripción fonológica, sino para destacar la palabra vasca de su traducción castellana que figura entre comillas.

clases de morfemas— para un determinado tipo de sintagma. Así N-D significa que un nominal va seguido y no precedido de un determinante.

Una regla de representación supone que a cada unidad mínima significativa de la lengua se le ha atribuido, después de análisis de las variaciones fónicas debidas a los contactos que el discurso impone a los morfofonemas, una forma estructural, la única que puede llamarse morfema. Hecho este análisis, las reglas de representación o reglas de morfofonología no son sino las operaciones que permiten pasar de las secuencias estructurales de morfemas a las secuencias fonológicas de los morfos. Este paso del nivel estructural al nivel del discurso implica o no transformaciones fónicas; cuando no tiene lugar ninguna transformación, se habla de representación directa de los morfofonemas. Las transformaciones, por otra parte, pueden ser diversas: una morfofonema puede quedar representado por un fonema distinto, dos morfofonemas en contacto pueden quedar representados por un solo fonema, etc.

Hay que señalar además que, debiendo ser siempre las mismas en igual contexto fónico (que incluye pausas, junturas, etc.), las reglas señaladas no pueden ser nunca reglas ad hoc. Por ejemplo, si se da una regla mediante la cual el encuentro de morfofonemas *a-a* (-a, final de base nominal y -a, determinante, aglutinado) queda representado por /i/ en posición final absoluta (andra-a ... /andri/ond.), dándose las mismas condiciones fónicas (final temática, regla posicional y estructura silábica), el resultado tendrá que ser el mismo.

1.2. La morfofonología, puesta en práctica desde BLOOMFIELD principalmente en las Escuelas lingüísticas americanas y cuyo interés señaló ya N. S. TRUBETZKOY, ha sido integrada en la teoría generativo-transformacional en el tratamiento del componente fonético. Es método inductivo-deductivo, ya que se presuponen formas subyacentes y reglas que conducen y explicitan el paso de tales formas abstractas a sus realizaciones, pero parte de formas del discurso, es decir, de datos que se segmentan y se clasifican.

1.3. Poco aplicada a lenguas con tradición escrita y de las que existen abundantes estudios filológicos y gramaticales, la morfofonología se ha utilizado mucho más para el análisis de lenguas de transmisión principalmente orales (como es el caso, nos guste o no, del euskara hablado hoy). Por otra parte, parece que, por el dominio en que se aplica, tiene que ofrecer mejores resultados en lenguas de tipo aglutinante en las que cabe sospechar que los encuentros de los elementos en las formas ligadas constituyen un excelente caldo de cultivo para numerosos y variados fenómenos fónicos.

Esto es lo que queremos comprobar en la aplicación del método a la lengua vasca que, bien definida como lengua de sufijos, bien portadora en su metalenguaje del término declinación, pertenece, a mi parecer, dentro de la relatividad de la clasificación, al tipo aglutinante.

2. Aplicación

2.1. “Erizkizundi Irukoitza (Triple Cuestionario)”

Hace unos años Ana ECHAIDE nos ofreció la “Ordenación cartográfica de algunos datos del Erizkizundi Irukoitza (Triple Cuestionario)” (4); se trata, como es sabido, de un cuestionario preparado por D. Resurrección M.ª de AZKUE en 1921. Quisiera fijarme en algunas contestaciones a ciertas preguntas de la encuesta.

Los datos del MAPA N.º 1, donde se encuesta: *A+A*, tipo *Arreba+a*, muestran las siguientes variantes: *arrebea*, *arrabea*, *arrabe*, *arrebe*, *arrebee*, *arrebbei*, *arrebbea*, *arrabie*, *arreba*, *arrebbea*. Estos datos, aparte de mostrar dos variantes por la base /*arraba*/, /*arreba*/, parecen indicar que la vocal final de tal base muestra una tendencia general al cierre mayor o menor (-i, -e). Una variante parece mostrar una representación directa: *arrebbea*, interpretable como *arreba+a*, sin modificación. Pero esto que llamo tendencia general al cierre puede explicitarse mucho mejor dando una regla que, para cada variante local, conduzca del morfofonema de la base a los distintos fonemas que aparecen en las formas contestadas.

En la pregunta correspondiente al MAPA N.º 9 parece que lo que se busca son variantes lexicales, al preguntarse: *Argina ala Argiña*, para situar geográficamente el fenómeno de palatalización. Este no parece sentirse como morfofonológico puesto que, pese a ser la base *argin*, no se pregunta, como en el caso anteriormente citado, algo como *IN + A*, tipo *argin + a*, *argina ala argiña*. Sin embargo, por tratarse de la aglutinación del determinante a una base, sí es objeto de estudio morfofonológico y, como veremos, pueden darse reglas que lo expliquen y agrupen hechos puesto que la palatalización en numerosas hablas vascas se da cuando, estando precedida de -i, la consonante final del tema es otra además de la nasal dental.

Pero lo que ofrece mayor interés —porque es algo que aparentemente no se había buscado en la encuesta— es que, salvo una variante (*A₂ hargina*), las dos otras variantes —mucho más extendidas geográficamente— presentan las formas *A₁ argina, e* y *B argiña, e*. Es decir, que en todas las localidades del mapa incluidas bajo *A₁* y *B* la representación del determinante unido a la base se hace (o puede hacerse) mediante una vocal de timbre más cerrado -e. Parece que este fenómeno, demasiado extendido como para ser fortuito, tiene que ser recogido en una encuesta dialectal y necesita ser explicado (contexto fónico en el que se da, etc.); la morfofonología, tal como la entendemos, suministra al menos una explicación: hay que admitir que en muchas hablas vascas funciona una regla de armonización vocálica que podría explicitarse como sigue:

(4) ANA ECHAIDE: “Ordenación cartográfica de algunos datos del “Erizkizundi Irukoitza” (Triple Cuestionario)”, en *Anuario del Seminario de Filología vasca “Julio de Urquijo”*, VIII, 1974, pp. 113-148, con 38 mapas, San Sebastián, 1976.

-a ...> -e // iC —, es decir, un morfofonema -^oa (en este caso coincidente con la unidad gramatical) queda representado por /e/, si en la sílaba anterior de la forma ligada resultante hay una vocal de máximo grado de cierre /i/ seguida de consonante. Es obvio que esta regla hace sospechar de inmediato que quizá el mismo fenómeno se produzca cuando en la base se encuentra no ya la vocal aguda, sino la vocal del mismo grado de cierre pero grave /u/. Examinando las dos reglas que actúan en este ejemplo, se advierte que la de armonía vocálica tiene una extensión geográfica mucho más amplia que la de palatalización, puesto que hay formas en las que, dándose la primera no se da la segunda (argine, por ej.).

El hecho, como era de esperarse, se repite en la pregunta recogida en el MAPA N.º 11: *Ozpina ala ozpiña?*, de base nuevamente consonántica (ozpin). Las contestaciones son, mayoritariamente, *A ozpina*, *e* y *B ozpiña*, *e*. Nuevamente, por lo tanto, regla de palatalización y regla de armonía vocálica más extendida que la primera (cf. *ozpine*, por ej.).

La pregunta recogida en el MAPA N.º 10 parece también buscar hechos de palatalización: *Burdina ala burdiña* interiores a la base misma y, por consiguiente, no son objeto de la morfofonología. Las contestaciones esta vez muestran numerosas variantes léxicas en algunas de las cuales también intervienen hechos de palatalización tal como la entendemos si lo que se buscaba era la forma determinada, es decir, una forma ya ligada.

2.2. *Euskara de Ondárroa*

2.2.1. Formas de absoluto

Es sabido que la lengua vasca distingue formas nominales indeterminadas, determinadas singular y determinadas plural. Parece buena táctica detenerse previamente en formas de absoluto por ser semánticamente y formalmente más sencillas (y quizá previas en el análisis, pero esto es una suposición que tendremos que demostrar) que las de un paradigma más cargado semánticamente (y quizá formalmente). A poco que se conozca el euskara, el paradigma indeterminado ofrece la ventaja de liberarnos formas mínimas, o sea, bases nominales que, en las formas aglutinadas, podrán ser consideradas como invariables. Para el euskara señalado, tenemos:

/ze gixon, ze lagun, etc.*/ “¿qué hombre, qué amigo...?”
 /ze elixa, ze andra, etc.*/ “¿qué iglesia, qué mujer...?”
 /ze etxe, ze seme, etc.*/ “¿qué casa, qué hijo...?”
 /ze mendi, ze erri, etc.*/ “¿qué monte, qué pueblo...?”
 /ze matrallo, etc.*/ “¿qué martillo...?”
 /ze esku, etc.*/ “¿qué mano...?”

formas que ponen de manifiesto que, en ese habla, las terminaciones de las bases nominales pueden ser -C, -A, -E, -I, -O, -U, es decir, en consonantes o

en cada una de las cinco vocales que constituyen el sistema fonológico vocálico de la lengua.

Las formas determinadas singular y plural son respectivamente:

/gixona/, /lagune/	/gixonàk, lagunàk/
/elixi/, /andri/	/elixàk/, /andràk/
/etxi/, /semi/	/etxik/, /semik/
/mendixe/, /errixe/	/mendixàk/, /errixàk/
/matrallu/	/matrallùk/
/esku/	/eskùk/

Un análisis de estas formas (5), que se detuviera en ellas —es decir, que no buscara formas subyacentes— tropezaría con graves problemas: puesto que hemos despejado ya las formas de la base, hay que admitir forzosamente que en estas formas aglutinadas se dan fenómenos de contracción poco claros, ya que la aglutinación de un mismo elemento (morfema de determinación o “artículo” para muchos) a finales temáticas *distintas* da lugar a formas del discurso con finales idénticas (por ej.: andri, etxi, de tema en -a y de tema en -e, o matrallu, esku, de base en -o y de base en -u, respectivamente). Sin embargo, la primera ambigüedad citada (igualdad de resultados con bases en -a y en -e) no se da en las formas del plural donde /elixàk/, etc., se distinguen de etxik/, etcétera. Estas formas muestran ya que con finales vocálicas no hay ninguna representación directa; hay que buscar ésta, en todo caso, en formas de bases consonánticas. Las formas del singular /gixona/, /lagune/ son reveladoras: aunque no tuviéramos ningún conocimiento de la lengua (y es una de las ventajas del método), la tendencia al cierre habido en la aglutinación y manifiesta en todas las finales de bases vocálicas, aconsejaría, entre las dos formas citadas, elegir /gixona/ como de representación directa y no /lagune/ que necesita alguna explicación. Así, la segmentación sería *gixon-a*, con lo que hemos despejado el morfema determinante que, a nivel subyacente, debe ser °a.

A partir de aquí, se trata de emitir reglas morfofonológicas de posición y de representación. Las primeras parecen sencillas: *B-a* para el sing. y, con los datos de que disponemos hasta ahora, *B-a-k* para el plural.

Las reglas de representación tienen que actuar ordenadamente, como ocurre en las gramáticas formales pero también en la lingüística histórica, ya que la idea no es de hoy. Con las formas indicadas, vemos por ejemplo que, admitiendo en secuencias de bases en -i el recurso a una consonante intercalar de solución de la silabación —en este caso concreto la prepalatal fricativa sorda que hemos transcrito mediante *x*—, admitiendo también que haya que

(5) Para los signos gráficos de acento, cf. KARMELE ROTAETXE: *Estudio estructural del euskara de Ondárroa*, cap. 4.2.: Términos marcados de la oposición y notaciones acentuales, L. Zugaza, Durango, 1978.

dar alguna otra regla que explique el cierre del morf fonema °a (aglutinado), en -/e/ (cf. /mendixe/), esta regla tiene que actuar después de la de palatalización y, al mismo tiempo, cubrir más ítems que las bases en -i, porque de lo contrario obtendríamos para el plural /*mendixek/, inexistente en Ondárroa (lo cual no significa que otras hablas no lo tengan). Para no producir formas inaceptables en el habla considerada, las reglas tienen que actuar en el orden siguiente (6):

R. 1: Una secuencia °i-a (en contexto °Ci-a, o Vi-a (para justificar este segundo contexto, hay que tener presente que el corpus ofrece /maixe/ “la mesa” y /maixak/ plur. —pero también /arratoi/, /arratoik/ “el ratón, los ratones” aunque este es otro asunto en el que no voy a entrar—) está representada por /-ixa/ (Regla de palatalización intervocálica después de °i). Por otra parte, otros datos del habla muestran que esta regla puede ser integrada dentro de una regla más general que considere el fenómeno anterior como caso particular de palatalización en encuentro i-a, es decir, como consonante *palatal intercalar* de solución intersilábica. Pero también se dan casos de palatalización de consonantes n, l, z, tz en el mismo contexto es decir -iC -a, dando lugar respectivamente a ñ, ll, x, tx, con signos de la grafía ordinaria en euskara.

R. 2: Una secuencia °i, u C -a se representa por /-i,uC-e/. Se trata de la regla de armonización vocálica a la que nos referíamos con datos anteriores y que, como se ve, opera no sólo a partir de la vocal i sino también con la vocal u, de igual grado de cierre. Ej.: /lagune/ o /mendixe/ obtenido éste después de pasar por la palatalización. Se observa, por consiguiente, que la R.1. no es terminal más que para formas de plural (en este habla y con los datos del paradigma considerado): °mendi-a-k ...> /mendixak/.

R. 3: Una secuencia °a-a-k está representada por /àk/. Regla de doble a en sílaba trabada por consonante; supone reducción silábica y a tonía con desplazamiento del acento a la sílaba anterior: °andra-a-k ...> /andràk/.

R. 4: Una secuencia °a-a está representada por /-i/. Regla de doble a final absoluta; supone cierre y contracción de vocales: °andra-a ...> /andri/.

R. 5: Una secuencia °e; -o, u-a está representada por /-i; -u/. Regla de cierre y contracción: °seme-a ...> /semi/; °matrallo-a ...> /matrallu/; °esku-a ...> /esku/.

Es normal, por otra parte, que a medida que se vaya avanzando en el análisis de paradigmas más complejos, tengan que formularse nuevas reglas de representación y que, incluso, análisis posteriores puedan obligar a modificar la forma estructural que provisionalmente y a partir de un primer análisis de los datos se haya podido establecer para algún morfema. El tratamiento de formas más complejas puede igualmente introducir la noción de *fase* en la

(6) Para mayor detalle en el tratamiento, cf. KARMELE ROTAETXE: *Op. cit.*, cap. 3.02.4.

aplicación de las reglas. Esto significa que algunas reglas de representación pueden conducir a una fase que se considere terminal antes de la aglutinación de otro elemento nuevo en la secuencia. Es lo que ocurre, por ej., en el tratamiento del ergativo.

2.2.2. Tratamiento de formas de ergativo

La regla 3 antes mencionada da cuenta de una secuencia *-a-a-k* en la que no se ha distinguido una fase previa y terminal *-a-a* (que hubiera quedado representada por /i/), a la que aglutinar el morfema de plural. Este tratamiento (^o*andra-a-k* ...> /andràk/) es recurrente, repitiéndose en ^o*mendi-a-k* ...> /mendixàk/, donde tampoco la forma singular /mendixe/ se ha considerado terminal para aplicarle el pluralizador; en otras palabras, la regla que da cuenta de las formas determinadas y pluralizadas en el paradigma de absoluto no se presenta en dos fases. En cambio, formas de ergativo como /andrik/ “la mujer, erg.” obligan a considerar que la base ha sido en una primera fase actualizada o determinada (^o*andra-a* ...> /andri/) y que a esta forma de salida se le ha aglutinado el morfema de ergativo, resultando /andrik/ citado. Aquí, por lo tanto, sí hay dos fases que, por cuestión de coherencia, tendrían que darse también en la interpretación de las formas determinadas y pluralizadas de ergativo. Efectivamente, formas como /lagunàk/, /elixàk/, /semik/, /mendixàk/, /matrallùk/, /eskùk/ se interpretan como:

^o*lagun-a-k-k* ...> *lagunak* = ^o*k*
^o*elixa-a-k-k* ...> *elixak* = ^o*k*, etc.,

indicándose con el signo = forma terminal. Ahora bien, las secuencias a la derecha de la flecha arriba presentadas exigen para su realización a nivel fónico una epentización vocálica, y hay que suponer que recurren a la vocal *-e-*, hecho conocido en la lengua. Quedan entonces formas intermedias como **lagunakek*, etc. Pero es difícil imaginar que en estas formas, no coincidentes con las del discurso arriba mencionadas, quepa ya alguna modificación fónica: la velar sorda /k/ se mantiene en las palabras vascas en posición intervocálica, según demuestran los estudios fonológicos de distribución. Es esta constatación la que nos obliga a admitir que la forma que habíamos pensado para el pluralizador no es la velar sorda —como nos lo había hecho pensar su realización en posición final de formas plurales de absoluto—, sino una consonante de elisión mucho más fácil por los datos fonológicos de este habla (y de casi todas las hablas vascas), la sonora homorgánica /g/. Por ello hay que admitir —y creo que el estudio morfofonológico llevado a cabo con datos de Ondárroa (7) ha sido el primero en demostrarlo mediante pruebas formales,

(7) K. ROTAETXE AMUSATEGI y J. L. DONEUX: “Sur un point de la morphologie nominale du basque”, en *Fontes linguae vasconum*, 9, 1971, pp. 269-290, Pamplona, 1971.

explicitas y evidentes— que el morfema pluralizador vasco es a nivel subyacente —o sea, al único nivel en que se puede hablar de morfemas— °g y no k. Esta forma fónica es representación del morfofonema, en posición final donde es corriente, en euskara, que las sonoras se ensordezcan o se hagan tensas. De ello, se desprende que la forma intermedia que habíamos supuesto, *lagunak=k, por ej., es en realidad °lagunag= °k que, por la epentización citada, queda en *lagunagek*. Mediante otra regla se borra la velar sonora en posición intervocálica teniéndose *lagunaek*, forma intermedia en la que actúa una regla de encuentro de morfofonemas a-e en contacto, dando la representación /lagunàk/. No trato hoy de hechos acentuales ni de posibles explicaciones de la atonía de la última sílaba, ya que sostengo sobre lo particular una hipótesis que creo conocida, aunque no haya sido ni refutada ni ratificada.

Se han visto, por consiguiente, tres reglas nuevas:

R. 6: Una secuencia C-C en formas intermedias queda representada por /C-e-C/. Regla de epentización de -e- válida para todos los temas en consonante del paradigma indeterminado, en el cual la regla conduce ya a formas finales; también para todas las bases del paradigma determinado plural en el que, como se ha visto, conduce a formas intermedias.

R. 7: °g ...> Ø // V——V, es decir, el morfofonema °g en posición intervocálica en este habla se borra: interviene en todas las formas intermedias del paradigma determinado plural. Tiene forzosamente que actuar después de la anterior, puesto que, de lo contrario, no estaría en posición intervocálica.

R. 8: Una secuencia vocálica /-a-e/ queda representada por /a/, en Ondárroa como, según el estudio de W. H. JACOBSEN, en todas las hablas occidentales (8).

Estas reglas intervienen en el orden en que han sido enunciadas.

Sobre la regla 8 quiero señalar la importantísima información que nos aporta: de ser cierta —y desde luego su carácter recurrente que puede comprobarse a lo largo de todos los paradigmas de las formas estudiadas aboga en favor de ello— muestra que las secuencias nominales del euskara consisten en una serie de sufijos aglutinados a la base y que, de entre ellos, el morfema de plural no es un artículo plural -ak que conmuta con un singular -a, como a menudo se ha dicho, sino que se trata de una solución secuencial. He dicho “formas nominales del euskara” y no del euskara de Ondárroa porque no sería normal restringir al habla estudiada una observación que afecta a la estructura de las formas nominales.

(8) W. H. JACOBSEN: “Nominative-ergative syncretism in Basque”, in *Anuario del Seminario de Filología vasca “Julio de Urquijo”*, VI, 1972, pp. 67-109, San Sebastián, 1972.

Son las reglas de posición las que obligan al análisis que proponemos y las que obligan a admitir que la estructura de una forma determinada plural ergativa es: *Base-Determinante-Pluralizador-Ergativo* (ya que estoy hablando de “estructura” no estará de más recordar que me refiero a la estructura superficial, porque, como se ha dicho en la Introducción, el tratamiento morfofonológico se sitúa dentro del componente fonético en una gramática generativo-transformacional).

Esta conclusión, impuesta por el análisis de los hechos, encuentra en ciertas formas dialectales una inmediata verificación. Creo que nuestro gran AZKUE se equivocó cuando dijo:

“Hoy nosotros por lo general suprimimos el artículo plural como infijo de declinación. Sólo en alguna región de la Alta Nabarra desde Fuente-rrabia hasta Bera y alguna de las otras Cinco Villas, se dice *todavía gizonaken, gizonakentzat* y, conforme al húngaro *embereknek gizonaki*” (9) —el subrayado es mío—.

Parece haber entre nosotros una cierta tendencia a mezclar análisis diacrónico y sincrónico, como lo revela el “todavía” de AZKUE. Porque para el método que estoy mostrando y que defiendo —independientemente de criterios históricos en los que no entro— se trata de distintos aspectos de un mismo análisis sincrónico: a nivel subyacente, los sintagmas pluralizados de formas nominales vascas —y creo que esto es válido incluso para las formas locales aunque hoy no me ocuparé de ello— tienen una estructura secuencial que incluye al pluralizador. Otra cosa muy distinta es que tal pluralizador quede o no representado en los output del discurso.

De todas formas, la morfofonología es método auto-correctivo en el sentido de que, por ejemplo, las reglas hasta aquí emitidas son válidas en la medida y sólo en la medida en que los análisis de datos de otras secuencias no las contradigan. Por ello, conviene fijarse en algún paradigma más.

2.2.3. Tratamiento de formas de instrumental, compañía

Para los dos morfemas señalados, las formas del discurso homologables por su tipo de base (consonántica, vocálica -a, etc.) son idénticas en Ondarra, como en muchas hablas vizcainas. Hay, por lo tanto, sincretismo instrumental, compañía, lo que no parece extraño ya que en muchas lenguas para estas dos nociones se emplea un mismo recurso gramatical (por ej., misma preposición en castellano, francés, inglés...). Los ejemplos lo muestran:

(9) RESURRECCIÓN M.^a DE AZKUE: *Morfología Vasca*, I, p. 7, Bilbao, 1925.

Paradigma indeterminado*Compañía*

/ze laguneaz?/	“con qué amigo?”
/ze andra?/	“...mujer?”
/ze umeaz?/	“...niño?”
/ze pelotaiaz?/	“...pelotari?”
/ze katuaz?/	“...gato?”
/ze zoruaaz?/	“...loco?”

Instrum.

/ze oratzeaz?/	“alfiler?”
/ze sokaz?/	“cuerda?”
/ze ultzeaz?/	“clavo?”
/ze orraziaz?/	“peine?”
/ze matralluaz?/ ..	“martillo?”
/ze suaz?/	“fuego?”

Podemos, por lo tanto, limitarnos a formas que den cuenta de una cualquiera de las dos nociones señaladas.

Los paradigmas determinados se presentan así:

<i>Sing.</i>	<i>Plur.</i>
/lagunaz/	/lagunakin/
/andriaz/	/andrakin/
/umiaz/	/umikin/
/pelotaixaz/	/pelotaxakin/
/katuaz/	/katukin/
/zoruaaz/	/zorukin/

Lar formas de base en -i del paradigma indeterminado sin solución de -x- intercalar parecen indicar que el morfema que buscamos no empieza por vocal, constatación ratificada por la presencia de -e- (que podemos considerar epentética) en /orratzeaz/ de la base consonántica °orratz, o en /laguneaz/ de °lagun. Especialmente las formas de base consonántica del paradigma indeterminado (que suelen ser las más reveladoras en este habla y posiblemente en otras) parecen indicar que estamos ante un morfema °Caz; pensando en una consonante que hubiera quedado representada por Ø, se nos puede ocurrir °g (regla 7 ya vista) o °r cuya representación por Ø se ha visto en otro lugar de la gramática. Sin embargo, esta segunda no se borra cuando la vocal temática es de rasgos + alta + aguda /i/, y aquí tenemos /orraziaz/. Parece por ello que podemos suponer que la consonante en cuestión es a nivel estructural °g y que, en el paradigma indeterminado y en el determinado singular, el morfema

de “compañía, instrumento” es *°-gaz*, forma que ya aparece en las gramáticas tradicionales vascas.

Así, la *Regla 7* muestra de nuevo su carácter recurrente. No hay, por otra parte, ninguna forma del discurso con armonía vocálica lo que permite ratificar que, a nivel de silabación, el morfema es *°gaz*, en una sílaba, y no algo como *°ga-z*. Formas como /andriaz/, /umiaz/, /pelotaixaz/, etc., muestran claramente que la representación también aquí ocurre en dos fases; en la primera se llega hasta formas determinadas /andri/, /umi/ y en la segunda fase se aglutina el morfema *°-gaz*, operación que no necesita más que la regla 7 ya mencionada.

En el tratamiento de las formas de estos paradigmas, lo más interesante sin duda está relacionado con fenómenos de delimitación silábica entre base y morfema *°-gaz*, que se reflejan en distintas junturas y obligan a pensar en una acentuación propia de *°-gaz*. A diferencia, en efecto, de lo que ocurre en otras formas ligadas nominales, en éstas se percibe sobre la última sílaba un eco acentual incluso sin intervención del determinante *°-a-*, es decir, en las formas indeterminadas (10).

En cuanto al paradigma determinado y pluralizado, que recurre para la formalización de “instrumento, compañía” al sufijo *°-kin*, también muestra en su análisis que las representaciones se hacen en dos fases (*°orratz-a-g-kin ... > orratzag=kin ... > orratzagekin ... > orratzakiñ*). Intervienen en todas las representaciones de las formas de este paradigma reglas ya vistas, especialmente la regla 7 de elisión de *°-g* y la regla 8 mediante la cual el encuentro *-a-e* queda representado por /a/. El carácter recurrente de las reglas emitidas queda por lo tanto, en la medida en que se ha analizado este habla, claramente demostrado.

En *conclusión*, pienso que incluso aunque hubiera habido errores en el tratamiento de los hechos el método sería eficaz. Es “Falsable” y en este sentido científico, y, dentro de una perspectiva de la dialectología como la que he explicado en la Introducción, parece que permitiría agrupar hechos, simplificando muchos análisis. Por ejemplo, los casos presentados a partir del Triple Cuestionario de AZKUE —y que, provisionalmente, había caracterizado como mostrando una tendencia al cierre— no hay duda que podrían explicarse y justificarse mediante reglas de representación explícitas de cierre y de armonización vocálica. Por ello, pienso que la morfofonología tendría mucho que aportar a los estudios dialectales vascos, permitiendo un conocimiento mejor de las distintas hablas y contribuyendo posiblemente a darles su justo valor.

Bilbao, Abril 1981

(10) Para mayores explicaciones, cf. KARMELE ROTAETXE: *Estudio estructural...*, cap. 3.07.4 y también 3.09.2.

SOBRE LAS NECESIDADES DE UNA EXPLORACION LINGÜISTICA DE EUSKAL HERRIA

I. Dialektologi ikastaroa

Deba, 1981-IV-26

Luis Michelena

Por lo que me toca, pecaría de imprecisión si dijera, como es habitual decirlo en estas o parecidas ocasiones, que asisto con profunda satisfacción a los novísimos de este primer Curso de dialectología organizado por Euskaltzaindia, en cuyos orígenes he tenido algo que ver; pero poco, siento decirlo, en su desarrollo. Más bien que de satisfacción se trata de un sentimiento de alivio, ligero todavía, al pensar que uno va a verse libre, al cabo de decenas de años, del peso que representa una grave deuda que carga, y no repartida, sobre las espaldas de cada uno de nosotros. Esa deuda la tenemos contraída con nosotros mismos, en primer lugar, y con el mundo en general, que nos la reclama de vez en cuando, después.

En efecto, no deja de ser chocante, si bien se mira, y hasta acusadora para nosotros, la situación en que se encuentra el País Vasco en lo referente a geografía lingüística, y País Vasco va entendido aquí como Euskal Herria en el sentido más restrictivo del término. Poseemos una lengua cuya originalidad, considerada *hic et nunc*, e interés general nadie discute, lengua de la que, además, por buenas y hasta malas razones nos sentimos por lo general orgullosos. Los límites de Vasconia, por otra parte, son reducidos hasta en las enseñanzas más exaltadas y hay que reducirlos mucho si nos hemos de contrar a la zona en que la lengua vasca tiene todavía raíces tradicionales no demasiado alejadas del tronco.

Esta zona, en su corta extensión, está muy bien comunicada, y se halla situada en un país rico en comparación con sus vecinos, o que lo era al menos no hace tanto tiempo. País industrializado, más bien caótica y hasta criminalmente, sin que nadie o casi nadie, *nota bene*, se haya opuesto hasta ahora, en que abundan las lamentaciones parietarias, a ella, aunque se deploraran sus consecuencias. Es que en los últimos tiempos se ha convertido en la especialidad del país la afición a hartarse de tortilla sin romper ningún huevo.

Sea de esto lo que fuere, es el caso que, a pesar de nuestro espíritu confesadamente moderno y modernista o acaso más bien a causa de él, disponien-

do de recursos y, entusiasmos sobre el papel más que suficientes, todavía no hemos explorado de una manera medianamente satisfactoria nuestra rica y demasiado rica proliferación de variedades regionales y locales. Estamos, más o menos, donde nos dejaron Bonaparte y Azkue, sobre todo, en un punto razonablemente avanzado para aquellos tiempos, pero que ya no lo es para los nuestros.

Bien es verdad que no hemos sido ni somos los únicos culpables de esta circunstancia. La investigación lingüística, y no va sola, no ha tenido base institucional suficiente en nuestro país, que es donde lo ha de tener por necesidad, si se ha de trabajar a fondo lo vasco: todavía nos hallamos en los primeros pasos de un proceso que nos urge acelerar en lo posible. Los periodos de paz y libertad de que hemos gozado desde que renació con tono ya moderno el estudio de los elementos de nuestra cultura han sido demasiado cortos y demasiado agitados por otras preocupaciones. Sin despreiciar ni mucho menos lo anterior, la *RIEV* empieza en 1907, la Sociedad de Estudios Vascos (y con ella, como se sabe, nace Euskaltzaindia) en 1918, para que poco después, con la Dictadura quede por lo menos frenada una actividad que se anunciaba prometedora. La República, llegada en lo profundo de una crisis mundial y muerta no sin honor al exacerbarse las consecuencia de aquélla, duró poco y llevó una vida poco tranquila, aunque estimulante para los que la vivieron. Sólo ahora, de pocos años a esta parte, creemos tener al alcance de la mano unas posibilidades que, aunque precarias y amenazadas, deben ser aprovechadas al máximo.

Yo, al menos, pienso que lo que se ha empezado a construir en lo referente a la lengua, muy pronto después de iniciada nuestra postguerra, no será fácil de deshacer, pase lo que pase y empéñese quien se empeñe. Y ahora, por el momento, estoy hablando de la lengua en cuanto objeto de estudio, nunca del todo desinteresado: en otras palabras, de la lengua en cuanto puede ser *ikergai bikain ere bai, zenbaitentzat*. No es ésta seguramente, en lo referente a la lengua, tarea única ni primordial, lo que no quita que también pueda ser importante y valiosa, por razones tanto directas como indirectas. Además, como ya he indicado en otra ocasión, empezando por la nuestra, tal vez podamos también contribuir un día al conocimiento de otras lenguas y del lenguaje humano en general. Y, al fin y al cabo, la lingüística no está aislada, ni mucho menos, en el campo de las ciencias humanas ni en la totalidad de las ciencias reales. No es pues temerario pensar que el interés por la lengua y por las lenguas pueda llegar a constituir entre nosotros uno de los centros de atracción desde los cuales vaya a extenderse, en círculos cada vez más amplios, la actividad docente e investigadora.

Bien. Vuelvo al punto de partida que aquí es el hecho, demasiado cierto, de que nuestra abundancia en variedades regionales, comarcales y locales, abundancia un tanto engorrosa en otro orden de cosas, es mal conocida. Y, por si eso no bastara, corremos ya grave riesgo de que ese conocimiento se

pierda para siempre en medida nada despreciable. Aunque este interés no tiene por qué ser único señor en dialectología, que atiende también al presente en cuanto tal y en cuanto prefiguración del futuro, es innegable que en los estudios dialectológicos se busca descubrir, y no por moda pasajera, las huellas del pasado en los hechos actuales. Y estas huellas serán tanto más fidedignas cuanto menos alteraciones haya sufrido la tradición, la transmisión del saber lingüístico —y del saber envuelto en la lengua— de una generación a otra.

Mucho es sin duda lo que se ha perdido, en cantidad (dada la reducción del espacio, no sólo en las fronteras externas) y en calidad, durante los años en que venimos hablando de Atlas lingüístico o de encuestas generales, sin haber podido poner manos a la tarea. Pero hoy puede decirse que la degradación de la información recuperable ha llegado prácticamente al límite por obra también de las tendencias unificadoras —ya no juegan sólo las derrotistas— y de los nuevos modos cada vez más en uso en el aprendizaje y enseñanza de la lengua. Es comprensible que haya quien desee asegurar a la vez la vida de la lengua y la de las hablas locales, manteniendo éstas en su pristino e incontaminado estado, pero, como los dos objetivos son de toda evidencia incompatibles entre sí, la mayoría de la gente activa ha optado, y bien optado, por la salud de la lengua en forma de *koiné* con su tanto de artificialidad inherente a todo instrumento cultivado y destinado a ser medio de comunicación fuera del ámbito de lo cotidiano y sus apéndices. Es altamente probable, al fin y al cabo, que los dialectos vascos actuales procedan de otra *koiné* que llegó a imponerse no hace tanto tiempo, si éste se cuenta por el reloj de la historia.

Me parece que resultaría útil comparar, sin malevolencia alguna que no tendría sentido al cabo de tantos años, la situación actual, y nuestros proyectos más o menos explicitados, con la escueta que Euskaltzaindia planeó y llevó a cabo en la totalidad del territorio de habla vasca, durante la Dictadura. En espera de que sus materiales, mal publicados por quien al parecer cargó con la responsabilidad principal, Nicolás de Ormaechea, aparezcan ahora editados por Ana M.ª Echaide, valdria la pena de examinar detenidamente alguno de los cuadernillos, aunque no esté relleno, que se imprimieron con ese fin: *Erizkizundi irukoitzza (Triple cuestionario)*. *Euskaltzaindiak bere erabakiak errotsuago izan ditezen erriari aurkezturiko irutzuk erizkizun: I. Itzen oisa (Cuestionario fonético)*. *II. Itzen erabidea (Cuestionario morfológico)*. *III. Itz batzuen erabilkera (Cuestionario lexicográfico)*. Las instrucciones preliminares de Azkue están fechadas en 1921.

Hay que señalar, antes de nada, para evitar comparaciones que sobre odiosas como siempre sean además injustas, que los fines que movían a la Academia de entonces, claramente especificados en la portada de los cuadernillos, y a la de ahora son casi opuestos. Se iba entonces tras una finalidad práctica: se buscaba la justificación del uso popular para decisiones que habrían de tomarse para la adopción de alguna forma unificada y normaliza-

da de la lengua. Ahora, por el contrario, se busca en principio conocer por conocer, lo cual no significa que los resultados no puedan ser utilizados, y lo serán sin duda, para fundamentar mejor decisiones prácticas. Lo que entonces se pensó como objeto principal, parece ahora secundario, y viceversa.

Pero, de cualquier modo, es aconsejable que algunas deficiencias, que ahora nos parecen patentes en el plan y en la realización de aquella encuesta, no se repitan en la nueva. Esto es factible en buena medida, por aquello de que de los escarmentados nacen los avisados. Más difícil será evitar los errores de nueva planta que inevitablemente van a escapársenos.

Así, pues, sin otro objeto que el de señalar escollos futuros —puesto que, aunque un tanto descarriados, no dejamos de ser hijos, nietos o biznietos de los que en aquella empresa metieron sus manos—, señalaré que, a mi entender y descontada la peculiaridad de sus intenciones, adoleció, antes que nada, de dos defectos, que resumiré así:

1. El cuestionario no estaba bien pensado, al menos en muchos de sus detalles, ni siquiera para el fin para el que se habían ideado las preguntas.

2. Los encuestadores, muchos de los cuales unían a su falta de preparación un peligroso desconocimiento de los riesgos a que los exponía sin remedio su amateurismo, no recibieron de nadie instrucciones adecuadas para realizar su tarea (considerada siempre como mucho más sencilla de lo que era) con un mínimo de errores. La coordinación entre ellos parece haber sido nula, de modo que cada uno se movió a su aire en los puntos que le fueron asignados.

Empezando por el segundo punto, vale la pena de copiar y comentar la “nota final” que “Orixe” añadió a la lista de los informantes que fueron consultados en los distintos lugares: cf. *Euskera* 11 (1930), 62-71 (grafiak eta gainerakoak zeuden zeudenean utzi ditut, letra bikoitzak sartzeaz landa):

“Nor bait arritu liteke alako edo olako erritan nik artu-itzetaz, berak ala arkituko ezpaltu. Ez da arritzekoa, adiskide; nerau berriz ibiliko banitz, eta lengo erizleai berai galdeginen banie, amaika aldiz okertu bearko nuke len artutakotik. Lan oetan den nekeza oartzen dutenairi ez nieke ezer esanen; baño baten batek atxikiko ezpaltu, irakur bitza Arbizu-ko erriko izketaz egin diren bi liburuak. Bi lagunek galdegin zuten, baño bati berari, Bernardo Maiza-ri, egundaino erritik aldegin ez dun gizonari. Ikus zer ipiñi digun batak, zer bestek.”

Y sigue una lista de 34 divergencias observadas en los cuadernillos de los dos encuestadores. No es cosa de discutir en el vacío, sin contraste objetivo, quién de los dos se aproximaba más a la realidad y quién menos. Sea lo que fuere, si a uno le respondieron *nigatik*, *arengatik*, etc., y al otro *nitaz*, *aretzaz*, etc., salta a la vista que o la pregunta no se hizo de la misma manera o la cuestión fue entendida de dos formas diferentes; del mismo modo, tam-

bién se hace difícil de creer que los demostrativos *ok* y *onek* pueden ser ejemplares de polimorfismo.

Por otra parte, hay en algún caso desviaciones sistemáticas: así el que apuntó *zorris*, que parece lo justo, anotó *zurittu*, *aitta*, *eretten*, *loittu*, frente al que tomó, junto con *zorriz*, *zuritxu*, *aitxa*, *loitxu*, pero *ereitten*. Y por grande que fuera allí el polimorfismo en todas las esferas de la lengua, uno teme ser injusto con Bernardo Maiza, arbizuarra de pro, al hacerle responsable de tantas variaciones entre respuestas que dio, como si dijéramos, unas a continuación de otras; en tal supuesto, la única explicación racional sería que se propuso tomar el pelo a los preguntones. No obstante, hay otras explicaciones posibles, además de la manifiesta divergencia en la manera de preguntar, manifiesta a través de los resultados.

Una, que salta a la vista, es que ambos, y con más razón los varios colaboradores de la Academia que intervinieron, por ejemplo, en Vizcaya, no se habían puesto previamente de acuerdo en cuanto a la transcripción de los datos, sin contar con que el sistema gráfico de la Academia de la Lengua Vasca, que para estos fines es el mismo de hoy, es muy poco apropiada para reflejar matices fonéticos y hasta en algún caso diferencias fonológicas.

Como todo dato recogido y transcrito es un dato interpretado en distintos planos (así se acepta o no, por ejemplo, que lo oído se adecúa o no a lo preguntado), hay que precisar que su transcripción ya lo fija en una nueva forma que el ingenuo podrá considerar y considera a menudo isomorfa a la anterior. Es, sin embargo, inevitable que entre lo oído y lo escrito medie algún género de norma o subnorma, por la que se cree oír lo que no se ha pronunciado o se corrige lo que se ha creído oír. Tovar dijo en cierta ocasión, hablando de Azkue, que éste, como eslabón de la tradición con plenos derechos, considerándose fuente tanto como recolector de ésta, se creía por ello facultado para retocar lo que oía o leía, obedeciendo a más altos imperativos que la fidelidad al texto.

Y no faltaban ocasiones, en nuestro caso, para desatender el texto: como el encuestado creía saber a dónde apuntaba la mayoría de las preguntas, pudo bien fijarse en ese detalle y descuidar los demás, cosa que uno de ellos por lo menos hizo de modo sistemático. Supongamos, por precisar el punto, que un occidental tenía que transcribir la respuesta relativa a *ozpina* 'el vinagre' (elección más bien extraña, ya que para muchos euskaldunes es a lo sumo un cultismo): posiblemente pensara que le era suficiente con anotar bien *n* o bien *ñ*, puesto que esta parecía ser y no otra la razón de la cuestión. Hecho esto, pudo conservar la grafía "correcta" que figura en la pregunta, aunque la sibilante que oía no entrara precisamente en la clase de sonidos que se suelen transcribir por *z*. Algunos de los transcriptores, por otra parte, bien podían ser incapaces de distinguir *sama* de *zama*, etc., y mucho más de afinar en los matices de la sibilante fricativa cuando ésta era única, como ocurría en un muy extenso territorio.

Me haría culpable de reiteración si repitiera, a coro con otros, que el voluntarismo, con la improvisación como secuela práctica, ha sido, y es todavía, causa principal de nuestros grandes males. Repetiré, sin embargo, que el amateurismo es demasiado visible en quienes intervinieron en el planteamiento y en la puesta en práctica de lo planeado entonces. Son brillante excepción algunos de los encuestadores, y me limito a citar a Henri Gavel cuyas dos encuestas suletinas están ya publicadas *in toto*, pero no se cuentan entre ellas ni Azkue, patriarca del proyecto, ni "Orixe", su ejecutor principal sobre el terreno.

Pasemos ahora a la calidad del cuestionario, teniendo siempre muy presentes las consideraciones que lo motivaron. Como tuve el honor de señalarlo un día a "Jolu" (simple caballero con pseudónimo entonces, que hoy ha encontrado asiento, si no me equivoco, en el orden senatorial), apropiándome de algo que es o debería ser un lugar común, para obtener buenas respuestas hay que hacer, antes de nada, buenas preguntas. Y no se deben diseñar éstas en la soledad del despacho fundándose en conocimientos teóricos: tienen que ser ensayadas (porque muchas veces la pólvora resulta mojada) sobre el terreno, una y otra vez a ser posible. *Usteak alderdia ustel* reza el refrán que según Garibay dicen "por los hombres que atienden a esperanzas vanas" o, lo que viene a ser lo mismo, "porque por la mayor parte en las cosas de la vida son las esperanzas de inciertos fines".

Me limitaré a los sonidos, y pondré dos ejemplos, o dos variantes del mismo, que aclararán mejor que un discurso lo que quiero decir. No se puede excluir *a priori* que quien pronuncia palatal la lateral de *neskatila*, *orkatila*, tenga que pronunciar de la misma manera la de *mutila* (I, 9 Z: "*Mutila, neskatila* ta *orkatila* ala *mutilla*, *neskatilla* ta *orkatilla*?"); lo mismo se aplica a la nasal de *burdina* en relación con la de *argina*, *ozpina* (I, 46: "*Argina, burdina* ta *ozpina* ala *argiña*, *burdiña* ta *ozpiña*"). Salta a la vista que son magnitudes no homogéneas ya que, sin salir de la morfología, *-a* es el artículo determinado en *mutila*, *argina* y *ozpina*, mientras forma parte del tema en los otros tres.

Es difícil que Azkue pasara esto por alto, puesto que nos consta que lo sabía tan bien como nosotros y hasta mejor, ya que él nos lo enseñó tanto como cualquier otro. Pero no puede considerarse un acierto el que las preguntas se hicieran de una manera global, identificando lo inidentificable, a riesgo inminente de lanzar a encuestadores y encuestados a una especie de *wild goose chase*.

Hoy hay derecho a asegurar que ciertos estados de ánimo, dominantes o muy extendidos en ese pasado al que nos estamos refiriendo, han perdido fuerza o han desaparecido del todo, al menos entre la minoría que se ocupa de lingüística, que es en el fondo la única que cuenta. Dada por supuesta, por lo tanto, la buena disposición de los presuntos investigadores, no queda otro problema que el de su capacidad o, acaso mejor, el de su capacitación.

Constituye una circunstancia muy desfavorable, que ha contribuido sin duda al retraso de la geografía lingüística en nuestro país, el hecho de que la fonética sea una disciplina que apenas ha tenido cultivo entre nosotros: si hablamos de fonética instrumental, nos faltan tanto los medios como los conocimientos indispensables para valernos de ellos. De esta indigencia se resienten, y mi testimonio puede aquí tener algún valor, hasta trabajos de cierto empeño en que se huye de entrar en el resbaladizo terreno de la base acústica y auditiva de los sonidos del lenguaje humano.

Cuando la buena nueva de la fonología, más bien praguense, llegó, no sin retraso, a nuestros valles y montañas, se pudo acaso pensar que la fonología nos deparaba un atajo que nos evitara los intransitables caminos de la fonética. Todo se reducía, al fin y al cabo, a distinciones pertinentes (cuyo soporte físico no lo era, sin embargo, o no lo era tanto), hechas o no hechas en una lengua familiar que cualquier hablante, sin otro saber que el implícito de su competencia, podía percibir sin dificultad. Este expediente era, con todo, falaz como nacido de la comodidad, y así lo vimos muy pronto incluso si alguna vez habíamos llegado a concebir otras esperanzas. Si uno supiera de antemano lo que van a pronunciar hablantes de distintos puntos del país, la encuesta sería ociosa. Los Atlas lingüísticos y la dialectología en general han sido y son refractarios (ya sé que Gregorio Salvador, con mejor conocimiento, piensa otra cosa) a planteamientos estructuralistas, clásicos y menos clásicos. Lo que se recoge en cada punto es pura y simplemente un corpus, por más que se trate de un corpus cuya composición se ha tratado de programar antes de empezar la encuesta, y no suele haber tiempo sobre el terreno para entrar en el examen de delicados matices de coincidencia y diferencia entre elementos lingüísticos registrados del orden que sea.

Así pues, somos claramente deficitarios por el lado de la fonética. Habrá que cubrir el déficit gracias a la ayuda de fuera, y esperar que, si se procede de manera bien calculada, la ausencia o escasez sean compensadas en plazos relativamente cortos. Por fortuna, aquí mismo, en Deva, se han empezado a cubrir huecos. Darnos cuenta de que existen ya nos pone, por sí solo, en el camino de la salud.

Fuera de lo fónico, somos en principio mucho más capaces de valernos por nosotros mismos. Morfología, sintaxis y léxico cuentan con buenos conocedores en número nada bajo, de modo que, si se llega a preparar un cuestionario que no nos lleve, por volumen o por dificultad, fuera del ámbito de lo posible, cabe prever que podremos afrontar y resolver los problemas que lleguen a plantearse.

La parte dedicada al léxico en cuanto tal, que suele ser la parte del león, no presenta mayores obstáculos. Hasta se diría que cualquier cuestionario de zonas próximas, acomodado al tamaño deseado, podría servir con algunos retoques cuya introducción, aunque delicada, no parece que fuera a ser obra de romanos.

Quedan, y conviene señalarlas, las trabas, con frecuencia embarazosas, nacidas de la naturaleza del material, que difiere en muchos respectos del que se daría en una lengua románica, céltica, germánica, etc. Así, una de las más molestas es consecuencia del hecho de que lo que para la mayoría de los euskaldunes es la respuesta mínima suele incluir, cuando se trata de nombres en general, aún en singular, un determinante, el artículo (determinado o indeterminado), un demostrativo, etc.: *semea*, *seme bat*, *semeak*, *seme batzu*, *seme hau*, *begi hura*... No es que esas formas carezcan de interés, ya que se suelen oír de bastantes formas diferentes (así, por ej., *semia*, *semeat*, *semiak*, *semeatzu*, *semiau*, *begiyura*), pero también importa, en ocasiones mucho, averiguar cuál es la forma del tema nudo, que usualmente sólo puede lograrse por medios indirectos: *hiru seme*, *zenbat begi*, *zenbait gizon*, etc. Pero duplicar cada una de estas preguntas no es un expediente muy barato.

Además, en tales cuestionarios suele haber, en la medida en que está vigente una tradición que no carece de razones en abono, una parte dedicada a lo que se solía llamar fonética histórica. Ahora bien, ya se sabe que esa sección del cuestionario se prepara sin trabajo cuando se trata de una lengua románica, ya que el latín nos es conocido y también se conocen otras lenguas de la misma familia. La situación es menos favorable en el caso de lenguas célticas, germánicas o eslavas, por ejemplo, pero la reconstrucción comparativa es capaz de sortear el escollo, con un pequeño rodeo.

En nuestro caso, no hay otra salida que la de recurrir a la conjetura y hacer una selección de palabras que a la variación formal unan en lo posible una gran difusión en el espacio: así, los nombres del “hierro” o de la “golondrina”. Atención especial merecerían sin duda los representantes de aquellas palabras en que el mismo patrón de variación se repite en aproximadamente las mismas áreas: así, *arraí(n)* “pez” como *artzai(n)* “pastor”, o *arrazoi(n)*, *arrazu*, *arrazio* “razón”, comparable por lo que hace a su terminación con bastantes otras palabras. Como se echará de ver, se trata por lo general de las variantes que están inevitablemente presentes en cualquier debate sobre los problemas de la unificación ya que la opinión general suele inclinarse por la adopción de una, no siempre la misma para todos, con exclusión de las demás.

De cualquier modo, habrá siempre en los apartados que se quieran establecer una cuestión de economía. Si al cuestionario se le asigna un tamaño, un volumen fijo, lo que se agregue a la exploración de un aspecto de la lengua habrá que sustraerlo a otro o a otros. Por todo ello, a duras penas se llegará a soluciones equilibradas si no se reúnen en los planificadores dos condiciones que, aunque nada incompatibles entre sí, rara vez se hallan juntas, hoy por hoy: una experiencia, teórica y práctica, en encuestas y cuestionarios, y un conocimiento suficiente, cuanto mayor mejor, de la lengua que estamos considerando.

No suele ser demasiado grande el espacio que se concede a la sintaxis (el término va usado en el sentido más restrictivo), pero no sería cosa del otro mundo proponer algunas cuestiones cruciales desde el punto de vista dialectológico: algunas están ya en Bonaparte y otras se nos presentan todos los días. El quid estaría solamente en la complejidad, un tanto inevitable, de las preguntas. Y no sería aconsejable entrar sobre el terreno en discusiones acerca de la aceptabilidad y aun de la gramaticalidad de las respuestas.

La morfología nominal no plantea, parece, graves problemas, puesto que la declinación por ejemplo es similar en todas partes salvo en un corto número de puntos: hay, de todos modos, mayor complicación en el pronombre que en el nombre. Pero lo que será siempre problemático es la obtención de las flexiones verbales, en particular la de los auxiliares, admitida la restricción de que no se puede violentar al informador y sacarle contestaciones por las buenas o por las malas. Jacques Allières es testigo de excepción de que en alguna parte puede darse el caso de que resulte punto menos que imposible conseguir algo tan simple como las formas básicas del presente del auxiliar intransitivo, es decir, las correspondiente a *naiz*, *da*, etc. Yo no sé qué técnica podría ser empleada, sobre todo si —como parece deducirse de alguna propuesta— se trata de recoger formas en cantidades que bien podemos llamar industriales. Tal vez, aunque con ello se aumenten los gastos y se alarguen los plazos, convenga desglosar la encuesta en dos o más, a fin de que cada uno de los aspectos de la lengua o al menos los que vayan a ser tomados en consideración pueda recibir la atención adecuada.

Para echar a andar, sólo nos falta ya gente que se sienta tentada a la empresa. Y me atrevería a hacer un llamamiento a estos investigadores o exploradores, todavía más futuribles que futuros, sin avergonzarme de ello, puesto que a fin de cuentas no se trata de tentar a nadie a que ingrese en alguna Legión Extranjera o se aliste como mercenario para algún país del Tercer Mundo. Jantzkereta orrazkeretan ez ezik, gure sail honetan ere bolarak izaten dira. Badirudi, gainera, eta hau da okerre, ez direla hizkuntz-atlasak, ezta norberaren hizkuntzarenak direnean ere, inoiz izan ziren bezain tentagarri gazte jendearentzat. Lanbide horrek ez du, bada, langilea multzoka eta samaldaka erakarriko. Uste dut, halaz guztiz, eta espero dut ez diogula gurean deiari entzungor egingo. Euskarari, eta euskarari ez ezik baita euskaldunen eta Euskal herriaren izen onari ere, horrenbeste zor diogula esango nuke. Gu bakarrik baikara inguru hauetan biluzgorri eta lotsagarri gelditzen garenak sail horretan. Eta lotsaizunik ez balego ere, gogoan eduki behar genuke zenbat aurreraziko lukeen obra horrek hizkuntzaren ezaguera, burutan aterako bagenu inoiz edo behin. Eta orain da garaia, geroxeago igaroa izango duguna, non zer eta nola esaten den ongi erabakirik uzteko Halabiz.

IZENDEGIA

**MIGUEL UNAMUNO: Índice de personas y conceptos de
LA RAZA Y LA LENGUA, Editorial Aguado, Madrid**

Justo Gárate

Tomo VI de sus obras completas

Abeille, 1008.

Aberriano, 315, 320, 347, 350, 732, 736, 752.

Aborrecimiento, 36, 45.

Abstractos, 86, 95, 119, 933

Academia Española, 538, 545, 548, 568, 572, 837, 587, 591, 836, 842, 843, 851.

Acadiano, 76, 102.

Acento, 436, 941, 944, 199.

Acción ideológica, 947.

Adivinación, 97, 428.

Adverso, 425.

Africanas, Voces, 814.

Agricultura, 121.

Aglutinación, 942, 944.

Agur, 642.

Aita, 101, 127, de aginta.

Aitor, 90.

Aizkibel, 193 a 195, 216, 224, 225.

Aje, de aticum, 951.

Alabar, allaudare, 940, 964.

Alcaloide, 313 (Brossa).

Alcover, 741.

Aldrete, 62.

Alemán, 12, 22, 141, 176, 518, 519, 695, 731 a 734, 728, 738, 850, 865.

Alemán y cálculo integral, 732.

Alfabeto, 467.

Amaya, 99.

Alma vendida para conservar el cuerpo, 725.

Amao (sic), 148.

Alma y lenguaje, 55, 205, 206, 318, 815, 824 a 827.

Amador de los Ríos, 57.

Ama-fu-o.=futuro, 947.

Amarás=amar les has, 947.

Amaré=amar le he, 947.

América colonia, 901, 902.

Ampère, 103.

Amusia, 927.

Analfabetos, 717.

Análisis, 946, 949.

Analogía 459, 944, 946, 951, 965, 977, 989.

Analogía = innere Sprachform, 945, 1024.

Analogía morfología

Ananké, 619.

Anarquía, 624.

Anaya, 968.

Anillo escolar, 281, 298, 938.

Animales, 123.

Anormal, en todos los Vascos, 169. Y él?

Anquilosado aquello. T. I, 570.

Antilatino el castellano, 750, 802.

Aoristo, 971.

Arabe, 968, 969.

Arameo, 716.

Arana, Sabino, 29, 30, 351.

Arana, Vicente, 226.

Aranzadas, 307.

Aranzadi, Tel, 31.
Arbol, 95, 119, 120.
Argelliès, 56.
Armando Guerra, 433.
Arnot, 75.
Arrechinaga, 57.
Arrese Beitia, 171, 173.
Artículo, 152.
Arzadun, Juan, 284 a 286.
Asenjo, 441.
Asensio, 441.
Asfodelos, 637.
Asimilación, 61.
Asta, aitzá y ácha, = peña, 67.
Astarloa, 64, 66, 83, 88, 91, 224.
Astrarena, 10, 11.
-atge, de áticum, 951.
Auto = ácto, 426.
Authadeia = áutocomplacencia, 704.
-azgo, de áticum, 952.
Azkue, Resurrección, 25, 26.
Azti, 96.

Bable, 215, 953, 956.
Balleneros, 164, 185.
Banada = Thálweg, 845.
Barbaries providenciales salvadoras, 865.
Bárbaros, 703.
Basauntz, ártificio (?), 269.
Bartolomé de Santa Teresa, 76.
Baserri y erribaso, mal, 248.
Baskonia, La, 798, revista.
Baudemando, 94.
Baudrimont, 81, 99, 183.

- Bersolari, 100.
Besteiro, balletero, 641.
Betarn, W., 79.
Beuter, 62, 66.
Biblistas, 64.
Bilbao, 381.
Bilbao, euskérico, 315, 316.
Bildur, 968.
Bilingüe, Romance, 936, 937, 962, 963.
Birds como pájaros, 868.
Bismarck, 788, 831.
Bizcaya, 135.
Bjoerson sin n, 772.
Bladé, 78, 85.
Blanc, St. Hilaire, 103.
Bochart, 79.
Boers, 735.
Boinas diminutas, 766.
Bolchevikis, 885.
Bonaparte, 75.
Borrow, 77.
Brieva, 396, 400.
Broca, 56.
Bruzen de la Martinière, 78.
Bullet, 79.

C convertida en *i*, 370.
CAJAL, 699, 724.
Cálculo integral y alemán, 732.
Callar, 662.
Campión 61, 84, 109 y s. 277 à 283, 341.
Canalejas, 715.
Cánovas del Castillo fanático, 59, 101, 907
Cántabros, 91 a 93.

Cantidad, 943.
Cantonalismo, 714, 717.
Carlismo socialista, 332.
Carlomagno, 932.
Carrejo, de correjo y curriculu, 991.
Carro chirrión, 240.
Castelar, 377.
Castelar y cantonalismo, 714.
Castellano y carácter, 937, 956.
Castellano en la cuna, 20, 21, 517, 937, 956.
Castellano petrificado, 789.
Castilla pobre, y desgraciada, 705.
Castroverde, 973.
Catalán, 688, 775, 801.
Celtas, Cerebro, 78.
Centralistas, 36, 160, 177, 700.
Cibanto, escarpe, 807.
Cigorrals = picacho o tormo, 980.
Clarín = monopolio, 796, 816, 837, 861.
Clasificación, de Bello, 971.
Clunia, de Colonia, 951.
Coger, de colligere, 973.
Cogüelmo, 807.
Colunga, de Colonia, 951.
Colectivo, diccionario, 194, 220.
Comercio, 125.
Comparación, de Bopp, 972 a 974.
Cóncavo, 590.
Conciencia, 611.
Concurso de Bilbao de 1888, 24 y sig.
Conde, 78.
Consarantes, 370, 475, 538.
Corssen, 79.

Cortes y lenguas, 951.

Coruña, de Colonia, 951.

Costa, Joaquín, 44, 57, 99, 100.

Creencias,

Cristianismo, fanático, 331.

Crenología fonética, 973.

Crucial, 576.

Cuervo, 813.

Cultura española menguada, 411

Cultura española viciosa, 226.

Cultura Vasca, 23.

CHAHO, 64, 71, 77, 78, 79, 80, 89, 90, 91, 98, 99.

Chapurreador, 413.

Charencey, 75, 101.

Charlotte Mburgo, 735.

Chêne, IV, 822.

Checos, 788.

Cheval de Voltaire, 455, 972.

Chile, 705, 806, 818, 1008.

Chino, 73.

Churruca,

D'Abbadie, 75.

Darrigol, 77.

D'Avezac, 70.

Davies, 88.

Dedución, 974.

Delante, de ille ante, 950.

Deño, 540.

Derivación, 946, 949, 950.

Derivación retrógrada, 993.

Descendencia de conquistadores, 789.

Desdén por letras, 704.

- Desgaste, 938, 945, 949, 695.
Después = de ex post, 950.
Dialecto, 601, 667, 680, 682, 770.
Dialecto, de diálogo, 747.
Diarios, 711.
Diccionario colectivo, vasco, 226, 227.
Diccionario de la Academia Española, ver Academia.
Diccionario incompleto, 804, 805, 839, 760, 812, 813, 842, 843, 1027.
Diccionario Vasco-Castellano, propio, 26, 128.
Diccionario, 225.
Diccionario Vasco incompleto, 195 (egiara).
Diferenciación, 683.
Difícil olvidado, Lo, 734.
D'Iharce de Bidassouet, 77.
Disociación de ideas, 551.
Disonancias, 756.
Do You speak english?, 698, 880.
Dobletes, 422, 423, 480, 709, 958, 960, 962 a 966.
Doméstico o Nacional, 721.
Dos o cuatro latines, 561, 928, 930.
Du Mège, 70, 78.
Dureza del castellano, 434.
Duvoisin, 61, 70.

Economía de esfuerzo, 723.
Echa, 535, 589.
Echave, 62.
Eginard, 95, 932.
Egope, 222.
Eguzki, 103. Y Eusko.
Eickhoff, 77.
-eja = de -cula, 949.
el águila, 972, artículo no masculino.
Elefante, 956.

Eman da zabalzazu, 302.
Embalsamar, 340, 342.
Emigrar, 790, 802, 891, 902, 904.
Enclisis, 941, 942.
Encuesta, 548.
Energía, Falta de, 100.
Engendrar = ingenerare, 945.
Enmugrecer, 961, 1025. Y no ennegrecer.
Enterrar, 315.
Entonces, 957 (variaciones).
Enviar = de inde-viare, 973.
Enxebrex, Enxebre, 757.
Eperdikara, 195.
Erdirikue, lo que es a medias, 262.
Erro, 64, 67, 68, 77, 88, 196.
Eruditos, 560 a 563, 877, 412.
Es = ex latino, 950.
Escisión, 402, 929, 930.
Es(c)lavos, 852.
Escritura, 478, 929.
Espagnac, 900.
Espaldas por hombros, 168.
España colonia, 904.
España grande, 791.
España pequeña, 791.
Españoleda, 342, 352, 773.
Españolismo, 775.
Esperanto, 347, 350.
Espiritu y lengua, 7, 150, 162, 408, 810.
Espiritu guerrero, 164, 185.
Espoliar, 402.
Estados Pontificios, 720.
Estilo vasco, 797, 798, 815, 817, 939.

- Etimología, 229, 230, 548, 549, 965, 975.
- Eufonía por fonética, 61, 84.
- Europeización de Austrias, 721.
- Europeización de Borbones, 721.
- Eusquera, Raxa, 14.
- Euskaro, sin acento, 344.
- Eusko, de vascón, 103, 133, 134, 351.
- Euzkadi, 268, 335, 341, 343, 352.
- Evolución de Schleicher, 972.
- Explicación, 971, 972.
- Fabre, 225.
- Falsificaciones de la verdad, 289.
- Fauna, 125, 126.
- Fe en si mismos, 36.
- Fecundidad de voces, 960, 961, 967.
- Federarse = separarse en Colombia, 877.
- Felices, 164, 334, 335.
- Fernández Guerra, Aur., 57, 69, 73, 75, 91, 92.
- Fernándex VII, 903.
- Fisiólogos, 414, 415, 492.
- Fita, 73, 84, 94, 412.
- Fleury de Lecluse, 76.
- Flora, 125, 127, 92, 93.
- Fonética marxista, 988.
- Fonéticas, Leyes, 61, 83, 84, 458, 696, 813, 821, 988, 989.
- Fonéticas, su rigor, 973.
- Fonéticas, su no rigor, 978.
- Fragata = fabricata, 426.
- Francés, 815, 824 a 826, 38.
- Fundamento, 204. Giros locales.
- Galdu da, 968.
- Galicia, 725.

- Gallego, 954.
Garat, 76, 95.
Gárate, Justo, 212.
García Ayuso, 80.
Garibay, 62, 66, 100.
Gastón París, 23.
Gauza, 86 de causa.
Ge y Se, 948.
Génesis masculino, 953 (no el libro).
Gimnasta, 414, 416.
Giros locales, 204.
Godo, 809, 968, 969.
Góngora, 102.
Gramática y Filología, 97, 409.
Gramáticos, 604, 605.
Gramatiquerías, 970.
Gresham, ley de, 626, 628.
Griego, 969.
Grijota, iglesia alta, 984.
Guadalajara, 812.
Gualterio, 134, 474.
Guerra civil, 100, 898 a 900.
Guisasola, 219, 287.

Haches, 561, 562.
Henao, 63, 74, 95.
Henricy, 398.
Hermann = Arminio, 438.
Hernán Cortés, 910.
Heterografía, 534, 561, 696, 787, 789, 810, 811, 861, 87.
Híbrida infecunda, 939.
Híbrido inglés, 838. Vide Inglés, 726, 733, 696.
Higuera, Román de la, 103.
Hipólito Irigoyen, 893.

Hovelacque, 67.

Hübner, 93.

Huerta,

Hugo Wast, 882.

Humboldt, W. v., 31, 65, 67, 73, 75, 76.

I derivada de C, en pectine = peine, 538.

Ibarburu, Juana, 882.

Ibarguren, 100.

Iberismo, 66, 128.

Iberismo = arios, 128.

Ichtiis = pez, 465.

Idea = visión, 679.

Idioma, mejor, 130.

Idolos, 94, 95.

Ié, 956.

Ihs = Ies(-us), 464.

Imaginación, 32.

Imponerse, 35, 36.

Incultura, 129 a 131.

Inchauspe, 60.

Indigeneidad y vecindad, 720.

Indio filipino Rizal, 704.

Industria, 121, 122.

Infancia, 349.

Inferioridad absoluta, 732, 815.

Inglés, 16, 518, 536, 693, 710, 726 a 732.

Inquisición, 815, 823.

Integración, 683, 685, de dialectos.

Inteligencia, 32.

Invasión, 682, 37.

Iparraguirre, 295, 302.

Irizar Moya, 81.

Isasti, 64.

Italianismos, 850.

Jalbegue = albicare, 944.

Jario, 84.

Jaume = de Jacme, 370, 475. En vez de Ja(c)ume.

Jaungoikoa, 93 a 96.

Javier, 658.

Jefatura, 101.

Jelkide, 766.

Jesuitas, 873 a 876.

Jin, 96, 180.

Jota, 967.

Juárez, 906, 907, 920, 921.

Judíos, 167, 909.

Juegos, 123.

Juerga = huelga, 442, 482.

K antiespañola, 403, 590, 731, 918. Pero el mismo la usa en la 55, luego es antiespañol.

Kilómetro = medida de burro, 385, 403.

La Baskonia, 798.

Labastide, 76.

Landa, 56.

Larramendi, 63, 66, 83, 224.

Latín bajo, 930 a 934.

Latín cancilleresco, 934.

Latín vulgar, 940.

Laya, 332.

Lecluse, Fleury de, 76, 225.

Lecky, 696.

Leibniz, 2, 77.

Lemière, 70.

LENGUA = alma, 694.

LENGUAS clásicas, 554
LENGUAS domésticas, 715.
LENGUA = espíritu, 507, 731.
LENGUA = nación, 725, 735 (Polonia).
LENGUA = patriotismo, 831.
LENGUA perfecta es la hecha a medida, 694.
LENGUA = personalidad colectiva, 728.
LENGUA = raza, 790.
LENGUA = sangre del espíritu, 855.
LENGUA = transformación, 736.
Lenine, 885.
Leonés, 954.
Leyendas, 56.
Lhuyd, 79.
Liberalismo, 515, 718. Los siglos XVI y XVII?
Lírica inglesa, 735. Wordsworth.
Lírica vasca, 163, 170.
Literatura, 56, 58.
Lizarraga, 331, 345, 352.
Localismo exagerado, 53.
Locamente español, 832.
Lorra, 252.
Luces, Siglo de las, 914, 920.
Lugareños, 762.
Lupián Zapata, 94.

Llaguno, no citado, en la, 926.
Llana, Tierra, 212, 213, 275.
Llano Gorostiza, 27.
Llanto, idioma 1.º, 380.
Llorente, 91.

Macpherson, 79.
Machado, Antonio, 883.

Madrid(o) = Madredo =Maproñedo, 951.

Maeztu, María, 38 a 43 (falsa).

Maeztu, Ramiro, 33.

Maguer, 549.

Majestad, = mayoridad, 779.

Maketo, 40.

Makill, 87.

Malas personas, 563.

Manterola, 225.

Marat español, 367.

Mariategui, 57.

Marrast, 99.

Martín Santos, ? 649.

Martínez Villergas, 890, 903.

Masas, 655.

Masturbación, pseudo-clásica, 400.

Material, 409.

Matria, 658.

Maury, 79.

Mayans, 63, 66, 79.

Megope, 116, 119, 222, 968. Vide egope.

Meigret, 495.

Menéndez Pelayo, 18, 19, 27, 494, 643. Y sus vistazos, 644.

Menguada cultura española, 411. Id. Américo Castro para Cataluña. Rv. Occid.

Mento, 479.

Meteco, 772, 773.

Método, 975.

México, 351, 375, 446, 539, 727, 785 a 787, 811, 812, 844, 1008.

Michel, Francisque, 77, 86.

Migo imposible, 942. Y en bable?

Mikeldim, 537.

Minaya no citado, 968.

Minerales, 101, 102.

Ministro, 486.

Mito = palabra, 89 a 100, 680.

Mixtificar por -s-, 498.

Moguel, Juan Antonio, 64 a 68, 85, 85.

Monopolio. Vide Clarín.

Moncaut, 69, 85.

Monosilabismo, 695, 938, 945.

Montoto = monte alto, 984.

Moral Vasca, 174.

Morel Fatio, 24.

Morena = canchal, 845.

Moret, 64.

MUERTE del euskera, 104, 130, 131, 142, 143, 319.

Mujer Vasca, 167, 168, 174.

Murray, 79.

Nación aquí sólo España, 714.

Nahuatl y no azteca la lengua, 786.

Nalga = natica = nadega, 951.

Navarro, dialecto, 955.

Neogramáticos, 459.

Neolatinos, 695.

Nervo, Amado, 850.

NI AUNQUE ME ASPEN, 417. Diagnosticable.

Nissaga, 767.

Noruego, 288, 628, 699, 811.

Novia de Salcedo, 192, 193 a 197.

Nunca eso en Setiembre.... pág...

Oc, 935, lengua d'

Oihenart, 62, 63, 90, 91.

Oiro, 723. No lo conozco.

-oyo = de -culum,

Onanismo vasco. En De esto y aquello. p.

Ordenanzas, 291, 368.

Orfeones, 766. Su amusia.

Oribe, 710.

Ortografía, 696, 699.

Ortografía reformada, 787, 789.

Otalora, 57, 58.

Ovillo = huevo chico, 749.

Owen, 88.

Oyarra en el Cid, 968.

Ozaeta Gallaiztegui, 91.

Pagazarri, 240.

Palencia,...

Paraguay, 885.

Pardo = pálido,...

París, Gastón, 23.

Patria Vasca, 175.

Patrioteros, 819.

Paúl, 947.

Pedantería filológica suya, 544.

Pedigüeños,...

Pegujar y peculiar,...

Peine, 538.

Pellegrini, 683, 792, 794, 802, 815, 890.

Pellicer, 95.

Pereza, racial, 746 a 749.

Periodistas, 635.

Pezron, 78.

Plática, 485.

Plauto, 76.

Philips, 85.

Pi Margall, 156. Acierto.

Pobreza del castellano, 434, 750.

Poesía, 100.

Poplarismo, 709.

Portugués, 288, 698, 721, 722, 747, 771, 793, 801, 811, 820.

Positivismo, práctico, 143.

Posposiciones, 61.

Pott, 220.

Poza, 62.

Predominancia, 734, 953?

Preguntar = percontari, 940.

Prestigio, 414.

Prisciliano, 910.

Purismo, 3, 523, 698, 719, 751, 785.

Querer = quaerere, 427.

Quisquilloso, gramatical,...

Quisto = querido, 427.

Rada, 941, 942.

Raíces, 61.

Ramplones,...

Ramus, 396.

Rask, 75.

Raza española, 161, 896, 901, 905, 908, 917.

Recaredo = Ricardo, 474.

Regentes de imprenta, 838.

Regionalismo, 666.

Reintegración latina, 768, 710, 712.

Religión, 93 a 96, 99, 100, 115.

Renacimiento, 192.

Repugnancia, hedionda, 34.

Riachuelos, 55, y fuentes del gran río.

Risa y burro, 450.

Risco, 94.

Rizal, 906, 907, 920, 921.

Rodríguez Ferrer, 102.

Romanische Philologie, Zeitschrift, 23.

Rotos, 808.

Rousseau, J., J., 772.

Rural, o Civil, 721.

Saavedra, Eduardo, 57.

Saavedra, Julio, 818 a 825.

Saint Cyran, 345.

Saint Hilaire, 103.

Sal 966, Sal química.

Salamanca = Septimanica, (?)951.

Salerno, 79.

Salvajismo, 766, 908.

San Agustín, 93, 94.

San Amando, 94.

Sánchez, Francisco, 883.

Sánchez Moguel, 20, 21.

Sancho Abarca, 92.

Santander = San Mederi, 973.

Santa Rictrudis, 94.

Sarmiento, 801, 816, 826, 829, 832, 849, 850, 860 a 862, 886, 903, 912, 918, 920.

Sar-nausi, 91.

Sauter comm'un basque, 328.

Sayce, 73, a 76, 85, 88.

Scaligero, 79.

Schleicher, 60, 80, 81, 972.

Schutz, 16.

Semi-inglés, Bilbao, 205.

Sencillez, 938.

Séneca, 68.

Selfatina, 845.

Sentido histórico, 567.

Sentimiento nacional, 829.

Separatistas, 36, 39, 177.
Serano, 710, = sarao.
Shakespeare, 325. Mal escrito.
Shibolet, 694.
Siculo, 62, 70.
Siglo de las luces, 914, 920.
Simancas = Septimanica,? 951.
Sociedad, 127, 128.
Sócrates antes de B. Shaw, 669.
Soldao, 669, 786, 799, 800.
Solum, 242.
Somatén, 775.
Sorgiñ, 97.
Strabon, 68, 71, 93.
Sud y Sur, 853 y sig.
Sudamérica, 852.
Sufijos, 950.

Tal de naranja, 147. enigma? es atal o gajo.
Términos no recogidos, 839.
Thierry, 70.
Tierra Llana, 212, 213, 275.
Tilde, 487.
Toneles, 186. Vascos?
Torraba = Torre alba, 985.
Totua, 252, 253.
Traggia, 64, 66, 71, 742.
Traducir 555, 688, 706, 710 (Butler), 861, 862.
Trueba, 39.
Ts v Tz, 445.
Tubino, 56, 77.
Turanico, 74 a 77, 701, 703 a nios.
Txabarri, 765, 769.

U convertida en C., 21, 370, 475. Jaume.

Ue, 956.

Ugazaba, 265.

Ulsteriano, 30.

Unamuno, voz, 637, colina o pradera de asfode.

Unidad tardía?, 957.

Unificación conceptual, 945.

Unzaga, 677, gamona?

Urcia, 98, 182.

Urre = plata en Vizcaya, 102.

Utensilios, 120.

V(Uve); 561, 786, 861.

Valbuena, 978.

Valera Juan, 27.

Van Eys, 67, 75, 225.

Várdulos,...

Variedad, inicial, 953 a 959.

Vasco, 91.

Vascógenas, 967, 968.

Vascones, 133, 136.

Vascuence, 7.

Vedra = vetera, 409.

Verde = vetera en Castroverde, 973.

Velasco, Ladislao, 101.

Vergara, 276.

Verija, 848.

Verso alemán traducido, 734.

Viajes, 556.

Vinson, 67.

Virchow?, 56.

Vocabulario, propio, 147, 206, 370, 475, 538.

Voltaire, 54, 66, 114.

Volver a pasar, 704.

Wascón, 70, 54, 132, 351.

Whitney, 80.

Winteler, ley de....

X = equis, 534, 561. Vide México.

You speak english?, 880.

Young, 77.

Z = zeta. Le tiene antipatía, 147, 206.

Zampona = sinfonia, 639.

Zatico, 395.

Zobel, 71.

Zonzo en Gracián, 890.

Zubialdea,

BERRIAK

LA H EN LA ORTOGRAFIA VASCA

Liburuaren aurkezpenean

Bilbon, 1981, Otsailak 24

Fr. Luis Villasante

Jaun-andreak:

Gaur kaleratzen den liburuska honek lagungarri bat izan nahi luke euskal ortografiaren puntu jakin batean: H letra noiz eta nun jarri behar den ikasteko puntuan, alegia. Eta ez hori bakarrik. Ortografia honek zer-nolako arrazoi edo motiboak dituen bere alde ere azaltzen du. Labur: H-aren arazoari buruz informazio eta dato argigarriak dakartza.

Edonork daki eztabaida zatatatsuak izan direla gure artean H letra dela eta ez dela. Nola gure artean —Hegoaldeko euskaldunon artean esan nahi dut— letra hau ez baitzen erabiltzen, supituki erabiltzen hasi zenean, jendearen harridura ez zen makala izan. “Akademikook zoratu egin dittuk ala?”, zioten batzuek. Beste batzuek sindios-tarren eta komunisten bandera zela letra hori zioten. Ez direnak esanez, herria Euskaltzaindiaren eta batasunaren kontra axatu nahi izan dute. Azken batean, ordea, erasoaldi horiekin kontra baino mesede gehiago ez ote dioten batasunari egin egoten naiz pentsatzen.

Dena dela, euskarak etorkizunik izango baldin badu, batu antzeko tankera bat hartu beharko duela, bistan da. Batu antzeko tankera irakaskuntzarako, komunikabide eta euskaldun guztion artean tresna egoki izateko. Bilbotik Baionaraino benetazko lokarri izateko.

Eta batasun horrek, inondik hastekotan, ortografiatik hasi behar zuen. Hauxe da lehen urratsa. Ortografia izan ohi da hitz idatzien jazkera, soinekoa. Orain bada, hainbeste hitz zeuden Iparraldean H letraz idazten zirenak eta Hegoaldean H gabe. Eta es da idaztea bakarrik. Iparraldeko euskaldunek H hori ahozkatu egiten dute, pronuntziatu; hango idazleek beti idatzi dute aspirazioa edo hasperena deitzen duten hots hori; eta oraingo idazleek ere berdin egiten dute.

Hitz berberak euskaldun batzuek H-kin eta beste batzuek H-gabe idazten genituen bitartean, batasuna egiterik ez zegoen.

Huskeriak dirudite gauza hauek, eta, nahi baduzue, hala dira; baina honelako huskeriak ondo lotzean eta finkaturik uztean dago, neurri handi batean behintzat, batasunaren gora-behera gutzia.

Hitzak nola idatzi behar diren zehatz-mehatz erabakitzen ez den bitartean, hizkuntza ez da gai, ez da egoki eskolan tresnatzat hartzeko. Izan ere, nola ikas dezake

eskola umeak hizkuntza horretan idazten eta irakurtzen, hitz berbera bospasei erata-
ra idatzia ikusten baldin badu? Beraz, ttikieria hauek, hari-mutur hauek ongi lotzea
zen lehen pausoa.

Eta hori egin du Euskaltzaindiak H-aren erabilera erabakitzean. Ez da gauza
erraza izan. Baina, zorionean, egin da. Liburuska honetan aurkituko du irakurleak
problema honen kondaira labur bat, eta H letraren idazkerak bere alde dituen arra-
zoiak. Ikusiko du, baita ere, nola azken erabakia erdibide batera etortzea izan den.
Iparraldekoiei eskatu zaie hain beharrezko ez ziren H batzuk kentzeko, eta gainera-
koak hartzeko eskatzen zaigu guri. Batasunagatik denok pagatu behar izan dugu pre-
zio bat, bidezko eta arrazoizko den bezala.

Azkenean, liburu honetan dator Hatxetegi osoa, hau da, H-dun hitzen zerrenda
osoa, argibide askorekin. Beraz, hitz baten idazkera zuzenari buruz duda edo zalan-
tzak sortzen direnean, aski dau irakurleak liburu honetara jotzea, hitz horren idazke-
ra jatorra ikasteko.

Euskaldunari mesede edo laguntza egin nahirik prestatu dugu, bada, argitarapen
hau. Eta zinez probetxuzkoa gerta dakion nahi genuke.

Después de las doctas exposiciones del Sr. Haritschelhar, Vicepresidente de Eus-
kaltzaindia, y del prologuista y escoliasta del libro, Sr. Michelena, a mí poco más me
queda por añadir.

Me ceñiré a uno o dos puntos. No sé si se aceptará la explicación, pero, en pri-
mer lugar, quiero explicar por qué lo he escrito en castellano. No sólo éste, sino aún
los otros de la colección Eleizalde. La verdad es que pensé mucho la cosa antes de
decírmelo. La razón fundamental es ésta:

Cuando la Academia se decidió, por fin, a impulsar y dirigir de un modo real y
efectivo la obra de unificación y normalización del euskara, pronto se vio acosada
por propagandas que querían bloquear esta obra, desprestigiarla y difamarla a los
ojos del pueblo.

La cosa era posible y factible, por cuanto en realidad nuestro pobre pueblo se
encuentra, en achaques de lengua vasca, desinformado, desvalido, desarropado, y así
se convierte en presa fácil de desaprensivos que utilizan el nombre del pueblo, de la
religión, de la política, etc., pero en realidad no hacen otra cosa que manipularlo y
movilizarlo contra lo que en realidad es un servicio a él.

Esta campaña, no exclusivamente, pero sí en gran parte, se hizo y se hace aún
hoy, en castellano.

La campaña anti-Academia resultaba fácil. Primero, porque junto con una gran
sensibilidad y adhesión afectiva hacia todo lo que se refiere al euskara, coexiste en
una gran masa de nuestra población un gran desconocimiento de los auténticos pro-
blemas de esta lengua, de su gramática, literatura, historia, etc. Las razones o causas
de este desconocimiento son fáciles de adivinar: la falta de iniciación escolar y de pre-
paración cultural en lo que a lengua vasca se refiere. Pero de todos modos el hecho
está ahí. Existe además, por estas mismas razones, una gran mayoría para la que, a
pesar de su sincero amor al vasco, resulta difícil y cuesta arriba el leer y escribir en
esta lengua. Las razones son, como he dicho, la falta de escuela y de formación bási-

ca. Esta falta se suple con frecuencia —y esto es aún peor— con presupuestos utópicos, falsos, etc.

Ahora bien, si la propaganda contra la labor de la Academia y contra el euskara batua y la H se hace —como ha ocurrido en gran parte al menos— en erdara batua, tiznando a los ojos del pueblo con las más negras intenciones una labor que es precisamente la primera y la mayor que se le impuso a la Academia por designio fundacional, ¿qué otro camino le quedaba a ésta que recurrir, al menos en alguna medida, al vehículo que corre, si no quería quedar incomprendida, desasistida del pueblo e infamada a sus ojos, cosa que de ninguna manera podía permitir?

Todos sabéis cómo casi todos los días nos están bombardeando aún hoy en la prensa y lo hacen casi siempre en erdera batua. Al pobre pueblo, al que dicen servir, le están inculcando veneno para movilizarlo contra la Academia.

Existe, además, en las ciudades, y particularmente en Bilbao, un amplio sector, muy vasquista si se quiere, y muy interesado a su modo por los problemas del euskara, pero que nunca se ha tomado el trabajo de aprender esta lengua ni es capaz de leer nada escrito en ella. Eso sí, dogmatiza sobre ella y sobre sus problemas, pero siempre en erdera y desde el erdera. Este es un caso curioso y anómalo: que personas que no usan el euskara, que, por lo tanto, no son euskaldunes, quieran imponer sus dictados a esta lengua. Es algo así como si las normas de la lengua francesa las dictaran los que no son usuarios de esta lengua. Es claro que esto no se admitiría. Pero en nuestro caso este sector pesa, y mucho.

Ante este estado de cosas se hacía inexcusable recurrir también al castellano para divulgar las razones y motivos de la obra que está llevando a cabo la Academia.

Además, en el caso concreto de la H y de otras decisiones de la Academia, hace ya más de un año que ésta publicó un opúsculo exclusivamente en euskara. Pero estamos seguros que, precisamente por el vehículo adoptado, no ha llegado a muchos ambientes. Ambientes que, aunque se sienten muy vascos, son refractarios a leer nada en euskara —por falta de escuela, de costumbre, por lo que sea—. ¿Qué remedio nos quedaba entonces sino recurrir también al otro vehículo?

Si algún punto ha sido objeto de campañas difamatorias e irracionales, ha sido éste de la adopción de la H en la ortografía vasca. ¿Qué es lo que no se le ha querido hacer creer al pueblo? Un amigo nos preguntaba una vez a ver si no teníamos cáncer o sarcoma. Era como para tenerlo. Menos mal que hemos tomado las cosas con un poco de humor.

Pero todo hay que decirlo. Creemos, por otra parte, que la campaña desatada con tanta furia contra la unificación y la H ha servido —en contra seguramente de lo que se prometían sus promotores— para atraer la atención del pueblo hacia una falla o necesidad muy real que se daba en el vasco y que era preciso y urgente remediar. Sin tal campaña, la cosa no hubiera seguramente calado en el pueblo en la medida en que lo ha hecho. En el origen de la adhesión que una gran mayoría ha prestado a la causa de la unificación están sin duda las ruidosas disputas en torno al tema. Así que no hay bien que por mal no venga.

Viniendo al tema concreto de la H —tema que por su naturaleza ofrece sus dificultades para el usuario de la lengua de aquende los Pirineos— se hacía imprescindible un libro manual, hecho no para especialistas —que no lo necesitan—, escrito sin tecnicismos —que automáticamente limitan y reducen el público lector—, un libro que

en forma sencilla, breve y clara, divulgara las razones y motivos de este paso que ha dado la Academia.

Una acusación que se le viene haciendo a la Academia por ambos flancos es el de la política. Por citar un caso, hace todavía cosa de un mes apareció en *El Correo Español* —y se reprodujo luego en *El Diario Vasco*— un artículo en el que se insistía en la politización del tema, se veía intencionalidad política en lo que el autor del artículo llamaba empeño en unificar, en suprimir dialectos, en conducir la enseñanza hacia un modelo unificado, etc.

Politización. Yo no diré que el tema del euskara no esté politizado. Desgraciadamente ¿qué es lo que no está hoy aquí politizado?

Prescindimos de otros extremos que tocaba el articulista, que son de solución compleja y que no atañen a la Academia. Pero por lo que a ella se refiere, podemos y debemos afirmar que al embarcarse la Academia en la empresa, se mueve pura y simplemente por obvias razones de servicio a la lengua, cuya vida y futuro está encargada de tutelar y promover. Si la lengua no está normalizada y razonablemente fijada, no puede ser eficazmente introducida en la enseñanza ni en los medios de comunicación, ni ser instrumento apto para muchos menesteres del usuario en el mundo actual. Esto es tan claro, que sólo un ciego lo puede dejar de ver, al menos si presta un poco de atención al problema.

Lo de suprimir dialectos es una burda calumnia, al menos por la parte que le pueda tocar a la Academia. Esta siempre ha insistido en que lo uno no quita lo otro. Ella ve la urgencia de crear una lengua común, pero esto no obsta para que existan y se cultiven los dialectos. El Sr. Michelena ha dicho más de una vez —y en el prólogo del libro que hoy sale a la luz vuelve a recordarlo— que para la creación literaria son más aptos los dialectos que el llamado euskara batua. No lo dice con estas mismas palabras, pero lo da a entender cuando dice que se trata de poner en vías de unificación la lengua vasca escrita, “y más la destinada a la enseñanza y a la administración que la propiamente literaria”.

Y por lo que se refiere a la politización del tema del euskara, siempre hemos dicho, y lo repetimos, que el euskara es el bien de un pueblo, y que por lo tanto consideramos en definitiva perjudicial el uncir la causa del euskara a una determinada opción política, partidista, ideológica, confesional, sea la que sea. Por esto mismo, recientemente aún, la Academia ha denunciado y reprobado determinadas actuaciones que se cubren con el nombre de ella y hacen caso omiso de guardar la conducta exigida como condición por ella.

Esto de que no se puede permitir que la causa del euskara sea uncida a una determinada opción política, lo dijimos muchas veces en tiempo del franquismo, pero ahora hay necesidad de recordarlo de nuevo.

La causa del euskara no puede estar uncida a una determinada opción política, porque el euskara es algo que está por encima y más allá de las opciones partidistas. Y en un pueblo hay y conviene que haya pluralismo político. Por otra parte, la normalización de la lengua y problemas como éste de la H, debe haber una autoridad que los resuelva y zanje. No se puede estar a la espera de razones necesarias, porque en estas materias no las hay, pero se trata de puntos que exigen una solución universal y uniforme, aunque sea convencional. Dicho con otras palabras, la ortografía debe ser única, debe estar unificada a lo largo y ancho de toda la lengua, porque así

lo exige por su naturaleza todo idioma, si ha de ser instrumento de comunicación apto para una comunidad civilizada.

¿Quién va a tomar las decisiones? ¿El partido de turno en el poder? Sería altamente peligroso. No es incumbencia de los políticos. Son cosas que pertenecen a otra esfera y rango. Para eso precisamente está la Academia, creada por los poderes públicos, eso sí, pero con autonomía en su campo específico. Se dirá que tampoco en el seno de la Academia hay unanimidad al respecto. Concedido. Y ello es normal, si tenemos en cuenta lo ya dicho, a saber, que en estas materias no se dan razones necesarias que se impongan por su evidencia. Pero hay unas reglas del juego según las cuales se toman las decisiones. Y en este punto en concreto no se ha obrado a la ligera, sino tras largas consultas, estudios, plazos, encuestas, estadísticas y guardando las supradichas reglas del juego. En el libro que presentamos se le explica todo esto al lector con pormenores y detalles.

La cuestión de la H no es más que un punto, tal vez accesorio, pero que por lo que sea, ha monopolizado en torno a sí la polémica de la unificación. Puede parecer una fruslería, una bagatela, y tal vez lo sea. Pero a nadie se le oculta que la normalización de una lengua pasa por la fijación y resolución de muchas de estas fruslerías.

En el presente libro hallará el lector la exposición de las razones y motivos por los que se ha adoptado la H en la ortografía de la lengua, aunque reduciendo notablemente su uso, porque la verdad es que la solución que se ha adoptado es una solución de compromiso. No se han aceptado todas las que han empleado los vascofranceses —aparte de que tampoco entre ellos existía unanimidad en este punto—. A ellos se les pide una reducción y a nosotros la aceptación de las restantes. Pero esta reducción no se ha llevado a cabo de forma irracional o arbitraria. Ha habido unos principios o reglas que han presidido en todo momento esta obra de regulación de la ortografía de la H. Y estas reglas están explicadas en el libro.

Por fin, en el libro se halla también el catálogo de palabras que llevan H. Además, como el catálogo oficial que publicó la Academia es un tanto descarnado y escueto, en el presente Manual viene dicho Catálogo acompañado y enriquecido de comentarios, de voces derivadas de la voz matriz, única que figura en el Catálogo oficial, etc.

En suma, hasta tanto que el lector y escritor euskaldun se familiarice con la ortografía académica, creemos que este libro puede prestarle un valioso servicio, por cuanto que, para salir de dudas respecto a la ortografía de una determinada voz, no tiene más que consultar el Catálogo que en él figura.

ESPAÑAKO ERREGE-ETORTZEA

Azkoitia, 1981-II-4

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren hitzak:

Errege: Euskal-Herrira zatozen orduan ongi etorririk amoltsuena opa dizut. Bai zuri, eta bai erreginari. Ongi etorria Euskaltzaindiaren izenean eta neure izenean. Euskaltzaindiak ez du sekula ahaztuko zer eta zenbat zor dizun. Zuri esker lortu zuen bere egitekoa egiteko hain beharrezko zuen legezko nortasuna. Zuk, erregetzan sartu bezain laster, eman zenigun Onartze Dekretoa. Eskerrik asko, jauna. Gure nahia zen, zu buru zarelarik, batzarre ospetsu bat egitea, agian Oñatiko Unibertsitatean, Euskaltzaindia, Eusko Ikaskuntzarekin batean, sortu zen lekuan, zure aitonak euskararen aldeko hitzaldi gogoangarri hura egindako toki berean; baina, besterik ezean, lainoki eta ahal dudan zintzotasunik jatorrenaz, gure esker ona agertu nahi dizut.

Gure nahia zen, era berean, Euskal-Herrira etortzean, bakezko, zorionezko eta anaitasunezko giroa zuk hemen aurkitzea.

Zoritzarrez, ez da hala.

Lortuko ahal da lehen-bai-lehen!

Hala izan dadin, geure otoitzak eta ahaleginak eskeintzen dizkitzugu!

Eskerrak, jauna, eta ongi etorria berriz ere!

Eta etorrera hau herri honen onerako izan dadila!

* * *

Majestad: ¡Bienvenido seáis al País Vasco, lo mismo que la reina! Quiero dirigir un afectuoso y cordial saludo en nombre de la Real Academia de la Lengua Vasca y en el mío. Euskaltzaindia no podrá echar nunca en olvido lo que os debe. Gracias a vos consiguió el reconocimiento legal que tan necesario le era para cumplir con su misión. Nada más inaugurar vuestro reinado, tuvisteis a bien otorgar el Decreto de reconocimiento de la Academia. Gracias, señor. Nuestro deseo hubiera sido celebrar bajo vuestra presidencia una sesión solemne, tal vez en el marco de la Universidad de Oñate, donde nació esta Academia, como también la Sociedad de Estudios Vascos, con ocasión de un histórico Congreso inaugurado por vuestro augusto abuelo con un

discurso en el que, por cierto, animaba a los vascos a que trabajasen por la conservación y el cultivo del viejo euskara; y aunque no haya sido posible tal acto, con toda sencillez, pero eso sí, de corazón, queremos expresarle nuestro reconocimiento.

Nuestro deseo hubiera sido, asimismo, que al venir a Euskal-Herria, hallaseis aquí un ambiente entrañable de paz, cordialidad y bienandanza. Desgraciadamente no es éste el caso. ¡Ojalá cuanto antes se logre este anhelo! Para que así sea le prometemos nuestras oraciones y empeños. Gracias, señor, y que vuestra estancia en el país os sirva para mejor comprender la situación y arbitrar los oportunos remedios.

EUSKALTZAINDIAREN I. DIALEKTOLOGI IKASTAROA

ORGANIGRAMA

1.1. Dialektologi Batzordea

P. Ondarra	— <i>Batzordeburua</i>
J. A. Letamendia	— <i>Idazkaria</i>
A. Irigoyen	— <i>Eragilea</i>
K. Errotaetxe	— <i>Eragilea</i>
A. M. Etxaide	— <i>Eragilea</i>
J. M. Satrustegi	— <i>Kontseilaria</i>
J. M. Etxebarria	— <i>Kontseilaria</i>
X. Bidegain	— <i>Kontseilaria</i>

1.2. Antolakizun Batzordea

J. San Martin
J. L. Lizundia
J. Zearreta
R. Badiola
M. P. Lasarte
B. Amundarain

DIALEKTOLOGI IKASTAROA

Deba-n, Apirilak 23-26, 1981

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren agurra

Jaun-Andreak, agur, eta ongi etorriak izan zaitezela Dialektologi Ikastaro honetan parte hartuko duzuen guztiak!

Iaz Euskaltzaindiak bi erabaki hartu zituen: bat Gramatika batzordea, gramatika azterketak bultzatzeko, sortzea; eta beste bat, Dialektologi azterketak bultzatzeko, zerbait egitea.

Konkretuki, Ikastaro hau, Bera-n, joan den urteko Uztailan egindako bileren fruitua da. Han izendatu zen batzorde edo azpibatzerde bat ikastaro honen asmoa aurrera eramateko; eta batzorde horren ahaleginei esker, antolatu ahal izan da. Esker-rak eman nahi dizkiet bihotz-bihotzez antolatzaileei.

Aspaldidanik zeukan Euskaltzaindiak sail honetako zerbait antolatzeko kezka. Gure hizkuntza hobeki ezagutzeko inkestak, bilketak, azterketak bultzatu behar ziren. Gainera, presa, eta presa handia duela arazo honek ikusten zen. Izan ere, Euskal-Herrian badira oraino euskara moeta batzuk gaizki ezagunak, ongi aztertu gabe daudenak. Askotan, gainera, hizkera horiek galtzeko zorian daude, nahiz erderak nahiz euskara batuak irentsiak izateko zorian. Horiek biltzea eta aztertzea axolarik handieneko ekintza da. Eta orai egiten ez bada lan hau, bihar beranduegi izango da.

Guztiok dakite Euskaltzaindia bi saliez osatua dela: Iker saila eta Jagon saila. Beraz, euskara ikertzea eta ikerketa hauek bultzatzea, haren eginbide nagusienetako bat da. Eta euskara, ahalik eta ondoena ezagutua izan dadin, herri hizkeraren azterketok behar-beharrezkoak direla agirian dago.

Azkenaldi honetan beharbada lehenetasuna eman zaio beste sailari, hots, Jagon sailari, eta horretarako baziren arrazoi batzuk begien bistakoak direnak. Hizkuntza mintzatuari eusteko, behar zen halako egitura bat prestatu, batu antzeko hizkera molde bat, alegia; euskara irakaskuntzarako, idatz zereginetarako etab. behar zen egokitu. Horri eman zaio axolarik eta kasurik gehiena azken urteetan eta zergatik hala egin den ez da konprenitzen zaila.

Baina Euskaltzaindiaren beste saila ere hor dago, hots, Iker Saila, eta ez dugu alde batera utzi behar.

Euskararen Atlasa ere hor da. Asmo zaharra, amets zaharra. Baina laguntzen eta baliakizune eskasiagatik Euskaltzaindiak gaur artio egiterik izan ez duena.

Egia da, bestalde, sail honetako ikerketak ez direla gure artean behin ere baztertuak izan, nahiz eta agian behar aina aitzinaturik ez egon. Eta hontan aparteko modu batean aipagarri ditugu atzerritik etortzen zaizkigun jaun jakintsuak. Ikerketa haue-tan lan guztiz baliotsua egiten ari dira. Geure esker ona zor diegu. Guztion gogoan daude joan den udan Leioan ospatu ziren Euskalarien Jardunaldiak. Laster argitaratu-ko dira liburu batean Jardunaldi haietako lan guztiak.

Guztiok dakiten bezala, azken mendeko erdi aldean Bonaparte Printzea etorri zen Euskal-Herrira. Haren gidaritzapean burutu zen lana ez da hutsaren parekoa. Zoritzarrez, lan horretatik asko argia ikusi gabe dago oraindik. Geroago Azkue handiak ere lan esker-ga egingen du. Euskaltzaindiak ere, bere lehen urteetan, Erizkizundi Irukoitza delakoa egin zuen (Hau uste dugu laster argitaratuko dela Ana Mari Etxaideren ardurapean).

Beraz, orai artio deusik egin ez dela ezin esan daiteke.

Baina aipatu ditudan lanok pixka bat urrun gelditzen dira. Eta beroien balioa den gutiena ere ukatu gabe, azterketa hauei bultzada berria emateko premia ikusten da. Gaurko erara, gaurko metodo eta teknikekin ikerketa horiei berritu bat eman beharra somatzen da.

Horretarako eta horregatik antolatzen da, bada, ikastaro hau. Espezialista diren jaun batzuk deituak izan dira. Izan ere, azterketa hauetan ibiliko direnek oinarritzko prestaera bat behar dute.

Badakigu lau egun gutiegi dela, baina nolabait eremu edo barruti honetan den problematikari hurbilketa bat egin ahal izango zaio. Irtengo ahal dira ikastaro hone-tatik landare berriak, iker lan hauetarako bakazio berriak! Hala biz.

* * *

Nos es muy grato expresar el más vivo reconocimiento de la Real Academia de la Lengua Vasca "Euskaltzaindia" a los organizadores del presente cursillo, a los alumnos que se han matriculado para participar en él, a las entidades que con sus ayudas han hecho posible su celebración, y muy en particular a los señores profesores especialistas que, aceptando nuestra invitación, han tenido a bien honrarlo y real-zarlo con su presencia y con sus doctas lecciones. Aun dentro de su brevedad, Eus-kaltzaindia espera mucho de este Cursillo. Sabe que puede ser el inicio de algo que está llamado a progresar y a llegar muy lejos.

El País Vasco posee un idioma peculiar y original, de características muy diver-sas de los idiomas románticos con los que vive en contacto. Dentro de su unidad fun-damental, el euskara conoce una prodigiosa variedad de hablas dispares, algunas de ellas amenazadas de extinción. Esto no hace sino acuciar y urgir la necesidad de pro-mover las encuestas lingüísticas.

Si es verdad que la Academia en estos últimos años —por obvias razones de for-talecer la vida y el futuro del idioma— ha concedido particular atención a la forma-ción de un tipo de euskara común, esto en modo alguno se opone a que se promueva e impulse el estudio de las variedades del idioma y aun el cultivo de los viejos dialectos literarios. Había que hacer lo uno y no omitir lo otro.

Además estas encuestas lingüísticas tienen en el país una tradición y un pasado nada desdeñable. Ahí está la labor ingente que realizó el Príncipe Bonaparte con toda una constelación de colaboradores. Ahí está la tarea llevada a cabo por Azkue. Ahí está el Erizkizundi Irukoitzta que acometió la Academia a los pocos años de ser fundada y que esperamos vea la luz en breve gracias a las diligencias de la Srta. Ana Mari Echaide. Ahí están también los estudios de Karmele Rotaetxe, Geneviève N'Diaye, las investigaciones de tantos beneméritos vascólogos extranjeros, etc.

Pero todos estos trabajos, con todos sus méritos y valores, no nos dispensan de seguir adelante. El detenerse significaría la muerte. Se hace preciso actualizar dichos trabajos y continuarlos con los criterios y técnicas actuales, que no son ya exactamente los mismos que se emplearon al hacer algunos de los trabajos del pasado, que hemos mencionado.

Si se quiere que haya hoy continuadores de esta tradición, se hace necesario dotarlos y equiparlos de una preparación fundamental necesaria. A esto mira el cursillo. No es que con ello la Academia quiera invadir el campo de las Universidades. Ha querido más bien, dada la importancia y urgencia de estas tareas, dar un toque de atención, suscitar vocaciones para este quehacer, estimular, etc.

La de hoy es una iniciativa modesta —pues de cuatro días no se puede esperar logros espectaculares—. Aun así, la Academia cree que es sembrar algo de que puede prometerse mucho. No en vano contamos para el cursillo con especialistas de gran calidad y con alumnos también cualificados.

Ahí está también el viejo proyecto del Atlas de la lengua vasca, nunca hasta hoy realizado. ¿Será soñar con los ojos abiertos el pensar que este cursillo pueda significar algo así como poner la primera piedra en orden a la realización del mismo? No lo sabemos, pero nos gustaría que así fuera.

Creemos no estará fuera de lugar mencionar en este momento a un operario oscuro, humilde, pero infatigable y apasionado por la exactitud y el detalle, que tenía una conciencia muy viva de la trascendencia de esta labor. Nos referimos al P. Cándido Izaguirre, franciscano, muerto no hace aún muchos años en Aránzazu. No tenía, si se quiere, una preparación especializada, pero sí un conocimiento elemental sólido del euskara, de su gramática, etc. el P. Cándido nos ha dejado un Diccionario concienzudamente trabajado de la variedad de Oñate, amén de otros trabajos menores.

El otro día el P. J. Alústiza nos trajo unas páginas de cuaderno escritas a lápiz, como solía, por el P. Cándido. Según parece, las escribió como introducción al trabajo que presentó en el Congreso organizado por la Academia y celebrado precisamente en Aránzazu en 1956. En dicho Congreso el P. Cándido expuso el vocabulario referente a la elaboración del lino, tal como él lo recogió en Oñate. Pero la introducción que había escrito al trabajo la omitió, tal vez por razones de brevedad.

Hemos creído que de ninguna manera podíamos cerrar mejor las palabras inaugurales que con dar a conocer estas líneas inéditas de este precursor, por así decir, de los trabajos que la Academia con el presente Cursillo desea promover. Como veréis, expresan una viva conciencia de la importancia que revisten estas investigaciones.

“Euskalzain argi ta lagun euskal-zaleak: Nunai azaltzen dira, batez ere baserri-tar jatorren ezpainetan, oraindio iñork idaztietara jaso gabeko euskal-itz, esaera ta joskera bereziak.

Gure euskerea ezagutzeko zeoze egin danarren, oraindik egiteko dagoena begitu ezker, apur-apur bakarrik egin dala aitortu bear.

Egia: Azkue jaunak egin zuna, batek egitea, arritzekoa da. Baiña lan au denbora luzeko lana da ta, lagun askoren artean egin bearrekoa.

Badakigu zein illun, egundoko illunen, agertzen dala gure izkuntzaren etorkizuna. Orain, bertatik, lan ontan asi ezean, geroago lan au egiterik ez da izango. Zenbait lekutan euskerea azken-azkenetan, ogei edo berrogei urtetik gorakoak bakarrik itz egiten dutela dago. Leku oietan bizirik eutsiko dionik eztago. Baiña bizirik eutsi ezin badiogu, gure erriak eundaka edo millaka urtetan izan ditun berezitasun oiek, beintzat liburuetan ta al danik osoena gordetzea ez al dute merezi?

Txalogarria, koba ta jentil-baratzatan, gure aurrekoen ondarrak billatzen izerdiak ematea. Benetan goragarria, orain bi milla urteko erri-ondarrak, gure lurpetik ateratzeko dirua ematea, ta orduko arriak, eta ezurak, eta ontziak, eta tresnak museotan arduraz gordetzea.

Baina ori egiten dan bitartean gaurko euskal-zaleok geure izkuntzaren atal guziak *batu* ta gordetzen ezpaditugu, ondorengoak, alegin guziak eginda ere, oiek arkitzerik ez dute izango, ezta lurpean ere, bein betiko galduko.

Oraindik umeak euskeraz ikasten duten tokietan ere lan ori, orain egin, emendik ogei urtera egin, alde aundia izango. Gaurko zarrak gogoan dauzkaten gauza ta izen asko izango dira ordurako aztuak.

Urte bete dala asi nintzan Oiñatiko euskeraren billa, gramatika ta iztegi ta esatera, al ditudanak batuaz, Oiñatiko euskeraren monografi edo antzeko zeoze egiteko asmoz.

Lan ontan ez naiz batere ikasia, ta nundik nabillen edo zertan ari naizen neuk igartzeko, egokien iruditu zaidan moduan asi naiz: ikazkin-iztegia, artzain-iztegia, liñagin-iztegia, bedar-iztegia, txori-iztegia tabar, aldedan moduan sailka ipiñiaz, aurretik galdera-sail bat gai bakoitzean antolatu, ta andik "gauzen izenak" galdetu, al dala norberak izenik aitatu gabe.

Itz ezagunak ta ez-ezagunak, Oiñatin erabiltzen diran guztiak bildu nai nituzke. Lan zeia ta lan luzea da ontara: erri edo auzo baten barruan gauza batzuk modu askotara esaten. Adibidez: erderazko "abubilla"ri Oiñatin "argi-oillarra", "kiri-oillarra", "kiru-oillarra", "kiribillarra", "gabi-oillarra", "mendi-oillarra" esaten zaio; ta geiagori galdetu ezker, izen geiago ere agertuko lirake.

Baiña euskera txiki au batu ta ondo ezagutzeak, gure errien sustraiak edo, beintzat, beren inguruko erriekin izan dituzten artu-emanak argitan ipinteko ere, lagunduko lukela uste.

Al dala, berrogetamar urtetik gorakoak artzen ditut galdegiteko. Auzo bakoitzean bertan jaio ta azitakoak, ta aurrekoak ere bertakoak izan dituztenak, auzo batetik bestera diferentzirik dagon ezagutzeko.

Oiñatiarrak beren izkerakin lotsatu egiten dira: beren ustez Tolosa-aldekoka da ederrena, ta kanpokoakin itz egiterakoan berena aldatzera egiten dute. Onegatik garbi izan bear zaie zertarako dan galdegitea; ta bigarren edo irugarren aldirako, dana dan moduan esatera jartzen dira.

Beren iritzian badu Oiñatiko euskereak bere berezitasuna ta bere barrutia. Muga ori etxerik etxe izentatzen dute Oiñatiarrak. Ta berezitasunik aundiena aditzean omen dago. Erriaren eritzia ontan ere baliorik aundienekoa. Oiñatiarrak: ein xeuat=ein xonat; ein xok-ein xon; ein xuau=ein xonau; ein xuai=ein xonai... Mondrao-aldekoak: ein juat=ein jonat; ein jok=ein jon; ein jueu=ein jonau; tabar...

Oiñatiarrak: aitta etorri xat, xatzu, xako, xaku, xatzue... Mundrao-aldekoak: etorri jat, jatzu, joko, jaku, jatzue, tabar.

Agirian dago diferentzi au, gaur ezagunena izan-arren, oso zarra eztala, jota inguruko errietan sartu-ezkerokoa dala. Oraindik gaur ere Mondraotarrak ta Oiñatiarrak “ezetz” esaterakoan, batera esaten dute: etxuak eiñ=etxonat eiñ; etxok eiñ=etxon ein; etxuau eiñ=etxonau eiñ.

“Gure izkeriak “xi-xau” asko dako” esaten oiñatiarrak. Ta izan ere alde ontatik begitu ezker, Oiñatiko auzoak, beren artean beste diferentzi batzuk izanarren, “xi-xau” ontan danak bat egiten dute. Onegatik-edo esaten zaio Oiñatiri “Txantxiku-erri” ta oiñatiarrai “txantxikuak”.

Baiña “txantxikua” Oiñatin ez da zapoaren izena, ugarixo edo igelarena baizik. Ta aren umeari ere “apapuskixa” esaten zaio, ez “apapuskia”.

Aita Villasantek Batzar ontarako zeoze egiteko agindu zidanean, zer egin, zeri eldu ez nekiala egon nintzan. Gai asko oraindio ikutu gabe, beste batzuk oraindio galde asko egiteko, ta b^{at}atutakorik edo “ondutakorik” bat ere ez daukat. Baiña galderik geien egin dedan sailla, liñain-iztegia da. Arin ta lasterka-samar izan bada ere, ogei bat laguni galdegin diet gai ontan. Ta azkenean sail onixe eldu diot Batzar ontarako ere.

Batu ditudan itz geienak oraindio beren artikuluaikin daude; ta Oiñatiko itzak zela bukatzen diren ezagutzeko, ikusi lenengo zela aldatu oi diran Oiñatin itz auek, artikulua ezarritakoan: buru-burua; bero-berua; argi-argixa; erre-erria; uxaka-uxakia. Bergaran ta Antzuelan bezelaxe.”

IOKIN ZAITEGI-REN GAINEN MAHAI BOROBILAK ARRASATEN

Arrasate, 1981-IX-15

Josemari Vélaz de Mendizábal

Iokin Zaitegi jaio zeneko hirurogei eta hamabostgarren urtebetetzea 1981.ean dela eta euskaltzale haundia zenaren bizitza eta lana bere herikideen artean ezagutarazteko mahai borobil pare bat antolatzea proposatu nuen Arrasateko Udaletxean. Eta Udalak herriko jai-egitarauan sartu zituen ekintza hoiek.

Ekainaren 15 eta 16.an izan ziren mahai borobilak Udaletxeko areto nagusian.

Lehen egunean parte hartu genuenok, Aita Gaizka Barandiaran, Abel Muniategi eta hirurok izan ginen. Aita Barandiaranek Zaitegiren bizitzari buruzko zenbait puntuz hitzegin zuen. Abelek Zaitegi olerkari bezala aztertu zigun eta, nere gaia "Zaitegi, itzultzailea" izan zen. Aita Barandiaranek bereari ekin aurretik Iokinen gaineko zenbait xehetasun adierazgarri eman nuen, entzuleek gerokoa hobeto ulertu ahal izateko.

Aita Barandiaranek Zaitegi eta Lagundiaren arteko harremanak nolakoak izan ziren jakinarazi zuen, gure hizkuntzak Konpainia barruan bizi izan zuen giro gorria azaltzen zuelarik. Zaitegik bere gorputzean sufritu zuen giro haren ondorio latza. Loiola, Oña, Marneffe, San Salvador... izan ziren Zaitegik euskaragintzan egiten zituen aurrerapenen lekukoak. Konpainiak ez lagundu arren erdi ixilpean zuzendu zituen bere urratsak, bera ez ezik baita josulagunkide asko ere helburu berdinaragiten zuelarik. Euskaltzale Bazkuna sortu zen Loiolan. Euskara zuten jomuga nagusia, gure hizkuntzaren bizitza indartu nahian zihardutelarik. Alde askotako presioak bere gainean dituelarik Konpainia uzten du 1944.an.

Abel Muniategik olerkari bezala aztertu zuen Zaitegi. Jakina den legez, olerkigintza da arrasatearrak lehenen landutako arloa. Hain zuzen ere, 1934.an Zarautzen antolatutako "Olerti Eguna" deritzanean lehen saria lortu zuen *Tori nire edontzia* izeneko poemaz. Gero *Goldaketan* liburua argitaratu zeun 1946.an Mexikon eta, *Berriz ere Goldaketan*.

1961.ean Guatemalan, Abelen ustez, bigarren liburu honetan lortzen du Zaitegik arloko gailurra. Baita euskarari dagokionez ere, aberatsagoa duela dio. Zenbait poemaren zergaitikakoa adierazi zuen Abelek, gehienetan iger daitekeen abertzaletasuna azpimarratuz.

Azkenik, lehen esan dudana bezala, itzultzailearen alderdia aztertu nuen nik. Eladeta eta lateraz gainera Zaitegik beste zenbait hizkuntza erabili zuen, baina klasiko hoietan egindako lana bakarrik azaldu nuen, ene ustez, horixe baita garrantzitsuen.

Zaitegi abertzaletasunak eragin zuen hizkuntza klasikoetatik itzulpenak egitera. Eta, hain zuzen ere, klasikoetan zuten oinarri sendoa aprobetxatu nahian eladerazko eta laterazko idazleak euskaratu behar zituztela erabaki zuten Loiolako Bazkuneok. Taldea osatzen zutenen artean Amdima Ibinagabeitia zegoen eta Loiolan egindako zin-antzeko hari jarraiki, arrasatear eta elantxobearrak zintzo zintzo iraun zuten itzulpenak egiten.

Zaitegi-itzultzaileak jasotako kritika denetarikoa izan da baina ba dirudi bihar etziko euskal gizarteak haren lana onartuko duela. Platon irakurtzea ez da erreza. Askozaz gutxiago euskaraz ba dago idatzita. Guzti honek astunkeria ekar diezaioke irakurleari. Baina gauza batez ziurtasun osoaz mintza daiteke: euskal gizarte berri bat eraiki nahi baldin badugu, klasikoez heuren zatirik euki beharko dute hartan. Zaitegik euskal Unibertsitaterako harlotsa haundi bat jarri duela pentsatu behar dugu. Harlosa honen gainean indartsuagoki jasoko da euskaldunen eraikuntza.

Biharamonean, asteartez, Iokinek sortu eta zuzendia izan zen **Euzko Gogoa** aldizkariari buruz mintzatu zen mahai borobilean. Joseba Intxausti, Mikel Lasa eta hirurok izan ginen mahaikide. Guatemalan sortu zuen Iokinek **Euzko Gogoa** eta denok dakigun bezala, gerra ondoko lehen aldizkari euskalduna izan zen hura. Helburu bat bakarrik zeukan Zaitegik aldizkaria kaleratzean: euskara kulturaren garraia gailua bihurtzea. Ideia nagusi honen ingurua elkar hizketa bizi bat izan zen Udaletxeko aretora bildu ginen guztion artean.

Jokin Zaitegiri Omenaldia (Arrasate, 1981-VI-16)
Ezkerretatik eskuinetara: Mikel Lasa, Joseba Intxausti eta J. M.ª Velez de Mendizabal

Iokinek aldizkaria argitaratzeko sufritu behar izan zituen buruhauste eta une larriak ez ziren gutxi izan eta, hain zuzen ere, honetxek ematen dio garrantzia enpresa haundi hari. Garaiko idazle euskaldunik gahienen izenak aurki daitezke aldizkariaren orrialdeetan. Iokin —dena esan behar da— gizon zabala zen eta ez zion sekulan inori eragozpenik jarri hartan idazteko. Gaurrengungo zenbait aldizkari nahiz egunkaritako arduradunek eredutzat har zezaketen arrasatearra, ez bakarrik hizkuntzarekiko zuen begirunearengatik, baita bizitzan zehar erakutsi zigun idekitasunarengatik ere, baizik.

Osasuna eta dirutza eralki zituen Iokinek euskararen alde, hauxe baitzuen helburu eta eragile. Herria eta euskara gai genuela behin esan zidana, ez dut sekulan ahantziko: *Herri bezala nahi baldin badugu iraun, euskara garbia, nahiz euskara jatorra, nahiz euskara zatarra...*, nahi *duzuna, baina euskaraz*.

Mahai borobil hauek Zaitegi apurño bat ezagunago egiteko aukera eman digute. Baina Iokinek gehiago merezi duela deritzat. Eta guztioi dagokigu behar den tokiraino jasotzea. Ekin dezaiogun, beraz, lanari.

EL FONDO "BONAPARTE" DE EUSKALTZAINDIA

José Antonio Arana Martija
Bibliotecario adjunto

El fondo "Bonaparte" de Euskaltzaindia

Nunca agradeceremos suficientemente los euskaldunes al Príncipe Luis Luciano Bonaparte (1813-1891) sus trabajos y dispendios en favor del euskara. Como se sabe, este Príncipe inició hacia 1850 una gran labor de adquisición de libros sobre nuestro idioma y se preocupó de estudiarlo no sólo como filólogo y lingüista sino como parlante. Y por esos años se ocupó en entrar en contacto con muchos euskaldunes a quienes encargó la traducción de libros o pasajes, fundamentalmente bíblicos, al euskara, con lo que su biblioteca y archivo se enriquecieron con libros y manuscritos valiosísimos. A partir de estos últimos realizó en Londres numerosas ediciones. Sus estudios y comentarios filológicos pasaron también por la imprenta, con lo que tenemos en Luis Luciano Bonaparte varias secciones a analizar:

1. Su Biblioteca de temas vascos, que juntamente con otros libros muy diversos referentes a otras culturas fueron a parar en 1901 a la Newberry Library de Chicago en un total de unos 14.000 volúmenes.

2. Los manuscritos de todo género, no solamente vascos, que gracias a la intervención de Don Resurrección Maria de Azkue se adquirieron para las tres Diputaciones de Vizcaya, Guipúzcoa y Navarra, yendo a parar algunos a la Biblioteca de Azkue, hoy de Euskaltzaindia.

3. Los estudios filológico-lingüísticos del propio Bonaparte que fueron publicados por éste en numerosas revistas o como publicaciones independientes.

4. Las ediciones que hizo el Príncipe a partir de los manuscritos por él encargados.

De todo ello, permítaseme hacer una breve referencia a los materiales que se conservan en la Azkue Biblioteka de Euskaltzaindia. Con palabra más autorizada que la mía les hablará el próximo jueves, día 7, D. Carlos González Echegaray sobre "El Príncipe Bonaparte y sus traducciones vascas de la Biblia".

Poco después de ocupar su Cátedra de Euskara en el Instituto de Bilbao, en 1888, publica Azkue su gran Gramática Vasca o Euskal Izkindea en 1891. Inmediatamente llama la atención de los gramáticos y lingüistas. Ya había tenido relaciones con Julien Vinson de quien había recibido poco antes, el 26 de enero de 1891, sus "Etudes Grammaticales". Vinson, a su vez, solicita de Azkue el envío de su Gramática, lo que hace éste en diciembre de ese año. Se inicia entonces la relación de Azkue con numerosos lingüistas europeos, siendo quizá la más interesante, por conflictiva,

la que mantiene con Spencer Dodgson. Le habla éste, por ejemplo, en una tarjeta postal de 1892 del Catecismo de Capanaga. Azkue se empieza a interesar por ediciones antiguas en euskara y pronto empieza a seguir la pista de las ediciones del Príncipe Bonaparte. Enfrascado Azkue en la preparación de su Diccionario, necesita citas de autoridades para los ejemplos que ha de dar en él y nada mejor que disponer de textos elaborados en los diferentes dialectos que ha publicado el Príncipe. Por eso utiliza una amistad en Londres, el bilbaino Victoriano de Isasi, a quien escribe el 27 de junio de 1900 interesándole en el tema. Isasi contesta rápidamente diciendo que en una primera pesquisa ha dado con los "Estudios dialectales de Aezcoa, Salazar y Vidangoz" (sic) que ya eran conocidos de Azkue por su relación con Mendigacha. Azkue ordena comprar todo lo que aparezca, pero desgraciadamente son pocas sus disponibilidades y es poco lo que por este medio adquiere.

Después de decidirse por la Diputación de Vizcaya que el gran Diccionario de Azkue será editado por Mame en Tours, sale el autor hacia París en enero de 1904. El polifacético sacerdote lekeitiarra va a compaginar el Curso de Composición Musical de Vicent D'Indy, en París, con la corrección de pruebas del Diccionario en Tours. En París, además, visitará a L'Abbé Rousselot, creador del Laboratorio de Fonética Experimental, y además investigará en la Biblioteca Nacional donde, entre otras cosas, copiará las Fábulas de Fray Mateo de Zabala.

Por fin, en abril de ese año 1904 hará un corto viaje de 15 días a Londres donde en el British Museum va a seguir las pistas que le ha dado Daranatz. El 9 de abril ya está consultando los Manuscritos de la Colección Bonaparte. El 20 de abril escribe al Duque de Mandas, Sr. Lasala, proponiéndole la compra de todos los Manuscritos, ya que no se ha llegado a tiempo de comprar la Biblioteca del Príncipe. El 2 de mayo apoya la petición hecha con una carta al presidente de la Diputación de Guipúzcoa. El 25 de mayo tiene que escribir a la Diputación de Vizcaya dando explicaciones por la preferencia que ha dado a la de Guipúzcoa en el asunto de la adquisición de los manuscritos. Pero parece que la cuestión queda resuelta y el 15 de julio de 1904. D. Joaquín Pavia, de la Diputación de Guipúzcoa, escribe a Azkue a Tours anunciándole que "recibirá usted una carta referente a los manuscritos de Bonaparte". En efecto, el 18 de julio la Diputación autoriza la compra de los manuscritos que pasarán así a enriquecer el patrimonio del País Vasco.

Durante su estancia en Londres entró Azkue en contacto con Víctor Collins que había preparado el Catálogo de la Biblioteca del Príncipe llevada a Chicago. Sirvió éste de mediador con la Princesa Clemence, viuda de Bonaparte. Y su mediación debió de ser efectiva pues la Princesa autorizó a Azkue a llevarse a Tours algunos manuscritos para consulta más detenida. Entre ellos está por ejemplo el paquete de cartas del Padre Uriarte a Bonaparte que la Princesa reclama a Azkue por medio de Collins para que el librero Henry Sotheran & Co. "pueda asegurar al embajador de España que todas las obras existen tal como están mencionadas en la lista" que el mismo Azkue parece redactó durante su estancia en Londres.

Por fin, el 22 de diciembre de 1904 se ultima el papeleo de compra y Collins anuncia a Azkue que "los manuscritos serán enviados a M. Lacombe como usted desea".

Una vez llegados éstos a San Sebastián comienza la labor de distribución entre las tres Diputaciones compradoras, labor que realizan Carmelo de Echegaray, Arturo Campión y el propio Azkue, un guipuzcoano, un navarro y un vizcaino. Pero de

estos trabajos espero les dé noticia más detallada el Sr. González Echegaray en su Conferencia del jueves. (1)

Pero durante su estancia en Londres se ocupó también Azkue de adquirir todas las publicaciones de Bonaparte relacionadas con el euskera. De todas las obras adquirió Azkue dos ejemplares. Y fueron unas 52 las obras que adquirió y que se conservan en la Biblioteca de Euskaltzaindia que lleva el nombre de su creador, tan mencionado a lo largo de estas líneas. De estos fondos proceden los ejemplares expuestos aquí durante esta III Semana Bíblica. Por cierto, en 1905 D. Resurrección María de Azkue fue nombrado miembro de la Sociedad Lingüística de París.

Entre los Manuscritos en poder de la Princesa figuraban cartas de D'Abbadie, Intxauspe y Duvoisin al Príncipe Bonaparte. El canónigo Daranatz publicó la mayoría de las de Duvoisin en RIEV a partir de 1928. Para ello se valió sin duda de notas que tomó durante su estancia en Londres. Pero los manuscritos estaban en la capital inglesa, pues no habían sido incluidos en los lotes adquiridos por las Diputaciones. El 24 de octubre de 1920 escribió Víctor Collins a Azkue que tenía en su poder las cartas de D'Abbadie y de Duvoisin y que las quería vender. Azkue adquirió las de Duvoisin, que se conservan en la Biblioteca de Euskaltzaindia. No sé lo que pudo suceder con las de D'Abbadie. También se conservan en nuestra Biblioteca las cartas de Intxauspe al Príncipe.

De todo lo dicho se puede colegir la importancia del Fondo Bonaparte en Azkue Biblioteca, pues además de muchas ediciones de traducciones al euskara hechas a expensas del Príncipe, se conservan numerosos estudios impresos del mismo, algunos manuscritos referentes al euskara, como un Diccionario y unos cuadros de conjugación por dialectos, manuscritos por Bonaparte, y la correspondencia de Duvoisin e Intxauspe a que he hecho referencia.

Todo ello fue posible gracias al interés demostrado por Azkue en la recuperación de este Patrimonio y a la amistad y confianza que tuvo con la Princesa Clemence Richard Grandmontagne, segunda esposa y viuda del Príncipe Luis Luciano, quien el 10 de setiembre de 1905, para sellar su amistad, regaló a Azkue un raro ejemplar, "Les échos du Pas de Roland", de Dasconaguerre, edición hecha en 1867 por su difunto esposo.

Sólo me queda, en nombre de Euskaltzaindia, ofrecer los citados fondos y, por supuesto, toda la Biblioteca, a los amantes de los estudios vascos que encontrarán en ella importantes materiales de investigación relacionados con nuestro idioma y su literatura. Muchas gracias.

*Apertura de la III Semana Bíblica
Donostia, 5 de mayo de 1981*

(1) El Sr. González Echegaray tiene preparado, para pronta publicación, un Catálogo de los manuscritos de la colección Bonaparte que se conservan en las Bibliotecas de Bilbao, Pamplona y San Sebastián.

ITZULPENAREN MUNDUA ETA EUSKAL ITZULTZAILEEN OINARRIZKO PRESTAKUNTZARAKO ESKOLA

(Dossier-Aurreprojektua)

Donostia, 1980-III-28

Xabier Mendiguren

SARRERA OROKORRA

ITZULPENA MUNDUAN

- Sarrera
- Itzulpena eta Linguistika
- Itzulpena, leialtasuna, baliokidetza
- Literatur textuak eta itzulpena
- Itzulpenari buruzko bibliografiaz
- Itzultzaile eta Interpretari Eskolak CIUTI-ren arabera

ITZULPENA GUREAN

- Euskara xede nahiz sorburu hizkuntza dela egindako itzulpenen zerrenda
- Euskal itzulpenari buruzko zenbait gogoeta
- Euskal Itzultzaileen prestakuntzarako Ikastaldiak
- Euskal Itzultzaileentzako Inkesta
- Euskal Itzultzaileen Lan Ihardunaldia

ITZULTZAILE ESKOLAREN ZUINAK

- Premia
- Antolaketa faseak
- Itzultzailearen prestakuntzaz
- Helburu nagusiak eta bereziak
- Asignaturak
- Irakaslegoa
- Ikaslegoa
- Funtzionamendua:
 - ikasturtea
 - erakundetzea
 - egoitza
 - kanpo ekintzak
 - hedapena

Mundu mailako
itzulpena

- Itzulpenari buruzko bibliografia eta aldizkarietako buruzko informazioa.
- Itzulpenaren historia eta egoera gaur munduan.
- Itzulpenaren teoria gaur.
- Linguistika eta Itzulpena.
- Itzultzaile eta Interpretari Eskolak munduan.

Euskal Herriko
itzulpena

- Euskal Itzulpenaren zerrenda eta historia.
- Gaurko euskal itzulpena (mugak, alderdi positiboak, negatiboak, alor berriak, etab.)
- Euskal hizkuntzalariak eta Itzultzaileak.
- Euskal Itzultzaileen Eskola (Helburuak eta Etorkizuna)
- Euskal Interpretariak.
- Itzulpen teknikoak eta itzulpen literarioak.
- Erakunde publikoak, argitaletxeak eta itzulpena.

SARRERA OROKORRA

Euskaltzaindiak Euskal Itzultzaileen Prestakuntzarako Eskola bat diseinatu eta antolatzeko eskabidea egin zigunean, berehalaxe jabetu ginen, era honetako eginkizun batek berekin dituen zailtasun eta oztopoez. Nonbait egina eta taxutua dagoen zerbait besterik gabe gureratzea aski izango balitz, gaitzerdi litzateke, baina gure egoera bere alderdi guztiekin kontutan hartuz gero, garbi ikusten da guri komeni zaigun Itzultzaile Eskola batek arras berezia izan behar duela atzerrian aurki ditzakeguten aldean. Itzulpen teori liburuak, ikasplanak, eta era guztietako baliakizunak erabil ditzakegu esku artean, baina horiek guztiak gure premia eta egoerara egokitzeak hautakizun multzo ugari baten aurrez-aurre jartzen gaitu.

Zer erizpidez balia arrazoizko hautaketa egin ahal izateko? Hurbilpen prozesu bat ireki eta inguraketa baten bitartez auziaren funtsa mugatzeari hobetsi diogu, ezin bestean.

Beraz, Eskolaren Projektu zehatza haseratik eta tupustean egitea baino fruitukorrago iruditu zaigu, informazio eta eritzi multzo bat biltzea, zehazketak bigarren saio batetarako utziz, eta esan bezala, argigarri eta orientagarri gerta litekeen hurbilpen hauetan hiru bat multzo edo ardatz nagusiren inguruan gogoeta-gaia biltzeari ekin gatzazkio:

- a) **Itzulpena munduan**
- b) **Itzulpena gurean**
- c) **Gure Itzulpen Eskolaren zuinak**

Lehen sailean, sarrera labor baten ondoren, itzulpena eta azken aldiko linguistikaren arteko harremanak, itzulpena, leialtasuna eta baliokidetzatza, itzulpenari buruzko oinarriko bibliografia, itzultzaile eta interpretari eskola batzutako helburua eta ikasplanak etab. bezalako gaiak nolabait aztertzen saiatu naiz, orientabide teoriko-praktiko zabal baten barruan jokatu ahal izateko. Damurik, nahi adina iturburu eta asti izan ez dugularik, agian eskaintzen dugun ikuspegia ez da trinkoegia gertatu.

Bigarren sailean, hots, gure itzulpenaren mundua ukitzen duenekoan, euskara xede eta iturburu hizkuntzatza harturik egin diren eta liburu bezala argitaratutako itzulpen-moldapenen zerrenda ahalik eta sistematikoena egitearenetik eta gure itzultzaileei inkesta bidez, informazio orokor bat eskatzearenetik, kontzientzia profesionala, zailtasun linguistikoak, Itzultzaile Eskola, itzultzaileen erakundetzea, Lan Ihardunaldiak etab. bezalako gaien inguruan galderak eginez. Arrazoi askorengatik, Itzultzaile Eskola honen ingurune hurbila eratuko duen euskal itzultzailegoaren eritzia baliotsua ezezik oso kontutan hartzekoa dela uste dugu.

Eta guzti honen ondorio bezala, iradokitzen da datorren Udako Euskal Unibertsitatean *"Euskal Itzultzaileen Lan Ihardunaldia"* lehenengoz antolatzea, inkestatuek aho batez eskatuaren arabera.

Azkenik, hirugarren sailean, *Itzultzaile Oinarriko Prestakuntzarako Eskola* (EIOPE) dei genezakeen horren lehen hurbilpen bat eskaintzen dugu, gaingiroki bada

ere, honako puntuoi buruz zenbait zehaztasun eskainiz: antolaketa faseak, helburu nagusi eta bereziak, prestakuntzari buruzko gogoetak eta ikasgaien zerrenda, irakaslegoaren eta ikaslegoaren berezitasunak, funtzionamenduari buruzko zehaztapenak (ikasturtea, erakundetzea, egoitza, kanpo ekintzak, hedapen plangintza).

Aurreproiektu honetan eskaintzen denak behin-behineko balioa besterik ez du, eta beraz alderdi guztietatiko iradokizunei irekirik dago. Biziki eskertuko genuke gauzak zehazten eta osatzen lagun dezan orientazio oro, edonondik datorrela ere.

Ondoren, beharrezko jotzen dugu Eskola horren habeak izango diren bizpahiru lanbide lanera sarreraztea eta aipatuniko bigarren saioari ekitea Eskolak ekinean has-teko beharrezko duen Proiektu eta Aitzinkontu zehatza egiteko eta ikasturtearen haserarako burutu behar den programa zehatza eta materiala prestatzeko.

Bukatzeko, eskerrak eman nahi dizkiegu alde zedo moldez, era guztietako laguntza eskuratu digutenei, eta inkestabidez bere ohar baliotsuak egin dizkiguten itzultzaile horiei, guztion artean "ekinak jarraipena" izango duen uste osoz.

ITZULPENA MUNDUAN

Sarrera

Mende luzeetan zehar, itzulpena literatur ariketatzat hartua izan da, eta beronen abiaburu eta teknikez esan zitekeena erretorika eta estilistikaren eremuan sarten zen, eta oso zeharbidez gainera. Itzultzaileek enpirikoki kodifikatzen zuten alor honetan eskuraturiko esperientzia. Itzultzailearen lanbidea garatzean eta itzulpen kopurua ugaltzean, nazio mailako erakundeak eurrez sortu dira, nazioarteko federakunde bat antolatzeraino; halaber, itzulpenari buruzko argitalpenak ere nabarmenki ugaltu dira.

Bitxiena zer da, azken urteotara arte, linguistikak aintzakotzat hartzen ez zuen eragiketa zela. Baina 50. urteetan hasita jarrera hau aldatuz joan bada, arrazoirik aski izan da horretarako: Kanadan, adibidez, administralgo elebiduna sortu zen, Itzultzaileen Bulego Ministeriala sortez; *American Bible Society* delakoak testu sakratuen itzulketak ia maila industrial batetan eragiteari ekin zion, itzulpen departamenduen ardura hizkuntzalari trebeen eskutan jarritz; Sobietar Batasunean, berriz, aintzinatiko usadioaren arabera itzulpena sorkuntza literarioaren hierarkian oso goi maila batetan aurkitzen dugu eta 1949. urteaz geroztik, matematikariak, ingeniariak eta logikariak ere alor honetaz arduratzen hasi ziren ordinarre elektronikokoak itzultzeko makina bihurtu zitez. Nolanahi ere, iparramerikar linguistika izan da linguistika eta itzulpena elkarrekiko harremanetan jarri dituen, teoria mailan problemak argituz. Sobietarrek, beren aldetik, itzulpen moeta desberdinei buruzko abiaburu eta teknikazko ikuspegi sistematizatu bat eskaini duten bitartean, kanadiarrak, aldiz, aurrenak izan dira lehen itzulpen metodo bat eskaintzen. Itzulpenak sortzen zituen usadiozko arazo literario eta estilistikoetan katigaturik oraindik behar adinako aurre-rapenik egin ez bada ere, ohargarriak dira hizkuntzalariek burutu dituzten zenbait talde lan. Halaber, itzulpen automatikoaren bidetik eman diren urratsei esker ere, hainbat teoriako arazoren soluziobidea ikusi da, eta garai batetan, aski subjektiboki,

hizkuntzen itzulezintasunaz eta “jeinu” bereziaz mantentzen ziren mito zaharrak, pixkanaka burutuz doazen analisisia linguistikoen argitan beren balioa galduz doazela aitor genezake.

ITZULPENA ETA LINGUISTIKA

Itzulpena egintza linguistikoa

Gaurreguneko itzulpen teoria eta praxia baldintzatzen eta inguratzen dituen faktoreak behar bezala ulertu ahal izateko, hizkuntzaren ikasketa zientifikoak itzulpen prozesuaren baitan duen eragin berezia da azpimarkagarriena. Beraz, larriki bada ere, beharrezkoa da behinola hizkuntza nola ikusten zen eta gaur, berriz, nola ikusten dugun adieraztea.

Sarreratik bertatik esan dezagun gaurregun hizkuntzari buruz dugun kontzepzioa eta beste garai batetakoa aski desberdinak direla. Usadiozko kontzepzioak hizkuntza *izen zerrenda edo nomenklatura* bezala ikusten zuen: gauza bakoitzari edo errealitatearen alderdi jakin bati dagokion izen-sail bezalatsu. Hizkuntzen arteko desberdintasuna, beraz, gauzak izendatzeko formen desberdintasunean funtsatzen zen eta batetatik beste batetara iragateak aurreko hitz zerrendaren gain jar zitekeen beste zerrenda betetan aldiak aldiko hitz egokia aurkitzea besterik ez zuen suposatzen. Honela bada, hitz-zerrenda berria ikastea aski zen hizkuntza berriaz jabetzeko.

Ikusmolde honen sustraiak Biblian eta Platonen *Kratilo* obran zehar aurki daitezkeela dio G. Mouninek.

Hiztegiari buruzko ikusmolde hau fonetikarenera pasatuz gero, hitz-zerrenda hura hots-zerrenda bihurtzen da. Hotsak berdinak lirateke hizkuntza guztietan, baina hizkuntza bakoitzak bere konbinaketa propioak egiten ditu hitzen forma desberdinak aditzera emateko.

Linguistika modernoak kritikatu eta desegin egin du hizkuntza ulertzeko usadiozko modu hau. De Saussure-k, adibidez, “jadanik elaboraturiko ideak, hitza baino lehenagokoak aurreuposatzen dituelako” baztertzeko du, eta aldi berean, alderantzizkoa defendatzen du, hots, “ez dagoela aurrezarririko idearik eta hizkuntzaren agerpena baino lehen ez dagoela ezer bestelakorik” (De Saussure, *Curso de Lingüística General*, 191).

Oraindik-orain Martinet-ek ere ildo beretik egiten du ikusmolde zaharraren kritika (6) (Martinet, *Elementos de Lingüística General*, 17).

Ikusmolde berriari bagagozkio, “linguistika moderno” “linguistika estrukturalarekin” nolabait bat eginik, beronen hasiera F. de Saussure-n obran jarri behar dugu.

Sarreratik esan dezagun, hizkuntz izaerari buruzko “ikuspen” berria ezezik “ikusuntu berri bat hautatzea” ere badela berau tratatzeko eta ikasteko, zeren eta objektua ikusteko argi berria edo sen berria baino areago baita, objektu horren beroren zenbait alderdi soilik kontutan hartzeko joera eta beste batzu sistematikoki bertan behera uztekoa; edota biak bateratsu gertatzen direla aitor genezake, ezeini lehen-tasunik eman gabe.

XIX.mendearen bukaera aldean, eta XX.aren hastapenetan oraindik ikusmolde *historiko-komparatiboa* zen nagusi: ia mende oso batetan zehar, hizkuntz zientzi autonomo bati buruz hitz egitea posible zen, “gramatikarekiko” aldeak aski argi geratu baitziren, eginkizun arauemaileari uko eginik, bai eta filologiarekikoak ere, “testu” linguistikoetatik hizkuntzetara beretara interesgunea aldatuz. Halere, zientzia jaioberri hau oraindik bere objektu berezia eta ihardunbide zehatzaren bila zebilen.

XIX.mendearen erdi aldera, 1970.urte inguruan, Whitney amerikarra eta “Jung-gramatiker” izeneko alemaniarrek hasi ziren lehenengoz hizkuntza bizi-baldintzei buruzko galderak egiten, eta berauei esker zera ikusi ahal izan zen: “hizkuntza ez dela bere kabuz garatzen den organismoa, baizik eta talde linguistikoen izpiritu kolektiboaren sorkari”.

Oinarritzko zenbait bereizketa edo zehazpen egitean sortu zen argi berria: ikas-keta deskriptiboa (sinkronia) eta historikoa (diakronia) elkarri kontrajartzean. Honek ez zuen ukatzen hizkuntzaren garapen edo hazkundea ikasteak zuen balioa, baizik eta une jakin batetan hizkuntzaren osotasuna orokorki ikastea, aurreko eta ondorengo aldakuntzak bertan behera urtzirik, guztiz zilegi zela aitortzen. Honela bada, beronen historigune bakoitzean, komunikaziorako egokia den “sistema” bat aurkitzen dugu, eta berau osotzen duen elementu bakoitza ez dugu hartu behar berez eta bere baitan den zerbait bezala, aitzitik, beste guztiekiko lotura estuan baizik.

Beste funtsezko bereizketa hizkuntza (langue) eta hizketa (parole) desberdintzetik datorrena dugu: lehena sistema linguistikoa da une jakin batetan hots, forma, adierazpen lexikal eta sintaktikoen erabilpena erregelatzen duen arau edo norma multzoa, gizarte talde batetako banakoen artean komunikatzea posible egiten duena.

Bigarrena, berriz, hizkuntzaren erabiltze konkretua da, hiztun jakinak une jakinean egiten duen hizkuntzaren bertakotzea. Hizkuntza fenomeno soziala da eta hizketaren baldintza eta arau. Hizketa gizabanakoari dagokio soilik.

Zientzia linguistiko berriaren sorreran, esan dugunez, ikuspuntuaren hautapena ere kontutan hartu behar da. Hizkuntzaren fenomenoari buruzko gogoetan, parentesi artean jartzen dira hiztuna, mezu hartzaila, esaten denaren adierazia eta adipen guztia komunikazioan erabiltzen den tresnaren deskribapenera zuzentzen da. Komunikazioa maila desberdinetan zertzen da: fonologiarenean, hiztegiarenean, gramatikarenean, sintaxiarenean etab. Maila bakoitzean antolaketa egituratu bat aurkitzen da, osagarri txikiagoz eratua, eta ondoren deskribapen estrukturalista burutzen da, zehaztasun zientifiko zorrotzenari erantzun diezaion. Dirudienez, giza lengoaiari buruz “objektiboki” hitz egiteko modua aurkitua dugu; honez gero, hizkuntza bakoitza eraikuntza artikulatu eta erdi-mekaniko bezala har daiteke.

Hizkuntzari buruzko ikuspegi berria eta itzulpena

Hizkuntza ikusteko modu berri honek, ordea, badu zailtasunik itzulpen teoriari gagozkiolarik: adierazia (esanahia) kategoria ilunka eta nahastailatzat, beraz ez-zientifikotzat alde batera uzten delarik, itzulpenaren fenomeno deskribatzeko eta zuri bidetzeko baliakizunik gabe garatzen gara, nahiz eta izaera linguistikoa duen zerbait dela jakin. Itzulpen prozesu osoa adieraziaren eremuan gertatzen da, baina “lexiko, morfologia eta sintaxiei buruzko tesiak onartzen baditugu, itzulpena ezinezkoa

dela aitortzera iritsi beharko genuke”. (Mounin, *les problèmes théoriques de la traduction*, 8).

Halere, itzulpenak egunero eta eurrez egiten dira, eta baliagarriak ezezik nahi-taezkoak gertatzen zaizkigu gaurko munduan. Zer egin beraz? G. Mouninek honela planteatzen digu dilema: “edota linguistikaren izenean ekintza itzultzailearen posibilitatea gaitzetsi (eta honela ekintza itzultzailea hurbilpenezko —gutxi gora-beherako— eragiketa ez-zientifikoen eremura zokoratu) edota ekintza itzultzailearen izenean teoria linguistikoen baliagarritasuna auzitan jarri”. (Ibid, 8 s.).

Bestalde, azken 25 urteotan gertatzen ari denari begirada bat emateak ere, agian zerbait irakats liezaguke. Itzulpena ohizko ikaskai linguistikoen eremuan arautu eta zientzi mailako eginkizun zehatz bezala zedarritzeko ahalegin eskeragak burutu dira.

Besteak beste, 1958.ean, urte berean argia ikusi zuten bi obra aipatuko ditugu: Vinay-Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, A. A. Fedorov, *Vvedenie v teoriju perevoda* (Itzulpen teoriarako sarrera). Biek aski erreakzio gogorrak jasan behar izan zituzten, zeren eta itzultzailea bera baita lehena bere egitekoa zientzia baten definizio, agian estuegi baten azpian ezartzera ez makurtzen, horretarako bere lanean erabiltzen duen artista sena baliaraziz. Itzultzailea, orohar, bere esperientzian oinarriturik, burutzen duen lan moeta hori eragiketa zientifiko baino zerbait literario, poetiko, dramatiko, erretoriko etab. bezala definitzera isuriago agertu izan ohi da.

Erizpide “behaviorista”

Bloomfield, amerikar hizkuntzalari famatuak ere, adieraziaren usadiozko nozioa alde batetara utzirik, teoria linguistiko oso bat eraikitzearek ekin zion. Pentsamentu, kontzientzia, kontzeptu, imagina, inpresio, sentipen etab. bezalako hitzez erabat erantzen du bere hiztegia, semantika zientifikoari behar bezala egokitzen ez zitzaizkiolakoan. Hizkuntzalariak aski du seinale linguistikoekin, eta errealtate fisiologiko eta psikologikoetan ez du zertan lardaskaturik.

Halere, hizkuntza analizatzerakoan, abiapunturen bat behar duenez gero, hiztunaren eta hartzailearen portaera moldearen funtziotan deskribatu nahi du hizkuntza, eta enuntziatu linguistikoari buruz definizio “behaviorista” ematen du, “hiztunak enuntziatu hori adierazten dueneko egoera eta aldi berean, entzuleak hartatik ateratzen duen portaere-erantzuna” dela aitortzean.

Hitz edo perpausa batek zer “esan nahi” duen jakiteko hiztunaren portaera eta entzulearena, eta agian, erantzulearena hartu behar dira kontutan. Definizio hau ertzera eramanez gero, ezina dateke “hildako hizkuntza” batetatik ezer itzultzea, zeren eta beste hizkuntza parekideak desagerturik egotean eta hiztunik ez izatean, ez bailitzaiguke posible izango behinola funtzionatu zuteneko egoeratarira iristea.

Gaurregun egun erabiltzen diren hizkuntzei buruz, gauzak ez dira hain etsigarriak baina neurri handi batetan halatsu gertatzen denez gero, ezinezkoa da ulermen osoa lortzea eta ondorioz, itzulpen betegin eta asegarri bat burutzea ere. Baina itzulpenek nolabait funtzionatzen dutenez gero, *postulatu* bat sartzera beharturik aurkitzen da Bloomfield: forma linguistiko bakoitzak badu nolabaiteko izaera berezia eta nolabaiteko iraunkortasuna, kasu bakoitzean ezin demostra daitekeen arren; hiz-

kuntz talde bakoitzak baditu identikoki dirauten enuntziatuak formari ezezik edukiari dagokionean ere.

Oinarrizko hipotesi honi esker, gertakari bakar errepikaezinetatik iraupena eta izaera espezifiko dutelarik ematen diren dertakarien klasifikapenerako pausoa eman daiteke. Argi dago, postulatu honen bidez, erlatiboki bada ere, itzulpenarentzat zirrikitu bat irekitzen dela.

Labur beharrez, Bloomfield-en teoriatik itzultzaileak honako bi gauza hauek ateratu ditzake:

- a) Zerbait itzultzeak berau ongi uler dadineko egoeran jartzea ere eskatzen du.
- b) Itzulpen baten balioa ez da erizpide filologiko edo linguistiko soilen arabera neurtzen, bai eta eragiten duen portamoldearen arabera ere.

Linguistika distribuzional eta deskriptiboa

Bada oraindik, adierazia errotikago bazterturik, hizkuntza estudiatzeko egin den ahaleginik: *linguistika distribuzionala* deituarena da. Eskola honek dioenez, testu baten analisia egiteko ez da adierazitik hasi behar, alderantziz baizik: testuaren formazko analisi soilak adierazira eramaten gaitu. Gorputz linguistikoa hartu, eta erabat ezezaguna bailitzen, konbinakuntzak eta osagaien maiztasunak ikasten ditu. Beraz, metodo honen arabera, elementu formalezko konbinakuntza multzo bezala deskriba daiteke edozein hizkuntza.

Esan beharrik ez, hitz erdirik ez duela esaten distribuzionalismoak itzulpenaz, ezinezkoa baita. Hala ere, mundu formal horretatik adierazirako pausoa nolabait ematen delarik, metodoak proposatzen duenaz bestelako erizpide desberdin eta bitxi batzuren arabera gertatzen da hori. Bestalde, Mounin-ek dioenez, analisi formal erori egiterakoan nolabait baliatzen da adieraziaz ere, erabateko baztertze hori teoriko samar bilakatzen baita.

Dena den, lehen begirada batetarako, nahiz eta eskola honen irakatsia antzu samarra izan itzultzailearentzat, badu zenbait puntu baliagarri: zenbait aldiz ezinezkoa gertatzen da hitz-joko eta asonantzia batzu itzultzea elementu formalak desberdinak izatean, ondorio foniko batzuren kidea aurkitzea ere ezina delako. Pentsa adibidez, nola itzul daitekeen zenbait eslogan eta abar hizkuntza desberdinetara jatorrizkoan duen indarra galtzeke: Mounin-ek dioen “liberté, égalité, fraternité” delakoa edo Jakobson-en harako hura “*I like Ike*”.

Hjeldslev-entzat bereizketa argi bat dago “adierazpenaren substantziaren” eta “edukiaren substantziaren” artean, eta ondorioz, balio semantikoa ez dela tratamendu zientifiko batetarako gai, zerbait amorfoa denez gero. Honela bada, hizkuntzen deskribapena ezin daiteke adieraziaren deskribapen izan, bere baitan ezin ulertzukoa baita, nahiz eta hizkuntza guztietan bat bera edo berdintsua dela aitortu. Izan ere, berezikio izaterik ez du, eta beti forma desberdinetan mamiturik gertatzen edo ematen da. “Unibertsoa (...) bere baitan ezin atzemanekoa da ezaguerarentzat³³ esateraino iristen da.

Hau honela izanez gero, itzultzea ezina litzateke; baina Hjeldslev berak ere ez du adieraziaren izatea ukatzen, linguistika deskriptiboaren baitan haren izate zientifikoa ukatzera mugatzen da. Funtsean, zera nahi du: adieraziaren aurrezagupenak egi-

turen analisisa ez dezala baldintza, estudio formalaren ondoren soilik ekin dakiola adieraziarenari.

Zehaztasun asmo bezala nolabait txalogarria den hau, egitez ezina dela aitortu behar.

Mounin-ek bere *Teoria e storia della traduzione*, obran dioenez, teoria linguistiko hauen defendatzaileek xalo eta presakaegi uste izan dute adieraziari ez ikusiarena eginez lan egitea posible delakoa, eta jakina, itzulpenari dagokionean atera daitezkeen ondorioak erabat ukatzaileak dira. Izatez, ordea, ez dira hainbestekoak, zeren eta ez baitituzte kontutan hartzen semantika eta linguistika orokorraren beste sailak bereiztea posible direnako mugak. Berauen ekarri garrantzitsuenak hau da: usadiozko sasisegurtasuna kolokan jarri dute eta adieraziraino iristearen egitekoa sarritan neketsua eta gutxi gorabeherakoa baizik ez dela erakutsi dute. Beraz, itzulgarritasuna erabat ukatu ez baina, beronen mugak zehaztu egin dituzte.

Teoria neo-humboldtarrak

Wilhelm von Humboldt-ek hizkuntzari buruz “energeia” dela, ekintza eta indar sortzailea eta ez “ergon”, sorkari edo objektu esatean agian modu lauso samar batez aditzera eman nahi zuena, gerora zenbait hizkuntzalarik zehazkiago eta hertsikiago aitortu dute. Kontua ez da adieraziaren eremu berdinarean azpibanaketa egiteko hitz kopuru desberdinak erabiltze soila (eskimalek “elurra” izendatzeko edota etiopeek “gamelua” aipatzeko dituzten hitzen ugaritasuna, guk geure hizkuntzan ditugun banaka horien parean) edota ohitura gramatikal desberdinak izatea (ukapen bikoitza etab.) Arazoa besterik da: hizkuntza bakoitzak pentsatzeko modu berezia suposatzen eta ezartzen du, errealtatea ikusteko eta baloratzeko era jakin bat, egiazko “Weltanschauung” bat.

B. L. Whorf, alemaniarrenaz bestelako bidetik, bere hipotesi ezaguna gorpuztera iritsi zen. Amerindiar hizkuntzak ikasten ihardun ondoren, munduari buruz izan uste dugun esperientziaren forma gure hizkuntza horrek ematen digula aitortzeraino heldu zen. “Aurretiaz gure ama-hizkuntzak ezarritako zuinen arabera ebakitzen dugu natura. Hizkuntza oro esperientzia kategorizatze bitarteko bat da. Jen-deak pentsatzen eta sentitzen duena eta bere pentsamena eta sentimena aditzera emateko modua gizabanakoaren baldintza fisiologikoak determinatzen du zalantzarik gabe, bakoitzaren historiak eta kanpoko munduan gertatu ere gertatzen den horrek. Baina ahanltzi izan ohi den faktore batek ere determinatzen du, hau da, gizarte jakin batetan partaide garen aldetik, lortu dugun hizkuntz ohiturazko ereduak ere bai”.

“Whorf-en hipotesi” hau eztabaidatua izan bada ere, gaurregun ia orokorki onartzen da hizkuntzari buruzko ikuspuntu neo-humboldtian hau.

Itzulpenari dagokionean, argi dago eritzi honetatik heriobidea besterik ez zaiola irekitzen, zeren eta munduari buruzko ikuspegi desberdinak dituzten hizkuntzen artean itzulpenak ez bailuke zentzurik.

G. Mounin eta Z. S. Harris-ek hiru eratako argudioak ikusten dituzte teoria neo-humboldtian hauek defendatzen dutenari alde:

a) Ezin-aldatuzko gertaera fisiko bera hizkuntz egitura desberdinen bidez adierazten da.

b) Pertsona baten munduari buruzko esperientzia arras ugaria eta aldakorra den bitartean, hizkuntza aski aldagaitz gertatzen da. Badirudi, hizkuntza nolabaiteko autonomiaren jabe dela errealitatearekiko, eta bien artean ez dela bapateko egokitze zehatzik.

c) Sarritan ezina gertatzen da sentimentalki nabaritzen duguna hizkuntza bidez aditzera ematea; edonork du barne bizitzaren eta hizkuntz tresnaren arteko desberdintasun koska horri buruzko esperientzia.

Argi dago argudio hauek badutela garrantzizko zeresanik itzultzailearentzat. Itzulpen lanean zerbait ibili denak badu arazo hauen berri, argiago edo lausokiago. Hizkuntzalariei esker, zientzi maila zehatz batetan definiturik geratu da *beti dena* itzultzea posible ez delakoa. Ekarrri hau benetan osasungarria zaio itzultzaileari, bere egitekoaren muga non dagoen aldeaurretik jakin dezan eta ezinaren aurka ostikoka ibil ez dadin.

Ondorio gisa

Esanak esan, azken aldiotako linguistikaren arabera, jadanik ezin lekiokio euts beti eta edozer itzul litekeelako uste arinari. Gaur oinarri zientifikoz dakigu zenbait enuntziatu hizkuntzaz aldatzean, informazio tasari dagokionean punturen batzu galteraz erremediogabeki beharturik dagoela.

Baina, alderantziz, ez da egiazko inoiz ezer itzul ezin daitekeelazko eritzi pesimista ere. Gaurko linguistikak, badirudi hizkuntza arteko komunikapenari buruz ikuspegi dialektiko bat eskaintzen duela. Oinarri orokor gotorrak dituen ahalbide konkretora da itzulpena, baijan egintza historiko ere badenez gero, praktikaren bidez etengabe hobe daitekeen zerbait da. Ez daude behin betirako definiturik hizkuntza batek bere baitako errekurtsuez baliatzeko dituen aukerak eta egitura desberdinen laguntzaz bada ere, beste hizkuntza batez esanaren helmen semantikoa birsortzeko.

Nolabait esateko, gaurregun ez da posible Leizarraga eta Orixeren erara itzultzea, nola hizkuntza hala mezu hartzailea, biak aldatuz baitoaz. Harako “traduttore traditore” hura neurri batetan egia delarik, itzultzaileak adi egon behar du bihurtzen ari den textura, iruzur egiteko arriskuaren beldurrez, baina, bestalde, egitura linguistikoaren komunikaezintasunezko tesia, egiazki komunikagaiztasuna baizik ez dela ere ez du aherentzi behar.

Hizkuntzak, bata bestearekiko aski desberdinak direlarik ere, era berean uste baino antzekoagoak ere badira, “unibertsalen” bila ari direnek irakatsiaren arabera. Itzultzaileak jakin beharrekoa du “mundu ikuskera” berezia ez dela hainbestearaino gramatikazko edo sintaxiazko egituratan adierazten, baizik eta frase enuntziapenetan, eta maila honetan hizkuntza guztiek eskaintzen dituzte itzulpen aski leialak –gutxigorabeherakoak bezain praktikakoak– burutzeko ahalbide eta itentbideak. “Gizona (nahiz zuri, nahiz beltz, nahiz hori) gizon den bezalaxe, giza hizkuntza ere ez da, funtsez, gisa hizkuntza baizik alde eta aldi oro, nahiz axaleko ñabardurez bereiz ager dadin” (Mitxelena).

Beraz, J. C. Catford-ek aitortzen duen bezala, “any theory of translation must draw upon a theory of language - a general linguistic theory” itzulpenak badu zerika-

sirik linguistikaren alorretik, heldutasun maila batetan aritu nahi baldin badu, eta horretan saiatu beharko du mugak ere badituela jakinararen gainean eta etsipenezko alantre-haginetan katigaturik denbora gehiegi galdu gabe.

ITZULPENA, LEIALTASUNA ETA BALIOKIDETZA

Edozein testu itzuli nahi duenaren aurrez-aurre, bi joera moeta desberdinetako bideak irekitzen zaizkio, funtsean: baliokidetza *formalaren* ildotik doana eta *dinamikoarenetik* doana.

Itzultzeko bide bakar bat ez dagoelarik, sarritan sortzen diren zailtasunak hautakizunezkoak izan ohi dira. Gauza bat eta bera bizpahiru modutara itzul daitekeela ikusten du sarritan itzultzaileak. Nondik jo eta zergaitik?

Theodore Savory-k ezkaintzen digun abiaburu zerrendaren arabera garbi ikus daiteke itzultzerakoan inoiz ez dela erregela edo arau zehatzik izan eta joera desberdinen aldekoak agertu izan direla alor honetan:

1. itzulpenak jatorrizko hizkuntzako hitzak itzuli behar ditu.
2. itzulpenak jatorrizko ideak itzuli behar ditu.
3. itzulpenak jatorrizko obraren kutsua izan behar du.
4. itzulpenak itzulpen kutsua izan behar du.
5. itzulpenak jatorrizko estiloa isladatu behar du.
6. itzulpenak itzultzailearen estiloa izan behar du.
7. itzulpenak jatorrizkoaren garaiko kutsua izan behar du.
8. itzulpenak itzultzailearen garaiko kutsua izan behar du.
9. itzulpenak jatorrizkoari zerbait erants nahiz ken diezaioke.
10. itzulpenak ezin diezaioke ezer ken, ez erants jatorrizkoari.
11. poesiaren itzulpena prosak egin behar da.
12. poesiaren itzulpena bertsoz egin behar da.

(Savory, *The art of translation*, 50.or.)

Zerrenda honetan agiri diren baieztapen kontraesankorretatik garbi ikusten da, gauzak larriki harturik, alderantzizko bi joera nagusi nabarmentzen direla: jatorrizko textua eredu eta erreferentzi puntu bakartzat hartzen duena, eta orainaldia arau bezala hartzen duena, itzultzailea, irakurlea etab. ardatz direla. "*Zu brüderlichem Andenken Wielands*" obran Goethe bera joera bikoitz honetaz jabeturik zegoela agertzen da.

1922.ean, J. P. Postgate, bere *Translation and Translations* obran, itzulpen joerei dagokionean bi itzulpen moeta nagusi kontutan hartu beharraz mintzo da: *retrospektiboa* edo *hartzailea* (autorea eta jatorrizko textua batipat kontutan hartzen dituztenen saila); *prospektiboa* edo *egokitzailea* (irakurleaz gehienbat arduratzen direnen saila).

Baliokidetza formala

Eugene Nida da zalantzarik gabe arazoa gehien zehaztu duena bere *Toward a science of translating* (1964) obran, eta baliokidetza formala eta dinamikoaren arteko mugak argien zedarritu dituen.

Lehen kasuan, baliokidetza formalarenean, ahalegin guztiak jatorrizkora zuzentzen dira eta huraxe alderdi guztietatik birsortzen saiatzen da itzulpena. Ahal den neurri guztian, jatorrizko elementu guztiak mantentzen ahalegintzan da; izenari izenez, aditzari aditzez, etab. erantzunez. Periodo, frase eta perpaus bakoitzaren osotasunari eusten saiatzen da; jatorrizko batasunak ez dira birmoldatzen eta puntuaketa bera ere ahalik eta gehien errespetatzen da.

Hiztegi bera ere jatorrizkoaren kidekoena izan dadin saiatzen da, beti baliokide berdinez itzultzen delarik. Modismoak ere birsortu egiten dira ahalik eta literalkien, berauen balio semantiko orokorra kontutan hartu gabe eta bigarren hizkuntzak posible egiten duen neurri osoan. Prosazko testua beti prosaz ematen da, eta poesia neurtua, bertsoz, metrika bera ere errespetatuz. Zenbait kasutan itzulpen grafologikoraino hurbiltzen da joera hau.

Argi dago itzulpen joera honen alde ona: hauxe da autorearen eta garaiairen baitan murgiltzeko beste erarik ez duenarentzat biderik egokiena, eta jatorrizko kulturaren zenbait alderdiz jabetzeko aukera. Prozedura hau, beraz, neurri baten barruan legezkotzat jo daiteke aurrez ezarritako helburu horri erantzuten dion heinean eta itzulpenaren ulergaiztasuna handiegia gertatzen ez bada behintzat. Jakina, era honetako itzulpena ezosoa eta oso mugatua gertatzen da eta sarrera on batez edota orri-barreneko ohar ugariz hornitu behar izaten da "ulergaiztasun tasa" eraisteko.

Esan beharrik ez dago, ideal guztizko bezala ezina dela baliokidetza formala, azken ondoriotaraino eraman ahal izateko eragozpen nabarmenak daudenez gero (fonetikoak, adibidez); alderdi formal batzu kontutan hartzeak, beste batzu alde batetara uztea eskatzen du sarritan.

Baliokidetza dinamikoa

Baliokidetza dinamikoaren kasuan, aldiz, gauzak bestetara gertatzen dira: irakurleari erabat prestatutik eskaintzen zaio otordua. Horrela bada, jatorrizko testuaren hartzailea zegoeneko baldintza berberetan jarri bahi badugu testu itzuliaren hartzailea, testu horren transformazio sakon samar baten bidez soilik gerta daiteke hori. Hona zer dioten Postgate-k:

"Adibidez, frantsesetik ingeleserako itzulpen batek frantsesezko jatorrizkoak irakurle frantsesarengan sortera ziuen inpresioaren ahalik eta antzekoena birsortu behar du."

Arau orokorra hau baldin bada, mezuak hartzailearengan izango duen ondorioa beti kontutan beharko du itzultzaileak, itzulgaiaren benetako esanahiaren balioa atzeman dadin eta egiazki baliokidea izango den testua presta dadin. Kasu honetan, baliokidetza ez da formazkoa, baizik eta ondorioen baliokidetzatik neurtzen dena. Beraz, kulturazko bitartea gainditu eta irakurle berriarentzat "jatorra" izango den zerbait moldatu behar du itzultzaileak, hartzailearen *hizkuntza eta kulturara* ez ezik, *mezuaren testuingurura* eta *hartzailearengana* ere egokituz edo moldatuz.

Gramatika jariakorki erabili behar da, izenaren ordeiz izenordea nahiz aditza erabiliko da, sintaxiazko batasunak hautsi eta birmoldatu egingo dira, hiztegiak baliokide formalak alde batetara utzi eta kulturazko baliokideak aurkitu beharko dira, modismoak balio semantiko orokorraren arabera itzuliko dira. Bestalde, balio

konnotatiboak eta lengoia maila desberdinak ere kontutan hartuko ditu honela itzulpenak.

Baina aurreko joerak bezala, honek ere baditu bere mugak. Nork balora dezake bi texturen arteko benetako baliokidetzat? Postgateren eritziz, itzultzaile trebatua da epailari hori, baina definizio honek zama behaviorista handiegia du objektibotasun maila batetan jarri ahal izateko eta konparaketak egiteko. Bestalde, bi testu aski desberdinek ondorio berdintsuak sortera litzateke, halere horrek ez du esan nahi bata bestearen itzulpen denik. Gainera, nor da testu baten “jatorrizko hartzailea”? Idazlearekiko hurbiltasun kronologiko eta espazialezko erizpidea aski lausoa da. Ez da egia testu bat beti egilearen garaikoentzat soilik egina izan delakoa.

Azkenik, itzulpenaren hartzaileak beti du, gutxi-asko, textuari buruzko ezagupea eta ezin dezake bere garaian sortutako jatorrizko beste testu baten aurrean harlezakeen jarrera berdina, eta ondorioz ez eta erreakzio berdina izan ere.

Ondorio gisa, zera esan dezakegu; B. D. delako joera ertzeraino eramateak jatorrizko textuaren izatasun historikoa guttiestera edo ahaztera bultza gintzake. Textua eguneratzeak koloregabetzea eta zaporegabetzea suposatzen du, eta nolabait jatorrizkoaz bestelako zerbait bilakatzen.

B. F.-ak, aldiz, historikotasuna salbatzen du baina zurrunduz edo izoztuz, eta gauza arkeologiko gisa tratatuz. Batak jatorrizko giroa edo balioa baztertuz, salbatzen du testua, zegoen-zegoenean itzulpen baltsamoztatzaile baten bitartez; besteak, aitzitik, testua bera guttiesten du jatorrizko giroaren balioa salbatzeko, itzulpen idea, sentimendu eta esperientzi eskuratze soil bihurtuz, baina ez *testu* eskuratze. Bata “formaz” gehiegi arduratzen den bitartean, bestea “edukiaz” liluratzen da, eta *testua* ez da ezer bi alderdi hauek erabat bata bestetik erantziz gero.

Honetan ere, itzulpena eta linguistikaren arteko auziaz ari izan garenean bezala, gauzak berezi egin beharko direla esan behar. Leizarragak eta Orixek, biek dute nola-baiteko arrazoia baina ez osoa: itzulpenaren zertarakoa, norentzakoa, nolakoa etab. beti kontutan hartu behar da. Carlos Buzzetti-k dioenez, itzulpenarekin gaztararoekin gertatzen dena bera gertatzen zaigu: inork ez du ukatzen gaztaroa badenik, baina inork ez daki zehazki noiz hasten edo bukatzen den. Eta Nida-k arrazoia du zera esatean, “itzulpenari buruzko definizioak gai honetaz arduratzen diren pertsonak bezain ugariak eta desberdinak direla”.

Anbiguitate honek iturburu bikoitza du: batentzat itzulpena ez dena beste batek “itzulpen” deitzea, ertzeko kasutan gerta ohi denez.

Eta, tartean, berriz, batentzat ona, egokia den “itzulpena”, beste batentzat eskasa, lardaska baizik ez da. Sarritan, zera ahazten da, testu bat itzultzeko modu edo era bakarrik ez dagoela eta itzulpen jakin batek ahalbide askoren artean bat aukeratzea, eta beste asko alde batetara uztea esan nahi duela.

Honetan, zer esan handia du mezuaeren nolakotasunak, itzultzailearen xedeak eta mezu hartzaileen nortasun eta baldintzek.

LITERATUR TEXTUAK ETA ITZULPENA

Hiztunaren eta aldian aldiko premietara egokitzen den tresnatzat har daiteke hizkuntza. Edozein enuntziapenetan, nolabait esan, hiru protagonistarekin topo egi-

ten dugu: "gauzekin", hiztunarekin eta hartzailearekin. Hizkuntzaren erabilpena aldatu ahala, hiru hauen arteko harremana ere aldatu egiten da.

Hitz egitean "gauza" azpimarkatzen bada, hau da, hiztunaz eta hartzaileaz kanpo dagoen zerbait hori, eginkizun deskribatzailea, *informatiboa* izendatzen diogu hizkuntzari.

"Gauza" hori, aldiz, subjektuarekin bat egitera jotzen denean, barne-mundua, asmo eta sentipenak adieraziz, hizkuntza *expresio bide* bilakatzen da.

Azkenik, hartzailea bera enuntziapenaren objektu denean, hizkuntza eragile, zirikatzaille bihurtzen da eta funtzio apelatibo edo konatiboan erabiltzen da.

Hizkuntz funtzioei buruzko banaketa hau gutxigorabeherakoa da eta haez gainera bada besterik, noski, baina gure kasu honetarako aski da esandakoaz.

Adibidetara joz gero, testu zientifiko-positiboak eta informatiboak lehen sailean sartuko lirakeke, poesia lirikoa bigarreanean eta hitzaldi, mitin eta antzekoak hirugarrenean. Beraz, testu bat ongi ulertzeko beharrezkoa da nagusiki zer funtzio duen igartzea: botaniko edo meteorologo begiz poesia lirikoa irakurtzeak ez luke zentzurik.

Banaketa honetan funtsaturik hitz egiten da itzulpenaren munduan testu *teknikoez* eta *literarioez*.

Konnotazioak

Hizkuntzalariek, hizkuntzaren erabilpenaz arduratzean, luzaro mugatu zuten beren iharduna textuaren baitan aurki daitezkeen elementu logikoetara: gainerakoak, pentsamentu razionalaren zuin barruan sartzen ez zirenak ukatzen ez zituzten arren, artearen eskutan uzten zituzten eraskin edo gehigarri bailiren.

Itzultzaileek, aldiz, beti izan dituzte kontutan gutxiasko honelako faktoreak: esanahi logikoez gainera ñabardurak, kolorazioak, tonalitateak etab. ere gogoan eduki ohi zituzten.

Charles Bally, De Saussure-n ikaslea, izan zen lehendabizikoz arazo hau argitzeko lehen pausoa eman zuenetariko bat, lengoia *afektiboa* eta *intelektuala* bereziz, nahiz eta bien arteko harremana gehiegi sakondu ez zuen.

E. Sapir-ek ere burutu zuen *hitzen zentzu afektiboari* buruzko estudio bat, ondorio negatibo samarrak ateraz. Bloomfield-ek, alderantziz, garrantzizko maila aitortzen die "balio afektiboari", adieraziari buruzko kontzeptuaren definizioan sarrazteraino. Bloomfield-ek *denotazioaz* eta *konnotazioaz* ere hitz egiten du, eta beronen eritzien inguruan sortu zen eztabaidari esker, hizkuntzalariek eta psikologoak bat etorri ziren hizkuntz batasun desberdinen adierazian dimentsio "subjektiboak" daudelakoari buruz.

Itzulpenari buruz duen zerikusiaz gogoetak egiten hasi aurretik, zera esan dezagun, alegia, hiztunaren eta hartzailearen aldetiko kutsatze subjektibizatzaile hau maila eta modu desberdinetan gertatzen dela: mimika mailan, fonologi mailan, hizkuntz gertakari formalen mailan eta batez ere, lexikoaren mailan.

Bestalde, alderdi konnotatibo batzu inolako aldakuntza linguistiko, fonetiko, morfologiko edo lexikalik gabe ager daitezke, egoera edo testuinguruaren aldatze soilez.

Azkenik, textuaren balio estetikoari darizkion konnotazioak ere baditugu, defingaitzak bezain egiazkoak direnak. Hizkuntzalariak akordio batetara iristen ez diren arren, egileak sortu eta hartzaileari eragiten dioten neurrian, adierazi globalaren elementutzat har daitezke zinetan.

Balio hau ez dago alderdi linguistiko jakin bati loturik, osotasunari baizik: badu zerikusirik hots, hiztegi, morfosintaxia, imajinen erabilpen, literatur genero, metrika eta abarrekin... baina, hala ere, faktore guzti hauen batuketa gaintitu egiten du.

Banaketa baten azken puntu honetaz ari garelarik, enuntziatuen adiera nolabait mugatzen duten "funtzio" desberdinez gainera, hizkuntzak baditu genero edo maila desberdin batzu ere: hiru mailaz hitz egiten da: *hizkuntz arruntaz, teknikoaz eta literarioaz*.

Batzutan textua maila hauetariko batetan ia erabat egon daiteke, baina textu luze eta konplexu samarra baldin bada, maila desberdinok nahasturik ager daitezke.

Maila arrunt eta teknikoak, itzulpenaren aldetik, ez dute arazo bereziegirik planteatzen, hizkuntz maila arruntean konnotazioen garrantzia aski handia dela esanez gero. Baina garrantzi hau erabakitzailea eta nagusikor bihurtzen da maila literarioari dagokionean.

Itzulpenaz ari garelarik, sortzen den galdera hau da: konnotazioak eta berezitasun estetiko-literarioak itzul daitezke eta nola?

Funtsean, pertsonarteko komunikazioa posible den ala ez planteatzera garama-ika arazo honek. Komunikazio erabatekoa ez baina erlatiboa —hala ere benetakoa— lorgarria dela aitortzen dugun heinean, konnotazioen itzulpena ere, mugatuki bada ere, posible dela esan behar da, orokortasun eta gizartetasun maila baten jabe direnez gero.

Solipsismo linguistikoak hesi gogorrak ezarri dizkio ahalbide honi, I. A. Richards-e kasua lekuko: "Eduki ote ditzakegu, geure izpirituan bata bestetik hain urrunduak diren ingelesa eta txinarra bezalako bi mundu ikuskera adierazten dituzten hizkuntzoi dagozkien bi pentsaera-sistema, bien arteko kutsatzerik gabe, kutsadura hori, beraz, bi pentsaera sistema horien eredian tartekatzen delarik? Bitartekotza horrek ez ote du behar beste hirugarren pentsaera sistemaren bat aurreko biak barnean hartzeko bezain orokor eta besarkatzailea? Richards-ek honela planteatuari negatiboki erantzuten dio, hots, itzuli ordeztu moldatu besterik ez genukeela egingo esanez. Richards-en zalantza eta ukakortasuna hausten duen froga eguneroko gizarte-praktikak ematen digu: ingeles-txinerazko elebidunak bere enuntziapenen bitartez erantzun zuzenak eragitea lortzen du txineraz mintzatzen zaizkionengan. Beraz, gerora, bere obran batetan, *Towards a theory of translation*, dionez, "adiera pertsonalen arteko desberdintasunak gutxitzeko ahalegin kolektiboa dela hizkuntza" aitortuenez, eta ondorioz, komunikamenari eskatzen zaion baino gehiagorik ezin lekioketela eska itzulpenari konnotazioz mamituriko literatur textua bihurtzerakoan.

ITZULPENARI BURUZKO BIBLIOGRAFIAZ

Hain ezaguna eta arautua ez den alor honetarako gure artean ezer gutxi dago UZEI eta Elhuyar taldeen inguruan bildu den esperientziaz eta noizbehinka agertu izan den artikuluren bat edo beste salbu.

Gaztelaniaz ere ezer gutxi aurki daiteke. G. Mounin-en *Los Problemas Teóricos de la Traducción*, Gredosek argitaratua, C. Buzzetti-ren *Traducir la palabra*, Nida-Taber-en *Teoría y Práctica de la Traducción* eta Alonso-Zorro-ren *La Traducción bíblica* salbu. Itzultzaile Eskolak oinarritzko bibliografia bat behar-beharrezkoa duenez gero, hona hemen sail nagusi batzuren arabera, premiazko titulu batzuren zerrenda. Hauetariko zenbait jadanik eskaturik daude eta Euskaltzaindiaren eta Itzultzaile Eskolaren liburu hondoak aberastera pasatuko dira.

1. Itzulpenaren hazkunde edo garapenari buruz*

Carry, Edmond, *La traduction dans le monde moderne*, Gèneve, 1956.

Larband, Valery, *Sous l'invocation de Saint Jérôme*, Paris, 1964.

Mounin, Georges, *Teoria e Storia della Traduzione*, Torino, 1965.

Mounin, Georges, *Les belles infidèles*, Paris, 1955.

2. Itzultzaileen usadiozko esperientziari buruz

Babel, Itzulpenari buruzko nazioarteko aldizkaria, 1955.urteaz geroztik hiru hilabetero argitaratzen da Bonn-en, eta nazioarteko bibliografiak honririturik dator.

Le Bulletin Signalétique du C.N.R.S. delakoak "Problèmes de la traduction" rubrikapen, bibliografia ugari eskaini du 1955.urteaz geroztik, itzulpenaren historia eta teoriari buruz.

* * *

Aurreko sailean aipaturiko liburuez gain aipagarria dateke beste haue ere:

Mounin, Georges: *La traduction devient-elle un problème de premier plan?* Critique, 127, 1959, 1056 eta ondoko orrialdeak.

Sobietar itzultzaileen esperientziaz:

Meynieux, André: *Les traducteurs en Russie avant Pouchkine*, Babel, III, 2, 1957, 73-79.or.

Fedorov, Andrej: *Vvdenie v teoriju perevoda*, Mosku, 1953.

Estatu Batuetako itzultzaileen esperientziaz:

Nida, Eugene A. *Linguistics and Ethnology in Translations Problems*, Word, 2, 1945, 194-208.or.

Nida, Eugene A. *God's Word in Man's Language*, New York, 1952.

* Oharra: Bada 1947 urteaz geroztik urtero argitaratzen den *Index Translationum* delakoa ere.

Nida, Eugene A. *Message and Mission*, New York, 1960.
 Nida, Eugene A. *Toward a Science of Translating*, Leyde, 1954.

Kanadiar Itzultzaileen esperientziaz:

Vinay-Darbelnet, *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Paris, 1958.

Talde lanak:

Brower E. A. (editoreak), *On translation*, Harvard, 1959.
 Abrowsmith-Shattuck, *The Craft and Context on Translation*, Austin, 1961.

3. Itzulpen automatikoari buruz

Aldizkariak: Mechanical Translation (Harvard)
 La traduction automatique (Paris)
 Машиный перевод и прикладная лингвистика (Mosku)

4. Bibliaren itzulpenari buruz

Buzzetti, Carlo, *Traducir la palabra*, Estella, 1976.
 Robertson, E. H., *The new translations of the bible*, London, 1959.
 Rüthy, A. E. *Probleme der Bibelübersetzung*, Bern, 1959.
 Schwarz W., *Principles and problems of biblical translation*, Cambridge, 1955.

5. Itzulpenaren teoriari buruz

Italiaander, Rolf, *Übersetzen*, Frankfurt, 1965.
 Catford, J. C. *A linguistic theory of translation*, London, 1969.
 Fedorov, Andrej, *Vvedenie v teoriyu perevoda*, Mosku, 1953.
 Taber, C. R. - Nida E., *La traduction; théorie et méthode*, London, 1971.
 Störig, H. J. (ed.) *Das Problem des Übersetzens*, Darmstadt, 1969.
 Mounin, G. *Los problemas teóricos de la traducción*, Madrid, 1977.
 Hartmann, P. - Vernay, H., *Sprachwissenschaft und Übersetzen*, München, 1970.
 Güttinger, Fritz, *Zielsprache. Theorie und Technik des Übersetzens*, Zürich, 1963.
 Levý Jiří. *Die literarische Übersetzung*, Frankfurt, 1969.

6. Itzultzaile eta interpretarien prestakuntzaz

Bäse, Hans-Jürgen (Ed.), *Begegnung zwischen Praxis und Lehre. Die Ausbildung zum Übersetzer und Dolmetscher*, Wiesbaden, 1970.
 Drescher, Horst W. - Signe Scheffzek (Ed.), *Theorie und Praxis des Übersetzens und Dolmetschens*, Bern/Frankfurt, 1976.
 Kapp, Volker (Ed.), *Übersetzer und Dolmetscher* (UBT 325).

EUSKAL BIBLIOGRAFIA

Oharra. Hemen eskaintzen dugun artikulua zerrenda hau zuzenki itzulpenari buruzkoa ez bada ere, itzulpenarekin zerikusia duen heinean interesgarria dela-koan sartzen dugu sail honetan.

Zalbide, M. *Zientzi eta Teknikarako Hizkuntzaz*, Elhuyar, 2 zenb., 1975, III, 36-48.or.

Zalbide, M. *Bibliografi Eranskinak*, Elhuyar, 3. zenb., 1975, VI, 53-54.or.

Etxebarria, J. R. *Euskara Teknikoari Buruzko Eritzi Batzu*, Elhuyar, 4. zenb., 1975, IX, 37-49.or.

Etxebarria, J. R. *Euskara Teknikoari Buruzko Eritzi Batzu*, (jarraip.) Elhuyar, 5. zenb., 1975, XII, 35-51.or.

Etxebarria, J. R. *Euskara Teknikoari Buruzko Eritzi Batzu*, (jarraip.) Elhuyar, 6. zenb., 1976, III, 51-60.or.

Eguzkitza, A. *Danobat Tekniko-Industrial Hiztegia*. Elhuyar, 8. zenb., 1976, IX, 3-8 or.

Zalbide, M. *Egungo Ikastextu eta Hiztegiezko bibliografia*, Elhuyar, 8. zenb., 1976, IX, 59-63.or.

Zalbide, M. *Zientzi eta Teknika Hizkuntzarako Proposamenak*, Elhuyar, 9. zenb., 1976, XII, 27-52.or.

Sarasola, I. *Atzizki-Egitura Baten Bilakaeraz*, Elhuyar, 10 zenb., 1977, III, 63-68 or.

X. X. *Arkitektura Hiztegia*, Elhuyar, 12 zenb., 1977, IX, 1-9.or.

Ibinagabeitia, A. "*Orix*" *Euskeratzalle*, Orix-Omenaldi, 1965, Donostia, 87-117.or.

Altuna, P. "*Orix*" *Itzorkunlari*, Orix-Omenaldi, 1965, Donostia, 235-247.or.

Batzuk *Hiztegia*, Euskera XXII, 2 aldia, 1977, Bilbo (separata).

Eguzkitza, A. *Ahaidetasunaren arlo semantikoa euskaraz*, Fontes 27. zenb., XI-XII, 1977, 419-429.or.

Villasante, L. *Euskara Idatziaren Joskera*, Fontes, 18. zenb., XI-XII, 1974, 325-342.or.

Aresti, G. *Léxico empleado por Leizarraga de Briscous*, Fontes, 13. zenb., I-IV, 1973, 61-128.or.

Aresti, G. *Flexiones verbales empleadas por Leizarraga de Briscous, en sus traducciones vascas de 1571*, Fontes, 11. zenb., V-VIII, 1972, 157-194.

Bouda, K. *Bemerkungen zu DUVOISINs labourdinscher Übersetzung des Alten Testaments*, Fontes, 10. zenb., I-IV, 1972, 27-58.or.

ITZULTZAILE ETA INTERPRETARI ESKOLAK CIUTI-ren ARABERA

Sail honetarako informazioa biltzeko C.I.U.T.I. (Conférence Internationale Permanente de Directeurs d'Instituts Universitaires pour la Formation de Traducteurs et d'Interprètes) antolamenduaren barneko zenbait erakundetako ikasplenez baliatu garri gehienbat.

Aipaturiko CIUTI antolamenduak gaurregun 14 partaide ditu (Anberes, Bath, Edinburgo, Ginebra, Georgetown, Heidelberg, Kopenhagen, Magunzia, Mons, Mon-

treale, Paris, Saarbrücken, Triest eta Viena) eta urteroko lanbileren bitartez gero eta ikasplan berdina goak lortzen eta maila guztietan erizpideak bateratzen ahalegintzen da erakunde hau.

MAGUNZIAKO JOHANNES GUTENBERG UNIBERTSITATEA (Diplom-Ubersetzer, Diplom-Dolmetscher, Akademisch geprüfte Ubersetzer)

Itzultzaile diplomatu edo Interpretari diplomatu izateko gutxienez bi hizkuntzatan (Ginebrako Eskolan hirutan), berauei dagozkien oinarritzko ikasketa soziokultural eta linguistikoak behar dira, eta osagarri gisa, hizkuntzaz aparteko zenbait gai espezializaturen ezagupena.

Ikasketa plana bi mailatan banaturik dago: *oinarritzkoan* eta *nagusian*. Denetarako berdinak diren ikasketak burutu ondoren, gero berezketa bat dator itzultzailetzarako eta interpretaritzarako bereziki behar diren interesguneak azpimarkatuko dituen.

Hona hemen Maguntziako Johannes Gutenberg Unibertsitatean duten ikasketa plana:

Ikasketen iraupena

1. Itzultzaile eta Interpretari diplomatu
2. Itzultzaile akademikoki frogatua

Gai Nagusiak: 8 seihileko
6 seihileko

Osagarriak: 8 seihileko

Ikasketen helburuak

1. **Hizkuntzaren menperakuntza** (aktiboa eta pasiboa)
 - a) Hizkuntza arrotza erabiltzean segurtasuna lortu ahozko eta idatzizko adierazmenean.
 - b) Interpretari teknika menderatzeari loturik dago ahozko adierazmenean segurtasuna; bereziki azpimarkatzen da puntu hau interpretari diplomarako.
 - c) Hizkuntza orokorreko testu zailak ulertzeko eta oinarritzko hizkuntzaren eta arrotzera itzulpenak egiteko gaitasuna.
 - d) Ezagupen orokorrak espezializazioaren batetan beronen terminologia menderatuz (itzulpen espezializatu oinarritzko hizkuntzara eta arrotzera).

2. Hizkuntza arrotzari dagozkion kultur ikasketak

Batez ere orainaldiko hizkuntza eta kulturari buruzko ikasketak burutzen dira. Ikasketa hauetan garrantzi berezia ematen zaie literatur korronteei, adierazteko forma eta bitartekoei gizarte eta kultur testuinguruarekiko harremanetan.

Honetarako beharrezkoa da hizkuntz eta literatur zientzietako metodoak menderatzea testuak interpretatzeko. Lehen aldiei garrantzi txikiagoa ematea, hurbilene-ko kultura eta gizarteari buruzko ezagupen sakonagoa lortu ahal izeteko baizik ez da.

3. Linguistika

Hizkuntzaren ezagupen teoriko-praktikoaz gainera, oinarri linguistikoa ere jar-
tzen da, itzultzaile eta interpretari diplomaturako ikasketa nagusian zehar.

- a) Gaurreguneko hizkuntzaren mailan.
- b) Linguistika Orokorra eta Linguistika aplikatuaren (Itzulpen zientziaren) mailan.

4. Osagarritzko espezializazioa orientabide gisa egiten da hizkuntza teknikoaren arazoak ikuserazteko eta beste edozein eremutako hiztegi espezializatuaren aurrez-
aurre nola joka erakusteko.

GINEBRAKO UNIBERTSITATEA (Ecole de Traduction et d'Interpretation)

Eskola honen helburua itzultzaile eta interpretariak prestatzea da. Horretarako beharrezkoak diren hizkuntz ezagupenez gainera, disziplinarako prestakuntza ego-
kia eskatzen da, itzulpen lana burutu behar deneko gaitan. Idatziz eta mintzabidez (consécutive-simultanée) itzulpenak egiteko prestakuntza eskaintzen da.

— Eskolak bi diploma ematen ditu: *itzultzaile* diploma eta *interpretari* diploma.

Itzultzaile diploma lortzeko burutu behar diren ikasketa iraupena lau urtekoa da.

- Lehen urtea Eskolan bertan egiten da.
- Bigarrena derriorez atzerrian.
- Hirugarrena eta laugarrena, berriz ere Eskolan.

Interpretari diploma lortzeko beste urte t'erdia egin behar da eta/edo interpreta-
zio azterketa gaingitu.

— Programa

- Hiru hizkuntzazko hobekuntz ikasketak burutzen dira aktibo eta pasibo beza-
la erabiliko diren hizkuntza hauek trebetasun osoz menderatzeko (hizkuntz
egiturak, testu ikasketa, gramatika eta lexikologia, terminologia, rezentzio
analitikoak etab.) Gaur egun zazpi hizkuntzaren artean egin daiteke hautake-
ta.

- Itzulpen trebakuntza...
- Ekonomia, politika, deretxo eta abarri buruzko prestakuntza.
- Azkenik, interpretaritzarako prestakuntza trinko bat ematen da (ohar jasoketa, public speaking, interpretaritzakonsekutiboa eta simultanea etab.)

Ikasketen kontrola urtean bi aldiz gainditu beharreko frogen bitartez burutzen da.

Hona hemen urtez-urte ikasgaien zerrenda:

1. *Urtea:*

- Ekonomia politikazko elementuak.
- Ekonomiazko mintegia.
- Deretxorako sarrera.
- Deretxoko mintegia.
- Antolamendu internazionalen ezagupena.
- Terminologia, hizkuntz analisia, testu komentarioa (hizkuntz aktiboa).
- Gramatika eta lexikologia.
- Textu ikasketa eta tema (hizkuntza pasiboa).
- Itzulpen metodologia: egitura alderatuak.

2. *Urtea:*

(Atzerrian) Ahozko eta idatzizko hizkuntza menderatu, nazio horretako kultura eta zibilizazio ezagutu eta ikerlanean trebatu, bibliografia eta abar erabileraziz.

3. *Urtea:*

- Nazioarteko harreman ekonomikoak.
- Ekonomiazko mintegia.
- Nazioarteko deretxo publikoa.
- Deretxoko mintegia.
- Hizkuntza aktiboko herrialdean dauden arazo ekonomiko, politiko, finantziar eta sozialak.
- Terminologia juridikoa.
- Itzulpen orokorra, ekonomikoa eta juridikoa.
- Laburpena eta idazketa.
- Textu ikasketa eta itzulpena (hizkuntza pasiboa).

4. *Urtea:*

- Ekonomia eta Deretxoko mintegiak.
- Egungo arazoak.
- Hizkuntza pasiboetako arazo ekonomiko, politiko, finantziar eta sozialak.
- Nazioarteko terminologia.
- Txostenak.
- Itzulpen orokorra, ekonomikoa eta juridikoa.
- Itzulpen alderatuen kritika.

Interpretaritzarako ikasketek hiru semestretako iraupena dute eta interpretaritzakonsekutibo eta simultaneoazko ariketa ugariz horniturik dago programa, eta azkenik, nazioarteko konferentzietan gertatzen diren “joko erregelen” berri emate zaio ikasleari, *Procédure de conférence* izeneko ikastaldi batetan.

ITZULPENA GUREAN

Euskara xede nahiz iturburu hizkuntza bezala harturik egindako itzulpenen zerrenda

Zalantzak izan ditut era honetako aurreprojeckt edo txosten batetan aipaturiko zerrenda sartu behar nuen ala ez. Inoiz egin gabeko zerbait delako, gure itzulpenaren nondik norakoa eta kopurua ikusteko, eta etorkizun hurbilean ikasgaiak prestatzeko funtsezkoa izango delako, lan honi ekitea derriorrezko iruditu zait. Aplikazio praktikorik izango du zerrenda honek euskal itzulpenaren historia bat burutzeko ezezik, itzulpen joera desberdinen antologia bat prestatzeko ere.

Zerrendaren mugak

Zerrenda honen mugak nabariak direnez gero, ezin daiteke erabatekotzat har. Alde batetik, erabili ditudan iturburu bibliografikoak aski mugatuak izan direlako eta agian, hutsune bat baino gehiago beraietan gerta daitekeelako.

Lehen mendetakoa jasotzeko Literatur Historiez baliatu naiz eta A. Villasantaren "*Historia de la Literatura Vasca*", (1979) liburuaz bereziki. Gerra ondoko bibliografiarako, berri, J. M. Torrealdayren *Euskal Idazleak Gaur* liburuaz eta azken hiru urteotako (77-79) liburuen zerrenda osatzeko biltzaile berak *Jakin* aldizkariaren zenbakietan eskainitako bildumez.

Beste alde batetik, berri, "testu itzuli" kontzeptuaren mugak aski lausoak direlarik (Catford-ek lau sail egiten ditu: *full*, *partial*, *total* eta *restricted*), ez da erraza gertatzen obra jakin bat noiz irteten den itzuliaren mugetatik moldatua edo laburtuaren eremuan sartzeko ere. Garbi gera bedi erizpide zabalenaz baliatu naizela zerrenda hau prestatzerakoan.

Bestalde, bi hizkuntzaren edo gehiagoren baliakuntzaz burututako hiztegi eta gramatikak ere barnean sartu ditut, neurri batetan Catford-en definizioari (*replacement of textual material in one language (SL) by equivalent textual material in another language (TL)*) lotzen zaizkiolako.

Azkenik, esan beharrik ez dago, zentzu bietan agertzen diren itzulpenak gogoan hartu ditudala: SH hizkuntzatzat erdara dutenak (gaztelania, frantsesa, ingelesa, alemana, latina, grekoa etab.) eta euskara dutenak ere bai (gerraurreko poesiazko liburuen argitalpenetatik hasi eta azken aldi honetan ugalduz joan den joera berau), bai eta euskalki batetik beste batetara egin diren egokipenak ere.

Beste saio batetan zerrenda hau osatzeari ekitean, aldizkarietan zehar dauden itzulpenak sistematikoki biltzea beharrezko izango da. Jakina denez, *RIEV*, *Euzko Gogo*, *Karmel*, *Jesusen Biotzaren Deya*, *Gernika*, *Oleriti*, *Egan* aldizkari zaharra-goetan, eta *Zeruko Argia*, *Anaitasuna*, *Goiz Argi*, *Elhuyar*, *Jakin* bezalakoetan eta azken aldiko egunkarietan ere itzulpenak eurrez aurkitzen baitira.

<i>Mendea</i>	<i>Egilea</i>	<i>Obrak</i>
XVI	Joannes Leizarraga	<i>Jesus Christ Gure Jaunaren Testament Berria</i>
XVII	Materre	<i>Doctrina Christiana</i> (1617)
XVII	J. Haranburu	<i>Devocione eskuarra</i>
XVII	Argaignarats	<i>Devoten breviariora</i>
XVII		<i>Tresora hirur lengualetakua</i> (Voltaire)
XVII	Axular	<i>Gero</i> (1643) (Ohargarriak dira latinezko textuen itzulpen bizi eta indartsuak)
XVII	Silvain Pouvreau	<i>Guiristinoaren Dotrina</i> (1656)
XVII	Silvain Pouvreau	<i>Philothea</i> (1664)
XVII	Silvain Pouvreau	<i>Gudu Espirituala</i> (Haranederrek hurrengo mendean desagokitzat baztertu eta berriro Philothea eta Gudu Espirituala euskaratu)
XVII	Oihenart	<i>Atsotitzac edo Refraua</i> (Les Proverbes Basques recueilli par le Sr. d'Oihenart, plus les poésies basque du même auteur. Frantsesez. 1657)
XVII	Aranbillaga	<i>Jesu Christoren Imitationea</i> (1684)
XVII	P. Detcheverry	<i>Liburu hau da ixasoco nabigacionecoa</i>
XVII	Beriain	
XVII	Ochoa de Capanaga	
XVIII	Etcheberri Sarakoa	<i>Escual Herri eta Escualdun guztiei escuarazco hatsapenac latin icasteco</i> (Gramatika)
XVIII	Etcheberri Sarakoa	<i>Hiztegi bat</i> (Galdua)
XVIII	D. Bidegaray	<i>Hiztegi bat</i> (Galdua)
XVIII	Pierre d'Urte	<i>Biblia Saindua. Testament Çaharra eta Berria</i> (Ethorquia eta Ilkhitea soilik itzuli zituen Dodgsonen eskuz 1894ean argia ikusi zutelarik)
XVIII	Pierre d'Urte	<i>Dictionarium Latino-Cantabricum</i> (argitaratu gabea)
XVIII	Miguel Xurio	<i>Jesu-Christoren Imitacionea</i> (1720) (aurneko beste bi itzulpenak baino egokiagoak eta askotan berrargitaratua)
XVIII	Martin de Harriet	<i>Gramatica escuaraz eta francesez</i> (1741)
XVIII	Haraneder	<i>Filotea</i> (1749)
XVIII	Haraneder	<i>Gudu Izpirituala</i> (1750)
XVIII	Haraneder	<i>Lau ebanjelioen eskuizkribuzko itzulpena argitaratu gabe</i>
XVIII	R. Larreguy	<i>Testament caharreco eta berrico Historioa</i> (2 tomo)
XVIII	A. Baratzart	<i>Meditazione tiptiak</i> (1784) (Eztabaidatua)
XVIII	M. Maister	<i>Jesu-Kristen Imitacionia</i> (1757) (Zubererazko lehen itz.)
XVIII	M. G.	<i>Jesusen Bihotz Sacratuaren alderaco devocionea</i>
XVIII	A. de Mihura	<i>Andredena Mariaren Imitacionea, Jesu-Christoren Imitacionearen gañean moldatua</i> (1778)

- XVIII López *Alphonsa Rodriguez* (1782) (A. Rodriguez jesuitak idatzi zuen "Práctica de la Perfección Cristiana" delakoaren frantseseko itzulpenaren gain egindako itzulpen-egokipena)
- XVIII *Exercicio Spirituala*
- XVIII *Ama Virginaren Iragaitca*
- XVIII *Eucologia ttipia* (1758)
- XVIII *Guiristinoen doctrina laburra haur gastei irak-hasteco*
- XVIII *Bayonaco Diocesaco bigarren Catichima*
- XVIII *Catichima edo fedieren eta guiristino eguien explicacione laburra*
- XVIII — — *Birginia* (M. A. Marinek frantsesez argitaratutako jatorrizkotik euskaratua)
- XVIII J. de Arin *Doctrina Christianaren Explicacioa Villa Franca Guipuzcoaco onetan euscaraz itz eguiten dan moduan* (1713)
- XVIII P. Larramendi *Icasbidea. Cristauen doctrina azalketa laburra-quin galdeaz eta eranzuteaz* (1747) (Asteteren itzulpena)
- XVIII B. Olaechea *Cristinauben Doctrina* (1775)
- XVIII A. Larramendi *El imposible vencido* (1729)
- XVIII A. Larramendi *Diccionario Trilingüe* (1745)
- XVIII Kardaberaz *Asteteren katixima gipuzkeraz* (1760) eta bizkaieraz
- XVIII Kardaberaz *Cristauaren Vizitza* (1774) (J. Dutariren Vida Christianaren itzulpen-egokipena)
- XVIII Kardaberaz *Aita S. Ignacio Loyolacoaren Egercicioac* (1761)
- XVIII S. Mendiburu *Jesusen Bihotzaren Devocioa* (1747) (P. Croiseten jatorrizko frantsesetik moldatua)
- XVIII *Jesusen Amore-Nequeei dagozten cembait otz-itz-gai* (1759-60) erdaraz ezagunek ziren antzeko beste libururen batzuren gain moldatua
- XVIII J. A. Ubillos *Christau doctrin berri-ecarlea* (1785) (Catéchisme Historique de Fleury 1679.ean Parisen argitaratuaren moldapena da.

Urtea

- 1809 Martin Duhalde *Meditacioneac gei premiatsuenen gainean* (P. Boubours frantsesez egindako Journee du Chrétien obraren itzulpena da lehen partea eta P. Neveuk egindako lan batena bigarrena)
- 1829 Haramburu *Egun Ona* (La bonne journée ou manière de sanctifier la journée pour les gens de la campagne-ren itzulpena)
- Archu *La Fontaineren zenbait alegia*
- 1852 Archu *Uskara eta franzes Gramatika, uskalherrietaco haurrentzat eguina*
- Archu *Oihenarten neurtitzak* frantseseratu zituen
- 1852 Goyetche *Fableac edo aleguiac* (La Fontainerenak dira)
- 1856 Salaberry d'Ibarrolle *Vocabulaire des mots basques bas-navarrais, traduits en langue française*
- 1870 R. Dasconaguerre *Atheke Gaitzeko Oihartzunak* (Les Echos du Pas de Roland, autoreak berak frantsesez idatzirikoaren euskarapena)
- M. Inchauspe *Iturriagaren Elkarrizketak* (Zubereraz)
- M. Inchauspe *S. Mateoren Ebangelioa* (Zubereraz)
- 1890 L. Diharassay *Aphezen dretchoac eta eguinbideac eletzionetan*
- 1897 L. Diharassay *Erligionearen ichtorioa laburzki*
- 1882 Dithurbide *Ichtorio Saindua* (Galde-erantzun erara)
- 1859-65 J. Duvoisin *Bible edo Testament zahar eta berria* (Euskara-ra lehenengoz egin den Biblia osoaren itzulpena)
- 1896 J. Duvoisin *Jesu Kristoren Imitazionea* (Ez zuen bukatu eta Haristoyk osotu zuen)
- 1887 B. Joannateguy *Ceruraco bideric errechena* (S. Alfonso M.ª de Ligorioren egokipen bat da)
- J. M. Moguel *Cristinauaren jaquinvidea* (Asteteren itzulpena)
- P. A. Añibarro *Cristau dotriña... Nafarroaco euscaren* (Asteteren itzulp.)
- 1803 P. A. Añibarro *Lora Sorta Espirituala ta Propositu Santuac vicitza barri bat eguiteco* (Palaciosen gaztelaniazco bi obraren itzulpen eta moldapena)
- P. A. Añibarro *Gueroco Guero* (Axularrena bizkaieraz)
- P. A. Añibarro *Lau Evangelioac batera alcarturic* (Argitara gabekoa)
- P. A. Añibarro *Gramatica Bascongada*
- 1816-18 P. Astarloa *Urteco Domeca gustijetaraco verbaldi icasbidecuac, ceinzubetan azalduten da Erromaco Catecisma*
- 1888 J. Lizarraga *Jesu-Cristoren evangelio sandua, Juanec dacrren guisara*
- 1821 S. C. de Echevarria *Devociozco vicitzarako sarrera San Francisco Salesec atera, eta Aita Frai Jose Cruz Echeverric... euscaraz ipini duena...*

- 1829 S. C. de Echevarria *Jesusen imitacioco edo berari arraitcen eracusten duen liburuba* (Kempisen gipuzkerazko lehen itzulpena)
- 1804 V. Moguel *Ipui Onac* (Esoporen 50 alegia)
- 1824 J. I. Iztueta *Guipuzcoaco dantza gogoangarrien condaira edo historia* (Jovellanosen pasarte luzeak datoz bertan euskara larramenditarrez itzuliak)
- 1842 P. Iturriaga *Fábulas y ótras composiciones en verso bascongado, dialecto guipuzcoano, con un diccionario vasco-castellano de las voces que son diferentes en los diversos dialectos.* (Samaniegoren alegiak eta Virgilioren egloga batzuren itzulpenak dakartza)
- 1856 F. I. Lardizabal *Gramática Vascongada*
- 1887 P. Novia de Salcedo *Diccionario Etimológico del Idioma Bascongado*
- 1885 J. F. Aizquibel *Diccionario Basco-Español titulado Euskeratik Erderara biurtzeko Iztegia*
- 1856 P. Uriarte *Jesus Sacramentaduari eta Ama Doncella Mariari visitac* (S. Alfonso M.ª Ligorioren itzulpena)
- 1857 P. Uriarte *Dialogos* (Iturriagarena, bizkaieraz)
- 1857 P. Uriarte *S. Mateoren Ebangelioa* (Bizkaieraz)
- 1857 P. Uriarte *Apokalipsia* (Bizkaieraz)
- 1858 P. Uriarte *Kantuen kantua* (Hegoaldeko hiru euskalkiez)
- 1858 P. Uriarte *S. Mateoren Ebangelioa* (Gipuzkeraz)
- 1858 P. Uriarte *Apokalipsia* (Gipuzkeraz)
- 1859 P. Uriarte *Biblia edo Testament zar eta berria* (Vulgataren gipuzkerazko lehen itzulpena zen eta S. A. Azpiazuren laguntzaz ari zen. Testamentu Zaharreko lehen hiru liburuak soilik argitaratu ziren)
- P. Uriarte *Bula Ineffabilis* (Pio IX.arena)
- P. Uriarte *Doctrina bat.*
- E. M. Azkue *Dies irae*
- E. M. Azkue *Ave Maris Stella*
- G. Arrue Ugari ditu, besteak beste C. Schmidt, P. Villacastin, S. A. Alfonso M.ª de Ligorio, Segur, J. Machec, Kempis, etab.
- G. Arrue *Baserritar jaquintsuaren eheco escola* (Gipuzkeraz)
- G. Arrue *Peru Abarca* (Gipuzkeraz)
- G. Arrue *Jesusen Bihotzaren Devocioa* (Mendiburuna)
- 1873 J. van Eys *Dictionnaire basque-français*
- 1879 J. van Eys *Grammaire composée des dialectes basques*
- 1888 S. M.ª Lacoizqueta *Diccionario de los nombres euskaros de las plantas, en correspondencia con los vulgares, castellanos y franceses y científicos latinos*
- 1872 S. J. Arana *San Ignacio Loyolacoaren bicitza laburtua euskaraz eta gaztelaniaz*

1888	S. J. Arana	<i>Bai, pecatu da liberalqueriya</i> (F. Sardá y Salvany-ren El liberalismo es pecado-ren itzulpen ezosoa da)
1887	S. M. Echeverriak	<i>Liberalen dotriña pecatu da</i> (El liberalismo es pecado-ren itzulpen osoa)
1881	L. Iza y Agirre	<i>Zalameako Alkatia</i> (Calderonen obraren itzulpen ezosoa)
1885	M. Soroa	<i>Euskal-Naparren joaera edo emigrazioa</i> (Jose Coláren La emigración basco-navarra-ren itzulpena)
1921	P. Lhande	<i>Yolanda</i> (Frantsesetik gipuzkeratua)
1926	P. Lhande	<i>Dictionnaire Basque-français</i>
1914	P. M. Urruzuno	<i>Meza santua zer dan</i> (U. Cohen-ek alemanez idatzia-ren itzulpena)
1921	P. M. Urruzuno	<i>Anima ondo damutua eternidadeko gauzak</i> <i>konsideratzen</i> (Jatorrizkoa Baudranek egina da)
1913	L. de Eleizalde	<i>Kristoren Antz-bidea</i> (Euzkadi)
1932	X. Lizardi	<i>Biotz-begietan</i> (Autoreak egin zuen gaztelaniazko itzulpena ohargarria da)
1931	Lauaxeta	<i>Bide Barriak</i> (Gaztelaniaz eta euskaraz argitaratua)
1935	Lauaxeta	<i>Arrats-Beran</i> (Bada aparte argitaraturiko itzulpena ere)
1884	A. Campi3n	<i>Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara</i>
1924	Zabala-Arana Zabala-Arana	<i>Aste Gurena euskeraz eta lateraz</i> <i>Donokirako bide zuzena</i> (P. Claret-ek egindako jatorrizkoaren itzulpena)
1922	Zabala-Arana Zabala-Arana Zabala-Arana	<i>Euzko lutelesti txikia</i> <i>Daneurtiztia</i> <i>Zenbakiztia</i>
1925	J. Eguzkitza	<i>Garbitokiko arimaren illa</i> (Sarda y Salvany-rena)
1933	J. Eguzkitza	<i>Argi Donea</i> (F. Balzolarena)
1914	R. Olabide	<i>Loyola-tar Eneko Deunaren Gogo-Iñarkunak</i> (S. Inazio-aren jatorrizko obraren itzulpena)
1917	R. Olabide	<i>Giza-soña</i> (Giza-gorputzari buruzko hiztegia)
1920	R. Olabide	<i>Jesu-Kristoren Antz-Bidea</i> (Kempisena)
1931	R. Olabide	<i>Itun Berria</i> (Itzulpen osoa)
1958	R. Olabide	<i>Itun zar eta Berria</i> (Hegoaldean egin den Biblia osoaren lehen itzulpena, F. Etxeberriak argitaratua)
1935	G. Jauregi Uribarren	<i>Pisia</i>
1936	G. Jauregi Uribarren	<i>Kimia</i>
1891	R. M. Azkue	<i>Euskal Izkindea = Gramática Euskara</i> (Euskaraz eta gaztelaniaz)
1905-6	R. M. Azkue	<i>Diccionario Vasco-Español-Francés</i>
1923	R. M. Azkue	<i>Morfología Vasca</i>

- 1935-47 R. M. Azkue *Euskalerrriaren Yakintza = Literatura Popular del País Vasco* (Euskaraz eta gaztelaniaz)
- 1932 B. M.ª Garro *Bertoldaren maltzurkeri zurrak eta Bertoldinen txaldankeri barregarriak* (G. E. della Croce-ren italieratiko itzulpena)
- 1929 N. Ormaetxea (Orixe) *Tormeseko itsu-mutila* (Bizkaieraz)
- 1930 N. Ormaetxea (Orixe) *Mistral-en Mireio euskeraz* (F. Mistral poemaren itzulpena)
- N. Ormaetxea (Orixe) *Itun Berriaren eta Salmuen itzulpenak* ere baditu
- 1930 S. Elissalde (Zerbitzari) *Ama Maria Pasionekoa* (Frantsesetik itzulia)
- 1936 S. Elissalde (Zerbitzari) *Bahnar deithu Salbaiak* (Dourisbouden jatorrizkotik itzulia)
- 1942 R. M. Azkue *Euskalerrriaren Yakintza II***** (Madrid)
- 1942 L. León *Haurren meza* (Vienne)
- 1944 P. Lafitte *Grammaire basque* (Baiona)
- 1945 H. Hadsworth
Longfellow
J. Zaitegi *Ebangeline* (Guatemala)
- 1945 R. M. Azkue *Euskalerrriaren Yakintza III***** (Madrid)
- 1946 P. Balzola *Argi donea* (Zarautz)
- 1946 P. Lhande *Le Poète Pierre Topet dit Echahun et ses oeuvres***** (Baiona)
- 1946 Sofokles/I. Zaitegi *Sopokeŕen antzerkiak*** (México)
- 1947 R. M. Azkue *Euskalerrriaren Yakintza IV***** (Madrid)
- 1947 L. León *Jesukristo gure Jaunaren Ebangelio Saindua* (Ustaritz)
- 1948 F. Bera *Euskal-erdel Iztegia; Diccionario Castellano-Euskera* (Zarautz)
- 1948 L. López Mendizabal
- 1948 J. Riezu *Flor de canciones populares vascas***** (Buenos Aires)
- 1948 P. Arradoy *Ichtorio Ederrena*** (Baiona)
- 1948 Ylla/Orixe *Leoi-Kumea* (Paris)
- 1949 X. X. *Kristau-Ikasbidea* (Bizkaieraz) (Gasteiz)
- 1949 X. X. *Kristau-Ikasbidea* (Gipuzkeraz) (Gasteiz)
- 1950 — — *Baionako Diozesako Katichima*** (Tours)
- 1950 J. Etxeandia *Domund domekan euskaldun guztiak euki behar daben asmoa* (Bermeo)
- 1950 Deustuko A. Pasionistak *Gurutzaren oñetan* (Bilbao)
- 1950 Orixe *Urte Guziko Meza-Bezperak*** (Askain)
- 1951 Jaungoiko Yakintzaren *Kristau ikasbidea* (Bizkaieraz) (Bilbo)
- Batzorde Erakusleak *Kristau ikasbidea* (Gipuzkeraz) (Gasteiz)
- 1951 J. M. Pérez Arregi *Loyola'ko Etxea* (Bilbao)
- J. M. Bergara
- 1952 G. Donosti/P. Iraizoz *Arimaren Zuzenbidea*** (Donostia)
- 1952 Arami. D. Irigoyen *Bizi*** (Gasteiz)
- 1952 W. Shakespeare *Hamlet*** (Buenos Aires)
- B. Amezaga

- 1952 Arantzazuko *Kristau-Bizitzako Oiturak*** (Bilbao)
Frantziskotarrak
- 1952 Svenson/P. Muxika *Noni eta Mani*** (Zarautz)
- 1953 Norbait (A. *Euskera irudi bidez/Nuevo Método de Euskera*
Ibiñagabeitia) *básico* (Paris)
- 1953 L. León *Meza Saindua 3* (Vienne)
- 1953 J. R. Jiménez *Platero eta biok*** (Montevideo)
B. Amezaga
- 1954 J. Heguy/P. Lafitte *Andre Dena Maria* (Baiona)
- 1954 (Guilson) *Nere Lehen Katichima* (Beloke)
- 1955 J. Gorostiaga *Antologia de poesía popular Vasca**** (Donostia)
- 1955 J. Zaitegi/Plazaola *Bidalien Eginak* (Zarautz)
- 1955 Umandi *Bizkaierazko aditz erak - Formas verbales viz-
cainas* (Donostia)
- 1955 B. R. S. V. A. P. *Doctrina cristiana de Betolaza (La)* (Donostia)
- 1955 J. M. Viamey *Goi Argi*** (Arantzazu)
L. Villasante
- 1955 Umandi *Gramática Vasca* (Zarautz)
- 1955 Bondallaz/N. Etxaniz *Itun zarreko kondaira*** (Paris)
- 1955 G. Astete *Kristau Ikasbidea* (Iruinea)
- 1955 A. Tournier *Léxique français-basque* (Baiona)
P. Lafitte
- 1955 B. Olhagaray *Meza Saindua* (Baiona)
- 1955 L. Villasante *Paradigmas de la conjugación vasca* (Aran-
tzazu)
K. Iturria
- A. Labalgogeoaskoa
- 1956 E. Bustinza *Abarrak* (Gipuzkeraz eta bizkaieraz) (Donostia)
- 1956 S. Agustín/Orixe *Agustín Gurenaren Aitorkizunak*** (Zarautz)
- 1956 Hugo Wast/Iturbe *Bide Izkutua*** (Zarautz)
- 1956 Lizardi *Biotz Begietan**** (Zarautz)
- 1956 L. Villasante *Euskal Gramatika llabur eta Idazleen Pusketa
autatuak* (Bilbao)
- 1956 Jagoba Onaindia *Goi-zale*** (Otoitzak, Kristoren Antz Bidea,
Erakaspenak) (Gasteiz)
- 1956 Homero/J. Barandiaran *Iliasena*** (Gasteiz)
- 1956 Bondallaz/N. Etxaniz *Ituz Zarreko Kondaira** II* (Paris)
- 1956 F. Sales/F. Iraeta *Jaungoiko-zale izateko Bidea* (I. laurdena) (Do-
nostia)
- 1957 A. Irigaraik hautatuak *Euskalerriko Ipuinak**** (Zarautz)
- 1957 Satarka *Intza Begietan**** (Donostia)
- 1957 Jaungoiko jakituriaren *Kristinau-Ikasbidea* (Bizkaieraz) (Bilbao)
Irakasle Batzordea
- 1957 W. Shakespeare *Macbeth*** (Baiona)
B. Larrakoetxea
- 1957 L. Egia *Oraingo Aste santua**** (Arantzazu)
- 1957 P. Zamarripa *Vocabulario Vasco-Castellano y Castellano-
Vasco* (Bilbao)
- 1958 A. Kanpion *Erranondo-ko azken danbolinteroa**** (Bilbao)
- 1958 J. M. Mokoroa
- 1958 E. Ibero *"Eusko Ami"* (Buenos Aires)

- 1958 X. X. *Gipuzkoako Kristau Gaztediaren Lourdesako Joanaldia**** (Hernani)
- 1958 L. Heranbe *Kortonako Margarita Deunaren bizitza***
B. Larraul (Iruinea)
- 1958 W. Shakespeare *Lear Errege*** (Baiona)
B. Larrakoetxe
- 1959 I. Ormaetxeberria *Euskera* (Zarautz)
- 1959 I. Arriandiaga *Goizparraik eta Beldubaik Egina* (Zarautz)
- 1959 Derioko Apaizgaiak *Gure Mixioak* (Gasteiz)
- 1959 E. Olabide *Itun zar eta berria*** (Bilbao)
- 1959 P. Baroja/J. Etxaide *Itxasoa laño dago*** (Zarautz)
- 1959 J. G. Ibargutxi *Kristiñau-Itasbide Azalbena V. Siniskariak*
(Bilbao)
- 1959 Aranart-Lafitte *Vocabulaire Française-basque* (Baiona)
- 1959 A. Onaindia *Xabiertxo* (bizkaieraz eta gipuzkeraz) (Bilbao)
- 1960 La Fontaine/L. León *Alegiak*** (Baiona)
- 1960 K. Schmid/G. Arrue *Brabant'eko Genoveva*** (Zarautz-Donostia)
- 1960 J. Intxausti *Euskal Aditza* (Gipuzko-bizkaieraz)
- 1960 B. Ataun *Gure Aditza/El verbo Vasco* (Buenos Aires)
- 1960 P. Parsch/M. Zárate *Gure Meza Deuna* (Bilbao)
- 1960 J. Riezu *I. Navidad**** (Lekaroz) (Obras musicales del P. Donostia)
- 1960 J. Kerexeta *Jesu-Kristo Gure Jaunaren Barri Ona* (Donostia)
- 1960 J. L. Muñoyerro *Lartaun Eguzki-Sema*** (Zarautz)
M. A. Urreta
- 1961 J. Kerexeta *Apostoluen Eginak* (Donostia)
- 1961 Liturgi-taldea *Garizumako irakurtze berriak* (Beloke)
- 1961 L. Lassalle *Gure erlisionearen frogantza* (Baiona)
- 1961 F. Mendizabal *Lau Ebanjelioak* (Arantzazu)
J. Goitia
- 1961 J. Estornés Lasa *Método elemental de vasco* (Zarautz)
- 1961 P. Narbaitz *Meza-Bezperak* (Baiona)
- 1962 I. López-Mendizabal *Diccionario Vasco-Español*
- 1962 B. Gandiaga *Elorri* (Arantzazu) (Gaztelaniazko itzulpena badago)
- 1962 J. Riezu *VI Lili eder bat**** (Lekaroz) (Obras musicales del P. Donostia)
- 1962 J. M. Barandiaran *Mundo en la mente popular vasca**** (El) (Donostia)
eta beste
- 1962 Platon/J. Zaitegi *Platon'eneko atarian*** (Donostia)
- 1962 F. Michel *Poesías populares de los Vascos I****/**
- A. Irigaray
- 1962 F. Michel *Poesías populares de los Vascos II****/**
- A. Irigaray
- 1963 E. Hemingway *Agure ta Itxasoa*** (Zarautz)
- A. Goenaga
- 1963 J. Kerexeta/S. Onaindia *Eguneroko Meza* (Bilbao)
- 1963 X. Peña *Euskal Irakasbide Laburra* (I maila)

- 1963 E. García Vallosa *Gernikako Arbola****/** (Buenos Aires)
D. Jaca
- 1963 K. Basabe/J. Kerexeta *Gogarteak**/** (Bilbao)
- 1963 Esopo/B. Mogel *Ipui Onak***/* (Tolosa)
- 1963 R. Tagore/S. Onaindia *Iru poema*** (Zarautz)
- 1963 A. P. Iturriaga *Jolasak**/**** (Tolosa)
- 1963 Gaztelu *Musika ixilla/Música callada**** (Donostia)
- 1963 Sta. Teresa de Jesús *On Bidea*** (Larrea)
- S. Onaindia/L. Akesolo
- 1963 Joan XXIII *Pakea Lurraldeta/Pacem in terris*
I. Goikoetxea
- 1963 Iratzeder/G. Lerchundi *Salmoak Beloke***
- 1963 Iratzeder/G. Lerchundi *Salmoak* (Gipuzkeratuak)**
- 1963 J. Zinkunegi { *Zigor***
M. Lekuona
- 1964 F. Torres/M. Celaya *Apokalipsis/El apocalipsis**** (Donostia)
- 1964 Escrivà/M. Lekuona { *Bidea*** (Madrid)
A. Orbegozo
- 1964 J. Giono/(P. Lafitte) *Chalbaten metrika-ondoak*** (Baiona)
- 1964 Nils M. Holmer *El idioma vasco hablado**** (Donostia)
- 1964 (Askoren artean) *Fantasia y realidad (antología literaria vasca)*
*II**** (Donostia)
- 1964 P. Axular/L. Villasante *Gero**/**** (Barcelona)
- 1964 G. Aresti *Harri eta herri**** (Zarautz)
- 1964 X. X. *Iztegi (erdera-euskera/Castellano-vasco)* (Buenos Aires)
- 1964 X. X. *Iztegi (Euskera-erdera/vasco-castellano)* (Buenos Aires)
- 1964 Urretxuko Pasiotar gazteak *Liturgi Deunaren Konstituzioa euskaraz*** (Zarautz)
- 1964 Ionesco/A. M. Labayen *Neskatilla ezkongai* (Donostia)
- 1964 (Julio Urkijo) Garibay *Refranero Vasco I (Los refranes y sentencias de 1596)*
- 1964 L. Akesolo *Salmoak* (Bilbao)
- 1964 Elkar lanean *Traditions des Aldudes**** (Baiona)
- 1965 J. Kerexeta *Alkartasun Barriko Itzak eta gaiak* (Bilbao)
- 1965 J. Kerexeta *Apostoluen Eginak eta idazkiak* (Bilbao)
- 1965 Ch. Perrault *Charles Perrault'en ipuiak*** (Bilbao)
- J. A. Etxebarria
- 1965 P. Mugica *Diccionario Castellano-Vasco* (Bilbao)
- 1965 J. Kerexeta *Didaje*** (Donostia)
- 1965 Liturgi-taldea *Ehorzketak* (Beloke)
- 1965 J. Kerexeta/A. Zugasti *Jesukristo Gure Jaunaren Barri Ona* (Bilbao)
- 1965 Martial/J. A. Etxebarria *Martiaŕ'en ziri-bertsoak**** (Bilbao)
- 1965 Phedro/J. A. Etxebarria *Pedro'ren alegiak I*
- 1965 E. Laxague *Pour la Messe au Pays Basque****
- 1965 P. Barrutia/Sor Luisa { *Teatro zaarra* (Tolosa)
X. Munibe
- 1965 L. M. Muxika *Urdin eta Burni/Azul e Hierro**** (Donostia)

- 1966 S. Agustín *Agustin Deunaren Eskutitzak I***** (Bilbao)
J. A. Etxebarria
- 1966 D. Agirre/I. Goikoetxea *Auñamendiko Lorea/La flor del Pirineo I*/****
(Donostia)
- 1966 D. Agirre/I. Goikoetxea *Auñamendiko Lorea/La flor del Pirineo II*/****
(Donostia)
- 1966 Lope de Vega *Bakar autuak* (Bilbao)
J. A. Etxebarria
- 1966 Bergili/A. Ibiñagabeitia/*Bergili'ren idazlanak osorik* (Bilbao)
S. Onaindia
- 1966 J. A. Etxebarria *Eleiza ta Kristau ez diran beste erlijioak* (Bati-
kano Igarren Batzarraren Agiriak)*** (Bil-
bao)
- 1966 J. A. Etxebarria *Gizarte artu-emonetako bideak**** (Batikano II-
garren Batzarraren Agiriak)
- 1966 B. Etxepare/N. Alzola *Linguae Vasconum Primitiae*/**** (Fascimil)
L. Akesolo
- 1966 J. A. Etxebarria *Liturgi goratzarreak* (Bilbao)
- 1966 Phedro/J. A. Etxebarria *Phedro'ren Alegiak II*****
- 1966 Phedro/J. A. Etxebarria *Phedro'ren Alegiak III*****
- 1966 Liturgi taldea *Prefazioak*. Beloke
- 1966 P. Arradoy *San Frantses Jatsukoa* (Donostia)
- 1966 J. Riezu *Jesukristo**** (Obras musicales del P. Donostia)
(Lekaroz)
- 1966 J. Riezu *IV. Marial**** (Obras musicales del P. Donos-
tia) (Lekaroz)
- 1966 J. Acosta/R. Murua *Asarre bidetan/Peregrino de la ira**** (Donos-
tia)
- 1966 J. A. Etxebarria *Jaungoikoaren Agerpena* (Batikano Igarren
Batzarraren Agiriak)***
- 1967 Esopo/J. A. Etxebarria *Esopo'ren Alegiak*** (Bilbao)
- 1967 G. Aresti *Euskal Harria/La piedra vasca**** (Bilbao)
- 1967 J. Lafitte/J. Barbier *Fantasia y realidad**** (Selección literaria vas-
ca) (Donostia)
- 1967 I. Goikoetxea
- 1967 J. Kerexeta *Gure Salbaziño Egintza. Alkartasun zarra****
(Bilbao)
- 1967 J. L. Muñoyerro *Ilargian ere euskeraz*** (Donostia)
M. D. Agirre/M. Urreta
- 1967 R. Zulaika/R. Murua *Ipui jatorrak**** (Zarautz)
- 1967 Orixe/J. Kerexeta *Itun berria* (Lazkao)
- A. Zugasti
- 1967 J. A. Etxebarria *Kataluña'ko Olerkariak****
- 1967 — *Kristau Ikasbidea* (II maila) (Gip.)* (Donostia)
- 1967 Schillebeeckx *Kristo, Jainkoarekin elkarganatzearen Sakra-
mentu* (Multikopiaz)** (Donostia)
- 1967 Mikel Ugalde
- 1967 C. J. Cela/Jautarkol *Pascual Duarte**** (Zarautz)
- 1967 J. Urquijo *Refranero Vasco II* (Los refranes y sentencias
de 1596)
- 1967 Orixe *Salmutegia*** (Donostia)
- 1967 J. Kerexeta *Salmutegia* (Bizkaieraz) (Lazkao)

- 1967 P. Volboudt/N. Etxaniz { *Txillida*** (Barcelona)
L. Mitxelena
- 1968 M. Vèrité/M. Ariztia *Abereen mundua*** (Barcelona)
- 1968 J. Baztarrika *Aditza* (El secreto del verbo vasco) (Lazkao)
- 1968 F. Sutton/R. Arregi *Afrika*** (Barcelona)
- 1968 Brecht/D. Landart { *Amaren armak* (multikopiaz)** (Baiona)
J. L. Lafitte
- 1968 M. Riquet/M. Lekuona *Biblia guztioi esana*** (Barcelona)
- 1968 M. Marin Triana *Bidaztien Aterpea*** (Bilbao)
- 1968 J. A. Etxebarria
- 1968 J. M. Arratia *Cancionero Popular del Pais Vasco I**** (Donostia)
- 1968 R. M. Azkue *Cancionero Popular Vasco I eta II***/** (Bilbao)
- 1968 Arbelaitz *Diccionario Vasco-Castellano y Castellano-Vasco de voces comunes a dos o más dialectos del Euskera*
- 1968 F. Hoffman, { *Gazteen Biblia*** (Lizarra)
Ondarrabiko/Felipe A./A. Zugasti
- 1968 S. Onaindia *Giza-Bizia* (Bilbao)
- 1968 T. Meabe/G. Aresti *Hamalau Alegia*/**** (Bilbao)
- 1968 V. Ruiz Añibarro *Ito... edo ezkondu/Mujeres en Berigorría****
- 1968 N. Etxaniz
- 1968 Francoise Destang *Jaunaren Gana***
- 1968 S. Onaindia eta beste *Kolonbiar olerki-txorta euskeraz***** (Buenos Aires)
- 1968 M. Vèrite/J. L. { *Landareen Mundua*** (Barcelona)
Ansorena
- 1968 Mao Tse Tung *Liberalkeria aitze*** (Euskadi)
- 1968 C. F. Krutwig
- 1968 Wisner/P. Muxika *Mendiko argia*** (Bilbao)
- 1968 Svenson/P. Muxika *Noni eta Mani**/** (Bilbao)
- 1968 J. Garmendia *Obras inéditas de Iztueta**** (Bilbao)
- 1968 Iratzeder/Lertxundi *Salmoak**** (Beloke)
- 1968 A. Zugasti/J. Kerexeta *Salmudia*** (Donostia)
- 1968 J. Ecker/A. Zugasti { *Umeen Biblia* (Gipuzkeraz)**
J. Kerexeta
- 1969 Ch. Perrault { *Charles Perrault'en Ipuinak*/**** (Bilbao)
J. A. Etxebarria
- 1969 R. M. Azkue *Diccionario Vasco-Español-Francés** (2 tomo)
- 1969 J. Leuweller/I. Shapiro { *Egazkiñen Mundua*** (Barcelona)
Nemesio Etxaniz
- 1969 J. J. Izuskiza
- 1969 J. M. Arozamena *Ene ixil-oiuak/Voces de mi silencio**** (Donostia)
- 1969 Apez zenbait *Ene populua, entzun/Écoute, ô mon peuple* (Baiona)
- 1969 W. Watson/ { *Errialde guztien historia* (Barcelona)
I. Goikoetxea

- 1969 J. I. Iztueta/S. Onaindia *Gipuzkoa'ko dantza gogoangarriak**/*** (Bilbao)
- 1969 ONU/N. Ormaetxea *Giza-Eskubidegai guzien Aitorkizuna****/**
"Orixe" (La Coruña)
- 1969 S. Inazio/J. Atutxa *Gogo-Yardunek***
- 1969 G. Aresti *Harri eta herri****/* (Bilbao)
- 1969 H. Ch. Andersen { *Ipuinak*** (Bilbao)
- J. A. Etxebarria {
- 1969 M. Refoy/ { *Izadiaren Mundua*** (Barcelona)
- L. Dorronsoro {
- 1969 M. Schreiber/R. Murua *"Jainkotxoan eta Gizagurenen Mundua"* (Barcelona)
- 1969 Baionako Apez zenbait *Jesu-Kristori jarraikiz/En suivant Jésus-Christ**** (Baiona)
- 1969 A. Méndez García *Jostatuz mintzaira ikas*** (Donostia)
- A. Apat Etxebarne eta beste
- 1969 Cicerón/ { *Kikero'ren eskutitzak**** (Bilbao)
- J. A. Etxebarria {
- 1969 Eltzegor *Mugarra Begiraria/El mugarra vigia**** (Caracas)
- 1969 G. Montau/M. Atxaga *Mundua guztioi erakutsia*** (Barcelona)
- 1969 F. M. Portela *Nekazariaren Dotrina*** (Bilbao)
- G. Aresti
- 1969 B. Etxepare *Olerkiak**/*** (Donostia)
- 1969 L. Arostegi/S. Onaindia *Poema amaitu bakoak/Poemas inacabados**** (Bilbao)
- 1969 J. A. Etxebarria *Prantzi'ko Olerkariak***/** (Bilbao)
- 1969 M. Sawyers, *Sortalde urrutia***
- W. Reuswig
- J. J. Izuzkiza
- 1969 J. Kerexeta *Umeen Biblia* (bizkaieraz) (Lizarrar)
- 1969 X. X. *Zure bozkarioan, Jauna**** (Zuberoa)
- 1969 J. Riezu *VII. Goizean Goiz**** (Obras musicales del P. Donostia) (Lekaroz)
- 1969 J. Riezu *VIII Itsasoetan**** (Obras musicales del P. Donostia) (Lekaroz)
- 1970 Frantz Fanon/ *Afrikar Iraultzaren alde*** (Donostia)
- A. Urretabizkaia/
- I. Sarasola
- 1970 J. M. Sanchez-Silva *Ardo eta ogi Martxelin*** (Iruinea)
- J. M. Satrustegi
- 1970 A. Camus/J. M. Agirre *Arrotza*** (Donostia)
- 1970 J. B. Daskonagerre *Athea gaitzeko oihartzunak**** (Donostia)
- R. Bozas-Urrutia
- 1970 Zabalegiko *Baserriko irabazbideak/El caserío rentable**** (Donostia)
- Nekazari-Eskola
- 1970 K. Heredio *Batzar-Meza**/** (Gasteiz)
- D. Amundarain
- 1970 Eiharalar (Txillardegí) *Bertrand Russellen azken iritziak*** (Donostia)

- 1970 D. Arrinda/A. Albisu *Biblia ikasketa/Catequesis biblica**** (Gasteiz)
- 1970 J. Dorst/J. M. Aranalde *Egaztien mundua*** (Barcelona)
- 1970 J. A. Etxebarría *Españiko Olerkariak euskeraz I***/** (Bilbao)
- 1970 J. A. Etxebarría *Españiko olerkariak euskeraz II***/** (Bilbao)
- 1970 J. M. Barandiaran *Estelas funerarias del País Vasco**** (Donostia)
- 1970 P. Pujana *Euskal aditza (Bizkaieraz)/Flexiones del verbo vasco vizcaino* (Bilbao)
- 1970 J. Garmendia *Euskal Esku-langintza/Artesanía Vasca I**** (Donostia)
- 1970 J. Garmendia *Euskal Esku-langintza/Artesanía Vasca II**** (Donostia)
- 1970 E. Bourges/P. Lafitte *Gonzalve edo Ostatu betea*** (Baiona)
- 1970 C. Dollfus/
J. L. Ansorena { *Ibiltze azkarraren mundua*** (Barcelona)
- 1970 F. Kafka/X. Kintana { *Itxura aldaketa*** (Donostia)
- 1970 A. Urretabizkaia {
- 1970 Secretariado Nac. de { *Kristau-Ikasbidea 2*** (Bizkaieraz) (Madrid)
- 1970 Catequesis {
- 1970 Secretariado Nac. de { *Kristau-Ikasbidea 4*** (Gipuzkera) (Madrid)
- 1970 Catequesis Donostiako {
- 1970 Elizbarrutia {
- 1970 J. A. Etxebarría *Liturgi goratzarreak II*** (Bilbao)
- 1970 J. Haritschelhar *L'oeuvre poétique de Pierre Topet-Etchaun**** (Bilbao)
- 1970 Planas Pamissa,
M. Amundarain eta
beste { *Meza liburuxka haurrentzat*** (Barcelona)
- 1970 J. A. Mogel/
R. M. Azkue { *Peru Abarca****/* (Bilbao)
- 1970 A. Jeannin/M. Iturbe *Xomorroen mundua*** (Barcelona)
- 1970 — — *Zeruko bidea/El Camino de la Salvación* (Barcelona)
- 1971 R. L. Stevenson *Altzorraren isla*** (Donostia)
- 1971 G. Zanini/J. Apalategui *Animalien bizitza izkutua*** (Valencia)
- 1971 A. Huxley/X. Amuritza *Bai mundu berria*** (Donostia)
- 1971 L. Uranzu/
Hernandorena Irigaray *Bidasoako Kondairak/Cuentos del Bidasoa**** (Donostia)
- 1971 Basajaun *Breve Guía montañera/Menditar artzari laguntza* (Bilbao)
- 1971 J. Lasa Apalategi *Euskal Erria eta Ikastola**** (Donostia)
- 1971 F. Zavala/**Jakin** *Euskal Herriaren Historia I* (Bilbao)
- 1971 R. M. Azkue *Euskalerriaren Yakintza IV**** (Madrid)
- 1971 Gaur, S. C. I. *Euskara gaur* (Zarautz)
- 1971 E. J. Werner/N. Etxaniz *Gure lur osoaren lutelestia*** (Barcelona)
- 1971 Askoren artean { *Industriaketa aundiak*** (Barcelona)
- 1971 L. Dorronsoro {
- 1971 R. Sensat { *Irakaslearen liburua*** (Donostia)
- 1971 Askoren artean {
- 1971 Askoren artean { *Isolottoko Katekima*** (Bilbao)
- 1971 J. J. Goenaga {

- 1971 F. Graff/G. Lantziri *Itsasoko gauza harrigarriak*** (Valencia)
- 1971 J. W. Watson/
Larresoro { *Jendeak eta Bizilekuak*** (Valencia)
- 1971 K. Marx/F. Engels
Irrintzi { *Komunista alderdiaren Agtria*** (Paris)
- 1971 Donostiako katekesi
Idazkaritza { *Kristau Ikasbidea I*** (I Ikasmaila. Irakasleen-
tzat) (Donostia)
- 1971 K. Marx/X. Kintana *Lan alokatua eta kapitala. Alokairua, prezioa
eta irabazia*** (Donostia)
- 1971 N. Hikmet/G. Aresti *Lau gartzelak*** (Donostia)
- 1971 G. Sherman/
F. Mendizabal { *Oihaneke gauza harrigarriak*** (Valencia)
- 1971 I. Linazasoro *Perretxikoak/Setas*** (Donostia)
- 1971 R. Sensat/Askoren
artean *Pertsonak* (Donostia)
- 1971 — — *Peter Pan*** (Donostia)
- 1971 Collodi *Pinotxo*** (Donostia)
- 1971 S. Bigatello
J. Gaztañaga *Seksu-Ezibidea*** (Bilbao)
- 1971 M. Dobb/
A. Urretabizkaia { *Sozialismoaren Frogantzak*** (Donostia)
- 1971 M. Twain *Tom Sawyer-en ibilerak*** (Donostia)
- 1971 J. Riezu *IX Larre Gorrian**** (obras del P. Donostia)
(Lekaroz)
- 1972 Liturgia taldeak *Aldareko liburua* (Beloke)
- 1972 J. Kerexeta *Alkartasun Barria** (Gasteiz)
- 1972 Freinet/Larresoro *Berezko irakurpidea*** (Donostia)
- 1972 Duvoisin { *Bible Saindua edo Testament Zahar eta Berria*
(L. Bonaparte) { *I, II, II** (Bilbao)
- 1972 Freinet/L. Haranburu-
-Altuna { *Eskoletako aldizkariak*** (Donostia)
- 1972 J. Garmendia *Euskal esku-langintza III/Artesanía vasca* (Do-
nostia)
- 1972 J. Garmendia *Euskal esku-langintza IV/Artesanía Vasca****
(Donostia)
- 1972 J. M. Satrustegi *Euskal izendegia/Nomenclator onomástico vas-
co**** (Donostia)
- 1972 Orixe/Auñamendi *Euskaldunak poema eta olerki guztiak/Poema
Los Vascos y poesías completas**** (Obras
selectas)
- 1972 J. A. Montiano/
J. R. Urquijo { *Euskera-castellano/Castellano-euskera* (Diccio-
nario de bolsillo) (Bilbao)
- 1972 P. Tillich/P.
Agirrebalzategi { *Fedearen dinamika*** (Arantzazu)
- 1972 Freinet/Larresoro *Freinet-Teknikak lilitegian*** (Donostia)
- 1972 Euskalerriko liturgi
batzordeak { *Gora Jainkoa* (Donostia)
- 1972 J. Kerexeta *Gure salbaziño egintza, Alkartasun barria***
(Bilbao)

- 1972 Kozicharow. Sartori { *Haurtxoa: zigoinak Paristik ekarria ote?**
D. Amundarain { (Zalla)
1972 Irakasleak *Ikastola hiztegia* (Donostia)
1972 Siadeco { *Industria-Herri baten azterketa, Arrasate eta*
D. Amundarain { *bere etorkizuna* (Bilbao)
1972 R. Platt/S. Garmendia *Izadiaren gauza harrigarriak*** (Valencia)
1972 J. Kerexeta *Jesukristoren Barri Ona** (Bilbao)
1972 P. Iturriaga/
J. A. Uriarte { *Jolasak eta Berbaldiak/Diálogos euskéricos***/**
1972 J. Aramburu *Juan Ignacio de Iztueta**** (Donostia)
1972 Voltaire/I. Sarasola *Kandido* (Donostia)
1972 Orvaleko abatetxea { *Kristau Irakurgaiak gaur egunerako I./Lectu-*
D. Amundarain { *res Chrétiennes pour notre temps*** (Lazkao)
1972 Orvaleko abatetxea { *Kristau Irakurgaiak gaur egunerako II/Lectu-*
D. Amundarain { *res Chrétiennes pour notre temps*** (Lazkao)
1972 Greg/J. M. Satrustegi *Lamizulo*** (Barcelona-Iruinea)
1972 E. Decrept *"Maitena"***/** (Bilbao)
1972 J. Hernández { *Matxin burdin/Martin Fierro**/** (Buenos
I. Jakakortexarena { Aires)
1972 Th. Van Leuwen { *Mundu berdearen gauza harrigarriak*** (Va-
Larresoro { lencia)
1972 Hergé *Ottokar-en errege makila* (Bilbao)
1972 R. Sensat/Larresoro *Pedagogia ikastaroa*** (Donostia)
1972 S. Monho/P. Lafitte *Poèmes Basques de Salvat Monho**** (1749-
1821)
1972 F. Engels *Sozialismoaren aurrera-bidea. Utopiatik zien-
tziara*** (Donostia)
1972 Hergé *Tintin Ameriketara*** (Bilbao)
1972 Hergé *Tornasol arazoa* (Bilbao)
1972 H. Resenbrink *Txorien gauza harrigarriak* (Valencia)
J. F. Setién
1972 C. Freinet/Larresoro *Zenbait aholku gazteentzako* (Donostia)
1972 C. Freinet/Larresoro *Zientzien erakaskuntza*** (Donostia)
1973 J. M. Satrustegi { *Asis-ko Frantzesez Santua - Iruzkiaren abestia*
J. Redorta { (Montserrat-Iruinea)
1973 L. Villasante *Axular-en hiztegia**** (Arantzazu)
1973 Borobio/P. Pujana *Bateoa*** (Bilbao)
1973 A. Gómez Segura *Beruneko gudarittoa*** (Bilbao)
1973 P. Mugica *Diccionario castellano-vasco* (abreviado) (Bil-
bao)
1973 A. Athilano { *Duida'ren arribitxiak* (poemak) (Arantzazu)
S. Muniategi {
1973 R. Armangue/
X. Mendiguren/
J. F. Setién { *Eguneroko gauzak I*** (Bilbao)
P. Cuadra
1973 *Ertzpegi ta biotz taupadak/Perfil y pulso de*
Guipúzcoa*** (Donostia)
1973 Lenin/F. Zalacain *Estatua eta iraultza* (Paris)
1973 A. Otazu/
A. Urretabizkaia { *"Euskal Berdintasuna" I*** (Donostia)

- 1973 J. M. Alvarez { *Euskal pinturaren sorrera eta eboluzioa/Origen*
Mikel Ugalde { *y evolución de la pintura vasca**** (Donostia)
- 1973 J. I. de Iztueta *Gipuzkoako dantzak**/**** (Donostia)
- 1973 G. Goena *Giza bizia**** (Donostia)
- 1973 A. Hoffman { *Intzaur koskailu*** (Barcelona-Iruinea)
- J. M. Satrustegi { *Iñauteria. El carnaval vasco**** (Donostia)
- 1973 J. Garmendia *Itsasoa ur-bazter luzea da*** (Bilbao)
- 1973 Martín Ugalde { *Jesus, aundiekin batera zugana goaz*** (Ma-
- D. Amundarain { *drid)*
- 1973 A. Zugasti *Kristau ikasbidea I* (gipuzkeraz) (Madrid)
- 1973 Sec. Nac. de catequesis *Louis Bonaparte-ren "Brumaire"aren hama-*
- K. Marx/M. Onaindia *zortzia*** (Donostia)
- 1973 J. de Riezu *Nafarroa-ko Euskal-kantu zaharrak**** (Le-
- karo)
- 1973 Bizkaiko Litur. { *Paskuarantz doan erria* (Bilbao)
- Katek. Idazkaritza { *Sugegorri korapilloa*** (Gasteiz)
- 1973 F. Mauriat/Uxola *"Txiki" marrazkilari ta umoredun/"Txiki" di-*
- 1973 (M. Labayen) *bujante y humorista**** (Donostia)
- 1973 Iruriko Etxahun *Zantxo azkarra**** (Donapaleu)
- 1974 K. Marx/F. Engels *Alderdi komunistaren manifestua*** (Baiona)
- 1974 Lewis Carron *Alizia*** (Barcelona-Iruinea)
- 1974 J. M. Satrustegi *Amabirginaganako jaiera/Marialis cultus***
- 1974 Paulo VI/ (Tolosa)
- J. M. Bastarrika *Bihotz batez Alkarturik**** (Gasteiz)
- 1974 Sec. Nacional Liturg. *Danzas de Corpus de Oñate (Las)**** (Do-
- 1974 I. Zumalabe *nostia)*
- 1974 M. Mungia/X. Amuriza *Ekonomiako lehen pausoak-lehen partea* (Do-
- nostia)
- 1974 M. Mungia/X. Amuriza *Ekonomiako lehen pausoak-Bigarren partea*
- (Donostia)
- 1974 Iruriko Etxahun *Etxahun koblakari* (Pastoral)*** (Maule)
- 1974 I. Afine/J. Gastañaga { *Eusko lurra*** (Donostia)
- J. Gaztañaga eta beste { *Gipuzkoarrak gera**/** (Donostia)
- 1974 F. Elizalde { *Goizaldi (XXV aniversario-XXV urtemuga)****
- M. Ugalde { *(Donostia)*
- 1974 J. M. Sada/ { *Gudu garratza*** (Barcelona-Iruinea)
- J. Urrujulegi { *Hansel eta Gretel*** (Barcelona-Iruinea)
- 1974 M. A. Sayrach/Sto. { *Herrialde berdea*** (Torino)
- Tomas Lizeoko ikasl. { *Industriagintza bidean* (Goiherriko bailara)
- 1974 J. eta W. Grimm { *(Bilbao)*
- I. Ayerbe { *Itun Berria**/** (Lazkao)
- 1974 Iharra-Xanti {
- 1974 Siadeco/ {
- D. Amundarain {
- 1974 Orixe, Kerexeta, {
- Zugasti {

- 1974 B. Estornés *Izakera ta jazkera**** (Donostia)
- 1974 Apez-talde batek *Jesu-Kristoren Berri Ona* (Beloke)
- 1974 A. Memmi/Larresoro *Kolonizatuaren ezagugarria*** (Arantzazu)
- 1974 W. Shakespeare { *Komediak - A./W. Shakespearen antzerki guz-*
B. Larrakoetxea { *ti-guztiak*** (Tolosa)
- 1974 W. Shakespeare { *Komediak - B./W. Shakespearen antzerki guz-*
B. Larrakoetxea { *ti-guztiak*** (Tolosa)
- 1974 Secr. Nac. de Liturg. *Kristau ikasbidea 1* (Eusk. batuan) (Madrid)
- 1974 Secr. Nac. de Liturg. *Kristau ikasbidea 2* (Eusk. batuan) (Madrid)
- 1974 J. Kerexeta *Kristau ikasbidea 4.a* (Bilbao)
- 1974 Notas de la Com. Episc. del Apostolado Soc. { *Kristau-jarrera Gaurko ekonomi egoeraren au-*
 { *rrean. Actitudes C. ante la act. Situación eco-*
 { *nómica**** (Donostia)
- 1974 X. Kintana *Merkatalgo izendegia/Nomenclator comercial*
(Iruinea)
- 1974 A. Rue/X. Garmendia *Peru eta babarrun gorria*** (Barcelona-Iruinea)
- 1974 D. Defoe/B. Atxaga *Robinson Crusoe*** (Bilbao)
- 1974 IKER *Saioka I* (Osagarriak eta ariketak)
(Bilbao)
- 1974 IKER *Saioka I* (Projektuak eta gaiak)
(Bilbao)
- 1974 Euskalerriko liturgi { *Salmutegia* (Donostia)
- 1974 Batzordea { *Umeen biblia* (Lizarra)
- 1974 J. Ecker-Kerexeta *Airea naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 Saduco-García Sánchez { *Airea naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 J. F. Lecea, J. A. Agirre { *Airea naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 R. Tunen Villa *Aita'ren etxera goaz Josu'kin*** (Lazkao)
- 1975 C. A. Cornejo/ { *Aladino*** (Donostia)
- 1975 Etxaniz-Gaztañaga { *Aladino*** (Donostia)
- 1975 Saduco-García Sánchez { *Arbola bat naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 J. A. Agirre { *Arbola bat naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 Saduco-García Sánchez { *Arbola bat naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 J. A. Agirre { *Arbola bat naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 B. Estornés Lasa { *Auñamendiko Erdal-Euskal iztegia 1965/1975.*
- 1975 J. I. Goikoetxea { *Diccionario Auñamendi Español-Vasco****
- 1975 Elkar lanean *Bizi lurrean*** (Donostia)
- 1975 Askoren Artean { *Deba; Euskal kosta nuklearra*** (Donostia)
- 1975 P. Urkizu { *Deba; Euskal kosta nuklearra*** (Donostia)
- 1975 P. R. Bera *Diccionario castellano-vasco* (Donostia)
- 1975 A. Gómez Segura *Edurne eta 7 gizatxoak*** (Bilbao)
- 1975 R. Armangué { *Eguneroko gauzak II*** (Bilbao)
- 1975 X. Mendiguren { *Eguneroko gauzak II*** (Bilbao)
- 1975 Saduco-García Sánchez { *Eguzkia naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 J. F. Lecea, J. A. Agirre { *Eguzkia naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 J. Kerexeta *Eliz-guraso apostolikuak*** (Bilbao)
- 1975 J. Garmendia *Euskal esku langintza/Artesanía vasca V****
(Donostia)
- 1975 F. Zavala/Jakin *Euskal Herriaren Historia II* (Arantzazu-Bilbao)
- 1975 Sollube *Euskalerrria I****

- 1975 X. X. *F. Engels-en bi obra* (Sozialismoaren aurrerabidea. Utopiatik Zientziara/Ludwig Feurrback eta aleman filosofia Klasikoaren amaiera)** (Hendaia)
- 1975 Elkar lanean *Garraioa***
- 1975 G. I. B. *Gida liburua* (4) (Madrid)
- 1975 G. I. B. *Gida liburua* I (Madrid)
- 1975 G. I. B. *Gida liburua* II (Madrid)
- 1975 Saduco-García Sánchez { *Harkaitz bat naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 J. F. Lecea, J. A. Agirre {
- 1975 Saduco-García Sánchez { *Haur bat naiz* (Madrid-Donostia)
- 1975 J. F. Lecea, J. A. Agirre {
- 1975 J. Ecker/J. F. Setién *Haurraren Biblia* (Lizarra)
- 1975 J. Spyri/X. Mendiguren *Heidi*** (Bilbao)
- 1975 Liturgiao itzultzaile { *Jesu-Kristoren berri ona; Ebanjelioak eta apos-*
taldea { *toluen egintzak* (Beloke)
- 1975 A. Gómez Segura *Katu botaduna*** (Bilbao)
- 1975 Elkar lanean *Kirolak eta ikuskariak*** (Donostia)
- 1975 J. A. Orbegozo *Kosmos* (1)** (Salamanca)
- 1975 J. A. Orbegozo *Kosmos* (2)** (Salamanca)
- 1975 A. Albisu eta beste *Kosmos* (3)** (Salamanca)
- 1975 Nimegako katekesi *Kristau bidea*** (Arantzazu)
- instituta/**Jakin**
- 1975 J. Chumilla/ *Kristau ikasbidea* (3) (Madrid)
- J. Gaztañaga/
S. Garmendia
- 1975 Sec. Nac. catequético { *Kristau ikasbidea* (4) (gipuzkeraz)
- A. Zugasti {
- 1975 Sec. Nac. Catequético { *Kristau ikasbidea* (4) (Euskara batuan)
- 1975 Kristau ikasbide { *Kristau ikasbidea* (4)** (Donostia-Iruinea)
- idazkaritza {
- 1975 Sec. Nac. Catequético *Kristau ikasbidea* (5) (Madrid)
- 1975 T. Chumillas/ { *Kristau ikasbidea* E. G. B. (Laugarren maila)**
- S. Garmendia/J. Agirre { (Madrid)
- 1975 T. Chumillas/ { *Kristau ikasbidea* EGB (Bosgarren maila)**
- S. Garmendia/J. Agirre { (Madrid)
- 1975 (S. Onaindia) *Las cien poesías amoratorias de la lengua vasca*
(Antologia)* (Bilbao)
- 1975 Jesús Altuna *Lehen Euskal Herria****
(Bilbao)
- 1975 Lizardi/S. Aizarna *Lizardi**** (Donostia)
- A. M. Labaien
- 1975 A. Gómez Segura *Loti ederra*** (Bilbao)
- 1975 Askoren artean/G. I. E. *Matematika* (2) EGB (Barcelona)
- 1975 Askoren artean/G. I. E. *Matematika* (3) EGB (Barcelona)
- 1975 Askoren artean/G. I. E. *Matematika* (4) EGB (Barcelona)
- 1975 Askoren artean/G. I. E. *Matematika* (5) EGB (Barcelona)
- 1975 B. Estornés Lasa *Mundua Euskal-Erriaren gogoan/El mundo en*
*la mente popular vasca VI****
(Donostia)

1975	C. A. Cornejo/ M. Etxaniz J. Larrañaga	{ <i>Muntxausengo baroia**</i> (Donostia)
1975	I. Sollube	<i>Ona emen gure lurra/He aquí nuestra tierra*/***</i> (Donostia)
1975	Saduco-Garcia Sánchez J. A. Agirre	<i>Pizti bat naiz</i> (Madrid-Donostia)
1975	Platón/J. Zaitegi	<i>Platon-1 Oturuntza, Protagora, Menon**</i> (Arrasate)
1975	IKER	<i>Saioka/2</i> (Projektuak eta gaiak) (Bilbao)
1975	IKER	<i>Saioka/3</i> (Osagarriak eta ariketak) (Bilbao)
1975	IKER	<i>Saioka/3</i> (Projektuak eta gaiak)-1 (Bilbao)
1975	IKER	<i>Saioka/3</i> (Projektuak eta gaiak)-2 (Bilbao)
1975	IKER	<i>Saioka/3</i> (Osagarriak eta ariketak)-1 (Bilbao)
1975	IKER	<i>Saioka/3</i> (Osagaiak eta ariketak)-2 (Bilbao)
1975	Saduco-Garcia Sánchez J. F. Lezea, J. A. Agirre	{ <i>Sua naiz</i> (Madrid-Donostia)
1975	Saduco-Garcia Sánchez J. F. Lezea, J. A. Agirre	{ <i>Txori bat naiz</i> (Madrid-Donostia)
1975	Elkar lanean	<i>Unibertsoa**</i> (Donostia)
1975	Saduco-Garcia Sánchez Lecea, J. A. Agirre	{ <i>Ur tanto bat naiz</i> (Madrid)
1975	A. Gómez Segura	<i>Xano gorritxo**</i> (Bilbao)
1975	Grimm anaiak	<i>Zenizienta**</i> (Bilbao)
1976	Askoren artean	<i>Asmakizunak eta aurkikuntzak**</i> (Donostia)
1976	Gosciny/G. Aresti J. M. Arrieta	{ <i>Asterix. Buruzagien burruka**</i> (Donostia)
1976	Gosciny/G. Aresti J. M. Arrieta	{ <i>Asterix-en ibilaldiak**</i> (Donostia)
1976	Gosciny/G. Aresti J. M. Arrieta	{ <i>Asterix eta Kleopatra**</i> (Donostia)
1976	Gosciny/G. Aresti J. M. Arrieta	{ <i>Asterix legionarioa**</i> (Donostia)
1976	Gosciny/G. Aresti J. M. Arrieta	{ <i>Asteris eta normandoak**</i> (Donostia)
1976	A. Irala	<i>Bat bitan banatzen daII</i> (Donostia)
1976	Askoren artean	<i>Bidaia eta esploraketak**</i> (Donostia)
1976	A. Zubikarai	<i>Boga ta Zixe/Rema y Cia***</i>
1976	M. Sota/P. Lafitte L. Akesolo	{ <i>Ondarrutarkeriak/Temas de Ondárroa</i> (Bilbao)
1976	Díaz Plaja, Rius X. Mendiguren	{ <i>Diccionario Retana de Autoridades de la Lengua Vasca I***</i>
1976	X. Mendiguren	{ <i>Eguzki ibiltaria**</i> (Barcelona-Bilbao)
1976	Askoren artean	<i>Etxabizitza eta ohiturak**</i> (Donostia)
1976	K. Kerexeta	<i>Euskal Biblia**</i> (Bilbao)
1976	Orixe/I. Goikoetxea	<i>Euskaldunak/Los vascos***</i>
1976	X. Gereño	<i>Euskera ikasteko metodoa/Método de Euskera***</i> (Bilbao)
1976	P. Axular/Villasante	<i>Gero***/*</i> (Arantzazu)
1976	Schiller/J. F. Setién	<i>Gilen Tell**</i> (Bilbao)

1976	Abbé Arotcarena	<i>Grammaire</i> (Dialectes Navarro-Labourdins)* (Baiona)
1976	J. Zabala Arana	<i>Gramática Vasca*</i> (Tolosa)
1976	A. Urrestarazu (Umandi)	{ <i>Gramática 1*</i> (Tolosa)
1976	A. Urrestarazu (Umandi)	{ <i>Gramática 2</i> (Tolosa)
1976	V. M. Pedrosa/ A. Munarriz	{ <i>Haurrak aitortza eta jaunartze bidean**</i> (Laz- kao)
1976	J. M. Rementeria/ Euskara batua/ S. Garmendia	{ <i>Izar-arteko hegazketak**</i> (Donostia)
1976	Askoren artean	<i>Jesus askatasuna bidean**</i> (Bilbao)
1976	Thivollier/IKER	{ <i>Jesús, handiekin batera zuregana goaz**</i> (Ma- drid)
1976	I. Arana/V. Pedrosa A. Zugasti/Euskara batuz: S. Garmendia	{ <i>Kardala/Rompiente**</i>
1976	A. Zubikarai	{ <i>Ondarroako gauzak/Cosas de Ondárroa</i> (Bil- bao)
1976	M. Zerbantes/ P. Berrondo	{ <i>Kijote Mantxa'ko I**</i> (Zarautz)
1976	Askoren artean	<i>Komunikabideak**</i> (Donostia)
1976	A. Rdez. Castelao K. Izagirre	{ <i>Kristalezko begia**</i> (Donostia)
1976	Secr. Nac. de Catequesis	{ <i>Kristau Ikasbidea III**</i> (Madrid)
1976	Chumillas/A. Zugasti	<i>Kristau Ikasbidea 4 maila**</i>
1976	Askoren artean	<i>Lana eta arategintza***</i> (Donostia)
1976	J. Verne/I. Azkune	<i>Lurraren bihotzeraino**</i> (Bilbao)
1976	GI Eren ardurapean	<i>Matematika-1</i> (Fitxak)**
1976	E. Salgari/ X. Mendiguren	{ <i>Morgan I**</i> (Bilbao)
1976	E. Salgari/ X. Mendiguren	{ <i>Morgan II**</i> (Bilbao)
1976	A. M. Labayen	{ <i>Muñagorri, Exkribaua, pakegille eta fueroza- le***</i> (Donostia)
1976	A. Peiró Hurtado	<i>Natur Zientziak 6</i> (Bilbao)
1976	A. Peiró Hurtado	<i>Natur Zientziak 7</i> (Bilbao)
1976	G. Aresti	<i>Obra guztiak. Poemak I***</i> (Donostia)
1976	G. Aresti	<i>Obra guztiak. Poemak II***</i> (Donostia)
1976	Irakaskuntza eta aurrerapen aldeko alkartea	{ <i>Ostolazaren Testamentua**</i> (Deba)
1976	IKER	<i>Saioka III*</i> (Projektuak eta gaiak) (Bilbao)
1976	IKER	<i>Saioka III**</i> (Projektuak eta ariketak) (Bilbao)
1976	IKER	<i>Saioka III*</i> (Osagarriak eta ariketak) (Bilbao)
1976	IKER	<i>Saioka III**</i> (Osagarriak eta ariketak)
1976	IKER	<i>Saioka IV Sozial arloa</i> (Bilbao)
1976	IKER	<i>Saioka IV Natur arloa</i> (Bilbao)

1976	IKER	<i>Saioka IV. Osagarriak eta ariketak</i> (Bilbao)
1976	E. Salgari/IKER	<i>Sandokan**</i> (Bilbao)
1976	J. Casenave/Eusk. Bat.: J. A. Aduriz/Frants.: O. Idiart	{ <i>Santa Grazi</i> (Pastorala)***
1976	— —	<i>Sobre la Real Academia de la Lengua Vasca- Euskaltzaindia*</i> (Madrid-Bilbao)
1976	— —	<i>Tekniko-Industrial hiztegia***</i> (Elgoibar)
1976	— —	<i>Txano Gorritxo**</i> (Bilbao)
1976	B. Larrakoetxea	<i>W. Shakespeare-6 Odol-antzerkiak-B**</i> (To- losa)
1977	Berrondo	<i>Don Kijote Mantxa'ko</i>
1977	X. X.	<i>Biblia denontzat</i>
1977	D. Arrinda	<i>Jeovatarrak</i>
1977	K. Otegi	<i>Pertsonaia euskal nobelagintzan</i>
1977	Elkar lanean	<i>Euskal Hiztegi modernoa. Diccionario moderno</i>
1977	B. de Juan	<i>Nire lehen hitzak euskaraz</i>
1977	L. M. Mugica	<i>Diccionario general y técnico</i>
1977	Jakin-3	<i>Autonomi Estatutua</i>
1978	X. Gereño	<i>Diccionario escolar Castellano-Euskara</i>
1978	L. M. Mugica	<i>Hiztegi orokor-teknikoa, 2</i>
1978	Trifol T.	<i>Guía de conversación (Español-Francés-Eus- kara)</i>
1978	X. X.	<i>Euzkadí'ko Agintaritzaren egunerokoa</i> <i>Diario Oficial del País Vasco 3 ale</i>
1978	A. Schommer/ M. Ugalde	{ <i>Herri baten deihadarra. El grito de un pueblo</i>
1978	B. Dechepare	<i>Olerkiak</i> (bilingüe)
1978	L. Villasante	<i>Estudios de Sintaxis Vasca</i>
1978	X. X.	<i>Diccionario Castellano-euskera, euskera-caste- llano</i>
1978	Olariaga	<i>Itun berria</i>
1979	Alvarez Emparanza	<i>La pintura vasca contemporánea/Gaur eguneko euskal pintura</i>
1979	Elkar lanean	<i>Euskaldunak</i> (La etnia vasca)
1979	Elkar lanean	<i>Itxaskaria</i>
1979	X. X.	<i>Hizkuntz borroka Euskal Herrian</i>
1979	P. Altuna	<i>Etxepareren hiztegia</i>
1979	A. Sartre	<i>Gilen Tell-ek begiak triste</i>

Euskal itzulpenari buruzko zenbait gogoeta

Larriki euskal itzulpenen zerrenda honi begirada bat ematen badiogu, gure literatur sorkuntza osoaren barruan suposatzen duen ekarriaren kopuruak harritzen gaitu; eta bestetik, itzulpen askoren gaia erlijiozkoa dela ikusteak. Lehen lau mendeetan zehar, zenbait gramatika eta hiztegi baztertuz gero, (15en bat guztira), banaka batzu baizik ez dira erlijioaz kanpoko gaiak darabiltzaten itzulpenak: *Liburu hau da ixa-*

soco nabigacionecoa, Birginia, La Fontaineren zenbait alegia, Fableac edo aleguiac, Atheke Gaitzeko Oihartzunak, Ipui Onac, Euskal-Nafarren joaera edo emigrazioa, Zalameako Alkatia (ezosoa). Erlijio gaiezkoek, berriz, laroeitiko gora dira denbora epe berean.

Gure mende honi bagagozkio, berriz, gauzak aldatuz joan direla esan beharrean gaude, gerra ondoan batez ere eta azken bi hamarkadetan bereziki: hizkuntzari buruzkoak (euskaraz soilik burutuak landa) ia berrogei ta hamar inguru direlarik, erlijiozkoak 135 inguru dira, eta gainerako gaiez osotuak bostehunen bat titulu, gutxi gora behera. Beraz, nabaria da gaiari dagokionez, azken urteotan gertatu den aldakuntza.

Itzulpenaren nolakotasunari dagokionean, denetarik aurki daiteke zerrenda honetako tituluaren artean.

Leizarragaren itzulpen ia hitzez-hitzezkoa bezalako zenbait kasu salbu, lehen mendeetan egokipen edo moldapen gisakoak gailentzen direla esan dezakegu, eta sintaxia eta hiztegiari dagokionean jatorrizko hizkuntzaren eragina aski nabarmena dela itzulpen gehienetan. Itzulpen hauek burutzerakoan, aski nabarmena da hizkuntzarekiko kezka baino irakurleari eduki erlijiosoak modu ulergarri eta erraz batez eskaintzearen ardura askozaz biziagoa izan dela.

XX mendearen haseran, berriz, purismoaren eraginez burututako itzulpenek eten nabaria suposatzen dute, oro har, aurreko usadioarekiko. Halere, Zabala-Arana, Eleizalde, Jauregiren eta Orixeren joeraren artean desberdintasun handia agiri da batez ere hiztegiaridagokionean. Azken urteotako itzulpen joeraren berezitasunak erabat laburtzea erraza ez bada ere, zera esan daiteke: alde batetik euskalkizko itzulpenak urrituz joan direla, eta gehienbat erlijiozko textuen inguruan ardaztu dela itzulpen moeta hau. Halere, ohargarriak dira zenbait liturgi textuen euskara batuaz hurbiltzeko egin den ahalegina eta itzulpenaren kalitate nabarmena. Gainera, zantzu adierazgarria da katolikoen eta ebanjelikoen artean burutzen ari diren *Elizen arteko Biblia* euskara batuzkoa izatea. Testamentu Berria laster argitaratzekoa da eta kalitate handikotzat jo daiteke beraren itzulpena.

Bestalde ez-erlijiozko gaiak darabiltzaten itzulpenak euskara batuaz burutzeko joera nabarmenki indartu dela, irakaskuntz premien eraginez, eta itzulpen joera erredukzionista eta puristak alde batetara utzirik, gero eta itzulpen integratzaileagoa eta zehatzagoa egitearen joera nagusitzen ari dela: ikastoletako textugintza, UZEIren lanak eta zenbait argitaletzek eskainitako enziklopedia gisako lanak dira lekuko.

Halere, dinamismo handiegirik ez badu ere, bada batez ere Bizkaian, gerraurre eta gerraondo hurbileko erizpide purista eta aski subjektiboen bidetik, euskalkizko textugintza bat bultzatu nahi lukeen sektore bat. (Ikus Anaya eta S.M. editorialen zenbait itzulpen).

Gaurreguneko eta etorkizun hurbileko itzulpen positiboki baldintzatuko duten fenomeno nagusiei bagagozkie, alde batetik irakaskuntza formalaren barnean eta inguruan burutzen ari den ekintza aipatu behar da: UZEIren hiztegi-gintza (neurri zabal batetan itzulpen lan bezala hartu behar dena) aski erabakitzailea dateke terminologia zientifikoa finkatzerakoan ezezik, oinarrizko euskararenean ere, eta itzultze joera jakin baten baldintzak ezartzean. Bestalde, EKN-ko Batzorde Mistoak irakas textuen berrikusketa eta orrazketa erakunde beronen eskutan jarri duelarik, hiztegi-gintzan erabili dituen erizpideak etorkizunean berrindartu behar den textugintzara ere hedatuko direla uste izan behar da.

Bestalde, EKNaren eskupean dauden hiru probintzietan eta Nafarroan, udal askotan itzultzaileak izendatzeari ekin zaio azken aldi honetan. Administrazio Lokaleko Kontseilaritzak dekretu bidez, itzultzaile hauen statusa arautu eta kolegio bat eratu nahi duelarik, badirudi iraunkortasun bat eskuratu nahi diela lanbide honetan ihardungo dutenei. Duela bizpahiru hilabete batzorde bat eratu zen udaletako itzultzaileen ordezkari, Diputazio, EKN eta Euskaltzaindiaren partaidegoz, eta lehen aipaturiko UZEI erakunde berari eskatu zitzaion, behin-behinekoz bederen, udal etxeetako itzultzaileen hizkuntz koordinazio eta asesoratze lana bere eskutan har zezala, jadanik kooperatiba alorrean burutzen ari zen lanaren bidetik. Batzordekideen eskabidez, Euskaltzaindiak, bi gutun igorri zituen, bata EKNko Lehendakariari eta Nafarroako Diputazio Foralaren Lehendakariari bestea, aipaturiko nahia azalduz eta UZEIk egindako *Euskara Administrazio Publikoan* (Projektua eta Aurrekontua) ere eskainiz.

Dirudienez eskabide hau begi onez ikusia da eta onarpen ofiziala eta finantzia-pena eskuratu baino lehen, UZEI bere lanari lotu zaio, itzultzaileen eta euskararen mesedetan. Pauso honek oso eragin positiboa izango duelakoan gaude administralgo-ko euskararen eta itzulpen kalitatearen baitan.

Azkenik, komunikabideetan, egunkarietan eta aldizkarietan bereziki, itzulpenak sarrera handia duela aitortu behar da, mundu zabaleko berriak euskaratzeaz denaz bezanbatean. Kazetaritzako euskararen aberaste honek biziki eragiten dio gure hizkuntzaren eguneratzeari. Baina maila honetan joera desberdinak nabari direlarik, erizpideak bateratze baten premia somatzen da, aberaste hau modu anarkikoz gerta ez dadin, are gehiago, etorkizun hurbilean euskarazko telebistaren bitartez, komunikabideetako testu itzuliek hedadura handia hartuko duten eguna ia gainean dugu-nean.

Honek guzti honek zera pentsaraztera garamatza, alegia, une honetan inoiz baino beharrezkoagoa zaigula, euskararen finkapen eta garatzean hainbesteko eragina duten ekintza eta erakunde desberdin hauen artean (UZEI, administrazio mailako itzultzaileak, kazetaritza, textugileak eta editorialak...) erizpide bateratuak eta hizkuntz koordinazio eginkor bat lortzea itzulpenari hain loturik dagoen euskaragintza barrea eta zatika ez dadin.

Gure itzulpenaz ari garelarik, ez dut uste lekuz kanpoko gerta litekeenik hemen K. Mitxelenak duela hogeit urte (Asaba zaharren baratza, EGAN, 1960 (3-6), 121-134.or.) egin zizkigun zenbait ohar gogoraztea: "Itzulpen ugari izan dugu gure artean euskal literatura hasi zenez geroztik. Itzulpen horiek, ordea, biziro zabaldu eta ugari-tu dira azken urteotan. Zorretan gaude lan horretan aritu eta ari direnekin, premiaz-koak bait ziren itzulpenok eta hizkuntza lantzeko bide egokia.

Ez dakit ordea horien balioa goregi jaso ez ote daukagun. Erruz agertzen dira itzulpenak hizkuntza landuetan, baina ez diote itzulpenek ematen literatura bati bere maila, berezko obrek baizik. Literatura baten loraldietan itzulpenak berez datoz, gorputzaren ondoren isatsa datorren bezala. Isatsa horratik ez da gorputza; ez da gorputzarentzat kalte gehiegirik gabe motz daitekeen eraskin luzea edo laburra besterik. Gehiago txundituko ditugu arrotzak gure obra bat haien erdarara itzuleraziaz haien erdaratik hamar gureganatuz baino.

Herri oso bat itzultzaile bihurtzeak baditu bere arriskuak, ongi agerikoak gaine-ra. Ez da hizkuntza bere buruaren jabe, besteren mirabe baizik: besteren hitzak, esae-rak eta legeak dauzka beti gogoan haiei nola egokituko zaian asma beharrez."

Mitxelena jaunaren lerro hauek argiro erakusten dute, Andimak esango zukeenez, “erderarekiko ioputasunaren” arriskua eta ondorioz, gertatzen den hizkuntz eta literatur kolonialismoa. Baina honetan ere, beste gauza askotan bezala, gauzak ez dira beharko lukeenaren errepidetik ibiltzen, eta gauden-gaudenean erabat inizatiba pribatuz, inolako plangintzarik (eta diru laguntza orekatzailerik) gabe itzulpenak bere bideak urratzen dituelarik, nekez pentsa genezake euskaratik erderara asko itultzean, ez baitago aukera handiegirik alde batetik, eta dagoen apurra nolabaiteko itzulpen politika baten arabera argitaratzen baita. Ez dugu hemen aipatuko Arestiren obraren itzulpena, arestian Mitxelena, Sarasola, Knörr eta abarren arrazoizko suminak asaldarazi dituen, hurbilegi baitago eta guztion gogoetan.

Baina bestalde esan dezagun hizkuntz finkatze askoren haseran —txekera, hebraiera modernoaren eta abarren kasuak baizik ez aipatzeko— itzulpenak zerikusi garrantzitsu bat izan duela. Eta Cesare Pavese, itzultzaile eta literaturgile ofizioa ongi zekienaren hitzak, aipagarriak dira zentzu honetan: “(Literaturazko) loraldi handien aurretik itzultzaile emankorrezko belaunaldi bat izan ohi da (neoterioi, stilnovistak, isabelinoak, saminaren hirukotea, errusiar nobelagintza, neorealismo amerikarra)”. (*Il mestiere di vivere. Il mestiere di poeta*, 11-I-1940).

Mitxelenak eta Pavese diotenaren artean ez dago inolako antinomia edo kontraesanik. Mitxelenak hizkuntzarekiko kezka bat adierazten du, egiazko arriskua dena eta Pavese literaturgintza orok beharrezkoa duen kanpotiko ernalketa, “ghetto” giroan nekez eman baitaiteke benetako sorkuntzarik. “Zenbat eta historia gure garaietara hurbiltzenago den, hainbat eta gehiago gertatzen da bi zibilizazioen artean haragi bidezko urtzearen ordez paper bidezkoa. Inbasioei itzulpenak darraizkiet. (Ibidem)”.

Kakoa honetan datza: ofizioko itzulpenak egitean, une horretan hizkuntzak dituen ahalbide guztiak baliarazten jakitean, eta literatur textuei dagokienean, bir-kreazio lana burutzean, sentiberatasun estilistiko finenaz.

Gure artean, agian, gutxiegi ikusten ditugu sortzaile-itzultzaileak Orixe, Mirande eta Arestiren kasuak salbu, badirudi itzultzailearen egitekoa bigarren mailakotzat daukagula edo. Bestetara gertatzen zen XIX.mendearen bukaerako errusiar literaturan eta fruitu umorik ikusi ahal izan zuten. Ezaguna da bestalde, Majakovskij-ren harako hura: “Zure poesia itzul daitekeela uste al duzu? - Bai —erantzun zuen hark— baina itzultzailea ni bezain poeta ona baldin bada”. Argi dago nola ulertzen zuen literatur itzultzaile ofizioa. Labur esateko, textu faktual edo denotatiboen itzultze lanean erabat murgildurik eta buru-belarri gabiltzan honetan (sintomatikoa da Gandiagaren azken aldiko irakurgaiak Natur Zientziak eta antzekoak izatea), hizkuntzaren orekak literaturgileak kreazio-lanak itzultzen hastea edota estilistikaz ongi hornituriko itzultzaileak mundu literaturako obra nagusienak itzultzeari ekitea. Hutsune hau nabariegia da gure artean, eta erabakitzailea izan daiteke kutsu artifiziala nabari zaion Euskara Batua hezur eta haragizko bihur dadin eta euskalki eta subeuskalkietatik bizi-irainaz jabe dadin. Honetan ere bada zer ikasirik Pavese italiarraren obran.

EUSKAL ITZULTZAILEEN PRESTAKUNTZARAKO IKASTALDIAK

Guk dakigularik azken bost urteotan lau ikastaldi antolatu dira Euskal Herrian Euskal Itzultzaileak prestatzeko:

- Arrasaten (1976)
- Ustaritzeko UEU-n (1976)
- Arantzazun (1977)
- Santutxun (1978-79)

Arrasate eta Ustaritzeko Ikastaldiak

Bi ikastaldi hauek, programaz eta irakaslegoz, berdintsuak izan zirenez gero, batera aipatuko ditugu.

Lehena 1976.eko uztaillean, Arrasateko Eskola Profesionalean ospatu zen, bertako CIM-AHIZKE-ren babespean. Hamar egunetako iraupena izan zuen eta 30eko ikasle kopurua bildu zen.

Irakasleak hiru izan ziren: J. R. Etxebarria, Xabier Kintana eta Xabier Mendi-guren. Ikastaldi teoriko-praktikoa izan zen honako programaren arabera banatu zelarik:

1. Sarrera eta ikuspegi orokorra
Literatur textuen itzulpena
Kazetaritzako textuen itzulpena
Orixeren itzultze modua (X. Mendiguren)
2. Textu didaktikoen itzulpena
“Bilboko Eskola” eta hizkuntzaren finkapena
Morfologia: aurrizkiak eta atzizkiak (X. Kintana)
Lexikologia
3. Textu teknikoen itzulpena
Sintaxia eta analisi sintaktikoa (J. R. Etxebarria)

Santutxuko Ikastaldia (1978-79)

Ikastaldi hau 1978.eko azaroaren 2an hasi eta 1979.eko maiatzaren 10ean bukatu zen, eta berrogei bat ordutako iraupena izan zuen. Jose Ramon Etxebarria izan zen irakasle, eta neurri handi batetan Arrasaten eta Ustaritzen emandako ikas-taldiaz baliatu zen beste hau antolatzean.

Hona hemen ikastaldian zehar azaldutako gaien zerrenda:

- Sarrera eta Helburuak
- Itzulpenak zer diren
- Textu idatzien itzulpena
- Itzulpenen arazo teknikoak
- Zenbait itzultze moduren kritika (Orixe, Kerexeta, etab.)
- Itzulpen pedagogikoak zer diren
- Euskal Hiztegia (hitz mailebatuak, elkartuak, eratorriak)
- Textu teknikoen itzulpena
- Orixeren itzultze modua
- Euskal sintaxia eta beronen analisia
- Kazetaritzako testuak
- Kerexetaren itzultze modua (Euskal Biblia)
- Literatur textuen itzulpena

Ikastaldiaren alderdi praktikoari dagokionez, hiruna pertsonatako taldetan egiten zen lan. Esaldiz esaldi, hiruren artean testu bakarra aukeratu behar izaten zuten, ondoren zuzenketa eta kritika elkarren artean eginez. Ondoren guztien kritika egiten zen eta aurkitutako zailtasunen berri ematen. Klase bakoitzaren ondoren etxerako lan jakina ematen zen.

Elizarteko Bibliaren Itzultzaileentzako Ikastaldia

Eliza Ebanjelikoak Euskara Batura Biblia osoa itzultzeko asmoa adierazi zuelarrik, katoliko eta ebanjelikoz osoturiko itzultzaile taldea eratu bezain laster, 1977.eko irailaren 12tik 17rako astea Itzulpen Teoriari buruzko ikastaldia antolatu zuen Arantzazun.

Ikastaldia hau teoriko-praktikoa izan zen: alde batetik *Itzulpenaren Teoria* modu sistematiko batez eman zen, bereziki Bibliaren itzulpenean aurkitzen diren berezitasun eta zailtasunak kontutan harturik, Tubingako Unibertsitateko Prof. Doktor H. P. Rüger, irakasle zelarrik, eta bestetik Mendoza jauna, Bibliaren espainolezko itzulpenen arduradun denak *Bibliaren Itzulpen herritarrak* gaia azaldu zuen.

Alderdi praktikoari dagokionez, taldean itzulpen ariketak egiten ziren, eta Euskara Batua eta itzulpenaren arazoak eztabaidatzen ziren. Hona hemen H. P. Rüger jaunak azaldutako gaiaren eduki orokorrak.

Bibli Itzulpenaren Zientzia eta Teknika

- Itzulpenaren Funtsa
- Testuinguruaren konkordantzia konkordantzia literala baino garrantzitasago
- Baliokidetza dinamikoa formal baidin baino garrantzitsuago
- Hizkuntza mintzatua idatziaren gainetik
- Mezu hartzailearen garrantzia
- Analisia gramatikala
- Hitzen adiera: determinazio sintaktikoak eta semiotatikoak
- Itzulpena:
 - Espazio, denbora eta logikazko harremanak
 - Idiotismoak
 - Adiera figuratuak
 - Pleonasmak
 - Formulismoak
 - Adieraren osagai banaketa
 - Testuingurua azaldu eta osatu beharra
- Alderdi gramatikalak: sintaxia, ukapen bikoitza, numeroa, aditz boza, parataxia, hipotaxia, aposizioa, elipsia, kategoria gramatikalak
- Textuaren berregituratzea.

EUSKAL ITZULTZAILEEN ERITZIAK

Sarreran jadanik aipatu denez, azken urteotan itzulpen arloan gehienbat nabarmendu eta gaurregun ere lanbide honetan ari diren pertsonen eritziak garrantzi handi-

kotzat jotzen ditugu Eskolaren sorreran ezezik geroko ibilpidean ere, berauek osotuko baitute nolabait ere beharrezkoa duen ingurune naturala.

Itzultzaileen artean zabaldu den inkestak ez du izan inolako asmo agortzailerik, eta datu eta eritziak sistematikoki biltzeari baino jaramon handiagoa egin diogu joera nagusiak detektatzeari.

Ikestak banatzerakoan bi erizpide konbinatu ditugu: azken hamarkadetan obra itzuliren bat argiraturikoa izatea edota iragan hurbilagoan eta bereziki gaurregun udaletan nahiz kultur erakunde edo zerbitzuren batetan itzulpen lanetan ari izatea.

Honela bada, ehunen bat itzultzaileari bidali zaizkie inkestak, nahiz eta sarritan aurretiaz jakin erantzunak jasotzea ez zela erraza izango inkestatuaren adinarengatik edota zenbaiten itzulpen ekintza oso mugatua, behin-behinekoa eta denboran zehar urrundua delako.

Bestalde, txosten honetan joera nagusi batzu erakustea delarik helburu eta denbora mugatasunengatik, lehen epe labur batetan bildu ditugun 30 erantzunen gainean moldatu dugu ondoren eskainiko dugun eritzi bilduma hau.

1. Itzultzaileen adina eta jatorria

— Adinari dagokionean itzultzaileen gehiengoa (75 %) 26-45 urte bitartean kokatzen da, banaketa aski berdin baten arabera, Beste multzo adierazgarri bat 56-70 urte bitartekoek osatzen dute, ia ehuneko hogeitaz bost direlarik.

— Jatorriari dagokionean, hirutatik bi gipuzkoarrak dira eta gainerakoak bizkaitarrak, arabar bat izan ezin. Nafarrik eta Iparraldekorik ez da agertzen erantzuleen artean.

2. Itzultzaileen ikasketa maila

Ikasketa mailari dagokionean, 70 % da prestakuntza unibertsitarioa dutenen kopurua, eta ia gehienek letra mailako ikasketak burutu dituzte.

Gainerakoek (30 %) goi batxilerra edo apaiz ikasketak dituzte, nahiz eta beti bukatzera iritsi ez diren. Ikus daitekeenez, erantzuleen kultur prestakuntza aski garrantzitsua dela aitortu daiteke.

3. Itzultzaileen gaurko lanbidea

Erantzuleen ia erdiak (46,6 %) itzultzaile bezala egiten du lan eta gainerakoek portzentaia antzekotsutan irakasle, bulegolari eta idazle bezala lan egiten dutela adierazi dute.

30-en artean bi dira apaiz lanbidean ari direnak. Itzultzaileetarik (30 %) dira udaletxeetan ari direnak eta 26,6 % UZEI-n lan egiten dutenak. Gainerakoak editorial eta kultur erakundeetan sakabanaturik aritzen dira.

4. Itzulpenetan erabiltako euskara

Euskara Batua soilik erabiltzen dutela erantzun dutenak (80 %) dira. Euskalkia soilik erabiltzen dutenak (13,3 %) eta biak erabiltzen dituztenak (6,6 %).

5. Itzultzailearen kontzientzia profesionala

Hiru erantzun prosibleren artean, itzultzaileek honela banatu dituzte bere erri-ziak: beren burua profesional bezala ikusten ditunak 26,6 % dira; erdi-profesional bezala ikusten dutenak ere beste horrenbeste dira (26,6 %) eta 36,6 % behin-behineko itzultzaile direla diotenak. Gainerakoek ez dute erantzun. Beraz erdiak baino gehiagok (53,2 %) du nolabaiteko kontzientzia profesionala bere itzultzaile eginbideari buruz.

6. Itzulpenak zein hizkuntzatatik

Erantzuleen erdiak (50 %) gaztelaniatik soilik egin ditu itzulpenak; bederatzik (30 %) gaztelania eta frantsesetik. Hiru dira ingelesetik eta bi alemanetik ere egin dituztenak.

Beste hizkuntza batzutatik, batez ere klasikoetatik, itzulpenak egin dituztenak bost dira (16,6 %).

7. Itzultzailearen prestakuntza prozesua

Hogei ta seik (86,6 %) erabat prestakuntza pertsonal edo autodidakta bati jarraiki zaizkiola erantzuten dute. Lau (13,3 %) dira ikastaldiez ere baliatu direla diotenak. (Gogoan har bedi duela lau urte Arrasaten eta Ustaritzen ospatu zen U.E.U.-n Itzultzaileentzako bi ikastaldi eratu zirela). Norbaiten laguntzaz ere baliatu direnak hiru dira.

8. Itzultzean aurkitutako zailtasunen mailakatzeara

Zortzi zailtasun moeta edo puntu eskaintzen zitzaizkien inkestatuei, nork bere esperientziaren arabera ordena zitzan.

Gehienbat nabarmendu dituzten zailtasunak bi izan dira: lehendabizi *euskal lexikoaren egoeratik* sortzen direnak eta *sintaxiarenetik* sortutakoak hurrena.

Hizkuntza orokorki finkatu gabe egoteak sortzen dituen zailtasunak aipatu dituzte hirugarren postuan.

Irakurlearen euskara mugatuak sortzen dituenak laugarrenean.

Gainerako zailtasun posibleak: euskal morfologiaren aldetikoak, itzulgaiaren ezagupenaren aldetikoak, erdararen ezagupenaren aldetikoak eta azkenik, purismoak sortzen duen eraginaren aldetikoak bigarren mailakotzat jo daitezke erantzunen arabera.

9. Euskal itzultzailerik hoberena

Galdeta hau oso korapilotsua bada ere dagoen-dagoenean, beste inolako zehaztapenik gabe, nolabait itzultzaileek duten joera eta ideala nolabait mugatzeko asmoz egin zen, bai eta zenbait itzultzailek bestengan izan lezake eragina nolabait ikusteko.

Erdiak ozta-ozta erantzun duelarik ere hona hemen aipatu dituzten izenak: X. Garmendia (4), D. Amundarain (3), Orixe (2), Txillardegi (2), X. Mendiguren (2), G. Aresti (1), Berriatua (1), X. Kintana (1), J. L. Merino (1).

10. Itzultzaile Eskolaren balioa

Ia ehunetik ehunek baietz erantzun du, Itzultzaile Eskola batek itzultzaile-lana burutzeko prestakuntza baliozkorik eskain ote lezakeen galdetu denean.

Horretarako ikus litzaketen arrazoiak aipatzeko eskatzean, gehienbat azpimarkatu dutena erizpideak edo *kriterioak bateratzearen* premia adierazi dute erantzunetan eta *hizkuntza finkatzeko* bitarteko egokia izan litekeelako bigarren mailan. Eta azkenik, aldeaz edo moldeaz, itzultzailearen eginbidea *profesionalizatzea* eta *oreka teoriko-praktiko* batetan sendotzea derriorezkoa iruditzen zaielako.

11. Itzulpen teoriari buruzko ezagupena

Itzulpenari buruzko ezagupen teoriko gutxi dutela aitortu dutenak 17 izan dira (56,6 %) eta deus ez dutenak bederatzik (30 %). Batek bakarrik erantzun du asko, eta Bibliari itzulpenari buruzkoa dela ezagupen hori zehaztu du.

Gai honetaz ezagutzen duten bibliografia eskatzean honako autoreak agertu dira: *G. Mounin* (3 aldiz), *Nida-Taber* (1), *Alonso-Zorro* (1), *Octavio Paz* (1), *Carlo Buzzetti* (1).

12. Itzultzaile Eskolako asignatura posibleak

Oinarritzko prestakuntzarako Euskal Itzultzaile Eskolan ikasteko 10 asignatura posibleak izan litezkeenok ordenatzeko eskatzean, honela erakutsi dituzte preferentziak:

1. Euskal morfosintaxia
2. Euskal Lexikologia
3. Itzulpenaren historia eta teoria
4. Teoria linguistiko orokorra
5. Euskal Itzulpenaren historia kritikoa
6. Textu mailakatuen itzulpen gidatua
7. Estilistika
8. Euskal Literatura: historia eta autoreen ezagupena
9. Gaztelaniazko morfosintaxia eta lexikologia
10. Gaztelaniazko literatura

Hautaketa honen interpretazio behin-behineko bat aurreratuz, zera esan daiteke: gaurko euskal itzultzailea gehienbat kezkatzen duena euskara hizkuntza bezala ezagutzea eta sakontzea dela, agian maila horretan defizit nabaria somatzen baitu.

Bigarren maila batetan nahi duela itzulpen teoria eta teknika eta azken maila batetan, nahiz eta garrantzirik ez diola ematen pentsatu beharrik ez dagoen, Literatura eta Gaztelaniaren ezagupena.

Bistan dago oraindik aro "linguistizista" batetan aurkitzen garela eta hizkuntza-ren normalizazio eta finkapen ezak biziki baldintzatzen duela itzultzailearen lana, eta gure demandaren baitan itzulpen literarioak, *sensu stricto* oso sarrera mugatua duela.

13. Interpretariak prestatzearen garrantzia

Itzultzaileen prestakuntza arautu bat oraindik ez dugun honetan, interpretarien beharraz galdetzean, bazirudien oso bigarren mailakotzat joko zela arazo hau dituen

berezitasunengatik eta oraindik oso eskabide urria dagoelako, baina aski datu adierazgarriak agertu dira.

Erantzun dutenak 24 direlarik, (87,5 %) interpretariak prestatzea ere beharrezko dela aitortu dute. Batek bakarrik erantzun du ezetz eta beste batek ez du eritzirik.

Baiezkoaren arrazoia erantzuleen erdiak eman du eta kontzientzia sozio-politiko nabarmena agertu dute euskararen normalizazioarekiko. Interpretariak beharrezko ikusten dituzte geroari begira politika eta administrazioaren mundua benetako elebitasun batetara iristeko eta hizkuntz normalizaziora.

Badirudi, itzulpen idatziek zenbaitentzat sinbolismo maila ozta gaintitzen dutela eta aurrean bezala areago direla eta hizkuntza mintzatura pasatzea hil-edo-bizikoa dela.

14. Itzultzaile prestakuntzaren formaltasuna

Erantzuna eman duten 24etarik 15 unibertsitate mailako prestakuntza baten aldeko agertu dira (62,5 %), gainerakoak ikastaldi (kurtsilo) erako prestakuntzaren aldekoak.

Kontutan har bedi, erantzuleen artean asko dela beren eguneroko lana eta unibertsitate erako ikasketak egitea posible ikusten ez duena, eta ikasle posible asko ere egoera horretan daudenak izanik, arrazoi horregatik agertu direla uste dugu hainbeste erantzun ikastaldien alde. Baina ez dugu uste bi erantzun hauek elkar ukatzaileak direnik, zeren eta inork ez baitu hautatu hirugarren aukera, hots, *prestakuntza informal eta laburrarena*.

Beraz, ondorio gisa, itzultzaileak nahiko baloratzen duela bere lana eta bertan aurkitzen duen zailtasuna eta era berean, prestakuntza sistematiko eta sakon baten premiaz jabeturik dagoela aitortu genezake. Hauxe da erantzunaren arrazoiak galdetzean erantzun dutena: kultur maila handia, sistematikotasuna, profesionaltasuna, seriotasuna etab. bezalako kontzeptuak erabiltzean.

15. Itzultzaile prestakuntzaren iraupena

Galdera nolabait mugatzeko egunero lau ordutako iharduna oinarritzat harturik, aukera batzu eskaintzen ziren prestakuntzaren iraupenaz. Argi dago erantzun erabat indikatiboa nahi zela, eta aurreko galderak bezala, prestakuntzaren garrantzia dagoen kontzientzia neurtze ahalegin bat baizik ez dela.

Hogei ta hamarretik 23-k erantzun dute:

Sei hilabete (3)
Urte bete (8)
Bi urte (6)
Hiru urte (5)
Gehiago (0)

Erantzunek beren laburrean adierazten dutenez, “erdi-karrera” baten statusa izan beharko luke prestakuntza horrek gure itzultzaile multzo dinamikoenaren esperientziaz eta eritiziz.

16. **Ikaslearen sarrerako prestakuntza maila**

Bi parametro ezartzen ziren neurketarako: kultura eta euskara.

Kulturaren sailean hiru aukera zeuden eta erantzunak honela banatu dira:

Unibertsitate ikasketak (4)

COU - BUP ikasketak (6)

Kultura orokor ona (azterketa baten arabera) (16)

Batek hiru aukera proposatzen ditu.

Euskararen sailean bi aukera zeuden:

Euskaltzaindiko "B" titulua (9)

Euskaltzaindiko "D" titulua (15)

Ikus daitekeenez, erantzunak agian ez dira oso adierazgarriak, baina beti ere *Kultura orokor on bat* eta euskarazko *"D" titulua* joera nagusia markatzen dutenak direlarik, orientagarri gerta daitezke.

17. **Itzultzaile profesioaren statusa**

Galdera honi 20-k erantzun diote eta bi aukera zeuden, eta honela formulaturik zegoen: itzultzaile profesioa nola nahiko zenuke:

— erabat arauturik (karneta, tarifak...) (17)

— orain arte bezala arautu gabe (3)

Ondorio gisa, itzultzailea ez dagoela ados espontaneismo edo anarkiarekin esan liteke, eta beste profesio batzuren pareko edo antzeko status baten bila joatea begi onez ikusten du.

Hau guztiau estuki loturik dago lehengo zenbait erantzunekin eta prestakuntzaz eta bere egitekoak duen aritziarekin.

18. **Euskal Itzultzaileen Lan Ihardunaldi baten premia**

— Bost aukera posible zituen galderak eta gutxira 29 erantzun dute.

Beharrezkoa dela 15 erantzun dute.

Komenigarri dela 10 erantzun dute.

Inork ez du erantzun *beharrezkoa ez denik* edo kaltegarria denik eta eritzirik gabe-koak 4 izan dira.

Positiboki erantzun dutenen eritziak 83 % inguru suposatzen du.

— Honelako Ihardunaldi batetan zer mailatako parte hartzea izango luketen galdetzean, 4-k antolatzaile gisa, 5-ek ponente bezala eta 14-k entzule erara erantzun dute. Zenbaitek maila bakarrean baino gehiagotan esku hartzeko gertutasuna adierazi du.

19. **Itzultzaileen arteko aldizkaria**

Euskal itzultzaileen artean aldizkari edo buletin gisako zerbait argitaratzeari buruz zer eritzi dagoen galdetzean, 29-k erantzun dute: 8-k *beharrezko* jotzen dute,

13-k *komenigarri*, bakarrak dio *ez dela beharrezko*, inork ez kaltegarri denik eta 7 dira eritzigabeak.

Honela, bada, *komenigarri* eta *beharrezkotzat* jotzen dutenen kopuruak 72,4 % suposatzen du, eta beraz, aurreko gaietan profesionaltasunari buruz agertzen zen interesaren ildotik doa erantzuna.

Ondoren, aldizkari edo buletin honen helburu eta eginkizunaz galdetzean: itzultzaileak aurkitzen dituen zailtasunetan laguntzea, itzultzaileen profesionaltasuna eta koordinazioa indartzea eta itzulpenen kritika eta teorizazioa egitea aipatu dira jomuga posibletzat.

Laburpen gisa: Inkesta honen bidez bildu ditugun emaitzak larriki laburtuz gero, hau esan daiteke: gure itzultzaile talde dinamikoena gazte samarra dela, 25-40 urte bitartekoa, eta gehienbat gipuzkoarrek osotzen dutela. Kultur-prestakuntza maila ona duela eta portzentaia nabarmen batetan profesionalizazio bidean sarturik dagoela, eta ia euskara batuaz soilik baliatzen direla.

Itzultzaileak bere itzulpenak neurri handi batetan gaztelaniatik egiten badituzte ere, nabarmena da beste hizkuntza batzutatik egiteko duten gaitasuna ere eta ia erabat autodidaktak izan dira beren prestakuntza prozesuari dagokionez, eta hizkuntzaren egoera ez finkatuak kezkatzen du gehienbat (lexikalak eta sintaktikoak), beraz oinarritzko premietan dauka burruka. Itzulpen teoriarik ez du ezagutzen.

Ereduei dagokienez, ez dago iraganari begira, gaurkoei baizik. Itzultzaile eta Interpretarien Eskola, Itzultzaileen Lan Ihardunaldiak, eta Itzultzaileen Aldizkari bat oso positiboki baloratzen ditu, eta bere egitekoa eta etorkizuneko lanbidea serioски profesionalizatzearen aldeko agertzen da.

EUSKAL ITZULTZAILEEN LAN IHARDUNALDIA (EILI)

Sarrera

Euskararen eta Euskal Literatur Historian zehar itzulpenak sarrera garrantzitsua izan du; beraz, hizkuntzaren baitan eragin handia izan duela aitor daiteke *a priori*. Bestalde, kultura moderno baten eskakizunen mailan jarri nahi duen edozein hizkuntza, derriorturik dago inguruko erdaretatik itzulpenak eurrez burutzer, garapen batetara iritsi nahi badu eta gizarte elebidun batetan konkurrentzian aritu nahi badu.

Gure artean, azken aldi honetan, itzultzailearen egitekoak bultzada handi bat hartu du: testugintzan, administrazio bizitzan, hizkuntz normalizapen prozesuan etab. itzulpenak ugalduz doaz.

Gure itzulpen ekintzak badu kontutan hartu beharreko berezitasunik: alde batekin, bere burua oraindik finkatu ez duen hizkuntza bat du xede hizkuntza (target language), beraz itzultzailea hizkuntza *aldatzaile* adina *sortzaile* ere bada alor gehienetan.

Literatur testuei dagokienean, gure artean itzulpen gutxi egiten da eta itzulpen literarioak zailtasun estilistiko bereziak planteatzen dizkigu hizkuntza garatuetan aur-

kitzen diren "*niveaux de langage*" direlakoek ordain egokirik aurkitzen ez dutelako euskararen baitan.

Bestalde badirudi, hizkuntzalarien eta literaturgileen artean ez dagoela harreman handiegirik: arauemaileak iraganari begiratzen diotela gehienbat, eta alde berean, eguneroko praxis mintzatuaren eta idatzian joera desberdin batzu gorpuzten ari direla anarkian eta energi erreketak batetan galtzeko arrisku handiarekin. Beraz, interesgarri ezezik nahitaezko deritzagu *hizkuntzalari - literaturgile - itzultzaile* zirkuitu hiru-koitz hau estutzeari eta indartzeari, bakoitzaren egitekoaren eta euskararen onetan.

Gainera, munduan zehar, azken urteotako linguistikaren ereginez eta itzulpenari buruz egin diren teorizazio eta sistematizazioei esker, esperientzia eta ezagupen multzo aberats bat metatu da eta euskaratzaileon eginkizunerako argibide ugari eskaini liezaguke informazio bat izateak, gero eta zentzu kritiko handiagoz gure lanak burutzeko.

Azkenik, euskal telebista baten atarian gaudelarik, erdi epe batetara Euskal Herrian eragin sakona —erabakitzailea esango nuke— izango duen komunikabide honetan ere itzulpenak garrantzi handia izango du. Beste alorretan bezalaxe, honetan ere koordinazio orokor bat lortzea behar-beharrezkoa da euskararen finkapen prozesua desbidera ez dadin eta indarrak bateraturik joka dezagun.

Ondorio gisa, zera esan genezake, pixkanaka euskal itzultzaileen artean kontzientzia profesionala, zentzu kritiko bateratua, eta bere eginkizunarekiko ikuspegi solidario bat sortertzatza garrantzi handikoa izan daitekeela aurkitzen gareneko euskararen ibilpidean eta momentuan.

Lan Ihardunaldiaren helburua

Aurre gogoeta hauek kontutan harturik, agian Udako Euskal Unibertsitate aldian zehar, antola ditezkeen lan bilera batzuren helburu nagusia *euskal itzultzaileen arteko talde kontzientzia profesional* bat lortzen hastea izan daiteke, lotura eta harreman iraunkor batzu ezarriz, UZEI eta Itzultzaile Eskolaren inguruan koordinatuz, informazio bideren bat sortuz, eta agian, elkarte moetairen bat sortuz.

Guzti honi buruz, eritziak eskatuz inkesta bat zabaldu delarik, epe labur baten buruan itzultzaile gehiengo baten ikuspuntua ezagutzeko moduan izango gara eta bilera hauei eman beharko litzaiekeen norabidea argiago ikusiko dugu.

Behin-behineko programa baten edukinak (iradokizun gisa)

Itzultzaileen artean talde berezi edo kualifikatu bat dagoelarik, administrazio mailako itzultzaileena, eta beronek bere helburu jakinen arabera antola lezakeen programakuntzari kalterik egin gabe, orokorki ihardunaldi honetan bi eratako gaiak uki litezke:

- a) Itzultzailearen antolaketa profesionalari dagozkionak.
- b) Itzulpenaren alderdi linguistikoari dagozkionak.

Itzultzailearen antolaketa profesionala

Biltzen ari garen eritzien arabera, eta *a priori* ikusten diren zenbait arazo kontutuan izanik, puntu minimo batzu proposatzea komenigarri izan daitekeela aitortzen genezake.

- Euskal Itzultzaileen Elkarte edo Antolaketa gisako zerbait beharrezkoa edo interesgarri izan liteke.
- Itzultzaile profesioaren edo eginkizunaren garantizapenerako.
- Tarifak berdintzeko.
- Gero eta handiagoa den demanda bat kanalizatzeko.
- Gero eta itzultzaile profesional gehiago sor dadin, eta arlo desberdinetan espezializa dadin.
- Nonbait informazioa zentraliza dadin, era guztietako informazioa eta iniziatibak bizkortasunez zabaltzeko.
- Prestakuntza eta “*recyclage*” erako ikastaldiak antolatzeko.
- Itzultzaile Eskolak (oinarrizkoak - espezializaziozkoak) esperientzidun ingurune bat izan deza, irakasleak biltzeko eta beste zenbait lanetarako.
- Buletin edo argitalpenen bat aldizka argitara dadin.
- Karnet, agiri edo antzeko zerbaiten premia eztabaidatzeko.

(Kontutuan har bedi itzultzaileen elkarte nazional ugari dagoela munduan zehar eta Nazioarteko Federakunde bat ere bai).

Itzulpenaren alderdi linguistikoak

Ikus daitekeenez gai eta arazo asko legoke aipaturiko Ihardunaldi batetan ukitzeko, aztertzeko eta ondorio praktikotara eramateko. Hemen orientabide gisa eskaintzen direnez aparte, beste puntu osagarri eta desberdin gehiago ere agian proposa liteke. Ihardunaldi horretarako premien hierarkia bat egin beharko da eta aktiboki partaide izateko prest dauden pertsonen artean antolaketa eta txastengintza lanak dagoeneko banatzen hasi beharko genuke nork zertarako hitza ematen duen ikusiz gero soilik muga baikenezale lan bilera horien nondik norakoa eta nortasuna finka.

Bi atal nagusietan aipatzen diren gaiak asko direlarik, agian hiruzpalau txosten nagusitan bildu beharko lirateke funtsezko eztabaida-gaiak, ondoren partaide edo entzuleek beren eritziak ager ditzaten erabakiak hartzera zuzendurik dauden puntuetan.

Udako Euskal Unibertsitatea eta Itzultzaileen Lan Ihardunaldia

Martxoaren leian, UZEI-k Udal Itzultzaileentzat antolatu zuen bileran aurkeztu zen gaian proposaturiko asmoa eta, orohar, ontzat eman zelarik hurrengo beste bilera bat antolatzea erabaki zen gai hau aztergai bakartzat harturik.

Hain zuzen, hil honen 28an ospatuko da UZEI-ren galetan aipaturiko bilera honako programaketa orokorraren arabera Ihardunaldia prestatzeko eta txostengileak hautatzeko, UEU-n Ihardunaldiak ospa daitezen.

1. **Itzulpenaren munduari buruzko informazioa:** Historia, bibliografia, linguistika eta itzulpena, itzulpen teknika eta literarioa, euskal itzulpena, euskal linguistika eta itzulpena, itzulpenaren alderdi soziolinguistikoak.
2. **Euskal Itzultzaileen Antolaketa Profesionala:** Erakundea, aldizkaria, ikastaldiak.
3. **Ihardun praktikoak:** Textu itzulien konparaketa eta kritika, erizpide bate-ratzaileak.

ITZULTZAILE ESKOLAREN ZUINAK

ITZULTZAILE ESKOLA BATEN PREMIAZ

Aurreko sailetan, laburki eta gaingiroki bederen, ukituak ditugu itzulpenaren inguruan aurki daitezkeen zenbait zailtasun eta eztabaida; baita gure historian zehar itzulpenak zenbaterainoko garrantzia izan duen, eta egungo egunean zer eratako egoeraren aurrez-aurre aurkitzen garen ere. Hainbeste eragozpen, zailtasun eta baldintza dituen zeregin honetan ihardun behar duen pertsonari esperientzia bildua eta prestakuntza sistematizatua eskuratzeak zer mesede ekarriko liokeen berari ez ezik hizkuntzaren hazkundera eta normalizapenari erraz uler daitekeena da.

Bestalde munduan zehar hedaturik dauden hainbat eta hainbat Itzultzaile eta Interprete Eskola dira premia hori nabarmen agertu eta soluziobidean jarri delako lekukorik onenak. Gure kasuan, bestalde, premia hau askozaz bizikiago somatzen da hizkuntza guztiz garatu eta finkatuaren artean itzulpenak egin behar dituzten itzultzaileen artean baino ere, zeren eta inguruko hizkuntza nagusiek jadanik lortua duten *“average standard European”* prosa horren gabeziarengatik, hainbat alorretan sortzeke eta finkatzeke dugun lexikoarengatik, eta iragan hurbileko aurreritzi eta ereduaren zama astunarengatik, erizpide desberdin, kontraesankor eta zatikatzailetan gal baitaiteke itzultzailea, energia piloak alferrik erre ondoren.

Gure arazoa, Itzultzaile Eskola baten premiaz argudioak aurkitzea baino areago da Itzultzaile Eskola horren nolakotasuna mugatzea, prestakuntza eta edukien maila zehaztea eta finkatzea, eta gaurko egoeran eginkor eta fruitukorrenak izan daitezkeen ildoak urratzea. Eremu zabalegi baten aurrez-aurre gaudelarik, ez da hain erraza gertatzen mundu zehar dagoen esperientzi guzti hori gure egoerara egokitzen, bi tentazio moetatzen erori gabe.

Alde batetik, gaizki ulerturiko efikazia edo eginkortasun berehalakoaren ize-nean, presakako prestakuntza lardoskatu, asistematiko eta teorizapen eskasekoa emateaz nahikotzearen tentazioa dago: edozer egiten dugularik ere orain artekoaren aldean beste ahalbide eta ikuspegi batzu izango dituela itzultzaileak pentsatuz.

Bestetik, ordea, teorizapen abstraktoegitan, bitxekeria formaletan, eta zehazke-ria estilistikotan galtzearen arriskua dago: prestakuntzaren helburua ez dela “errezetaxoak” eta “teknikatxoak” ematea, baizik eta itzultzailearen mentalizapen bat sakon eta teoriatzko hornizio on bat eskuratzea dela uste izanez.

Eta azkenik, besterik ere bada, Itzultzaile Eskola batetatik pasa izanak arazo guztiak lautuko dizkiola itzultzaileari, eta "panazea" gisako prestakuntza bat bertan lor daitekeelako uste ustelari heltzea. Honelako eskola baten ondorioak ezin daitezke espektakularrak izan; oso luzera eta faktore asko korapilotu eta sinkronizatuko diren heinean soilik ikusiko da eragina eta efikazia. Seguraski, lortutakoaren distirak baino, garrantzi handiagoa izan lezake nahasmenduari eta zatikamenduari ateak itxeak, eta itzultzailearen baitan indar ekonomizapen bat segurtatzeak.

Itzultzaile Eskola baten premiaz ari garelarik, ez dut uste gogoeta guztiok lekuz kanpokoak direnik, aurretiaz baitakit begi kritiko ugariegi zorrozituko direla Eskola-rantz, eta Orixek noizbait zioen bezala, "Aldeaurretik ba-dakit, guzien gustorik ez dutala egingo. Ez neronenik ere, jakina. Ontatik asi naiz; nere eta iñoren atsegiña baño geienen etekiña edo protxua lenago baita" (Urte guziko meza-bezperak, Bi Itz, VII.or.).

Euskal Itzultzaileei zuzenduriko Inkestetan ikusi ahal izan dugunez, euskara-tzaileak guztiz kontzientzia argia du bere egitekoaren zailtasunari buruz eta aho batez aitortzen du berak prozesu luze eta neketsu baten ondorioz lortu duena, bide errazago eta laburragoz eskuratzea posible izan daitekeela Eskola batetako irakas-kuntza sistematikoari esker.

Gurean Itzultzaile Eskola baten premia bi arrazoi moztaren gainean errotzen dela esan genezake.

a) Egunero eta urtero bere burua egiten eta finkatzen ari den hizkuntzaren ezagupidea lortzearen gainean.

b) Munduan zehar itzulpenaren inguruan bildu den teoria eta esperientzia modu arautu batez eskuratzearen gainean.

Eta azkenik, gerora aski garrantzizkoa gerta daitekeen arrazoirik ere bada: kontzientzia profesional baten katalizatzaile izateaz gainera, pixkanaka itzultzaileen erakundetze eta antolatzeari eragitea, beste herrialdeetan eman diren urratsen bidetik.

ITZULTZAILE ESKOLAREN ANTOLAKETA FASEAK

Europar eta Amerikan zehar bildutako datuen arabera, Itzulpen Eskolaren arazoa batez ere *interpretari* eginkizunetarako jendea prestatzearen premiak bultzaturik planteatu dela gehienbat ikus daiteke. "*Conference interpreter*" eta "*sworn interpreter*" deitzen beharizana nabarmenki igarri da azken hamarkadetan nazioarteko eta mundu mailako batzarreak, symposiumak, kongresoak etab. ugaltu direlarik, eta nazioarteko hauzi eta erlazio-juridiko-ekonomikoak gero eta estuagoak bilakatzen ari diren heinean, eta zehaztasun handiko hizkuntza eskatzen duten neurrian.

Gure egoera, berriz, gizarte elebidun desorekatuan eta euskararen erabilpena diglosikoa den una historiko batetan kokatzen da. Interpretari trebatuen eskabidea gure artean oraindik aski eskasa da, baina zenbait kasutan ikusi da berauen premia eta erabili ere erabili da interpreterik zenbait ikastalditxo eta kultur ihardunetan.

Hala ere, interpretariaren prestakuntzak hizkuntza biren arteko desoreka nabi-riarekin topo egiten du gurean. Beraz, badirudi zientzi sail eta alor desberdinetako hizkuntza aurretiaz finkatzea beharrezkoa dela interpretearen mintzabidezko presta-

kuntza maila duinki lortu eta ohizkoa den itzulpen maila perifrastikoa eta erredukzionistaren gurpil zorua hautsi nahi bada. Beraz, maila honetako prestakuntza zehatza lortzeko hizkuntza espezializatuaren guttienezko finkapena eta idatzizko itzulpen trebakuntzaren fasea aldeztu aurretik erre beharra argi ikusten da.

Hau da U.Z.E.I.-k “*Euskara Administrazio publikoan*” (proiektua eta aurrekontua) idatzian aurrez ikasten duena honako hau diotenean:

“...Euskaltzaindia Itzultzaile-Eskola bat martxan jartzekotan dela aipatu behar da. Eskola honek emango litzuke *itzulpen arruntetarako ikastaroak*; eta horien ondoren —eta ez lehenago— egin beharko lirateke, UZEIn nahiz egokia den tokitan, Administrazio-itzulpenetarako ikastaro berezituak. Hau da, ikastaro berezituak ezin liteke etor, alde aurretik Itzultzaile-Eskola hortatik pasa gabe” (63.or.).

Beraz, hasteko lehen helburu gisa, Itzultzaile Eskolaren ihardun eremua *itzulpen arruntetarako*, hots, itzulpen espezializatuak auresuposatuko lukeen kultura orokor mailako itzultzaile prestakuntza batetara mugatu beharko litzateke. Arazo praktikoa honetan dago: maila arrunt horren eta espezializatuaren arteko mugak lausoak direlarik, prestakuntzaren edukiak zehazten eta lehen aldi batetan maila honetako interprete prestakuntza bat ere diseinatzea beharrezkoa den ala ez erabakitzen.

Gure itzultzaile prestakuntza modulu hauen arabera aurkeztu daiteke:

Oinarrizko Itzultzaile Prestakuntza (urte bete)

Espezializaziozko Itzultzaile Prestakuntza
A - Itzultzaile tekniko
B - Itzultzaile literario

} Bi urte eta erdi

Interpretari prestakuntza
(sei hilabete)

Euskaratzailearen oinarrizko prestakuntzaz zenbait gogoeta

Itzulpena definizioz bi hizkuntzaren arteko eragiketa denez gero, hau da, *sorburu hizkuntzaz* (source language) adieraziaren dekodapena eta *xede hizkuntzaz* (target language) adierazi horren enkodapena, bi hizkuntza hauen eta berauek duten kulturazko testuinguruaren ezagupen ahalik eta sakonena beharrezkoak dira itzultzailearentzat.

Gure kasuan, SHak gaztelania eta frantsesa izango dira gehienbat eta euskara XHa. Alderantzizko kasuak, ugalduz joango diren arren, oraindik ez dira sarriegi gertatuko.

Lehendabizi, eragiketa honetan partaide diren bi hizkuntzei bagagozkie, bien arteko desoreka nabarmentzen zaigu. SHak ongi garatuak eta munduko hizkuntza

landuenekin homologagarriak diren bitartean, euskara bere burua finkatzen eta bes-teen mailan jartzeko prozesu aski luze baten premia duen hizkuntza da; beraz, ez da menbaldeko kultur premia mailan aski egina dagoen hizkuntza, azken aldi honetan urrats handirik eman bada ere.

Bestalde gure itzultzailegai gehienen hezkuntza (ikastoletatik pixkanaka datoze-nean salbu) erdarazkoa izan da, eta teoriak itzulpen eragiketako bi hizkuntzek trata-mendu berdintsu behar badute ere, gure kasuan euskararen ezagupenak eta euskaraz burutuko den enkodapen prozesuak planteatzen dizkigute arazo larrienak.

Itzultzailegai hauen haserako prestakuntza maila, euskarari dagokionez, oro har eta onenean, euskararen ezagupen diplomak segurtatzen duen mailakoa dateke, eta B mailakoa zenbait kasutan. Euskararen ezagupen hau errebortxatzea izango da oina-rrizko baldintza: morfosintaxia eta lexikoaren mailan. Honetarako, azalpen teoriko, eta ariketa sistematikoez gainera Euskal Literaturaren zuzeneko ezagupen sakona segurtatu beharko da, gero itzulpen lanetarako ere behar-beharrezkoa izango den Estilistikazko ezagupen garrantzizko batekin.

Prestakuntzaren beste zutabe sendoa itzulpen teoriaren eta euskal itzulpenaren historiaren inguruan ardazturiko ezagupenak osatuko dute. XHaren ezagupen teoriko-praktiko sakonaz gainera, beharrezkoa du itzultzaileak gaurregun itzulpen teoriak sistematizatu duen ezagupen multzo trinko batez jabeturik egotea. Esan beha-rrik ez dago, morfosintaxiaren ikasketan ezezik itzulpen teoriaren sarreran ere, teoria linguistiko orokorrari buruzko ezagupen funtsezkoenak ere hartu beharko lituzkeela ikasleak.

Agian, Itzultzaile Eskolaren planteaketaz zehatzago aritzean hobeki ikusiko denez, oinarritzko kultur hizkuntza batez itzultzailegaia jabearaztea ere arras kome-nigarri gerta daiteke, prestatu beharreko itzultzaile hauek guztiok beren ikasketak gaztelaniaz soilik burutu dituztela kontutan hartzen badugu. O.H.O. mailan lantzen diren natur eta gizarte zientziatzko eta matematikazko hasi-masiak euskaraz ezagutu beharko lituzkete, azken aldiotan irakaskuntzarako argitaratu diren testu liburuak irakurritz eta aztertuz.

EUSKAL ITZULTZAILEEN OINARRIZKO PRESTAKUNTZARAKO ESKOLA (EIOPE)

Helburu Nagusia

Euskara eta gaztelaniazko hizkuntz ezagupenak eta literatur historiak eta auto-reen obrak sakonduz, testu faktual eta literarioak idatziz eta bi zentzutan itzultzeko gaitasun orokorra eskuratuko zaie ikasleei, eduki teorikoen eta ariketa praktikoen bitartez.

Hasiera batetan EIOPE-ren mugatasun praktikoengatik, erdal hizkuntza baka-rra (gaztelania), erabiliko da ikasgai bezala, baina gerora hurbileneko beste erdarak pixkanaka programataratuko ditu, irakasleagoaren gaitasunaren eta ikasleagoaren eskabide eta ezagupidearen arabera.

Ihardun eta gaitasun mailari dagokionez, aipaturiko testu faktualak kultura orokorraren dibulgazio mailakoak eta kazetaritza ezespezializatukoak izango dira. Testu literarioak, berriz, prosazkoak eta narratiba generokoak gehienbat, erdi-mailako zailtasun estilistikoa dutenak izango dira.

Helburu bereziak

Aipaturiko helburu nagusia lortzea, beste azpi helburu hauen lorpenari hertsiki loturik gertatuko da:

- Euskararen baliakizun bereziez jabearaziko da ikaslea.
- Euskararen gaurkomugatasunen kontzientzia zehatza harreraziko zaio.
- Itzulpena burutzerakoan sortzen diren zailtasun morfosintaktiko, lexikal, kultural eta estilistiko arruntenez jabearaziko da ikaslea, eta berauek gainditzeko teknikez.
- Euskal itzulpenaren historia kritikoki aztertzea eta baliotzera bultzatuko da ikaslea.
- Azken urteotako euskal itzulpen dinamiko eta aurrerakoenaren ezagupidea eskainiko zaio, Euskaltzaindiaren aldia aldiko erabakiak onartuz, zentzu kritiko eta solidario batez bere lana burutu dezan.

Honako gai zerrenda honetan proposatzen diren edukiak izan daitezke Itzul-tzailearen Oinarrizko Prestakuntza batetan landu beharrekoak:

1. Euskal Morfosintaxia eta Lexikologia
2. Euskal Literaturaren Historia
3. Teoria linguistiko Orokorra
4. Itzulpenaren teoria eta testu mailakatuen itzulpen ariketa
5. Euskal itzulpenaren historia kritikoa
6. Gaztelaniazko gramatika, lexikologia eta Literatur historia.

Euskal Morfosintaxia eta Lexikologia

Sarrerako gogoetan aditzera eman denaren ildotik, itultzailegaiak Eskolara sartzean dakarren euskararen ezagupena sakontzea, finkatzea eta aberastea luke helburutzat gai honek. Euskarari buruzko gogoeta teorikoa ezezik, ariketa ugari eragin-goo litzaiokie deklinabidearen, aditzaren, hitzen elkarketa eta erakarketaren baliakizunak jabetasun osoz erabil ditzan.

Bestalde, lexikologiak tratamendu berezi bat hartuko luke gure historian zehar burutu diren lau lexikografikoak ongi ezagut ditzan, eta aldian aldiko erizpideak kontrastatu eta baloratzen jakin dezan. Hau guztian azken urteotan Semantika eta Lexikologia alorrean orokorki lortu denaren argitan ikusi eta aztertu beharko litzateke.

Sintaxiaren alorrean, berriz, euskal literaturan zehar izan ditugun joera desberdinak (klasikoen, iparraldekoen, hegoaldekoen) kritikoki aztertzea, eta azken aldi honetan gure hizkuntzalariak ematen ari diren urratsak ezaguteraztea eta gaurregu-neko prosan bereziki nabari den joera integratzaileaz jabearaztea izango litzateke helburua.

Eskolak sentiberatasun berezia behar du Euskaltzaindiak euskara bateratzearen bidetik eman eta emango dituen pauso guztiekiko, gure itzultzaileen sormena ito gabe, euskararen finkapen prozesuan abenturismo anarkikoak eta alferrikako barreaketak nagusi ez daitezen.

Itzultzaileak behar-beharrezkoa du euskararen berezko baliabideez ongi jabeturik egotea, itzulpenak suposatzen duen hizkuntza biren arteko gataskan, sorburu-hizkuntzaren molde eta jitearen azpian menderaturik gera ez dadin, eta hizkuntza hartzailea zabarkeriaz gehiegi bortxa eta desitxura ez dezan.

Euskal Literaturaren Historia

Itzultzaileak beharrezkoa du Euskal Literaturaren Historian zehar eman diren eredu bizien zuzeneko ezagupena. Beraz, Literatur Historia hau ez da mugatuko soilik aro, eskola eta autore desberdinen informazio soil ematera, baizik eta euskara batuz eta euskalki literarioz sortu diren obra garrantzitsu eta adierazgarri guztiak zehazki aztertu eta sakonduko dira prestakuntzan zehar.

Honetarako Estilistika eta Dialektologiaren laguntzaz baliatuko da ikaslea. Aurreko gaiarekikoan esan bezala, gure literaturaren ezagutze sakonak, oinarri trinkoak eman behar dizkio itzultzaileari gaztelaniarekiko gataskan hizkuntz altxor ahul eta desorekatuegi batekin sar ez dadin.

Teoria linguistiko Orokorra

Beste zenbait lekutan esan denaren arabera, eta itzulpen teoriari arduratu direnen ildotik (*any theory of translation must draw upon a theory of language - a general linguistic theory (Catford)*) azken aldi honetako linguistikak erabat aldatu du hizkuntzari buruzko ikuspegia, itzultzailearen egitekoaren posibilitatea bera ere zalantzan jartzearaino. Mounin, Buzzetti eta beste zenbaiten bidetik, itzultzailearen behinola "ingenuitatea" inarrosi egin du linguistikak, baina bestaldetik itzultzea, erlatiboki itzultzea posible dela uste dugu. Tirandurazko dialektika honetaz itzultzailea jabe dadin, beharrezko zaio azken ekarri linguistikoak ezagutzea.

F. de Saussuregandik datorren lengoaiari buruzko ikuspegi berria, Bloomfielden erizpide "behaviorista", Hjelmslev-en linguistika distribuzional eta deskriptiboa, Whorf eta Sapirengan gorputzu diren teoria neo-humboldtarrak, James Barrek hizkuntza biblikoen inguruan azaldutako eritziak, eta esperantzagarriagoak diren Maurice Leroy eta Stephen Ullmann, hizkuntzazko "unibertsalen" atzetik dabilzanenak, Chomsky eta abar bezalakoena; Bibliaren itzulpen munduan esperientzia apartekoa bildu duen E. Nidaren ikuspuntuak etab., oinarritzkoak dira itzultzaile baten prestakuntzan.

Lexikoa eta itzulpenari dagokionean, unitate semantiko minimoen mailan, Martinet, Prieto eta Gardinek burututako ikasketak, konnotapen-denotapen kontzeptuak, "Weltanschauung" eta itzulpena, etnografia eta itzulpena, filologia eta itzulpena, sintaxia eta itzulpena bezalako gai orokor hauetan linguistikoki burutu diren aurkikundeak ezin ditzake alde batetara utz itzultzaileak. Linguistak ez dira, beraz, itzultzailearen adar-jotzaile batzu, baizik eta, agian, ume ikuspegi batetatik ikuspuntu helduago batetara pausoak ematen lagunduko diotenak baizik.

Itzulpen teoria eta textuen itzulketa

Lehenagoari hurbiletik loturiko gai hau asko berria delarik ere, Catford, Feodorov, Mounin, Vinay-Darbelnet, Störig, Nida eta abarren lanetan oinarri daitekeena da eta itzultzaileari ezagupen eta teknika sistematizatuzko gorputz, ahalik eta zehatz eta lotuena, eskaintzea litzateke beronen helburua.

Itzulpen definizioa, moeta orokorrak, itzulpen baliokidetza, korrespondentzia dinamikoa eta formala, adierazia eta itzulpen osoa, transferentzia, itzulpen baliokidetza baldintzak, itzulpen fonologiko eta grafologikoa, transliterazioa, gramatikazko eta lexikozko itzulpena, itzulpenezko desplazamenduak, itzulpena eta lengoia moeta desberdinak, itzulgarritasunaren mugak eta abar bezalako interesguneen inguruan ardaztu daiteke ikasgai hau. Itzultzaileari burutzen duen lanari buruzko ikuspegi erreflexu eta jakinaren gainekoa eskuratzea luke helburutzat.

Bistan dago, hau guztian parez-parezko textu mailakatu batzuen itzulpen ariketa gidatu batez hornitu eta finkatu behar dela, lengoia denotatiboa eta konnotatiboa-aren artean nabarmentzen diren desberdintasunak azpimarkatuz eta bakoitzaren berezitasunak nolabait agerian jarri.

Euskal itzulpenaren historia kritikoa

Aurreproiektu honetan jadanik ezagutzera eman den euskal itzulpen zerrendaren arabera, joera desberdinetako textu itzuli adierazgarrienez antologia ahalik eta zabalena burutuko litzateke jatorrizko hizkuntzazko (edo hurbileneko erdarazko) textua eta itzulpen parez-pare jarri. Itzultzaile bakoitzak egin duen itzulpena kritikoki aztertzea, erabili dituen teknikez jabetzea, beste itzulpen ahalbide batzuei aurkitzen ahalegintzea etab. izango litzateke helburu praktikoa. Honetarako, beti itzulpen bakoitza bere testuinguru historiko-linguistikoko kokatuko da, gure itzulpenaren diakronia baten argitan gaurreguneko itzulpenaren unea bere baldintza, muga eta ahalbide guztiekin ager dadin.

Gaztelaniazko Hizkuntza eta Literatur Historia

Lehenago esan dugunez, itzulpena definizioz bi hizkuntzaren arteko eragiketa denez gero, herren geratuko litzateke itzulpenaren prestakuntza gehienbat erabiliko den **sorburu hizkuntza** (SH), gure kasuan eta oraingoz behintzat gaztelania, modu sistematiko batez eta ahalik eta ñabardura gehienekin ezagutuko ez balitz.

Teoria eta praktikaren arteko oreka bat lortu beharko da honetan ere eta Euskal morfosintaxia eta lexikologian bezala, linguistika kontrastibo baten bidetik, hizkuntza bien arteko konparaketa bat ahalik eta zehazkien egiten ahalegindu beharko luke irakasleak, interferentzi iturri izan daitezkeen elementu morfosintaktiko eta lexikalen nortasun desberdina kontrajarri eta azpimarkatuz.

Halaber, euskararen baitan baino askozaz ñabarragoak diren hizkuntz erregistro desberdinen azterketa eta zehazpena ere ardura handiz burutu beharko luke, hiz-

kuntza modernoak beharrezkoa duen adierazmen guztia gure hizkuntzan ere pixkaka lor dadin.

Literatur Historiari dagokionean, nola euskarazkoari hala gaztelaniazkori, eredu klasiko, agian zaharkituak, aztertzeari adinako edo gehiagoko balioa eman behar zaio, gure ustez, azken urteotakoak aztertzeari eta bereziki kazetaritzaren munduan egunero sortzen ari den hizkuntzari, nahiz eta beronen zati handi bat aski suntsikorra izan.

IRAKASLEGOAREN BEREZITASUNAK

Aurreko sailean proposatu den ikasgaien zerrenda kontutan hartuz gero, berehala ikusten da egiturapen maila desberdinetako edukiak eskaintzen direla Itzultzailearen Oinarrizko Prestakuntzan. Hirugarren eta seigarren gaiak, hots, *Teoria Linguistiko Orokorra* eta *Gaztelaniazko gramatika, lexikologia eta Literatur historia* dirateke orain arteko unibertsital ikasketen arabera gairik arautuenak edo standarizatuak.

Lehen gaiak soilik izango luke zailtasun pixkaren bat, Teoria Linguistiko Orokorrean ohizkoa den terminologia euskaraz emateak suposa lezakeen heinean.

Bigarrenak, gisa denez, gaztelaniaz emango litzatekeelarik, espezialitate honetako filologi ikasketak burutu dituenarentzat ez luke neke handiegirik. Hala ere, gramatika eta lexikologiari dagokionean, itzultzailegaiaren prestakuntzaz ari garelarik, linguistika kontrastiboaren ildotik zuzendu beharko litzateke gaiaren aurkezpena, beraz euskara eta gaztelaniaren arteko konparaketa bat eginez. Honela bada, euskararen ezagupen sakon samarra beharko luke irakasle honek ere, gaztelaniaren azpisistemak beren baitatik azaltzera soilik mugatu nahi ez badu bere eginkizuna.

— Lehen eta bigarren gaiak, hots, *Euskal Morfosintaxia, lexikologia eta Euskal literaturaren Historia*, euskal filologiazko ikasketetan zehar nolabait egituratuz badoaz ere, maila desberdinetako finkapen-gabezia aurkitzen dira, sintaxia eta lexikologia bereziki. Arrasateko Ihardunaldietan eman diren lehen urratsak gora behera, ausia oraindik oso urrun dago erabakitzetik. Duela hamar urte eta gehiago K. Mitxelenak zioenaren arabera, “herri gaietan izan ezik, ez dugu kultura berezirik... Ezin izan dezakegu azkatzazunik hizkuntzaren aldetik... Latinaren, eta erabat sortaldeko hizkuntzen kutsua geure bekokian daramagu. Aitor dezagun, onar dezagun, eta goazen aurrera bide horretarik”.

Euskal itzultzailearentzat neurri batetan lasaigarri eta eskergarri dira hizkuntzariaren hitz hauek, bai eta B. L. Whorf-ek “standard average European” deiturikoa- ren ildotik jo beharko lukeela gure prosak nolabait iradokitzea ere, “hitz ordenaz eta aurkitu diren legeak ez direla idazlea estekatzeko gateak, honen kemenak gehi ditza- keten lanabesak baizik”, gogoraziz. Puntu honetan, beste zenbaitetan bezala, arau- emaileek eta betetzailleek elkarrekiko akordio bat lortzea erraza ez badute ere, gutxi- nez elkarri begiratzu eta gehiegi ez urruntzea helburu dela jokatu beharko da.

Gai honetan arituko den irakasleari, euskal prosak historian zehar urratu duen ildo ongi ezagutzea, arautzaileegia ez izatea, eta itzultzaileak bere eginkizunean aur- kitzen dituen zailtasunez jabeturik egotea eskatu beharko litzaioke, beste era batetara konpon ezin daitekeena “sen hoberenaz” osa dezan, “euskal usain eta kutsuaz” baino prosaren neutrotasunaz areago arduratuz.

Lexikologiari dagokionean, orientabide gisa, “*Euskal Hiztegi Arauemailea*”, burutzean I. Sarasolak darabiltzan erizpideetan oinarritu beharko litzateke, Hizkuntza Orokorrari dagokionean, eta UZEI-k bere hiztegegintzan darabiltzanetan hizkuntza teknikoaz denaz bezanbatean.

Euskal Literaturari dagokionean, berriz, ohizko eskuliburuetan eskaintzen den informazioaz gainera, autore adierazgarri guztien obrak zuzenik ezagutzea eta balorapen estilistiko bat egiten eta eragiten jakitea nahitaezko baldintza luke irakasleak, azken aldi honetan gure artean nabarmentzen ari den literatur kritika estrukturalistaren bidetik, baina formalismo ontzuegi batetan erori gabe. Esan beharrik ez dago, guzti honetarako mendealdeko literaturaren ezagupen on bat beharrezkoa duela irakasleak, gure betiko “ghetto” giroan ez itotzeko.

Ezin ahantzizkoa dugu, gure artean aski eskasa dena eta etorkizunean ugaltu beharko dugun itzulpen literarioak, zailtasun bereziak ezezik ia gainditu ezinezko eragozpenak dituela, lehenago aipaturiko “*niveaux de langage*” direlakoengatik eta alor honetan estilistika benetan sakontzea eta sentiberatasun berri bat lortzea nahitaezkoa dugula. Arazo hau ez da epe laburrean ebatz daitekeena, eta literaturgintzan serioski ari diren idazleen eskutik soilik lor dezakegu hizkuntza konnotatiboak dituen nabardura guztiak isladatzeko heldutasuna. Gure tradiziozko eta gaurko baliabideak ezagutzen eta neurtzen, iraganbideko plangintza bat egiten eta nahikundeetan ez erortzen ikasi beharko dugu oraingoz, irakurlearen hizkuntz ezagupen maila hobetuz, eta komunikabideen bitartez kultur espazio berriak eskuratuz goazen bitartean. Kezka funtzionalégitan murgildurik gabiltza, estilistika mailari aurrera egiteko, zoritxarrez.

— Laugarren eta boskarren gaiak, *itzulpenaren teoria*, *oinarrizko testu literario eta faktualen itzulpen mailakatuak*, eta *Euskal itzulpenaren historia kritikoa* dira zailtasun handienekoak, irudimen eta sistematizazio lan handiena eskatzen baitute.

Itzulpenaren teoriari dagokionean, ingelesa, frantsesa, eta agian alemana eta errusiera ezagutzea beharrezkotzat jo behar dira, hizkuntza hauetan aurkitzen baita itzulpen teoriari buruzko bibliografia.

Prestakuntza linguistiko egoki samar bat izanik, aipaturiko hizkuntzetan aurkitzen den sistematizazio hori euskaratu eta euskarazko eta gaztelaniazko adibidez edo ereduz hornitu beharko litzateke, gure helburuen arabera.

Itzulpen mailakatuak, berriz aurreko teoriari loturik, bai hizkuntza faktualaren eta bai literarioaren mailan, egin beharreko ariketez osatuko lirateke. Gai hau emateko aurreko irakasle bera beharko litzateke, agian, eta edozein kasutan itzulpen lanetan esperientzia luzea duena. Behar bada, gehiegizkoa gerta liteke pertsona bakarrentzat aipaturiko bi moztatuko itzulpenen ardura hartzea eta euskal literaturaz eta estilistikaz arduratzen denak berak har lezake testu literarioak itzultzearen gidaritza, edota.

Euskal Itzulpenaren Historia Kritikoa eman behar duenak berak. Ariketa mailakatu hauetarako xede hizkuntza (target language) gehienbat euskara izango bada ere, hizkuntza bien arteko berdin-desberdintasunez hobeki jabearazteko bi zentzutan ere egingo direlarik, Gaztelaniazko gramatika, lexikologia eta Literatur Historiaren irakasleak izan beharko luke xede hizkuntzatzat erdara harturik egingo diren itzulpen saioen gidari eta kontrolatzaile.

Gai honetaz aurreko sailean esan den guztia gogoan izanik, helburu bikoitza luke Euskal Itzulpenaren Historia eman duen irakasleak: alde batetik, jatorrizko tex-

tuak eta itzulpenak bere testuinguruan kokatuz baloratze kritiko bat egiten lagundu beharko lieke ikasleei, eta bestetik berauek egingo dituzten azterketa eta balorapen pertsonalak gidatu eta neurtu beharko lituzke.

Ondorio gisa

Eskaini diren oharren arabera, eta Eskolako irakasleak neurritz kanpo ugaltu nahi ez baldin badira, ekonomi aitzinkontuak nabarmenki astunduz, teoriatzko agerpenak egingo dituzten irakasle gehienek gai izan beharko lukete itzulpen praxian neurri batetan nahiz bestetan esku hartzeko. Bestalde, esperientzia eta ikuspuntu desberdinen arteko kontrastapen hau aberasgarri gerta lekioko ikasleari, koordinazio edo komuntadura eginkor baten barruan burutzen bada.

Bistan da irakaslegoaren lanak, benetan fruitukorra eta eginkorra izan nahi baldin badu, beharrezko duela elkarren artean bilerak ugari egitea erizpideak eta ikuspegiak bateratzeko, eta guztien ekintzari lotura emateko.

Edozein irakaskuntz moetak komenigarria duen hau, are komenigarriago, eta ezinbesteko du Itzultzaile Eskola batetako irakaskuntzak bere nortasun bereziarengatik, eta zenbait gaik duen izakera ez-komentzionalarengatik. Beraz, sakabanakuntza eta barreiakuntza jo behar da irakaslego honen arrisku edo gaitzik kaltegarrientzat, eta sorreratik beretik kontu handiz ahalegindu beharko da akats honi hesiak jartzen.

IKASLEGOAREN BEREZITASUNAK

Euskal Itzultzaileen Oinarrizko Prestakuntzarako Eskolan sartuko liratekeen ikasleen berezitasunak ongi aztertzea eta ondorioz baldintzak zehazki mugatzea garrantzi handikoa dela uste dugu, zeren eta eskolaren eta beronek eskainiko lukeen prestakuntzaren arrakasta auzi hau ongi ebazteari loturik baitago hein handi batetan.

Oro har, zaila da hasera batetan eta orain-oraingoz ikaslegai potentzialen artean dagoen eskabide osoari erantzun ahal izatea, baldintza eta antolaketa desberdinak beharko bailirateke guztien gurariei erantzun ahal izateko.

Ikaslego potentzial garrantzitsu bat udal itzultzaileek osatzen dute, inkesten bidez jaso ditugun eritzien arabera; baina multzo honek dituen berezitasunengatik (goizetan burutzen duten profesionala, barreiakuntza geografikoa, helburu funtzional eta konkretuegia etab.) oso zail ikusten da irakaskuntza formal gisako baten planteaketa eta honelako Eskola batek eskatzen duen orube zabalago bat ezartzearen interesak nola uztar litezkeen. EIOPE ezin liteke sorreratik bertatik hain interes konkretu eta mugatu batzuren baldintzapean abiaraz, gerorako ikuspegi zabalago bati erantzun nahi izanez gero. Oraingoz UZEI-ren koordinazio linguistikoaren bitartez, eman beharko zaio irtenbidea multzo honen prestakuntza arazoari eta gerora Administrazio Kontseilaritzaren edo Kultur Kontseilaritzaren azpian sor litekeen Institutu edo erakundeen baten bidez, agian. Halere, honek ez du esan nahi, EIOPE-k bere ahalbideten arabera noiz behinka ikastaldi bereziren batzu antola ezin ditzakeenik, UZEIrekiko koordinaziopean, eta behin-behineko, erantzun bat ematen hasteko, eta gerora agian arratseko eta asteburutako klaseak ere antola ezin ditzakeenik. Baina hasera

batetan, EIOPE-k ezin lezake bere sorrera multzo honi erantzuteak ezarriko lizkiokeen baldintzen pean muga.

Itzultzaile Eskolek munduan zehar duten *status* hori gogoan izanik, programen trinkotasuna, irakaslegoaren berezitasun eta esperientzi beharrezana, eta ikaslearen prestakuntzaren konplexutasuna, gure artean hizkuntzaren beraren normalizazio gabeziak areagotzen dena gainera, etab. derriorezko deritzagu *irakaskuntza formalaren ereduari* harik eta hurbilen jarraikitzeari, eta ondorioz Eskolan parte hartuko duen ikaslegoaren berezitasunak muga horren barruan egokituko direnak izateari.

Beraz, irakaskuntza formalaz ari garenean, larriki zer ulertzen dugun aditzera emateko zera esango guke: irakaskuntza hau aste osoz (astelehenetik ostiralera) eta goizeko orduetan klaseak emanez burutuko litzatekeela, eta eguneko lan pertsonalerako denboraldi nabarmen bat beharko lukeela ikasleak klaseko ezagupenak beretzeko, aberasteko eta sakontzeko, notak, ariketak eta bibliografia eurrez erabiliz. Eta bestalde, gutxienez ikasturte batetako iraupena izango lukeela bere froga eta guzti eta azkean, agiri edo diplomaren bat lortuko lukeela oinarritzko eta espezializazioko prestakuntzaren bukaeran.

Aipaturiko aurrebaldintza hauen barruan ikasketak burutzeko gogoia aditzera eman lezaten itzultzailegaien multzoa Eskolaren erantzun ahalbideak berak mugatuko du, ezinbestez eta haseran aski kopuru urriari soilik prestakuntza eman ahal izango zaiolako. Baina honezaz aparte, bi parametroren arabera ere mugatu beharko da ikaslegoaren sarrera:

- a) Ikasketa Orokorren mailaren arabera.
- b) Euskararen ezagupen mailaren arabera.

Arazoi nabariengatik, gutxienezko homogenotasun bat lortzea behar-beharrezkoa da ikaslegoaren baitan irakaskuntzaren maila ahalik eta zehazkien mugatzeko eta finkatzeko.

Ikasketa Orokorrei dagokienez, badirudi sarrera baldintza hestuegia izango litzatekeela ikasketa unibertsitario moetaren bat bukatua izatea; bestalde, unibertsitate mailako edozein karrerak ere ez baitu suposatzen hizkuntz alorreko prestakuntza handiegirik. Halere, kultura orokor on bat beharrezkoa delarik. C.O.U. mailako ikasketak eskatu beharko genituzkeela uste dugu eta antzinagoko ikasketak burutu dituztenengan ere antzeko maila. Ikasle kopuru handiegia gerta baledi, froga baten bitartez egin beharko litzateke taldearen mugaketa.

Euskarari dagokionean, berriz, gutxienez orain arteko Euskaltzaindiaren “D” tituluaren jabe izatea eskatuko litzateke, eta “B” dutenek beti ere lehentasuna izango lukete hautaketa egiterakoan, kultur maila berdintsukoak izanez gero. Honetan ere beste froga bat ezarri beharko litzateke aipaturiko tituluak ere bere historian zehar eduki aldaketak izan dituela kontutan hartuz gero.

Beraz, C.O.U. maila edo antzeko Prestakuntza Orokorrak eta Euskarazko “D” mailak mugatuko lukete ikaslearen sarrera eta ondoren burutuko liratekeen aipaturiko bi frogan bitartez hautatuko lirateke ikasturtean zehar Eskolan partaide izango liratekeenak, beronen erantzun ahalbidearen arabera.

ITZULTZAILE ESKOLAREN FUNTZIONAMENDUARI BURUZKO ZENBAIT ZEHAZTAPEN

Sail honetan sartuko ditugu, laburki trataturik, Euskal Itzultzaileentzako Eskolaren funtzionamenduak hurbiletik zehaztu eta, hurrengo proiektu erabat finkatu beharko dituen zenbait alderdi, hala nola: ikasturtearen zertzeladak, erakundetzea, egoitza, ikasturteaz kanpoko ekintzak, hedapen plangintza etab.

a) IKASTURTEAREN ZERTZELADAK

Inkestetan zehar bildu diren eritzien arabera, eta gure gaurko egoeran partaide diren faktore desberdinak kontutan harturik, badirudi Itzultzailearen Oinarrizko Prestakuntzak aski lukeela *urte beteko iraupena izatea*, zeren eta Espezializaziozko bigarren urte batez osatuko bailitzateke ondoren Itzultzailearen prestakuntza hizkuntza teknikoaren, nahiz literarioaren mailan.

Eskolaren esperientziarik eza eta bere bideak pixkanaka urratu beharra, gure itzultzaile eskabidearen definizio lausoa, ahalbide ekonomikoak, geografikoki zerbitzu hauek hedatu beharra, ikastaldi laburrak eratu beharra, eskolaz kanpoko ekintzaren batzu bultzatu beharra etab. bezalako arrazoiek bultzatzen gaituzte honela pentsatzera. Halere, honek ez du esan nahi erdi epe batetara eta zenbait alderdi zehaztu ahal, iraupen handiagoko prestakuntza bilaka ezin daitekeenik oraingoz urte betekoa izango den hau.

— Irailaren lehen hamabostaldian irekiko litzateke matrikula epea eta beronen ondoren, sarrerako froga bat ezarriko litzateke baldintzak betez eskabidea egin dutenen kopurua Eskolaren funtzionamenduak bere baitan har lezakeena baino handiago izango balitz.

— Ikasturtea Unibertsitateak daukan egutegi eta ordutegiari jarraikiko litzaioke, beraz urrian hasi eta ekainera bitartean banatu litzateke irakaskuntza bi froga eginez eta azkenean ebaluapen orokor bat burutuz. Ikasturtea probetxuz gainditu duenari Euskaltzaindiak Eskolaren izenean agiri edo diplomaren bat eskuratuko lioke, honela Espezializazio mailako bigarren ikasturtean sartzeko presturik dagoela adieraziz. Ikaslea bere eskuko litzateke Oinarrizko Maila honetan geratzeko, edota Espezializazio mailako ikasketak burutzeko.

b) ESKOLAREN ERAKUNDETZEA

Euskaltzaindiak Batzorde bat izendatu beharko luke Jagon Saileko Burua Lehendakari dela, Eskolaren Zuzendaria, ikasleren batzu, eta beste zenbait batzordekide partaide direla, Eskolaren funtzionamendua gainbegiratzeko eta beroni buruz hartu behar diren erabaki nagusiak hartzeko, beronen ihardunari hurbiletik jarraikitze, finantziabidezko eta bestelako arazoak konpontzeko. Eskolaren Zuzendariak hiru hilabetero txosten bat aurkeztuko lioke Batzorde honi Eskolaren funtzionamenduari buruzko zehaztasunak emanaz, arautiko egingo liratekeen bileretan. Ustegabe

ko edo ohizkoa ez den arazoren bat gertatzean ere Batzorde honetara joko luke, aldiari aldiko beharrian eta auziak planteatuz.

— Eskolaren barne-funtzionamenduari dagokionez, zuzendariak, irakasleek eta ikasleen ordezkarien artean kontseilu bat eratuko litzateke eta beroni legokioko urtean zehar Arautegi eta Barne-erregelamendu baten aurreproiektua prestatzea, gero Euskaltzaindiko Batzordearen eskutan jartzeko eta onartua izateko, behar diren zuzenketa eta osaketak eginik.

c) ESKOLAREN EGOITZA

Euskal Itzultzaileen Oinarrizko Prestakuntzarako Lehen Eskola hau Donostian eraikiko delarik, eta Euskaltzaindia oraingoz agian honelako zerbitzu batetarako beharrezko den egoitza baten jabe ez denez gero, jadanik ekinen diharduen unibertsital zentru edo antzeko erakunderen batez baliatu beharko litzateke bere Eskola honi azpiegitura egokia eskuratu ahal izateko.

Eskolak bere funtzionamendurako beharrezkoak dituen gelez gainera (Ikasgela, Zuzendaritza, Sekretaritza, Batzar gela edo Irakasle gela) Liburutegi Zerbitzu egoki bat beharko luke, ondoren aipatuko diren gaiet buruz:

- Linguistika Orokorra (zenbait aldirikari barne)
- Euskal Linguistika eta Lexikologia
- Euskal Literatura (historiak, obrak, lan kritikoak)
- Gaztelaniatzko linguistika eta Lexikologia
- Gaztelaniatzko Literatura (historia, obrak, lan kritikoak)
- Mundu literaturako oinarrizko obrak
- Estilistika
- Hizkuntza moderno eta klasikoetako hiztegiak
- Azken urteotako euskal itzulpenak sorturiko obra nabarmenenak (UZEI, Elhuyar, Ikastolako testuak, Liturgi itzulpenak, Entziklopedia etab.)
- Euskal aldirikariak eta egunkariak.

Oharra: Eskola bere aldetik arduratuko litzateke itzulpenari buruzko bibliografia (obrak eta aldirikariak) eskuratzen eta bere hondo berezi bat sortzen aitzin-kontu baten arabera.

d) IKASTURTEAZ KANPOKO EKINTZAK

Eskolaren helburu lehena eta garrantzitsuena goian aipatu den ikasturte arautu horretan zehar banatuko den prestakuntza ematea bada ere, badira zenbait ekintza oso hurbiletik lotzen zaizkionak eta bere ahalbideen arabera burutu beharko litzuzkeenak:

Ikastaldi laburrak

Ikaslegoari buruz hitz egiten, esanaren arabera, bada gaurregun Udal Itzultzaile multzo bat, profesionalki lan horretan ari dena, eta prestakuntza bat lortzeko interes handia erakutsi duena. Aipatu diren arrazoiengatik, ikasturte arautu batetan ezinez-

koa gertatzen da era honetako eskabideari erantzutea, eta urtean zehar, Eguberri eta Bazko oporretan, eta batez ere Udakoetan ikastaldi laburrak prestatzeari ekin beharko dio Eskolak, ikasturtean zehar erabili dituen gaiak laburtuz eta irakasleak erabiliz, UZEIko udal itzultzaileen koordinatzailearekin lankidetzat estuan.

Euskal Itzultzaileen Lan Ihardunaldiak

Dossier-Aurreproiektu honetan bertan iradokitzen denaren ildotik, aurtengo udatik hasi eta Udako Euskal Unibertsitatearekin eta UZEI-ko Udal Itzultzaileen Koordinatzailearekiko lankidetzan, urtero gutxienez gisa honetako Ihardunaldi batzutan antolatzaile eta eragile izan beharko du EIOPE-k euskal itzultzaileen kontzientzia profesionala azkartzeko eta itzulpenaren inguruan egin daitezkeen sakonketa teoriko eta praktikoak bultzatzeko.

Euskal Itzultzaileen Buletina

Euskal Itzultzaileek inkestetan aho batez diotenaren arabera, eta Lan Ihardunaldietan erabaki litekeenaren bidetik, EIOPE-k agian bere gain hartu beharko luke Buletin hau egitea eta beronen bitartez itzultzaileen arteko lotura bat sendotzea egokiak izan litezkeen gaiak, artikulua etab. erabiliz, bibliografiako iruzkinak eginez eta maila guztietako informazioa banatuz.

Itzulpenari buruzko Oinarrizko Textu eta Bibliografiaren argitalpena

Euskaraz ezezik gaztelaniaz ere itzulpenari buruzko bibliografia handirik ez dagoenez gero, klaseetan zehar irakasleek banatuko dituzten notak eta zenbait liburu eta artikuluren itzulpenak moldatuz, funtsezkoa izan daitekeen liburu sorta bat argitaratzen hastea ere EIOPE-k egin beharko litzukeen lanen artean sartzen da. Munduan zehar dagoen esperientzia gure arteratzeaz gainera, gure euskal itzulpena kritikoki aztertzeaz ikertzeaz ere arduratuko litzateke sorta hau, bai eta Lan Ihardunaldietan eman diran ponentziak etab. eskaintzeaz ere.

Ikerketa lanak

Alde batetik, euskara finkatu gabe dagoela ikusirik, eta bestetik maila guztietako itzulpenen bidez, egunero, hitz eta esaunda berriak eurrez sortzen ari direla eta sarritan erizpide desberdin eta anarkikoz, 1976.eko urtarrilaren 2an, "*Euskarazko Neologismo eta Terminologiaren inguruan*" izeneko txostenean Euskaltzaindiari eskaini nizekion iradokizunen bidetik, agian Eskola honek orduan proposamen gisa aurkeztutakoa bere gain hartzea ere garrantzi handiko gerta liteke Itzultzaileen prestakuntzarako ezezik, Euskararen finkapenerako ere.

Hona hemen hitzez-hitz txosten hartako proposamenak:

a) Euskal editorialetxe edo euskal liburu bildumen arduradunekin, euskal txogintzako talde teknikoekin, aldizkari zuzendariekin, e.a. harremanetan jarri eta terminologi bilketa eredu bat proposatu beharko luke.

b) Pertsona egokiren bat hautatu beharko luke Euskaltzaindiak lan honetako eragile izan dadin, eta eginkizun hau burutzeko beharrezkoak diren bitarteko eta laguntasuna bilatzen ahalegindu beharko luke.

Agian, hizkuntzalariz eta zientzi alor desberdinetako jende adituz osoturiko kontseiluren bat beharko luke inguruan, linguistikazko garrantia ez ezik zientziatzkoa ere izan dezan lan horrek.

c) Oraindainoko terminologiaren eta neologismoen biltze sistematiko bat egin ondoren, galbahetu eta forma egokien edo gomendagarrien proposamena egin beharko litzateke.

d) Hitz zerrenda horik textuinguru egokitan eta oharrez horniturik, argitara ematearen ardura hartu beharko luke Euskaltzaindiak bere gain; horretara idazle, textugile, euskaratzaile, irakasle eta editorialetako zuzentzaileen eskuetara hel dai-tezen.

e) Hitz berriak sortzea guztion zeregina —idazleona batipat— bada ere, lehen aipatutako eragileak eta beronen kontseiluak eginkizun garrantzitsu bat dute hone-tan: informazio zehatz eta iraunkor bat eskuratzearena eta bide bat gomendatzea-rena.

e) HEDAPEN PLANGINTZA

Zer eratako eskabidea dagoen ikusirik, eta Donostian honelako Eskola bat kokatzeak Bizkai alde guztia aukerarik gabe uzten duela kontutan harturik, urte betez esperientzia positiboki burutu bezain laster Bilbon beste antzeko Eskola bati hasera ematea egoki izan liteke.

Lehenago esan dugunaren arabera, Eskola honen helburua ez da berehalako premia batzuei behin-behineko eta nolabaiteko erantzuna ematea, baina leku bakar batetan soilik esperientzia metatzera ere ezin daiteke muga. Beraz, ekonomiazko bal-dintzek posiblezta dezaten neurrian, egokia izango litzateke behar bada, probintzia hartan, eta bereziki Bilbo aldean, honelako ekintza bat aurrera eraman lezaketen pertsonekin harremanetan jartzea, eta beste Eskola batetarako heltze eta prestatze prozesu bat irekitzea Donostian emango diren urratsen gain.

Erdi epe batetara bi Eskola hauek funtzionamenduan ari izateak, elkarri langu-tza handia eskuratuko liokete programaketa, ikerketa eta eskolaz kanpoko ekintzen eremuan, bai eta ikastaldiak antolatzerakoan ere.

HILBERRIAK

AGUSTIN ANABITARTE IRAZU

(1891-1981)

1981.eko Ekainaren 4ean hil zen Donostian Agustin Anabitarte Irazu euskal idazle jator eta Euskaltzaindiko urgazlea. Hiri berean sortua zen 1891.eko Azaroaren 20an. Aspaldi idazteari utzia zen, baina garai batean egin zituen lanak gogoangarriak dira.

Argia-ren sortzailekide eta aldizkari horrez gainera *Euskal-Esnalea*, *Euzkadi*, *RIEV*, *Gipuzkoarra* eta *Euskera* aldizkarietan idatzi zuen, inoiz “Anabi” izenordez. Baina, idazle bezala, liburuak izan ziren haren emaitzarik ederrena.

Erdaraz idatzi zuen liburu bakarra *Patrones y capitanes de yate* deritzana da, 1958an argitaratua eta geroztik beste zenbait argitalpen izan dituena. Beste zenbait liburutan utzi zigun ordea beraren sorketazko lana, euskara jatorrez idatzia eta kale-tar girozkoa gainera.

Lehen lehenik *Neska-mutileri dirua aurreratzen erakusteko* liburuxka bat atera zuen Aurrezki Kutxaren eskariz, 1923. urtean. Gero, *Antziñako Olinpiar Jolasak* 1925-ean, urte bete geroago Euskal Esnalea elkartearen “Itzaldiak” sailean berriz argitaratuko zena, berauen eskariz eman zuen hitzaldi bat bai zen Olinpiadak kirol bezala zer ziren agertuz idatzi zuen hura. Baina lan mamitsuagoak horien ondotik etorriko ziren.

Euskaltzaindiak “Schuchardt Saria” eratu zuen literatura bizkortzeko asmoz. Bi urtez egin ziren deiak eta bietan Agustin Anabitarte izan zen irabazle, 1929an eta 1932an: “Usauri”, eleberri eraz egindako irakurgaia, 1930ean *Euskera* aldizkarian zatika argitaratua lehenik eta liburu aparteko gero; *Donostia* deritzana ordea, egileak ber-berak zioen bezala, “Usauri-ren anai laztana” da. “Usauri” itsas-giroz egina eta “Donostia” hiri barneko gora-beheraz. Bigarren hau ere *Euskera*-n agertu zen lehenik eta liburu apartean gero.

Aldizkarietan idatzi zituenetan, besteak beste, “Don Kijote”-ren atal euskaratua ere bada, 1926koa.

Gerrak, Agustin Anabitarteri ere, hogetakak urtetako isilaldia ekarri zion. 1958. urtean Itxaropenako Kuliska sortan *Poli* zeritzan eleberria argitaratu zuen, umezurtz baten ibileretan oinarritua. 1961.ean argitaldari berean *Aprika-ko basamortuan* zeritzana, Afrika iparraldean oporraldietan egin zuen bidaia kontatuaz. Azken liburu honen hitzaurrean erakutsi zigun Agustin zenak bere urduritasuna edo ibiltari gogoak, bere idaz-lan guzietan somatzen dena: “Nik lurralde guztietarako gogoak izan det beti, gauza berri asko ikusteko egarria. Itsastarrenganako naia ere bai. Izan ere, oriek ikusten dituzte erri ta bazterrak?”

Ikuspegi hori nabarmen agertzen da haren literaturan. Orain, azken bidaian, har dezala betiko atsedena (G. B.).

J. S. M.

TELESFORO MONZON

(1904-1981)

Olasoneko Telesforo Monzon euskaltzain urgazle jauna 1981.eko Martxoaren 9an hil zen Baionan. Bergarako Olaso jauregian sortua zen 1904. urteko Apirilaren lehenean. Ortiz de Urruela zen bigarren deituraz.

Lege-gizon estudioetan ibilia zen, baina barrera bukatu gabe utzi zuen. Gazterik heldu zion politika bideari eta zenbait kargu izan zituen. 1936.eko gerrateak hartu zuen eta Eusko Jaurlaritzako Gobernamentuko kontseilaria izan zen. Ondorioz, gudu hura galtzeaz, deserritze luzea ezagutu zuen. Orduan eman zion euskarazko literaturgintzari. Eta, politikan ospe handia hartzera heldu bazen ere, haintzat hartu beharrezko literatura eskaini zigun eta arrazoi hauengatik izendatu zuen Euskaltzaindiak 1966an bere urgazle.

Lehen frutua *Urrundik* (México, 1945) olerki liburua izan zen eta bigarrena *Gudarien eginak* (Donibane-Lohizune, 1947) zeritzana, genero berean.

Zaitegi zenak *Euzko-gogoa* Miarritzera ekarri zuenetik (1956), Olaso izenordez bertan idazteari eman zion, baina baita ere *Gure Herria* zeritzanean ere. Gainera, olerki eta zenbait artikuluz aparte, antzerkiak idazteari eman zion eta hara hemen beretariko batzun izenburuak: *Lau kantari eta xori bat* (1957), *Gure behia hila da*, *Menditarrak* (1958), *Hazparneko anderea* (1966), *Hazparneko bozkarioa*, *Ur garbi*, *Behorren ostikoa* eta *Eneko bizkai eta Maria Lorka* (1966). Zortzi horiez gainera besteren bat ere izan behar du. Denak, gehien bat, nekazari munduari lotuak gaiaren aldetik. *Menditarrak* zeritzana Ifar Euskal Herrian aurkeztu zenetik gainerako guziak ere harrera ona izan zuten. Une hartako berotasunagatik edo, E. K. A. (Eusko Kulturaren Alde) zeritzan erakundekoek Monzonentzat Literatur Nobel Sari eskaria egin zuten. Orduan, idazkari sartu berri nintzen Euskaltzaindian eta ondo oroitzen naiz nola bultzatu zuten euskaltzainburua Sueziaiko Enbaxadara gomendiozko gutun bat idaztera.

Baina, beraren ekintza literarioan, aipagarrienetakoak, batez ere ideia eta sentipenen aldetik, kantak dira. Eta, kantok, beraren lehen bi liburuetarko olerkiei loturik jarriko nituzke. Haiek ere kantatzeko eginak bai ziren. Orduko zabaldunkerik ezak eta geroko neurritz gainerakoak, neurriok eten ditu. Egia esan, azkenaldikoak zerbait biziagoak eta burrukalaria goak dira. Guziak dira aberkoiak. Gaur egun euskal literaturan poesiak hartu dituen goi mailetan jartzekoak ez badira ere, doinu arinez ondo hornituak daudenez, herrikoitasunaren jabe dira eta horregatik izan dute hain harrera ona. Besteak beste, oroi, “Bai euskarari” kanta ere berak egina zela.

Azken urteetan, zenbait kanta egitez aparte, berriz ere politika ekintzei lotu zen eta literaturgintzatik urrundu.

Martxoaren 12an ehortzi zuten Bergaran abertzale suhar eta euskaltzale zinzoaren gorpua. Zenbait euskaltzainek han erakutsi genuen dolumina berriz agertuz, bijoia gure egurra (G. B.).

J. S. M.

FAUSTO AROZENA

(1896-1980)

Bizitzan zehar izan zuen apaltasun berean joan zitzaigun Fausto Arozena Arregi jauna 1980.eko Abenduaren 16an, Donostian. Gure historiari zerbait arduratu direnak ohartuko dira gizon apal eta jakitun honen galeraz...

Fausto, Donostian bertan sortua zen 1896.eko Uztailaren 15ean. Gaztarotik historia ikerketari emana zen. Euskaraz ere zerbait idatzi zuen. Ez askorik. 1920. urtearen inguruan hasi eta *Junior*-en zenbait kolaborazio, batez ere poesiaz; baina, baita ere, Eusko-Ikaskuntzaren *deia* eta *Egan*-en argitara eman zituen euskarazko zenbait lan: Urte berri poema eta "Universidade edo irakaskuntza orokorra" eta abar. Hala ere, haren lan nagusiak erdarazkoak dira, bereziki historia gaiak zenbait liburu eta aldizkaritan barreiatuak.

Idaztez aparte, Gipuzkoako Diputazioko artxiboaren arduradun izan zen eta beraren herrienganako maitasunez, urterik larrienetan ere, lanik anitz egin zuen erarik isilenean. Hala ere, ekintzarik aipagarrien artekoak ditugu Julio Urkiko hil zenean hark utzitako biblioteka aberatsa Gipuzkoako Diputazioak erostea, Protokolo artxiboa antolatzea, eta abar. Baina, gizaldi berrientzat harrigarria bada ere, gerraondoan Diputazioko Bibliotekan "garbiketa" bat egin nahi zutenean, gorrienak edo abertzaleenak ziren guziak erreaz, F. Arozena gogor jarri zen holakorik egin ez zezaten, Bibliotekak liburu gordailu izan behar dutela eta ez erretzeko leku.

Eusko Ikaskuntza sortzean, 1919. urtean, bertako idazkaritza lanetan sartu zen. Berak aitortzen zuenez, maisurik hoberena Serapio Mujika izan zuen. Hura hiltzeaz haren kargura pasatu zen, Gipuzkoako Diputazioaren gordailu arduradun.

Historia ikerketaz aldizkari askotan idatzi zuen, bereziki *RIEV* eta *Bol. de la R. S. V. de los Amigos del País*-en. Hala ere, lanik garrantzitsuenak haren liburuetan biltzen dira: *Narraciones Folkloricas* (1924), *Doña Blanca Garcés* (1925), *Reseña histórica de Renteria* (1930) S. Mujikarekin elkarlanean egina, *Guía de Guipuzcoa* (1930) S. Mujikaren laguntzaz, *Guipuzcoa por San Ignacio* (1950), Bachiller Zaldibiaren *Suma de las cosas Cantábricas y Guipuzcoanas* edizio kritikoa (1944), *La casa de Zumalacárregui* (1948) J. Yrizarrekin elkarlanean, *Protocolos guipuzcoanos*, Índice (1948), *El País Vasco visto desde fuera* (1949), *Brumas de nuestra historia* (1950), *Problemas históricos guipuzcoanos en la vida de San Ignacio* (1946), *Gari-bay* (1960), *Nuestra pequeña historia* (1961), *Diccionario biográfico vasco. Guipúzcoa* (1963), *Guipúzcoa en la historia* (1964).

Borondate oneko gizona zen eta ikerketarako galdezka joatzen zitzaizkiotenei beti laguntzeko prest. Historia kontuko edozein galderari erantzuten liburu idekia bezala zen, xehetasunik tipiena adieraziz eta parterik korapilotsuenak ere argi ta garbi agertuz. Haren burua, gordailu aberatsa zen eta beti nornahirentzat idekirik.

Geroko urteetan ere, Gipuzkoako historia aztertu nahi dutenek, haren lanetara jo beharko dute iturririk gardenen bila. Eta, zordun garenok, inoiz ez gara ahaztuko.

J. S. M.

**MATTIN TREKU,
"Mattin pertsularia"**

(1916-1981)

Lapurdiko Ahetze herrian, laborari seme sortu zen Mattin Treku 1916 an. 17 urtetako hasia zen ostatu eta plazetan pertsu jokoan. Ez zuen etxetik urrun denbora hartan Mattin Irabola Sempereko pertsulari ezaguna. Baina 1940-1945.eko gerla ondoan, hasi zen oroz gainetik, T. Hernandorenak sustatutrik, bere burua bazter orotan ezagutarazten. Etxetik urrun, Ameriketaraino zabaldu zen beraren eta, beronen adiskide Xalbador Urepeldarraren omena. Mugaren Hegoaldean ere badute Iparraldeko bi pertsulari lagunek zenbait itzuli eginik eta zenbait irripar gozo edo gogoeta sakon ezpain bihotzetan jauzarazirik.

Mattin Treku
(1916-1981)

Aita Zavalak, *Auspoa* liburu sailean argitaratu zuen *Ahal dena*, Mattinen lehen liburua (1971). Bigarrena agertzen digun unean, *Ene xokotik kantari* (1981) Mattin bera, zorigaitzez itzalia zaigu bere Ahetzeko sorterrian, joan den udaminean uztailaren betean.

P. Xarritton

MATTINEN OMENEZ

Ahetzen zaigu zendu Mattin txoria,
txori kantari bizkor adoretsua,
irriparrez beterik barrenge sua,
euskaldun jende orok dugun zoria.

Gorpuari dario alai bertsua
—Nigarrik ez atera, erranik zinez,
alegera zaitezte irri eginez,
goibeltasuna date arrunt antzua.

Herria du beteko bere irrintzinez
urretxindorrak ere iratzarririk,
oihartzuna edonon indar berdinez.

Erneko du ostera gogo berririk
haizeak oro hatsez txertaturikan.
Ezin guk ur onari galdu egarririk.

Aulestin, 1981-VII-24

Alfonso Irigoien

ETIENNE SALABERRY kalonjea

(1903-11-18-1981-VII-26)

Heleta Garrako seme zen Etienne Salaberry, joan beri zaigun *Euskaltzain Ohorezkoa*. Beloken eta Baionan eskolaturik. Baionan apeztu zen 1929.ean, eta Tolosan, filosofia ikasketak egin ondoan, Uztaritzeko apezgaitegira, 1931 an, irakasle etorri. 1958.etik hona, Baionako Villa-Pia ikastegian bete zuen gero bere irakasle ofizioa, adina iragan arte.

Bestalde Alemanian preso egon zen urte luzeetan, Etienne Salaberry-k aitortzen zuen, orduan zitzaiola bakarrik ohartu bere euskalduntasunari. Gerla ondoan beraz, Piarres Lafitte adiskideak eskaturik, hasi zen gogotik euskarazko artikulua idazten astero *Herria* astekari sortu berrian (1944). Geroztik *so egilearen* sinadura agertu da beti euskaldun kaseta horretan, aurtengo uztail arte. *Jakin* aldizkarian ere argitaratu zuen E. Salaberry-k filosofiako artikulua bat edo beste. Erdaraz ere, egia erran, bazuen artikulua frango agerturik, baina euskarara itzuliz geroz, euskaraz zitzaizkon bai *Eusko-Gogoa*, bai *Gure Herria*, bai *Gernika* aldizkarietako bere olerkietan bere bihotzeko sentipen minenak ateratzen.

Azkenik, prosaz idatzitako bi liburu aberatsetan eman digu E. Salaberry-k bere barne aberats eta kezkatiairen berri: *Ene Sinestea* (1979) eta *Benat Adixkidea, Agur!* (1981). Zorigaitzez idazlea bera joana zitzaigun azken idazti hau argitaratzean.

Arrasateko Biltzar Nagusian 1979.eko Abenduan, Euskaltzaindiak, Etienne Salaberry jaun kalonjea, Euskaltzain Ohorezko izendatua zuen.

P. Xarritton

JUAN THALAMAS LABANDIBAR

(1906-1981)

1981.eko Otsailaren azkenaldian hil zitzaigun Kanbon, Juan Thalamas Labandibar, Euskaltzaindiko urgazle jauna. Berakin, gure kurtur jakintzak, gizon handi bat galdu du. Egin zituen idazlanek erakusten digutenez, ikus besterik ez dugu Jon Bilbaoren *Eusko Bibliographia*-ren VII. tomoko 590-591 orrialdeetan.

J. Thalamas Labandibar Irungo Behobian sortua zen 1906.eko apirilaren 6an. Muga mugako haurrik gehienak bezala, hiru hizkuntza zekizkien. Apaiz egin zen eta Tolosako (Toulouse) katolikoen Unibertsitatean egin zituen Filosofia ikasketak, eta Pariseko San Sulpicio Mintegian, Teologiazkoak. Gero, Soziologia eta frantses hizkuntzaren irakasle izan zen Gasteizko Seminarioan. Garai honetan hasi zen etnologiaz eta gizarte arazoaz idazten. *Idearium* eta *Yakintza* kultur aldizkarietan eta *El Día* egunkarian. Garai hartako beraren lanik mamitsuenak ditugu: 4 *contribución al estudio etnografico del País Vasco continental* (1931ko *Anuario de Eusko-Folklore*-n argitaratua, 1-120 orr.); “Laicismo y Cristianismo” (1933); eta “Aspectos de la vida profesional vasca” (1935).

Gudak herbesterratu zuen. Gero, munduko gudatea bukatzeaz, apez deserrituek Parisen ateratzen zuten *Anayak* zeritzan aldizkarian idazten zuen. 1945ean, Rafael Pikabea eta Isidoro Fagoagarekin batean, *Gernika* kultur aldizkariaren sortzaile izan zen, eta lanik anitz agertu zuen bertan, inoiz izenordepean, lehen lehenagotik erabiltzen zituenez. Besteak beste, lanori beren jabetasuna ematean, honako izenordeak erabili zituela jakitea komeni da: Basaburu, Juan de Emparan, Juan de Labandibar, Pagogaña, J. P. Yoldi, M. Astiz Dorrea, Pierre Andizabal eta abar.

1954an herriratu zen, Donostian bizitzeko. Lehenbizi *El Bidasoa* aldizkarian idazten hasi zen eta gero *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*-en, bereziki euskaldunon mentalitateaz. Lanok, liburu batean biltzea merezi dute, zeren bere iker-saioak jakingarriak bai dira guk geure nortasuna hobeto ezagutzen laguntzeko.

Azkue zenaren mendeurrenean, 1965ean, Lekeition bi lehiaketa eratu ziren, Linguistikazkoa eta Etnologiazkoa; bata Mitxelenak irabazi zuen, eta bestea, Thalamasek. Beraren lan saritu hori handik hamar urteren buruan argitaratu zen “La mentalidad popular vasca, según Resurrección M.ª de Azkue” izenburuz. Bertan, Azkue zenak *Euskalerraren Yakintza* deritzan lanean bildutakoaren azterketa egin zuen, jentilen kontuak, etxeak, jaialdiak, sorginkeriak, sineskerak eta abar. Liburu abertsatsa da euskal etnologia ezagutzeko eta azterketak aurrera erateko.

Bol. R. S. V. de los Amigos del País-en bere bizitzaren azkenaldian agertu zituen lanak euskal mitologia erlijio zaharrekin konparaketazkoak izan ziren, nonbait, libururen bat osatzeko asmoz. Eta, hortarako, herri literaturan ez ezik Lizardi eta beste zenbait euskal autoreren lanez ere baliatu zen, batez ere gure psikologia aztertu nahirik.

Migel Pelay Orozkori ez zitzaion arrazoirik falta, kale izen berriak jartzean holako gizonekin oroitzea eskatzen zuenean (ikus zer zion J. Thalamas-en heriotzaz idatzi zuen artikuluan, 1981.eko Martxoaren 5eko *El Diario Vasco* egunkarian).

Baren euskarazko lan bakarra, "Euskaldun ospetsu batzuen erakaspenak" deritzaiona, Gernikan 1966an hiri sorketaren mendeurrena ospatzeaz eratu ziren lehiaketetan saritua izan zen. Baina oraindik inon argitaratu gabe jarraitzen du.

J. S. M.

IMANOL BERRIATUA IBIETA (1914-1981)

Zarrasta itzela Irail honen 15eko berri saminak ekarri diguna: Aita Imanol Berriatua hil dela buruko atake baten ondorioz Jerusalem. Gure artean utzi duen zuloa ez da betetzen erraza izango. Euskaltzaindiak bere langile finenetako bat galdu du. Goian bego!

Bizi-xehetasunak.—Aita Imanol Elantxobe-n jaio zen, baina haurtzaroan Gernikara etorri zen bere etxekoekin. Meza-laguntzaile omen zen Santa Klarako moja komentuan —Gernikako Arbolaren ondo-ondoan dagoen komentuan—. Han ezagutu zituen frantziskanoak, Forutik maiz joaten ziren eta. Hortik piztu zitzaion frantziskano izateko gogoia. Arantzazurako eskatu zuenean, urte hartan joaterik ez zuela esan zioten (kolejioa betea zegoen nonbait edo Imanol gazteegia zen oraindik).

Orduan bera bere buruz joan zen Foruko fraideetara eta eskatu zuen lehen urtea han egitea. Lehenago, bai, bazen Foruan “preceptoría” horietako bat, baina ordurako kendua zegoen. Gezurra badirudi ere, 10 urteko haur haren eskea aintzat hartu eta berriz jarri zuten. Egia da fraideek bazekitela kurtso hura jartzen bazen, beste mutiko batzuk ere joango zirela.

Eta han zihoan egunoro gure Imanol Gernikatik Forura, denbora ona egin, txarra egin, bidean txoriei harriak boteaz eta. Nahiko trastoia omen zen.

Hurrengo urtean Arantzazuko kolejoan hartzen dute. Cantabria Probintziako frantziskanoen etxeetan egin zuen karrera guztia, hots, Arantzazu, Zarautz, Aguilera (Burgos) eta Nafarroako Erriberri edo Olite-n.

1936.ean soldadu zen. Loiolako kuartelak erreboltatu zirenean han zegoen Imanol. Txinara mixiolari joateko asmoa zuen, baina Espainiako gerrakin gauzak okertu ziren.

Gure Probintziak bazituen (eta baditu orain ere) etxe batzuk Cuba-ko islan. Nagusiek hara bidaltzen dute Imanol. Habana-n apaiztu eta mezaberria ematen du (1938). 13 urte egin zituen Cuba-n. Gero Penintsulara dator. Hemen Bizkaiko gure komentuetan biziko da: Foruan lehenik, Bermeon gero, eta, azkenik, Bilbon.

Euskal arrangura.—Euskararen kezka noiz piztu zitzaion ez dakit zuzen, baina, inolaz ere, oso goiz.

Foruko “preceptoría” hartan ba omen zen eraztunaren legea. Euskaraz hitz egin zuenari eraztuna pasatzen zioten. Beste ikas lagunek bazekiten zer egin astearen buruan eraztuna Imanoli pasa arazteko. Eta hala, astelehen guztietan, gure Imanol zen zorioneko eraztunaren jabe. Ez da hau irudi makala Imanolek izango duen zorte edo etorkizunarena. Nahi-ta-ez euskararekin izango du betirako lotura.

Teologia estudiantzen ari zen urte haietan, Arantzazuko teologo ikasleek bazuten aldizkari bat, pixka bat etxe barnerako zena, *Ensayo* deitua. Bertan badira Imanol-en lan batzuk euskaraz edo euskal gramatikari buruz. Baita olerki bat ere, itxuren arabera, harena dena: "O Eskoterri!" (A Escocia)" (1935) (1).

Cuba-n zegoen denboran aldizkari bat sortu zuen, bertako fraideen artean banatzeko; *Inter nos* zuen izena. Han ere badatoz Imanol-en artikuluak euskarari buruz.

Cuba-tik etorberri zelarik, Krutwig jaunarekin har-emanetan sartzen da. Jaun honek bilera batzuk antolatzen zituen Bilbon, eta bilera horietara etortzen zen Forutik. Bilera horietan biltzen, baita ere, Erkiaga, Gorostiaga, Otxolua (Garro), Ake-solo etab.

Foruko Colegioko Irakasle eta baita Erretore ere izandu zen. Euskara grekoa eta frantsesa irakasten zituen. Ordurako azterketa sakonak eginak zituen euskal gramatikaren alorrean, eta batez ere aditzean. Urte batzuk geroago (1960an), Intxausti *Euskal Aditza* liburua aterako du, eta hara hitzaurrean zer dioen:

"Para terminar, no me resta sino agradecer de todo corazón a los señores Seber Altube, L. Mitxelena, Txillardegi y de modo especialísimo a mi antiguo profesor P. Imanol de Berriatua, a quien debo inapreciables observaciones y gran parte de los paradigmas desarrollados, toda su valiosa ayuda" (2).

Foruko urte horietan, eta, zehazkiago, 1953an, *Anaitasuna* aldizkaria sortzen du. Hasieran eliz orri umil bat zen. Jakina denez, Berriatuaren bizitza urte luzeetan aldizkari honi lotua egongo da. Aldizkaria euskara batuaren bidetik sartu zenean, Imanol, idazle baino gehiago, lanen zuzentzaile izaten zen, hots, lan guztiak gramatika aldetik eta batasun aldetik zuzentzen zituen. Hitz zerrendak ere jartzen zituen zenbaki bakoitzean, hitz berri edo guti ezagunen esanahiaz. Aitortzen du Kintanak bere hiztegirako iturri bat hor izan duela:

"Ni qué decir tiene que nos han sido de gran utilidad los neologismos no registrados en diccionarios y que numerosos autores vienen empleando en sus trabajos, de los cuales buena parte, gracias a la labor de Imanol Berriatua, han aparecido en las páginas de *Anaitasuna*" (3).

Bermeon egon zen garaian esperientzia berri bat egingo du: arrantzaleen kapeilau gisa Afrika aldera itsasoz osterak egitea. Eta horrek bere euskal lanetan oihartzuna utziko du.

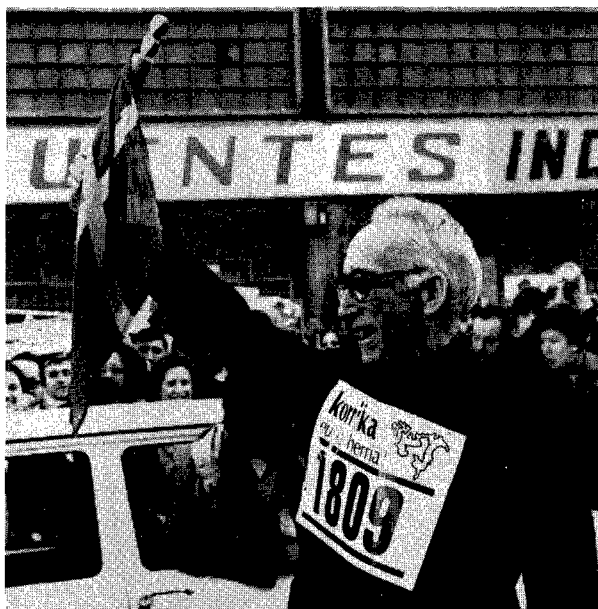
Bilbon bizi izan den urteetan, *Anaitasuna*-n, Euskaltzaindiko aditz batzordean eta Oinarrizko euskararen batzordean egingo du batez ere lan.

Guztiok dakigunez, Oinarrizko Euskararen obra honi eskeini dizkio bere azken urteetako lanak.

(1) Olerki hau bizkaieraz dago eta sinadura honela dakar: B. I. A. (Berriatua-tar Imanol Anaia?). Eskoto-ren egunean ospakizun bat egiten zen haren omenez. Segur aski orduan irakurtzeko egina da.

(2) Fr. Joseba Intxausti, F. M.: *Euskal-Aditza*. Gipuzko-bizkaierak. Paradigmas verbales y método racional para su estudio; Zarauz 1960; p. 7.

(3) *Hiztegia* 80. Vasco-español, Español-vasco; p. XXII.

Imanol Berriatua (1914-1981)

Gure Imanol hebraieraren berpizteaz erasana gelditu zen. Beraz, gertakari horren xehetasunak hurbildik jakin nahi zituen. Esan behar da aspaldidanik zuela hebraieraren zaletasuna eta hori Biblia Sainduko estudioetarik zetorkiola. Baina hizkuntza honen berpiztea euskararentzat etsenplo izan zitekeela uste zuen. Horregatik egotaldi batzuk egingo ditu Israel-en, eta, azkenean, hiltzea ere han gertatu zaio (4).

Erbestetik datozen judu adinekoei nola irakasten dieten hebraiera —hebraiera bat murriztua eta erraza— nahiko du ikasi. Euskal Herria euskaldunduko bada, horrelako tresna baten beharra izango dugula pentsatzen zuen, eta tresna hori moldatzera jarri zen. Ez bera bakarrik, noski. Batzorde bat dago Euskaltzaindian asmo hau mamitzeko jarria, baina denek dakite Imanol zela batzorde horren buru eta bihotz. Euskaltzaindiko gelarik bakartienean sartu eta han egongo zen, egunoro, goiz eta arratsalde, beti lanean.

Idazlanak.—*Anaitasuna*-n agertu dituen guztiak ez dago hemen aipatzerik, bistan da.

Cuba-tik etorri eta, lehen urte haietan atera zuen *Lagunarteko Mezea* (libruska bat) eta *Kristiñau Katezismoa* (beste libruska bat, hau alemanetik itzulia eta lan handiago baten atala dena). Hagiografiako lan batzuk ere uste dut itzuli zituela gipuzkeratik bizkaierara (*Santa Maria Goretti eta Teresalina Zubiri*), A. Sorarrainek

(4) Israelen hebraiera ikasteagatik bezala, Canada, Irlanda eta Alemanian ere egona zen frantsesa, ingelesa eta alemana ikasteko.

gipuzkeraz egin zituenetik itzuliak. Beste lan batzuk bide bazterrean gelditu zitzaizkiola uste dut, nola atera ikusten ez zuelako.

Obrarik handiena *Hitz Egin* metodoa izan da, dudarik gabe, Oinarrizko Euskararen batzordeak egina eta Iberdueroren laguntzaz argitaratua. Hiru maila ditu metodo honek eta maila bakoitzak hiru liburu: Irakaslearena, Ikaslearena eta Ariketa idatziak. Guztitara, bederatzi liburu. Gainera, sei liburuska irakurgaiekin, hiru lehen mailan eta beste hiru bigarren mailan idatziak. Ez dut esan nahi dena Imanolek egina denik. Batzorde batek burutu du obra handi hau.

Berrikitan *Itsasoa eta ni* liburua atera du arrantzaleekin egiten zituen itsas txangoak kontatuz.

Euskera-n agertu dituen artikuluak hauek dira:

“Bermeoko arraintzaleen leksikua”, E (1963), 385.

“Herri mailako hizkuntza (Israelgo esperientzia)”, E (1977), 899.

“Oinarrizko euskara. *Hitz Egin* metodoa”, E (1978), 363.

“Oinarrizko euskararako batzordearen azalpena”, E (1981), 481.

Lehen urteetan gure Imanol garbizaletasunaren bidetik zebilen; baina gero, eta aski goiz, beste aldera pasatu zen, hori euskararentzat komenigarriago zela usterik. Horregatik zirtoak irentsi behar izan zituen, baina ez zen gehiegi kantitzen.

Dohainak eta beste.—Imanol ezagutu duten guztiek badakite nolakoa zen. Bihotz ederraren jabe, fede handikoa, zuzena, zintzoa, umila, lan-gosea, etekin edo interes propioaz axolatzen ez zena, haurra bezain xalo eta lainoa, kemen handikoa, suharra, bizi-bizia, urduria. Baina ez zen bat ere zurruna, malgua eta etorkorra bai-zik. Goraldiak eta bai beheraldiak ere izango zituen, baina aurki zetorkion eguraldi argia.

Hizkuntza biziak irakasteko aparteko dohainez hornitua zegoen. Iberdueroko enplegatuekin frogatzen zuen *Hitz Egin* metodoa. Hauek asko maite zuten. Jolasera bezala joaten omen ziren haren klasera, eta asko ikasten zutela aitortzen dute.

Hori bera, eta areago gertatu zela esan behar da Foruko kolejoan fraidegaiei emandako klaseetan. Bazekien gazteengan euskararen zoramena pizten. Eta halakoa izan da jaso duen uzta ere. Intxausti, Azurmendi, Zurutuza, Fernando Mendizabal eta gaur euskal kulturaren munduan zerbait diren beste asko haren eskuetatik iragana dira eta berari zor diote, neurri handi batean, euskal zaletasuna eta euskal jakintza.

Euskaltzain urgazle zen, 1961.ean izendatua. Ikus *Euskera* (1971), 253.

Egun haundira arte, Imanol!

Donostia, 1981-IX-25
Fr. Luis Villasante,
Euskaltzainburua

ROBUSTIANA MUJICA EGAÑA, "TENE"

(1888-1981)

Irailaren 16an hil zen Deban Tene Mujika, euskaltzain ohorezkoa. Robustiana Mujika Egaña, "Tene", Deban bertan munduratu zen 1888.eko maiatzaren 24.ean

Idazle bezala ospea hartzera heldu zen gerra aurreko garaian. Antzerkia, olerkia eta kontagintza zituen berak erabilitako gai nagusiak. *Euzkadi*, *Argia*, *Gure Herria*, *Jaungoiko-zale* eta beste zenbait aldizkaritan sakabanaturik aurkitzen dira beraren lanak. Baina, liburuak ere idatzi zituen eta zenbait literatur sari jaso ere bai. Hara hemen hauen berri:

Miren Itziar'i idazkiak eta olerkiak (Zornotza, 1923). Euzkaltzale Bazkuna zeritzan elkartean saritutako lana. Idazki aberkoiak dira eta hortik zetorkion garai hartako goresmena. Hemeretzi gutunek eta hogeitahiru olerkik osatzen dute liburua. Gutunen bidez, emakume abertzaleen eginkizunak zer ziren adierazteko zuen. Bertako XIV, XV eta XVI. idazkiak, emakumezkoek euskararen alde kontseiluzkoak dira. Olerkiak berriz, naturaren eta gure herriaren edertasunari eskainiak dira gehienak. Bertako "Udazken-ala" deritzanetik zazpi lerroko bertso bat jaso zuen Watson Kirkconnell-ek *European Elegies* (Ottawa, 1928) olerki bildumarako hautatu eta ingelesera itzulia bertan argitaratu zuen.

Gogo-õñazeak (Tolosa, 1934). Hiru ekitaldidun antzerkia, *Antzerti* aldizkariak antolatutako II. antzerki sariketan lehen saria eraman zuen lana. *Antzerti*-ren 34-35-36 zenbakietan argitaratua.

Gabon (Tolosa, 1935). Haurrentzako bakirrizketazko antzerkia. Hau ere, *Gogo-õñazeak* bezala, 1934an Tolosan ospatu zen II. antzerki sariketan saritua. Garai haietan, zein bata eta zein bestea errepresentatuak izan ziren.

Joan Joxe (1936). Hiru ataldun antzerkia, Oñatin egin zen "Asamblea Mariana Diocesana"ko literatur lehiaketan saritua. Handik lasterrera etorri zen Espainiako gerra eta Gasteizko apezpikutegian galdu zen lan hau. Egilea bera, herbesteratua izan zen eta urte asko kanpoan egin ondorean itzuli zen. Euskal lanetan aritzeko ez zuen aurkitu giro egokirik, baina hala ere zerbait egin zuen.

Esan beharra dago garai hartako beste zenbait idazlek bezala, lehendik euskarazko literaturarik ez bagenu bezala idazten zuela, lehengo euskarazko hitzen erabilera ezagutu gabe, hitz asko lehendik diren ala ez begiratu gabe hitz berriak asmatuz, neologismoz beterik. Eta, Tene ez zen haien artean joera hori gehiengoan erabiltzen zuenetakoa. Eskerrak horri, bere lanak irakurgaiago dira, nahiz eta ideia aldetik atzerakoak izan.

Gerraostean zenbait artikulua eta ipuin idatzi zituen Debako jaien programetan. Oso gutti bestelako kultur aldizkarietan. Tenek, bere zahartzaroko ajeen artean bizialdiak ere izaten zituen eta hala adierazi zigun 1964.ean Ondarroan Txomin Agirrerren

mendeurrena ospatzeko eratu ziren literatur lehiaketetan, nekazari bizitzari buruzko gaian lehen saria irabaziaz.

Oraindik geroxeago, beste liburuxka bat ere idatzi zuen, *Cuadernos de vascuence hablado* (Zarautz, 1968) deritzana, euskararik gutti edo bat ere jakin ez eta beren haurrak ikastoletara bidaltzen zituzten gurasoei laguntzeko egina. Era hartako gehiago argitaratzekotan zen, baina nik dakidanez hura besterik ez zen agertu.

1975. urtean, Emakumearen Nazioarteko Urtea ospatzean, Euskaltzaindiak bere ohorezko izendatu zituen Julene Azpeitia, Madeleine Jaureguiberry eta Tene Mujika, hirurak joan zen mendean sortuak, euskararen irakaskintzan eta idazle bezala hainbeste lan egindako emakume ohoragarriak zirelako. Lehenengo Madaleine eta gero Julene joan zitzaizkigun (beren bizitzaz ikus *Euskera*, XXIII, 1978, 397 orr. eta XXVI, 1981, 509 orr.).

Aurtengo apirilean, Deban Joan Jose Mogelen mendeurrena ospatuz eratu genuen dialektologia ikastaroaren bukaeran, Tenen gogozkoa zen han agertzea, baina ordurako itsutua eta ibili ezinik zegoen. Egutenik egunera beherako zetorren haren osasuna eta beraren sorterrian eman du azken arnasa. G. B.

J. S. M.

PHILIPPE ARANART kalonjea

(1901-IX-9 - 1981-VIII-13)

Baigorriin sortu zen Philippe Aranart, mende horien hastapenean. Burasoak ziberotarrak zituen. Aita jandarme aintzindari. Apezteko eskolak Beloken egin zituen eta gero Baionan. 1927 an apezturik Tolosara bidali zuten letretako lizentziatura pres-tatzera, baina, bizi guzia iraunen dion hezurretako gaitza lotu zitzaion eta herrira itzuli zenean Uztaritzeko apezgaitegira izendatu zuten. Hor zen hasi euskal lanetan Piarres Lafitte adiskide eta irakasle lagunarekin. *Euskalduna* kazetan eta gero *Aintzi-nan* argitaratu artikulu bakan batzuetaz bestalde, bururatu zuten oroz gainetik, aita Lhande-k, *F* letra arte eremana zuen bere hiztegia, *Vocabulaire français-basque* argi-taratu zuten gero lafitte-k eta biek eta ere Julien Heguy zenaren *Maiatza*.

1936an, Baionako lizeora izendatu zuten omonier, Aranart apeza eta geroztik, bere osagarriaren gora beheren arabera, maiz lekuz eta karguz aldatu beharko da, sekula bere omere ona galdu gabe. Horra nola Baionatik lekora, erretor egon ondoan Hendaian (1948); Hazparnen (1952); Maulen (1955); apez lagun jarriko da, 1958 ez goroz Bidarten, Kanbon, Miarritzen eta azkenik Maulen. Hor itzali zaigu gure adiski-dea uztailaren 13an.

P. Xarritton

AURKIBIDEA

PATXI ALTUNA JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

<i>Luziano Lazkano, Azpeitiko Alkate Jauna, PATXI ALTUNA JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA</i>	599
<i>Fr. L. Villasante, PATXI ALTUNA AITAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA</i>	601
<i>Patxi Altuna, ZIBURUKO IOANNES ETXEBERRIZ</i>	605
<i>Koldo Mitxelena, PATXI ALTUNARI ERANTZUNEZ</i>	617

FRANCISCO ONDARRA JAUNAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA

<i>Fr. Luis Villasante, FRANCISCO ONDARRAREN EUSKALTZAINDIAN SARTZEA</i>	629
<i>Francisco Ondarra, POLIKARPO AITAK ZITUEN EUSKAL ESKU-IDATZI ZAHARREN AURKEZPENA</i>	663
<i>Jose Mari Satrustegi, F. ONDARRA EUSKALTZAIN BERRIARI ERANTZUNA</i>	651

JUAN JOSE MOGEL IDAZLEAREN II. MENDEURRENA (1781-1981)

<i>Aita Jose Ignacio Lasa, JUAN JOSE MOGEL IDAZLEAREN II. MENDEURREN (1781-1981).....</i>	663
<i>Tene Mujika, AMA OLERKIA</i>	669
<i>Lino Akesolo, JUAN JOSE MOGELEN EUSKAL LANAK</i>	671
<i>Fr. Luis Villasante, JUAN JOSE MOGELEN OMENALDIA</i>	683

JEAN BAPTISTE ARXU IDAZLEAREN MENDEURRENA

<i>Lougarot jaun auzapeza, MAULEKO AUZAPEZAREN AGU-</i>	
<i>RRA</i>	689
<i>Frantxua Daskon, SU-AZIAK HUNKI JIN EUSKALTZAIN-</i>	
<i>DIARI</i>	691
<i>Fr. Luis Villasante, J. B. ARXUREN MENDEURRENA</i>	695
<i>Junes Casenave-Harigile, JUSEF EGUIATEGUI</i>	699
<i>Jean Louis Davant, EGIATEGIZ GEROZTIKO ZIBEROTAR</i>	
<i>IDAZLEAK</i>	707
<i>Jean Haritschelhar, JEAN BAPTISTE ARXU IDAZLEAREN</i>	
<i>MENDEURRENA</i>	715
<i>Etchebarne Dominika, Altzürükiko errejenta, J. B. ARCHU</i>	717
<i>Christiane Etchebarne, BELIA ETA AXERIA</i>	720
<i>Jean Pierre eta Michel Eppherre anaiek, HARTZAREN KAN-</i>	
<i>TORIA</i>	725

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

<i>Fr. L. Villasante, LOIOLAKO JARDUNAK</i>	729
<i>BARNE ERREGELEN ALDAKETA ETA GEHIGARRIAK</i>	733
<i>CAMBIOS Y ANEXOS DEL REGLAMENTO INTERIOR DE</i>	
<i>LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA</i>	737
<i>AMENDEMENTS AU REGLEMENT INTERIEUR DE L'ACA-</i>	
<i>DEMIE DE LA LANGUE BASQUE</i>	741
<i>Fr. Luis Villasante, ARAUTEGIA ETA BARNE ERREGELAK</i>	
<i>ARGITARATZEAZ ETA EUSKALTZAINDIAREN LAGU-</i>	
<i>NAK IZENDATZEAZ</i>	745
<i>AZKUE BIBLIOTEKA, ERREGELA BEREZIAK</i>	749
<i>AZKUE BIBLIOTEKA, REGLAMENTO ESPECIAL</i>	753
<i>BIBLIOTHEQUE AZKUE, REGLEMENT SPECIAL</i>	757
<i>ALFABETATZE EUSKALDUNTZE KOORDINAKUNDEARI</i>	
<i>BURUZ ONARTURIKO ERABAKIA</i>	761
<i>EUSKALTZAINDIKO BATZORDEEN ORGANIGRAMA</i>	763
<i>EUSKALTZAINDIAREN BATZAR AGIRIAK</i>	771

BATZAR TXOSTENAK

LITERATUR SAILA

<i>Jose Garmendia Arruebarrena</i> , FRANCISCO INAZIO LARDIZABALEN LAN ETA IDAZKIEZ EZAGUTZEN EZTIREN BERRI ETA GAUZA BATZUK	795
<i>Federico Krutwig</i> , EUSKAL AKADEMIAREN LITERATUR BATZORDEAREN, KULTUR DEMIURGOEN SAILA	799
<i>Txomin Peillen</i> , EUSKAL ANTZERKI ZAHARRENAK	837
<i>Nikolas Altzola Gerediaga</i> , ESAERAK-ETA, IZURTZALDEKO EUSKARAN	845
<i>Karmele Rotaetxe Amusategi</i> , LA MORFOFONOLOGIA COMO METODO DE ANALISIS DE UNA LENGUA AGLUTINANTE	861
<i>Luis Michelena</i> , SOBRE LAS NECESIDADES DE UNA EXPLORACION LINGUISTICA DE EUSKAL HERRIA	873

IZENDEGIA

<i>Justo Garate</i> , MIGUEL UNAMUNO: INDICE DE PERSONAS Y CONCEPTOS DE LA RAZA Y LA LENGUA	885
---	-----

BERRIAK

<i>Fr. L. Villasante</i> , LA H EN LA ORTOGRAFIA VASCA	909
<i>Fr. L. Villasante</i> , ESPAÑAKO ERREGE-ETORTZEA	915
EUSKALTZAINDIAREN I. DIALEKTOLOGI IKASTAROA...	917
<i>Fr. Luis Villasante</i> , DIALEKTOLOGI IKASTAROA	919
<i>Josemari Vélez de Mendizábal</i> , IOKIN ZAITEGIREN GAINEKO MAHAI BOROBILAK ARRASATEN	925
<i>José Antonio Arana Martija</i> , EL FONDO BONAPARTE DE EUSKALTZAINDIA	929
<i>Xabier Mendiguren</i> , ITZULPENAREN MUNDUA ETA EUSKAL ITZULTZAILEEN OINARRIZKO PRESTAKUNTZARAKO ESKOLA	933

HILBERRIAK

AGUSTIN ANABITARTE IRAZU	1007
TELESFORO MONZON	1009
FAUSTO AROZENA	1011
MATTIN TREKU	1013
ETIENNE SALABERRY KALONJEA	1015
JUAN THALAMAS LABANDIBAR	1017
IMANOL BERRIATUA IBIETA	1019
ROBUSTIANA MUJICA EGAÑA, "TENE"	1023
PHILIPPE ARANART KALONJEA	1025